

André
Morua

BALZAKAS

Andrė
Morua

BALZAKAS

SILUETAI

Andrė Morua

BALZAKAS

Prometėjas, arba Balzako gyvenimas

Iš prancūzų kalbos vertė
RAMUTĖ RAMUNIENĖ

VILNIUS
„VYTURYS"
1988

BBK 83.34Pr
Mo-217

André Maurois
PROMÉTHÉE OU LA VIE DE BALZAC
Paris, Hachette, 1965

„Siluetų" serija
Serija įkurta 1971 m

M $\frac{4603020200—147}{M856(08)—88}$ 107—88

ISBN 5-7900-0105-X

SKIRIU SIMONAI

Jei reikėtų rinktis Faustą ar Prometėją, pasirinkčiau Prometėją.

Balzakas

ĮŽANGINIS ŽODIS

Ši knyga — Balzako biografija. Biografija, o ne kritinė apybraiža. Filipas Berto viską pasakė apie Balzaką ir religiją; Kurcijus, Alenas, Gaetanas Pikonas — apie Balzako filosofiją; Bernaras Giuijonas, Donaras, Viurmseras — apie Balzaką ir visuomenę; Žanas Pomjė, Morisas Bardešas, Pjeras Lobrijė — apie Balzaką ir jo kūrybą; Pjeras Abraamas, Felisjenas Marso, daktaras Fernanas Lotas — apie Balzako personažus. Rožė Pjero ir Žanas A. Diukurno — apie Balzako korespondenciją. Marselis Buteronas pasakė viską apie viską. Būrys puikiai tat išmanančių balzakologų — nuo Mari Žanos Diuri iki Pjero Žoržo Kastekso, nuo Pjero Moro iki Antuano Adamo, nuo Moriso Regaro iki Siuzanos Ž. Berar, nuo Madlenos Faržo iki Mari Anos Menenžer — ir daugelis kitų, kuriuos nurodysiu reikiamoj vietoj, yra rašę įžangas jo romanams arba gvildenę mažai iki jų liestas sritis. Nė vienas rašytojas, išskyrus Šekspyrą, nėra susilaukęs tokio garbinimo, ir nė vienas labiau už jį jo nenusipelnė. Balzakas buvo tyrinėtas ir toliau bus žvalgomas, kaip tyrinėjamas ir žvalgomas pasaulis, nes Balzakas — ištisas pasaulis.

Balzako biografijos, kurias turime (o tarp jų yra nuostabių, pavyzdžiui, Andrė Bili ir Stefano Cveigo knygos), atsirado dar prieš suklestint didžiajam mokslui apie Balzaką. Aš pabandžiau susumuoti, kas nuveikta. Vienas kitas pasakys: „Kam mums Balzako gyvenimas? Svarbu jo kūryba". Šitas labai senas ginčas man visada atrodė beprasmiškas. Žinome, kad rašytojo kūrybos neįmanoma paaiškinti jo gyvenimu; žinome, kad didžiausi kūrėjo gyvenimo įvykiai — jo kūriniai. Bet ir pats didžio žmogaus gyvenimas — nuostabiai įdomi tema. Balzakas, kurio filosofijos pagrindinė mintis buvo pasaulio vienovė, būtų pats priminęs, kad rašytojo kūrybą, kaip ir jo gyvenimą, tvarko

„slėpiningi kūno ir jausmo dėsniai". Regis, sunku rasti sąlyčio taškų tarp demiurgo, kuriančio pasaulį, ir linksmo storulio, kurį jukina kalambūrai. Tačiau reikia rasti. Per tolydinę tarpusavio sąveiką Onorė de Balzako veiksmai, mintys, pažintys teikė peno „Žmogiškajai komedijai". Bandysime nagrinėti kai kuriuos šitos paslaptingos alchemijos aspektus.

Balzakas norėjo būti savo meto visuomenės sekretorius; aš būsiu čia tik Balzako sekretorius. Savaime aišku, pritariu ne visoms jo politinėms ir religinėms pažiūroms, bet apie tai kalbėti čia nedera. Ar jo buvo teisybė vienu ar kitu atveju, tegul sprendžia moralistai. „Su didžiaisiais rašytojais nesiginčijama,— mokė mus Alenas,— jiems dėkojama už tai, ką jie mums duoda." Argi kas drįstų teisti Protėją? Balzakas buvo čia šventasis, čia katorgininkas, čia sąžiningas, čia paperkamas teisėjas, ministras, dendis, kurtizanė, kunigaikštienė — ir visada genijus. Mes parodysime jį kūrybinio polėkio akimirkomis ir tomis akimirkomis, kai jis, „tarsi linksmybių ieškantis jūreivis", svyrinėja uosto grindiniu. „Mūsų gyvenimo audinys išaustas iš nevienodų siūlų — jame yra ir gėrio, ir blogio." Ši tiesa tinka Balzakui, kaip ir mums.

Skaitytojas kiekvieno puslapio apačioje ras nuorodas šaltinių, kuriais naudojausi. Reiškiu didelę padėką Madlenai Faržo, kuri teikėsi perskaityti mano rankraštį ir supažindino mane su daugybe niekur neskelbtų dokumentų; Andrė Šansereliui; Rožė Pjero už jo nuostabias biografines pastabas; Morisui Bardešui, kurio puikus Balzako kūrinių leidinys, publikuotas *Club de l'Honnête Homme* leidyklos, buvo man itin brangus pagalbininkas; dėkoju savo žmonai, kuri drąsino mane visą laiką, kol dirbau šį didžiulį darbą, ir kuriai, aišku, priklauso vieta tarp įžymių Balzako žinovų. Pagaliau norėčiau pareikšti čia pagarbą dviem jau mirusiems žmonėms, be kurių niekad nebūtų atsiradusi ši knyga,— Marseliui Buteronui, nes jis pirmas atvėrė man Spelberko de Lovanžulio* kolekcijos turtus, ir savo

* Žr. paaiškinimus knygos gale. (*Vert. past.*)

mokytojui Alenui, kuris tuo metu, kai aiškino man šio pasaulio paslaptis, įstūmė mane stačia galva į „Žmogiškąją komediją". Ir aš su ja nebesiskyriau. Amžius neleidžia man nei sudarinėti didelių planų, nei imtis begalinių tyrinėjimų. Ši biografija bus paskutinis mano darbas. Džiaugiuosi, kad jos herojus — Balzakas.

A. M.

PIRMA DALIS

KOPIMAS AUKŠTYN

Pakalbėkime truputį apie Balzaką —
taip gera būna širdyje.

Žeraras de Nervalis

I

BERNARAS FRANSUA BALZAKAS, ARBA TŪRO MIESTAS NAPOLEONO LAIKAIS

Nerasi kitos tokios šeimos kaip mūsiškė.

Balzakas

1799 metais, kai gimė Onorė Balzakas, Prancūzija buvo tarsi ligonis, sveikstantis po sunkios ligos. Dešimt metų šalis sirgo karštine, ir dabar jai pyko širdis, ji jautėsi nerami ir nuvargusi. Plebiscitas beveik vienbalsiai pritarė Konsulato pasiūlytai konstitucijai. Tautos niekas neprievartavo: ji pati atsidavė. Katalikai troško ramiai išpažinti savo tikėjimą; pralobę jakobinai, nors ir sarkastiškai šaipėsi, leido atgaivinti religiją, tik reikalavo, kad jiems būtų paliktos sinekūros[1]. Į tą atlyžimą buvo palankiai pažiūrėta Tūre, provincijos centre, žaviai išsidėsčiusiame ant gražios upės kranto. 1801 metais Bonapartas paskyrė ten prefektu generolą de Pomerelį; Pomerelis, kuris senojo režimo laikais buvo artilerijos karininkas, bendradarbiavo Enciklopedijoje, paskui pasirodė esąs nuovokus administratorius; pirmasis Konsulas Pomereliui buvo dėkingas už tai, kad tuo metu, kai jis laikė pirmuosius savo egzaminus Karo mokykloje, Brijene, tas parašė jam gerą pažymį.

Generolas prefektas gavo prisiderinti prie valdžios vykdomos religinės politikos. Jis atvėrė švento Gasjeno katedrą kunigams, panorusiems ten sugiedoti padėkos giesmę — *Te Deum*, paskui įkurdino Tūre arkivyskupą, monsinjorą de Buaželeną, ir įteikė jam tos bažnyčios raktus, kreipdamasis su patriotine kalba apie Konkordatą*. Arkivyskupas atsakė šaltokai, keliais žodžiais, nedaug ką bendro turinčiais su šiuo rimtu klausimu[2].

[1] Sinekūra — gerai apmokama ir nereikalaujanti jokio darbo tarnyba.

[2] *Giraudet. Histoire de la Ville de Tours*, t. II, ch. X, p. 322—325.

Vėliau šitie žmonės dažnai kivirčydavosi. Arkivyskupas reikalavo grąžinti katedros varpus, konfiskuotus merijos; norėjo, kad nuo bokštų būtų nuimtos frygiškos kepuraitės ir pakeistos kryžiais. Prefektas kreipėsi į ministrą, ir vyriausybė, pakantesnė negu vietiniai jakobinai, grąžino varpus visoms parapijoms, nes „visus užpuolė tas pats niežulys". Teisingumo ministras išbarė Pomerelį, uždraudusį vienam kunigui laikinai eiti pareigas: „Dėl šio elgesio jis turėjo būti nubaustas, bet, prieš taikant administracinę bausmę, būtų buvę teisingiau ir korektiškiau perduoti jį monsinjorui Tūro arkivyskupui, su kuriuo dera tartis tokiais atvejais, kad vyrautų santarvė ir būtų palankiai nuteikta viešoji nuomonė"[3]. Šie kivirčai, matyt, smarkiai paveikė Bernaro Fransua Balzako (Onorė tėvo) karjerą, nes jis buvo prefekto draugas ir numylėtinis.

Vienas gana linksmas nutikimas apibūdina generolo de Pomerelio mąstyseną. Anjesės Sorel, Karolio VII meilužės, antkapis iš pradžių buvo pastatytas Lošo bažnyčios presbiterijoje, paskui, po karaliaus mirties, kanauninkų įsakymu perkeltas į vieną iš koplyčių, vėliau, per Revoliuciją, apnaikintas. Prefektas paskelbė nutarimą restauruoti antkapinę „damos iš Botė pilies" skulptūrą ir garbingai patalpinti ją viename Lošo pilies bokšte. Jis pats sukūrė užrašą, kuris turėjo būti iškaltas sarkofage:

LOŠO KANAUNINKAI, PRALOBĘ IŠ JOS DOVANŲ,
PAPRAŠĖ LIUDVIKĄ XI
LEISTI IŠKELTI JOS ANTKAPĮ IŠ JŲ PRESBITERIJOS.
„SUTINKU,— ATSAKĖ ŠISAI,— BET GRĄŽINKITE DOVANAS."
ANTKAPIS LIKO.
VIENAS TŪRO ARKIVYSKUPAS, NE TOKS SĄŽININGAS,
NUKELDINO JĮ Į KOPLYČIĄ.
PER REVOLIUCIJĄ BUVO TEN SUNAIKINTAS.
JAUTRIOS ŠIRDIES ŽMONĖS SURINKO ANJESĖS PALAIKUS,
O GENEROLAS POMERELIS, ENDRO IR LUAROS DEPARTAMENTO
PREFEKTAS,
PASTATĖ MAUZOLIEJŲ VIENINTELEI
MŪSŲ KARALIŲ MEILUŽEI,

[3] Endro ir Luaros departamento archyvas.

KURI NUSIPELNĖ TĖVYNĖS PADĖKOS,
NES UŽ SAVO MALONES PAPRAŠĖ
IŠVARYTI ANGLUS IŠ PRANCŪZIJOS.

Frontono timpane generolas iškaldino šiuos žodžius: „Aš — Anjesė. Tegyvuoja Prancūzija ir meilė!" Tokiu stilium bylojo prefektas Pomerelis — kareivis, skeptikas ir laisvamanis,— tokiu stilium, tik šiek tiek prastesniu, bylojo ir jo globotinis — Bernaras Fransua Balzakas. Šis, nors Rablė pasekėjas, nebuvo gimęs Turenėje. Tikroji jo pavardė, Balsa, atiteko jam iš tėvų kaimiečių, gyvenusių Nugerjė kaime, Tarno departamente. Šaknis „bals" langedoko kalba reiškia „stati uola". Overnėje yra šeimų pavarde Balsakai, Balsa, Balsanai. Bernaras Fransua, pasipūtėlis iš prigimties, gyrėsi pareinąs iš nugalėtosios padermės, iš čiabuvių — galų, kurie atsilaikė prieš nukariautojus ir iš kurių kilusi labai aristokratiška Balzak d'Antragų šeima. Labiau įtikima, kad barbarų spiriami Balzak d'Antragų baudžiauninkai iš Balsako kaimo, netoli Brijudo, išsikėlė prie Tarno upės. Balzako protėviai buvo kietakakčiai kaimiečiai, „atkaklūs, įdubusiais pilvais, primityvia žagre arę lauką ir sėję rugius"[4]. Juos dažnai niokojo karų bangos — kryžiaus karai su albigiečiais, plėšikų gaujos, anglai,— ko tik jie nematė! Vis dėlto keletas Balsa genties šeimų suklestėjo — tokie valingi jie buvo[5].

Mūsų Balzako senelis, Bernaras Balsa (1716—1778), paveldėjo iš tėvo gabalėlį žemės Nugerjė kaime[6]. Jis turėjo pievų, vynuogynų, įsigytų pamažiukais, lopinėlis po lopinėlio. Šeimoje augo vienuolika vaikų, kurie nakčiai buvo suguldomi pasieniuose ant čiužinių, prikimštų rugių šiaudų. Vyriausias, Bernaras Fransua, padėjo tėvui ir ganė kaimenes. Vakarais šeima kalbėdavosi apie vietą, kur slepiami pinigai,— šią paslaptį žinojo tik šeimos nariai,— ir apie draugus: kleboną Vialarą ir notarą Albarą. Bernaras

---

[4] *Louis Lumet. Les Origines d'Honoré de Balzac (La Revue de Paris, 15 février 1923,* p. 820*).*

[5] *René Manderoy. La Nougayrié, berceau de Balzac* (Mašinėle rašyta brošiūra, 1952).

[6] *Philibert Audebrand. Le Père d'Honoré de Balzac (Mémoires d'un Passant,* p. 71—95 (*Paris,* 1893).

Fransua, protingas ir garbėtroška vaikinas, galvodavo: „Kodėl ir man nepasidarius klebonu ar notaru?" Klebonas išmokė jį skaityti ir rašyti prancūziškai; jis pradėjo karjerą pasiuntinuku notaro Albaro kontoroje, Kanezake, prie Monestieso. Ten susipažino su papročių teise, teismine procedūra, notarinių aktų rašymu. „Jam prieš akis atsivėrė, visą savo nuogystę ir negailestingą žiaurumą atskleisdamas, sudėtingas ir nuožmus susipynusių interesų žaismas"[7]. Apie 1765 metus iš notaro kontoros raštų jo parašas dingsta. Kur jis išvyko? Į Rodezą? Albi? Tulūzą? Dar labai jaunas atkilo į Paryžių; visą jo gerą sudarė geležimi kaustyti batai, kaimietiška striukė, gėlėta liemenė ir treji pašukiniai marškiniai, bet pats buvo apdovanotas beribe garbėtroška ir energija, kurios būtų galėjęs ir kitiems paskolinti.

Šis savamokslis, domėjęsis tiksliaisiais mokslais ir istorija, daug skaitė ir visur pasitarnaudavo savo nusimanymu apie teiseną. Suprantama, kodėl vėliau jis didžiavosi savo karjera. Vargingų kaimiečių sūnus, atvykęs į Paryžių tik su ryšulėliu ant pečių, pasidaro ten prokuroro raštvedžiu, paskui greitai, pakopa po pakopos, iškyla — nors ir antraeilėse pareigose — iki Karališkosios tarybos, padeda ten referentams rengti pranešimus įvairiausiais klausimais — ta stulbinanti sėkmė rodo, kad jo galva gera, išsilavinimas platus, valia nepalaužiama. Šitas žmogus įveikė tą kelio tarpsnį, kuriuo iš žemesnės visuomenės klasės pereinama į aukštesnę.

Bernaras Fransua padėjo Žozefui d'Alberui, Karališkosios tarybos referentui, sudarinėti ataskaitas įvairiausiais reikalais — pradedant Indijos bendrovės likvidavimu ir baigiant sutartimi apie nusikaltėlių išdavimą, pasirašyta Prancūzijos ir vokiečių kunigaikščių[8]. Yra likęs dokumentas, kuriuo „Jo didenybė skiria poną Balzaką sekretoriumi savo Taryboje, kur jam pavedamos raštvedžio pareigos". Kurį laiką jis buvo asmeniniu Bertrano de Molvilio, Jūrų

---

[7] *Louis Lumet. Les Origines d'Honoré de Balzac (La Revue de Paris, 15 février 1923,* p. 836).

[8] *Ph. Havard de la Montagne. Bernard François Balzac et Joseph d'Albert (Balzak à Saché,* IX, p. 3—*7. Bulletin de la Société Honoré de Balzac de Touraine,* 1963).

laivyno ministro, sekretoriumi. Šitaip trynęsis apie didžiūnus, Bernaras Fransua Balzakas iki gyvenimo galo žiūrėjo į kilminguosius su pagarba, atmiešta pavydo jausmo. Svajojo prikergti prie savo pavardės kilmingumą rodančią dalelytę „de", nors 1791 metais pasielgė su ponia d'Alber, savo buvusio viršininko našle, įžūliai, kaip tikras „aktyvus pilietis". Vėliau, kai naujasis Endro ir Luaros departamento prefektas paprašė jį žinių apie eitas pareigas, jis atsakė: „Šešiolika metų iš eilės — buvusios Valstybės tarybos sekretorius, Paryžiaus sekcijos komisaras 1791-ųjų birželio 21-ąją, tą dieną, kai pabėgo buvęs karalius, paskui buvau paskirtas paeiliui: sekcijos pirmininku, miesto komunos deputatu, municipaliteto pareigūnu, policijos teismo komisaru, pirmininku šito teismo, kuris tuo metu vienas valdė visą Paryžiaus policiją"[9]. Jis vikriai prisitaikė prie staigaus Revoliucijos posūkio.

Tačiau tuo laikotarpiu, kai karalius bėgo į Vareną, Bernaro Fransua lojalumu, regis, buvo suabejota. Oportunistas iš reikalo, bet kilniaširdis iš prigimties, jis, sako, gelbėjęs rojalistus, ankstesniuosius savo globėjus ir draugus. Vienas Konvento narys, domėjęsis piliečiu Balzaku, patarė jam išnykti iš sostinės. Jis prisiglaudė Valensjene ir iš keblios padėties išsisuko gavęs sau naudos. „Tuomet reikėjo,— rašo jis,— itin patikimo žmogaus, kuriam būtų galima pavesti saugoti valstybės turtą ir vadovauti Šiaurės armijos tiekimo tarnyboms... Pasirinkta mane. Buvau paskirtas viršininku šių žinybų: maisto, pašarų, kuro ir žvakių, maisto tiekimo Paryžiui, maisto tiekimo armijoms jų stovėjimo vietose... Vadovavau vienas visoms toms penkioms žinyboms, kol buvo pasiekta pergalė Fleriuso mūšyje... Nė vienas mano pavaldinys nebuvo nei suimtas, nei pasodintas į kalėjimą — toks buvo didelis, uolus ir teisingas mano akylumas... Pateikiau penkias savo veiklos apyskaitas. Ir turiu oficialų savo atsiteisimo patvirtinimą..."[10]

Po šimts kelmų! Tai bent visų galų meistras! Ir tas dievagojimasis, kad esąs sąžiningas! Bet faktas yra faktas — tam tikrą vaidmenį pusiau civilinėje maisto tiekimo armi-

---

[9] Endro ir Luaros departamento archyvas.

[10] Endro ir Luaros departamento archyvas.

joms valdyboje jis vaidino; jo viršininkas buvo Danielis Dumerkas, „nagus prikišęs prie visų tiekimo rinkų". Po Fleriuso mūšio (1794 metais) Bernaras Fransua Balzakas turėjo kažkokią vietą Breste, paskui Tūre. „Šitas miestas,— sako jis,— svarbus punktas, vienintelis centras, kur yra išteklių, būtinų karui su šuanais ir Vandėja." Taigi 1797 metais randame jį Tūre, kur jis tiekia kariuomenei maistą, gyvena pasiturimai, nors nėra turtuolis, veria akį gražiu mėlynu munduru, siuvinėtu sidabru, ir iš po styrinčių apykaklės kampų boluojančia kaklaskare. Turėdamas penkiasdešimt vienerius metus, tebėra viengungis, ir jo viršininkas, Dumerkas, nusprendžia išpiršti jam labai gražią merginą, jaunesnę už jį trisdešimt dvejais metais,— Lorą Salambjė.

Jaunosios tėvai buvo laiminga pora. Žozefas Salambjė iš džiaugsmo apalpo, kai Sofi Šovė, jo „nuostabiai gera žmona", pasakė sutinkanti už jo tekėti. Salambjė, tarnavęs sekretorium pas vikontą de Boną, karaliaus armijos brigados generolą (pasirašiusį Salambjė jungtuvių sutartį), buvo kilęs iš garbingų miestiečių — gelumbininkų, turėjusių galionų dirbtuvę: „Aukso vilna", Onorė gatvėje, prie Burdonė gatvės, Salambjė — gelumbininkas, siuvinėtojas auksu, galionininkas — gamina ir parduoda visa, ko reikia civilinėms ir karinėms uniformoms". Salambjė šeima buvo iš tų šeimų, kurias visi didžiai gerbė Marė, turtingų pirklių kvartale. Vienas šios šeimos narys vedė Elbefe Martą Renę Ležen, gelumbės fabrikanto dukterį. Kitas vadovavo kariuomenės ekipuotės žinybai. Gausūs svainystės ryšiai siejo juos su Maršanų šeima; viena Maršanų duktė ištekėjo už Šarlio Sedijo. Tarp įžymios Sedijo giminės atstovų buvo orientalistų, chirurgų, be to, astronomas, Paryžiaus observatorijos direktoriaus pavaduotojas. Marė kvartalas žengė į Akademiją.

Ponia Salambjė — nervinga, smarki moteris — dukteriai auklėti buvo sudariusi griežtų taisyklių sistemą:

„Prašau savo dukterį Lorą, kai ji sėda rašyti, nesikūprinti, ištiesti pirštus ir stipriai laikyti plunksną, kad būtų graži rašysena... Nepriminsiu jai, kad turi būti paklusni; ji žadėjo man būti gera visiems, ypač Savo Motinai..."

Didžiosios raidės, vainikuotųjų galvų privilegija, parašytos Sofi Salambjė. Paskui ėjo:

MANO DUKTERS LOROS DIENOTVARKĖ

Pirmadienis	*Pastabos*
7 val.— kėlimasis. Nuo 7 iki 8 val. tvarkymasis.	Išsivalyti dantis, nusiplauti rankas, nusiprausti veidą ir susitvarkyti kambarį.
Nuo 8 iki 9 val. — pusryčiai ir poilsis. Nuo 9 iki 10 val.— rašymas. Nuo 10 iki 12 val.— naudingi darbai.	Naudingu darbu aš laikau siuvimą, mezgimą, apsiuvinėjimą, siuvinėjimą; drabužiai lėlėms siuvami poilsio valandomis[11].

Šitaip diena po dienos, valanda po valandos. „Savaitės elgesys aptariamas sekmadienį, po pusryčių." Susitaikę su šituo griežtumu, galime laikyti ponią Salambjė „žavinga", bet duktė Lora paveldėjo iš jos dirglius nervus.

Hierarchiniuose laiptuose Salambjė šeima stovėjo daug aukščiau už Bernarą Fransua Balzaką. Kodėl jie išleido už šio penkiasdešimtmečio vyro jauną žavią dukterį? Galbūt todėl, kad Bernaro Fransua Balzako karjera buvo panaši į Žozefo Salambjė karjerą. Abudu kadaise tarnavo „intendantūroje", abudu buvo frankmasonai. Jautėsi esą bičiuliai ir bendrininkai. Jaunoji gavo kraičio Volaj fermą „Gazerano parapijoje, mylia kelio nuo Rambujė", įvertintą 30 000 frankų jungtuvių sutartyje (kad reikėtų mažiau mokėti mokesčių), bet tikra jos vertė buvo 120 000—130 000 frankų. Būsimasis vyras laidavo žmonai 1800 frankų rentos per metus, jeigu ji liktų našle. Bernaras Fransua turėjo nedaug turto, iš teisybės visai jo neturėjo: ėmė algą, keletą rentų ir dalyvavo Lafaržo tontinoje. Tontina buvo draugija, kuriai priklausantys asmenys pagal susitarimą iki gyvos galvos naudojosi pajamomis iš savo įdėto kapitalo, bet patį kapitalą privalėjo mirdami palikti tiems jos nariams, kurie gyvens ilgiau. Paskutinieji draugijos nariai turėjo gauti milžiniškas sumas.

---

[11] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 267.

Bernaras Fransua neabejojo išgyvensiąs iki šimto metų. Jis jautėsi esąs nukaltas iš puikaus metalo! Juk jame tekėjo galų, romėnų ir gotų kraujas; jis manė paveldėjęs šių trijų tautų visa, kas geriausia,— sveikatą, drąsą ir kantrybę. Būdamas Ruso mokinys, laikėsi sveiko nuosaikumo; gėrė pieną, medžių syvus; dažnai vaikščiojo pėsčiomis. Kėlėsi ir gulėsi anksti. Didžiavosi, kad niekad nesikreipęs į gydytoją ir nedavęs uždirbti vaistininkui nė dešimties su. Žengė aukštai iškėlęs galvą, tarsi nugalėtojas, ir kartojo: „Aš gražus kaip žiedas ir stiprus kaip plienas"[12].

Frankmasonas, Tūro ložės narys, jis susižavėjęs skaitė Bibliją, studijavo popiežių istoriją, schizmas, erezijas ir kinų kultūrą. Politikoje sekė Bonaparto pavyzdžiu. Neneigė Revoliucijos, bet smerkė netvarką ir kerštą, kurie ją lydėjo[13].

„Mano tėvas,— rašė jo duktė Lora,— savo filosofinėmis pažiūromis, originalumu ir geraširdiškumu panėšėjo į Montenį, Rablė ir dėdulę Tobi*. Kaip dėdulė Tobi, turėjo įsikaltą mintį. Toji mintis buvo sveikata. Jis taip mėgo gyvenimą, jog troško kuo ilgiau gyventi. Remdamasis tuo, kiek reikia metų žmogui, norinčiam pasiekti tobulą būseną, paskaičiavo, kad turįs išgyventi šimtą metų ir daugiau... Nepaprastai rūpinosi savimi ir be perstojo žiūrėjo, kad būtų išsaugota tai, ką jis vadino „gyvybinių jėgų pusiausvyra"...

Tėvo originalumas, tapęs Tūre priežodžiu, reiškėsi tiek jo kalbose, tiek veiksmuose: nieko jis nedarė ir nesakė kaip kas nors kitas; Hofmanas būtų padaręs jį savo fantastinių kūrinių personažu. Tėvas dažnai tyčiodavosi iš žmonių, kaltindamas juos, kad be paliovos kasą sau duobę; sutikęs gamtos nuskriaustą žmogų, negalėdavo neišreikšti pasipiktinimo tėvais, ypač valdžia, kuri labiau rūpinasi gyvulių nei žmonių giminės veislės gerinimu. Šiuo kebliu klausimu turėjo susikūręs keistų teorijų, iš kurių darė ne mažiau keistas išvadas:

„Bet kuriam galui skelbti šias mintis?" — sakydavo

---

[12] *Philibert Audebrand. Mémoires d'un Passant*, p. 79—86.
[13] *Bernard Guyon. La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 61 (*Paris, Librairie Armand Colin*, 1947).

jis, vaikščiodamas po kambarį su šilkiniu rusvai rudu vatinuku, smakrą panarinęs į didelę kaklaskarę, kuri buvo madinga Direktorijos laikais. „Mane vėl vadintų originalu (šis žodis jį siutino), o pasaulyje nesumažėtų nei vienu nudvėsėliu, nei vienu rachitiku!..“[14]

Bernaro Fransua žmona skaudžiai išmėgino jo kantrybę ir filosofiją. Ši gražuolė, taisyklingų, švelnių bruožų, smailaus veido koketė, dažnai ceremoninga ir šalta, buvo smarki, kietos širdies moteris. Ponia Balzak gavo gerą išsimokslinimą pas šv. Gervazo vienuolyno vienuoles Paryžiuje. Kaip ir jos motina, tikėjo okultizmu, burtininkėmis ir aiškiaregiais.

Balzakų šeima gyveno išlaidžiai. Kai buvo paskelbtas aukų rinkimas licėjaus steigimui Tūre, pilietis Balzakas paaukojo 1300 frankų; prefektas — 1000 frankų; arkivyskupas — 600 frankų. Be rentų ir pajamų iš žmonos fermos, Bernaras Fransua gaudavo algas keliose vietose. Pomerelis, pažinojęs jį iš tarnybos „karaliaus rūmuose ir kariuomenėje“, paskyrė jį Tūro mero pavaduotoju ir prieglaudų valdytoju.

Šeima iš pradžių apsigyveno Italų Armijos gatvėje; ten nuomojo namą. 1798-ųjų gegužės 20 dieną, praėjus metams ir trims mėnesiams po jungtuvių, Lora Balzak pagimdė sūnų; pati jį maitino, bet kūdikis teišgyveno trisdešimt tris dienas. Štai kodėl, kai 1799-ųjų gegužės 20 dieną gimė antras vaikas, tėvai atidavė jį žindyvei, vieno žandaro žmonai, gyvenančiai Sen Syre prie Luaros. Dar po metų ten pat atidavė ir dukrelę Lorą, atėjusią į pasaulį 1800-ųjų rugsėjo 29 dieną.

Onorė niekad nedovanojo motinai, kad ji šitaip nusišalino nuo jo. „Dėl kokios fizinės ar moralinės kliaudos motina man buvo taip abejinga? Nejaugi buvau pareigos vaikas ar tas, kuris gimsta iš netyčių?.. Atiduotas žindyvei į kaimą, trejus metus šeimos užmirštas, buvau toks niekam nereikalingas, jog žmonės žiūrėjo į mane su pagaila, kai grįžau į tėvų namus...“[15] Iš tiesų ponia Balzak, persigandu-

---

[14] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 7—8 (*Paris*, 1878).

[15] *Balzac. Le Lys dans la Vallée* („*Pléiade*“, t. VIII, p. 771).

si, kad mirė pirmas kūdikis, kurį pati maitino, tik prisitaikė prie tų laikų papročio. Tačiau reikia pasakyti, kad, nors vaikai buvo taip arti, ji retai juos lankė.

Žindyvė buvo šauni moteris. Deja, jos vyras gėrė ir pasigėręs smurtavo. Tačiau Onorė atmintyje liko savotiškai malonus prisiminimas: kalva Luaros pakrantėje, dienos, kai jis nuo ryto iki vakaro statė ten „iš akmenėlių ir pakrantės dumblo žaislinius Luvrus"[16], ypač „jo padėjėja", mažoji sesutė Lora, „graži kaip Rafaelio madona". Dėl tėvų santūrumo brolis ir sesuo dar labiau pamilo vienas kitą.

„Buvau tik dvejais metais jaunesnė už Onorė[17]; tėvai elgėsi su manim taip pat kaip su Onorė; augome kartu ir karštai vienas kitą mylėjome; nuo pat mažumės, prisimenu, jis buvo prie manęs prisirišęs. Iki šiol neužmiršau, kaip greitai, būdavo, atbėga man į pagalbą, bijodamas, kad nenuriedėčiau nuo trijų aukštų, kreivų, be turėklų pakopų, kuriom buvo nulipama iš mūsų žindyvės kambario į sodą! Jaudinamai globojo mane ir gimtuosiuose namuose, kur ne kartą kentėjo bausmę už mane, neišduodamas mano kaltės. Kai suspėdavau prisipažinti nusikaltusi, jis sakydavo: „Kitą kartą neprisipažink — man patinka, kai mane bara už tave!.."[18]

Onorė keletą metų išgyveno šitame kaime, kurio balti nameliai buvo išsirikiavę ant Luaros pylimo, „apsodinto nuostabiomis, tyliai ošiančiomis tuopomis". Plačioji upė tekėjo tarp seklumų ir žaliuojančių salų. Vaikas gėrėjosi žaviais gamtovaizdžiais, „kur viešpatauja ne užmojis ir didingumas, o naivus gamtos grožis". Priešingame krante tolumon bėgo kalvos — „aksominės, nusėtos baltomis dėmėmis" — su pilimis terasose. „Ten, po tyru tavo dangumi, aš pirmą kartą ir išvydau, kaip plaukia debesys." Šitie Turenės peizažai turėjo likti Balzako gyvenime grožio idealu, fonu švelniausiai meilei.

Jam buvo ketveri metai, kai tėvai parsivežė jį į Tūrą, į

---

[16] *Balzac. Sténi* (*Oeuvres complètes*, t. XXV, p. 151).

[17] Iš tikrųjų Lora buvo jaunesnė už brolį vieneriais metais ir keturiais mėnesiais (1799.V.20—1800.IX.29).

[18] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 15—16.

gimtuosius namus. Motina nesugebėjo laimėti vaikų meilės. Onorė buvo „žavus vaikas; jo linksmas būdas, graži besišypsanti burna, rudos akys, blizgančios ir kartu švelnios, aukšta kakta, tankūs juodi plaukai kreipė į save praeivių dėmesį, kai eidavome pasivaikščioti"[19]. Šis dailus berniukas, naivus ir lipšnus, nuolat matydavo „griežtas, deginančias kaip ugnis akis". Jo motina „nepripažino nei glamonių, nei bučinių, nežinojo, kas yra paprastas gyvenimo džiaugsmas, nemokėjo sukurti saviškiams laimingo šeimos židinio". Jos charakterį gadino prabangos pomėgis, noras pasipuikuoti ir išlaikyti savo padėtį visuomenėje.

1802 metų balandžio 18 dieną gimė antra duktė, Loransa, ir jos krikštynų proga[20] Balzakai prisisegė prie pavardės kilmingumą rodančią dalelytę „de", kurią, beje, vėliau tarpais naudojo, tarpais ne. Visuomenės pakopomis jie kilo žaibiškai. Generolo prefekto globojamas, Bernaras Fransua tapo vienu iš žymiausių miesto žmonių. Kaip mero pavaduotojas, privalėjo įsigyti Tūre nekilnojamąjį turtą. Pardavęs Gazerano fermą, žmonos nuosavybę, nusipirko gražius rūmus su senovine medžio apkala, su arklidėmis ir sodu; šis namas — Nr. 29 — stovėjo Endro ir Luaros gatvėje, „karališkoje gatvėje, gatvėje su dviem šaligatviais, gerai išgrįstoje, gerai apstatytoje, gerai plaunamoje, švarioje kaip veidrodis; tai visų gatvių karalienė, vienintelė tikra gatvė Tūre"[21]; paskui, po savaitės, įsigijo Sen Lazaro fermą prie kelio iš Tūro į Sent Averteną. Ši ferma, valstybinis turtas, anksčiau priklausė bažnyčiai; tai atbaidė šventeivas ir išėjo į naudą pirkėjo kišenei.

Didesnis garbėtroška negu anksčiau, įsitikinęs, kad su viešai negarsinama parama galima pasiekti viską, Bernaras Fransua rezgė intrigas, ir jam beveik nelikdavo laiko rūpintis vaikais. Labai jauna ir labai daili jo žmona „apsvaigusi skriejo saloninio gyvenimo sūkuryje"; savo žavesiu masino prastuolius apylinkės pilių savininkus ir anglus, tuo metu neturėjusius teisės išvykti iš Tūro.

---

[19] *L a u r e S u r v i l l e. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 5.

[20] Tūro arkivyskupijos archyvas.

[21] *B a l z a c. Contes drolatiques* („*Pléiade*", t. XI, p. 589).

Daug vėliau, sulaukusi garbingo amžiaus, ji sakydavo dukteriai: „Turėdama seną vyrą, privalėjau būti santūri ir atstu laikyti tuos, kuriems patikau; dėl mano griežtokų bruožų visi mane laikė greičiau šiurkščia negu malonia..."[22] Bergždžias apdairumas! Tenykštės pavyduolės damos manė, kad „jos tualetai pernelyg prašmatnūs", ir šnekėjo, kad jos vyras pernelyg lengvai lobstąs. Savo pasisekimu, pergalėmis ji užsitraukė visų dorybingų moterų nemalonę. „Tavo tėvas dėl senyvo savo amžiaus buvo toks taktiškas, kad nieko nesakė..."[23] Jis nieko nesakė ir tada, kai pasklido kalbos apie jo žmonos romaną su ponu de Margonu, Sašė pilies savininku. Bernaro Fransua nuomone, santaika šeimoje buvo pagrindinė ilgaamžiškumo sąlyga.

Margonų šeimos padėtis buvo tarpinė — tarp buržuazijos ir smulkiosios bajorijos. Visi pripažino, kad jie turi teisę nešioti dalelytę „de", bet Žanas de Margonas pasirašinėjo trumpai — „Margonas" ir šitaip figūravo metrikacijos knygoje. Šitas gražus vaikinas, gimęs 1780 metais, vedė 1803-iaisiais savo pusseserę Aną de Savari[24] — mažutę, išgeltusią, kuprotą ir paniurusią merginą, kuriai tėvas dalies skyrė Sašė žemę su trimis dvarais, dviem fermomis ir šešiais malūnais. Ponas Anri Žozefas de Savari, karališkųjų arklidžių intendantas, buvęs kavalerijos karininkas, 1791 metais įsigijo Vuvrė kantone Kajeri dvarą su dideliais vynuogynais. Jis nešiojo peruką, išlaikė meilužę tarnaitę; „po apgaulingu jo atvirumu slypėjo grynai kaimietiškas apdairumas". Jo žentas Margonas — šaltas elegantiškas žmogus, pernelyg „miestiškas", kad lindėtų kaime,— iki 1815 metų gyveno daugiau Tūre negu Sašė. Susirado padorią dingstį, kad galėtų sėdėti mieste,— tapo miesto kohortos karininku — tai buvo nacionalinės gvardijos žiedas. Sekmadieniais defiliuodavo savo grenadierių priešakyje miesto alėja ir Karališkąja gatve. Jei tikėsime šeimos legenda ir šios istorijos įmanomumu, Lora Balzak įsimylėjo šį augalotą karininką, žiūrėdama, kaip, patenkintas savimi, su gražiu munduru, jis oriai žygiuoja pro šalį. Visi meilės

---

[22] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 230.

[23] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 96.

[24] J. M a u r i c e. *M. de Savary, hôte de Balzac* (*Balzac à Saché*, IX, p. 22—29).

ryšiai suryja daug laiko. Kai sūnus ir duktė grįžo iš Sen Syro prie Luaros, motina matydavo vaikus tik sekmadieniais.

Onorė, Lora ir Loransa buvo atiduoti grėsmingos guvernantės, panelės Delaė, globai; jie gyveno terorizuojami tamsiai mėlynų, įdėmių motinos akių ir melagingų guvernantės skundų: ši tvirtino, kad Onorė nekenčiąs tėvų namų, kad jis nekvailas berniukas, bet klastūnas. Tyčiojosi iš jo, kai jis labai susidomėjęs žiūrėdavo į žvaigždes. Būdamas dar visai mažas, sugalvodavo ir vaidindavo trumputes komiškas scenas, kad pralinksmintų seseris. „Valandų valandas,— rašo Lora,— brūžindavo nedidelio raudono smuiko stygas, ir iš spinduliuojančio jo veidelio buvo matyti, kad jis girdi nuostabias melodijas. Todėl baisiai nustebdavo, kai imdavau jį maldauti, kad liautųsi grojęs. „Negi tu negirdi, kaip gražu?" — klausdavo jis."[25] Onorė turėjo laimingą savybę — galėjo gyventi įsivaizduojamame pasaulyje ir girdėti dangiškus akordus, kurie skambėjo tik jam vienam.

Didžiausias jo pirmųjų gyvenimo metų įvykis buvo trumpa kelionė į Paryžių. Senelis ir senelė Salambjė panoro susipažinti su vaikaičiu. Ponia Balzak atvežė jį pas juos, ir jie tiesiog galvą pametė dėl šito dailaus berniuko, apibėrė jį glamonėmis ir dovanomis. Jis nebuvo pripratęs prie tokio šokinėjimo apie jį ir, grįžęs namo, be paliovos pasakojo seserims, kokie senelių namai, koks gražus ten sodas, be to, apie Mušą, sarginį šunį. Ponia Salambjė savo ruožtu mielai prisimindavo šią sceną:

„Vieną vakarą, kai ji liepė atnešti jam magiškąjį žibintą, Onorė, nematydamas tarp žiūrovų savo bičiulio Mušo, pašoko ir valdingai sušuko: „Palaukite!" (Jis žinojo esąs senelio namuose šeimininkas). Išbėgo iš salono ir grįžo tempdamas šunį, paskui jam paliepė: „Sėsk čia, Mušai, ir žiūrėk; tau nieko nekainuos — moka senelis!.."[26]

---

[25] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 18—19.

[26] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 17.

Vaikų žodžiai — naivus aidas kalbų, kurias tėvai stengiasi laikyti paslaptyje. Balzako šeimoje pernelyg daug buvo šnekama apie pinigus ir palikimus. Deja, praėjus keletui mėnesių po šios kelionės, mirė senelis nuo apopleksijos. Berniukas labai sielvartavo. Po kiek laiko ponia Salambjė atsikraustė gyventi pas dukterį. Ji atsivežė penkis tūkstančius frankų rentos, bet padarė klaidą patikėdama dalį kapitalo žentui — tas neatsargiai įdėjo jį į „pasakišką" biznį; taip ji prarado keturiasdešimt tūkstančių frankų. Ponia Salambjė mielai būtų lepinusi savo vaikaičius, bet susidūrė su dukters griežtumu. Onorė tiesiog drebėdavo, kai motina sakydavo, kad pati pasirūpinsianti jo mokymu. Tačiau jis mėgo tėvo rimtas kalbas ir originalų sąmojį, nors ir nesuprato jų. Ponia Balzak atidavė dukteris į ponios Vokė pensioną, o sūnų — į Legė pensioną, kur jis buvo „ateinantis mokinys skaitymo klasėje" už šešis frankus per mėnesį[27]. Katekizmo jį mokė kunigas de Laberžas. Ponia Balzak, „mokanti nuomą už kėdes" švento Gasjeno katedroje, vesdavosi sūnų į pamaldas. Juo mažiau dorybinga ji jautėsi, juo dievobaimingesnė stengėsi pasirodyti.

Kai Onorė suėjo aštuoneri metai, motina nusprendė atiduoti jį į Vandomo koležo internatą. Reikia pasakyti, kad šiuo metu ji laukė kūdikio, kurio tėvu viešoji nuomonė laikė Žaną de Margoną. Onorė buvo skaudu skirtis su miela sesute, „vargo ir ašarų" drauge. Jis piešė liūdną savo vaikystę itin juodomis spalvomis tikriausiai dėl per didelio jautrumo. Vėliau pareikš: „Aš niekad neturėjau motinos". Tai pernelyg žiaurūs žodžiai, parašyti pykčio akimirką. Bet vaikai išgyvena didelių sielvartų, ir argi svarbu, kad kuri nors širdgėla tik tariama, kai jiems ji atrodo tikra? Yra vaikų lyg ir kokių pavainikių — gimę iš teisėtos santuokos, jie jaučiasi tėvų atstumti, nors ir nesupranta, kuo užsitraukė šitą nemalonę. Tie vaikai labiau negu kiti trokšta sėkmės ir šlovės — nori jomis atsverti dvasios kančią.

---

[27] *J. — E. Weelen. Balzac avant Vendôme*, p. 3 (*Saumur*, 1952).

II

PER ANKSTI SUBRENDĘS FILOSOFAS

Kaip vaikas, kalbėdamas apie save, taria savo vardą, taip romanistas, rašydamas apie kitus asmenis, vaizduoja save.

Rolanas Bartas

Vandomo koležas[28], į kurį 1807-aisiais įstojo aštuonmetis Balzakas, buvo viena iš savotiškiausių Prancūzijos mokymo įstaigų. Įkūrė jį vienuoliai oratorianai, kurie, kaip ir jėzuitai, buvo atsidėję jaunimo auklėjimui ir, kadangi garsėjo kaip liberalai, tikriausiai patiko Bernarui Fransua. Iš tiesų tie du vyrai, kurie vadovavo koležui Balzako laikais,— Marešalis ir Desenis,— buvo davę ištikimybės priesaiką tautai; juodu buvo vedę. Bet katalikų tikėjimo šitie vedę kunigai neatsižadėjo ir drausmę koleže palaikė beveik tokią kaip vienuolyne. Mokyklą vaikai palikdavo tik baigę mokslą. „Mūsų mokiniai niekad neišleidžiami atostogų,— rašė direktoriai Orleano mokslo apygardos rektoriui.— Į miestą neišeina. Tėvai yra prašomi nesivežti vaikų namo..."[29] Visus gaunamus ir siunčiamus laiškus atplėšdavo ir tikrindavo mokyklos cenzorius. Šeimos nusileido.

Vandomo koležo oratorianai mokė gerbti imperatorių, kitaip jų mokymo įstaiga nebūtų išsilaikiusi, bet nepasidavė karinei dvasiai, viešpataujančiai Imperijos licėjuose. Darbų pradžią ir pabaigą, visą dienotvarkę skelbė varpas, ne būgnas. Pagal licėjų taisykles valgant turėjo būti kas nors garsiai skaitoma. Taip buvo stengiamasi, kad nesujustų protai. Tačiau oratorianai nedraudė mokiniams kalbėtis refektoriuje. Jeigu kas priekaištaudavo dėl šio nuo-

---

[28] *Edouard de Vasson. Mémoires* (*Montévrain*, 1893).— *Hubert-Pillay. Balzac au collège de Vendôme* (*Blois, Editions du Jardin de la France*, 1939).— *Daniel Vannier. En marge de Louis Lambert* (*Beaugency*, 1949).— *Jean Martin-Demezil. Balzac et la Touraine* (*Tours*, 1949).— *Balzac à Vendôme* (įžanga šimto penkiasdešimtmečio Parodos katalogui), *Tours*, 1949.

[29] Lazaro Fransua Marešalio laiškas Orleano mokslo apygardos rektoriui, 1811 m. lapkričio 6 d. (Luarė archyvas).— Žr. taip pat: *Prospectus du Collège de Vendôme pour l'année* 1808 (Luarė archyvas ir Žako de Vasono kolekcija).

laidžiavimo, atsakydavo: „Kaip tai? Kad būtų įdiegti geri papročiai, drausmė ir kad išliktų visa, kas įgyjama gera per metus, mes neduodame mokiniams atostogų, atsisakome poilsio, kurį jos mums suteiktų, ir santaupų, kurios iš to išplauktų. O mus kaltina, kad teikiame mokiniams tam tikrų malonumų!" Kokie buvo tie menki malonumai? „Viena kita iškyla į gamtą šia tvarka: vyresnysis, trys mokytojai ir keturiasdešimt keturi mokiniai. Geriausieji išvyksta ketvirtą valandą ryto, nueina keturis ljė, aplanko kalves, stiklo dirbtuvę ar observatoriją; saikingai papietauja po atviru dangum ir nuvargę grįžta namo..." Reikia pripažinti, kad šios pramogos iš tiesų atrodo spartietiškos ir paprastos. Gyvenimas koleže buvo sunkus. Vandomo bibliotekoje yra piešinys, vaizduojantis matematikos pamoką. Nors klasėje stovi palaikė krosnelė, mokytojas veda pamoką su kepure ant galvos, pasistatęs surduto apykaklę. Buvo taikomos fizinės bausmės: nusikaltėliai gaudavo per pirštus šikšnine liniuote (*ultima ratio Patrum*[30]), ir tai būdavo labai skausminga. Be to, turėdavo daryti daug raštiškų pratimų, ilgai sėdėti įrengtame po laiptais savotiškame karceryje, kurį mokiniai buvo praminę „alkova", arba šešių kvadratinių pėdų celėje; ji buvo įtaisyta kiekviename miegamajame maištininkams bausti ir vadinama „medinėm kelnėm".

Kai Onorė Balzakas įstojo į mažiausiųjų klasę, jis buvo papūtžandis, raudonskruostis, tylus ir nelinksmas berniukas. Iš gyvenimo šeimoje jam liko liūdni prisiminimai. Vėliau jis ilgai aprašinės motinas nusikaltėles, kurios myli nesantuokinį vaiką, o persekioja santuokinį. Į koležą jis atsinešė skaudų mušamo šuns įtarumą. Jautė esąs negražus, nedrąsus.

„Kas nori įsivaizduoti tą didelį uždarą koležą su vienuolyniškais pastatais vidury mažo miestelio ir keturias grupes (mažiausiųjų, mažųjų, vidutinių ir didžiųjų), į kurias buvome pagal hierarchiją suskirstyti, supras susidomėjimą, kurį mums sukeldavo atvykęs naujokas tartum naujas keleivis, staiga atsiradęs laive..."[31]

---

[30] Paskutinis argumentas. (*Lot.*)
[31] *Balzac. Louis Lambert* („*Plėiade*", t. X, p. 364).

Atrodo, mažasis Balzakas nepadarė įspūdžio šiam mokinių būriui. Dėl motinos atsargumo beveik visai negaudamas kišenpinigių, jis negalėjo prisidėti nei prie draugų žaidimų, nei prie jų pirkinių. Kitų mokinių tėvai atvažiuodavo į Vandomą tą dieną, kai būdavo dalijamos dovanos už gerą mokymąsi; jo — niekada. Per šešerius metus, nuo 1807-ųjų iki 1813-ųjų, motina aplankė jį, pasak jo, tik du kartus — matyt, taikėsi prie koležo dvasios. Pirmas rašytojo išlikęs laiškas adresuotas poniai Balzak:

„Vandomas, 1807 m. gegužės 1 d.

Brangi mamyte,

manau, tėtė nusiminė sužinojęs, kad sėdėjau „alkovoje". Prašau jį paguosti ir pasakyti, kad gavau pagyrimo raštą. Neužmirštu valyti dantų nosine. Turiu sąsiuvinį, į kurį švariai perrašau viską iš kitų sąsiuvinių ir gaunu gerus pažymius. Šitaip tikiuosi padaryti tau malonumą. Bučiuoju iš visos širdies tave ir visą šeimą, be to, visus pažįstamus ponus. Štai pavardės apdovanotų mokinių iš Tūro:

Bualekontas.
(Prisimenu tik jį.)
BALZAKAS ONORĖ,
nuolankus ir mylintis tavo sūnus"[32].

Pagyrimo raštas iš lotynų kalbos, turėjęs „paguosti tėtę", buvo kukli knygelė rusvu tymo viršeliu, „Švedijos karaliaus Karolio XII istorija", su šiuo įrašu paauksuotomis raidėmis: „Dovana Onorė Balzakui, 1808 m."[33].

Ar jis susilaukė mokytojų meilės, kurios jam pašykštėjo tėvai? Vienas jų, tėvas Lefevras[34], vaidino didelį vaidmenį vaiko gyvenime. Šitas mokytojas, kaip matyti iš Onorė, dar „naujoko", užrašų, turėjo „gabumų, proto, gerą atmintį, daugiau vaizduotės negu sveikos nuovokos, linko į teorijas ir stebuklus"[35]. Šia prasme buvo daug bendro tarp jo ir keistuolio mokinio, kuris taip pat troš-

---

[32] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 15—16 (*Paris, Editions Garnier frères*, 1960).

[33] Ši knygelė yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje, B. 1238.

[34] Jasentas Loranas Lefevras, priesaiką davęs kunigas, Vandomo koležo V klasės auklėtojas.

[35] *Philippe Bertault. Balzac et la Religion*, p. 25 (*Paris, Boivin et Cie*, 1942).

ko stebuklų. Jausdamasis tremtiniu žemėje, jaunasis Balzakas laukė stebuklo iš dangaus. Tėvas Lefevras privalėjo tvarkyti didžiulę koležo biblioteką, kurią iš dalies sudarė per Revoliuciją išplėštų pilių knygos. Jis papildomai mokė Onorė matematikos, nes Bernaras Fransua svajojo, kad sūnus vieną gražią dieną stos į Politechnikos mokyklą[36]; bet kunigas, greičiau poetas negu matematikas, mielai leisdavo savo mokiniui skaityti tuo laiku, kuris buvo skirtas mokytis matematikos.

„Taigi tarp mūsų buvo tylom sudaryta sutartis — aš nesiskundžiau, kad nieko neišmokstu, o jis niekam nesakė, kad imu iš bibliotekos knygas."[37] Onorė ėmė tų knygų kiek norėjo, o tėvas Lefevras nelabai domėjosi, kokius kūrinius renkasi jaunasis Balzakas, kuris skaitė juos per pertraukas, po medžiu tuo metu, kai jo draugai žaidė. Dažnai jis tyčia elgėsi taip — norėjo, kad būtų pasodintas į karcerį ir galėtų ten ramiai skaityti. Šitaip apniko jį tikras skaitymo godulys; šitaip jis ėmė kaupti gausias, pakrikas žinias, kurios dėl to, kad buvo pakrikos, ir teikė jo mąstysenai priešlaikinio savitumo. „Dar vaikystėje, pliaukštelėjęs sau per kaktą, kaip Andrė de Šenjė pasakiau: „Čia šio to esama!" Maniau, kad mano galvoje slypi mintis, kurią verta išreikšti, sistema, kurią verta sukurti, žinios, kurias verta išdėstyti..."[38] Beje, tik jis vaizdavosi, kad jo laukia didi ateitis. Mokytojų ir draugų nuomone, jis buvo vidutinis mokinys, pasižymintis nebent tuo, kad ryte rijo spausdintus puslapius ir be reikalo rietė nosį.

Kaip Andrė Šenjė, jis bandė rašyti eiles.

„Pagautas nesavalaikės aistros, ėmiau pro pirštus žiūrėti į mokslą ir eiliavau poemas, kurios, aišku, teikė mažai vilčių, jei spręsime iš šitos per daug ilgos, tarp mano draugų pagarsėjusios eilutės, kuria prasidėjo epopėja apie inkus:

O Inka, karaliau, tu vargšas, nelaimingas!

---

[36] *Philippe Bertault. Balzac et la Religion*, p. 28 (*Paris, Boivin et Cie*, 1942).

[37] *Balzac. Louis Lambert* („*Pléiade*", t. X, p. 367).

[38] Balzakas. *Šagrenės oda.*

Šaipydamiesi iš mano bandymų, draugai praminė mane poetu; bet patyčios manęs nepataisė. Aš kaliau kaip kalęs eiles, neklausydamas protingo mūsų direktoriaus, pono Marešalio, patarimo; jis bandė išgydyti mane iš šitos, deja, įsišaknijusios manijos, papasakojęs man apie negandas, ištikusias liepsnelę, kuri iškrito iš lizdo dėl to, kad panoro skristi dar sparnams neišaugus. Skaityti nesilioviau ir tapau neveikliausiu, tingiausiu, labiausiai į savo mintis nugrimzdusiu mokiniu, vadinasi, ir dažniausiai baudžiamu..."[39]

Šitaip jis aprašo vieną savo herojų, bet iš jo mokslo draugų liudijimų matyti, kad personažas ir jo kūrėjas buvo panašūs. Trylikos pėdų eilutę apie Inką parašė mokinys Onorė Balzakas. Iš tiesų tada jis neturėjo pašaukimo nei poezijai, nei mokslui; jį traukė naivi, slėpininga filosofija. Skaudančiomis nuo liniuotės rankomis, sopančia širdimi „jis ieškojo prieglobsčio danguje, kurį jam buvo pravėrusi jo mintis". Onorė Balzakas galbūt vėliau subrendo negu Luji Lamberas, bet, kaip jo herojus, labai jaunas skaitė rašytojus mistikus, kurie „įpratino jį išgyventi tą audringą jaudulį, kurio ir priemonė, ir pasekmė yra ekstazė"[40].
„Jis būtų baisiai nusiminęs, jeigu kas jį būtų palaikęs dievotu mokiniu"; per vakarines pamaldas jis „pasakodavo arba klausydavosi pasakojimų apie tos dienos žygdarbius", o per mišias sekmadieniais galvodavo apie menkus savo kišenpinigių likučius ir apie gundančią margą koležo krautuvėlės vitriną". Netikėjimas buvo tarp Vandomo koležo mokinių daugiau negu įprotis — varžybų objektas. Volterininko Bernaro Fransua sūnus niekad nepasižymėjo spontanišku nuolankumu, būdingu vaikams, kuriems nereikia nei pastangų, nei protavimo, kad tikėtų dievą. Jis dėjosi laisvamaniu ir ginčijosi su koležo kapelionu.

„Kai paaugau ir prieš pirmąją komuniją paklausiau gerąjį senelį, kuris mokė mus katekizmo, iš kur Dievas ėmė pasaulį, jis man tiesiai neatsakė: „Rado po kopūstu", o pacitavo šiuos nuostabius šv. Jono žodžius: „Pradžioje buvo

---

[39] *Balzac. Louis Lambert* („Pléiade", t. X, p. 367—376).
[40] *Philippe Bertault. Balzac et la Religion*, p. 30—31.

Žodis, ir tas Žodis buvo pas Dievą". Niekas, būdamas mano amžiaus, nebūtų supratęs šio sakinio, kuriuo remiasi visos filosofinės doktrinos ir kuris galbūt jas trumpai apibendrina. Kaip tie, kurie netiki, norėjau ko nors p o z i t y v a u s — ne idėjų, o faktų. Todėl paklausiau, iš kur atsirado tas Žodis. „Iš Dievo",— atsakė jis. „Jei viskas paeina iš Dievo,— tariau aš,— tai kodėl yra pasaulyje blogis?" Žmogelis nebuvo galvotas; tikėjimą jis suvokė kaip jausmą; sutiko su jo dogmomis, neįstengdamas jų paaiškinti. Bet nebuvo ir šventasis; kadangi daugiau „kopūstų" savo darže neturėjo, supyko ir pasodino mane dviem dienom į karcerį už tai, kad trukdžiau jam dėstyti katekizmą..."[41]

Nors galima suabejoti jaunojo Balzako ortodoksija, nors dogmatiniai varžtai jį slogino, bet tais metais, kai jis ruošėsi pirmajai komunijai, karštai troško „dieviškumo". Liesas, gražiomis juodomis blizgančiomis akimis, „jis atsiklaupė pagautas ekstazės bei palaimos ir padėkojo Dievui; jautėsi laimingas, patenkintas, širdis palengvėjo... Vakare jam rodėsi, kad jis prilygsta angelams, nes visą dieną nenusidėjo nei žodžiu, nei veiksmu, nei mintim..."[42] Nors dėl tėvo pažiūrų ir motinos nejautrumo buvo auklėjamas ne itin religingai, jau nuo Vandomo laikų jis nusprendžia, kad jam skirta „artimai bendrauti su dangaus dvasiomis". Angelai vėliau užims nepaprastai daug vietos jo mintyse.

Koležo direktoriai anaiptol nebuvo linkę skatinti šito vaikiško misticizmo, sumišusio su išdidumu. Žanas Filiberas Desenis samprotavo daugiau kaip mokslininkas negu dvasininkas. „Tas žmogus, turįs enciklopedinį protą,— rašė apie jį jo proanūkis,— lengvai pereidavo nuo retorikos, filosofijos dėstymo prie gamtos mokslų, fizikos ir chemijos. Jis net bandė gilintis į fiziologiją ir parašė nedidelį elementarų traktatą, skirtą filosofijos klasės mokiniams."[43] Šis stebėtojas ir tyrinėtojas, žymių darbų apie

---

[41] *P h i l i p p e B e r t a u l t. Balzac et la Religion*, p. 32.
[42] *B a l z a c. L'Auberge rouge* (*„Pléiade"*, t. IX, p. 969—970).
[43] *R i b e m o n t-D e s s a i g n e s. La famille Dessaignes* (*Bulletin de la Société archéologique, scientifique et littéraire du Vendômois*, XLIX, p. 46—47).

fosforescenciją autorius, mielai būtų fiziologiškai aiškinęs ekstazę; jis rašė didelį veikalą, kuriuo norėjo parodyti, kad jausmai ir aistros susiję su pakitimais žmogaus organizme.

Desenis mokė, kad verčiau stebėti ir analizuoti faktus, nei rengti kurią nors ideologinę sistemą. Tačiau mokinys Balzakas, kuris, priešingai negu jo mokytojas, labiau linko į sistemų kūrimą nei į metodinį reiškinių tyrinėjimą, slapčia susidarė miglotą metafizinę doktriną. Sėdėdamas „medinėse kelnėse" arba po laiptais, šis labai jaunas filosofas net stengėsi suvokti pasaulio vienovę, manydamas, kad mintis ir valia yra realios substancijos, fluidai, panašūs į elektrą. Desenis iškėlė tuomet drąsų ir naują teiginį, kad visi nesvarūs fluidai — šiluma, šviesa, elektra, magnetizmas — tėra to paties lakaus fluido apraiškos, tik išjudinamos skirtingų jėgų. Ar jis pasakojo apie tai šitam smalsiam vaikui? Ar dėstė jo akivaizdoje savo samprotavimus apie minties fiziologiją? Galimas daiktas, nes Balzakas, taisydamasis po ligos, gyveno Lezonjere, direktorių užmiesčio namuose, ir ten su jais rinko žoles herbarui, tačiau abejotina. Desenis, mokslininkas, laikęsis atstu nuo kitų, beveik nebendravo su mokiniais. „Jis gyveno atitolęs nuo mūsų,— rašo Eduaras de Vasonas, ir atitolimas didino jo autoritetą ir prestižą."[44]

Ar iš tiesų koležo mokinys Balzakas parašė „Traktatą apie valią"? Ar iš tiesų tėvas Ogu sudraskė tą rankraštį? Greičiausiai šį epizodą sugalvojo pats Balzakas. Bet apie valios prigimtį ir jos apsireiškimą jis, atrodo, tikrai mąstė. Sėdėdamas karceryje su tokiu protingu draugu kaip Ogiustas Ileras Baršu de Penoenas, šnekėjosi su juo filosofinėmis temomis. Baršu de Penoenas linko į skepticizmą; Balzakas tikėjo kone beribe valios galybe ir fiziniu minties poveikiu. Vėliau, prisimindamas šį laikotarpį, rašytojas gal ir per daug pabrėžė savo ankstyvą proto brandą, bet tas iš pažiūros apsnūdęs paauglys jau tada stulbino savo protu ir nepasotinama garbėtroška. „Aš būsiu garsus",— tvirtino šis vidutinis mokinys. Draugai juokėsi iš jo

---

[44] *Edouard de Vasson. Le Collège de Vendôme de 1813 à 1818*, p. 17.

savikliovos, jis taip pat, nes buvo geraširdis berniukas.

Nuo mažumės skaitymas tapo jam „savotišku alkiu, kurio niekas negalėjo numalšinti· jis ryte rijo visokiausias knygas, vienodai domėjosi religiniais, istoriniais, filosofiniais ir fizikos veikalais.... Jo akys aprėpdavo išsyk septynias ar aštuonias eilutes, o protas pagaudavo jų prasmę greičiu nenusileisdamas žvilgsniui; dažnai jam užtekdavo tik vieno žodžio, kad suvoktų sakinio esmę. Jis taip pat gerai įsidėdavo galvon mintis, kurias pasisemdavo iš knygų, ir tas, kurios jam kildavo mąstant arba su kuo nors kalbantis".

„Kai Luji Lamberui suėjo dvylika metų, jo vaizduotė, įdirginta nuolatinio sugebėjimų mankštinimo, buvo nepaprastai išlavėjusi, ir jis galėjo taip aiškiai suvokti daiktus, kuriuos pažino tik iš knygų, jog vaizdas, įstrigęs sieloje, nebūtų buvęs gyvesnis, net jeigu juos būtų matęs iš tikrųjų; taip buvo gal dėl to, kad jis naudojosi analogijomis, o gal kad buvo apdovanotas savotiška antrąja rega, kuria aprėpdavo gamtą..."[45]

Žodis „aiškiaregys" labai anksti įėjo į jo žodyną. Aiškiaregys stebi tuo pačiu metu mintyse praeitį, dabartį ir ateitį. Kodėl tai būtų neįmanoma? Gulėdamas lovoje, aš svajose keliauju per erdvę ir laiką. Vadinasi, erdvė ir laikas telpa mano smegenyse. Antra vertus, jei protas gali šitaip keliauti, jei mintis veikia iš tam tikro nuotolio, vadinasi, mintį galima skaityti, vadinasi, galima ir antroji rega, kuri stebi vaizduotėje daiktus, esančius tolumoje. Galima sukaupti valią, nukreipti į išorę ir veikti kitus iš tam tikro atstumo magnetine jėga; jis, Onorė Balzakas, Vandomo koležo auklėtinis, turi šią jėgą.

Direktoriaus Desenio pavaduotojas Lazaras Fransua Marešalis nepasižymėjo tokiom originaliom mintim kaip Desenis, bet buvo geras žmogus, ir už gerą širdį mokiniai jį mylėjo. Rašė nešvankokus erotinius eilėraščius, bet žiūrėjo, kad jie nepakliūtų po akių mokiniams. Tačiau šie mokėsi iš jo sudarytos lotynų kalbos gramatikos, kurioje buvo itin įdomių pavyzdžių: „Dieve, leisk šiai moteriai

---

[45] *Balzac. Louis Lambert* („*Pléiade*", t. X, p. 354—357).

būti vaisingai, bet neleisk nusidėti (*Di, facultatem concedite huic pariendi atque non peccandi).*— Už krūmų slėpėsi mergina (*Puella post carectes* (*sic*) *latebat*).— Venera basakojė (*Venus, nuda pedes*)"[46]. Šatobrianas pirmuosius geismus pajuto per lotynų poetus; Balzakas, apdovanotas gyva vaizduote, tikriausiai regėjo mintyse raiškius pagoniškus vaizdus, kaldamas keistus gramatikos pavyzdžius. „Ar būtų pernelyg drąsu manyti, kad iš šitų kuklių klasikinių puslapių, kuriuos vartė mokinys Onorė Balzakas, kilo pirmieji jo svajonių siluetai?"[47]

Taip jis perėjo į priešpaskutinę klasę. Besaikis skaitymas, to skaitymo sužadinti regėjimai smegenyse, vienatvės dienos karceryje — visa tai sukėlė keistą „užsimiršimo" būseną, savotišką komą, kuri juo labiau žadino mokytojams nerimą todėl, kad jie nesuvokė jos priežasčių. Iš tikrųjų atrodė „užsimiršęs" dėl to, kad jo dvasia buvo „kitur", kad jis gyveno pasauliuose, sukurtuose jo lektūrų. Vandomo oratorianų nuomone, jaunasis Balzakas buvo tinginys, kuris, mažai dirbdamas, negalėjo pakelti protinio nuovargio. Onorė sulyso ir pasidarė panašus į lunatikus, kurie miega atviromis akimis; daugumos jam duodamų klausimų tiesiog negirdėdavo ir nežinodavo, ką atsakyti, kai jį staiga paklausdavo: „Apie ką jūs galvojate? Kur skrajojate?"[48]

Ši keista būsena, kurią tik vėliau jis suvokė, atsirado iš kažko, ką būtų galima pavadinti „minčių antplūdžiu". Brendimo amžiuje, kai reikėtų leisti išsieikvoti fizinių jėgų pertekliui, jis gyveno tik protu ir iš šalies atrodė apkvaišęs. Geraširdis Marešalis persigando, iškvietė ponią Balzak, ir 1813 metų balandžio 22 dieną, mokslo metų vidury, jaunasis auklėtinis buvo pargabentas namo, į Tūrą. Tėvą ir seseris jo būsena išgąsdino. „Tai va,— skausmingai tarė Onorė senelė, ponia Salambjė,— kokius grąžina mums koležas ten pasiųstus dailučius vaikus."[49]

---

[46] L.-F. M a r e s c h a l. *Essai d'une grammaire élémentaire et raisonnée*, p. 34—39 (*Paris, Delalain*, 1808).

[47] *P h i l i p p e B e r t a u l t. Balzac et la Religion*, p. 48.

[48] *L a u r e S u r v i l l e. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 21.

[49] *L a u r e S u r v i l l e. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 22.

Bernaras Fransua greitai apsiramino, matydamas, kad aplinkos pakeitimas, grynas oras ir bendravimas su šeima grąžina sūnui jaunatvišką žvalumą.

III

IŠ TŪRO Į MARĖ

> Tas, kuris nori gerai išauklėti vaikus, pasmerktas laikytis vien teisingų pažiūrų.
>
> Balzakas

Koks keistas ir stiprus įspūdis, kai grįžti į tėvų namus, šešerius metus juose nebuvęs. Ir daiktus, ir žmones pamatai kitomis akimis. Bernaras Fransua Balzakas turėjo didelių bėdų. Jo bičiulis generolas prefektas Pomerelis dėl to, kad susikivirčijo su dviem arkivyskupais iš eilės — monsinjoru de Buaželenu ir monsinjoru de Baraliu,— buvo atleistas iš pareigų. Imperatorius nenorėjo, kad kiltų nesantaika tarp jo prefektų ir arkivyskupų. Valdininkams buvo įsakyta lankytis pamaldose. Tačiau Napoleonas, tebejausdamas padėką Pomereliui už egzaminus Brijene, paskyrė jį Šiaurės departamento prefektu, o vėliau Bibliotekos generaliniu direktorium. Nemalonės kartais baigiasi paaukštinimu tarnyboje. Bernaras Fransua ir jo bendradarbiai, prieglaudos valdytojai, neteko užtarėjo; netrukus juos ėmė persekioti naujasis prefektas, baronas Lamberas, susidėjęs su monsinjoru de Baraliu. Jie buvo apkaltinti, kad sukčiaują tvarkydami ligonines; ištraukta viena sena istorija su asignacijomis — Bernaras Fransua Balzakas esą apgavęs Valstybę[50]. Nebuvo jokių įrodymų, bet atmosfera įkaito, ir miestas pasidalijo į dvi stovyklas: katalikus ir frankmasonus, kurie laikėsi atsargiai, bijodami užsitraukti imperatoriaus nemalonę.

Prefektas Lamberas apibėrė ministeriją skundais ant prieglaudos valdytojų. Šie atsikirto „Dorovine ataskaita".

---

[50] *Nicole Célestin. Bernard-François Balzac, administrateur de l'Hospice de Tours* (*Bulletin trimestriel de la Société archéologique de Touraine*, t. XXXIII, p. 97—124 (1961).

„Generalinė taryba ir aš,— rašė prefektas,— esame pavaizduoti šitame savotiškame manifeste jei ne kaip žmonės, norintys panaikinti naudingiausią visuomenei departamento įstaigą, tai bent kaip žmonės, atsisaką be rimtos priežasties skirti jai reikalingų lėšų."[51] Jis spyrė ministrą pakeisti ligoninių valdytojų sąstatą; ministras prieštaravo: „Gerbiamas pone, visiškai nesutinku su jūsų nuomone, kad reikėtų atnaujinti komisijos sąstatą... Laikau savo pareiga pasakyti, kad, norint sveiku protu spręsti apie poelgius asmenų, vadovaujančių labdaringoms įstaigoms, reikia įsivaizduoti save jų vietoje ir turėti omeny visas aplinkybes, kuriose jie buvo atsidūrę..."[52] Žodžiu, jo ekscelencija gynė poną Balzaką nuo vietinių priešų, kuriuos sukurstė jo pasipūtimas, ateizmas, akis badantys turtai ir elegantiški žmonos apdarai.

Tačiau Bernaras Fransua, kaip Panurgas, geros nuotaikos neprarado. Slapčia darė kažkokius žygius, kad galėtų išvažiuoti iš Tūro, godžiai skaitė, nuo ryto iki vakaro postringavo ir spausdino pas leidėją Mamą brošiūras skambiais pavadinimais. 1807 metais „Rašte apie tai, kaip išvengti vagysčių ir žmogžudysčių" jis stojo ginti žmonių, grįžusių iš katorgos ir kalėjimo. Išleisti į laisvę, jie gauna „vilko bilietą", savo gėdos liudijimą. Kas nuo šiol sutiks jiems duoti darbą? Štai jie ir vėl pasmerkti vogti, kad turėtų ką valgyti. Reikia užkirsti kelią pakartotiniams nusikaltimams steigiant specialias dirbtuves buvusiems katorgininkams. Ten jie būtų gerai maitinami, rengiami ir gautų algas. Jų darbas duotų pajamų, ir sumažėtų plėšikavimų.

1808 metais pasirodo jo „Raštas apie gėdingą netvarką, kurios priežastis — suvedžiotos ir atsidūrusios didžiausiame skurde merginos". Kadaise išniekintos merginos galėjusios gauti alimentus. Napoleono kodeksas uždraudęs nustatyti tėvystę. Bet šitas naujas įstatymas nepaveikęs „veisimosi instinkto, kuris masina neįveikiamu žavesiu",— rašė Bernaras Fransua vaizdingu ir pretenzingu stilium. O nėščia mergina niekur nerandanti darbo. Kiek dėl to nelaimių! Koks sugedimas! Turime išgelbėti dvidešimt tūks-

---

[51] Barono Lambero laiškas Vidaus reikalų ministrui (1808 m. vasario 22 d.).
[52] Vidaus reikalų ministro laiškas prefektui (1808 m. rugpjūčio 30 d.).

tančių aukų. Reikią steigti visose prieglaudose nemokamus skyrius būsimoms netekėjusioms motinoms. Pats autorius sėkmingai pradėjo šią veiklą Tūro prieglaudoje.

1809 metų gegužės mėnesį išspausdinama: „Apie tautų didybę ir apie tai, kaip jos perteikia būsimiems šimtmečiams nesugriaunamus savo galybės liudijimus". Šio rašinio tema nebuvo tokia altruistiška. Pavojingu savo gyvenimo laikotarpiu Bernaras Fransua siekė garantuoti sau imperatoriaus malonę. Kaip palikti būsimiems šimtmečiams neblėstantį prisiminimą įstabios santvarkos, kuri prasidėjo 1799 metais? Raštiškus liudijimus galima užginčyti; patvarūs išlieka tik paminklai. Kinijos siena, Egipto piramidės liudija dar ir šiandien. Po to ėjo gausybė pavyzdžių, bylojančių, kiek knygų buvo skaitęs autorius. Taigi kokio paminklo nusipelnė valdovas, kuris statė altorius, sustiprino finansus, sudarė visiems aiškų kodeksą, atnaujino kariuomenę? Reikia pastatyti jam arba milžinišką statulą, arba piramidę, aukštesnę už Egipto piramides,— tegul iškyla ji tarp Tiuilri ir Luvro kiemo, prie Neji vartų ar Marso lauke.

1813 metais jaunasis Onorė, pamažu atsigaudamas iš stingulio, su malonumu klausėsi tėvo kalbų. Jis sėmėsi iš jo plačių užmojų, pseudomokslinių teorijų ir Rablė stiliaus tiradų pomėgį. Tėvų namuose knygų spintoms buvo skiriama daug vietos. Tėvas turėjo didžiuosius lotynų ir prancūzų rašytojus, vieną kitą filosofą, kai kuriuos istorikų, Turenės novelistų kūrinius, iliustruotų knygų apie Kiniją; motina rinko eretinius mistikų, iliuminatų* veikalus. Sūnus, kuriam prailgdavo „ilgos darbo valandos mokymosi kambaryje, vogčiomis įsėlindavo į tėvo kabinetą ir skaitydavo Volterą, Ruso ar Šatobrianą"[53].

Onorė, nešnekus ir pašaipus, atidžiai stebėjo šeimą. „Bobutė", ponia Salambjė, trykšte tryško gyvastingumu, bet visą laiką aimanavo, kad negaluojanti, dažniausiai be priežasties. Ji tarėsi su „aiškiaregėmis". Bobutė nekentė žento — miglotos jo spekuliacijos pražudė dalį jos turto. (Bernarui Fransua ir pačiam teko 1813 metais parduoti

---

[53] *J.-E. W e e l e n. Balzac au collège de Tours*, p. 2 (1952).

gražiuosius savo namus). Nors ponia Salambjė buvo susidariusi tvirtas pažiūras į merginų auklėjimą, pati savo dukterį išauklėjo ne per geriausiai. Lora Balzak vis dar piktino Tūro šventuoles. Pernelyg atlaidžiu tonu kalbėjo apie savo „senuką vyrą". Buvo griežta, išdidi, gebėjo iki užsimiršimo aukotis saviškiams, tik ne juos mylėti. Iš tėvų buvo paveldėjusi polinkį į griežtas taisykles, pavyzdžiui, kaip valyti dantis. „Toks buvo mano tėvukas: įsakinėjo, ir jo įsakymai buvo įvykdomi greičiau negu kitų." Ji skaitė Mesmerį* ir praktikavo magnetizmą, dar vieną valdžios pasireiškimo formą. Lora, kuriai pavyko motiną prisijaukinti, vadino ją „mulyte", tikriausiai iš vaikystės likusia „mamulytės" santrumpa. Onorė labai motinos bijojo, žinojo, kad jai mielesnis Anri, meilės vaikas; jam pernelyg gerai buvo pažįstamas įdėmus ir griežtas žvilgsnis, kurį ji mesdavo į vaikus, kai tie ją erzindavo.

Lora ir Onorė dievino vienas kitą. Ne taip seniai jis leisdavosi baudžiamas vietoj sesers. Dabar ji tapo visų numylėtine. Net ponia Balzak laikė ją savo patikėtine. Lora nebuvo iš tikrųjų graži, bet viliojo akių spindesiu, veido išraiška ir nuolatiniu gyvastingumu. „Tu viliūgė,— sakydavo jai Onorė,— su tavim visada pasijuoksi." Loransa, kurią jie vadino Loranso, taip pat storule Loransa arba m i l e d i P l u m p u d i n g, iš pirmo žvilgsnio atrodė ne tokia žvali kaip Lora, „bet geriau ją pažinęs, pastebėdavai, kad ji nestokoja sąmojo ir tas sąmojis natūralus, spontaniškas". Balzakų šeima kunkuliuote kunkuliavo — kūrė visokiausias istorijas, ateities planus, reiškė pretenzijas, malė liežuviais. Visi buvo pramuštgalviai, užsidegėliai, originalai; visi didžiavosi, kad jie Balzakai. Vaikai šaipėsi vieni iš kitų, bet tai nedrumstė nei jų draugystės, nei meilės. Su tėvais juos siejo knygų pomėgis ir šeimos žodynas: jie sakydavo ne plepalai, o „tralalai" ar „taratatai"; ne bloga nuotaika, o „niauzgesys", ne jaunas pliuškis, o „makalakas". Visas Balzakų klanas buvo kritiškos dvasios, čia vienas kito netausojo, bet dėjo galvą už visus.

Jei Bernaras Fransua būtų buvęs šeimininkas savo namuose, dar 1813 metais būtų įstatęs sugrįžusį iš Vandomo Onorė į Tūro koležą. Bet ponia Balzak „norėjo dorovinių garantijų". Ji apdairiai stengėsi atsverti vyro netikėjimą

uoliai lankydama katedrą. Ten vesdavosi vyriausią sūnų; berniukas įsidėmėjo senuosius namus aplink švento Gasjeno katedrą, gražiuosius arkbutanus, apžergusius gatvę, ir sužinojo apie kunigų kivirčus su senmergėmis, pas kurias jie nuomojo butus. Švento Gasjeno bažnyčioje jis alsavo „dangišku aromatu". Dažnai atėjęs vienas, slankiodavo po bažnytinės mokyklos kolonadą, „apgaubtą drėgnos ūksmės ir didžios tylos"[54]. Tėvų namuose Onorė gyveno ketvirtame aukšte, dėvėjo tuos pačius „varganus, iš pensiono parsivežtus drabužius"[55]. „Mamai,— rašė Lora,— auklėjimo pagrindas buvo darbas, ir ji nuostabiai mokėjo tvarkyti laiką; todėl sūnus neturėjo kada dykinėti."

Galimas daiktas, būtent ji išsiuntė sūnų į Paryžių, kur šis išbuvo porą mėnesių Bezleno ir Ganserio pensione; galimas daiktas, pati parsivežė jį į Tūrą 1814 metų kovo mėnesį, baimindamasi, kad sąjungininkų kariuomenė neįžengtų į sostinę. Šiaip ar taip, nuo kovo iki liepos Onorė gyveno pas tėvus, mokėsi privačiai ir padarė pažangą lotynų kalboje.

1814 metų balandžio mėnesį nugalėtas Napoleonas atsižadėjo sosto ir išvyko tremtin į Elbos salą. Balzakų šeimos vaikams, išaugintiems imperatoriaus šlovės saulėje, tai buvo didelis smūgis. Jų pasaulį apgaubė sutemos. Netrukus į Tūrą įžengė kunigaikštis d'Angulemas; jis buvo sutiktas su „siautulingu entuziazmu". Dar niekad tokia daugybė vėjapūčių nepakeitė taip greitai krypties. Dvidešimt antrosios divizijos štabas (šiai divizijai priklausė ir Bernaras Fransua) surengė vaišes ir balių Jo karališkosios didenybės garbei. Visi „buvusieji aristokratai" išlindo iš savo pilių. Žanas de Margonas, miesto kohortos leitenantas, vadovavo vienam tvarkos tarnybos sektoriui. Penkiolikametis Onorė, motinos pasiųstas, atstovavo tėvui, kurio tuo metu nebuvo Tūre; berniukas su pasimėgavimu įsimaišė į moterų būrį, apakintas šviesų, raudonų apmušalų, briliantų, ypač sniego baltumo pečių. Jis niekad neužmiršo šių vaizdų ir šito moterų aromato.

1814 metų liepos mėnesį Onorė įstojo eksternu į Tūro

---

[54] *Balzac. Le Prêtre catholique* (nebaigtas romanas).
[55] *J.-E. Weelen. Balzac au collège de Tours,* p. 1.

koležą, dar kartą į trečią klasę. Čia jis gavo Lelijos medalį, skirtą „Onorė de Balzakui". Šitas apdovanojimas bylojo ne tiek apie jo darbštumą, kiek apie tai, kad atsistačiusiai, bet dar neįsitvirtinusiai monarchijai reikia užkariauti jaunuomenę. Tūro, kaip ir Vandomo, koleže Onorė kentėjo dėl nesąmoningo motinos šykštumo: šiaip ji švaistyte švaistė pinigus, o kasdienėms smulkioms išlaidoms skaičiavo kiekvieną skatiką. Kai jo draugai gardžiavosi nepaprastai skania spirginta kiauliena, kurios gaudavo iš namų, jaunasis Balzakas kramtė sausą duoną. „Argi neturi ko valgyti?" — šaipydavosi draugai. Po daugelio metų vienas vis dar vadino jį „vargšeliu Balzaku". Įžeistas, pažemintas Balzakas davė sau žodį, kad apakins juos kada nors savo šlove. Kaip ji pasireikš? Nežinojo, bet jautė, kad jame slypi antžmogiška jėga. Ankstyvas jo sprendimų brandumas stebino net motiną. „Tu tikriausiai pats nesuvoki, ką sakai, Onorė!" — niurnėjo ji. Jis tik gudriai, pašaipiai ir geraširdiškai šypsojosi. Šis nebylus protestas varė į pasiutimą ponią Balzak. Ji irzo, kad jai po kojų maišosi tas įžvalgus, pernelyg daug matantis jaunuolis. Seserys juokdavosi, kai jis tvirtindavo, kad „vieną gražią dieną tas makalakas nustebins pasaulį". O kol kas Onorė atidžiai jį tyrinėjo.

Į nuostabią jo atmintį strigo įvykiai ir vaizdai. Švelnūs Turenės gamtovaizdžiai, žalių tuopomis apaugusių slėnių grožis, šlaituose išsibarstę kaimai, didinga Luara, kurios paviršiumi slenka burės, švento Gasjeno katedros gotikiniai bokštai, seni vitražai, kunigų veidai, namų draugų pokalbiai — viskas smigo jam į galvą. Jis ne tik atsimindavo daiktus ir žmones, bet galėjo, kai panorėdavo, atgaminti juos tokius, kokius buvo matęs,— gyvus ir spalvingus. „Rinko medžiagą, dar nežinodamas, kokiam pastatui panaudos."[56]

Tėvas, vis dar puoselėjąs miglotą mintį, kad reikia paruošti sūnų stoti į Politechnikos mokyklą, pasamdė jam korepetitorių tiksliesiems mokslams parengti; taip guviame jo prote susidarė įstabi maišalynė: tiksliųjų mokslų žinios, tėvo paradoksai, bobutės prietarai ir iliuminatai,

---

[56] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'*après sa correspondance, p. 22—23.

tokie brangūs jo motinos širdžiai. Baigiantis atostogoms, Žanas de Margonas pasikvietė jį į Sašė pilį*. Tuopos jau barstė lapus, ir miškai dažėsi iškilmingomis, rusvomis spalvomis. Čia jis susijaudinęs vėl pamatė keletą jaunų moterų, kuriomis buvo taip susižavėjęs per balių Tūre. Troško visko — ir meilės, ir šlovės.

Tuo tarpu Bernaras Fransua stengėsi kuo greičiau išvažiuoti iš Tūro. Tuoj po to, kai imperatorius atsisakė sosto, išleido brošiūrą: „Apie raitą statulą, kurią prancūzai nori pastatyti Henriko IV atminimui įamžinti". Karaliaus statula, aišku, turėjo būti atsvara piramidei, kurią Bernaras Fransua kadaise siūlė imperatoriui pagerbti. Tokių sukrėtimų laikais prisitaikėliškumas nežino ribų. O apie ką gali suktis kariuomenės tiekėjo mintys? Vien apie tiektiną prekę. Bet kaip galėjo nerėžti akies Tūre toks perdažytas vakarykščio bonapartisto rojalizmas? Laimė, jo draugas Ogiustas Dumerkas (pirmo viršininko sūnus) tebebuvo įtakingas žmogus ir išrūpino jam paskyrimą tiekimo viršininku pirmoje karinėje Paryžiaus divizijoje. 1814 metų lapkričio mėnesį visa šeima, įskaitant bobutę, įsikūrė Marė kvartale, Salambjė giminės lopšyje, Tamplio gatvės name Nr. 40. Sugrįžo prie gimtųjų ištakų!

Onorė buvo atiduotas į Lepitro pensioną; šiame privačiame internate vyravo rojalistinė ir katalikiška dvasia; laikė jį raišas storulis, vaikščiojantis su ramentu ir panašus į Liudviką XVIII. Teroro laikais Žakas Fransua Lepitras buvo įsivėlęs į rojalistų sąmokslus, kurių tikslas buvo pagrobti karalienę Mariją Antuanetę iš Tamplio kalėjimo. Burbonams sugrįžus, visa tai apgaubė jį šiokia tokia aureole, ir jis buvo apdovanotas Garbės legiono ordinu. Iš tikrųjų tais sunkiais metais Lepitras, kaip ir Bernaras Fransua, sumaniai laviravo. Pensiono auklėtiniai lankė Karolio Didžiojo licėjų[57]. Internatas buvo įsikūręs sename aristokratų name, Žuajez rūmuose, Tiurenės gatvėje Nr. 9. Durininkas, „tikras kontrabandininkas", „dangstė pražangas, žinojo, kada kas vėlai grįžta, skolino auklėtiniams uždraustas knygas"; pas jį buvo galima išgerti kavos su

---

[57] *Moïse Le Yaouanc. Balzac au lycée Charlemagne et dans les pensions du Marais* (*L'Année balzacienne* 1962, p. 69—92).

pienu — tuo metu tai buvo laikoma aristokratiškais pusryčiais, nes Napoleono laikais kolonijinių prekių kainos buvo labai aukštos. Onorė, kurio kišenėse švilpavo vėjas, ne sykį liko šiam žmogui skolingas. Jis galėjo tik svajoti apie viešuosius Palė Rojalio haremus*, „Meilės Eldoradą", kur turtingesni ir drąsesni draugai eidavo susipažinti su moterų žavais ir „kur liaudavosi skaisčiausios abejonės"[58]. Tačiau jei tikėsime Mišlė*, kai kurie Lepitro auklėtiniai rodė aiškų polinkį į „itin dailius jaunuolius"[59].

1815 metais, Šimto Dienų laikotarpiu*, Lepitras gerokai prisikamavo, kol užkirto kelią monarchijos nekenčiančių mokinių demonstracijoms. Jis mojavo ramentu, grasino maištaujantiems, bet neįbaugino fanatiškų imperatoriaus šalininkų. Kai, tarsi burtų lazdele mostelėjus, įvyko antroji Restauracija, daugelis maištininkų buvo pašalinti iš pensiono. Onorė Balzakas buvo paleistas iš internato tik rugsėjo 29 dieną, garbingai, su pažymėjimu, giriančiu jo darbštumą ir gerą elgesį. Galimas daiktas, Balzakas, kaip ir jo draugai, su viltimi ir entuziazmu sekė paskutinį Napoleono žygį. Po antro karaliaus sugrįžimo generolas de Pomerelis, rodęs pernelyg didelę ištikimybę Bonapartui, buvo ištremtas iš šalies. Bernaras Fransua, atsargesnis žmogus, išėjo iš šitos sumaišties gyvas ir sveikas.

Onorė tada buvo atiduotas į „atšiauraus, bet tėviško" abato Ganserio pensioną; šis vokiečių kilmės kunigas, labai dievobaimingas žmogus, vadovavo — vienas po Bezleno mirties — esančiam Torinji gatvėje pensionui, kurio, kaip ir Lepitro, auklėtiniai lankė Karolio Didžiojo licėjų. Jaunasis Balzakas čia mokėsi metus retorikos klasėje. Už vertimą iš lotynų kalbos jis gavo trisdešimt antrą vietą; motina dėl to parašė jam grėsmingą laišką, ir jis tą savaitę išsėdėjo internate niekur neišėjęs. Sekmadieniais su „patikima apsauga" žygiuodavo į Tamplio gatvę, kur mokės[i] šokti. Ponia Balzak norėjo, kad jos sūnus būtų genijus, bijojo, kad nepasirodytų esąs asilas, ir juo negailestingiau spaudė jį prie darbo, kad saviškai mylėjo. Jis rašė lengvai, ir Lora išsaugojo šeimos archyvui vieną jo rašinį

---

[58] Balzac. *Le Lys dans la Vallée* (*Oeuvres complètes*, t. VII, p. 254 (1858).

[59] Jules Michelet. *Ecrits de jeunesse* (*Paris, Gallimard*, 1959).

(Bruto žmonos kalbą, kuria ji kreipiasi į savo vyrą, kai pasmerkiami mirti sūnūs). Tai buvo paprasčiausias retorikos klasės mokinio rašomasis darbas, patetiškas, bet padoriai atliktas. Karolio Didžiojo licėjuje Balzakas susitiko geriausią savo draugą iš Vandomo koležo — Baršu de Penoeną ir įsigijo naują — storulį Ogiustą Sotlė. Atrodo, keletą mėnesių Onorė mokė Vilmenas, kuris domėjosi tik tokiais puikiais mokiniais kaip Žiulis Mišlė ir nematė vargšelio Balzako, „pasimetusio vidutinių mokinių būryje", gavusio už vertimą iš lotynų kalbos trisdešimt antrą vietą.

1816 metais šiaip sau baigęs mokslą, Balzakas grįžo į tėvų namus, kur nerado jokių permainų. Bernaras Fransua, kaip ir anksčiau, tausojo sveikatą ir „dvasios ramybę"; jo žmona „gadino sau kraują", kur reikėjo ir kur nereikėjo. Lora ir Loransa buvo atiduotos į jaunų panelių pensioną, kur mokėsi anglų kalbos, siūti, siuvinėti, skambinti fortepijonu ir lošti vistą, be to, iškilmingų tiradų iš klasikų veikalų ir „šiek tiek chemijos". Lora buvo pirmoji klasės mokinė. Anri, motinos numylėtinis, mainė pensionus kaip marškinius, mokėsi taip blogai, kad blogiau nė negalėjo, tačiau motina jį „beprotiškai glėbesčiuodavo". Marė tebebuvo rimčiausias Paryžiaus kvartalas, kvartalas su tamsybėse skęstančiomis gatvėmis, kur gyventojai eidavo gulti devintą valandą, o aristokratiškasis Sen Žermeno priemiestis skrodė naktį šviesomis. Vandens čia kibirais į namus atnešdavo overniečiai; krosnys buvo kūrenamos malkomis; kambariai apšviečiami lajinėm žvakėm ar alyvinėm lemputėm; nuoma mokama durininkei, visagalei personai, kuriai vieni juokai buvo išmesti iš buto seną rentininką nušiurusiu peruku, jeigu jai nepatikdavo jo politinės pažiūros.

Marė kvartale buvo galima pasiturimai gyventi iš dešimties tūkstančių livrų metinių pajamų. Maždaug tiek ir turėjo Balzako šeima. Kaimynystėje buvo įsikūrę draugai, priklausantys vidutinės buržuazijos klasei: pirkliai, dar besiverčią prekyba ar jau išėję poilsio, Salambjė gentis — gelumbininkai ir siuvinėtojai auksu; Maliu ir Sedijo šeimos; tėtušis Dablenas, senas viengungis, buvęs geležies dirbinių pirklys (jo krautuvėlę puošė iškaba, vaizduojanti auksinį varpą), dabar turtingas kolekcionierius ir di-

delis knygų mėgėjas, kuris „sąžiningumu ir širdies gerumu buvo įsigijęs daug draugų"[60]. Onorė mylėjo šiuos šaunius žmones. Vėliau, kaip visi to meto menininkai, jis išjuoks tuos „buržua" ir aprašys šios klasės — savo klasės — ydas, bet „su didele simpatija ir slaptu susižavėjimu ja"[61]. Senasis Dumerkas mirė 1816 metais; Balzakų šeima palaikė draugystę su jo dukterimi, Žozefina Delanua, generalinio tiekėjo (proviantas, mėsa) žmona, labai įtakinga moterimi. Kitas artimas jų bičiulis buvo Žanas Batistas Nakaras, šeimos gydytojas, parašęs įsidėmėtiną veikalą apie Galio* teorijas „Naujoji smegenų fiziologija". Daktaras Nakaras teigė, kad psichologija turi remtis fiziologija. „Siela,— sakė jis,— yra organizme veikiančių fizinių ir cheminių jėgų rezultatas." Onorė skaitė savo šeimos gydytojo knygas; jos padėjo jam susidaryti „unitarinio žmogaus sistemą", pagal kurią dorovė — tik mokslas apie papročius.

Kaimynai ir draugai vengė aiškiai reikšti savo pažiūras. Marė kvartalo rūmuose — Rambujė ir Sevinjė rūmuose — didikų šeimų nebebuvo. Tebegyveno kvartale smulkios „tarnybinės bajorijos" atstovų, bet dauguma žmonių priklausė pasiturinčiai, garbiai buržuazijai. Tiek kartų turėję atsižadėti savo nuomonės, visi šie pirkliai ir valdininkai labiau vertino nekaltas banalybes negu pažiūras, visada galinčias pakenkti. Daugelis savo akimis buvo matę Liudviko XVI, Revoliucijos, Imperatoriaus didybę ir žlugimą. Politikoje jie dabar pasikliovė tik atsargumu ir stengėsi turėti švarią sąžinę, baimindamiesi, kad artimiausioje ateityje vėl pasikeis santvarka. Beveik visi skaitė laikraščius kavinėje, nes užsiprenumeruoti spaudą buvo pavojinga — būtų paaiškėję, kokiai stovyklai priklausai. *La Quotidienne* ar *la Gazette de France* rodė žmogų esant rojalistą; *Le Constitutionnel* arba *Débats* — liberalą. O skaitant visus, buvo galima sumėtyti pėdas.

Tame pačiame name gyveno Balzakų notaras Pasė ir sena našlės Salambjė draugė, panelė de Ružmon, protinga

---

[60] *Madeleine Fargeaud. Le Premier Ami de Balzac: Dablin, quincaillier au grand coeur* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 3—24).

[61] *Bernard Guyon. La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 79.

moteris, prisimenanti senąjį režimą ir asmeniškai pažinojusi Bomaršė. Onorė prašydavo ją papasakoti apie stulbinantį šito žmogaus gyvenimą. Bomaršė biografija priminė „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakas, o jaunajam Balzakui patiko pasakos. Kodėl pačiam netapus dramaturgu? Bet Gerbiamoji motušė turėjo kitų sumanymų sūnaus ateičiai. Notaras Pasė siūlėsi priimti jį dirbti klerku, o vėliau perleisti jam savo kontorą. Ko geriau benorėti? Bernaras Fransua, kaip visada kupinas neįtikimiausių planų, abejojo, ar mokslas neteiktų geresnių perspektyvų sėkmei. Ponia Balzak, tvarkaraščių specialistė, nusprendė nepalikti sūnui nė vienos dykos minutės ir tuoj pat nukreipė jį į teisės mokslą.

1816-ųjų lapkričio 4 dieną Onorė Balzakas įstojo į Teisės fakultetą ir po trejų metų gavo teisės bakalauro diplomą. Tuo pat laiku jis turėjo privačiai mokytis matematikos ir fizikos, klausytis paskaitų Sorbonoje ir pradėti „aukštąsias literatūros studijas". Sorbonoje ir Prancūzijos koleže paskaitas skaitė garsūs profesoriai: Gizo, Kuzenas. „Jie buvo tartum įsikūnijęs protestas prieš ultrarojalistus."[62] Ypač entuziastingai studentai žavėjosi dar labai jaunu Viktoru Kuzenu. Su studentais jį siejo broliškas tarpusavio pasitikėjimas. Balzako prote tada kovojo dvi prieštaringos tendencijos: jis nepripažino tradicinio krikščionių spiritualizmo — tuo pasireiškė įtaka ateisto, materialisto tėvo, kuriam ideologija buvo vienas iš zoologijos skyrių; bet nuo Vandomo koležo laikų bjaurėjosi ir grynu materializmu. Jam nedavė ramybės viena mintis: pasaulio vienovė. Dvasia, materija — viskas susiję. Kuzeno doktrina buvo eklektizmas; jis stengėsi suderinti faktų pažinimą — stebėjimą ir tyrimą su paties savęs pažinimu — tiesiogine intuicija. Balzakas klausė, mokėsi, bet iš beribio išdidumo tvirtino, kad „šitas profesorius pagarsėjo skelbdamas, ką kiekvienas gali sužinoti, perskaitęs keletą knygų".

Būdamas nepaprastai smalsaus proto, jis lankėsi taip pat Gamtos mokslų muziejuje. Paskaitas ten skaitė Žofrua

---

[62] *G e o r g e s P r a d a l i é. Balzac historien (Paris, Presses Universitaires de France,* 1955).

Sent Ileras*, zoologas ir anatomas, laikęs save filosofu. Jis sakydavo, kad mokslas neturi apsiriboti stebėjimu ir klasifikavimu; mokslo tikslas — protauti ir daryti išvadas. Jis sukūrė vadinamąją „idėjų mokyklą", priešingą savo kolegos Kiuvjė „faktų mokyklai". Balzakas labiausiai žavėjosi Kiuvjė, bet Žofrua Sent Ileras suformulavo (po Šarlio Bonė) „organizmų sandaros vienovės doktriną"; ja galėjo susivilioti protas, linkęs į plačias teorijas. „Atrodo, gamta apsiribojo tam tikrais rėmais ir, kurdama gyvus padarus, vadovavosi vienu planu, iš esmės tuo pačiu, jei turėsime omeny jo principą, kurį paįvairino tūkstančiais būdų..."[63] Žodžiu, visos gyvių rūšys turi visų organų užuomazgas, bet dėl skirtingų poreikių tai, kas išsivystė vienu atveju, kitu išnyko. Pavyzdžiui, garsiame „Traktate apie žuvis" Sent Ileras nurodo, kad žuvų pelekai prilygsta stuburinių gyvių galūnėms. Analogijos principas, organų pusiausvyros principas (gamtos biudžetas nepajudinamas, ir jei vienu atveju ji išleidžia per daug, kitu sutaupo) — štai šitos doktrinos esmė.

Jaunasis Balzakas, kuriam didelį įspūdį daro tokios išradingos hipotezės, miglotai vaizdavosi, jog kada nors būtų galima pritaikyti jas žmonių visuomenei. Šis jaunuolis buvo apimtas nenugalimo troškimo suprasti. Jis žūt būt norėjo suvokti priežastis ir pasekmes. Vos tik pirmoms mintims švystelėjus, pamatydavo įstabią sistemą. Ką jis sukurs iš jos? Filosofiją? Meno kūrinius? Nežinojo, bet neabejojo savo jėgomis. Nesvarbu, ar Kuzeno ir Žofrua Sent Ilero teisybė, ar ne, bet buvo labai malonu kalbėti apie šias didingas ir miglotas koncepcijas su draugais iš Teisės fakulteto (pavyzdžiui, su storuliu Sotlė, kurį jis vėl čia susitiko) ar su jaunais medikais studentais po paskaitos, per pusryčius už aštuoniolika su pas Flikoto, „alkio ir skurdo šventovėje", kurios langai mažais kvadratiniais stiklais buvo į Sorbonos aikštę, ir savo šnekomis stulbinti šeimą. Baikštus jaunuolis dabar darėsi toks pat plepys kaip tėvas. Bet šeima nesiteikė gėrėtis: jos nuomone, Onorė per daug šnekąs. Išdrožęs monologą apie magnetizmą, okultiz-

---

[63] *Isidore Geoffroy Saint-Hilaire. Vie, travaux et doctrine scientifique de Geoffroy Saint-Hilaire* (Paris, 1847).

mą arba pasaulio vienovę, jis linksmai sapaliodavo kaip mažas vaikas.

Tėvai reikalavo, kad Onorė laikytųsi griežtos drausmės. Bernaras Fransua manė, kad teorinės teisės mokslą, dėstomą Sorbonoje, dera tučtuojau taikyti praktikoje. Todėl tuos trejus metus, studijuodamas teisę, Onorė turėjo dirbti pas advokatą ir notarą. Pasirinktasis advokatas buvo Žanas Batistas Gijonė Mervilis, Balzakų šeimos draugas, puikus juristas, išsilavinęs žmogus, mėgstąs literatūrą. Kai Balzakas stojo dirbti pas advokatą klerku, su kontora neseniai buvo atsisveikinęs Skribas*, o pasiuntinuku ten tarnavo Žiulis Žanenas*.

Šie praktikos metai pas Gijonė Mervilį buvo itin vaisingi Balzakui. Jis susipažino su teisena, ta nepajudinama sistema, kuri vaidina milžinišką, bet dar labai mažai žinomą vaidmenį vyrų ir moterų gyvenime. Jis gerai „perprato kodeksą, jurisprudenciją". Vėliau jie virs jo minties įnagiais. „Padedama teisės, jo mintis įsiskverbs į gyvenimo labirintus."[64] Advokato kontoroje užsimezga ir atsimezga šeimyninės dramos. Čia jis pamatė vieną moterį, siekiančią padaryti neveiksnų savo vyrą, Napoleono armijos pulkininką, kuris grįžo iš Vokietijos tarsi šmėkla ir rado žmoną ištekėjusią už kito; stebėjo šimtus romanų, paties gyvenimo sukurtų, atskleidžiančių niekšingus žmonių giminės bruožus ir daug rečiau iškilnius jos polėkius. Sėdėjo kontoroje greta klerkų, jaunų, godžių, neturtingų pabaisų, kurie, tvirtindami, kad jiems nesą nieko švento, dažnai dalijosi savo šimtu frankų, uždirbtų per mėnesį, su senute motina, gyvenančia šeštame aukšte. Perrašinėdami prašymus, klerkai be gailesčio liežuviais skalbė kontoros klientus. Jie dirbo tamsioje, gličioje nuo dulkių salėje; ten vienintelė puošmena buvo dideli geltoni skelbimai apie nekilnojamojo turto pardavimą iš varžytynių, milžiniškos spintos, prigrūstos aktų ryšulių, ir purvini baldai. Tvyrojo sunkus klerkų atsinešto sūrio, pjausnių ir šokolado kvapas, sumišęs su popierių šūsnių tvaiku. Advokato kontora buvo „viena bjauriausių iš visų visuomenei tarnaujančių įstai-

---

[64] S. De Sacy. *Balzac et le mythe de l'aventurier* (*Mercure de France, 1er janvier* 1950, p. 115—128).

gų", bet jaunasis Balzakas ten mokėsi baisiosios gyvenimo poezijos. Jis trykšte tryško tokiu gyvastingumu (turėjo tiek humoro), jog dažnai trukdydavo kolegoms dirbti. Kartą vyriausiasis klerkas atsiuntė jam raštelį: „Prašome poną Balzaką šiandien nesirodyti kontoroje, nes turime daug darbo".

Vakarais jis lošdavo bostoną ar vistą su bobute, kuri, metams bėgant sušvelnėjusi, dabar jautė silpnybę vaikaičiui ir tyčiomis pralošdavo mažas sumas pinigų, kurių jam reikėjo knygoms nusipirkti. Onorė vis labiau ir labiau mėgavosi skaitymu; skaitė retas, sunkias, keistas knygas; labiau negu anksčiau, rodės, be jokio pagrindo, tikėjo, kad jo laukia šlovė, turtai ir meilė. Mes žinome,— jeigu sesers Loros liudijimas teisingas,— kad Balzakas, nors jo kišenė amžinai buvo tuščia, jau ankstyvoje jaunystėje turėjo pasisekimą tarp moterų. „Jis norėjo patikti, ir tada prasidėjo labai pikantiški nuotykiai; jie dar gyvi atmintyje, ir aš negaliu jų pasakoti. Galiu tik patvirtinti, kad vargu ar kuris nors kitas vyras, vos tik pradėjęs gyventi, turėjo daugiau pamato būti pliuškiu..."[65] Paskui ji pasakoja, kaip Onorė išlošė lažybas, sukirstas su senele, laimėdamas prielankumą vienos dailiausių Paryžiaus moterų, kurios vardą senoji ponia lengvapėdiškai paminėjo, šventai įsitikinusi, kad nepraloš šimto ekiu, iš kurių buvo susilažinta. Tačiau Onorė išlošė. Išlošė su savo susitaršiusiais plaukais, didele burna, su jau ištrupėjusiais dantimis; pergalę pasiekė iškalba, gražiomis, protu žėrinčiomis akimis, o gal ir jaunyste. Senelė anaiptol nebuvo davatka, ir šitoje „dangiškoje šeimynėlėje" buvo žaidžiami keisti žaidimai.

[65] Loros Siurvil laiškas poniai Hugo. Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378 *bis*, f. 242.

IV

GENIJAUS MOKINYSTĖS METAI

> Jis, kaip Moljeras, norėjo pirma pasidaryti giliu filosofu, o paskui rašyti komedijas.
>
> Balzakas

1819-ieji atnešė didelių permainų į Balzakų gyvenimą. Grafas Dežanas, Bernaro Fransua viršininkas, staiga pasiūlė savo pavaldiniui, kuriam tada buvo septyniasdešimt treji metai, pasinaudoti teise į pensiją. Tėvas prarado puikią algą — septynis tūkstančius aštuonis šimtus frankų, ir nors labai stengėsi, kad pensija būtų padidinta, prašydamas atsižvelgti į tuos metus, kai ėjo sekretoriaus pareigas Karališkojoje taryboje, jam buvo paskirta tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt penki frankai per metus. Šitą kuklią sumą papildė tik ponios Balzak pajamos (namas Paryžiuje ir ferma netoli Tūro), šiokios tokios santaupos, sudėtos į valstybines obligacijas, ir Lafaržo tontina. Su tontina buvo susijęs ilgaamžiškumo klausimas, bet šiuo atžvilgiu Bernaras Fransua nebijojo konkurentų. Jis žinojo šimtus receptų, kaip išgyventi iki žilos senatvės, minėjo venecijietį Kornarą, kuris mirė sulaukęs šimto metų, nors, būdamas keturių dešimčių, susigadino sveikatą; ir šnekėdavo šia tema nuo ryto iki vakaro, šaipydamasis iš tų tontinos draugijos narių, kurie mirė, ir vadindamas juos „dezertyrais".

Šeima laukė stebuklo iš Lafaržo tontinos; jos pajamos buvo smarkiai sumažėjusios, ir gyventi, kaip gyveno pasiturintys buržua Marė kvartale, ji nebeįstengė. Balzakai saviškai suprato, kas yra orumas. Verčiau įsikurti kur nors už Paryžiaus, negu žeminti save žmonių akyse. Nuoma, maistas, tarnai — viskas ten atsieisią pigiau. Ponios Balzak pusbrolis, Klodas Antuanas Salambjė, sutiko nusipirkti namą Vilparizi, prie kelio į Mo, ir išnuomoti giminaičiams. Šitame kaimelyje su penkiais šimtais gyventojų, pusiaukelėje tarp Paryžiaus ir Mo, kalkėmis dažyti, be jokių puošmenų namai buvo išsirikiavę palei pagrindinę gatvę, sudarančią karališkojo kelio iš Paryžiaus į Mecą atkarpą. Per čia, pasikeitę arklius, įvairiomis kryptimis

važiuodavo diližanai. Todėl kaimelyje buvo pėstiesiems ir važiuotiesiems šešios užeigos, kuriose apsistodavo krovinių vežikai, komivojažieriai ir keliaujantys prekeiviai. Pagrindinėje gatvėje be paliovos dardėjo vežimai, rėkavo vežėjai, šūkčiojo komediantai, rodantys dresuotus žvėris. Laiškanešys atnešdavo korespondenciją iš kaimyninio miesto — iš Klė.

Žymiausi vietos gyventojai buvo: grafas d'Orviljė, kurio labai kukli „pilis" stovėjo priešais Balzakų namą; Gabrielis de Berni su šeima — šitie paryžiečiai pasirodydavo čia tik vasarą; kažkoks išėjęs į atsargą pulkininkas. Balzakų namas turėjo penkis langus fasade, tris aukštus — vienas buvo mansarda; šalia augo sodas, kur per krūmus nebuvo matyti nei daržo, nei vaismedžių[66]. Antrame aukšte — trys apkūrenami miegamieji: ponios Salambjė, ponios Balzak ir Loros. Tontinos veteranas, geležinis žmogus, tenkinosi miegamuoju be židinio, ir „vaikai prisibijodavo skersvėjo iš po tėtės durų". Loransa miegojo kabinete, greta Loros miegamojo. Parvažiavęs Onorė apsigyvendavo trečiame aukšte. Namuose buvo dvi tarnaitės — apykurtė kaimynė Mari Fransuaza Peltjė, praminta „motušė Komen", ir virėja Luiza Loret, kuri netrukus ištekėjo už sodininko Pjero Luji Brueto.

Vietiniai gyventojai nuoširdžiai priėmė šitą spalvingą šeimą, kurioje „visi buvo protingi, išsimokslinę, tarškūs, jautrūs, nervingi ir ką nors rašinėjo"[67]. Bernaras Fransua rengėsi dar kaip Direktorijos laikais, „trykšte tryško sveikata", pietaudavo penktą valandą — suvalgydavo tik vieną vaisių (tai buvo vienas iš jo ilgaamžiškumo receptų) ir eidavo gulti su vištomis. Jo miegamąjį puošė knygų spinta, kurios raktą jis nešiojosi; dabar, būdamas pensininkas, kiauras dienas skaitė. Tacitas ir Volteras padėdavo jam iškęsti nervinius žmonos priepuolius ir užgaulias uošvės pastabas; ji vadino jį „bjauriu pagyrūnu" ir pavydėjo jam žvalumo. „Gera jo nuotaika subjurdavo tik tada, kai, nors jis ir laikydavosi nusistatyto režimo, sušlubuodavo jo ilga-

---

[66] *Léon Risch. Balzac et sa famille à Villeparisis* (1936).
[67] *Marie-Jeanne Durry. Balzac. Un début dans la vie*, p. 73 (1953).

amžiškumo teorijos. Jei sugesdavo dantis, tas nelemtas įvykis būdavo jam skaudus smūgis ir nugramzdindavo jį į liūdesį."[68] Tačiau jis greit pasiguosdavo. „Viskas netvaru šiame pasaulyje,— sakydavo jis,— nepažeidžiama tėra dvasios ramybė."[69] Jeigu jį kamavo podagra, jis „liaupsino šios ligos iškilnumą" — ja sirgęs karalius Dovydas. Labiausiai Bernaras Fransua apgailestaudavo, kad negyvena, kaip tasai karalius, apsuptas šešių šimtų jaunų moterų.

Našlė Salambjė važinėjo į Paryžių pas gydytojus ir pas aiškiaregius, bijodama, kad „supasuos", kitais žodžiais tariant, „nugrims į amžinybę". Loransa Balzak išbuvo dar kelis mėnesius pensione, labiau domėdamasi baliais negu mokslais. Lora uoliai skambino fortepijonu, mokėsi anglų kalbos ir linksmu bei geru būdu maldė šeimynines dramas. Viena šių dramų, apie kurią, laimė, nesužinojo kaimynai, buvo mirties nuosprendis, paskelbtas Tarno prisiekusiųjų teismo 1819 metų birželio 14 dieną Bernaro Fransua broliui, Luji Balsa: jis buvo apkaltintas, kad nužudęs samdinę, Sesilę Suljė, kurią esą suvedžiojęs. Ši nėščia tarnaitė buvo pasmaugta. Galimas daiktas, Luji Balsa buvo nekaltas ir žmogžudystę įvykdė notaras Albaras, giminaitis to, pas kurį Bernaras Fransua buvo pradėjęs savo karjerą. Vis dėlto Luji Balsa buvo nugiljotinuotas Albi mieste rugpjūčio 16 dieną. Balzako šeimos laiškuose nėra jokios užuominos apie šią tragediją. Šita tyla iškalbi. Brolis nė piršto nepajudino, kad išgelbėtų pasmerktąjį myriop. Rūpestis išsaugoti gerą vardą nugalėjo broliško solidarumo, pareigos ir net teisingumo jausmą.

Onorė nei galėjo, nei norėjo išsikelti iš Paryžiaus. 1819 metų sausio mėnesį jis išlaikė teisės bakalauro egzaminus. Dabar tėvai daug tikėjosi iš sūnaus, vylėsi, kad jis garantuos šeimai gerovę. Bernaras Fransua puoselėjo „sūnaus atžvilgiu pasiutusią daugybę sumanymų". Žinome, kad notaras Pasė žadėjo perleisti kontorą Onorė Balzakui, kai šis ilgesnį laiką pas jį pasistažuos. Balzakas būtų galėjęs nusipirkti ją, vesdamas turtingą nuotaką. Sūnus — notaras,

---

[68] *Marie-Jeanne Durry. Balzac. Un début dans la vie*, p. 73 (1953).

[69] *Marie-Jeanne Durry. Balzac. Un début dans la vie*, p. 85 (1953).

įsitaisęs pelningoje vietoje, dukterys išleistos už vyrų, Politechnikos mokyklos absolventų, be to, jei įmanoma, už kilmingų — toks buvo Marė kvartalo gyventojų sėkmės supratimas. Onorė priešinosi šitiems planams, ir niekas neįstengė jo perkalbėti. Jis taip pat buvo garbėtroška ir išdidus, geidė sėkmės, bet norėjo ją pasiekti per literatūrinę šlovę. Kodėl? Galbūt todėl, kad labai daug skaitė ir girdėjo apie svaiginančią Bomaršė karjerą, kad paveikė jį tėvo brošiūros. Visa šeima buvo linkusi rašinėti. Tačiau, nors jie mėgo literatūrą, laikė knygų spintoje ir skaitė klasiką, labiau vertino turtą. Ar gali žmogus, gyvenąs iš literatūros, praturtėti? Ponios Balzak galva, štai kas svarbiausia. Kilo karšti ginčai. Dablenas, „tėtušis Dablenas", buvęs geležies dirbinių pirklys, orakulas šiame ratelyje, kur buvo laikomas gero skonio ir išsilavinimo pavyzdžiu, pareiškė, kad Onorė galįs būti tik raštininku. Bernaras Fransua geriau pažinojo sūnų. Onorė, kurio protą jis brangino, tebebuvo jam didžiausia viltis. Jeigu berniukas tvirtina turįs talento, tegul įrodo. Reikia leisti jam išbandyti savo jėgas per dvejus metus; tuo laiku tėvai kas metai duosią jam tūkstantį penkis šimtus frankų.

Dera pasakyti, kad šitas pasiūlymas buvo iš tiesų didžiadvasiškas. Ši suma sudarė didelę dalį jų pajamų, ir jie skyrė ją ne tam, kad sūnus tęstų studijas, kurios garantuotų ateitį, bet kad rašytų dramas ir romanus. Toks naivus patiklumas tiesiog jaudina žmogų, ir dėl šito tikėjimo reikia atleisti poniai Balzak, kad taip šykštėdavo pinigų sūnaus priešpiečiams ir kad rūsčiai į jį dėbčiodavo. Ji išnuomojo jam už šešiasdešimt frankų per metus mansardą sename Ledigjero gatvės name Nr. 9, netoli Arsenalo bibliotekos. Ten Onorė turėjo įrodyti, kad jo teisybė. Bet šeima gėdijosi prisipažinti bičiuliams iš Marė kvartalo. kad išlaiko Paryžiuje sūnų, kuris „nieko neveikia"; buvo susitarta sakyti, kad Onorė gyvenąs Albi mieste, pas giminaitį. Todėl jis turėsiąs kuo rečiausiai rodytis žmonėse ir iš namų išeiti tik sutemus. Ryšį su juo palaikysią tik per motušę Komen, kuri dažnai važinėjanti į Paryžių apsipirkti. Onorė ir seserys ją praminė „dievų pasiuntine — „Iride".

Jei tikėsime Balzaku, toji mansarda šeštame aukšte buvo „skylė, prilygstanti Venecijos švino kameroms". Į šią

tamsią žemą lindynę ėjo nešvarūs, išklibę laiptai. „Kokia bjauri buvo ta palėpė geltonomis purvinomis sienomis, atsiduodanti skurdu... Pro atšokusias čerpes mėlynavo dangus... Kambarys man atsiėjo tris su per dieną, alyvos sudegindavau naktį už tris su, kambarį išsišluodavau pats. Du su už skalbimą, du — už anglis; likdavo du su nenumatytoms išlaidoms."[70] Jei šita mansarda iš tiesų „atsidavė skurdu", neturtas buvo netikras jauno buržua, pasiturinčių tėvų sūnaus, neturtas — jis galėjo grįžti į Vilparizi ir vėl ramiai, be rūpesčių gyventi.

Onorė pats pirkosi ir pats gaminosi valgį. Laikydamasis su tėvais sudarytos sutarties, Ledigjero gatvės kalinys su niekuo nesimatydavo, nebent — labai retai — su tėtušiu Dablenu, kurį Balzakas vadino „Piladu Dablenu"; tasai užkopdavo kartais į šeštą aukštą, atnešdavo daugybę patarimų jaunajam savo draugui atsiskyréliui, papasakodavo, kas dedasi uždraustame jam pasaulyje, ir pasiūlydavo stebėti „trečio aukšto gyventojus", kurie turi nebjaurią dukterį, arba namo savininkus, nuomojančius šią palėpę. Kad apsisaugotų nuo vėjų, pučiančių pro duris ir pro langus, Onorė pasidirbo širmą iš mėlyno popieriaus, nusipirkto už šešis su. Didžiausios laimės akimirkos būdavo, kai atsilankydavo Iridė, motušė Komen, su laiškais iš Loros — tie laiškai buvo linksmi, jausmingi, kartais pikti, kai sesuo perduodavo motinos priekaištus sūnui palaidūnui.

„Tėtė mums sakė, kad laisve pirmiausia pasinaudojai tam, kad nusipirktum keturkampį veidrodį paauksuotais rėmais ir kažkokią graviūrą kambariui papuošti; tėtė ir mama nepatenkinti. Mielas broliuk, pinigai yra tavo paties žinioje, todėl turėtum apsimokėti jais kambario nuomą, skalbimą ir maistą. Kai pagalvojame, ką reiškia išleisti aštuonis frankus iš tos sumos, kurią mama šiuo sunkiu mums metu tau skyrė, ji su išgąsčiu galvoja, iš ko tu gyvensi; mama prašo parašyti tau, kad pirmas tavo pirkinys nevisiškai vykęs, nes tu leidai jai suprasti, kad jos duoto veidrodžio nereikia, kad tie penki frankai, dėl kurių ji turėjo susispausti, išmesti veltui; štai kodėl ji prašo įduoti

---

[70] B a l z a k a s. Šagrenės oda.

tą veidrodį motušei Komen, nes du veidrodžiai tokiame kambarėlyje kaip tavo tikriausiai nereikalingi. Beje, brangusis Onorė, pasistenk daugiau taip nenusižengti; man smagu ir norisi rašyti tau tik ką nors meilaus, perduoti blogiausiu atveju mamos patarimus, o atlikti tokį pavedimą kaip šiandien baisiai nemalonu, iš tikrųjų baisiai nemalonu..."[71]

O iš tiesų neapsakomai įžeidi mamytė negalėjo susitaikyti su mintimi, kad sūnui labiau patiko kitas veidrodis, o ne tas, kurį pati buvo išrinkusi. Lora pranešdavo ir Vilparizi naujienas:

„Per atostogas Vilparizi pagyvės; o tu žinai, kaip to pagyvėjimo reikia kaimui! Visi mano, kad tu keliauji į Albi, ir meldžiasi už keleivius... Mes dar nežinome, ar ponios de Berni bus mums tinkamos pažįstamos... Bobutė padovanojo mums tris šiaudines skrybėlaites, kokias dabar nešioja; jos nuostabios; įsivaizduoji, kaip jomis didžiuojamės... Apskritai Vilparizi apylinkės žavingos, miškai gražūs. Kiekvieną rytą, nuo 6 val. iki 8 val., skambinu fortepijonu; o kadangi grojant gamas vaizduotė neturi ką veikti, ji skrenda į Ledigjero gatvę..."[72]

Mielas jaunos merginos čiauškėjimas žavėjo Onorė; jis rasdavo laiko atsakyti ilgais laiškais. Brolis, kaip ir sesuo, rašė spontaniškai, daug nesvarstydamas, „kas šaudavo į galvą". Tai buvo „nuoširdus plepėjimas", plūstantis iš tyro šaltinio.

„Panelei Lorai, 1819 m. rugpjūčio 12 d.

Prašai, sesute, kad smulkiai papasakočiau, kaip įsirengiau ir kaip gyvenu. Klausyk! Apie pirkinius jau parašiau pačiai mamai; bet dabar tu krūptelėsi, nes leidau sau padaryti kažką blogesnio negu tas pirkinys — pasisamdžiau tarną!..

— Tarną, broleli? Pagalvok, ką darai!

Pono Nakaro tarnas vadinasi Tylenis; mano — Aš pats. Pabudęs paskambinu Man pačiam, ir jis pakloja lovą.

— Aš pats!

---

[71] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 27—28.
[72] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 29.

— Klausau, pone!

— Šią naktį mane kažkas kandžiojo. Pažiūrėk, ar nėra blakių.

— Nėra nė vienos blakės, pone.

— Gerai.

Jis ima šluoti, bet šluoja nelabai vikriai... Apskritai šaunus vaikinas; spintą šalia židinio išklijavo baltu popierium, paskui labai tvarkingai sudėjo mano baltinius; net įstatė spyną. Iš mėlyno popieriaus, pirkto už šešis su, ir rėmo, kurį kažkas jam buvo padovanojęs, padirbo man širmą; paskui išbaltino kambarį — nuo knygų spintos iki židinio.

Jei ims niurnėti — taip dar nė karto nebuvo — išsiųsiu jį į Vilparizi atgabenti vaisių arba į Albi pažiūrėti, kaip jaučiasi mano pusbrolis..."[73]

Apie darbą, deja, Balzakas nedaug ką turi pasakyti:

„Ar tikėsi, kad ištisą savaitę kažką svarstinėjau, kažką kambaryje stumdinėjau, kažką kramtinėjau, slampinėjau ir nieko doro nenuveikiau? Romanas „Kliedesys"[74], atrodo, man per sunkus ir pranoksta mano jėgas. Kol kas tik mokausi ir tobulinu skonį".

Onorė nežmoniškai daug skaitė — eilėraščius ir prozą, prancūzų ir užsienio autorius,— studijavo istorijos filosofiją ir svarstė, ar negalėtų po perversmų, sukeltų Revoliucijos, ypač Napoleono kodekso, papildyti Monteskjė kūrinį parašydamas knygą „Naujų įstatymų dvasia".

Loransa (jai buvo septyniolika metų), kaip ir Lora, rašė broliui, bet nepagrįstai laikė save kvailiuke: „Aš erzinu bobutę, įkyriu kitiems, ir jų visų teisybė... Mama vienodai žiūri į abi savo Loras; tačiau mudvi lyginti jai turbūt nelengva, nes sesuo pranoksta mane... Kodėl vienas žmogus toks meilus, o kitas toks tižlaila..?"[75] Dar vienas žodis iš Balzakų šeimynos žodyno! Žodynuose šio žodžio nerasi. Loransa prisipažįsta pavydinti „mielai sesutei", taip gerai skambinančiai fortepijonu. Iš tikrųjų Lora ir Loransa švel-

---

[73] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 30—31.
[74] Sumanytas epistolinis romanas.
[75] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378, f. 197—198.

niai viena kitą mylėjo. Romantiškoji Loransa eidavo į savo alyvų gojelį pasvajoti apie būsimus vyrus; buvo jau septynetą palaidojusi, tarp jų ir „šokančius piemenaičius", su kuriais ją supažindindavo pusbrolis Salambjė, siuvinėtojas auksu; Loransa truputį gėdijosi, kai jis žmonių akivaizdoje vadindavo ją „miela pussesere" ir kalbėdavo apie savo krautuvėlę.

Kaip visi Balzakai, Loransa mėgo Volterą ir buvo smailialiežuvė. Paryžiuje, pabuvusi per sumą bažnyčioje, ji rašė Lorai: „Nežinau, kas po tokio pamokslo nesijaustų jau degęs ugnyje, pasmerktas pragaro kančioms; na, o aš taip sušalau kojas, jog sumečiau, kad dar nesu pragare; štai kodėl esu pasišovusi ir toliau piktadariauti: lankyti vaidinimus, balius ir koncertus, visas tas žemiškos linksmybės ir ištvirkavimo vietas, kur nekaltybė ir dora... ir t. t. ... ir t.t. ..."[76]

Jaunieji Balzakai negailestingai šaipėsi iš brangių padoriesiems piliečiams šablonų.

Onorė žiūrėdavo pro langą į Paryžiaus stogus, „rudus, pilkšvus, raudonus, dengtus šiferiu ar čerpėmis. Jam prieš akis atsiskleisdavo savotiškas grožis: šviesos ruožai, prasimušę pro nesandariai uždarytas langines... gelsvi žibintų atspindžiai pro ūkaną... prie stoglangio sutrešusiais rėmais rengdavosi jauna mergina, bet jis matydavo tik ilgus jos plaukus, pakeltus dailia balta ranka..."[77] Į jį smelkėsi Paryžiaus poezija, o vakarais, kai išeidavo pakvėpuoti grynu oru, slampinėdavo po Sent Antuano priemiestį arba po Per Lašezo kapines. Priemiestyje stebėdavo darbininkus, įsimaišęs į jų būrelius, kartu su jais piktindavosi dirbtuvių šeimininkais.

Kartais, sekdamas paskui kokią porą ir klausydamasis, ką juodu kalba, pasijusdavo tartum susiliejęs su tuo vyru ir ta moterim. Čia pasireikšdavo jo aiškiaregystės dovana.

„Mano pastabumas jau virto instinktu; jis braudavosi į žmogaus sielą, neaplenkdamas jo kūno; arba, tikriau sakant, taip gerai pagaudavo išorines smulkmenas, jog išsyk

---

[76] Madeleine Fargeaud. *Laurence la Mal Aimée (L'Année balzacienne* 1961, p. 7).

[77] Balzakas. Šagrenės oda.

įsismelkdavo į vidinį pasaulį. Pastabumas įgalindavo mane gyventi stebimojo asmens gyvenimu, leisdavo man sutapti su juo; taip, ištardamas tam tikrus burtažodžius, įgydavo užburiamo žmogaus pavidalą dervišas iš „Tūkstančio ir vienos nakties"... Klausydamasis šitų žmonių, persiimdavau jų gyvenimu, jusdavau ant nugaros jų skarmalus, žengdavau su kiaurais jų batais; jų troškimai, reikmės — viskas pereidavo į mano sielą; o gal mano siela pereidavo į jų sielą. Tai buvo sapnas nemiegant..."[78]

Kas buvo ta jo galia? Jis turėjo ją nuo vaikystės.

Per Lašezo kapinėse, stovėdamas ant kalvos tarp kapų, jis matė Paryžių, „išsiringiavusį palei Senos krantus", apsigaubusį melsvu savo paties dūmų šydu. Užsidegdavo šviesos. Jo akys godžiai įsmigdavo į tuos keturiasdešimt tūkstančių namų. Tarp Vandomo aikštės ir Invalidų kupolo gyveno aukštoji visuomenė, į kurią jis norėjo patekti ir tikėjosi, kai būdavo itin gerai nusiteikęs, įsilaužti per genialumą.

Šeima buvo davusi jam dvejus metus, per kuriuos jis turėjo parodyti savo talentą. Ko imtis? Smalsumas lenkė jį į filosofiją. Jis stengėsi perprasti visuomenę, pasaulį, žmonių likimus. Jaunimas tada skaitė Biša „Bendrąją anatomiją" ir „Smegenų anatomiją", kurios autorius buvo Galis, mokslininkas, taip branginamas daktaro Nakaro. Vandome, Tūre, paskui Paryžiuje Onorė studijavo mąstytojų Dekarto, Spinozos, Leibnico kūrinius, tolimesnius mechanicizmui. Iš Arsenalo bibliotekos, esančios netoli Ledigjero gatvės, pasiėmė Malbranšo knygą „Apie tiesos ieškojimą". Jis ir pats apgraibomis ieškojo metafizikos. Yra išlikę jo filosofiniai užrašai, vesti 1817—1820 metais. Jie byloja apie tvirtą pasiryžimą susikurti doktriną, „nuplėšti paskutinius šydus" ir apie tai, kad jis daug skaitė, ne mažiau už Bernarą Fransua. Rasime čia Platoną, Belį, Diogeną, Aristotelį, šventą Bernardą, Rablė, Laterano bažnytinio susirinkimo nutarimus, indų filosofus, Lamarką, Hobsą ir kt. Jis visą gyvenimą mėgs vardyti įžymius žmones.

---

[78] Balzakas. Gobsekas. Fačinas Kanė, p. 197—198 (vertė R. Ramunienė).

Jis užsimojo parašyti „Traktatą apie sielos nemirtingumą", nors pats tuo nemirtingumu netikėjo: „Dvasinių galių sunykimas rodo, kad siela pavaldi kūno dėsniams: gimsta, auga, miršta... Nėra jokios abejonės, kad atmintis silpsta, žmogaus dvasinės galios, drąsa žūsta, nors jis dar gyvas..."[79]

Žodžiu, tai buvo greičiau traktatas, neigiąs sielos nemirtingumą: „Mes dar neįsitikinę, jog siela egzistuoja. Kaip tvirtinti, kad siela nemirtinga, jei net nežinome, ar ji yra?.. Nėra nieko nemirtingo mumyse, išskyrus atminimą, kurį paliekame, ir tai su sąlyga, kad pasaulis amžinas..."[80] Beje, mūsų teologas iš mansardos atrado, kad dogma apie sielos nemirtingumą patvirtinta per Laterano bažnytinį susirinkimą: „Paliko mums ją ne Kristus, o Platonas".

Svarbiausia ne tiek to jaunuolio filosofija, beje, permaininga, kiek tai, kad jis norėjo turėti savo filosofiją. „Jis nepripažino, kad galėtų būti didelis talentas be puikaus metafizikos žinojimo... Jis ėmė į nagą filosofijos lobynus — tiek senųjų, tiek naujųjų laikų,— norėjo suvirškinti juos."[81] Vėliau, diktuodamas vienam paslaugiam draugui autobiografinę pratarmę*, prisimins laikus, kai „ponas de Balzakas, prisiglaudęs palėpėje, netoliese Arsenalo bibliotekos, dirbo be atvangos, lygindamas, analizuodamas, susumuodamas visus senovės, viduramžių ir dviejų prieš mus ėjusių amžių filosofų ir gydytojų veikalus apie žmogaus smegenis. Šis jo proto polinkis aiškiai rodo, kam jis atiduoda pirmenybę..."[82] Tai ne pasigyrimas; yra išlikę daug šito milžiniško darbo pėdsakų; Balzako romanų filosofija atsirado anksčiau, negu buvo sukurti patys romanai. Gyvendamas palėpėje, Balzakas deda pamatus, ant kurių vėliau pastatys savo kūrybos rūmus.

Kad gautų savo dvasiniams ieškojimams reikalingų knygų, Onorė kreipiasi, į ką tik gali. Tėtušį Dableną prašo

---

[79] *B a l z a c. Notes philosophiques (Oeuvres complètes,* t. XXV, p. 533).

[80] *B a l z a c. Notes philosophiques (Oeuvres complètes,* t. XXV, p. 535).

[81] B a l z a k a s. Prarastos iliuzijos, p. 240 (vertė D. U r b a s).

[82] *F é l i x D a v i n. Introduction aux études philosophiques* (1834).

Biblijos lotynų kalba su vertimu į prancūzų kalbą; Lorą — Tacito iš tėvo bibliotekos: „Lora, ak, mano brangioji, mylimoji Lora, nejaugi neįmanoma nukamulinti Tacito?"[83] („Nukamulinti" šeimos kalboje reiškia „nudžiauti, nukniaukti".) „Kas turi raktą? Nejaugi tėtė visą laiką sėdi savo kambaryje?" Laukdamas Tacito, skaitė kitus klasikus. Štai ką jis rašė Teodorui Dablenui: „Sugalvojau kaltinamąją kalbą prieš jus, tėtuši, Cicerono stilium. Argi šitaip galima? Praėjo mėnuo, o jūs nė karto neatpėdinote į Ledigjero gatvę!"[84] Deja, Balzakas puikiai žinojo, kad iš filosofinių svaičiojimų neišgyvensi. Teatras žadėjo daugiau žemiškų gėrybių. Jis paprašė tėtušį Dableną Kazimiro Delavinio „Sicilijos mišparų" ir Pjero Lebreno „Marijos Stiuart". Vienas buvusių advokato Gijonė Mervilio klerkų, Eženas Skribas, jau buvo statomas daugelyje teatrų. Bet Skribas rašė vodevilius; Balzakas taikė aukščiau. Kodėl nesukūrus penkių veiksmų tragedijos, net eiliuotos? Kadaise buvo sueiliavęs porą poemų („Liudvikas Šventasis", „Jobas"), bet pats šaipėsi iš jų, nes jos liudijo tik viena: kokie menki jo „gabumai eiliavimui"[85]. Iš tikrųjų tiesiog nuostabu, kaip jis nejautė poetinio ritmo. Tačiau, perskaitęs du Vilmeno tomus, kurie padarė madingą Kromvelio vardą, nusprendė savo tragedijos herojum pasirinkti lordą protektorių. Net susikūrė jos planą.

Lorai Balzak 1819 metų rugsėjo 6 dieną:

„Suvirpėk, mieloji sesute! Man reikia bent septynių ar aštuonių mėnesių dramai sugalvoti ir sueiliuoti, dar daugiau — apdailinti.

Pagrindinės mintys jau yra popieriuje; šen bei ten brūkštelėtos kelios eilės, bet aš dar septynis ar aštuonis kartus apsikramtysiu nagus, kol pastatysiu pirmą savo paminklą. (Ak, jei žinotum, kaip sunku tokius veikalus rašyti!) Pagalvok tiktai — didysis Rasinas dvejus metus šlifavo savo „Fedrą", kuri varo į neviltį visus poetus! Ištisus d v e j u s metus! Tik pamanyk, d v e j u s metus!

---

[83] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 49.
[84] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 44.
[85] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 35.

Dirbdamas iki išsekimo (netrukus sėdėsiu prie rankraščio dieną ir naktį), aš su neapsakomu malonumu galvoju, kad įtrauksiu į savo darbus žmones, kurie brangūs mano širdžiai; man regis, jei dangus apdovanojo mane šiokiu tokiu talentu, labiausiai džiaugsiuosi, kai šlovė, kurios galbūt susilauksiu, savo atšvaitais nušvies tave ir mielą mamą; pagalvok, koks būsiu laimingas, jei išgarsinsiu Balzakų pavardę! Nugalėti užmarštį — koks privalumas!.. Štai kodėl, kai sučiupęs gražią mintį perteikiu skambia eilute, tarytum girdžiu tavo balsą, sakantį man: „Pirmyn, drąsiau!" Įsiklausau į tavo fortepijono garsus ir sėdu prie stalo su nauju užsidegimu!.."[86]

Žinoma, jis troško kurti ne taikydamasis prie savo meto skonio, o ateities kartoms. Rašytojo darbas nebuvo lengvas. Onorė darė įdomius statistinius apskaičiavimus. Tragedijoje yra du tūkstančiai eilučių; reikia aštuonis tūkstančius — dešimt tūkstančių kartų įtempti mintis. „Ak, sesute, kiek kančių išvirkštinėje šlovės pusėje! Po šimts pypkių, tegyvuoja krautuvininkai!.. Tai laimingi žmonės! Bet gyvenimą jie praleidžia tarp sūrio ir muilo!.. Na, šalin krautuvininkus! Tegyvuoja literatai!" Kartais jis ilsisi, atsiplėšęs nuo „Kromvelio", „terliodamasis su antikinio žanro romanėliu... Retai išeinu iš namų, bet kai susimaišo galvoj, einu prasiblaškyti į Per Lašezo kapines!.. Ten, lankydamas mirusiuosius, matau tik gyvuosius"[87]. Bet ir Ledigjero gatvėje jis kartais priimdavo gyvuosius. Mama atveždavo kiaulienos, kuri pagerindavo įprastinį jo meniu. Mansardoje ir toliau lankosi tėtušis Dablenas. Onorė laukia jo, norėdamas pakalbėti apie teatrą, knygas, politiką su šituo geležies dirbinių pirkliu, klasikos mėgėju ir liberalu. „Klastingasis tėtuši, nemačiau jūsų šešiolika ilgų dienų. Argi galima šitaip daryti — juk jūs vienintelė mano paguoda... Žinokite, kad aš visą savaitę gyvenu tartum pragare. Nieko nemačiau, nieko negirdėjau; niekas man nerašė; nepasirodė net motušė Komen..."[88]

Jam iki gyvo kaulo buvo įgrisę tie anglų karalžudžiai,

---

[86] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 35—36.
[87] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 37.
[88] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 40—45.

bet kiauras dienas ir naktis prievartavo save apdainuodamas juos prancūziškomis aleksandrinėmis eilėmis. „Esu pasiryžęs, nors galą gaučiau, įveikti „Kromvelį" ir dar ką nors baigti, kol pasirodys mama ir pareikalaus sugaišto laiko apyskaitos..."[89] Beje, teatras turėjo būti pirmasis žingsnis. Lorai, kuriai viską patikėdavo, jis rašė, kad prancūzų revoliucija toli gražu nesibaigė; kad politinių krizių metu prireiksią literatų, nes jie pažįstą žmogaus širdį; vienu žodžiu, jeigu būsiąs šaunuolis (o jis tikisi toks būsiąs), galėsiąs tapti ne tik garsiu rašytoju, bet ir įžymiu piliečiu. „Esu panašus į Peretę su puodyne pieno... Jei Vilparizi kas pardavinėtų talentą, nupirk man jo kuo daugiau."[90]

Jis norėjo mansardoje turėti pianiną ir atsipūsti tarp dviejų tragedijos tiradų, skambindamas mėgstamą Kramerio pjesę „Ruso sapnas". Jį slėgė draudimas rodytis žmonėse.

Teodorui Dablenui 1819 metų spalio mėnesį: „Dar nemačiau nė vienos seno savo generolo Kornelio pjesės. Jaunam kareiviui šitai nedera. Taip noriu pamatyti „Ciną", kad aną dieną vos nenuėjau ir nenusipirkau bilieto į ložę su grotelėmis. Kas, po šimts velnių, iš parterio atpažins mane minioje?"[91] Tada jis buvo sulysęs, išblyškęs, įdubusiomis akimis, su ilga barzda, tarsi „paleistas iš ligoninės ar melodramos herojus". Nors jam baisiai skaudėjo dantis, gydytis nenorėjo — tvirtino, kad „vilkai niekad nesikreipia į dantistus ir žmonės turėtų sekti jų pavyzdžiu". Šis nuostabus samprotavimas, „vertas tėtušio", baigėsi tuo, kad dar visai jauno Balzako burna buvo švarplėta.

Jo širdis buvo likusi Vilparizi. Ne taip lengva atsiplėšti nuo „dangiškosios šeimynėlės". Bobutės „bjaurūs nervai visai pakriko", bet ji slapčiomis apmokėdavo sąskaitas, kurias pateikdavo Onorė knygrišys. Motušė Iridė—Komen pristatinėjo laiškus, kuriuose Lora kartojo: „Rašyk, rašyk, rašyk!" Jis vykdė jos prašymą ir žavėjosi sesers erudicija, kai ta citavo Monteskjė: „Laimingi broliai, kurie turi tokias seseris kaip Lora"[92]. Ji šaipėsi iš jo meilės romanų

---

[89] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 41.
[90] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 42.
[91] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 47.
[92] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 49.

su panele iš trečio aukšto, kurios jis beveik nepažinojo, arba su kuria kita. „Ak, ta Lora! Ji norėtų, kad būčiau Lovelasas; tik pamanykite, kodėl? Jei būčiau Adonis ar Seladonas, bet Kinijos mandarino figūrėlės vieta ne damos lovoje, o ant jos židinio..."[93] Jis norėjo, kad ji įsivaizduotų jį vilkint naktiniais drabužiais — įsisiautusį į seną redingotą, su flaneline liemene ledinėje mansardoje ir atsiųstų jam „raudoną vilnonę kepuraitę su vatiniu pamušalu, na, tokią, kokią mūvi tėtušis"[94]. Jis drebėjo, kad tiek daug išleidžia lempos alyvai. Nerimavo ir dėl to, kad Lora truputį per dažnai mini kažkokį Siurvilį. Tai buvo jaunas kelių ir tiltų inžinierius, baigęs Politechnikos mokyklą. Vyko Urko kanalo remonto darbai, ir jis gyveno vienoje Vilparizi užeigoje. Susipažinęs su abiem seserim, tapo uoliu jų namų lankytoju.

„Tu gerai atsiliepi apie poną de Siurvilį. Pasistenk, kad jo dėmesys nukryptų į Loransą; atrodo, jis dažnai pas jus lankosi. Būkite jam malonios; laikykitės tiesiai, kaip tos merginos iš Marė kvartalo, apie kurias dainuojama Tamplio bulvaro dainelėje; merginai niekad ne pro šalį užkariauti širdį. Ar tas, kuris nori pasigauti balandžių, neprisiriša vieno prie spąstų? Aišku, aš nelaikau jūsų spąstais, bet ištekėti!.. Ak, ištekėti!.."[95]

Eženas Ogiustas Luji, žinomas Siurvilio pavarde, gimė 1790 metų birželio 5 dieną Ruane. Buvo nesantuokinis vaikas. Jo motina Katrina Alen, prisiėmusi Siurvil pavardę, buvo provincijos aktorė (pradėjo savo karjerą 1785-aisiais šiuo pseudonimu); „tėvas mirė dar jam negimus" [96]. 1791 metų vasario 22 dieną turtingas ruanietis Luji Emaniuelis Midi d'Andė, „buvęs bajoras", pripažino, kad berniukas „yra jo mirusio brolio vaikas". Brolis, Ogiustas Luji Eženas Midi de la Grenrė, mirė 1789-ųjų spalio 9 dieną. Akte, sudarytame trijų notarų, buvo nurodyta, kad, „norėdamas ga-

---

[93] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 51.
[94] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 53.
[95] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 54.
[96] *Léon Gédéon. Les Origines du beau-frère de Balzac* (*Les Lettres françaises, 18 avril* 1963, p. 1, 8, 9).— *Anne-Marie Meininger. Eugène Surville* (*L'Année balzacienne* 1963, p. 195—250).

rantuoti vaikui ateitį ir atsižvelgdamas į sunkumus, kurių turi panelė Alen, auklėdama sūnų, be to, atitaisydamas skriaudą, kurią jai gali padaryti pažintis su ponu Midi de la Grenrė", Midi d'Andė dovanojimo aktu paskiria vienišai motinai ir nesantuokiniam kūdikiui metinę tūkstančio dviejų šimtų livrų rentą.

Ruano apygardos teismas paskyrė Eženo globėju Žaną Gabrielį Milsaną, Ruano žurnalistą, kuris asmeniniais sumetimais domėjosi motinos likimu. Milsanas pareikalavo, kad vaikui būtų leista nešioti tėvo pavardę, ir iškovojo, kad būtų ištaisyti metrikai. II metų vantozo 14 dienos nuosprendžiu Eženas buvo pripažintas „nesantuokiniu velionio Ogiusto Midi de la Grenrė sūnumi, turinčiu teisę į tėvo palikimą". Bet jaunasis Eženas ir toliau vadinosi Alenu-Siurviliu, ir šita pavarde 1808 metų lapkričio 20 dieną buvo priimtas į Politechnikos mokyklą. Per stojamųjų egzaminų konkursą gavo dvidešimtą vietą, vadinasi, labai gerą. 1810-aisiais įstojo į Imperatoriškąją kelių ir tiltų mokyklą, o vėliau dalyvavo 1814 metų žygyje kaip inžinerinių dalinių leitenantas. 1817-aisiais, atsiųstas dirbti prie Urko upės kanalo, gyvenamąja vieta pasirinko Vilparizi. Iki gyvenimo pabaigos jis jautė didelį, nelemtą potraukį prie kanalų.

Iš pradžių Lora manė, kad Siurvilis jai — per menka žuvelė. „Gyvenau tada vilties karalystėje: jei vieną gražią dieną praturtėsiu, jei ištekėsiu už milordo, jei, jei, jei!"[97] Veltui sausio 1-ąją Siurvilis atėjo nešinas saldainiais. Į smulkias miestietiškas jo dovanas buvo žiūrima su panieka. Bet 1820 metų gegužės mėnesį inžinierius pasinaudojo savo teisėm į tėvo pavardę — Midi de la Grenrė — ir į palikimą. Katrina Alen, sužinojusi apie sūnaus vedybinius planus, atskleidė jam jo gimimo paslaptį. Laiške, rašytame grafui de Bekė, tiltų ir kelių valdybos generaliniam direktoriui, Eženas nurodė, kad, jo motinai iki šiol nepasirūpinus teismo nuosprendžio vykdymu, jis turėjęs važiuoti į Ruaną patikslinti savo metrikų. Prašė nuo šiol jį vadinti Midi de la Grenrė-Siurviliu. Dėl šios pavardės, be to, rentos iki gyvos galvos ponai Balzakai ėmė žiūrėti į Siurvilį kitomis

---

[97] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378 *bis*, f. 32. *Marie Meininger. Eugène Surville* (*L'Année balzacienne* 1963, p. 204).

akimis. Negi atsakysi inžinieriui, baigusiam Politechnikos mokyklą, ir dar turinčiam dalelytę „de". Su Lora buvo griežtai pasikalbėta. Siurvilis, dažnai važinėjęs į Ruaną tarnybos reikalais, apsiimdavo persiųsti seserų laiškus, rašytus broliui. Kokie gražūs buvo tie laiškai! Visi Balzakai rašė geriau, negu patys manė. Onorė, siaubingas dramaturgas, be jokių pastangų pasirodė esąs žavus epistolinio žanro meistras. Štai Loransos stilius:

VILPARIZI KRONIKA

Vakar karalius klausėsi mišių bažnyčioje. Apsirikau. Jo didenybė niekad neina į bažnyčią. Vakar karalius pasirašė savo dukters jungtuvių sutartį... Ne, nieko jis nepasirašė, nes princesės, jo dukterys, neketina tekėti. Vakar karalius sušalo kojas; tai tiesa, nes jo kambarys nežmoniškai šaltas ir durys neapkamšytos.

Vakar karalienei smarkokai skaudėjo petį; gydytojai nutarė, kad ją perpūtė vėjas pro salono langus; viliamasi, kad jos didenybė greit pasveiks. Šalyje daug žąsų; jos būriuojasi prie griovelio prieš pilį ir erzina karalienę; aną naktį šie padarai staiga ją pažadino. Kadangi Kapitolijaus, kurį reikėtų gelbėti, nėra, jos didenybė baisiai supyko, kad jos sudrumstė jai miegą.

Spalio 22-oji — jos didenybės karalienės Anos Šarlotos Loros Salambjė gimimo diena. Jos didenybė, kuriai, kaip visada, rūpi pavaldinių laimė, norėjo suruošti jiems pasilinksminimą, bet karalius, saugodamas valstybės gerą, pareiškė norą, kad šios gražios dienos sukaktis praeitų tylomis. Princesėms vos širdys neplyšo: jos buvo besirengiančios šventiškomis suknelėmis ir beeinančios pakviesti ponių de Berni į svečius. Štai kokia buvo numatyta tai dienai šventė; reikia, kad bent iš tolo užuostumėt jos kvapą: princesė Loreta, šeimos smailialiežuvė, pasiuntė žinią proza pusbroliui Salambjė, prašydama jį pakeisti dirbtinių gėlių puokštę ėdesiu; minėtasis giminaitis būtų atnešęs karštą saldų pyragą iš garsiojo Karpantjė, Savojos biskvitą ir keptų Liono kaštonų; paskui būtų atsivedęs kelis šokančius piemenaičius...

Taigi patraukliosios princesės džiaugėsi, kad galės

truputį pasispardyti; deja, visi planai nuplaukė su Senos miglomis.

Šiaip ar taip, šventė nebūtų įvykusi, nes pusbrolis Salambjė, vaidinąs svarbų vaidmenį dvare, tuo metu buvo Elbefe, kur lankė savo gelumbės fabrikus. Taigi tą laimingą dieną praleidome šeimoje; po pietų princesė Loransa trumpam išnyko — nulipusi nepaprastai stačiais laiptais į rūsį, atnešė Bordo vyno likučių. Taigi, valgydami desertą, gėrėme vyną į prakilniosios karalienės sveikatą...

Ponas de Siurvilis ateina kiekvieną vakarą; tas jaunas didikas elgiasi labai gražiai; karalienės nuomone, princesės jam nė motais (juo blogiau, nes ponas Siurvilis — poetiškas jaunuolis); jis — puiki partija, kuri praverstų Prancūzijai..."[98]

O štai Onorė stilius:

„Mano kvartale, Ledigjero gatvėje Nr. 9, ketvirtame aukšte, vieno vaikino galvoje kilo gaisras. Gaisrininkai darbuojasi jau pusantro mėnesio; neįmanoma užgesinti. Jis aistringai įsimylėjo dailią moterį, kurios nepažįsta. Jos vardas — Šlovė...

Dabar suprantu, kad ne turtuose laimė, ir sakau tau, kad šitie treji metai, kuriuos praleisiu (čia), bus man palaimos ir prisiminimų šaltinis visam gyvenimui. Patogiai miegoti, gyventi pagal savo užgaidą, dirbti, kas patinka, nieko neveikti, kai nesinori, nesukti galvos dėl ateities, draugauti vien su protingais žmonėmis, įskaitant ir tėtušį Dableną, atsisveikinti su jais, kai jie įsipyksta, su kvailiais matytis prabėgom ir prabėgti, pamačius kvailius; galvoti apie Vilparizi tik gera — kad ten visi laimingi; meiluže turėti Naująją Eloizą, draugu — Lafonteną, teisėju — Bualo, pavyzdžiu — Rasiną, o pasivaikščiojimų vieta — Per Lašezo kapines. Ak, jei tai galėtų trukti amžinai!.."[99]

„Kromvelio" kontūrai vargais negalais ryškėjo. 1819 metų lapkričio mėnesį Lorai buvo išsiųstas visas smulkus jo planas.

„Daugiau pagarbos, panele! Su jumis kalba Sofoklis.

---

[98] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 55—57.
[99] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 59—60.

Spręsk, mieloji sesute, pagal tuos mažučius, dailius, linksmučius planus, kurie kyla tavo mažutėj, dailioj, linksmutėj galvelėj, kiek atsieina teatriniai kūriniai, reikalaujantys laikytis trijų vienumų taisyklės, nepakenčiantys neįtikimų dalykų, ir t. t. ... ir t. t. ... Jei tau ateis į galvą viena kita puiki mintis, pasidalyk ja su manim. Žiūrėk, kad jos būtų gražios; man tereikia, kas prakilnu. Noriu, kad mano trag(edija) taptų karalių ir tautų brevijorium, noriu pradėti šedevru arba nusisukti sprandą..."[100]

O Loransa, kamuojama brendimo amžiaus ir mažakraujystės, pasidarė liesa liesa. „Storulę Loranso" buvo sunku atpažinti. „Karalienė" nuvežė ją į Paryžių, kur stebukladaris gydytojas Žanas Batistas Nakaras „pastatė ją ant kojų". Ji ir toliau rašė „dvaro kroniką":

„Princesė Lora, kaip visada, žavi, miela, linksma, lipšni — tikras angelas; mudvi labai mylime viena kitą... Aš ja žaviuosi; ji buvo sukurta šventės dieną; gamta pasirūpino, kad jos širdis būtų tobula. Noriu pasirinkti ją pavyzdžiu. N o r i u būti panaši į ją, kad ir numirti tektų... Ponas de Siurvilis pas mus tebesilanko; jis turi daug sąmojo, sveikos nuovokos ir nė iš tolo negalvoja apie mudvi. Nenori įsitaisyti jungo ir skelbia: „Tegyvuoja laisvė!", vadinasi, viengungystė..."[101]

Tuo tarpu Onorė, įsisiautęs į seną redingotą, ant galvos užsimaukšlinęs „dantišką kepuraitę", kaleno dantimis savo urkštynėje ir svajojo nusipirkti seną įstaiginį krėslą, kuris apsaugotų bent jau „nugarą nuo šalčio ir sėdynę nuo hemorojaus". Darbas judėjo lėtai. „Sueiliavau monologą Šapleno* stilium, ir eilės man atrodė nuostabios. Bet, atidžiau įsižiūrėjęs, pamačiau, kad beveik visos nevykusios. Kokios šiukšlės!.."[102] Gruodžio mėnesio pradžioje ponia Balzak užkopė stačiais tamsiais namo Ledigjero gatvėje laiptais. Buvo pritrenkta. „Tasai, kuriuo daugiausia pasiklioviau, kuris turėjo iškelti šeimą, per porą metų iššvaistė didžiausią dalį tų lobių, kurių jam nepagailėjo gamta, todėl,

---

[100] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 63—66.

[101] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 70—71.

[102] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 42.

kad nepaklausė manęs! Užuot ėjęs keliu, vedančiu į sėkmę, užuot prasimušęs ligi kvaitinančios vyriausiojo klerko vietos, Onorė kliedi apie teatrą, aktores. Jis nubaustas, ir pelnytai,— kalbėjo motina.— V i s i vyriausieji klerkai žengia keliu į asmeninę gerovę; jie taps ministrais, generolais. Onorė, gabesnis už juos, gyvena duona ir pienu landynėje, kurioje yra tik išsipašiusi kėdė, kabalda stalas ir skurdus migis. Štai jo užsispyrimo vaisiai."

Tuo tarpu „Kromvelis" žengė pirmyn ne be gausių kavos dozių. Pjesė buvo tartum lotynų klasikų ir Kornelio bei Rasino tragedijų kopija. Pavyzdžiui, Balzakas užrašų knygutėje rašė: „Dėl prakeikimo, kuriuo baigiasi penktas veiksmas, pažiūrėti Vergilijaus Didonos monologą, Kornelio Kamilės monologą". „Pažiūrėjimas" palikdavo pernelyg žymius pėdsakus. Karalienė Henrietė keikia Angliją, kaip keikė Romą Kamilė:

Tavęs, klastingas Albione, nekenčiu!..
Tu išdavei mane, tau prakeiksmus siunčiu.
Aš atiduodu Prancūzijai vėl karūną
Ir keršto troškulį, ir savo tikrą sūnų.
Te jis kaip karžygys manos tėvynės,
Didybę anglų amžiną pamynęs,
Po iškilniais Naujosios Romos rūmais
Palaidoja Kartaginos menkumą.

O šią eilutę bendromis jėgomis sukūrė Bosiuė*, Šventas raštas ir Onorė Balzakas: „Valdyti šią žemę išmokit, karaliai!" Karolio I kilniaširdiškumas buvo visiškai toks pat kaip „Cinos" Augusto. Vienu žodžiu, tragedija buvo parašyta retorikos žinovo, kuris turėjo ne kažin kokių poeto gabumų, bet buvo labai apsiskaitęs ir į nedėkingą medžiagą kibo labai atkakliai. Kad ir koks buvo tas „Kromvelis", Gerbiamąją motušę, išniręs iš mansardos, jis sužavėjo. Jos savimeilę glostė mintis, kad pagimdė pasauliui autorių, sukūrusį eiliuotą, tegu ir nuobodžią, penkių veiksmų tragediją. 1820 metų sausio mėnesį Lora broliui rašė: „Mama patenkinta tavimi, džiaugiasi tavo darbu". Taip džiaugėsi, jog apsiėmė perrašyti — jos braižas buvo gražus — visą „Kromvelio" rankraštį.

Kad pailsėtų po sunkaus darbo, Onorė išvažiavo keletui dienų į L'Il Adaną, esantį nuostabiai gražiame Uazės upės slėnyje, pas seną tėvo draugą, Luji Filipą de Vilerą-La Fajį.

Ponas de Vileras[103], kunigas ir kanauninkas be pašaukimo, nuo 1782-ųjų iki 1790-ųjų ėjo pelningas „koplyčios kapeliono" pareigas pas grafą d'Artua. Po Revoliucijos, nusimetęs sutaną, grįžo į pasaulietišką gyvenimą; tiesą sakant, niekad ir nebuvo jo atsižadėjęs. Šitas mergininkas baigė savo gyvenimą po vienu stogu su drauge, kuri „tvarkė jo ūkį",— su Emė Ama de la Plen, kažkokio pono de Niusi našle. Vileras „dvilinkas sukosi apie damas". Jis visada mėgo jaunąjį Onorė ir su malonumu priimdavo jį pas save. Simpatija buvo abipusė. Štai ką tais laikais, kai gyveno mansardoje, Balzakas Lorai rašė:

„Mane iš tikrųjų graužia sąžinė, kad nepatikėjome savo paslapties ponui de Vilerui, kuris mane taip myli; juk jis nepažįsta nieko, kam galėtų mus išduoti; jis neplepus, kaip kiekvienas vyras, turėjęs daug meilės nuotykių, ir tu pati numanai, kad po tokios darbingos žiemos, kokia laukia manęs, man reikės bent porą savaičių pailsėti, kai prasidės gražios dienos. Kaip žinai, L'Il Adanas yra man rojus šioje žemėje ir labai gerai mane veikia. Nemanyk, kad man nusibodo žiūrėti badui į dantis; esu laimingas kaip niekad. Bet mielas ponas de Vileras taip mane myli! Parašyk jam, kad aš jį tebemyliu. Pagaliau pažiūrėsime..."[104]

Grafo de Vilero, iškunigio, įtaka krikdė Onorė Balzako tikėjimą ir dorybingumą. Ne todėl, kad kanauninkas būtų netaktiškai šmeižęs religiją, kuri jam tiek davė. Bet jo meilės istorijos buvo „dorovinių principų reliatyvumo įrodymas"[105].

Kai Onorė grįžo iš L'Il Adano, tėvas pakvietė jį į Vilparizi: ateisią keletas draugų, ir Onorė galėsiąs perskaityti jiems savo tragediją. Balzakas, tikėdamasis triumfo, primygtinai reikalavo, kad būtų ir tėtušis Dablenas, kadaise pareiškęs, jog Onorė geriausiu atveju būsiąs raštvedys. „Draugai susirenka, ir iškilmingas egzaminas prasideda. Skaitančiojo entuziazmas pamažu vėsta — jis pastebi, kokį menką įspūdį daro jo tragedija klausytojams, kokie ledi-

---

[103] *Philippe Bertault. Balzac et la Religion*, p. 69—72.
[104] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 53.
[105] *Philippe Bertault. Balzac et la Religion*, p. 72.

niai ir apstulbę aplink jį susėdusių žmonių veidai."[106] Vos tik Onorė baigė skaityti, Dablenas, geležies dirbinių pirklys, tas Dunojaus kaimietis*, ūmus, kaip visada,— jam kas galvoj, tas ant liežuvio,— išdrožia savo nuomonę apie „Kromvelį". „Onorė ima protestuoti, suabejoja teisėjo išmanymu; bet kiti klausytojai, nors ir atlaidžiau, sutartinai pareiškia, kad kūrinys dar labai netobulas."[107] Mamos savimeilė, Loros ir Loransos meilė broliui užgautos. Šaunusis Bernaras Fransua kenčia, matydamas, kad kenčia jo numylėtas sūnus. Jis pasiūlo duoti perskaityti „Kromvelį" nusimanančiam nešališkam žmogui. Siurvilis, paslaugus todėl, kad įsimylėjęs žaviąją Lorą, pasisiūlo įteikti rankraštį akademikui Andrijė, dramaturgui, kuris dėstė jam literatūrą Politechnikos mokykloje.

Onorė sutiko ir paskubom primargino rankraštį naiviomis pastabomis: „Čia yra keletas prancūzų kalbos klaidų, bet padarytos jos tyčia". Lora dar kartą perrašė veikalą, ir 1820 metų rugpjūčio mėnesį „Kromvelis" buvo įteiktas didžiajam žinovui. Šaunusis Andrijė, „vidutiniškas klasikas", eiliakalys, apie kurį jo kolega Le Brenas sakė:

Pasakėlės pilnos sąmojo ir žaismo,
Andrijė sukurpia jas be vargo.
Tik ne vietoj atsiradęs rimas
Visą prozos žavesį suardo,

sąžiningai perskaitė pradedančio rašytojo kūrinį. Ponia Balzak, lydima Loros, atėjo sužinoti jo nuomonės. Andrijė davė suprasti, kad jaunasis autorius galėtų geriau sunaudoti laiką, užuot kūręs tragedijas ar komedijas. Pridūrė, kad nenorįs jaunuoliui pakirpti sparnų ir esąs pasirengęs nurodyti, „kaip reikia studijuoti grožinę literatūrą". Pastebėjusi ant akademiko stalo numestą lapelį su pastabomis apie įspūdį, kurį padarė perskaityta tragedija, Lora pačiupo jį ir atidavė broliui. Sprendimas čia buvo dar griežtesnis: „Autorius turi dirbti bet ką, t i k n e l i t e r a t o d a r b ą".

---

[106] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance,* p. 63.

[107] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance,* p. 63.

Onorė išklausė šį nuosprendį, smogusį jam tiesiai į krūtinę, nė nemirktelėjęs; jis nenuleido galvos, nes nelaikė savęs nugalėtu.

„Tragedija — ne mano stichija, štai ir viskas",— sako jis ir vėl stveriasi plunksnos[108].

Jis padarė dar vieną, paskutinį, žygį, gelbėdamas nelaimingąjį „Kromvelį". Geriausias tėtušio Dableno draugas Pepen Lealeras, karinės aprangos fabrikantas, turėjo namą Rišeljė gatvėje Nr. 8, priešais Komedi Fransez teatrą; jis gerai pažinojo savo nuomininką, Komedi Fransez aktorių Lafoną. Dablenas pažadėjo pasistengti, kad Lafonas perskaitytų pjesę, bet pareikalavo, kad Balzakas paklustų nuosprendžiui, nors ir koks būtų: „Leiskite spręsti apie savo kūdikius tiems, kurie mielai pasidžiaugs jų žavumu, jeigu jie iš tikrųjų žavūs". Patarimo nebuvo paklausyta. Kai Lafonas pjesę išpeikė, Balzakas pareiškė Pepen Lealerui, jog „Lafonas — kvailys, nesugebąs deramai vertinti pjesės". Širdies gilumoje jis puikiai suprato, kad „Kromvelis" pasmerktas ir kad pats turi ieškoti kitos „aukso gyslos", jei dar nori rašyti.

Nereikia manyti, kad ši nesėkmė jį prislėgė. Jo pasitikėjimas savimi buvo nesugriautas. Jis rasiąs būdą parodyti savo sugebėjimus! Romantiška neviltis nebuvo būdinga Balzakų vaikams. Jie juokėsi, žaidė su meile, laukė šlovės ir turto. 1820 metų gegužės 18 dieną Lora ištekėjo už Siurvilio. Jungtuvės įvyko Paryžiuje, švento Mederiko bažnyčioje, dalyvaujant visam Salambjė klanui. Jungtuvių akte Eženo motina vadinama „ponia Katrina Alen-Siurvil, velionio Midi de la Grenrė žmona, šiuo metu jo našlė"; jaunojo liudininkas yra jo globėjas „Žanas Gabrielis Milsanas, literatas". Tariamoji našlė ir globėjas, matyt, gyveno kartu, nes jų adresas — Puasonjerės gatvė Nr. 4[109]. Su jais gyveno ponios Katrinos Alen nesantuokinė duktė Teodora, bet galimas daiktas, kad Siurvilis pasakė Balzakams apie du pavainikius jo šeimoje tik po vedybų[110].

---

[108] *Laure Surville. Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance,* p. 64.

[109] *Anne-Marie Meininger. Eugène Surville, modèle reparaissant de la Comédie humaine* (*L'Année balzacienne* 1963, p. 195—251).

[110] *Anne-Marie Meininger. Théodore* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 67—81).

Argi tai svarbu? „Orumas buvo išlaikytas, ir Eženas Midi de la Grenrė-Siurvilis visiškai tiko žento vaidmeniui." Vaidmeniui? Taip, žinoma. Bet pats žmogus pasirodė esąs ne toks jau šaunus. Kai 1821 metais jaunoji pora atvažiavo į Bajė, į naują vietą, Siurvilis, kaip eilinis antros klasės inžinierius, algos gavo du šimtus šešiasdešimt frankų per mėnesį. Tai buvo daug mažiau, negu žadėjo jungtuvių sutartis ir troško Lora; bet ne veltui ji buvo Balzako duktė ir, kadangi negalėjo džiaugtis dabartimi, svajojo apie nuostabią ateitį. Ji pastūmėsianti vyrą, suveiksianti per pažįstamus ir išsirūpinsianti visų Prancūzijos kanalų koncesiją. Dangiškoji šeimynėlė svajų pasauliuose valdė didžiulius plotus.

Laukdama mažai tikėtino pakėlimo tarnyboje, Lora kvietė į Bajė visą giminę: „Jeigu nuspręs atvažiuoti bobutė, mes ją rūpestingai prižiūrėsime. Patarnaus jai mano Efrazi; aš stengsiuosi įsiteikti savaip: šildyne arba kilimėliu po kojomis, pasivaikščiojimu, kai panorės, muzika, rankdarbiais... Jei atvažiuos tėtė, savo kambaryje galės daryti, ką norės: groti, skaityti laikraštį po pietų, ir t.t. ... O kodėl broliui neatsisakius kelionės į Turenę ir nepasukus į Bajė?"[111] Savo mamą, amžinai sugižusią, ji meiliai protina: „Skaitydama šias eilutes, pasakysi: „Ak, dukrele, iš visko matyti, kad esi pripratusi būti laiminga; audros dar nesudrumstė tavo filosofijos ir linksmybės; praeitis tau žadina tik laimingas svajones apie ateitį..." Atsakysiu tau, kad ir aš turėjau sielvartų, bet praplaukusį debesį tuoj užmirštu... o tu, brangioji mamyte, atsigręži į jį pasižiūrėti"[112] Žavioji Lora buvo išmintinga moralistė, visada labai geros nuotaikos, ir jeigu vyras jai kartais pasirodydavo truputį įnoringas, toks jis ir buvo.

Su būdingu jai įžūlumu ji rašo motinai: „Tu ištekėjai už mano tėvo, galima sakyti, vadovaudamasi protu, draugiškas tavo prisirišimas prie jo šventas, bet greičiausiai jo nemylėjai"[113]. Gerbiamoji motušė savo ruožtu graudena dukterį: „Leisiu sau dar kartą kalbėtis kaip mama su tavim,

---

[111] *J e a n n e D u r r y. Balzac. Un début dans la vie,* p. 109.

[112] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378, f. 36.

[113] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378, f. 244—245. *S u z a n n e J. B é r a r d. Illusions perducs.*

didžia ir įtakinga ponia; prašau tave, jaunoji drauge, saugotis komplimentų, kuriais esi apiberiama. Laimė — retas daiktas; ji gali žlugti nuo vieno kvėptelėjimo"[114]. Čia ponia Balzak galima tikėti — ji taip nuostabiai pati susigriovė laimę. Paskui, kai Lora atsargiai pavarė vieną garbintoją ir numaldė sunerimusį Siurvilį, mama parašė: „Pagirsiu tave, mano gėlele, kad apdairiai tausoji širdį, kuri nebūtų tokia pavydi, jei mažiau tave mylėtų"[115]. Onorė gali grįžti į Vilparizi; ten ras temų ir pavyzdžių savo kūrybai.

Tolimieji jo planai nepasikeitė: „Ar išsipildys kada nors du vieninteliai ir didžiuliai mano troškimai: būti garsiam ir būti mylimam?" Vėliau, piešdamas jaunuolio portretą, jis prisimins, koks buvo pats dvidešimties metų. „Kiek pasakų iš „Tūkstančio ir vienos nakties" telpa vieno jaunuolio galvoje? Kiek reikia išmėginti stebuklingųjų lempų, kad suprastum, jog tikra stebuklingoji lempa — arba atsitiktinumas, arba darbas, arba talentas? Vienam kitam žmogui šis sapnas atviromis akimis trunka neilgai, manasis tebetrunka! Tais laikais užmigdamas visada būdavau didysis Toskanos kunigaikštis arba milijonierius, arba princesės mylimasis, arba garsenybė..."[116] Ar liausis kada nors Balzakas, netgi tuomet, kai darbu ir talentu užkariaus ir princesę, ir šlovę, ilgėtis stebuklingosios lempos?

V

PIRMIEJI ROMANAI, PIRMOJI MEILĖ

> ...Moteris, kuri su pasiaukojimu būtų įspėjusi mane apie pavojus, tykančius manęs kiekviename kelyje... ir davusi man patarimų, neužgaudama mano išdidumo.
>
> Balzakas

Balzakas išsikraustė iš mansardos 1820 metų pabaigoje. Tėvai norėjo, kad sūnus palaidūnas grįžtų į Vilparizi. Lorai ištekėjus, liko laisvas kambarys. Onorė nusileido. Vis dėl-

---

[114] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 92.
[115] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 145.
[116] *Balzac. Honorine* („*Pléiade*", t. II, p. 255).

to... „Gamtoje nėra rožių be spyglių, o malonumų — be gausybės sielvartų. Mama seka gamtos pavyzdžiu... Brangi sesute, kol būsiu čia, darysiu kaip tėtė: tylėsiu..."[117]. Netrūko ir vaistų nuo nuobodulio. Balzakų šeima tebenuomojo butelį Marė kvartale; sūnus galėjo nuvažiuoti diližanu į Paryžių ir retkarčiais ten praleisti dieną ar dvi. Vileras-La Fajis pasikviesdavo jį į L'Il Adaną, ir jis nuoširdžiai mėgaudavosi tomis nuostabiomis viešnagėmis — skaitė Biufoną*, dirbo, žaidė trik trak ir klausėsi šeimininko pasakojimų apie praėjusius laikus. Ponas de Savari, Žano de Margono uošvis, taip pat jautė simpatiją šiam žaviam pašnekovui ir stengėsi atsivilioti jį į Turenę, į savo Kajeri dvarą, į Vuvrė. Vienu žodžiu, gyvenimas buvo pakenčiamas; be to, Onorė mylėjo tėvą, su giedra nuotaika raškantį paskutinių savo gyvenimo dienų žiedus. Aišku, savarankiškas jis dar nebuvo ir neturėjo tvirtos padėties, sesers Loros žodžiais tariant, gyveno Tuščio Kapšo gatvėje. „Laimė, prieš dvi savaites man atėjo į galvą mintis,— rašė jis Lorai Siurvil,— kaip išspausti šimtą tūkstančių ekiu iš skaitančios publikos; surinksiu juos po truputį už keletą romanų, kuriuos be vargo išparduosiu Bajė miestelyje"[118].

Su tragedija neišdegė, pagarsėti dabar Balzakas tikėjosi romanu. Dar visai jaunas būdamas, bandė jėgas šiame literatūros žanre. Prisimename, kaip jis rašė filosofinius užrašus, kuriuose atsispindėjo ateistinis Bernaro Fransua racionalizmas. Bet Onorė filosofija buvo sudėtingesnė negu tėvo. Apvaizda, dievu, stebinčiu žmones ir susirūpinusiu tomis pasigailėtinomis skruzdėlėmis, kurios kirba visatos purvo gumulėlyje, jis netikėjo, bet mėgavosi mintimi, kad kai kurie žmonės, sukaupę valią, gali įgyti magišką jėgą ir paveikti gamtą. Jam nedavė ramybės troškimas būti visagalis arba per savo charakterio tvirtybę, arba per okultinius mokslus, prieinamus vienam kitam išrinktajam. Apie 1820 metus jis pareiškia kažkokiam Blua srities dvarininkui: „Netrukus aš įspėsiu šitos slėpiningos galios mįslę.

---

[117] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 98.
[118] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 98.

Priversiu visus vyrus manęs klausyti, visas moteris mane mylėti"[119].

Vienuose romano „Falturna" metmenyse (jis keletą kartų padėjo jį į šalį ir vėl jo ėmėsi), kur veiksmas vyksta Italijoje, kelionės į Kanosą laikais*, jis įkūnijo šitą „magišką jėgą" labai gražios, milžiniško ūgio merginos, apdovanotos antžmogiškomis galiomis, paveiksle; keistas jos vardas reiškia „šviesos tironija". Šioje knygoje, kaip visose labai jaunų žmonių knygose, daug mokyklinių prisiminimų. Iš Bosiuė jis skolinosi kilnius periodus, iš Homero ir Vergilijaus — vaizdus. Fenelonas ir jo „Telemachas" nudažė stilių banaliomis ir salsvomis spalvomis. Romanas neva parašytas kunigo Savonačio, kurio didingą asmenį jis sukūrė nusižiūrėjęs į Valterį Skotą ir į Rablė; jį išvertęs ponas Matrikantė, pradinės mokyklos mokytojas. Čia priešpriešiais sustatomi Savonatis, dvasios riteris, ir Matrikantė, savotiškas Sanča Pansa, žemiškų gėrybių mėgėjas. Dvi paties Balzako pusės.

Galybės troškimas, valios magnetizmas, išaukštinti šiuose romano metmenyse, atskleidė slaptas ir atkaklias mūsų literatūros pameistrio mintis. Antraeilė, bet labai ryški figūra — buvęs vienuolis Bongariusas,— rodė, kad jaunasis Balzakas perprato Rablė ir Servanteso pamokas. Po kiek laiko jis apmes naujo šio romano varianto metmenis: kažkokiame nerealiame slėny, padebesyse, tarp melsvų kalnų, paslaptinga mergina, vardu Mina, slaugo raupsuotą kryžiaus karų dalyvį! Sen Marteno veikalas „Trokštantis žmogus", viena iš ponios Balzak mistinės bibliotekos knygų, įkvėpė jam mintį baigti romaną Minos paėmimu į dangų, Minos, „sėdinčios ant debesies, susikūrusio iš gerų darbų". Nors angeliškumas nelabai atitiko jo temperamentą, nuo Vandomo koležo laikų Balzakas buvo tarsi jo užburtas.

Po „Kromvelio", 1820—1821 metais, jis pradėjo epistolinį romaną „Steni, arba filosofiniai paklydimai"[120]. Žakobas del Rijesas, dvidešimties metų jaunuolis, grįžta į Tūrą,

---

[119] *Jules de Pétigny. Monsieur de Balzac* (*La France centrale*, 4 *mars* 1855).

[120] *Balzac. Sténie* (*Paris*, 1936).

kur gyvena jo vaikystės dienų draugė, pieno sesuo, Steni de Formozan. Pasakojimas prasideda išgelbėjimu. Del Rijesas ištraukia iš Luaros du skęstančius Steni pusbrolius. Bet, Žakobui išvykus, Steni tėvai išleido ją už vieno vandėjiečio, pono de Planksė. Del Rijesas vos nenumiršta iš sielvarto, bet atsipeikėja Steni glėbyje. Deja, ji nebe laisva. Juodu nueina į Sen Syrą prie Luaros (šitame kaime pats Balzakas, kaip jo herojai, augo pas žindyvę); apie tai sužino Planksė, ir įvyksta dvikova. „Jaunoji moteris netenka galvos, neįstengia meilužiui atsispirti, vyras storžievis ir ciniškas."[121] Ši romantinė meilė primena „Renė", „Verterį" ir „Delfiną"*. Del Rijesas — pats jaunasis Balzakas, toks, koks būtų norėjęs būti: jis patinka moterims; pirmieji jo bandymai žada jam šlovę. Žakobas skaito eiles, ir visa Turenė žavisi juo; rašo Steni ir vienam artimam draugui filosofinius laiškus apie dievo nebuvimą, sapnus, apie minties materialumą. Žodžiu, Balzakui „Steni" — proga išbandyti jėgas žanre, kuris jį vilioja,— romane, prisodrintame kilnių minčių. Bet jam trūksta patirties ir meistriškumo, ir jis neįstengia sujungti — sunkus uždavinys — romantinio siužeto ir filosofinių samprotavimų. „Steni" nebuvo baigtas.

Autorius nešykštėjo pats sau patarimų paraštėse: „Perdirbti... Pataisyti..." Vis dėlto, turint omeny Balzako amžių, kūrinys teikia daug vilčių. Vos tik ėmęs aprašinėti Luaros pakrantes ir Turenės kalvas, pievas, tuopas, vingiuotąjį Šerą, Balzakas užkrečia skaitytojus savo susižavėjimu. Jis su meile kalba apie Sen Syro takelius, jo pirmųjų žingsnių liudininkus, ypač apie tą kampelį, kur kadaise žaisdamas ištisas dienas statė miniatiūrinius Luvrus. Visas šias vietas gaubia prisiminimų žavesys. Apimtas goslaus liūdesio, lankydamasis ten, kur kadaise vyko jų statybos, Žakobas prisimena „savo pieno sesutę, dailią kaip Koredžo amūrai". Balzakas turėjo galvoje ne tiek Steni, kiek savo paties seserį Lorą. Miglotų, nesąmoningų jausmų mišinys teikė romantiškai ekstazei savotiško žavesio. Lora ir Onorė ilgai žaidė galantišką, draugišką žaidimą ir jautė potraukį vienas prie kito, didelį ir tyrą. Bet pakartosime dar sykį:

---

[121] *Maurice Bardèche. Balzac romancier,* p. 49.

Balzakui trūko brandumo, kad „Steni" būtų gera knyga.

Be to, reikėjo gyventi, numaldyti šeimos nerimastį, užsidirbti šiek tiek pinigų. Storulis Sotlė, ištikimas Balzako draugas, suvedė jį Paryžiuje su jaunais, neskrupulingais rašytojais, pažįstančiais teatro ir leidėjų pasaulį. Ogiustas Lepuatvenas, vadinamas Le Puatvenu de l'Egreviliu, gana populiaraus aktoriaus sūnus, labai jaunas debiutavo greitomis, bet sumaniai sukurptais romanais, kuriuos pasirašinėjo slapyvardžiu „Vjejerglė". „Jis turėjo savo valdžioje, tarsi mokyklos mokytojas, apsiginklavęs liniuote, apie tuziną jaunuolių, kuriuos vadino „bukagalviais". Mokė juos, kaip pasigaląsti sąmojo durklą ir durti juo į tinkamą vietą."[122] Su Le Puatvenu bendradarbiavo Etjenas Arago, garsiojo astronomo brolis. Jaunasis Balzakas švytinčiomis it žvaigždės akimis pasirodė jiems esąs labai išmaningas vaikinas, ir jie pasiūlė jam vietą savo romanų fabrike.

Jie iš tikrųjų kepte kepė romanus. Jiems tai buvo ne menas, o amatas su savo triukais ir receptais. Jie mėgdžiojo madingus to meto — Imperijos—Restauracijos stiliaus — romanus, įkvėptus anglų rašytojų: mis Edžvort arba mis Oupi sentimentalių romanų, vaizduojančių aristokratiškus personažus; Anės Radklif, genialiojo Metjurino, Luiso „juodųjų romanų", kur fantastika pinasi su siaubu. Juose turėjo būti auka, nusikaltėlis ir keršytojas už skriaudas — seni kaip žmonija vaidmenys. Šitą didžiulę produkciją, be to, linksmus Pigo Lebreno arba Polio de Koko romanus ryte rijo nepasotinama publika[123]. Ištisas legionas knygininkų leidėjų, įsikūrusių Palė Rojalyje ir Marė kvartale, medžiojo autorius. Produktyvumas buvo vertinamas labiau negu talentas. Šitas prekes jie dangstė Bairono šešėliu. Jaunajam Balzakui po tokių aukštų siekių tai buvo žingsnis atgal, beveik smukimas, tačiau kuris jaunuolis nebūtų susiviliojęs teatrėlių užkulisiais, o vaikinas be santimo kišenėje svaria pasiūla?

Jis patyrė, ką reiškia niekinti savo meną; tai pavojinga kiekvienam menininkui. Nuostabu, kad parodija tapo jam

---

[122] *Hippolyte Castille. Les Hommes et les Moeurs en France*, p. 164 (*Paris*, 1853).

[123] *Maurice Bardèche. Balzac romancier.*

tiesą skelbiančia mokytoja. Atmetus visas banalybes, matyti, kad jaunas rašytojas stebi stulbinančias klasines permainas, kurias sukėlė Revoliucija ir Imperija. Autorius perprato tą dvigubą žaidimą, kuriuo daugybė to meto žmonių padarė karjerą. Tarpais iš po samdinio kaukės žvelgė aiškiaregys.

Ogiustas Le Puatvenas tapo dažnu svečiu Vilparizi. Balzakas rašė Lorai, kad „Miledi Plumpuding" naiviai mano, jog Puatvenas lankąsis dėl jos. Onorė vargais negalais įkalė į galvą Loransai, kad „rašytojai — labai prasta partija, žinoma, turto atžvilgiu".

Balzakas — Lorai Siurvil 1821 metų birželio 2 dieną:

„Jei nori gerai įsivaizduoti padėtį namuose, į pirmą skiltį įrašyk tėtę, kuris ką tik perskaitė laikraštį ir vaikščioja išilgai kambario; antra skiltis tebūnie horizontali, nes mama serga ir guli lovoje; ji nusprendė, kad jai plaučių uždegimas; štai dėl ko taip sutriko dvi kitos skiltys — Loransos ir Onorė,— jog net neberašėme, norėdami pranešti išsyk ir blogas, ir geras naujienas. Stebėjimų skiltį — pinigus, esančius kasoje, būsimus vyrus ir žmonas, paskalas — būtų kuo užpildyti, bet reikėtų palaukti ramesnių laikų..."[124]

„Skaitydama mano laišką, stenkis įsivaizduoti mamos miegamąjį, pono d'Orviljė sodą, po kurį jis vaikščioja su sūnum, jį laistydamas, ir brangų savo brolį, rašantį prieš židinį ant mažyčio stalelio, kur kadaise gulėjo tavo rašmenys; stenkis išgirsti mano balsą ir kvailus mūsų pokštus, nes šiandien šeštadienis, sekmadienio išvakarės. Ar pavyko? Nagi, dar pasistenk. Pagaliau įsivaizduoji..."[125]

Loransa Balzak — Lorai Siurvil 1821 metų birželio 10 dieną:

„Onorė tvirtai nusprendė važiuoti į Turenę, bet prieš išvykdamas turi baigti romaną, kurio pirmas tomas labai smagiai parašytas — jame daug sąmojo ir fantazijos. Jis turi taip pat parašyti su savo draugu keturių tomų veikalą, kurį juodu sumanė.

---

[124] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 93.
[125] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 94.

Iki šiol intriga rezgasi vykusiai, charakteriai puikiai parodyti; autoriai išradingai įvedė du labai linksmus veikėjus, kurie neleidžia per daug jautrioms moterims verkti; jos galės lieti ašaras tikrai tragiškose vietose. Galbūt turėčiau glaustai papasakoti tau įvykius; bet neabejoju, kad romanas paplis po visą Europą ir net apkeliaus pasaulį, o Prancūzijoje savo kelią pradės nuo Bajė; todėl geriau neužbėgsiu už akių staigmenoms, kurios tavęs laukia. Vos tik romanas bus išleistas, pranešime tau jo pavadinimą, kad galėtum sukelti triukšmą tuose knygynuose, kurie jo neturės. Štai kas yra diplomatija..."[126]

Visa šeima ilgėjosi Loros.

Balzakas — Lorai Siurvil 1821 metų birželio mėnesį: „Tu liūdi, atsiskyrusi nuo šeimos; manai, mes neliūdime, kad tavęs nebėra tarp mūsų, kad negirdime ir nematome, kaip tu juokiesi, šokinėji, ginčijiesi, plepi, žaidi?.. Pasakysiu dar daugiau: man nepatinka, kad pati eini į turgų. Ar dėl to, kad Bajė gyventojai paprasti, turi ir tu supaprastėti? Kas persiima kiekvienos vietovės papročius, pasidaro minkštas kaip vaškas. Užtenka, kad prisitaikai prie neišvengiamų dalykų, pavyzdžiui, kvėpuoji Bajė oru, geri sidrą, valgai vietinę duoną!.. Nejaugi imsi lankyti bažnyčią, keliaklupsčiauti prieš jos gipsines statulas ir prietarus? Dar tik vakar mačiau, kaip liejami šimtai šventųjų, kuriuos garbins šimtai tūkstančių mulkių. Ak, kokia dėkinga vietovė tas jūsų Bajė, knibždėte knibždantis davatkų; ten turbūt pašėlusiai daug meilės nuotykių ir intrigų, nes davatkos visa tai ir slepia po dievobaimingumo iškaba..."[127]

Loransa piešė Lorai šeimos gyvenimą Vilparizi: „Nei mes beprotiškai linksmi, nei nusiminę, mes — padorūs buržua, į kraštutinumus nepuolame; vakare — vistas arba bostonas, retkarčiais ekartė, uodų medžioklė, košė... Onorė pašmaikštauja, pakvailioja, paskui einame gulti"[128].

---

[126] B a l z a c. *Correspondance*, t. I, p. 97.
[127] B a l z a c. *Correspondance*, t. I, p. 98.
[128] *M a d e l e i n e F a r g e a u d. Laurence la Mal Aimée (L'Année balzacienne* 1961, p. 10).

Onorė prašė Lorą pasidairyti Bajė „turtingos našlės", kurią jis galėtų vesti.

Balzakas — Lorai Siurvil 1821 metų birželio mėnesį:

„Išgirk mane: dvidešimt dvejų metų, gerai išauklėtas, gero būdo, gyvų akių, ugningas — žodžiu, puikiausias vyras, kokį yra sukūręs dangus. Atiduosiu tau 5 % būsimos dalies ir dar primesiu saldainiams".

Jis mielai būtų sprukęs iš Vilparizi.

„Pasakysiu tau į ausį, kad miela mūsų mama darosi panaši į bobutę, ir dar blogiau. Tikėjausi, kad dabartinis jos amžius paveiks organizmą ir pakeis būdą. Nieko panašaus. Ak, Lora, saugokis, mums visiems reikia saugotis, nes esame nervingi; kol esi jaunas, gyveni iliuzijomis; šitai ligai žmogus pasiduoda palengva. Man patinka štai kas: *asinus asinum fricat*[129]. Mama nuolat kartoja: „Ak, ta vargšė mamelė, kaip ji mus vargina!.. Kokia liūdna liga, ir t.t.", bet dar vakar girdėjau ją aimanuojant kaip senelė, rūpinantis kanarėle kaip senelė; ji liejo pyktį tai ant Loransos, tai ant Onorė, žaibiškai keitė požiūrį, prisiminė vien tai, kas tą akimirką tiko jos nuomonei. O kaip ji viską perdeda! Galbūt man taip atrodo todėl, kad baisu žiūrėti, kaip keičiasi mama. Bet linkiu ir jai, ir mums, kad tai neįvyktų. Labiausiai jaudinuosi dėl to, kad mes visi nepaprastai įžeidūs. Mes tarsi mažas miestelis su trim ar keturiais gyventojais; sekame vienas kitą kaip Montekukolis ir Tiurenas*... Ak, nėra pasaulyje antros tokios šeimos kaip mūsų, ir man regis, mes visi saviškai unikalūs..."[130]

Baigė savo laišką virtuoziškai:

„Na, sudiev, sesute. Kelkis iš fotelio ir palydėk broliuką — jis stovi prie tavo salono durų.

— Oho, kokios gražios lempos!

— Ar iš tikrųjų tau jos patinka?

— Ak, koks skoningas laikrodis!

— Laukiame tavęs pietų. Žiūrėk, nepaklysk Bajė miestely.

---

[129] Asilas asilą kaso. (*Lot.*)

[130] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 100—101.

— Surasite mane būgnydami.

— Atsimink, penktą valandą.

— Gerai.

— Ei,— sako Siurvilis, mane susitikęs,— eini pasivaikščioti?

— Taip.

— Puiku, palauk, palydėsiu.

Goddam![131]Tai tik sapnas... Tat sudiev, švelniai tave bučiuoju ir lieku visada tave mylintis nevėkšla brolis"[132].

Šituose gyvuose laiškuose, įžvalgiose pastabose apie Gerbiamąją motušę, vaizduotėje, kuri, žiūrėk, ima ir išsilieja dialogu, apsišvietęs stebėtojas būtų įžiūrėjęs rašytoją, bandantį išskleisti sparnus.

Loransai pašėlusiai knietėjo kuo greičiau ištekėti. Šeima jos nevertino. Ankstyvas Loros subrendimas, sąmojis ir protas neišėjo į gera jaunėlei seseriai. Tačiau „jei motina būtų turėjusi tik ją vieną, būtų galėjusi didžiuotis jos tarpais švystelėjančiu sąmoju ir sveika nuovoka". Jos laiškuose buvo „nemaža žavesio, naujumo ir nuoširdumo"[133]. Ji drįso narsiai užsipulti daktarą Nakarą, kurį šeima laikė vos ne šventuoju:

„Tas ponas Nakaras svaidosi skambiais žodžiais, garsiai kvatoja, nešasi oriu, be galo pretenzingas, neturi didelio talento, bet labai pareigingas ir atrodo man nei geresnis, nei blogesnis gydytojas negu bet kuris kitas — dėl ligonio jam per daug galvos neskauda, ir kai išsemia gražbylystę, išsiunčia jus į kaimą arba prirašo gimtojo krašto orą ar pagaliau kelionę, o tai visiškai tas pat..."[134]

Lorai išvykus, Loransa galėjo susilaukti daugiau sėkmės.

Balzakas — Lorai Siurvil 1821 metų liepos mėnesį:

„Be to, turiu tau pranešti, kad Loransą nors imk ir piešk — tokių dailių pirštų ir rankų niekur nepamatysi; jos oda labai balta ir nuostabiai dailios krūtys; kai su ja ben-

---

[131] Po velnių! (*Angl.*)

[132] B a l z a c. *Correspondance*, t. I, p. 103—104.

[133] M a d e l e i n e F a r g e a u d. *Laurence la Mal Aimée* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 11).

[134] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378, f. 247—248.

drauji, pastebi, kad ji labai protinga, kad protas įgimtas, bet dar reikia jam vystytis. Akys labai gražios; veido spalva blyški, tačiau daugybei vyrų tokia spalva patinka. Neabejoju, kad santuoka išeis jai į gera..."[135]

Tėvas nedavė laiko dukrai nei pražysti, nei pačiai pasirinkti. 1821 metų liepos 19 dieną Lorai pranešė, kad „Loransos vestuvės jau numatytos". Santuoka pagal Bernaro Fransua skonį. Jaunikis vadinosi Armanas Dezirė de Sen Pjeras de Monzeglis. Dviguba dalelytė „de" — dvigubas pasididžiavimas. Monzeglis iš tiesų buvo kilęs iš tikrų bajorų šeimos, nors bajorystė buvo ne taip seniai įgyta; šeima kadaise turėjo Vilparizi pilį ir sodybų[136]. Tiesa, nei pilis, nei sodybos jiems nebepriklausė. Tačiau Bernaras Fransua Balzakas pažinojo jaunikio tėvą — iš pradžių dirbo su juo Karališkojoje taryboje, paskui — Intendantūroje. Be to, abu buvo masonai, ir tai Bernarui Fransua atrodė tam tikra garantija. Jaunikis, trisdešimt trejų metų vyras, tarnavo Paryžiuje Miesto mokesčių rinkimo valdyboje. „Ko geriau norėti? Nebent žvaigždžių nuo dangaus?"[137]

Jaunikio praeitis, tiesa, kėlė nuogąstavimų: „Tas Paryžiaus vaikas yra vėjus gaudęs, tačiau nieko gėdingo nepadaręs". Kad paragavo visko, ką gali duoti ištvirkavimas ir pramogos įsidūkusiam jaunuoliui, jam teliko viena — tapti geru vyru. Jis peštukas? „Žinoma,— kalbėjo ponia Balzak,— šitaip yra todėl, kad jis puikiai šaudo ir kaunasi špaga. Štai jo ydos. Dieve duok, kad tai būtų viskas."[138] Onorė, kurį erzino būsimo jo svainio aplombas, praminė jį Trubadūru ir su ironija aprašė: „Jis kala eiles, yra vienas geriausių šaulių ir dvidešimčia šūvių nudeda dvidešimt šešis vienetus medžiojamojo grobio... Yra vienas geriausių biliardo žaidėjų; jis šoka, šaudo, medžioja, vadelioja, jis... jis...jis..."[139] Loransa be jokio džiaugsmo žiūrėjo į šią tuščiagarbišką santuoką. Trubadūras, atrodė, jos nemylėjo.

---

[135] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 107—108.

[136] *Philippe Havard de la Montagne. Un beau-frère de Balzac: A.-D. de Saint-Pierre de Montzaigle (L'Année balzacienne* 1964, p. 39—66).

[137] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 379.

[138] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 77.

[139] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 107.

Nieko nuostabaus. Štai kaip jį apibūdina vienas policijos raportas: jaunas palaidūnas, lanko lošimo namus ir prostitutes.

Bernaras Fransua sutarė paskubomis, baimindamasis, kad šitas „erelis" iš Monzeglio[140] nenusižiūrėtų geresnės partijos. Buvo išsiuntinėti dviejų rūšių kvietimai į sutuoktuves. Vienuose buvo pranešama, kad ponas Balzakas, buvęs Karališkosios tarybos sekretorius, buvęs Intendantūros direktorius, ir ponia Balzak išleidžia už vyro dukterį Loransą; kituose ponas de Balzakas ir ponia de Balzak praneša apie panelės Loransos de Balzak sutuoktuves su ponu Armanu Dezirė Mišo de Sen Pjeru de Monzegliu. Jungtuvių sutartis buvo pasirašyta 1821 metų rugpjūčio 12 dieną. Balzakai davė jaunėlei dukteriai trisdešimt tūkstančių frankų. „Mamos nuomone, piniginė auka vertesnė net už šimtą metų geros nuotaikos."[141] Sutarties pasirašymo proga Vilparizi buvo surengtas didžiulis balius, „kuriame buvo ledų, giminaičių, draugų, net pažįstamų, pyragaičių, nuga[142] ir kitokių gardumynų..."[143] Bernaras Fransua atrodė ne toks pasipūtęs kaip paprastai. Nerangus diližano vežėjas buvo sužeidęs botagu jam akies rageną, o jis taip tausojo savo regėjimą ir sveikatą. „Nėra graudesnio vaizdo,— su užuojauta kalbėjo sūnus,— kaip kenčianti moteris ar senis."[144]

Onorė baisiausiai bijojo, kad daktaras Nakaras per neapgalvotą geranoriškumą nesurastų jam kokios vietos. Tada jis virstų:

„... raštininku, mašina, karuselės arkliu, kuris trisdešimt ar keturiasdešimt kartų eina ratu, geria, ėda ir miega nustatytomis valandomis. Būsiu toks kaip visi. Ir žmonės vadina gyvenimu tą girnapusės sukimąsi, amžiną tų pačių veiksmų kartojimąsi? Jei kas nors nušviestų šitą ledinę būtį savo žavesiu... Aš dar nesu skynęs gyvenimo žiedų, o

---

[140] Pavardė Monzeglis (*Monzaigle*) sudaryta iš dviejų žodžių: *Mont* (kalnas) ir *aigle* (erelis).

[141] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 108.

[142] *Nuga* — konditerijos gaminys iš riešutų ir cukraus.

[143] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 111.

[144] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 112.

mano amžius — vienintelis metų laikas, kai jie išsiskleidžia! Kuriam galui man reikės turtų ir jų teikiamų džiaugsmų, kai turėsiu šešiasdešimt metų? Ar reikalingas puošnus aktoriaus apdaras tam, kas tik stebi kitų gyvenimą, kas tik užmoka už savo vietą teatre kaip žiūrovas? Senis — žmogus, kuris jau papietavo ir žiūri į tuos, kurie renkasi pietauti. O mano lėkštė tuščia, nepaauksuota, staltiesė dulsva, patiekalai prėski. Aš alkstu ir nematau, kuo pasisotinti! Ko aš noriu?.. Jerubių, nes turiu tik dvi aistras — meilę ir šlovę, ir nė vienos dar nesu patenkinęs ir niekad nepatenkinsiu..."[145]

„Turiu tik dvi aistras — meilę ir šlovę" — štai mėgstamiausias jo sakinys. Šį sakinį yra kartoję beveik visi tvirto charakterio jaunuoliai, bet šisai jaučiasi esąs nepasotinamas. Jis geidžia užkariauti pasaulį ir bijo nusivilti. Spalio mėnesį apsiramina. Raštininko vieta jam nebegresia, nes bendradarbiavimas su Le Puatvenu ima duoti vaisių. Knygininkas Juberas, įsikūręs Palė Rojalio Medinėse galerijose, nuperka iš jaunųjų autorių už aštuonis šimtus frankų romaną „Birago įpėdinė", kurį jie pasirašo: Vjejerglė ir lordas Roonė (Roonė — Onorė anagrama). Tai buvo, anot Balzako, „tikra literatūrinė kiaulystė". Kažkoks išdavikas geidauja palikimo; viską gaubia šeimyninė paslaptis; įsikiša užtarėjas. Bet du buvę kareiviai, komiški veikėjai, nusižiūrėti iš Valterio Skoto, gana tikroviški. Romanas, matyt, buvo greitai išpirktas, nes už kitą — „Žanas Luji, arba Surasta duktė" — jie gavo tūkstantį du šimtus frankų. Leisti tokį šlamštą buvo gėda, bet malonu pasakyti šeimai: „Užsidirbu pragyvenimui". Beje, ar jis rašė vien šlamštą? Jo galiūnas Žanas Luji panėšėjo į Pantagriuelį. Balzako sugebėjimas regzti absurdiškas intrigas primena Bomaršė. Nors šituose romanuose daugybė nesąmonių, veiksmo gyvumas, pasakotojo meistriškumas teikia daug vilčių. Mėgdžiojimas padėjo pražysti žmogui, apsigimusiam rašytoju, kuris, pats nenujausdamas, pažymėdavo savo kūrinį talento antspaudu. Bet nuolatinis pinigų trūkumas kenkė gabumams, ir jis turėjo dirbti paskubomis. Balzako smegenyse rikiavosi skaitmenys: „Jei „Klotildą de Liuzinjan, arba Gražuo-

---

[145] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 113.

lį žydą", kurį parašysiu vienas, parduosiu už du tūkstančius frankų ir jei imsiu leisti po keturis romanus per metus, pasidarysiu turtingas". Iš tikrųjų tada būtų uždirbęs daugiau, negu gaudavo tėvas, Intendantūros valdybos direktorius. Bet šie skaičiavimai buvo tik Onorė vaizduotės padarinys.

Jis pranešinėjo Lorai liūdnas žinias apie Monzeglių šeimą. Ištekėjusi Loransa sirguliuojanti, ją kankiną nerviniai priepuoliai, slenką nuostabūs juodi jos plaukai. Vyras medžiojąs, nuolat paliekąs ją vieną. Paliegusi, toli nuo dangiškosios šeimynėlės, ji skaitanti „Įstatymų dvasią" „dideliame salone, kuris atrodo juodas". Tuoj po vedybų Monzeglį ėmė persekioti jo kreditoriai, nes Trubadūras buvo paskendęs skolose. Loransa verkdama atvažiavo į Vilparizi pasiskųsti. Senelė Salambjė pareiškė, kad „erelių erelis" — nevidonas, nepataisomas plevėsa ir kad jis „elgeta paleistų net Didįjį Mogolą". Kaip žentas ir anūkas, bobutė mėgo istorinius, grandioziškus, perdėtus palyginimus. „O tėtė tvarus lyg Egipto piramidė, nors aplinkui griūtys purto Žemės rutulį, ir jaunėja." Gerbiamoji motušė besijaučianti puikiai, važinėjanti į Paryžių savo kaimynės, ponios de Berni, „elegantiška brikute" ir visą kelią „jai galvą balzginanti". „Šit ir darykite gera!" — baigė Onorė, gailėdamasis maloniosios kaimynės.

Iš tikrųjų „damos iš galulaukės", ponia de Berni ir jos dukterys, vaidino dabar didelį vaidmenį Balzakų šeimos mintyse. Berni šeima turėjo du namus Vilparizi: vieną šalia Balzakų, kurį nuomojo kažkokiam pulkininkui; kitą, pirktą 1815 metais iš nusigyvenusių Monzeglių ir stovintį miestelio gale,— todėl jos buvo vadinamos „damomis iš galulaukės". Šitas namas, kraštutinis kaimelyje, skyrėsi nuo kitų tik savo dydžiu ir daugybe langų mažais stiklais. Namas visai nepanėšėjo į rūmus, bet buvo erdvus ir patogus; priešais jį buvo aikštelė, nubarstyta smėliu ir apstatyta dėžėse pasodintais apelsinmedžiais ir granatmedžiais. Bernaras Fransua nuo seno pažinojo Gabrielį de Berni, Karališkojo teismo (kadaise Imperatoriškojo teismo) tarėją. Abi šeimos buvo artimos kaimynės Marė kvartale, bet ponia de Berni žiūrėjo į ponią Balzak su išdidžiu maloningumu, o ponia Balzak — su tam tikra pagarba. Lora ir

Loransa apsivilkdavo išeiginėmis suknelėmis, kai eidavo kviesti „damų iš galulaukės" į kokį šeimos „pokyliuką". Berni giminės dalelytė „de" buvo tikresnė negu Balzakų, o jų padėtis visuomenėje — aukštesnė.

Teroro laikotarpiu, 1793 metų balandžio 8 dieną, Gabrielis de Berni vedė Lorą Iner, vokiečių kilmės arfininko ir Marijos Antuanetės kameristės, Luizos de Labord, dukterį. Mažosios Loros, gimusios 1777-ųjų gegužės 23 dieną, krikšto tėvas buvo Liudvikas XVI, o krikšto motina — karalienė. Todėl ji vadinosi Luiza Antuanetė Lora. Tai nestokojo blizgesio. Vaikystę ji praleido karaliaus rūmuose, ir jos manieros buvo švelnios ir iškilnios. Mirus muzikui Ineriui, jo našlė ištekėjo už ševaljė de Žaržė, vieno ištikimiausių Marijos Antuanetės šalininkų; jis bandė padėti karalienei pabėgti iš Tamplio kalėjimo. Žaržė vėliau tapo Diuma tėvo herojaus, ševaljė de Mezon Ruž, prototipu. Šitoje tragiškoje atmosferoje Lora Iner, turinti tik šešiolika metų, buvo paskubomis ištekinta už grafo de Berni. Jaunavedžiai buvo beveik tuoj pat suimti. Gyvybę jiems išgelbėjo Robespjero žlugimas. 1799 metais Gabrielis de Berni stojo tarnauti į Maisto tiekimo kariuomenei valdybą (čia jis ir buvo Bernaro Fransua kolega). 1800-aisiais tapo Vidaus reikalų ministerijos vieno skyriaus viršininko pavaduotoju, paskui, 1811-aisiais,— Paryžiaus teismo tarėju.

Pora susilaukė devyneto vaikų; du — sūnus ir duktė — mirė. Šeima girgždėjo. Gabrielis de Berni, silpnasveikatis, sulaukęs penkių dešimčių, atrodė senis. Vaidingas, sugižęs, jis amžinai niurzgėjo, pamažu ako ir leido žmonai viską tvarkyti dvare,— „ši jį karpė ir raižė savo nuožiūra",— bet kamavo ją priekaištais, aimanomis ir pykčio priepuoliais. Šios poros praeitį temdė keista ir skaudi istorija. Nuo 1800-ųjų iki 1805-ųjų grafas ir žmona gyveno skyrium. Lora de Berni tada buvo įsimylėjusi „nuožmų korsikietį, kuriam atidavė savo jaunystę"; iš šių santykių gimė duktė Žiuli. Paskui baisusis Kampi kažkur dingo, sutuoktiniai susitaikė; ir Berni kartais būdavo pakantus, kai Žiuli Kampi, „žavi gražuolė, tikra Bengalijos gėlė", viešėdavo Vilparizi.

Grįžęs į Vilparizi, Onorė de Balzakas dažnai matydavosi su ponia de Berni ir jos vaikais. „Panelės baltomis sukne-

lėmis, ponai de Berni juodomis eilutėmis" dalyvavo miestelio šventėje ir Balzakų virėjos Luizos Bruet vaiko krikštynose. „Damos iš galulaukės" buvo laikomos Vilparizi didelėmis poniomis.

Balzakas — Lorai Siurvil 1822 metų vasario mėnesį:

„Pranešu, kad panelė de Berni[146] pargriuvo ir vos nesusilaužė šonkaulių; kad panelė Eliza[147] ne tokia kvaila, kaip vaizdavomės, kad turi gabumų molbertinei tapybai, ypač karikatūrai, kad muzikuoja... kad ponia de Berni ėmė prekiauti avižomis, sėlenomis, kviečiais ir pašarais, nes po keturiasdešimties metų apmąstymų suprato, jog pinigas — viskas. Ponas de Berni šįmet mato ne geriau kaip pernai, apgenėjo savo atžalas,— sako, kirvį jam parūpinęs ponas Maniuelis[148],— atiduodamas du sūnus į koležą. Vienas gauna stipendiją... Ponia Mišlen[149] pagimdė Mišliną, kurios juridinis savininkas — ponas Mišlenas. Šiaip jau tik ponios de Berni vaikai šiame pasaulyje moka deramai juoktis, šokti, valgyti, miegoti ir kalbėti; o motina vis dar labai maloni ir jautri moteris"[150].

Šis žaismingas tonas dangstė daug didesnį domėjimąsi. Onorė, lankąsis „galulaukės namuose", kur jis mokė Berni vaikus, susižavėjo vaikų motina. Ne todėl, kad ji būtų to norėjusi. Ponia de Berni neslėpė, kad jai keturiasdešimt penkeri metai, nesigynė, kad yra senelė, ir, žinoma, nė neketino suvilioti dvidešimt dvejų metų vaikino. Didelė pašaipūnė, net įgili, ji traukė per dantį Onorė manieras, pagyrūniškumą ir garbėtroškiškus siekius. Bet matė, kad jo protas neeilinis, kad jis aistringas, improvizuoja su polėkiu; užtat pamiršdavo visa kita. Klausėsi, kaip jis pasakoja apie savo vaikystę, apie tai, kaip jį ilgai buvo apleidusi motina; jis „kalbėjo karštai kaip jaunuolis, kurio žaizdos

---

[146] Ogiustina Žana Antuanetė, antroji ponios de Berni duktė.

[147] Luiza Emaniuelė, vadinama Eliza, trečioji likusi gyva ponios de Berni duktė. Žana Ogiustina Emė mirė penkiolikos metų 1816-aisiais.

[148] Berni šeimos nuomininkas ir draugas.

[149] Emili Gabrielė, vyresnioji ponios de Berni duktė, gimusi 1794 m. sausio 20 d., mėnuo prieš motinos suėmimą. Ji ištekėjo Vilparizi 1819 m. lapkričio 23 d. už Antuano Viktoro Mišleno, Šartro teismo teisėjo.

[150] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 130—131.

dar kraujuoja". Balzakas be perstojo kamantinėjo ją apie senojo režimo laikus, jausdamas didelį skirtumą tarp Marė kvartalo buržua, savo tėvų draugų, ir šitos karalienės krikštaduktės. Laimingas klausėsi sidabrinio jos balso. „Š tardama tarsi jus glamonėdavo... Nejučiomis praplėsdavo žodžių reikšmę ir nusinešdavo jūsų sielą į nežemišką pasaulį..."[151]

Pamažu jis išdrįso jos geisti, nes ji vis dar žadino geismą. Veidas, nors ir nestebino grožiu, spinduliavo geraširdiškumu ir protu. Kaklas ir pečiai buvo kaip jaunos merginos. O svarbiausia, jis nujautė, kad šita moteris — tiktai ji — gali duoti jam, ko jis stokoja: išlavinti skonį, supažindinti su aukštuomenės gyvenimu, numaldyti meilės troškulį, kurstomą jo amžiaus, lektūros ir dviprasmiško tėvo sąmojo. „Meilė, kaip ir genialumas, turi uoslę." Jis įsimylėjo staiga, menkai nutuokdamas, kas yra meilė.

Pereiti nuo žaidimo prie bandymo užvaldyti moterį, kurią visi gerbia, negrabiam jaunuoliui — neįtikimas žygdarbis. Kiekvieną dieną, atsisveikindamas su ja, jis galvojo: „Ar ji bus mano?" Paskui, būdamas veikiau lipšnus negu drąsus, tylėjo. Tačiau žinojo, kad ji nelaiminga. Matė, kaip ji kenčia dėl skandalų, kuriuos jai kelia vyras, ir dėl jo menkystės. Prieš septynerius metus ji palaidojo sūnų, kuris dabar būtų buvęs Onorė amžiaus[152]. Tarp jų užsimezgė dvasinis ryšys: gyviesiems kartais taip paranku prisiminti mirusiuosius. Jis žinojo, kad ji kadaise turėjo meilužį; dėl to atrodė ne tokia neprieinama. Gal 1821-ųjų rudenį, gal 1822-ųjų pavasarį jis ryžosi prisipažinti ją mylįs: „Visų pirma tai atrodys jums geriausia, kokia tik įmanoma, dingstis pasišaipyti arba proga pasilinksminti, kaip sugeba toks protas kaip jūsų"[153].

Balzakas — poniai de Berni 1822 metų kovo mėnesį (?):

„Atsiminkite, ponia, kad toli nuo jūsų gyvena žmogus, kurio siela, apdovanota stebuklinga galia, įveikia atstumus, keliauja erdvėse įstabiu keliu ir apsvaigusi skuba,

---

[151] *B a l z a c. Le Lys dans la Vallée* („*Pléiade*", t. VII, p. 796).

[152] Luji Adrianas Žiulis de Berni (1799—1814).

[153] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 140. Balzako laiškai poniai de Berni buvo sudeginti po jos mirties, likę tik jų juodraščiai.

kad nuolat būtų šalia jūsų; žmogus, kuriam džiugu dalytis jūsų gyvenimu, jūsų jausmais; kuris čia gailisi, čia trokšta jūsų, bet myli jus su ta ugnimi ir su ta gaivia meile, kokia pražysta tik jaunystėje; žmogus, kuriam esate daugiau negu draugė, daugiau negu sesuo, beveik motina ir net daugiau negu visa tai; jūs savotiška žemėn nužengusi dievybė, kuriai skiriu visus savo veiksmus. Iš tiesų, jei svajoju apie didybę ir šlovę, tai tik tam, kad jos taptų man pakopa, vedančia prie jūsų, ir jei imuosi svarbaus darbo, darau tai dėl jūsų. Esate man tikra globėja, nors pati to nenumanote. Vienu žodžiu, įsivaizduokite visa, kas švelnu, jausminga, gražu, pakilu žmogaus širdyje, ir aš tikiu, kad tai yra mano širdyje, kai galvoju apie jus..."[154]

Visa tai tiesa: kai žmogus labai jaunas, jis beveik visada tiki tuo, ką rašo meilės laiškuose. Ji šaipėsi iš jo, iš jo atodūsių, romanų, manierų. Jis neatlyžo: „Koks malonumas iškilnios sielos moteriai juoktis iš nelaimėlio[155]?.. Juo toliau, juo aiškiau matau, kad nemylite manęs ir niekad nemylėsite... ir mano atkaklumas — tikra beprotystė. Bet aš vis tiek esu atkaklus"[156]. Ji atsakė, kad nuo šiol, kai juodu matysis, šalia jos visada bus vaikai, kad jai keturiasdešimt penkeri metai ir ji galėtų būti jam motina. Iš tiesų ponia Balzak buvo vieneriais metais jaunesnė už „damą iš galulaukės". „Didysis dieve! Jei būčiau moteris, turėčiau keturiasdešimt penkerius metus ir dar būčiau graži, ak, kitaip elgčiausi negu jūs... Pasiduočiau savo jausmui ir pasistengčiau atrasti jame jaunystės džiaugsmus, nekaltas iliuzijas, naivumą ir visus žavingus privalumus..."[157] Jis žino esąs nei dailus, nei drąsus, koks turi būti mylimasis; tačiau „aš panašus į tas jaunas merginas, kurios iš pažiūros negrabios, kvailos, baikščios, švelnios, bet slepia po šiuo šydu liepsną... kuri praris židinį, namus ir viską..."[158] Lygina save su „Išpažinties" Žanu Žaku Ruso. Argi jis ne iš tų įsimylėjėlių, kurie ieško savo ponios de Varan*, meilužės

[154] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 141.
[155] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 150.
[156] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 151.
[157] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 152.
[158] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 153.

ir kartu motinos? Juk ponios de Berni vardas — Lora, kaip motinos ir mylimiausios Onorė sesers. Bet sesuo figūruoja tik prisiminimuose ir širdyje. Aplink naująją Lorą renkasi „pulkas klajoklių amūrų, visų geismų viltis".

Tuo tarpu vargšė Loransa buvo nėščia, gyveno Sen Mandė su savo įsiskolinusiu Trubadūru ir jau žinojo kelią į lombardą, „kuris prarijo — visiems laikams — jos briliantus ir nuostabią kašmyro skraistę"[159]. Norėdamas pasiskolinti penkis tūkstančius frankų, Monzeglis prašė uošvį laiduoti už jį. Bernaras Fransua griežtai atsisakė, nusprendęs, kad reikia nebeleisti švaistytis pinigais „tai naujai Danaidžių statinei". Loransa, nusikankinusi dėl šitų vaidų, vos nepersileido. Ponia Balzak jautėsi „tarsi pragare", matydama, kaip nesirūpinama jos dukterimi. „Jaunutė, aštuoniolikos metų, moteris ir aštuoniasdešimtmetis akušeris, apie kurį niekas niekad negirdėjo; užtenka į jį pasižiūrėti, ir jūs nepatikėsite jam net katės."[160] Pagaliau pavojus praėjo, ir 1822-ųjų balandžio mėnesį Gerbiamoji motušė išsiruošė į Bajė.

Onorė liko Vilparizi su tėvu ir bobute. Ne taip griežtai prižiūrimas, jis mielai praleistų kiaurą dieną „galulaukės name". Priimamas ten meiliai. Tik jam reikia daugiau negu draugystės: „Kai pirmąsyk jus pamačiau, sukilo mano geismai... Jūsų metai man neegzistuoja, o jeigu akimirką juos prisimenu, tai būna tik įrodymas, kokia stipri mano aistra... Taigi jūsų amžius, dėl kurio gal ir atrodytumėte juokinga mano akyse, jeigu jūsų nemylėčiau, atvirkščiai, yra saitas, kažkas pikantiško, kas savo keistumu ir tuo, kad prieštarauja įprastiniam supratimui, dar labiau mane traukia. Tik aš galiu spręsti apie jūsų grožį"[161]. Jeigu ji atmetanti jo garbinimą, jeigu siūlanti jam draugystę, jis daugiau pas ją nesilankysiąs. Ko ji bijanti? „Dorovės, papročių ar aplinkinių paniekos?" Jis žinąs, kad ji laikosi „filosofinių principų", žodžiu, XVIII amžiaus dorovės. Jeigu ji nuoširdžiai tikinti šiomis idėjomis, „išvada tokia — mes mirštame vi-

---

[159] *Madeleine Fargeaud. Laurence la Mal Aimée* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 18).

[160] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 101.

[161] *Balzac. Correspondance*, t. I, 161—162.

siems laikams, nėra nei ydos, nei dorybės, nei pragaro, nei rojaus, ir vadovautis turime šia aksioma: semkis iš gyvenimo kuo daugiau malonumų..."[162] Jeigu jie tapsią meilužiais, ji ne tik neužsitrauksianti negarbės, bet, priešingai, jiems abiem būsianti garbė.

Diena po dienos laiškas seka laišką — visi jie aistringi, dažnai gražūs. Jaunasis Onorė kiekvieną sykį rašo laišką ar du, paskui švariai perrašo ir juodraščius pasilieka. Jis drįsta dalytis su ja savo filosofinėmis svajomis. Žino, kad ji protinga, ir tikisi sudominsiąs ją aprašinėdamas minties grandinę, kuri, pagal Leibnicą, eina nuo materijos prie žmogaus. „Jis sako, jog medžiai vien dėl to, kad gimsta ir auga, turi minčių, bet jos nepaprastai miglotos."[163] Lora de Berni klausosi, šypsosi, bet įsako jaunajam filosofui apie meilę nebekalbėti. Jei ne, ji jo nebepriiminėsianti.

Balzakas — poniai de Berni:

„Aš, regis, supratau jūsų laišką. Jūs skelbiate man ultimatumą. Sudiev, praradau viltį, bet verčiau tremtinio negu Tantalo kančios. Jūs pati nekentėsite; man rodos, jums vis tiek, kas gali mane ištikti. Manykite, jei galite, kad niekad jūsų nemylėjau. Sudiev..."[164]

Onorė, žinoma, santykių nutraukti nenori. Na, o ji? Ar nemalonu keturiasdešimt penkerių metų moteriai dar būti dievinamai? Vaikinas negrabokas; tėvai — prastuoliai ir nelabai prie širdies Marijos Antuanetės krikštaduktei. Argi tai svarbu? „Ir mėšlyne gali užaugti gėlė", o ji turi gerą skonį ir jaučia, kad tas, kuris rašo tokius laiškus, toli gražu ne vidutinybė. Jis kuria prastus romanus. Ar jie iš tikrųjų tokie prasti? Ji įkvėps Onorė kitokių kūrinių, vertesnių jo talento, padėdama jam pažinti aukštąją draugiją ir moteris. Taigi abi pusės kasdien dedasi, kad ketina pasitraukti. Ir kaip įsimylėję Moljero herojai, jie žengia į sceną — vienas iš dešinės, kitas iš kairės — ir šypsosi susitikę. Vieną vakarą Onorė, jau atsisveikinęs, sugrįžta ir randa ją nugrimzdusią mintyse; juodu suséda ant suolo, sodą gaubia tamsa,

---

[162] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 162—163.
[163] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 178.
[164] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 166.

virš galvų spindi žvaigždės. Ji pirmąkart leidžia jam pabučiuoti ją.

Balzakas — poniai de Berni:

„Ar galvojate apie mane tiek, kiek aš apie jus? Ar mylite taip labai, kaip sakote?..

Kokia graži buvote vakar; aš daug sykių mačiau jus savo svajose — buvote nuostabi ir žavinga, bet, prisipažįstu, vakar pranokote savo varžovę — vienišą mano minčių sukurtą būtybę; jūsų lūpose nežaidė švelni šypsena, kurią vaizduojuosi, bet jūs švytėjote visu tobulu grožiu, kuriuo jus taip dosniai apdovanojau, nė nesitikėdamas, jog kada nors tokia būsite. Nebekalbėkite apie savo amžių, nes juoksiuosi, jūsų žodžiai nuskambėtų kaip nevykęs pokštas, ir net šlubas mano kelionės draugas pasakytų, kad jums ir trisdešimt neduosi!

Prisipažinkite, kad tą suknelę, kurios neišėmėte iš spintos sekmadienį, apsivilkote vakar todėl, kad niekam negalėjo ateiti į galvą, jog pasipuošėte dėl manęs, ir kad norėjote pradžiuginti mane ir atsipirkti už tas bjaurias papiliotes. Bet jei norėjote, kad būčiau visiškai laimingas, reikėjo pasakyti, kai atėjau, „laba diena" taip jausmingai, kaip ištarėte „labanakt"[165].

Ji dar kurį laiką nesiryžo žengti lemtingojo žingsnio. Čia žadėjo, čia paskutinę akimirką vangstėsi. „Bet niekas nesutrukdys man,— rašė jis,— būti prie sodo vartų dešimtą valandą, stovėti ir galvoti apie tą, kurią turėjau susitikti. Bus nuostabu laukti net praradus viltį."[166] Vieną vakarą, apsimetęs, kad išeina, jis sugrįžta, randa ją sode, ir ji atsiduoda.

Balzakas — poniai de Berni 1822 metų gegužės mėnesio pradžioje:

„Ak, Lora, rašau tau vidur tamsios nakties, kuri pilna tavęs, vidur jos tylos, kamuojamas tavo aistringų bučinių prisiminimo! Ir apie ką galiu dabar galvoti? Tu nusinešei visas mano mintis. Taip, mano siela ištisai susiliejo su tavąja, ir nuo šiol tu negalėsi žengti nė žingsnio be manęs.

---

[165] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 173.
[166] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 180.

Ak, mane gaubia švelniai žavintys, stebuklingi kerai; matau tik mūsų suolą; jaučiu, kaip tu meiliai spaudi mane prie savęs, o gėlės, kurias matau priešais save, nors jau nuvytusios, tebeskleidžia svaiginantį aromatą.

Tu nuogąstauji, ir tonas, kuriuo išsakai savo nuogąstavimus, drasko man širdį. Deja, dabar esu tikras tuo, ką prisiekiau, nes tavo bučiniai nieko nepakeitė. O, ne; aš pasikeičiau, aš beprotiškai myliu tave..."[167]

Apsėstas Ruso prisiminimo, vadina ją „miela mano mamyte..." Jam labai sunku su ja skirtis. Kartais atsisveikinęs vakare grįžta vienas į sodą, „prie brangaus širdžiai suolo", ir, sėdėdamas ant jo, tarsi našlys niūriai susisvajoja. Kai pareina namo, viskas jam atrodo blausu, pilka. „Mane suerzino bobutės šypsena, tėvo balsas nebedžiugino, laikraštį perskaičiau su ašarom akyse..." Neteikia jam malonumo net skardus šauniosios motušės Komen juokas, kai, skaitydama „Žaną Luji", sako: „Ak, pone, kokia linksma knyga!" Jis rašo Lorai: „Ak, dieve, geriau būčiau negimęs... Esu nelaimingas būdamas vienas ir draugijoje..."[168]

Aistros apimtas žmogus veikiai pasidaro neatsargus; Onorė per dažnai lankėsi pas „damas iš galulaukės". Ponios de Berni vaikai viską suvokė, apsvarstė ir pasmerkė. „Man regis, nėra ko mums savęs apgaudinėti — įžvalgios merginų akys mus perprato. Nežinau, bet kiekvieną kartą, kai žvilgteliu į tavo E.[169] , ji parausta... A.[170] akyse dabar matyti panieka ir daugybė kitų jausmų. Ž.[171] seniai mus permanė, ir visos jos nebeslepia, ką jaučia..."[172]

Dabar neatsargiai elgiasi ponia de Berni, o jaunasis meilužis ją maldauja būti apdairesnę. Reikia pasakyti, kad Gerbiamoji motušė, grįžusi iš Bajė, viską suprato ir labai nepalankiai žiūri į pernelyg dažną sūnaus lankymąsi „galulaukės namuose", ypač į naktines jo iškylas. Jauni žmonės

---

[167] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 179.

[168] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 111—112.

[169] Eliza de Berni, gimusi 1806 m. birželio 28 d. Tada jai buvo šešiolika metų.

[170] Aleksandrina de Berni (devynerių metų), gimusi 1813 m.

[171] Žana de Berni (dvidešimt penkerių), gimusi 1797 m. balandžio 10 d.

[172] *Balzac Correspondance*, t. I, p. 182—183.

nemoka slėpti jausmų. Ponia Balzak žino, kad Onorė įsimylėjęs jos bendraamžę, kad, apsėstas meilės, liovėsi dirbęs. Ji tuoj pat nusprendžia išsiųsti jį į Bajė, pas Siurvilius.

Ar pajėgs Onorė pasipriešinti? Motina įbes į jį mėlynas, šaltas kaip ledas akis. Beje, jis laimingas, kad pasimatys su seserimi, turės laiko pasidomėti gyvenimu Bajė, stebėti jaunąją šeimą, bet jam liūdna skirtis su meiluže. Šiaip ar taip, jis nori paskutinį kartą žvilgtelėti į suolą ir net... Jis drįsta paprašyti daugiau: tegul Lora atvažiuoja į Paryžių. Jis bus vienas bute, kurį tebelaiko tėvai. „Ar negalėtum ir tu ten užsukti?.." Štai koks jo planas: trečiadienį, gegužės 8 dieną, jie „dar kartą žvilgtelės į suolą"; jis praleis su ja Paryžiuje sekmadienį, gegužės 12-ąją, o 14-ąją išvyks į Bajė.

Tėvai džiaugiasi, kad sūnus išvažiuoja. Bernaras Fransua Balzakas — Lorai Siurvil 1822 metų gegužės 18 dieną:

„Siunčiame jums Onorė... Jis kasdien kuo nors praturtėja pažindamas pasaulį... bet nieko ar beveik nieko nelaimi sveikatos srityje, o juk tai svarbiausia. Šia žinyba pasirūpinti jis nesugeba. Jei kartais ir pagalvoja apie ją, kai savijauta jį rimtai įspėja, man rodos, savo sprendimus visada atideda rytdienai..."[173]

Onorė iš tikrųjų pavyko atidėti išvykimą iki gegužės 21-osios. Ponia de Berni jam prieš išvažiuojant padovanojo portugališko tualetinio vandens flakoną, „jo amuletą", ir Šenjė eilėraščius, kuriuos juodu drauge buvo skaitę; ji turėjo pažadėti, kad kiekvieną savaitę atsiųs „tankiai, be tuščios vietos, smulkiomis raidėmis parašytą laišką" ir adresuos jį: „Bajė, Tentiūros gatvė, ponui Onorė, gyvenančiam pas poną Siurvilį". Kaip liūdna išvažiuoti! Reikia mesti viską: reikalus, malonumus. Bet kelio atgal nėra. „Tvirtai nutarta, kad turiu leistis į pražūtingąją kelionę, ir motina kalba apie mane taip, tarsi jau būčiau kelyje..." Ponia Balzak praneša dukteriai Lorai, kad į Onorė „gaila žiūrėti" ir kad jie išsiskyrę nelabai meiliai. Ji persūdo. Luji Bruetas, tarnas, kuriam pavesta pasekti, ar Onorė tikrai įsės į diližaną, grįžęs pasakoja, kad jaunasis šeimininkas keliaująs

---

[173] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 380, f. 27—28.

su „kažkokia labai malonia grafiene" ir, kai diližanas pajudėjo, jau šnekučiavęsis su ja. Na ką gi, jeigu jis rėžia sparną kelyje, blogis ne taip giliai įleidęs šaknis, kaip baiminosi sunerimę tėvai. Iš tikrųjų Onorė taip myli gyvenimą ir taip lengvai persikelia į įsivaizduotą pasaulį, jog neįstengia ilgai jaustis nelaimingas.

VI

INTERLIUDAS BAJĖ MIESTELYJE

> Dažnai buvau generolu, imperatorium; buvau Baironu, paskui — niekuo. Pažaidęs žmogaus būties viršūnėje, sumojau, kad dar neįkopiau nė į vieną kalną.
>
> Balzakas

Bajė, nuostabiame Normandijos miestelyje, diližanas sustojo prie pašto kontoros, netoli uosto. Svainis nusivedė Onorė į Tentiūros gatvę. Žali vartų dažai buvo nusilupinėję. Prieš jį pritūpė jauna tarnaičiukė su medvilniniu kyku. Butas, apkaltas poliruotu riešutmedžiu, buvo tamsus; „simetriškai išdėstytos minkštos kėdės ir senoviniai krėslai". Trys langai buvo į sodą, kokių daug provincijoje. „Pradedant kruopščiai išvaškuotomis grindimis ir baigiant žaliomis languotomis drobinėmis užuolaidomis, viskas blizgėte blizgėjo vienuolyno švara."[174] Lora pasirodė esanti gera šeimininkė. Koks laimingas jis buvo, vėl pamatęs savo Loretytę, mylimą seserį, tokią artimą jam dvasia!

Ji nudžiugo atvažiavus broliui. Kaip ir dera panelei iš Marė kvartalo, Lora mylėjo savo vyrą. Bet Bajė ji nuobodžiavo. Atsikėlusi į šį miestelį, savo guvumu ir saviklliova sukėlė sensaciją. Tačiau Siurvilis, eilinis tiltų ir kelių inžinierius, gaudavo, kaip žinome, tik du šimtus šešiasdešimt frankų algos per mėnesį. Aukštosios Politechnikos mokyklos auklėtiniui valstybė pavedė matuoti akmenis ir skaldą gatvėms grįsti, rausti latakus, lyginti šalikeles, kasti

---

[174] *Balzac. Une Double famille* („Pléiade", t. I, p. 958).— *Joseph Desmares. Honoré de Balzac à Bayeux*, 1822 (1940).

griovius. Jam įsipyko šis monotoniškas darbas, o būties banalumas varė į neviltį jo žmoną. Ji svajojo apie prabangą; jis — apie didžiulius darbus: tiltų, ypač kanalų tiesimą. Ak, tie kanalai! Bet „mielasis inžinierius" vis tiek storėjo ir tuko, su dainele lūpose dirbdamas savo darbą; svainis planų prigrūsta galva, pasišovęs entuziastingai pritarti kitų planams, buvo maloni pramoga.

Su Lora Onorė šnekėjo apie savo knygas. Jis tvirtino, kad „Birago įpėdinė" — „kiaulystė", bet „Klotilda de Liuzinjan", kuri turėjo tuoj išeiti, būsiąs šedevras. Jis ir čia atsivežė darbo: pradėtą romaną „Van Kloras" ir kito romano — „Ardėnų vikaras" — planą. Pačios Loros galva taip pat buvo pramušta visokiems sumanymams. Jie rašysią „Vikarą" trise, ir visa šeima pralobsianti; paskui atakuosią teatrą. Per visą viešnagę šita trijulė nesiliovė kvatojusi ir plakusi liežuviu. Onorė voliodavosi ant sofos su palaikėmis kelnėmis, be kojinių ir kaklaraiščio. Brolis ir sesuo plepėjo apie bobutę, tėvus, vargšę Loransą, „Klarisą Harlou", „Žiuli"*. Siurvilis veždavosi Onorė į Kaną, Šerbūrą.

Lora rodė jam čionykščius gyventojus. Rašytojas rinko medų, dėjosi atmintin peizažus, miestelio vaizdus, slėpiningą katedros žvakių šviesą, istoriją vienos aukštos damos (grafienės d'Otfej), kurią pametė meilužis. Sako, jis šturmu bandęs paimti tą paliktą tvirtovę, bet žygis baigęsis itin apgailėtinu atsitraukimu[175]. Jis klausinėjo apie skirtingas miestelio visuomenės klases. Jį domino viskas. Stulbinantis sugebėjimas nustatyti, kaip nustato gamtininkas, įvairias socialines rūšis padėjo jam įžiūrėti Bajė tą visuomenės struktūrą, kuri būdinga Restauracijos metais visiems Prancūzijos miesteliams: bemaž karališko kraujo šeima, kuri už penkiasdešimt ljė niekam nežinoma, tačiau susigiminiavusi su garsiausiomis Paryžiaus šeimomis; turtingesnių, bet ne tokios senos kilmės aristokratų klanas; pora kilmingų senmergių; vienas kitas buržua, kuris už lojalias pažiūras yra atlaidžiai priimamas tame miniatiūriniame Sen Žermeno priemiestyje[176]. Tuo tarpu buvo iš-

---

[175] G u s t a v e D e s n o i r e s t e r r e s. *Monsieur de Balzac (Paris,* 1851).
[176] B a l z a c. *La Femme abandonnée.*

spausdinta „Klotilda de Liuzinjan" ir atėjo iš Gerbiamosios motušės laiškas — griaustinis, vienas tų laiškų, kuriuos ji net pernelyg gerai mokėjo rašyti.

Ponia Balzak — Lorai Siurvil 1822 metų rugpjūčio 5-ąją:

„Jau keletą dienų, mieloji Lorete, mane kamuoja naujas sielvartas... Onorė — tas gerasis, puikusis Onorė,— pats to nenorėdamas, pervėrė man širdį aštriu durklu; tu, brangute, dar nepatyrei, kokia jautri ir didelė motinos savimeilė; ją sužadina troškimas, būdingas visoms geroms motinoms, kad jų vaikai prasimuštų gyvenime; to aš troškau ir savo Onorė; bet mano lūkesčiams nelemta įsikūnyti.

Jūs pasakysite: „Kur taiko mieloji mūsų mamulė? Kam visa tai mums pasakoja?" Tuoj paaiškinsiu. Norėjau, prieš rašydama šį laišką, kuriuo, tikiuosi, pasinaudosite taip, kaip aš geidauju, taigi norėjau, kad Onorė užbaigtų knygą, kurią, kaip jis sako, rašo pas jus; manau, jis į jūsų pastabas atsižvelgė rimčiau negu į tas, kurias padariau jam dėl tos nelemtos „Klotildos"..."[177]

Gerbiamoji motušė, kuriai autorius kadaise skaitė „Klotildą", patarė jam tada knygą pataisyti, o dabar pamatė, kad Onorė jos pastabų nepaisė. Išspausdinta knyga kėlė jai siaubą. Ką maną Siurviliai apie tokius posakius kaip „trapus spindulys", apie būdvardį „saldus", kartojamą kiekviename puslapyje, apie „šilkinius judesius", apie „sėklinius syvus"? Daugelį klaidų buvę sunku sugauti klausantis, nes Onorė skaitė užsidegęs, su įkvėpimu. „Perskaitę blaiviai", Onorė tėvai pamatę rimtus kūrinio trūkumus. Planas geras, turinys dailus, bet kai autorius bandąs šmaikštauti ir kreipiąsis į skaitytoją, parodąs blogą skonį. „Maniau, kad iš visur pasipils pagyros. Anaiptol." O Gerbiamoji motušė gyvena tik „viešąja nuomone". Draugai pripažįstą, kad Onorė vaizduotė laki; bet pridurią, kad jis stokojąs sveikos nuovokos. Jam pakenkęs Rablė, dar labiau Sternas, be to, draugystė su jaunuoliais, kurie gadiną vienas kitam skonį. „Žodžiu, aš labai nusivylusi — štai ką nuolat kartoju." Tik ji nedrįstanti šito sakyti sūnui, nes

---

[177] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 115—118.

jis greit nukabinąs nosį. „Onorė vaizduojasi, kad jis v i s k a s a r b a n i e k a s." Štai kodėl ji tikinti, kad Siurviliai atsargiai persakysią jam šias pastabas.

„Jūs privalote taip pat pakalbėti su Onorė apie dar vieną dalyką, ne mažiau svarbų kaip anas: Onorė taip puikuojasi savo išmanymu, jog tas pasipūtimas žeidžia aplinkinius. Ponas Dablenas, kuris juk myli jį, smerkia neapgalvotus jo sprendimus... Onorė nemoka savęs kontroliuoti draugijoje; jo durklas trijų ašmenų. Ponia de Berni, labai jam prielanki, nes turėtų sūnų jo amžiaus[178], sakė man aną dieną, kad pas ją Onorė dažnai net apsijuokdavęs ir kad jo niekas nemėgstąs..." „Aš prisirišau prie jo,— prisipažino ji man,— daug duočiau, kad jis žiūrėtų, ką sako, kaip atrodo ir kokiu tonu sako."

Be to, jis davęs garbės žodį (leidėjui), kad pasirūpinsiąs atsiliepimais laikraščiuose, kai išeisianti „Klotilda". Jis pasikliovęs, sako motina, draugais, „makalakais, kurie sėdi čia jau dvi dienos"; bet jie neturį jokios įtakos. „Reikia be galo daug užtarėjų." O užtarėjai išsisukinėją, nes knygoje pernelyg daug klaidų. Net šaunusis daktaras Nakaras pasakęs: „Onorė juk žino, kaip aš jį myliu. Kodėl jis nepaskaitė man savo knygos pradžios? Pirmame puslapyje yra klaidų!"

Gerbiamoji motušė padarė ir daugiau priekaištų. Jai atėję į galvą, kad būsią labai gerai, jeigu ji nupirksianti ir padovanosianti vyrui, kuriam sukaksią septyniasdešimt šešeri metai (1822 m. liepos 22 d.), pirmą „Klotildos" egzempliorių. Juk tai nepaprastai miela iš jos pusės, ar ne? Onorė net nepadėkojęs jai už šitą dėmesį! Dėl to jai smarkiai gendą nervai. Pagaliau ji tikinti, kad, prieš Onorė išvykstant, Siurviliai rasią progą jį pabarti, žinoma, ne taip, kad jis nuleistų rankas, bet draugiškai duosią jam suprasti, kad turįs rūpintis savimi, nemanyti, jog jis toks didelis mokslinčius ir taip išprusęs. O svarbiausia, tegul neužmirštąs, kad 15-ąją bobutės vardinės.

Lora taktiškai atliko savo užduotį: „Vargšele mamulyte, kai skaičiau tavo laišką, man akyse žibėjo ašaros, ir aš

---

[178] Luji Adrianas Žiulis de Berni, gimęs 1799 m. rugsėjo 9 d., miręs penkiolikos metų, 1814 m. lapkričio 3 d.

pagalvojau: „Kaip liūdna būti motina..."[179] Ji pripažįstanti, kad keturi jaunieji Balzakai teikią daug sielvarto mamulytei, bet linkusi laikytis šio principo: būti gydytoju optimistu ir žiūrėti į susidariusią padėtį pro rožinius akinius. Visų pirma „Klotilda" — ne tokia jau bloga knyga, net geresnė už „Birago įpėdinę" ir „Žaną Luji", kurie ją, Lorą, tiesiog „pribloškė". Žinoma, pasitaiką žodžių kartojimosi, aplaidumo; šitie trūkumai atsirandą todėl, kad Onorė per du mėnesius parašąs keturis tomus. Bet esą ir gerų skyrių. Iš tokios vaizduotės galima daug ko tikėtis. Onorė suprasiąs, kad kritikų teisybė. Ir Lora, užuot griebusis diplomatijos, perskaičiusi jam motinos laišką nuo pradžios iki galo — „tokį nuosaikų, protingą ir teisų..." „Onorė nieko neatsakė, tik pripažino, kad viskas — teisybė, paskui susijaudinęs, nusiminęs atsisėdo ant sofos ir tylėjo, kol aš komentavau tavo laišką. Jei būčiau į jį žvilgtelėjusi, nieko nebebūčiau galėjusi pasakyti — tokios liūdnos buvo jo akys; būčiau pati ėmusi verkti ir pabėgusi..."

„Onorė paveikti galima tik per širdį; meilumu iš jo išgausi, ko tik nori; be to, miela mamute, bark jį tik tada, kai yra svarbi priežastis, palik jam visišką laisvę mažmožiuose. Ar svarbu, kaip jis apsirengęs? Ar svarbu, kad jis truputį nusižengė ar netgi pro pirštus pažiūrėjo į kokią menką savo pareigą? Negi abejoji jo širdimi? Ar gali kas kitas prilygti jam gerumu? Onorė permainingo būdo, teisybė,— čia liūdi, čia juokiasi, bet ar tai svarbu? Juk visi turi kokią silpnybę. Stenkis nematyti jo užgaidų; dėl to jis bus laimingas, o tu dar laimingesnė..."[180]

Beje, mamulytė per daug niūriai į tai žiūrinti. Ant knygos juk nėra Balzako pavardės; šeimos garbei niekas negresia; kas žino, gal knyga turės pasisekimą. Romanai, rašomi dėl pinigų, negalvojant apie šlovę, niekad nebūna šedevrai. „Onorė neketina būti nei Ričardsonu, nei Fildingu, nei Valteriu Skotu; tai ne jo būdui... Jūs suteikėte šiam romanui daugiau svarbos negu jis pats."

Įžvalgūs žodžiai. Teisybė, Onorė tada ne tiek rūpi sukurti šedevrą, kiek uždirbti pinigų. Tačiau jis supranta,

---

[179] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378 *bis*, f. 26—27.

[180] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378 *bis*, f. 26—27.

kas yra tikra didybė, ir nujaučia, kur stiliaus grožis, bet, nežinodamas, kaip pasiekti tobulybę, dedasi tyčia rašąs aplaidžiai. Jam lemta, nori nenori, tapti genijum.

Ar yra rašytojas, dėsto toliau Lora, kuris iš karto gerai rašytų? Reikia įgūdžio, ir Onorė darąs pažangą. Po to ji pereina prie kitų reikalų, pasakoja, kad Siurvilis norėtų persikelti arčiau Paryžiaus. Ji ir vyras labai nusiminę, kad Onorė turįs išvažiuoti rytoj (1822 m. rugpjūčio 9 d.): „Mums širdį skauda... Maloniai praleidome du mėnesius. Bus net truputį nejauku be to mielo Onorė, brangaus mūsų brolio, bet mes gal greit pasimatysime. Tai šiokia tokia paguoda..."[181]

Kas jo laukė Vilparizi? Ponia Balzak buvo priglaudusi sūnėną Eduarą Maliusą, dvidešimt dvejų metų vaikiną. Šis turtingas našlaitis, visai vienas pasaulyje, sirgo džiova — jau buvo paskutinė stadija[182]. Jis beveik nebeturėjo plaučių, naktį spjaudė kraujais Onorė kambaryje, dieną — sudedamojoje lovoje, prie įėjimo į sodą. Bobutė, ištikima vaikaičio bendrininkė, Onorė išvažiavus, tapo slapta tarpininke tarp jo ir ponios de Berni: „Kaip paprastai, mes matomės su savo „kaimynėmis iš galulaukės",— rašė senoji ponia,— tos damos labai rūpinasi jaunu mūsų ligoniu... Jos susidomėjusios klausinėja, kaip tau einasi."[183] „Dama iš galulaukės" atnešdavo vargšui Eduarui sviesto iš savo ūkio — tai buvo dorybinga dingstis pasiteirauti, kas naujo pas Onorė. „Tavo laiškas įteiktas",— rašė anūkui paslaugioji senelė.

Prieš išvažiuodamas iš Bajė, Onorė išsiuntė poniai de Berni melancholišką laišką: „Nesiryžtu sakyti, bet man liūdna, kad jūs nebeįdedate gėlių į savo laiškus. Portugališkas tualetinis vanduo pasibaigė, ir jei ne Šenjė tomelis, būčiau likęs be amuleto... Yra žmonių, gimusių po nelai-

---

181 Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378 *bis*, f. 26—27.

182 Eduaras Maliusas buvo Sofi Salambjė (ponios Balzak sesers), mirusios 1810 m., ir Sebastjeno Maliuso, mirusio 1816 m., sūnus. Vienintelis gyvas likęs šių sutuoktinių vaikas, Eduaras, gimęs 1800 m. kovo 12 d., mirė 1822 m. spalio 25 d. Vilparizi, pas tetą, kuria paliko savo turtą. Žodžiu, ponia Balzak priglaudė sūnėną su palikimu.

183 *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 189.

minga žvaigžde; esu vienas iš jų"[184]. Tas linksmas vaikinukas tuo metu kentė jaunojo Verterio kančias. Kiek prarastų iliuzijų, nusivylimo savimi ir savo menu! „Dievai, geriau būčiau negimęs!" Veltui ponia de Berni tikino jį, kad „atgavusi laisvą valią", kitais žodžiais tariant, kad vyras dabar paliks jai laisvas rankas. „Aš geruoju atsisakau matytis su jumis",— rašė jis liūdnai. Jį slėgė „Klotildos" nesėkmė.

Balzakas — poniai de Berni 1822 metų liepos 30 dieną:

„Man rodos, aš apsirikau — nepažįstu savęs, be to, nepažįstu gyvenimo... Nuo šiol būsiu patenkintas, kad gyvenu jūsų širdyje, jei ten man skiriama tokia vieta, kokią turite jūs manojoje; guosiuosi prisiminimais, iliuzijomis, svajonėmis, gyvensiu įsivaizduotu gyvenimu — taip iš dalies jau seniai gyvenu..."[185]

Ponia Salambjė — Lorai Siurvil:

„Taigi tavo brolis grįš namo. Dieve duok, kad visi didieji jo planai nesužlugtų, kaip sužlugdavo iki šiol; jis ne visada teikia džiaugsmo geriausiai iš motinų"[186].

Bobutė nesuprato, kad „didžiaisiais savo planais" Onorė stengiasi atitaisyti likimo skriaudą ir užmiršti nusivylimus, kurie ištinka jį realiame gyvenime. Faktai iliuzijas sugriauna, literatūrinė kūryba atgaivina. O „tarp iliuzijų, elegantiškų pernelyg lakios vaizduotės dukterų,— rašė jis „damai iš galulaukės",— amžinai švies žvaigždė, kuri kaip kompasas rodys man kelią. Ta žvaigždė būsite jūs, miela mano bičiule"[187]. Bet ar nelemta jam tik iš tolo gėrėtis savo žvaigžde?

Balzakas — poniai de Berni:

„Kai esi vidutinybė, kai visas tavo turtas tėra netulžinga ir neveikli siela, privalai pažiūrėti į save blaiviomis akimis; vidutiniškumas didelių džiaugsmų nežada; tas, kuris neapdovanotas galia jaudinti širdis ir žarstyti turtus,

---

[184] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 193.
[185] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 194.
[186] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 378, f. 134.
[187] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 194.

kuriuos teikia žmogui šlovė, talentas ir titulai, privalo pasitraukti iš scenos, nes nedera apgaudinėti kitų. Juk jis sukčiautų, kaip sukčiauja tas, kuris giria griūvantį namą. Genijaus pranašumo ir privilegijų, kurias turi didieji žmonės,— štai ko negalima užgrobti. Nykštukas niekad nepakels Herkulio vėzdo.

Kaip sakiau, mirsiu iš sielvarto tą dieną, kai suprasiu, kad mano viltys neįgyvendinamos. Nors dar nieko iki šiol nepadariau, jaučiu, kad toji diena artėja. Būsiu savo paties vaizduotės auka. Taigi, Lora, prašau neprisirišti prie manęs; maldauju — nutraukite visus ryšius..."[188]

Ar čia įsimylėjėlio abejonės? Ar miglota nuojauta, kad laikas tą meilę išblėsins? Daug vėliau jis rašys: „Staiga atsiskleidusi geismų poezija yra galingas saitas, kuriuo jaunuoliai prisiriša prie vyresnių už save moterų; bet šitas saitas — lyg katorgininko grandinė; jis palieka sieloje neišdildomą pėdsaką, sukelia išankstinį pasidygėjimą tyra, naivia meile..."[189] Bet kol kas geismas nustelbė abejones. Dešimčia eilučių žemiau jis apiberia ponią de Berni aibe meilių klausimų. Ar einanti į pievą? Į daržą? Ar sėdinti ant to suolo? Ar išeinanti už gyvatvorės? Ar tebedainuojanti, tebeskambinanti fortepijonu? Jam rašant šį laišką, Siurvilis dainuojąs greta: „Kad kuo ilgesnė būtų man ši diena". Gerasis dieve, kaip jis nusidainuoja! Ir koks šaltas Normandijos dangus!

Kai Balzakas, važiuodamas pro šalį, sustojo Paryžiuje, jį sučiupo pilietis Šarlis Aleksandras Polė, knygininkas leidėjas, ir privertė pasirašyti sutartį dviem romanams — „Šimtametis" ir „Ardėnų vikaras",— kurių kiekvieno turėjo būti išleista tūkstantis egzempliorių; autorius už tai gausiąs du tūkstančius frankų, iš kurių šešis šimtus grynais, „apyvartinėmis monetomis", o kitus vekseliais per aštuonis mėnesius. Taigi viskas klostėsi ne taip blogai. Bet abu veikalus reikėjo įteikti iki spalio 1 dienos. Jis paliko „Vikaro" rankraštį Bajė miestelyje baigti Siurviliams, neabejojantiems, kad turį talento.

---

[188] Balzac. *Correspondance,* t. I, p. 194—195.
[189] Balzac. *Le Lys dans la Vallée* („*Pléiade*", t. VIII, p. 950).

Balzakas — Lorai Siurvil iš Vilparizi 1822 metų rugpjūčio 14 dieną:

„Taigi mums lieka rugsėjis „Vikarui“ baigti. Man regis, judu neparašysite po du skyrius per dieną iki rugsėjo 15-osios; ir tada teturėsiu dvi savaites jį taisyti. Pasitarkite tarpusavy... Jei bent kiek gaila manęs, išsiųskite tą velnią „Vikarą“, o jei manote, kad zauniju niekus, atsiųsiu jums sutartį, pasirašytą su Pole; joje yra numatyta netesėjimo bauda, jei „Vikaras“ nebus išspausdintas lapkričio mėnesį... Toks prakaitą spaudžiantis darbas ne tavo jėgoms, Lora. Nemanau, kad įstengtum parašyti šešiasdešimt puslapių kasdien. Beje, jei įstengsite, jei pažadatė, kad atsiųsite romaną iki rugsėjo 15-osios, rašykite, bet jei rugsėjo 17-ąją rankraščio dar nebūsiu gavęs, dėl tos prakeiktos baudos kibsiu į darbą pats, nes, kaip žinote, Polė nuomone, romaną galima parašyti net per mėnesį...“

Šeima ruošėsi kraustytis iš Vilparizi. Namo savininkas, pusbrolis Antuanas Salambjė, pardavė namą savo broliui Šarliui Salambjė, kuris ketino padidinti nuomą iki penkių šimtų frankų. Pasipiktinę Balzakai nutarė vėl kraustytis į Paryžių. Jie rado Rua Dorė gatvėje „skylę“ su atskiru kambariu Onorė. Bet Eduaras Maliusas gulėjo mirties patale, ir nebuvo galima jo judinti. Vargšas vaikinas, merdėdamas fotelyje, mokėsi siuvinėti. Bernaras Fransua jautėsi puikiai ir sąmoju iki ašarų juokino Onorė. Mama, kaip visada, energinga ir judri, važinėjo į Paryžių ir „lindo į akis“ vienai įtakingai draugei (poniai Delanua), kad šioji išrūpintų Siurviliui vietą Montarži ar Pontuaze, arčiau Paryžiaus. Ji piktai barė Onorė, kad tas užmiršo Bajė miestelyje „rankšluostį su raudonu apvadu ir nosinę“: neatleistinas nusikaltimas šeimai. Onorė perskaitė savo vietiniams klausytojams pradžią romano „Van Kloras“ (arba „Žana Išblyškėlė“), kurį buvo parašęs Normandijoje, ir romanas net patiko, nors Onorė atvaizdavo jame savo motiną šiek tiek komiškomis spalvomis. Onorė bėgiojo pasitikti kiekvieno atvažiuojančio diližano, tikėdamasis gauti „Ardėnų vikarą“. „Bučiuoju Siurvilį iš visos širdies; o tave stipriai, kiek tik išgaliu, bet taip, kad neuždusinčiau... Eduaras pasmerktas mirti; bobutė — sirgti; mama — važinėti į Paryžių ir

pulti į kraštutinumus; tėtė — amžinai būti sveikas; Luiza — riogsoti tarpdury; Luji — būti kvailas; Anri — išdaigauti, o aš — nežinau ką daryti... „Vikaras"! „Vikaras"! „Vikaras"! Siųskite rankraštį dalimis, nes jau turiu imtis darbo..."[190]

Na, o Lorai de Berni vos tik pasirodžius, jaunojo Verterio kančios išgaravo, vėl užleisdamos vietą meilei.

Balzakas — poniai de Berni 1822 metų spalio 4 dieną:

„Juo labiau suartėjame, juo daugiau atrandu tavyje grožybių... Prisipažįstu, Lora, „suolo apoteozė" — toji šventė, meilė, kurią tarėme gęstant,— vėl ją įžiebė, ir ši žavi vieta ne tik nepasirodė esanti man kapas, bet tapo altorium...

Būtų kažkaip didinga, jei mudu slėptume vienas nuo kito savo meilę. Bet būtų dar didingiau, jei išsaugotume jausmą. Palieku tau, brangioji, tarti lemiamą žodį. Šiandien, kaip ir prieš keturis mėnesius, atiduodu į tavo rankas savo likimą, save patį, savo sielą ir prisipažįstu, kad sąlytis su tavąja mane tik praturtino..."[191]

Dabar, kai jų nebevaržė nepasotinta aistra, jis ėmė geriau suprasti didelę savo mylimosios išmintį. Savo aistros slėpti nemokėjo, ir ponia Balzak įtūžusi rašė Lorai.

Ponia Balzak — Siurviliams 1822 metų spalio 12 dieną:

„Negalite įsivaizduoti, mielieji, koks silpnas mūsų vargšas Eduaras; jo liežuvis tamsiai rudas, o giliau beveik juodas; pulsas retėja kas valandą... Per dieną šiaip taip praryja šešias austres ir išgeria puodelį pieno... Ilgai jis netvers, taip, esu tikra...

Tik Loretei:

Onorė išeina vidudienį, grįžta penkiomis; perskaitęs laikraštį, vėl išeina ir grįžta dešimtą vakaro. Nors Eduaras labai silpnas, mano ponai palieka mane vieną. Onorė nesuvokia, kaip nekuklu dukart per dieną lankytis tuose namuose. Nesuvokia, kad ji nori jį a p m u i l i n t i. Norėčiau būti už šimto mylių nuo Vilparizi. Neparašo nė eilutės per dieną. O teliko kokia dvidešimt puslapių, kad užbaigtų „Šimtametį". Jam galvoj tik tai, ir jis nesuvokia, kad, be

---

[190] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 205.
[191] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 207—208.

saiko šitam atsiduodamas, vieną gražią dieną atsibodės; bet elgiasi taip, kad nebegalės šio reikalo protingai užbaigti. Parodžiau jam, kodėl aš privalėjau elgtis atsargiai ir subtiliai. Taigi parašyk jam — gal tavęs paklausys. Jei rytoj išvažiuosiu, parašysiu apie viską smulkiau..."[192]

Eduaras Maliusas mirė Vilparizi 1822 metų spalio 25 dieną. Jo palikimą sutvarkė notaras Viktoras Pasė. Poniai Balzak atiteko didelė suma (devyniasdešimt tūkstančių frankų auksu). Šeimą prislėgė gedulas, bet pasiaukojimas apsimokėjo. Miesčioniška išmintis gailestingumą pavertė kapitalu. Lapkričio mėnesį šeima įsikūrė Marė kvartale, Rua Dorė gatvėje, name Nr. 7. Ji atsisakė laikino savo butelio Portefueno gatvėje. Naujojo buto nuoma buvo septyni šimtai trisdešimt frankų per metus, įskaitant visus mokesčius. Lapkričio 1 dieną Onorė ir tėvas pasirašė įdomią sutartį. Sūnus pasižadėjo mokėti tėvui šimtą frankų per mėnesį už butą ir maistą. „Ponas Onorė pats apsimokės šviesą, malkas ir skalbimą; į tūkstančio dviejų šimtų frankų sumą įeina tik maistas ir nuoma." Šią sutartį padiktavo ne Bernaro Fransua gobšumas, o Onorė išdidumas.

VII

DARBŲ DARBAI

> Atvažiavome į Paryžių, tikėdamiesi pasiturimo gyvenimo ir laimės.
>
> Ponia Balzak

Ponia Salambjė neilgai džiaugėsi grįžusi į numylėtą savo kvartalą. Ji mirė 1823 metų sausio 31 dieną. Onorė neteko mylinčios bendrininkės. Vaikai ištaisė jai gražias, prabangias laidotuves. Juk reikia daryti, kaip dera jų rangui. Įpėdiniams atiteko menkutis palikimas — jos turtą iš dalies išsekino žento spekuliacijos. Tačiau šeimos finansai greitai pasitaisė. Prie pajamų iš Sen Lazaro fermos, prie Eduaro

---

[192] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 83—84.

Maliuso palikimo prisidėjo kasmetinės įplaukos iš Lafaržo tontinos; jos augo, nes „dezertyrų" vis daugėjo. Atsiradus tiltų ir plentų darbų arčiau Paryžiaus, Siurviliai gyveno dabar Šanrozė ir stengėsi gauti inžinieriaus vietą Senos ir Uazos departamente, Versalyje. Loransa, diena po dienos nelaimingesnė, pagimdė kūdikį, namuose antstoliui ruošiantis dėl skolų aprašyti turtą, ir su ilgesiu svajojo apie mergystės dienas: „Kertu lažybų, kad virsite skanųjį apelsinų kompotą ir kepsite kaštonus..." Ak, kaip malonu ir liūdna prisiminti gimtuosius namus vargšei mergaitei, ištekėjusiai už prasto vyro!.. O Anri, tariamasis pono de Margono sūnus, motinos numylėtinis, buvo toks pat išlaidus kaip Onorė, toks pat lengvapėdis kaip Loransa, bet, priešingai negu kiti Balzakai, visiškai neveiklus.

Onorė dirbo iš peties. Baigė „Ardėnų vikarą" knygininkui Polė, „Van Klorą" leidėjui Juberui. Motina gėrėjosi, kaip „jos sūnus tiesiog ugnį skelia... Neturi nė minutės laiko sau". Deja, vos išėjęs iš spaudos „Vikaras" buvo konfiskuotas. Istorija apie markizę de Rozan, manančią, kad ji įsimylėjusi naują vikarą, jaunąjį kunigą de Sent Andrė, o iš tikrųjų mylinčią jį kaip motina (nes vikaras yra jos pačios sūnus, jos ir vieno vyskupo meilės vaisius), smarkiai papiktino dorovingąją valdžią. Cenzūra uždraudė knygą pardavinėti.

Romano pradžia gana vykusi, savo tonu primena Sterną. Keli kaimo keistuolių portretai — mokytojas, įsimylėjęs lotynų kalbą, meras krautuvininkas, geraširdis senas klebonas, beriantis patarles kaip Sančas Pansa,— išraiškūs, nors juokingosios jų pusės šiek tiek išpūstos ir vienodos. Paskui viskas pagenda: virsta verksminga drama; Ardėnuose ima siausti piratas — herojus, pasiskolintas iš Bairono; vikaras, nepaisydamas kunigystės, veda, o paskui sužino, kad vedė savo seserį; pagaliau paaiškėja, kad ji visai ne jo sesuo! Cenzūra ne taip blogai pasitarnavo Orasui de Sent Obenui[193].

Po dviejų savaičių, kai buvo išleistas „Vikaras", pasiro-

---

[193] Maurice Bardèche. *Balzac romancier.*— André Lebreton. *Balzac, l'homme et l'oeuvre* (Paris, 1905). J.-Pierre Barrière. *Les Romans de jeunesse d'Honoré de Balzac* (1928).

dė „Šimtametis, arba du Beringeldai", romanas, pasirašytas taip pat Oraso de Sent Obeno, humanitarinių mokslų bakalauro, ir, aišku, nusižiūrėtas iš Metjurino „Melmoto", kurio vertimas, išėjęs 1822 metais, padarė didelį įspūdį Balzakui. Jis negalėjo nesusivilioti šimtamečio senio figūra. Kalbas apie ilgaamžiškumą girdėjo namuose iš pat mažumės nuo ryto iki vakaro. Senasis Beringeldas, kaip ir Melmotas, sudarė sutartį su Velniu; jis galėsiąs išgyventi keletą gyvenimų, bet su viena sąlyga: retkarčiais, norėdamas susigrąžinti jaunystę, turėsiąs nužudyti merginą ir išgerti jos kraują. Senis Beringeldas — įstabia jėga apdovanota milžiniška pabaisa. Virtinėje „drąsiai sunarpliotų epizodų, kuriuose nepaisoma jokios chronologijos"[194], pasakojama apie tą protarpiais pasirodantį vampyrą. Pabaigoje generolas Tulijus Beringeldas, paskutinis šios šeimos palikuonis, išplėšia savo sužadėtinę iš siaubingojo šimtamečio nagų, kai šis ruošiasi ją nugalabyti.

Balzakas — Lorai Siurvil:

„Dabar, kai, regis, suvokiau, ko vertos mano jėgos, apgailestauju, kad gražiausius savo minčių žiedus turiu atiduoti šitoms beprasmybėms; jaučiu, kad mano galvoje kažko esama ir, jei manęs nekamuotų piniginiai rūpesčiai, žodžiu, jei manęs nevaržytų įvairios pareigos, jei turėčiau kąsnį duonos, stogą virš galvos ir savo Armidę*, parašyčiau rimtų dalykų; bet dėl to reikia atsiriboti nuo pasaulio, o aš kas žingsnis į jį grįžtu..."[195]

Kaip daugelį jaunuolių, Balzaką tampė prieštaringos jėgos. Jis bendravo su šutve žurnalistų cinikų, kurie tyčiojosi iš visko, ypač iš kilnių jausmų, pardavinėjo savo plunksną laikraštpalaikiams — *Le Pilote, Le Corsaire*,— gobšiai gaudantiems gandus ir epigramas, besidomintiems, nesuprasi, satyra ar šantažu, kurpė paskubom melodramas ir vodevilius ne itin dorybingoms aktorėms. Čia Onorė vėl susitikdavo su „įžymiuoju" Ogiustu Le Puatvenu, Etjenu Arago, jaunesniuoju garsiojo astronomo broliu, karbonaru, kuris gyrėsi priklausąs Mėlynajai ventai, slaptai res-

---

[194] *Maurice Bardèche. Balzac romancier*, p. 75.
[195] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 159.

publikonų draugijai, be to, su Orasu Resonu, dvidešimt ketverių metų vaikinu, kurio tėvas, kaip ir Bernaras Fransua Balzakas, lengva širdimi nuėjo nuo rojalizmo prie jakobinizmo ir paskui atgal. Resonas draugavo su dailininku Ežėnu Delakrua, kuris apie jį sakė: „Resonas — melagis ir pasipūtėlis... Toks jis bus visada — po žioplio kailiu didžiausias pagyrų puodas, kokį kada nors pažinojau..."[196] Anri Monjė pasakoja, kaip vieną kartą sėdėjęs „Minervos" kavinėje su Resonu; staiga šis pakilęs ir taręs: „Nešdinkimės lauk! Ateina įkyrusis Sent Obenas!" Monjė pamatė, kaip į kavinę įėjo jaunas vyras, lyg vienuolis, lyg kaimietis. Tai buvo Balzakas. Jei ši istorija neišgalvota, Resono, matyt, būta ne tik melagio ir pagyrūno, bet ir nedėkingo, pikto padaro.

Visi šie jaunuoliai bendradarbiavo su jau šiek tiek pagarsėjusiais dramaturgais. Balzakas, vis dar tikėjęs, kad teatras suteiks jam turtų, parašė niaurią melodramą „Negras"; ją Getė teatras atmetė, nors ir nepagailėjo vienos kitos pagyros. Tiesą sakant, Balzakas ir pats žinojo, kad veltui švaisto jėgas. Per Lorą de Berni pažinęs gilų jausmą, jis svajojo parašyti romaną apie tikrą meilę. Jo tarpininkė ir bendrė ponia Salambjė dar 1822 metais su jaudinančiu negrabumu jį skatino: „Mielasis Onorė, kuo greičiau atsikratyk tos prakeiktos melancholijos... stenkis nerašyti niaurių istorijų, kalbėk apie meilę švelniai... Aš garantuoju, kad susilauksi sėkmės ir pats pasveiksi". Vargšės senutės buvo teisybė. Romane „Paskutinė fėja, arba Nauja stebuklingoji lempa"[197] jos vaikaitis pabandė supriešinti miesčionišką apdairumą ir romantišką poeziją. Deja, neįstengė išsivaduoti iš mėgdžiojimo; Metjurino stiliaus romaną atmiešė Skribo stiliaus vodeviliu, ir knyga išėjo bjauri. Onorė de Balzakas, taip pranokstąs Ogiustą Le Puatveną ir Orasą Resoną, nepajėgė atsiplėšti nuo jų šutvės ir jų darbo metodų.

Bet jis kentėjo, žaisdamas šitos žiaurios, skrupulų ne-

---

[196] Eugène Delacroix. *Correspondance générale*, t. I, p. 129 (*Paris*, 1935).

[197] Pierre Barberis. *La Dernière Fée* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 138—180).

žinančios bandos žaidimą. Labai jautrią jo širdį žeidė aplinkinių šiurkštumas. Jis jautė, kad galėtų sukurti ką nors didingo. Į savo komercinius romanus tai šen, tai ten įterpdavo kokią teisingą, giliaprasmę pastabą apie savo amžiaus sugedusius papročius, amžiną prekiavimą kūnu, ydos pergalę. Iš tėvo buvo paveldėjęs gana nuoseklias, visai nekvailas pažiūras į fizinės ir dvasinės sferos santykius. 1822 metais, daktaro Nakaro paskatintas, nusipirko ir davė įrišti (šios išlaidos buvo jam ne pagal kišenę) Lavaterio* veikalus. Šitas šveicarų rašytojas, kuriuo labai žavėjosi Gėtė, parašė knygą „Fizionomika" (menas pažinti žmones iš fizionomijos); šitoje knygoje, „subtiliai ir įžvalgiai ištyrinėjęs", jis aprašė šešis tūkstančius žmonių tipų, jų išorę ir dvasines savybes.

Ši knyga Balzakui tapo savotiška Biblija. „Protingi žmonės, diplomatai, moterys — visi negausūs, bet karšti šitų dviejų garsių vyrų (Lavaterio ir Galio) pasekėjai, dažnai turėjo progą pastebėti daug kitų akivaizdžių ženklų, iš kurių galima suvokti žmogaus mintį; įprastiniai judesiai, rašysena, balso tembras, manieros ir kt. ne kartą atvėrė akis įsimylėjusiai moteriai, klastingam diplomatui, apsukriam administratoriui ir valdovui (Napoleonui), kurie privalo teisingai vertinti žmones..."[198] Tai jau užuomazga būsimo tyrinėjimo, kuris apims visas socialines grupes. Balzakas, Biufono ir Žofrua Sent Ilero pasekėjas, be galo mėgo tokias išsamias klasifikacijas. Ar nebūtų šimtą kartų įdomiau perteikti romanais šitas didžias idėjas, negu mėgdžioti Viktorą Diukanžą ar Pigo Lebreną? Juo daugiau jis skaitė, juo labiau tuo tikėjo. Bet trūko laiko, spaudė nepriteklius, ir būsimo kūrinio, šmėstelėjusio lyg pro miglas, užčiuopti jam nesisekė.

Kartais jis svajojo apie dialogus Platono maniera, kuriuose išdėstytų savo sistemą, bet „Šių dienų Fedonas"* nebuvo parašytas. Tačiau turime vėlesnį tekstą, pavadintą „Nežinomi kankiniai" (išleistas 1843 metais); iš jo galima spręsti, ką postringavo Balzakas su išsimokslinusiais savo draugais „Voltero" kavinėje prie Odeono teatro maždaug

---

[198] *Balzac. Physiologie du Mariage* („Pléiade", t. X, p. 734).

1824 metais. Pagrindinis veikėjas, Rafaelis, panašus į patį Balzaką: „sveikata trykštantis veidas, juodi plaukai, gyvos akys". Jo pašnekovai: airis Teofilis Osmondas, fanatiškas Balanšo* pasekėjas, vokietis Černas, šviesiaplaukis poetas liberalas; daktaras Fizidoras, dvidešimt septynerių metų turenietis, jaunas gydytojas, besidomįs frenologija; daktaras Fantasma, septyniasdešimt trejų metų dižonietis, Mesmerio mokinys; ir matematikas Grodninskis, chemikas ir išradėjas. Mokslininkai žaidžia domino prie stalo, kurį kavinės lankytojai pramine „filosofų stalu".

„Du kartus po šešis! Aš pradedu!" — šūkteli daktaras Fantasma. Žaisdami partneriai kalbasi ir mus supažindina su Balzako mintimis. Fizidoras, autoriaus idėjų skelbėjas, pasakoja, kaip vienas senas gydytojas, okultinių mokslų šalininkas, patikėjo jam nepaprastus dalykus: „Norėčiau atskleisti jums vieną paslaptį. Štai ji: mintis galingesnė už kūną — ryja, siurbia, naikina jį"[199]. Mintis gali nužudyti. Tie filosofai, vienas po kito, pasakoja apie tragiškas mistifikacijas — kaip nežinomi kankiniai miršta nuo į s i v a i z d u o t o apsinuodijimo, nuo ligos, k u r i a n e s e r g a, arba išeina iš proto, apsėsti k o k i o s n o r s m i n t i e s. Juk mintis materiali. Mirusieji gali pasirodyti gyviesiems, nes mintis patvaresnė už kūną. „Tikėkite okultiniais mokslais..." Alchemikai galvojo ne vien apie tai, kaip pasigaminti aukso,— ieškojo kažko daugiau ir geriau. Norėjo rasti visa apibrėžiančią molekulę; ieškojo judėjimo ištakų be galo mažose dalelytėse; norėjo atskleisti visatos gyvenimo paslaptis... „Tai m a g i z m a s, kurio nereikia painioti su m a g i j a; magizmas — mokslų mokslas..."

Tuomet iškyla aikštėn grynai doroviniai nusikaltimai, už kuriuos neįmanoma bausti. Žmogus pabaisa gali išvaryti iš proto auką, nužudyti, sukeldamas jai dvasines kančias, nuo kurių šeimose didžiausioj paslapty žūsta švelnios sielos, persekiojamos negailestingų sielų, kankinančių jas skaudžiais žodžiais. Tokie pašnekesiai praturtindavo jaunąjį rašytoją naujomis neįprastomis temomis.

Balzakas skaitė daug knygų šiais klausimais. Gydytojai

---

199 *B a l z a c. Les Martyrs ignorés (Oeuvres complètes,* t. XXVII, p. 473).

buvo skirstomi tada į tris mokyklas: vitalistus, kurie teigė, kad žmogus turi „vitalinę galią", kitaip sakant, sielą; mechaninės-cheminės mokyklos šalininkus, kurie, atmetę filosofiją, matė tik organus, jų veikimą ir reakcijas; eklektinės mokyklos pasekėjus, kurie pripažino empirizmą. Daktaras Virėjus, vitalistas, skelbė doktriną, gana artimą jaunojo Balzako pažiūroms: ilgaamžiškumas įgyjamas taupant vitalines jėgas; jas išeikvoja palaidas gyvenimas, protinis darbas; skaistybė kaupia energijos atsargas, kurios, susikoncentravusios mintyse, sukelia fizines pasekmes. Prie šių temų Balzakas pridurdavo tą, kuri tiesiog nedavė jam ramybės: žmogus gali valios pastangomis paveikti savo paties vitalinę jėgą ir nukreipti ją į aplinką. Tuo pagrįstas gydomasis magnetizmas; kaip ir motina, Onorė gydė pridėdamas rankas.

Pagaliau buvo ir trečiasis Balzakas, niekam nežinomas. Daug labiau negu Resono šutvės jaunuolius jis vertino vieną draugą, su kuriuo buvo susipažinęs Teisės fakultete, o gal dar anksčiau,— Žaną Tomasi. Tomasi, katalikas ir legitimistas, buvo toks pat svetimas Bernaro Fransua ateistiniam liberalizmui kaip ir cinikams plunksnagraužiams, postringaujantiems pas Flikoto. „Jam telieka apsivilkti abitą,— rašė Sotlė.— Tarp mūsų kalbant, man rodos, jis taip ir padarys."[200] Iš savo draugų Tomasi negerbė nei storulio Sotlė, nei akiplėšos Le Puatveno, bet mėgo galingą Balzako prakilnumą ir nujautė, kad jame slypi didis protas. Politinės jųdviejų pažiūros atrodė visiškai nesuderinamos. Balzakas, kaip ir jo tėvas, buvo monarchistas, kai samprotaudavo, oportunistas iš reikalo, bonapartistas iš susižavėjimo ir volterininkas iš būdo. Vienas jo romanas — „Žanas Luji" — buvo apkaltintas „maištinga dvasia" ir simpatija Revoliucijai. Tiesą sakant, visuomenę jis niekino, bet sunaikinti jos nenorėjo. Kita, atėjusi po šios, nebūtų geresnė.

Iš pradžių jis buvo ateistas, bet, perskaitęs Svedenborgą ir Sen Marteną*, ėmė linkti prie iliuminatų. Jį nuo vaikystės domino Indijos išminčiai ir Tėbų atsiskyrėliai. Jis vaizdavosi, kokia palaima yra ekstazė, kokia ramybė — nebūtis ir kokia laimė — tobula meilė. Nebuvo katalikas

---

[200] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 220.

ir greičiau tikėjo esant amžiną nejautrų Pradą, nesikišantį į žemės reikalus, negu dievo apvaizdą. Vis dėlto jo misticizmas buvo plyšys, pro kurį galėjo įsiskverbti krikščioniškas spiritualizmas. Žmogus — nei angelas, nei gyvulys, bet, nustelbdamas savyje gyvulį, gali tapti angelu: išgelbėti, kas jame geriausia — savo vidinę būtybę,— ir priartėti „prie aukštutinių bedugnių begalybės gelmėse".

Ar buvo jis Sen Marteno pasekėjas? Kai kas į šį klausimą atsako teigiamai; bet tai netiesa, nes Sen Martenas nebuvo numatęs jokių įšventinimo į savo pasekėjus apeigų[201], tačiau „Traktato apie maldą" metmenyse jis išreiškia norą papasakoti tiems, kurių pažeistos sielos, „kaip saldus man buvo įšventinimas, kaip lengva pasidarė žingsniuoti tuo takeliu, kai įveikiau pirmąsias kliūtis, kokie sultingi vaisiai vėsino išdžiūvusį mano gomurį... Prašau tuos, kurie skaitys šią knygą, prisiimti rimties, kuri būtina, kad atsiskleistų Žodžio prasmė..."[202] Toks miglotas, dangiškas buvo ir Sen Marteno stilius. Šatobrianas, susitikęs su Sen Martenu, pašiepė „tą dangaus filosofą", bylojantį „tarsi arkangelas". Kataliką Šatobrianą suerzino vizionierius; Balzakas manė suradęs vadovą, kuris parodys jam kelią į tai, ką jis vadino švento Jono religija, mistine bažnyčia. Iš Sen Marteno ir Svedenborgo Balzakas pasiskolino vieną savo pasaulėžiūros pusę.

1823 metais jis pranešė Tomasi, kad ketinąs rašyti „Traktatą apie maldą". Tomasi, tuo metu išsikėlęs iš Paryžiaus į Buržą, kur buvo prefekto sekretorium, atkalbinėjo jį nuo šio sumanymo: „Jūs negalite net įsivaizduoti, kaip suklestėtų jūsų talentas, jeigu jį praturtintų dorovinės ir religinės idėjos... Bet nė negalvokit, kad „Traktatą apie maldą" gali parašyti geismų vergas"[203]. Tomasi visai teisingai nepasikliovė erotiniu-mistiniu tonu, kuriuo Onorė aprašinėjo žemiškas savo meiles.

Žanas Tomasi — Balzakui 1824 metų sausio 7 dieną:

„Kaip einasi jūsų „Traktatui apie maldą"? Norint pa-

---

[201] *Robert Amadou. L'Année balzacienne* 1965.

[202] *Balzac. Traité de la Prière* (Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 223, f. 6).

[203] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 228.

rašyti tokį veikalą, neužtenka prakilnios sielos, lakios vaizduotės; reikia ir religinių įpročių, ilgesnio bendravimo su dievybe, pagaliau reikia suvokti spiritualizmą, kupiną dvasinio pakilimo ir graudulio... Jeigu niekad nesuvirpėjote, kai staiga iškilmingai užgrojo vargonai, jeigu jums širdis nesudrebėjo, kai jaunas kunigas šaukėsi Abraomo dievo, laimindamas jaunavedžius, tokius pat jaunus kaip jis... meskite savo „Traktatą apie maldą". Tokį traktatą rašydamas, būtų suklupęs ir pats Ruso, nes jis neturėjo religinių įpročių, apie kuriuos kalbu. Viena — brūkštelėti dešimt ar trisdešimt eilučių įkvėpimo akimirką; visai kas kita — išlaikyti tokią būseną, kai rašai knygą..."[204]

Ketindamas rašyti „Traktatą apie maldą", Balzakas išleido brošiūrą apie „Pirmgimystės teisę" ir „Nešališką jėzuitų istoriją", stulbinančią savo ortodoksija. Knygelei apie „Pirmgimystės teisę" netrūko raiškumo. Balzakas joje primena, kad vynuogynams ir miškams reikia skirti daug laiko, vadinasi, jie turi būti neliečiama nuosavybė; pabrėžia, kaip pavojinga dalyti turtą į lygias dalis gausiems įpėdiniams, nes toks dalijimas „sužadina garbės troškimą šalyje, kurioje, priešingai negu Anglijoje, nėra plačių perspektyvų jaunuomenei". Šis darbas tikriausiai buvo užsakytas Resono, opozicijos šalininko, kuris stengėsi primesti vyriausybei reakcingus ketinimus, daug juodesnius negu tikroji jos politika. Ko tik nebūtų ištaisę tie jauni vilkai už „gyvą pinigą", kaip sakė Balzakas, kurį skambančios monetos viliojo labiau negu leidėjų vekseliai, kurie nuolat galėjo būti diskontuojami ir pratęsiami.

„Vaikeliai mano,— tarė Fino,— liberalų partija būtinai turi pagyvinti polemiką, nes šiuo momentu visiškai neturime ko kalbėti prieš valdžią, ir jūs suprantate, kokia tai kebli padėtis opozicijai. Kas iš jūsų nori parašyti brošiūrą, reikalaujančią a t g a i v i n t i p i r m g i m y s t ė s t e i s ę, kad būtų dėl ko rėkti apie slaptus karaliaus dvaro kėslus? Brošiūra bus gerai apmokėta.

— Aš,— tarė Hektoras Merlenas,— tai atitinka mano pažiūras.

— Tavo partija pasakys, kad tu ją kompromituoji,—

---

[204] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 243.

atkirto Fino.— Felisjenai, imkis tu tos brošiūros. Doria išleis ją, mes išlaikysime paslaptį.

— Kiek užmokėsit? — paklausė Vernu.

— Šešis šimtus frankų! Tu pasirašysi „grafas C..."[205]

Balzakas talentingai suvaidino praloštos bylos advokato vaidmenį, ir kas žino, ar jis neįtikino pats savęs? Pasirodo, jam taip lengva įlįsti į priešo kailį! Aišku, nepadovanojo savo brošiūros apie „Pirmgimystės teisę" tėvams, bet pasiuntė ją, neparašęs, kas siunčia, Siurviliams. Tą dieną, kai ji atėjo, Bernaras Fransua buvo pas žentą. Perskaitė ją, pasipiktino atsilikusiomis autoriaus pažiūromis ir tučtuojau ėmėsi rašyti nuneigimą. Lora, iš karto įspėjusi, kad knygelė parašyta Onorė, gerokai pasismagino. „Šita tėvo ir sūnaus dvikova plunksnomis atrodė jai nepaprastai juokinga."[206]

1824 metų birželio 24 dieną Balzakų šeima, turinti laisvo kapitalo, nusipirko iš pusbrolio Šarlio Salambjė už dešimt tūkstančių Vilparizi namą, kurį kadaise buvo nuomoję. Bernarui Fransua net patiko gyventi kaime; čia jis buvo daug žymesnis asmuo negu Paryžiuje, kur, kaip jis rašė, matąs tik „senus vilkus, besibaksnojančius ir besistumdančius baisioje purvynėje". Manydamas, kad gyvenimas gryname ore ir malonumai palankūs ilgaamžiškumui, jis ir septyniasdešimt aštuonerių metų sulaukęs nevengė mylėtis su kaimo merginomis. Ponia Balzak vylėsi, kad Onorė kartu su visais persikraustys į Vilparizi. Jis atsisakė ir išsinuomojo mažą butelį šeštame aukšte, Turnono gatvėje Nr. 2. „Ten jis ketina dirbti",— gynė brolį šaunioji Lora. Bet motina netikėjo. Galvojo, kad Onorė nori nekliudomas priiminėti ponią de Berni.

Ponia Balzak — Lorai Siurvil 1824 metų rugpjūčio 29 dieną:

„Pakalbėkime apie Onorė dezertyravimą. Kaip ir jūs, aš šaukiu: „Bravo!", jeigu jis iš tiesų lieka Paryžiuje tam, kad dirbtų ir pagaliau susiprotėtų, ko jam nusitverti; bet baiminuosi, kad tiktai nori šia dingstimi, nieko nesivaržydamas,

---

[205] B a l z a k a s. Prarastos iliuzijos, p. 426 (vertė D. U r b a s).

[206] *L.-J. A r r i g o n. Les Débuts littéraires d'Honoré de Balzac*, p. 168 (*Paris*, 1924).

atsiduoti jį žudančiai aistrai. Jis pabėgo iš čia su ja; ji praleido ištisas tris dienas Paryžiuje; su Onorė taip ir nepasimačiau, nors jis žinojo, kad atvažiavau į Paryžių dėl jo. Manau, kad jie pasisamdė butą ir kad ji ten dedasi jo giminaite. Man rodos, jis pasistengė su manim nesusitikti, kad nereikėtų pasakyti, kur įsikūręs; šitaip pagalvojusi, priėjau išvadą, kad jis trokšta visiškos laisvės. Duok dieve, kad klysčiau ir kad jam pagaliau atsivertų akys!..

„Dama iš galulaukės“ kamuoja mane savo vizitais ir dėmesiu. Suprantate, kaip tai man malonu. Ji visada dedasi atsitiktinai važiavusi pro šalį. O mane velniai ėda! Buvo ir šiandien, norėjo nusivežti mane pietų, bet aš kiek galėdama mandagiau atsisakiau...“[207]

Tėvai, tvirtino ji, visada leidę Onorė semtis pinigų iš jų kišenės.

Ponia Balzak — Lorai Siurvil 1824 metų rugsėjo 4 dieną:

„Neseniai vėl pasisiūliau Onorė apmokėti visas jo skolas, jeigu tai padės jo talentui suklestėti, kad pagaliau jis parašytų knygą, kurios nereikėtų gėdytis. Bet jis, matyt, bijojo susirišti rankas šiek tiek didesniais įsipareigojimais ir atsisakė. Pasisiūliau aprūpinti jį maistu; daugiau ką nors daryti mes neprivalome, net dėl jo paties gero. Nenorėjo ir šito. Už visą mūsų rūpestį atsimokėjo tuo, kad palaidai gyvena, negerbdamas netgi tėvų namų. Pastatė mus į tokią padėtį, kartoju, kad daugiau negalima abejoti! Mums nepatogu prieš žmones. Kai aš einu su ja per kaimą, nors laikausi oriai ir mano žvilgsnis būna griežtas, žmonės vis tiek šaiposi...“[208]

Tegul nemananti Lora po šitos kaltinamosios kalbos, kad ponia Balzak pykstanti ant sūnaus. Jos glėbys, kaip ir kišenė, tebesą jam atviri. Jeigu jis įrodytų turįs talento, tėvams tai būtų didelis džiaugsmas. Jei žiūrėtų į savo aistrą deramai — kaip į malonumų šaltinį ir nepaverstų jos kliūtimi darbui, jie būtų laimingi, kad jis šį tą sugeba; jau seniai metas paimti save į rankas.

---

[207] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 138.

[208] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 141.

„Nuo to laiko, kai jo čia nėra, mūsų dama dažnai lankosi Paryžiuje. Visada praleidžia ten dvi dienas; taigi bijau, kad buvo mano teisybė — kad Onorė, išsikraustęs iš mūsų namų, tenorėjo būti laisvesnis..."[209]

Ponia Balzak ne be kartėlio žiūrėjo, kaip vyresnė už ją moteris, jau senelė, paveržia iš jos sūnų. O Lora de Berni prisipažino esanti įsimylėjusi labiau negu kada nors.

Ponia de Berni — Balzakui:

„Kodėl, brangusis, pasijutę tokie laimingi, turime patirti tiek nemalonumų iš aplinkos?.. O, taip, aš myliu tave! Esi reikalingas man labiau negu oras paukščiui, negu vanduo žuviai, negu saulė žemei, negu gamta sielai. Kartodama paprastus žodžius: „Brangusis, aš myliu tave, dievinu tave", norėčiau užkerėti tavo ausį, kaip ją keri pavasarinio paukščio giesmė, prašyti tave prispausti savo brangiausiąją prie širdies ir išeiti su ja pasivaikščioti, norėčiau įtikinti tave, kad stojo gražiausios vasaros dienos; bet šitas malonumas ne man, nes bijau, kad mano laiškas neužtrauktų ant mylimiausiojo galvos niekingų paskalų ir netaptų jam kančia, kuri trikdytų jo džiaugsmą... Tu duodi man be galo daug, bet tavo mieloji moka tai pajusti, suvokti. Ak, kodėl negaliu pavirsti daugybe tokių kaip aš, kad įstengčiau atsimokėti tau, kuo norėčiau atsimokėti ir kaip norėčiau! Bet, mielasis, jei tave patenkina mano esybė — visa ar atskiros jos dalys,— kurią puošia tai, kuo gali puošti kilniausia meilė, aš būsiu laiminga, nes visa priklausau tau..."[210]

Ponia de Berni buvo motiniška ir pašaipi, kai prasidėjo jų romanas, o dabar, praėjus ketveriems metams, aistringai mylėjo jaunuolį, pirmoji pajutusi, koks jis talentingas. Ji kentėjo, matydama, kad Onorė turi dirbti menkaverčius darbus, kuriuos jam užsako Resonas, literatūrinis makleris, išnaudojąs jo urduliais virstantį kūrybingumą. Balzakas buvo ne paprastas, o nuostabus žurnalistas. Beveik kasdien eidavo arba į „Voltero", arba į „Minervos" kavinę, prie Komedi Fransez teatro, susitikti su bičiuliais. Resonas,

---

[209] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 141.
[210] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 234—235.

mokėjęs daug apsukriau negu Balzakas sugundyti leidėjus, piršo jiems „kodeksus" — labai madingą anuo metu literatūrinį žanrą,— smagius ir ciniškus tauškalus: Civilinį kodeksą, Komivojažieriaus kodeksą, Literato ir žurnalisto kodeksą, Meilės kodeksą. Balzakas, šis darbo jautis, neturėjo sau lygaus, kai reikėdavo per porą naktų „iškepti" kurią nors iš šių brošiūrų. Pasirėmęs Lavateriu, jis galėjo, pavyzdžiui, parašyti „Apdaro kodeksą" — vėjavaikišką, šmaikštų ir kartu protingą[211].

„Padorių žmonių kodeksas" iš pradžių išėjo be autoriaus pavardės, paskui su Resono pavarde. Iš tikrųjų didžiausią jo dalį parašė Balzakas, ir tai pripažino pats Resonas. Šio traktato tema buvo balzakiška ir sviftiška. Įspėti padorius žmones, kokie pavojai gresia brangiesiems jų pinigams, kurių tyko Paryžiaus indėnai. Autorius neužsipuola vagių. Visa socialinė santvarka remiasi vagimis; be jų gyvenimas būtų tarsi komedija be Krispeno ir Figaro*. „Kas mūsų lauktų? Iš ko gyventų žandarai, teisėjai, policija, šaltkalviai, antstoliai, kalėjimų sargai, advokatai?" Beje, vagia visi. Vagia amunicijos tiekėjas (Balzakas puikiai pažinojo šią padermę), vagia maisto kariuomenei tiekėjas, kuris, maitindamas trisdešimt tūkstančių žmonių, įskaičiuoja ir tuos, kurių nėra, falsifikuoja miltus, pristato sugedusius produktus; kitas degina testamentą; trečias supainioja savo globotinio sąskaitas; o dar kitas išgalvoja tontiną.

Balzakas, meistriškai naudodamasis patirtimi, įgyta bendraujant su teismo pasauliu, atskleidžia advokatų ir notarų gudrybes, gebėjimą rašinėti brangiai atsieinančius aktus, suklastotus įkaitinius raštus. Duoda padoriems žmonėms protingų patarimų: „Laikykimės svarbiausio principo — geriau blogiausias sandėris negu geriausia byla... Jei būtinai turite bylinėtis, venkite brangių prašymų ir nereikalingų šaukimų... Vaišinkite klerką ir nesidomėkite jo šefu; nešykštaukite triufelių, gero vyno — žinokit, kad šitaip išleisti trys šimtai frankų sutaupo tūkstantį ekiu". Ši knygelė kupina sarkastiško cinizmo: „Apskritai diduo-

---

[211] Bruce Tolley. *Les Oeuvres diverses de Balzac* (*L'Année balzacienne* 1963, p. 31—64).

menės žmogus, gavęs tam tikrą išsilavinimą, sąžiningumo išsižada tik dėl stambių sumų, iš kurių galės pralobti visam gyvenimui..."[212] Brošiūra, nors plona, savotiškai svarbi. Tai buvo užrašų knygutė su apmatais. Joje slypėjo užuomazga jo romanų, kur į sceną išeis įstatymai ir teisminės intrigos; buvo matyti, kad pašaipus menininkas atlaidžiai žvelgia į bjauriausius savo modelius.

Paskui, kai po „Kodeksų" pasidarė madingos „Fiziologijos", jis brūkštelėjo metmenis „Santuokos fiziologijai". Tėvas jau seniai jo akivaizdoje dėstė sensacingas teorijas apie kūnišką meilę ir eugeniką. Senas Onorė draugas Vileras-La Fajis jam daug visko pripasakojo apie moteris, atskleisdamas jų vylius, diplomatiją santuokiniame gyvenime. Orasas Resonas ir Filaretas Šalis davė paskaityti Stendalio „Apie meilę", ir jis susižavėjo šia knyga. Jo paties tėvų šeimyninis gyvenimas jam suteikė nemažai medžiagos apie svetimoterystę ir jos pavojus. Dėl besaikės ponios Balzak meilės savo sūnui Anri, šitam įsibrovėliui, kurį ji buvo primetusi šeimai, nenorinčiai jo pripažinti, Balzakas daug prisikentėjo paauglystės metais. Rūsčių pamokų sėmėsi ir iš Berni, Siurvilių, Monzeglių šeimų gyvenimo. Žodžiu, dar labai jaunas būdamas, prisižiūrėjo šeimyninių vaidų ir ketino juos aprašyti. Reikėjo tik sugalvoti pavadinimą: „Vedybinis kodeksas", „Menas apsaugoti žmoną nuo neištikimybės" arba „Menas neprarasti žmonos", arba pagaliau „Santuokos fiziologija". Toną jis pasiskolino iš vieno mėgstamiausių savo autorių, Lorenso Sterno, „pabrėžiančio, kad santuoką traktuojąs kaip medicininį atvejį, kuris nuolat pasireiškia fiziologiniu aktu"[213]. „Santuokos fiziologija" turėjo išeiti iš spaudos vėliau, bet 1824—1825 metais buvo suredaguotas pirmas „Fiziologijos" variantas, galbūt aktyviai bendradarbiaujant ir Bernarui Fransua, nes yra išlikęs vienas šio darbo egzempliorius, kurį Onorė davė įrišti kartu su tėvo brošiūra „Pasiutligės istorija".

Norint šiuos antraeilius kūrinius parašyti, reikėjo labai

---

[212] *Balzac. Code des Gens honnêtes* (*Oeuvres complètes*, t. XXV, p. 429—530.

[213] *Maurice Bardèche. Notice sur la Physiologie du Mariage* (Oeuvres completes, t. XXI, p. 178).

daug skaityti. Balzakas rausėsi antikvariatuose, studijavo užsienio rašytojus. Dirbo su energija, ne mažesne už Napoleono. Jis jau turėjo dvidešimt penkerius metus, o sėkmės nebuvo susilaukęs. Oraso de Sent Obeno romanai? Jis netikėjo jų verte; rašė juos su pašaipa, kartais truputį gėdydamasis. Kodėl? Todėl, kad žinojo esąs kitoks: filosofas, mąstytojas. Išmoko vieną kitą fokusą, gebėjo dabar trukteltei tą ar kitą virvelę, bet svajojo mesti tinklus į gilesnius vandenis. Telieka tokie kaip Resonas ar Le Puatvenas literatūriniais samdiniais, devynių amatų meistrais. Bet jisai... Viskas skatino jį siekti to, kas didu; viskas gramzdino į tai, kas niekinga.

„Buvau besaikio garbės troškimo auka, maniau, kad man lemta atlikti didžius darbus, o jaučiausi esąs menkystė... Kaip visi suaugę vaikai, slapta ilgėjausi nuostabios meilės. Tarp bendraamžių sutikau būrį pagyrūnų, kurie vaikščiojo užplėšę galvas, šnekėjo niekus ir kuo šalčiausiai sėsdavosi greta moterų, kurios man atrodė labai didingos; bėrė įžūlybes, kramsnodami lazdelės galą, maivydamiesi, savinosi gražiausias moteris, tikino,— iš tikrųjų taip buvo ar ne,— kad jiems prieinama kiekviena lova, dėdavosi patys atsisaką pramogų, žiūrėdavo į dorovingiausias moteris ir didžiausias šventuoles kaip į lengvą laimikį, kurį galima pasiimti sulig pirmu žodžiu, sulig drąsesniu mostu, sulig pirmu begėdišku žvilgsniu!.. Vėliau patyriau, jog moterys nemėgsta, kad vyrai lyg išmaldos prašytų jų malonių; daugelį moterų dievinau iš tolo, dovanojau joms širdį, kurią galėjo bandyti, sielą, kurią galėjo draskyti, jėgas, kurių negąsdino nei aukos, nei skausmas; o jos rinkosi meilužiais kvailius, kurių nebūčiau priėmęs net durininkais..."[214]

Tačiau reikėjo verstis. Dabar jis gyveno vienas Turnono gatvėje. Virkštelė buvo nupjauta. Kartais motina slapčiomis sumokėdavo nuomą. Yra žinoma, kad 1824 metais jis sirgo. Persidirbo. Tebesvajojo išgarsinti Balzakų pavardę. Bet iki šiol pasirašinėjo slapyvardžiais, nes nevertino savo darbų. Jo literatūrinės karjeros pradžioje tėvai laukė stebuklo. Geraširdis ir optimistas Bernaras Fransua ir to-

---

[214] B a l z a k a s. Šagrenės oda.

liau rašė giminaičiams: „Onorė dirba be paliovos, kuria dailias, įdomias knygeles, kurios turi paklausą". Pats Onorė griežčiau žiūrėjo į save; jis taip bjaurėjosi savimi, kad retkarčiais pagalvodavo net apie savižudybę. Taip bent pasakoja Etjenas Arago:

„Vieną vakarą Etjenas Arago, eidamas kažkuriuo Senos tiltu, pastebėjo Balzaką, kuris lyg sustingęs rymojo ant tilto turėklų ir žiūrėjo į tekantį vandenį.

— Ką čia veikiate, mielas bičiuli? Mėgdžiojate „Mizantropo" herojų? Spjaudote į vandenį ir gėritės ratilais?

— Žiūriu į Seną,— atsakė Balzakas,— ir mąstau, ar neatsigulus man į drėgną jos patalą...

Etjenas Arago apstulbo, išgirdęs šį atsakymą.

— Kas per mintis? — šūktelėjo jis.— Žudytis? Ar iš proto išsikraustėte? Geriau einame su manim. Ar jau vakarieniavote? Na, pavakarieniausime kartu"[215].

Nelabai įtikima, kad šis linksmas vaikinas, laimingas mylimasis, kimšte prikimšta įvairių planų galva iš tiesų būtų ketinęs žudytis; bet nejaugi jam buvo lemta visą trumpą, nepakartojamą gyvenimą plūktis knygininkų labui?

VIII

VEIKLOS ŽMOGUS FANTASTAS

Niekad nereikia smerkti tų, kuriuos myli. Jei meilė neakla, tai ne meilė.

Balzakas

1825 metai. Balzakas, apsigyvenęs Turnono gatvėje, bemaž kasdien matydavosi su ponia de Berni, kuri pardavė savo namus Vilparizi ir apsigyveno netoli jo. Ji įnešė į jo gyvenimą viską: prityrusios, goslios, mylinčios, net dievinančios moters meilę, senstančios Egerijos* motinišką jausmą jaunuoliui, kurio akys panėšėjo į „du juodus deimantus ir retkarčiais sužibdavo ryškiai auksiniais atspin-

---

[215] *L.-J. Arrigon. Les Débuts littéraires d'Honoré de Balzac*, p. 184—185.

džiais; tai buvo valdovo, aiškiaregio, tramdytojo akys"[216]; ji pažinojo aukštuomenę ir teikė jam taiklių patarimų, kaip elgtis, joje atsidūrus; pasakojo apie Senąjį režimą, Revoliuciją, Imperijos laikų visuomenę, gimusią Direktorijos metu. Ši įžvalgi, pašaipi ir aistringa moteris, žiūrinti į žmones be iliuzijų, tačiau ir be piktumo, gebanti aukotis, pasakojo jam apie klastas, godulį, sąmokslus. Aiškino gyvenimą.

Jis ir pats stebėjo savo meto, Restauracijos laikų, visuomenę. Energija, kuri Napoleono imperijos laikais būtų išsieikvojusi herojiniams žygiams, tada grėsmingai kaupėsi. Balzakas suprato, kokia nuostabiai įdomi ši epocha, kaip ir visos pereinamosios epochos. Pačiose visuomenės viršūnėse buvo sumišę du socialiniai sluoksniai. Pirma, senoji, Sen Žermeno priemiesčio, aristokratija, nuniokota teroro, vėl labai sustiprėjusi karaliui grįžus, neapdairiai stengėsi vėl įtvirtinti savo privilegijas, išimtines teises ir kerštą; antra, Imperijos laikų ir finansų pasaulio prasimušėliai, kurių diduma išsilaikė paviršiuje prisidėdami prie monarchijos gal ne širdžiai paliepus, o iš reikalo. Abu sluoksniai buvo beveik neprieinami Onorė.

Žemiau — pažabota, atsargi, užslopinusi pagiežą buržuazijos dalis, kuri bijojo prarasti, ką buvo įsigijusi ir laimėjusi Revoliucijos dėka. Balzakas, jaunas buržua, Napoleono imperijos valdininko sūnus, galėjo tik nekęsti ultrarojalistų. „Viskas liudija, kad jaunatviška jo širdis buvo kupina bonapartiško įkarščio."[217] Jis perprato, kodėl pyksta jauni liberalai ir tūžta dykinėjantys herojai, atsargon išleisti karininkai, kurie, negalėdami vėl prisitaikyti prie civilinio gyvenimo, žaidė biliardą kavinėse ir rengė sąmokslus prieš valdžią.

Virš visų — karalius: Liudvikas XVIII; jis aiškiai suvokia pavojų ir norėtų užversti kuo nors bedugnę, skiriančią šias dvi prancūzų grupes; Balzakas pripažįsta, kad karalius nestokoja išminties. „Paskutinysis Burbonų giminės valdovas stengėsi įtikti trečiajam luomui ir Imperijos žmo-

---

[216] Théophile Gautier. *Portraits contemporains: Honoré de Balzac*, p. 48 (*Paris*, 1898).

[217] Bernard Guyon. *La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 27.

nėms taip uoliai, kaip pirmasis iš Napoleonų troško prisivilioti didikus ir sušelpti bažnyčią."[218] Niekam nežinomas liudytojas, jaunasis Balzakas, stebi Restauracijos visuomenę kaip menininkas ir kaip įsimylėjėlis, „iš apačios, įsimaišęs į minią, stebi kentėdamas ir kovodamas, stebi su tuo beribiu goduliu, kuris eina iš jo talento ir prigimties, ir uždraustą vaisių daugybę kartų užuodžia, įsivaizduoja, perpranta, kol pagaliau pasiglemžia ir paragauja"[219].

Prieš jo akis atsiskleidusi Paryžiaus visuomenė atrodo jam negailestinga ir net žiauri. Čia dėl karjeros rezgamos klastingiausios intrigos. Balzakas, geraširdis vaikinas, atlapa širdimi tam, kas prakilnu, per daug pasitiki jaunais rykliais, kurie nardo aplink jį. Jis, aišku, buvo matęs šeimyninių audrų tėvų namuose, girdėjęs atšiaurių vaidų dėl pinigų; klausęsis begėdiškų savo bičiulių literatų paradoksų; alsavęs purvinos parsidavėliškų žurnalistų ir badmiriaujančių leidėjų virtuvės tvaiku. Tačiau retkarčiais būna naiviai patiklus.

Kai Onorė pamažu ėmė neviltis, kad niekad neišgarsės literatūros pasaulyje ir net nepragyvens iš plunksnos (nes, nors knygininkai žadėjo aukso kalnus, jų vekseliai dažnai likdavo neapmokėti), vienas tėvo draugas, Žanas Luji Dasonvilė de Ružmonas, Mongla dvaro savininkas (Senos ir Marnos departamente), patarė Onorė išbandyti laimę kitoje srityje: tapti verteiva. Žanas Tomasi, jo dvasinis patarėjas, sakė tą pat: „Pasirinkite praktiškesnį kelią ir, be to, dirbkite literatūrinį darbą. Prieš galvodami apie desertą, pasirūpinkime, kad būtų sotūs du pirmieji patiekalai; tik tada galėsime ramiai ir su švaria sąžine miegoti; literatūra, kaip priemonė karjerai daryti,— ginklas be saugiklio, kuris dažnai sužeidžia narsuolį, paėmusį jį į rankas; beje, žmogus, atsidavęs tik literatūrai, neišvengs pavydo; priešingai, kai rašai užėjus užgaidai, protas ir sėkmė tavęs niekad neapvils". Kodėl nesuderinti verteiviškos ir literatūrinės veiklos?

Onorė ir Bernaras Fransua turėjo vieną bendrą bruožą

---

[218] *B a l z a c. Le Bal de Sceaux* („*Plėiade*", t. I, p. 79—80).
[219] *S a i n t e-B e u v e. Causeries du Lundi* (t. II, p 444): *Monsieur de Balzac.*

— mėgo rizikingus užmojus. Būdamas veiklos žmogus fantastas, Onorė greitai susižavėdavo bet kuriuo nauju sumanymu. Pamatęs pirmuosius dagerotipus, iš karto suvokė, kokia puiki ateitis laukia šito išradimo, ir sielojosi, kad negali jam atsidėti. Bet nekantri jo dvasia skrido tiesiai į sėkmę, niekindama pernelyg lėtas priemones. Ir štai knygyne Sent Andrė dez Ar aikštėje, name Nr. 30, pas leidėją Jurbeną Kanelį, su kuriuo jį buvo supažindinęs Resonas ir kuris turėjo išleisti „Van Klorą", Balzakas sužinojo, kad Kanelis kartu su savo kolega Delonšanu ketina spausdinti Lafonteną ir Moljerą — visi kiekvieno rašytojo veikalai bus viename tome, surinktame labai smulkiu šriftu ir dviem skiltim. Balzakas susižavėjo šia idėja. Aišku, daugybė apsišvietusių skaitytojų panorėsią įsigyti klasikus, taip parankiai išleistus. Prisidėjęs prie šio sumanymo, jis be didelio vargo pralobsiąs ir beveik visą savo laiką galėsiąs rašyti.

Sudarė sutartį su Jurbenu Kaneliu, kuris įsipareigojo dalytis su juo pelną, išlaidas ir riziką, susijusius su „Moljero" išleidimu viename tome. Gamybos išlaidoms padengti reikėjo pinigų. Dasonvilė de Ružmonas paskolino šešis tūkstančius frankų, paskui dar tris tūkstančius už didelius procentus; ponia de Berni mielu noru davė devynis tūkstančius du šimtus penkiasdešimt frankų „Lafontenui" išleisti; ji pritarė sumanymui ir karštai geidė, kad jaunasis jos draugas pasidarytų nepriklausomas nuo šeimos; ši taip pat plojo rankomis. Tiesa, kurį laiką tėvai su viltimi laukė, kada Onorė pagarsės literatūros pasaulyje, bet jam dabar dvidešimt šešeri metai, o jo niekas neskaito. Tegul imasi verslo!

Vienintelis žmogus, pataręs būti atsargiam, buvo vargšė Loransa, kuri nyko akyse, kamuojama sunkių sielvartų. Nedoras vyras reikalavo, kad ji pasirašytų dokumentą, kuriuo remdamasis galėtų ją apiplėšti. Gerbiamoji motušė draudė. Paskutinėmis naujo sunkaus nėštumo dienomis džiova serganti Loransa turėjo ieškoti prieglobsčio tėvų bute, Rua Dorė gatvės name Nr. 7, kur ponia Balzak kankino ją skaudžiais priekaištais. „Visada padarysiu dėl duk-

ters, ką galėsiu,— kalbėjo ji,— bet mylėti jos nebegaliu."[220]

Loransa de Monzegl — Balzakui 1825 metų balandžio 4 dieną:

„Man iš galvos neišeina, brangusis Onorė, tie tavo trys ar keturi prekybiniai užmojai; rašytojui turi pakakti jo mūzos. Tu dabar kaustytas ir maustytas literatūroje, ir aš nesuprantu, kaip, dirbdamas darbą, kuris surijo garsių rašytojų gyvenimą, gali turėti tiek daug laiko, kad ryžtiesi pasukti nauju keliu ir imtis prekybos, apie kurią nieko neišmanai?.. Kai žmogus pradeda lošti šį lošimą be nieko, privalo, norėdamas pralobti, būti tikras darbo jautis, kuriam nuo ryto iki vakaro terūpi viena: šypsotis žmonėms, girti savo prekę ir parduoti ją su pelnu. Bet tu šitam netinki... Žmonės, su kuriais bendrauji, nupieš tau visa tai gražiausiomis spalvomis. Tavo vaizduotė laki, ir tau atrodys, kad gauni trisdešimt tūkstančių livrų metinių pajamų; mat kai įsisiūbavusi fantazija ima kurti tūkstančius planų, sveika nuovoka ir protas atsitraukia. Tu toks geras ir toks tiesus, kad niekad nepajėgsi apsiginti nuo žmonių niekšybės... Šiuos samprotavimus įkvėpė man meilė tau, brangusis Onorė, ir aš labiau norėčiau žinoti, kad tu apsikrovęs rankraščiais, pradėjęs rašyti ką nors rimto ir gyveni penktame aukšte, varganame kambarėlyje, be skatiko kišenėje, negu esi turtingas ir atlieki pelningas komercines operacijas... O dabar atsisveikinu su jumis, ponas verteiva. Sukitės kaip įmanydamas, jei nenorite, kad jus kas apsuktų. Jeigu pralobsite, neveskite, nes turite du dailius sūnėnus ir dukterėčią. Aš juokauju, mielasis broleli. Prašau tave, neleisk savo mūzai per ilgai snausti; man knieti kuo greičiau išvysti naujus tavo kūrinius, juos paskaityti..."[221]

Vargšė Loransa kiaurai viską permatė, bet Onorė stačia galva puolė į šią avantiūrą. Klasikų leidiniui iliustruoti Jurbenas Kanelis ieškojo graverio, kuris pasitenkintų kukliu atlygiu. Toks žmogus gyveno Alansone: tai buvo

---

[220] *M a d e l e i n e F a r g e a u d. Laurence la Mal Aimée* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 25).

[221] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 254—255.

knygininkas Pjeras Fransua Godaras. Balzakas sėdo į diližaną ir nuvažiavo pas Godarą, gyvenantį tarp vaizdingai susigrūdusių senų namų smailiais stogais, bokštelių, krautuvėlių,— šį reginį kaipmat pagavo neklystančios jo akys ir atmintis. Sutartis buvo pasirašyta Godaro knygynėlyje 1825 metų balandžio 17 dieną. Balzakas apsistojo „Mauro" viešbutyje; tai buvo užeiga, kokių daug Normandijoje, su arklide kiemo gale ir virtuve priebutyje[222]. Dar vienas vaizdelis, beregint patekęs į jo atminties podėlį.

Grįžęs į Paryžių, jis turėjo parašyti įvadus „Moljerui" ir „Lafontenui", baigti romaną „Van Kloras" (arba „Žana Išblyškėlė"), imtis žygių, kad pasirodytų palankių straipsnių, kai išeis „Moljeras". Balzakas pasikliovė Filaretu Šaliu, Resono draugu. Šalis buvo protingas, aktyvus kritikas. Šių dviejų jaunuolių tėvai — Konvento narys Šalis ir jakobinas Resonas — kadaise buvo politinės kovos draugai. Filaretas, dvejus metus gyvenęs Anglijoje, dabar skynėsi kelią laikraščiuose ir žurnaluose. Balzakas paprašė jį paramos. Ponia de Berni ir Dasonvilė išrašė jam vekselį, tikėdami, kad jis susilauks sėkmės; reikėjo tą vekselį apmokėti — žodžiu, laimėti.

Siurvilis tuo metu gavo geidžiamą vietą: buvo paskirtas Senos ir Uazos departamento inžinierium ir apsigyveno Versalyje; Balzakas dažnai svečiuodavosi pas seserį. Kamilė Delanua (didelės Balzakų šeimos draugės duktė) pensione buvo artimai susidraugavusi su „graži kaip angelas" Žozefina d'Abrantes, generolo Žiuno, kunigaikščio d'Abranteso, našle, kurios motina buvo Lora Permon. Lora Siurvil per savo draugus Delanua susipažino su garsiąja kunigaikštiene, gyvenančia Versalyje. Lora d'Abrantes, kadaise temperamentinga ir lengvoko elgesio moteris, buvo išgyvenusi daug meilės istorijų; tarp jų ir meilės istoriją su kunigaikščiu fon Meternichu, Austrijos kancleriu ir Šventosios sąjungos* siela. 1825-aisiais ji sakėsi esanti keturiasdešimt vienerių metų.

Restauracijos laikotarpiu ši dama, kaip daugelis kitų, aptiko savyje monarchistinių įsitikinimų. Napoleonas, ne-

---

222 G. de Contades. *Balzac Alençonnais* (*Alençon*, 1888).

seniai buvęs jos dievaitis, virto „siaubingu uzurpatorium". Po Vaterlo mūšio ji vėl bandė kviestis draugus į savo „pietučius", bet generolo Žiuno palikimo pasyvas siekė milijoną. Nusigyvenusi našlė turėjo parduoti brangenybes, baldus ir vyno rūsį. Polina Borgezė*, priešingai, išsergėjusi didžiulius turtus, gviešėsi savo buvusios draugės safyrų ir ispaniškų vynų.

Kai pensija sumažėjo iki šešių tūkstančių frankų, Lora d'Abrantes kukliai įsikūrė Versalyje, mažuose rūmuose, Montrejo gatvėje. Ji svajojo išbandyti jėgas literatūroje, kad prie menkų savo išteklių pridurtų honorarą už knygas[223]. Tebebuvo graži, patraukli, akys žvalios, lūpos skaisčios, plaukai juodi kaip derva. Onorė buvo sužavėtas. Pažintis su kunigaikštiene, nors ir Imperijos laikų, glostė jo tuštybę. Lora d'Abrantes kadaise gyveno Tiuilri rūmuose: „Šita moteris matė Napoleoną, kai jis buvo dar niekam nežinomas jaunuolis; matė jį pasinėrusį į kasdieninius reikalus, paskui matė augant, kylant ir pagaliau užgriūvant pasaulį savo vardu! Ji man lyg tas palaimintasis, kuris, grįžęs iš dangaus ir arti regėjęs dievą, atsisėda greta manęs..."[224] Kunigaikštienei šis gyvybingas, smalsus, išsilavinęs vaikinas pasirodė žavus. Jis turėjo ryšių literatūriniame pasaulyje; ji paprašė Balzaką perskaityti jos vertimą. Jis pasiūlė siekti aukščiau. Kodėl negalėtų ji parašyti savo atsiminimų? Jis bandė padaryti Lorą d'Abrantes savo meiluže; ji atstūmė jį, ir jis apkaltino ją, „kad jėga užgniaužianti jausmus". Yra, sakė jis, dvi moterų rūšys: vienos — įsikūnijęs žavesys ir nuolankumas, kitos — vyriška mąstysena ir drąsios idėjos, keistai susipynusios su jų lyties silpnybėmis. Jis pareiškė šią aksiomą: „Moteris labiausiai jaudina ir būna gražiausia tada, kai paklūsta savo viešpačiui"[225]. Bet Lora d'Abrantes neketino vaidinti meilės vergės vaidmens. Ji pasiūlė Balzakui draugystę.

„Draugystė,— atsakė jis apmaudingai,— tai chimera, kurios amžinai vaikausi, nors ir dažnai teko nusivilti. Nuo

---

[223] *Henri Malo. La duchesse d'Abrantès au temps des amours* (*Paris*, 1927).

[224] *Virginie Ancelot. Les Salons de Paris*, p. 95 (*Paris*, 1858).

[225] *Balzac. Correspondance*, t I, p. 263—264.

vaikystės, dar koleže, ieškojau ne draugų, o draugo. Esu tos pat nuomonės kaip Lafontenas, bet iki šiol neradau to, ką man tokiomis žaviomis spalvomis piešia romantiška ir reikli vaizduotė... Tačiau norisi tikėti, kad yra sielų, kurios bemat pajunta ir įvertina viena kitą. Jūsų pasiūlymas, ponia, toks gražus, toks malonus, jog nė nemanau atsisakyti..."[226]

Kažkas buvo pasakojęs kunigaikštienei d'Abrantes, kad Balzakas „susipančiojęs gėlėmis puoštomis grandinėmis" (užuomina apie jo santykius su Lora de Berni). Jis užsigynė: „Jei aš galiu kuo didžiuotis, tai tik savo energija... Nepakenčiu jokios valdžios. Atsisakiau visų vietų dėl to, kad būčiau turėjęs nuo kažko priklausyti; šiuo požiūriu aš tikras laukinis"[227]. Gražuolės mėgsta laukinius, ir šitas dievagojimasis, kad jis nepriklausomas, galėjo sugundyti moterį paversti jį savo vergu. To bent jis vylėsi. Šit kaip vaizdavo save kunigaikštienei:

„Į mano ūgį — viso labo penkias pėdas ir du colius,— sudėti visi nenuoseklumai ir prieštaringumai, ir tie, kurie apšauks mane tuščiagarbiu, išlaidžiu, užsispyrusiu, lengvapėdžiu, nenuosekliu, puošeiva, apsileidėliu, tinginiu, nerūpestingu, neprotingu, nepastoviu, plepiu, netaktišku, neišauklėtu, nemandagiu, užgaidžiu, permainingu, nė kiek neapsiriks, kaip ir tie, kurie pasakytų, kad aš taupus, kuklus, drąsus, atkaklus, energingas, paprastas, darbštus, pastovus, tylus, švelnus, mandagus, visada linksmas. Tas, kuris sakys, kad aš bailys, apsiriks, kaip ir tas, kuris sakys, kad aš be galo narsus,— žodžiu, ar aš išsimokslinęs, ar nemokša, labai talentingas ar negabus, niekuo nesistebėsiu. Galų gale priėjau išvadą, kad esu tik instrumentas, kuriuo groja aplinkybės.

Kaip paaiškinti šitą kaleidoskopą? Galimas daiktas, likimas pasėja sieloje žmonių, siekiančių aprašyti visus jausmus ir žmogaus širdį, tuos visus jų aprašomus jausmus, kad jie galėtų lakioje savo vaizduotėje išgyventi, ką aprašo; ar pastabumas nėra tam tikra atminties rūšis, kuri pa-

---

[226] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 266—268.

[227] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 269.

deda šiai gyvai vaizduotei? Pradedu manyti, kad kaip tik taip yra..."[228]

1825 metų rugpjūčio 11 dieną vargšė Loransa, pagimdžiusi antrą sūnų ir visiškai išsekusi, mirė pas tėvus Rua Dorė gatvės name Nr. 7. Šeimos abejingumas buvo tiesiog papiktinantis. Loransa niekad nebuvo šeimos numylėtinė. 1825-ųjų rugpjūčio 3-iąją Bernaras Fransua sūnėnui rašė: „Mano antroji duktė, ponia de Monzegl, dviejų berniukų motina, dvidešimt dvejų metų, jau bus aname pasaulyje, kai gausite šį laišką; skaudu. Vyresnioji duktė, ponia Siurvil, antrą kartą pastojo; jos vyras padarė naują kanalo projektą; sąmata siekia septyniolika milijonų; vyriausybė projektą priėmė ir paskyrė jį šito didelio sumanymo vyriausiuoju inžinierium; bendrovė ieško lėšų darbams pradėti..."[229] Esonos kanalas, kuriam Bernaras Fransua, stulbinančiai nenuovokus, teikė tiek pat svarbos kaip Loransos mirčiai, vaidino milžinišką vaidmenį šeimos gyvenime. Visi turėjo iš jo pralobti; Onorė apsiėmė parašyti būsimų prospektų juodraščius. Tuo tarpu tiltų ir kelių valdybos direktorius vainojo Siurvilį, kad, įknibęs į asmeninius projektus, mažai dėmesio skiria tiesioginei savo tarnybai. Būdingas bruožas: Onorė, kaip svainis, pritarė garbėtroškiškoms Siurvilio, besitikinčio praturtėti, svajoms. Balzakas romanistas stebėjo, kaip niokoja giminaitį jį apsėdusi mintis.

Kai Loransa mirė, jis viešėjo pas seserį Versalyje. Loros nėštumas buvo sunkus, ir jis iš pradžių nuslėpė nuo jos šią gedulingą žinią, bet pranešė kunigaikštienei d'Abrantes.

Balzakas — kunigaikštienei d'Abrantes 1825 metų rugpjūčio 11 dieną:

„Vargšės mano sesers kančios pasibaigė. Ką tik atvyko kurjeris; išvažiuoju ir negaliu pasakyti, kiek laiko užtruksiu atlikdamas tas liūdnas pareigas. Tuoj po to grįšiu į Versalį. Nors ir nejaučiate man ko kita, nepašykštėkite bent trupučio užuojautos ir neskaudinkite manęs tą aki-

---

[228] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 269—270.

[229] Spelberko de Lovanžulio kolekcija.

mirką, kai mane, atrodo, užgriuvo visos pasaulio bėdos. Sudiev. Tegul neišblėsta — maldauju jus, ponia,— jūsų draugiškumas man. Jis padės iškęsti šias naujas negandas. Sesuo nieko nežino. Laikykite paslaptyje šią tragišką mirtį. Išvykstu su Siurviliu. Sudiev, sudiev"[230].

Tai, kas rugpjūčio mėnesį buvo tik draugystė, rugsėjo mėnesį virto meile. Viename laiške, rašytame iš Sašė, Balzakas kreipiasi į kunigaikštienę „tu" ir vadina ją savo „brangiąja Mari". Kunigaikštienė d'Abrantes, kaip ir ponia Balzak, kaip ir ponia Siurvil, kaip ir ponia de Berni, buvo vardu Lora. Bet tiek kartų prisiekinėjęs mylįs Dilektai[231] (taip jis vadino savo mylimąją, Lorą de Berni), neištikimasis meilužis galbūt šiek tiek varžėsi, rašydamas laiškus kitai moteriai, ir jos nevadino vardu. Nerami sąžinė turi įnorių, kurių nesuvokia ištikimybė.

Kunigaikštienė kvietė jį į Versalį. Jis žadėjo Turenėje neužtrukti, kad vėl galėtų džiaugtis su ja susitikęs.

„Atleidžiu tau, mylimas mano angele, už visus tuos piktus laiškus, kuriuos man atsiuntei, ir tikiuosi, kad netrukus vėl svaigsiu nuo brangaus tavo žvilgsnio, matysiu nuostabų tavo veidą. Negalėsiu išvažiuoti iš čia prieš spalio 4-ąją, taigi dar tikiuosi gauti mielą laiškutį iš savo Mari, ne iš pikčiurnos Mari, o iš dievinamosios Mari, iš Mari, kurią myliu. Nenorėčiau skristi pas tave, brangioji, negavęs laiško, kupino meilės ir taikių žodžių. Grįšiu tuomet dėkingumo kupina širdimi; dabar jau gali laukti manęs..."

Tapti kunigaikštienės d'Abrantes meilužiu, kreiptis į ją „tu"... išties tas makalakas Onorė sėkmingai skynėsi kelią į moterų karalystę. Literatūros karalystėje jam taip pat švystelėjo viltis. 1826 metų rugsėjo mėnesį išleidęs romaną „Van Kloras", Jurbenas Kanelis užsiminė apie jį vienam iš nuolatinių savo autorių — Anri de Latušui*, turinčiam šiokį tokį vardą laikraščių pasaulyje: „Šią knygą parašė drąsus, daug žadąs jaunuolis; jūs įtakingas žmogus ir turėtumėte padaryti jam paslaugą, užsimindamas apie jį

---

[230] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 271—272.
[231] *Dilecta* — išrinktoji (*lot.*).

kuriame nors savo straipsnyje". Latušas, išsilavinęs žmogus, buvo prie visko nagą prikišęs: domėjęsis dramaturgija, romanu, žurnalistika, bet neįstengęs „sutramdyti pabaisos" — žodžiu, šlovės. Todėl buvo niaurus, greitas įsižeisti, bet kompetentingas kritikas. „Sukūriau daugiau autorių negu veikalų",— sakydavo jis su kartėliu. Šitas geraširdis niurzga perskaitė „Van Klorą" ir šalia rimtų trūkumų įžiūrėjo didelių privalumų. Jam ypač patiko scena, kur viena provincialė dama, senstanti koketė, išgirdusi skambutį prie durų, išsiunčia dukterį į kitą kambarį groti fortepijonu, kad atsikratytų varžovės. Ši strėlė buvo skirta Gerbiamajai motušei.

„Tarp daugybės knygų, kurios mus užgriuvo,— rašė Latušas,— ši knyga nusipelno dėmesio. Skaitytojus, ypač skaitytojas, kurios ieško romanuose gyvenimo reiškinių stebėjimo ir nori, kad jie būtų įdomūs, ši knyga patraukia greitu, pagaunančiu veiksmu, dramatiškomis scenomis, šiltais ir raiškiais vaizdais." Po kelių dienų pas jį apsilankė išblyškęs, liesas ir geibus jaunuolis, tamsiaplaukis, skvarbių akių; jis vilkėjo surdutu su pelerina; mūvėjo per trumpomis kelnėmis, kurias veltui tempė prie žemės kilpos; skrybėlė žvilgėjo nuo lietaus. Tai buvo Balzakas, atėjęs padėkoti kritikui; jis pažadėjo Latušui nuostabų arkliuką, kurį buvo išauginęs vienas indas, gyvačių kerėtojas.

Ši puiki dovana egzistavo tik dovanotojo vaizduotėje, bet Balzakas patiko Latušui, ir šisai parašė antrą straipsnį: „Romano „Van Kloras" pirminis šaltinis tikriausiai yra Gėtės drama, patetiško turinio, su iškalbingomis, dažniau juokingomis smulkmenomis... Su dideliu, neįprastu susidomėjimu mes skaitome šitą išgalvotą istoriją, rafinuoto proto, tarpais talentingos, bet dažnai atsainios plunksnos kūdikį. Be to, „Van Kloras" pagarsėjo kaip ašaringa knyga, ir rengiamas antras jo leidimas..." Latušas rašė apie sėkmę, norėdamas, kad autorius jos sulauktų. O iš tikrųjų „Van Kloras" gulėjo ant lentynų Jurbeno Kanelio sandėlyje. Balzakas puolė į neviltį. Šeimos akyse jis tapo „nevykėliu", rašančiu romanus, kurių niekas neperka. Artimieji tik iš gailesčio kvietė jį viešnagėn į Vilparizi.

Bernaras Fransua — Lorai Siurvil 1826 metų sausio 14 dieną:

„Pereitą savaitę pas mus atvažiavo Onorė; man jis pasirodė — jam nieko nesakiau — visiškai sugniužęs, priėjęs liepto galą; pamažu, per keturias dienas, jis pasitaisė, bet negalėjo dar nė žodžio sukurti; penktą dieną kibo į darbą ir parašė apie keturiasdešimt puslapių, trečiadienį išvažiavo į Paryžių, rytojaus dieną grįžo ir toliau dirba. Mudu su mama apmokėjome jo buto nuomą; vietoj Naujųjų metų dovanos įteikiau jam kvitą. Pranešu tai tik tau vienai. Ar grįš pas mus Onorė? Ką jis ketina veikti? Ką veiks? Nežinau ir tesuprantu viena: jam dvidešimt septyneri metai, jis jau išeikvojo daugybę savo sugebėjimų, tačiau nieko doro nepasiekė..."[232]

Didieji komerciniai sumanymai klostėsi ne ką geriau. Buvo pradėtas leisti dalimis „Lafontenas" — trijų tūkstančių egzempliorių tiražu,— bet jo paklausa buvo labai menka. Balzako kompanionai perleido jam savo dalis, džiaugdamiesi jomis atsikratę. Jis liko vienintelis savininkas, bet turėjo vėl skolintis pinigų, kad galėtų baigti spausdinti „Lafonteną". Knygininkas Boduenas nupirko iš jo visą tiražą už 24 000 frankų; jis pats išleido 16 741 franką; sprendžiant vien iš skaičių, atrodo, kad Balzakas uždirbo. Bet Boduenas sumokėjo jam vekseliais, gautais iš bankrutuojančių firmų. Tais laikais tokia šunybė buvo dažnai krečiama: pakišti pernelyg patikliam kreditoriui įtartinus vekselius, už kuriuos diskontuotojai neduodavo nė 30 %.

Dasonvilė patarė Balzakui pasidaryti spaustuvininku, kad padengtų nuostolius. Balzakas susiviliojo šia mintimi. Kiek bus galima sutaupyti lėšų, turint nuosavą spaustuvę! Jis išleisiąs ne tik „Moljerą", bet ir „Kornelį", „Rasiną". Vienas meistras spaustuvininkas, pavarde Barbjė, pasiūlė jam įsigyti Lorano spaustuvę su visais įrengimais; ji buvo Marė Sen Žermeno gatvės name Nr. 17. Reikėjo 60 000 frankų. Balzakas neturėjo nė šimtosios dalies šios sumos. Ponia Delanua, nepakeičiama šeimos globėja, paskolino 30 000, laidavus Balzakams. Ponia de Berni žinojo apie Onorė ryšius su kunigaikštiene d'Abrantes (galbūt painformuota Gerbiamosios motušės, kuri, viešėdama pas Siur-

---

[232] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 379, f. 70.

vilius, užuodė naująjį Onorė meilės romaną ir, žinoma, ne be išskaičiavimo atskleidė paslaptį); tačiau ji ir toliau padėjo jaunam savo meilužiui ir dėl to laimėjo Bernaro Fransua dėkingumą. Balzakai atleido Onorė meilužei už nusižengimus, nes juos išpirko pajininkė. Ponia de Berni, kurią labai įskaudino Onorė neištikimybė, uždraudė jam matytis su ana Lora. Žiauri dilema! Kunigaikštienės meilė glostė Balzako savimeilę; jos pažintys galėjo jam praversti. Bet nugalėjo Dilekta. Priverstas pasirinkti, jis atitolo (laikinai) nuo antrosios Loros. Atsakydama į tai, ji parašė jam piktą ir kupiną paniekos laišką.

Kunigaikštienė d'Abrantes — Balzakui 1826 metais:

„Jūsų nenoras aplankyti mane daugiau negu juokingas. Norėdama nuraminti jūsų būgštavimus, be jokio pykčio sakau: visiškas abejingumas pakeitė mano širdyje, kas buvo joje iš pradžių. Tardama žodį „abejingumas", kaip tik tai turiu galvoje; todėl nebijokite nei scenų, nei priekaištų. Bet man reikia jus pamatyti; nors tat ir keista, bet t a i p y r a. Ir jei nebūtų paliesti mano šeimos, mano ateities interesai — net ir jūsiškiai,— tikėkite, aš laikyčiau visus mūsų ryšius — buvusius, esamus ir būsimus — nebegaliojančiais.

Taigi teikitės paskutinį kartą prisiminti, kad esu moteris, ir atlikti tai, ko reikalauja paprasčiausias mandagumas, kurį turi parodyti kiekvienas vyras net paskučiausiai moteriai. Jei esate toks silpnas, kad palūžote nuo įsakymo naštos, jūs tikras vargšelis. Tai dar graudžiau, negu maniau.

Teikitės atsiųsti knygas, kurios buvo jums išduotos mano vardu,— Versalio bibliotekininkas daugiau kaip dešimt kartų jų prašė".

Norint įsigyti spaustuvininko patentą, reikėjo pažymėjimo iš policijos. Pažymėjimas buvo labai palankus. Ponas Onorė de Balzakas yra „nepriekaištingo elgesio ir lojalus jaunuolis iš pasiturinčios šeimos, baigęs teisės mokslus ir net literatas". 1826 metų birželio 4 dieną jis išsikraustė iš Turnono gatvės ir įsikūrė Marė Sen Žermeno gatvės name Nr. 17 (šiandien Viskonti gatvės). Tai buvo greičiau gatvelė negu gatvė vaizdingame Paryžiaus kam-

pelyje, kur XVIII a. spietėsi rašytojai ir aktoriai. Žemutiniame aukšte — erdvios spaustuvės patalpos su langu į gatvę. Įviji laiptai geležiniais turėklais vedė į paties Balzako butą, kurį sudarė prieškambaris, valgomasis ir miegamasis su alkova. Latušas, turėjęs skonio ir mėgęs senienas, padėjo Balzakui apstatyti miegamąjį, apmušti gražiu žydru perkeliu. Išėjo žavus viengungio butelis, kuriame buvo galima priiminėti ponią de Berni.

Tik todėl, kad Dilekta kasdien lankėsi pas Balzaką, jis galėjo iškęsti koktų gyvenimą, pragarišką mašinų ūžimą, grisų rūpestį dėl artėjančių mokėjimo terminų. Kadaise, gyvendamas Ledigjero gatvėje, Balzakas metė iššūkį Paryžiui („O dabar pasigalynėsime") ir mėgo svajoti, kaip savo talentu vieną gražią dieną jį užvaldys; dabar „turėjo kvėpuoti popieriaus ir dažų tvaiku, tvarkyti kontoros knygas ir sąskaitas"[233]. Jis spausdino istorinius prisiminimus Kaneliui ir Sotlė; komercinius prospektėlius, kurie reklamavo „atsikosėjimą lengvinančias piliules, garantuojančias ilgą gyvenimą" (mintis apie ilgaamžiškumą nedavė jam ramybės), „Paryžiaus iškabų žodyną", „Romantišką 1828 metų kroniką", Vilmeno „Rinktinius raštus", „Klaros Gazul teatrą" (t.y. Merimė pjeses) ir šimtus brošiūrų, skelbimų ir pamfletų. Jis išspausdino ir trečią Alfredo de Vinji „Sen Maro" leidimą; Alfredas de Vinji savo spaustuvininką taip aprašė: „Jaunuolis baisiai nevalyvas, baisiai liesas, baisiai plepus, nesugeba sklandžiai reikšti minčių ir kalbėdamas taškosi seilėmis, nes pernelyg drėgnoje burnoje nėra viršutinių dantų"[234]. Bet Dilekta jo nepametė. „Šitoje siaubingoje kovoje mane palaikė angelas",— rašys jis po dešimties metų. „Ponia de Berni buvo man tarsi Dievas. Buvo man motina, draugė, šeima, draugas, patarėjas; ji sukūrė rašytoją; guodė jaunuolį; verkė kaip sesuo; juokėsi; ateidavo kasdien lyg palaimingas miegas užliūliuoti visų bėdų..."[235]

Mat jį kamavo bėdos. Spaustuvė didelės klientūros neturėjo, ir klientai mokėjo prastai. Įdėtų pinigų Balzakas

---

[233] *L.-J. A r r i g o n. Les Débuts littéraires d'Honoré de Balzac,* p. 225.

[234] *A l f r e d d e V i g n y. Lettres inédites (Revue des Deux Mondes, le 1er janvier* 1897).

[235] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 418 (*Paris,* 1899).

neatgavo. Jis nesugebėjo nei tiksliai nustatyti savikainos, nei išvengti „nubyrėjimo", kuris visada pasidaro milžiniškas, kai šeimininkas neišmano reikalo ir neįstengia prižiūrėti darbų. Turėjo apmaudų įprotį painioti savo išlaidas su įmonės išlaidomis. Tačiau 1827 metais sumanė išplėsti nenutrūkstamą gamybos grandį. Iš pradžių, norėdamas būti leidėju, užsimojo tapti spaustuvininku, o dabar, norėdamas išlikti spaustuvininku, nusprendė pats lieti raides. „Balzako ir Barbjė" bendrovė su trečiu dalininku Žanu Fransua Loranu įsigijo raidžių liejyklą vėl už ponios de Berni lėšas. Buvo paskelbta, jog bus išleistas prašmatnus albumas su firmos šriftų, vinječių ir užsklandų pavyzdžiais. Dėl kracho šio albumo nesuspėta užbaigti.

1828 metų vasario mėnesį Barbjė, matydamas, kad bankrotas neišvengiamas, metė pasmerktą žūti spaustuvę, ir visa atsakomybė užgulė vieno Balzako pečius. Bendrovė „Balzakas ir Barbjė" sužlugo; vietoj jos buvo įsteigta nauja bendrovė „Loranas, Balzakas ir de Berni". Tai įvyko tuo metu, kai Lorai de Berni skaudino širdį nenuramdomas, pernelyg jaunas jos meilužis, kuris spardėsi tarp ištikimybės ienų. Tačiau ji visada buvo pasirengusi ištiesti jam pagalbos ranką.

Ponia de Berni — Balzakui:

„Jei esi kada nors gyvenime bent akimirką patyręs kančią, kuri kamuoja mane nuo vakardienos, nebūtum buvęs toks nežmoniškai ir beprasmiškai žiaurus. Ne visai suprantu tavo šūktelėjimą moterų adresu, bet jei nori, kad moters širdis mylėtų tave kaip Dievą ir atsiskirtų nuo tavosios be skausmo, atrask naują filosofinį akmenį, kuris būtų vertas pikto egoisto... Tvarkyk mūsų reikalus taip, kaip ketinai iš pradžių; ar mano vardas ten figūruos, ar ne — man vis tiek"[236].

Ji įmokėjo 9000 frankų grynais; bendra kapitalo suma — 36 000 frankų; į šią sumą įėjo 18 000 frankų — kaina įrengimų, kuriuos patiekė Žanas Fransua Loranas.

Kilniaširdė moteris elgėsi itin drąsiai, nes finansinė Onorė padėtis tuomet atrodė nepaprastai pavojinga. Jis

---

[236] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 323.

pats buvo skolingas bendrovei 4500 frankų, kuriuos buvo paėmęs asmeniniams reikalams. Kodėl? Todėl, kad išleisdavo labai daug siuvėjui, batsiuviui, baldų apmušėjui. Iš didžiausio savo skolininko, knygininko iš Reimso, užmokestį jis imdavo knygomis — taip turtino savo biblioteką, bet bendrovės kasoje pinigų nedaugėjo. Galutinė katastrofa atrodė neišvengiama. Tačiau Bernaras Fransua, turintis tokią pat lakią vaizduotę kaip sūnus, trimitavo apie pergalę:

„Onorė žaibiškai žengia pirmyn; per nepilnus penkiolika mėnesių įsitaisė spaustuvę su penkiolika staklių, gavo patentą leidyklai, įsikūrusiai šalia spaustuvės, įsteigė raidžių liejyklą, į kurią kreipsis su užsakymais kiti spaustuvininkai. Jei nesusirgs, per penkerius ar šešerius metus taps turtuoliu; jam padės jo talentas, neprilygstama energija ir tie 50 000 frankų, kuriuos daviau. Matote, kiek aš aukoju vaikams..."

Bet faktai atkaklūs.

Balzakas — Teodorui Dablenui 1828 metų kovo mėnesį:

„Aš žuvęs, tėtuši, jei nepadėsite. Paskutiniai mano ištekliai — tūkstančio frankų banknotas — išgaravo šį rytą, kai reikėjo apsimokėti netikėtą skolą. Šiuo metu, kai jums rašau, reikalas sutvarkytas, bet rytoj atsiteisti žmonėms neturėsiu kuo. Žinokit, laiko teturiu iki aštuonių vakaro, paskui viskas baigta. Prašau pagalvoti apie mane; pažiūrėkite, ar negalėtumėte sukrapštyti tų prakeiktų tūkstančio penkių šimtų frankų; tai tik pusė to, ko man reikia, bet gaukite nors juos. Vakar išsėmiau visas savo išgales. Vėl užeisiu vakare pusę septynių; jūs turite tiek pažįstamų, gal jums ir pavyks gauti tą sumą..."[237]

Netrukus Balzakas, persekiojamas kreditorių ir darbininkų, kuriems nebuvo išmokėtos algos, pasislėpė pas Latušą. Liejykla, vienintelis patikimas šios bendrovės verslas, buvo perparduota. Balzako įpėdiniu tapo Aleksandras de Berni, Dilektos sūnus, o ji išdavė Onorė kvitą dėl 15 000 frankų skolos grąžinimo. Spaustuvę reikėjo likviduoti. Balzako tėvai žūt būt norėjo išgelbėti vyriausiąjį sūnų nuo

---

[237] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 329.

bankroto. Tikriau sakant, motina, kartais šalta kaip ledas, bet visada ateinanti į pagalbą sunkią valandą (slapta nuo vyro, kuriam tada buvo aštuoniasdešimt treji metai); ji paprašė pusbrolį Šarlį Sedijo, tvirto būdo ir patyrusį žmogų, imtis šios sunkios operacijos, kad būtų išvengta negarbės. Sedijo įkalbėjo Barbjė, kad perimtų spaustuvę, įvertintą 67 000 frankų, ir įsipareigotų išmokėti šią sumą kreditoriams. Likusias skolas apsiėmė iš savo kišenės apmokėti Onorė tėvai. Taigi Balzakas, įsiveržęs į tikrovės pasaulį ir pasišvaistęs čia trejus metus, nebeturėjo nei liejyklos, nei spaustuvės, nei leidybinės firmos — žodžiu, nieko — ir buvo skolingas saviškiams 45 000 frankų — tais laikais to sluoksnio žmonėms milžinišką sumą. Tačiau jis įsigijo be galo vertingą patirtį — sužinojo, kas yra piniginės operacijos, užpjudyto prekybininko kančios, nepataisomas krachas. Profesija sąlygoja mąstyseną; advokato kontora ir bankroto ištiktas verslas paliko Balzako kūryboje neišdildomą žymę.

Dangiškąją šeimynėlę sukrėtė dar kita drama. Vilparizi pasklido kalbos, kad aštuoniasdešimtmetis Bernaras Fransua įtaisė vaiką vienai kaimo merginai. Taip bent tvirtino mergina, ir ponia Balzak, gana abejingai žiūrėjusi į patį faktą, baiminosi, kad pernelyg gyvybingas senis netaptų šantažo auka. Neseniai, nė kiek nesivaržydamas, kaip buvo būdinga Balzakams, Bernaras Fransua rašė savo dukteriai Lorai: "Turiu jauną, gražią ir stotingą meilužę, prie kurios pripratau; ji — mano džiaugsmo šaltinis... gyvenu savo septyniasdešimt septintuosius metus; štai kokios mano meilės istorijos". Meilės istorijos buvo vienas iš ilgaamžiškumo receptų. Ar Bernaras Fransua prisiminė, kad buvo kadaise sukūręs „Raštą apie gėdingą netvarką, kurios priežastys yra suvedžiotos ir visiškame skurde atsidūrusios merginos"? Ponia Balzak paprašė Lorą Siurvil paramos.

„Labai atsargiai rūpinuosi parduoti namus (Vilparizi), bet jūsų tėvas visiškai pakeitė nuomonę. Prireiks jūsų apsukrumo, kad jis vėl susiviliotų Versaliu. Reikės jį prigąsdinti taip, kad bijotų grįžti į Vilparizi, nebenorėtų ir kojos ten kelti. Labai praverstų koks anoniminis laiškelis iš Meleno ar Mo. Bet ar jis turi gauti jį prieš išvažiuodamas į

Versalį? Manau, taip. Versalyje toks laiškelis jo nepaveiktų; antra vertus, laiškelis turėtų ateiti paskutinę akimirką — jis nespėtų pasimatyti su ta moterimi prieš išvažiuodamas, ir būtų išvengta pasiaiškinimų. Beje, iš pradžių tavo tėvas buvo sumanęs pasilikti Vilparizi iki liepos 10 dienos; per tokį trumpą laiką labai sunku rasti pirkėją. Kaip kitaip išgabenti jį iš Vilparizi? O jeigu jis bus čia, kai ateis laikas gimdyti, ji dailiai apmuilins jam akis, išgaus, ko panorės, taikydama į jo savimeilę ar gąsdindama..."[238]

Balzakų šeima persikraustė į Versalį ir apsigyveno Morpa gatvės name Nr. 2, kad būtų arčiau Siurvilių. Jų sūnus galėjo iki valiai pamąstyti apie meilę ir senius. Jo mokinystės metai buvo sunkūs, bet pamokantys. „Negandos nepalaužė jo išdidumo." Jis išsaugojo „gebėjimą spirtis prieš audras". Juodos jo akys sulysusiame nuo rūpesčių veide blizgėjo tarsi anglys. Kartais, kai jis suvokdavo savo vargą, nuliūsdavo, tačiau likdavo gyvastingas. Sykį, eidamas per Vandomo aikštę su ponu Pepen Lealeru ir tėtušiu Dablenu, sustojo prie Kolonos* ir ėmė kalbėti apie tai, kuo tapsiąs vieną gražią dieną. Neišsižadėjo nė vieno savo didžiųjų lūkesčių. Dablenas pasakė, kad garbė ir turtas pakeičia žmonių širdis; Balzakas atkirto, kad jo jausmų niekas nepakeis. Nugalėtas jis tegalvojo apie būsimas pergales. Gyveno ateitimi, pergalinga ateitimi, pilna hurijų, nuklota lobiais.

Tuo ir paaiškinamos žemiškos jo nesėkmės. Ar buvo verta sukti galvą dėl dviejų ar trijų niekingų kreditorių jam, žmogui, kuris apžvelgdavo šimtmečius, vos tik ėmęs skaityti istoriją, jam, žmogui, kuris sklandydavo virš tūkstantmečių pragarmės, ėmęs studijuoti Kiuvjė geologiją? Laimingomis savo gyvenimo akimirkomis jis nuoširdžiai manė turįs antgamtinių galių. Dažniau tvirtino, kad visata vientisa. Jei pistoleto šūvis, paleistas ant Viduržemio jūros kranto, ataidi net ligi Kinijos pakrantės, tai juo labiau galima tarti, kad mūsų valia fiziškai veikia mus supančias būtybes ir daiktus. Slaptus jo norus būtų patenkinusi tik burtininko iš „Tūkstančio ir vienos nakties" visagalybė.

---

[238] L.-J. A r r i g o n. *Les Débuts littéraires d'Honoré de Balzac*, p. 219—220.

Savo metu Gerbiamoji motušė sakė: „Onorė vaizduojasi esąs arba viskas, arba niekas". Kai jis šnairomis žvilgtelėdavo į griuvėsius, kurie iškilo aplink jį per trumpą jo komercinės veiklos patirtį, kartais, užėjus trumpoms nusižeminimo akimirkoms, „vaizduodavosi esąs niekas". Žmogui, kuris žinojo esąs „viskas", tai buvo nepakeliama.

IX

GRĮŽIMAS PRIE RIMTŲ DALYKŲ

> Kūriniai bręsta sielose taip pat slėpiningai kaip triufeliai kvapniose Perigoro lygumose.
>
> Balzakas

1828 metais Balzakas šnopuoja kaip genamas žvėris. Jis pabėgo iš Marė Sen Žermeno gatvės namo, kurį apgulė kreditoriai. Tegul plūkiasi su spaustuvės likvidacija pusbrolis Sedijo! Šį darbą ir dera dirbti riboto proto žmonėms. Latušas nelaimėje pasirodė esąs vaišingas ir meiliai pašaipus. Siūlo Balzakui prieglobstį. Stengiasi — beje, veltui — parduoti vertybinius popierius, įteiktus ponios de Berni, kuri apimta nevilties dėl šio kracho.

Onorė motina, šį sykį visai pagrįstai, niukina sūnų. Jis privaląs nueiti pas pusbrolį Sedijo „bent" pasirašyti popierių. Tuo tarpu Siurvilis, svainis—„greitoji pagalba", išnuomojo jam butą Kasini gatvės name Nr. 1, prie Observatorijos, ir sumokėjo nuomą už pirmą ketvirtį.

Tais laikais Observatorijos kvartalas atrodė vos ne pasaulio galas. Toliau buvo Liuksemburgo sodo medelynas, didžiulis kaip miškas. Tarp laukų ėjo Monparnaso bulvaras su smuklėmis, pavėsinėmis ir sūpuoklėmis.

„Iš tikrųjų ten jau nebe Paryžius; ir vis dėlto tenai dar Paryžius. Ši vieta tuo pat metu panaši į aikštę, į gatvę, į bulvarą, į įtvirtinimą, į sodą, į alėją, į kelią, į provinciją, į sostinę; tikrai ji turi visų tų žymių, bet nėra nei tas, nei kitas, nei trečias; tai — dykuma."[239] Nusiminęs Balzakas ieškojo darbui tylos bei vienatvės ir apsigyveno čia, norėdamas

---

[239] Balzakas. Trylikos istorija. Feragiusas, p. 148 (vertė A. Merkytė).

palaidoti savo liūdesį šitose atokiose gatvelėse, išvagotose provėžų. Namas stovėjo mažoje gatvelėje, Observatorijos alėjos gale; jį sudarė du fligeliai. Siurvilis išnuomojo svainiui trečią aukštą viename iš jų. Namo fligelius, esančius tarp kiemo ir sodo, jungė įstiklinta galerija lyg koks prieškambaris. Kiemą nuo sodo skyrė žema mūro sienelė, ant kurios stovėjo vazos su gėlėmis. Aplink visą pastatą ėjo geležinių pinučių tvora. Ant vienos mūrinės sienos Kasini gatvėje buvo matyti iškaba: „Absoliu, plytų pirklys".

Latušas, visada jautęs potraukį prie baldų, audinių, brangių niekučių, pasisiūlė ir šį sykį padėti apstatyti butą. Balzakas, Latušas ir jų draugas Ožė patys apmušė sienas blizgančiu mėlynu kolenkoru, panašiu į šilką. Mat Balzakas, trumpam nuniręs į dugną, vėl išplaukė į paviršių. Ne tik užmiršo savo skolas, bet ir tegalvojo, kaip elegantiškiau apsistačius butą. Perkeldino vieną pertvarą, liepė nuvalyti medinę sienų apkalą. Nusipirko už keturiasdešimt frankų tris kilimus (Renar Blė parduotuvėje); už šimtą keturiasdešimt frankų laikrodį su geltono marmuro pastovu; raudonmedžio knygų spintą savo darbo kabinetui, gražių knygų — Belio „Žodynas" ir „Tūkstantis ir viena naktis" buvo įrišti Tuveneno. „Nėra pas mane prabangos,— rašė jis savo seseriai Lorai,— bet viskas skoninga ir darnu."[240]

Kas šitoje linksmoje galerijoje, išmuštoje perkeliu baltais ir mėlynais ruoželiais, galėjo galvoti apie pusbrolį Sedijo ir kraupų jo balansą? „Už portjeros, kairėje, buvo durelės į vonios kambarį baltu stiuku dengtomis sienomis; vonia taip pat iš balto stiuko; šviesa krito iš viršaus pro platų langą raudonais matiniais stiklais; prasiskverbę pro juos spinduliai atrodė rausvi."[241] Vonios kambarys kaip dailios moteriškaitės! Baltas ir rausvas miegamasis, užtvindytas šviesos, tviskėjo auksu: „Tiesiog miegamasis, skirtas jaunamartei, penkiolikmetei kunigaikštienei"[242]. Lovos galvūgalyje rausvo ir balto muslino klostės dengė duris, pro kurias, nulipus slaptais laiptais, buvo galima išeiti tiesiai į sodą. Darbo kabinete — minkštas pūkuotas kilimas

---

[240] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 379.
[241] *Werdet. Souvenirs de la Vie littéraire*, p. 326.
[242] *Werdet. Souvenirs de la Vie littéraire*, p. 328.

juodu ir mėlynu fonu; spinta prikrauta knygų, įrištų raudonu tymu su Balzak D'Antragų* herbu; ant juodmedžio etažerės, pridėtos raudonų aplankų su aukso raidėmis, stovėjo gipsinė Napoleono I statulėlė. Prie kalavijo makšties priklijuotas popieriukas su šiuo sakiniu: „Ko jis neužbaigė kalaviju, aš užbaigsiu plunksna". O n o r ė d e B a l z a k a s. Jis puošė ateitį šedevrais.

Pagaliau, kad šio žavaus buto nuomininkas atitiktų aplinką, Balzakas užsisakė pas siuvėją Biuisoną (Rišeljė gatvės name Nr. 100) „balandžio 29 dieną išeigines juodas kelnes už 45 frankus; baltą pikė liemenę už 15 frankų; gegužės 23-iąją — plonos mėlynos gelumbės surdutą už 120 frankų, tamsiai rudas medvilnines kelnes už 28 frankus; smėlio spalvos pikė liemenę už 20 frankų"[243]. Šitose paikystėse būta kažkokio didvyriškumo. „Mano kreditoriai kaukia,— tarsi sakė jis,— mano pusbrolis juos ramdo; mano šeima smunka; aš leidžiu pinigus." O kas užmokės? Su siuvėju Biuisonu — jokio vargo: šis pavyzdingas tiekėjas priimdavo vekselius, pratęsdavo ir pasikliaudavo genialaus kliento ateitimi. Šitas atsidavęs gerbejas buvo taip apakintas Balzako vaizduotės įkarščio, jam taip glostė širdį jo pagyros, jog kartais net apmokėdavo Onorė virėjos sąskaitas ir įsiveldavo į fantastiškus sumanymus to, apie kurį sakydavo „mano klientas, mano kraštietis ir net, drįstu tvirtinti,— mano draugas". Baldų pirkliams draugiškus vekselius pasirašinėjo Latušas ir pats lindo į skolas, gelbėdamas „savo brolį". Be to, jis stengėsi, kad laikraščiuose būtų spausdinami straipsniai, kuriuos rašė Onorė; jo elgesyje buvo keistai sumišęs kilniaširdiškumas, koketavimas ir mizantropija.

„Žmogau, jūs prižadėjote aplankyti sergantį savo brolį; neatėjote; taip ir turėjo būti. O aš, norėdamas įsigyti jūsų palankumą, pranešu, kad rankraštis, kurį palikote pas mane, atsidūrė pono Kanelio rankose; jis atėjo jo pasiimti pats dėl jūsų labo... Sudiev, žmogau. Sveikatos ir gyvenimo džiaugsmo..."[244]

---

[243] Spelberko de Lovanžulio kolekcija.
[244] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 413.

Įsitaisęs prieš gražų rašomąjį stalą, išsivadavęs iš piniginių rūpesčių nuostabiu gebėjimu atitrūkti nuo tikrovės, Balzakas jautė, kaip jį vėl užplūsta karštas noras rašyti. Rašyti, o ką? Pradėjo kurti daugybę knygų, bet nė vienos nebaigė. Minėjo, kad rašys kažkokį romaną — „Pirmykštės bažnyčios istorija". Balzako supratimu, „jo vaizduotė įsisiūbuoja tada, kai toną duoda kitas autorius, net antraeilis"[245]. Pačioje pradžioje tas „kitas autorius" buvo čia Metjurinas, čia Pigo Lebrenas ar Diukrė Diuminilis. Jie įkvėpė jam melodramatiškus romanus, įbruko amžinąją trijulę: auką, pabaisą ir išgelbėtoją; įdiegė pilių su vaiduokliais, grėsmingų požemių pomėgį. Latušas nusipelnė tuo, kad pastūmėjo Balzaką link Valterio Skoto ir Fenimoro Kuperio, link pusiau realistinio istorinio romano. Bet ar iš tikrųjų reikėjo čia Latušo? Fenimorą Kuperį buvo išleidę Balzako pažįstami leidėjai — Mamas, Goslenas, Sotlė. Balzakas žavėjosi juo. „Ak, kad taip pagyvenus, kaip gyveno Mohikanas! — rašė jis Viktorui Ratjė.— Ak, kaip gerai aš permaniau laukinį žmogų! Kaip puikiai suprantu korsarus, nuotykių ieškotojus, žmones, stojusius prieš visuomenę..."[246]

Valteris Skotas, „Veiverlio romanuose" piešdamas Škotijos praeitį, papročius, gyventojus, kasdieninį gyvenimą, davė jam didį pavyzdį. Jis kūrė ne paprastus istorinius romanus, o tiesiog socialines studijas.

„Vietinis koloritas — tik dekoracija. Vaizduojamojo paveikslo centre — charakteringi veikėjai, tie, kuriuos vėliau Balzakas pavadins „socialiniais tipais": Škotijos dvarininkas, kaimo pastorius, didikas, gyvenąs karaliaus dvare, kaimo bajoras, valdančios dinastijos šalininkas ir pretendento į sostą šalininkas, popiežininkas, kameronistas*, pradžios mokyklos mokytojas, kontrabandininkas, teisininkas yra ne tik romanų veikėjai — kiekvienas atstovauja kuriai nors socialinei kategorijai, vaidinančiai svarbų vaidmenį visuomenėje; be jų nebūtų galima suprasti škotų gyvenimo."[247] Balzakui, su užsidegimu skaitančiam

---

[245] L.-J. Arrigon. *Les Débuts littéraires d'Honoré de Balzac,* p. 237.

[246] Balzac. *Correspodance,* t. I, p. 461.

[247] Maurice Bardèche. *Balzac romancier,* p. 32.

Biufoną, nieko nebuvo įdomesnio, kaip rašytojas, dirbąs tą patį klasifikavimo darbą savo srityje. Lyg žaibui tvykstelėjus, jis staiga suvokė, kad galima atkurti romanų serijoje visą Prancūzijos istoriją.

Bet mėgdžioti Valterio Skoto nenorėjo. Galėjo padaryti daugiau ir geriau.

„Jei nenorite vien mėgdžioti Valterį Skotą, tai turite sukurti savą rašymo būdą, o jūs tik sekate juo. Jūs pradedate, kaip ir jis, nuo ilgų pokalbių, kai jums reikia parodyti personažus; jiems atsikalbėjus iki soties, jūs imatės aprašymų ir veiksmo. Priešybių kova, reikalinga kiekviename dramatiniame veikale, ateina paskutinioji. Jūs apverskite aukštyn kojom šį dalyką. Tuos išplerusius pokalbius, puikius pas Skotą, bet bespalvius pas jus, pakeiskite aprašymais, kuriems taip gerai duodasi mūsų kalba. Tegu dialogai jums būna laukiama pasekmė, vainikuojanti jūsų prielaidas. Iš pat pradžių imkitės veiksmo. Imkit siužetą čia iš šono, čia iš užpakalio; žodžiu, kaitaliokite vaizdavimo plotmę, kad nebūtų tolydžio ta pati. Jūs būsite novatorius, kad pritaikysite Prancūzijos istorijai Skoto dialoginės dramos formą. Valteris Skotas neturi aistros: ar jis jos nepažįsta, ar gal jam draudžia veidmainingi jo krašto papročiai. Moteris jam — įkūnyta pareiga. Jo herojės, be retų išimčių, yra visos absoliučiai vienodos, visos, kaip dailininkai sako, nupieštos vienu trafaretu. Visos jos paeina iš Klarisos Harlou; visas jas kildindamas iš vienos tos pačios idėjos, jis tegalėjo tiktai dauginti to paties tipo egzempliorius, įvairuojančius vien nuspalvinimu, čia gyvesniu, čia ne tokiu gyvu. Moteris kelia netvarką visuomenėje aistromis. Aistros reiškimosi pavidalų begalė. Tad pieškite aistras, ir jūs turėsite neišsemiamus galimybių išteklius, nuo kurių atsisakė tasai didis rašytojas, norėdamas būti skaitomas visuose davatkaujančios Anglijos namuose..."[248]

Taip moko Danielis d'Artezas Liusjeną de Riubamprė — žodžiu, Balzakas Balzaką. Balzakui šis patarimas išmintingas. „Išplerę pokalbiai" nebuvo jo stiprioji pusė;

---

[248] B a l z a k a s. Prarastos iliuzijos, p. 238—239 (vertė D. U r b a s).

savo personažų charakteriams paremti jam reikėjo tvirto pagrindo kaip mūrinis namas, miestas ar doktrina. Sunkumai, su kuriais susiduria romanistas, kitokie negu dramaturgo. Norėdamas, kad jo veikėjai gyventų, dramaturgas kreipiasi į gyvus aktorius, pats juos pasirinkęs. Publika patiki jais, nes mato juos. Balzakas turės įtikinti skaitytoją įžvalgiais savo aprašymais. Laiptai Balzako veikaluose bus ne tik laiptų atvaizdas, bet ir visuma tų priežasčių, dėl kurių jie tokie, kokie yra. Jis vaizduos vyro (ar moters) išorę kaip Lavaterio pasekėjas, bet pasistengs, kad tuos neperprantamus išorinius portretus skaitytojo galvoje nušviestų jų išgyvenami jausmai. Parodys, kaip atsirado, augo miestas, papasakos, kodėl kiekvienas jo kvartalas turi savo veidą, kurį suformavo tiek istoriniai įvykiai, tiek dirvos pobūdis.

Jam buvo lemta tapti išradingiausiu novatorium ir savo meto papročių istoriku. Bet argi jis galėjo neišbandyti pirma laimės ir neparašyti tokio madingo tais laikais istorinio romano? Vinji „Sen Maras" pasirodė 1826 metais. Viktoras Hugo pažadėjo Goslenui romaną apie Paryžiaus Dievo Motinos katedrą. Balzakas ketino parašyti du istorinius romanus. Vieno — „Kanonierių kapitonas" — veiksmas turėjo vykti XV amžiuje; antro — „Vaikinas" — neseniai surengto šuanų sukilimo prieš Prancūzijos respubliką laikotarpiu. Latušas buvo niekuo dėtas, kad Balzakas pasirinko šią temą, apie kurią seniai galvojo. Šitai dramatiškai ir vaizdingai epopėjai buvo skirta daugybė knygų — šios kovos dalyvių prisiminimai, istorikų veikalai, „Laiškai apie šuanų sukilimo ištakas". Balzakas daugelį buvo pats įsigijęs, o kitas paėmęs iš Karališkosios bibliotekos. Iš pradžių ketino rašyti pjesę „Privataus gyvenimo vaizdai"[249], bet kiek daug medžiagos buvo romanui! Iš vienos pusės — mėlynieji, respublikonai, vėliau bonapartininkai; iš kitos — baltieji, šuanai, puslaukiniai kaimiečiai, apsitaisę ožkenomis, vadovaujami emigrantų rojalistų, grįžusių iš Anglijos. Fonas — landai, prožirniais apaugę smėlynai, pasalos pamiškėse, senos pilys, kuriose vyksta karo tary-

---

[249] *Madeleine Fargeaud. Sur la route des Chouans et de La Femme abandonnée* (*L'Année balzacienne* 1962, p. 51—59)

bos ir mezgasi meilės intrigos su narsiomis amazonėmis. Antrame plane — kaimo bajorijos, norinčios atgauti dvarus, ir miestų buržuazijos, norinčios juos pasilaikyti, interesų susidūrimas.

Juo daugiau jis skaitė ramiame ir žaviame savo Kasini gatvės fligelyje — nuo skaitymo jį atplėšdavo tik malonūs ponios de Berni vizitai, kai ji ateidavo iš Anfer Sen Mišelio gatvės, kur gyveno,— juo labiau manė suradęs temą, atitinkančią jo užmojį. Kad kuri nors epocha galėtų būti panaudota kaip medžiaga istoriniam romanui, ji turi bent kiek pasitraukti praeitin. Bet „kartais tauta per dešimt metų pasensta labiau negu per šimtmetį". Imperijos žlugimas pavertė istorija gerą gabalą praeities. Tačiau šuanų sukilimas vyko dar taip neseniai, jog buvo galima rasti gyvų jo liudytojų. Pats Bernaras Fransua 1795 metais dirbo Breste. Balzakas dažnai klausėsi tėvo pasakojimų. Dar prieš 1825 -uosius jis buvo apmetęs keletą epizodų: diližano užpuolimą, meilės romaną, kuriame vaizduojamas ir karas, pasakojimą apie rojalistų pagrobtą senatorių. Jau 1827 metais būta „Vaikino" rankraščio, be to, pratarmės metmenų. Pratarmė[250] pradedama epigrafu — citata, paimta iš Rivarolio*. „Mūsų akyse buvo užmiršta tiek didžių žmonių, jog šiandien reikia imtis kažko monumentalaus, norint išlikti žmonių atmintyje." Įsidėmėtina citata, nes ji rodo, kad jau savo negandų metais Balzakas puoselėjo sumanymą pasistatyti ilgaamžį p a m i n k l ą. Po to ėjo išgalvoto autoriaus biografija, nes Onorė tuomet neketino „Vaikino" pasirašyti savo pavarde. Pasirinko slapyvardį, pasivadino Viktoru Morijonu. Skaitytojas turėjo sužinoti, kad tą jauną autorių, gimusį Vandome, mokė griežtas buvęs vienuolis oratorianas, ir jis būtų padaręs nedidelę pažangą, jei ne besaikis jo pomėgis skaityti ir mąstyti. Iš karto pastebime, kad tas jaunas autorius — Balzako antrininkas, turįs, kaip ir jo kūrėjas, aiškiaregystės dovaną.

Viktoras Morijonas aiškina mokytojui, kad laukuose ir po šiaudiniu savo lūšnelės stogu jis patiria tokius pat džiaugsmus, kokius teikia prabanga. „Jis nepaprastai spal-

---

[250] Išspausdinta Pjero Abraamo knygoje „Balzako sukurti veikėjai" (*P i e r r e A b r a h a m. Créatures chez Balzac* (*Paris*, 1931).

vingai vaizdavo malonumus, kuriuos duoda žmogui dideli turtai, kalbėjo apie kvaitulį, kuris apimdavo jį per pokylius, kai jis gėrėjosi nuogais moterų pečiais, jų apdarais, gėlėmis, briliantais, šokiais ir apsvaigusiais žvilgsniais, pasakojo apie savo ištaigius apartamentus, jų apystatą, brangius porcelianus, nuostabius paveikslus, šilko ir kilimų piešinius, smulkiai aprašinėjo prašmatnias karietas, arabiškus ir kitus žirgus, kurie jam kadaise priklausė... lazdeles ir brangenybes, kurias nešiojo, nors nė vieno iš šitų daiktų nebuvo pagavusi jo akių tinklainė..."

Viktorui Morijonui vaidenasi tas gyvenimas, apie kurį svajoja Balzakas: rytietiška prabanga, paryžiečio sultono rūmai ir haremai; jis turi visa, ko geidžia šitas jaunuolis, kuriam neprieinama prabanga ir grožis... minkštus kilimus, net brangakmeniais nusagstytas lazdeles. „Mokytojas patylom seka savo mokinį, mato, kad vaikas nekuklus, bet ir netuščiagarbis; kad kalba apie save taip, tarsi gebėtų pats save iš šalies stebėti, kad santūrus, rimtas, žaismingas, egzaltuotas ir linksmas... Krūmas laukė savo sodininko." Viktoras Morijonas turėjo mirti dar negimęs. Balzakas pagaliau nusprendė būti Balzaku ir pasirašyti „Vaikiną" savo pavarde.

Tema buvo rasta. Trūko tiesioginės pažinties su vietove, peizažais. Tokių vaizdų niekas nepavaduoja; kai romanistas pamato juos savo akimis, jo veikėjai ima laisviau judėti. Šuanų krašte Onorė turėjo draugų. Prisiminkime, kad Balzakų šeima artimai bendravo Tūre su generolu prefektu de Pomereliu. Generolas mirė 1823 metais, bet jo sūnus Žilberas, taip pat atsargos generolas, gyveno Fužere. Pomerelių šeima turėjo mieste gražų namą, kaime — dvi pilis ir plačias žemės valdas. Fužeras buvo pačioje šuanų sukilimo širdyje. Kai sąžiningasis pusbrolis Sedijo 1828-aisiais baigė likviduoti bendrovę, Balzakas parašė generolui.

Balzakas — generolui baronui de Pomereliui 1828 metų rugsėjo 1 dieną:

„Nedideliam mano turtui subyrėjus, aš kartu su juo nukritau iš aukštybių ant žemės. Dėl finansinių audrų, kurios drumsčia Paryžiaus verslininkų sluoksnius, turėjau

atsisakyti tolesnės veiklos. Tėvo atsidavimo ir motinos dosnios širdies dėka mums pavyko išgelbėti šeimos garbę ir gerą jos vardą, bet teko paaukoti savo turtą... Likvidavęs bendrovę, apmokėjau savo skolas, ir dabar, kai man beveik trisdešimt metų, visas mano labas tėra drąsa ir nesuteptas vardas.

Nepraneščiau jums, generole, apie šį liūdną įvykį, jei ne viena aplinkybė, kilusi po to, kai man į galvą atėjo naujas sumanymas. Nusprendžiau vėl imtis plunksnos; miklus varno ar žąsies sparnas turi garantuoti man pragyvenimo šaltinį ir padėti išmokėti skolą motinai. Visą mėnesį sėdžiu prie istorinių veikalų... Gryniausias atsitiktinumas pakišo man vieną istorinį įvykį, nutikusį 1798 metais ir susijusį su Šuanų ir Vandėjos karu; tai bus medžiaga mano kūriniui, kurį lengvai parašysiu. Tam nereikia nieko tyrinėti, nebent susipažinti su veiksmo vieta.

Pirmiausia pagalvojau apie jus ir nusprendžiau pasiprašyti viešnagės kokiom trim savaitėm. Mūza, jos ragelis, stopa popieriaus ir aš pats tikriausiai nesudarysime daug rūpesčių; bet paskui pamaniau, kad, be abejo, būsiu jums našta... Tad žinokite, generole, kad sudedamoji lova, čiužinys, stalas,— jeigu jis keturkojis ir nekliba,— kėdė ir stogas virš galvos — viskas, ko prašau; aišku, pasikliauju taip pat tokiu brangiu man ir žaviu jūsų prielankumu..."[251]

Tai buvo mielas laiškas, trykšte trykštantis jaunyste ir pasitikėjimu. Generolas de Pomerelis atsakė: „Laukiu jūsų". Balzakas bemat sėdo į diližaną, važiuojantį į Bretanę; vakare atvyko į Alansoną ir apsistojo „Mauro" viešbutyje, kurį jau pažinojo. Apžiūrėjo miestą, ir Val Noblio gatvėje į akis jam krito senas rūmas, kuris tarsi įkūnijo provincijos gyvenimo amžinumą. Šis vaizdas įstrigo jo atmintin visam laikui. Kelyje iš Alansono į Fužerą Balzakas žvelgė į gamtovaizdžius akimis, kurios viską pastebi. Pagaliau atvažiavo pas Pomerelius. Baronienė, daug jaunesnė už vyrą, priėmė jį labai meiliai. Šeimininkus iš pradžių šiek tiek nustebino keleivio vargana išvaizda ir „bjauri" skry-

---

[251] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 336—337.

bėlė. Bet nerimas greit praėjo. Kai keleivis nusiėmė „bjauriąją" skrybėlę, jie pamatė guvų, linksmą veidą, kaktą, „tarsi švytinčią" [252], ir rudas akis, kuriose it žvaigždelės spindėjo auksiniai taškiukai. Onorė su tokiu įkvėpimu pasakojo apie savo kelionę, kad generolas ir jo žmona juokėsi iki ašarų.

Tarp jų tuoj pat užsimezgė draugystė. Ponia de Pomerel ir jos kambarinė Luiza nutarė „atpenėti" sulysusį keleivį. Balzakas praminė šeimininkę „Ledi maitintoja". Jis pamėgo savo kambarį, žalią stalelį, ant kurio rašė ir nuo kurio jį atplėšdavo Luiza, atėjusi pranešti, kad valgis ant stalo. Valgomajame prie savo lėkštės jis visada rasdavo traškučių ir sviesto. Nuolatinis ponios de Pomerel meilumas gydė sopančios širdies žaizdas. Kiekvieną rytą, lydimas šeimininko, išeidavo susipažinti su apylinkėmis, vaikščiojo po landus, apaugusius prožirniais ir dygiais, ryškiai geltonais krūmokšniais, po rudens nuauksintus miškus, žiūrinėjo Pelrinos kalvą, vietą, kur pilietinio karo metu buvo surengta garsioji pasala.

Lankėsi trobose, klausinėjo žmones, stebėjo papročius. Romanistas gali ir turi daug ką išgalvoti, bet išeities taškas privalo būti tikrovė. Generolas pasakojo jam apie pilietinius karus, apie tai, kaip užpuolė Fužerą sukilę kaimiečiai; supažindino Balzaką su keletu dar gyvų kovos dalyvių; nupiešė kelis portretus kunigų fanatikų: abato Bernjė, abato Diuvalio, iš kurių romanistas nulipdė nuožmųjį Giudeną. Kiekvieną popietę Balzakas sėsdavo prie „Vaikino" rankraščio, perdirbinėdavo jį, turtindavo tuo, ką buvo išgirdęs ir pastebėjęs. Ponia de Pomerel, kuriai nepatiko knygos pavadinimas, įkalbėjo Balzaką jį pakeisti. Ilgai galvojęs, surado kitą — „Šuanai, arba Bretanė prieš trisdešimt metų", paskui „Paskutinis šuanas, arba Bretanė 1800 metais". Šia antrašte išeina pirmas romano leidimas. Balzakas dirbo su džiaugsmu, jausdamas, kad pagaliau pavyko sulydyti romantiką ir tikrovę, istoriją ir išmonę. Bet, skęsdamas gausybėje vaizdų, įvykių ir asmenų, sunkiai rentė knygą.

---

[252] Pontavice de Heussey. *Balzac en Bretagne*, p. 21—22.

Iš Latušo plaukė kupini pasipiktinimo laiškai dėl to, kad jis taip ilgai negrįžo.

Latušas — Balzakui 1828 metų spalio 9 dieną:

„Fužeras — miestas su 7200 gyventojų; pirmosios instancijos teismas, pašukinės drobės fabrikas, kailių raugykla prie Kuenono; 3°36′ vakarų ilgumos; 48°20′ — platumos. Štai tas romantiškas nuošalus kampelis, kurį pasirinko savo ištrėmimo vieta mano beprotis, taip toli nuo Anfero gatvės, nuo Sent Onorė gatvės! Piniginės išlaidos, naktys, praleistos ant odinės diližano sėdynės, galvos skausmas, nusilaupęs užpakalis... ir dėl ko visa tai?.. Grįžkite pagaliau namo — su šedevru ar be jo; jums išvažiavus, nė karto nesijuokiau..."[253]

Jis pyko ant jauno kolegos, kam tas išsikėlė balažin kur, toli nuo būtiniausių daiktų, kitaip sakant, nuo naujųjų romanų: „Tenubaudžia jus įkvėpimo dievas!"[254]

Ponia de Berni taip pat kentėjo, bet rašė apie tai su meile.

Ponia de Berni — Balzakui:

„Labas vakaras, brangus kačiuk, tuoj dešimta, ir man norisi manyti, kad tu šią akimirką vedžioji popieriuje tą švelnų žodelį „Kac kac", kurį man taip malonu išgirsti ar skaityti... Brangusis, mylimasis, pasisodink savo katytę ant kelių, leisk jai apkabinti tau kaklą, uždėk mielą galvą jai ant peties. Tik neužsnūsk, ne! Ir kad neužeitų ši užgaida, bučiuoju tave taip, kaip mudu mokame bučiuotis. Koks gražus vaizdas! Ir kaip man būtų malonu, jeigu jis taptų šią akimirką tikrove! Bijau, kad dar ilgai ten būsi. Tačiau jei tau ten gerai ir tu dirbi, turėčiau būti patenkinta. Branguti, mano protas padarys viską, ko tu pareikalausi, bet mano širdis — per daug išpaikintas vaikas, kad gera valia sutiktų su ta santūra, kuri jai primetama..."[255]

Spalio gale Balzakas grįžo į Kasini gatvę ir paprašė Latušą atnešti kelis lapus „Fragoletos", keisto romano apie

---

[253] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 344—345.
[254] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 346.
[255] *Balzac. Correspondance,* t. I, p. 342—343.

neapolietį hermafroditą, kurį geraširdis bambeklis jau seniai rašė. Jis pats (Balzakas) paskaitysiąs draugui epizodą iš „Šuanų". „Gerai, atvažiuosiu,— atsakė Latušas.— Atvažiuosiu į Kasini gatvę, bet tik tarp penkių ir šešių. Tikiuosi, kad, dešimt minučių pasiklausęs „Fragoletos", pavaišinsite mane naujuoju vaisium, ketvirčiu tos kriaušės, kuri išnoko vos tik pražydusi..." Balzako skaitymas susilaukė didžiulio pasisekimo. Zirzlys Latušas susižavėjo ir — dar nuostabiau — pasakė tai balsu. Žinoma, būtų galima tobulinti. Kaip turintis gerą skonį žmogus, padarė keletą pastabų. Bet knygą reikią išleisti.

Latušas — Balzakui:

„O dėl jūsų knygos, tai *exeat*[256], šimtą kartų *exeat*. Kam man kartoti tą pat? Nemanykite, dėl dievo meilės, kad nenoriu klausytis jūsų skaitomų ištraukų; man tai visada malonu ir naudinga; bet pateikite ką nors nauja. Nelinksniuokite be paliovos žodžio „mūza". Mielai prašau patarimo tuos, kurių talentą vertinu; papasakoju jiems paskui, maloniai atsidėkodamas, kaip panaudojau tą ar kitą jų patarimą; bet kai padedu ant stalo visą jautį, nemėgstu vaišinti svečio mažais gabaliukais. Gana, gana, jūs tiesiog kūdikis! Jei mokėčiau varyti piktąsias dvasias, būtinai padaryčiau tai dabar, nes, sprendžiant iš visiškai netikėto, visiškai nesuprantamo lėtumo, su kuriuo išdidusis mūsų Onorė, kuriam romanai pilasi kaip iš gausybės rago — jis parašo keturis per pusantro mėnesio,— dailina savo „Šuaną", man regis, kad į tą „Šuaną" pats velnias įlindęs. Na, greičiau! Norėčiau, kad jūsų markizas su visais savo titulais ir gražiu mėlynu apdaru pasirodytų keturiuose tomuose.

Ar ne per ilgai laižote tą savo lokutį? Išparduosime jį kaip duoną..."[257]

„Išparduosime jį..." Mat Latušas apsiėmė dėl „Šuanų" išleidimo derėtis su Jurbenu Kaneliu. Kodėl? Balzakas pats gerai pažinojo Kanelį. Jam patiko šito leidėjo žmona. Vadino ponią Kanel „mis" arba „mis Ana" ir mėgo glostyti

---

256 Tegul išeina. (*Lot.*)

257 *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 356.

gražius jos plaukus. Bet Kanelis nenorėjo apmokėti rinkėjų darbo; šias išlaidas padengti apsiėmė Latušas. Ar davė jam ši knyga pelno? Ar, priešingai, jis pasidalijo nuostolius su Kaneliu? Šiaip ar taip, Balzakui už pirmą šio romano leidimą buvo įteikta tik tūkstantis frankų. Tiesa, knygos tiražas tebuvo tūkstantis egzempliorių; juos išpardavus, autorius turėjo atgauti nuosavybės teisę į savo kūrinį. Latušas — Balzakui: „O dabar, jei nesate pagyrų puodas, jei nestatote oro pilių svajų šalyje, ateikite su popieriais rankose ir su pažadais lūpose. Mes pasišovę pasirašyti sutartį..."[258]

Pasirašyti sutartį su Balzaku nebuvo lengva. Žmogus vargais negalais nukanki į Kasini gatvę — Paryžiaus pakraštį; bet Onorė namie nėra, nes jis ištisas dienas dabar sėdi Versalyje, pas tėvus ir seserį; ten pastogė ir valgis jam nieko nekainuoja. Ką daryti? Važiuoti tenai? „Būtų apmaudu dangintis į Versalį dėl nieko." Išrašyti fligelio sienas keiksmažodžiais? Menka paguoda. Balzakas aimanavo neturįs pinigų. Kas kaltas?

Latušas — Balzakui 1828 metų lapkričio 30 dieną:

„Šiandien, lapkričio 30-ąją, jūsų padėtis tokia, kokia buvo lapkričio 15-ąją. Tai ko jums sielotis? Jūs vis toks pat: išsirenkate Kasini gatvę savo būstu, bet čia negyvenate, visur bastotės, tik ne ten, kur būtų galima uždirbti pinigų; perkate kreditan kilimus, raudonmedžio spintas, gražiai įrištas knygas, kokios patinka kvailiams, niekam nereikalingus laikrodžius, graviūras; vaikote mane po visą Paryžių, kad suieškočiau kandeliabrų, kurie paskui stovi be žvakių; ir tuo tarpu neturite kišenėje nė trisdešimt atliekamų su, kad aplankytumėte sergantį draugą! Kas pasiduoda iš anksto dvejiems metams apmušėjo malonei, to vieta Šarantono beprotnamyje! Galima jaustis gerai ir pastogėje su šlapiom malkom, sužiedėjusios duonos pluta ir draugais, kuriems nereikia sukarti vienuolikos ljė, kad jus padrąsintų, pagirtų ir pralinksmintų. Bet jūs pats to norite..."[259]

---

[258] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 357.

[259] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 354—355.

Ar jis to norėjo? Ko apskritai norėjo? Pats nežinojo. Balzakas — Latušui: „Brangusis drauge, pasikliauju jumis. Tarkitės už mane, palieku jums laisvas rankas... Elkitės savo nuožiūra"[260]. Buvo toks pasimetęs, jog net siūlė Latušui apsigyventi su juo netoli Onė. Latušas — Balzakui: „O kas parūpins maistą dviem žmonėms, kai jie įsikurs miškuose, kas klos lovas, taisys pusryčius ir pietus? Jūs? Jums visos dienos neužtektų, kad namų ūkį laikytumėte tvarkingai... Dieve mano! Jau kitą dieną išbadytume vienas kitam akis... Anfero gatvė, Fužeras, Versalis, Onė — ko, po velnių, trankotės? Klajoklių gentis būtų išginusi jus už nepasėdumą. Amžinasis žydas nebūtų priėmęs jūsų kelionės draugu"[261]. Laišką jis baigė pasisiūlymu nupirkti iš Balzako visą rankraštį, kai šis jį sutvarkys; užmokėsiąs „nebrangiai, bet grynaisiais". Latušas, nestokodamas sveikos nuovokos, puikiai matė, jog Balzako piniginė tuščia; o kad nestokojo ir gero skonio, puikiai suprato, kokiu retu talentu apdovanotas jaunasis jo draugas. Tik šitas talentingas vaikinas gadino jam nervus.

Pagaliau, 1829 metų sausio 15 dieną, sutartis buvo pasirašyta, avansas išmokėtas. Teliko dabar išgauti iš autoriaus rankraštį, su kuriuo jis nenorėjo skirtis, kaip nenori skirtis konkursinio egzamino dalyvis su rašiniu, karštai vildamasis, kad padarysiąs iš jo šedevrą.

X

PIRMIEJI ŠLOVĖS SPINDULIAI

> Meilės liepsna ne taip maloni širdžiai kaip pirmieji šlovės spinduliai.
>
> Vovenargas

„Paskutinysis šuanas" (vėliau romanas pavadintas „Šuanai") — slėpininga knyga. Baltieji ir mėlynieji, rojalistai ir respublikonai, kovojo su laukiniu įsiūčiu, „šaudė vieni kitus kaip zuikius". Kieno pusę palaikė Balzakas? Pagal

260 *F r é d é r i c S e g u. Henri de Latouche*, p. 395.
261 *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 350—351.

auklėjimą, šeimą jis linko greičiau prie mėlynųjų. Jo bičiulis Pomerelis, bonapartistas, aišku, mėlynuosius pavaizdavo su simpatija. Mėlynieji sudarė reguliariuosius dalinius, vadovaujamus tikrų karininkų; baltieji kovojo kaip mohikanai. Balzakas nieko neteisė, tik aprašinėjo. Balzakui, kaip ir Hegeliui, Vandėja buvo tragiškas istorijos epizodas. Šuanai — pavėlavę didvyriai, skatinami kilnių, bet atgyvenusių idėjų. Brūzgynuose ir landuose šmėščioja grėsmingi šešėliai. Policininkas Korantenas bando pasinaudoti lengvo elgesio merginos, Mari de Vernej, paslaugomis; įsimylėjusi vyrą, kurį turi išduoti, Mari kartu su juo žengia mirtin po aistringiausios ir beviltiškiausios vestuvių nakties. Visa tai baigiasi štai kokiu vaizdu: taikingas kaimietis eina aikšte, tempdamas už virvės karvę; tai garsusis Šliaužk Žeme, dar neseniai vienas nuožmiausių šuanų. Galimas daiktas, turgaus aikštėje parodė jį svečiui Pomerelis. Gražiausieji epilogai atsiranda iš tokių atsitiktinių susidūrimų.

Jaunasis autorius žinojo parašęs p i r m ą savo romaną. Pasibaigė bakalauro Oraso de Sent Obeno karjera, pasibaigė neprasidėjęs Viktoro Morijono gyvenimas. „Šuaną" pasirašys ONORĖ BALZAKAS. Todėl jis norėjo, kad kūrinys būtų tobulas. Nesugebėdamas — taip pats manė — lengvai rašyti, jis buvo nepatenkintas pirmuoju variantu. Išmargino korektūras taisymais ir papildymais. Latušas, apmokąs spausdinimo išlaidas iš savo kišenės, siuto. Šitie taisymai, pakeitimai ir prierašai brangiai atsiėjo. „Ką, po velnių, įsikalėte į galvą? Palikite ramybėje tą juodą dėmelę, kurią jūsų meilužė turi po kaire krūtimi,— juk tai apgamas..."[262] Balzakas paprašė mėnesio laiko knygai baigti; o po pusantro mėnesio vis dar ją taisė. Be to, reikalavo egzempliorių šeimos nariams, poniai de Berni, Pomereliams. Tai buvo natūralu, bet Latušas putojo iš pykčio: „Jei būčiau žinojęs, kad išlaidos padidės penkiais šimtais frankų ir turėsiu nemokamai atiduoti iš savo tūkstančio egzempliorių kelis egzempliorius, argi būčiau kišęs nagus prie šio reikalo?.." Be to, jis dabar visai nematė Balzako: „Man sunku patikėti, kad jūs ožiuojatės. Išauklėtas žmo-

---

[262] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 383.

gus šėlsta, bet nesiožiuoja..."[263] O išauklėtas žmogus buvo užsiėmęs — rašė draugams, kad leidžiamas jo kūrinys.

Balzakas — generolui baronui de Pomereliui 1829 metų kovo 11 dieną:

„Ką aš čia sakau: „Mano knyga?".. Ji tam tikra prasme ir jūsų, nes iš tiesų ją sudaro tik neįkainojamos istorijos, kurias man taip nuostabiai ir iš širdies porindavote, kai gurkšnodavome skaidrųjį Gravo vynelį ir kramsnodavome sviestu teptus traškučius. Pradedant daina „Metas išvykti, gražuole" ir baigiant Meliuzinos bokštu, ir t.t. ... viskas ten priklauso jums, net autoriaus širdis, plunksna ir prisiminimai.

Tikiuosi, kad ponia de Pomerel pasijuoks iš kai kurių smulkmenų apie sviestą, vyno ąsočius, dervines žvakes, gyvatvores, smaigus ir apie tai, kaip sunku kartais nueiti į balių,— iš to, ką sudėjau į savo knygą, jeigu ji įstengs perskaityti ją ir neužmigti. Atsižvelgiau į tai, kad žavingai jūsų poniai nepatiko pavadinimas „Vaikinas"; jis pakeistas..."[264]

Knyga pasirodė 1829 metų kovo mėnesį. Latušas apie ją palankiai atsiliepė laikraštyje *Le Figaro* ir pasirūpino, kad jo pavyzdžiu pasektų keli kiti žmonės. Bet dar buvo ne laikas kalbėti apie sėkmę. Knygos niekas nepirko.

Latušas — Balzakui 1829 metų balandžio 15 dieną:

„Iš mūsų malonės ant jūsų pilte pilasi liaupsinantys straipsniai. Gal tą knygą galų gale pradės pirkti. Beje, daugiau negalime jums duoti nei pinigų, nei patarimų. Juk su jumis nebesimatome! Taip ir turėjo būti. Na ką gi, mielas drauguži, ar nebuvo mano teisybė, kai pasakiau jums savo sentenciją: „Jei trisdešimties metų sulaukęs žmogus dar ne mizantropas, tai jis gimė beširdis"? Sudiev, egoiste"[265].

Praėjo aštuoni mėnesiai, o Jurbenas Kanelis tepardavė 450 egzempliorių. Latušas liūdnai skaičiavo pajamas. Kai truputį vėliau pasirodė jo romanas „Fragoleta", Balzakas išspausdino žurnale *Mercure* beveik priešišką, daugiau

---

[263] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 389.
[264] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 387.
[265] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 391.

negu santūrų atsiliepimą. Kalbėjo apie Neapolį, Vezuvijų, Briumero aštuonioliktąją, bet nieko nepasakė apie pačią „Fragoletą". Apie Latušą rašė štai ką: „Tokiu gaižiu juoku juokiasi žmogus, kuris netiki nei laime, nei laisve... Jo sieloje yra kažkas volteriška ir baironiška... Tegul nagrinėja knygą tas, kuris išdrįs. Aš nesiryžtu... Pono Latušo lakoniškumas labai primena žaibą. Apakintas skaitytojas apžlimba ir nežino, kur stato koją. Beje, kad ir koks būtų mano įspūdis, ši knyga sukels didelį triukšmą; jai netrūks nei pagyrų, nei kritikos". Kandžiau nebūtų parašęs nė priešas, ir Latušas pasipiktino. Iš tiesų tas Balzakas — baisiausias egoistas! Be to, Šarlis Sedijo, skrupulingai likviduojąs Balzako bendrovę, uoliai, net žiaurokai žiūrėjo, kad būtų išieškoti jo giminaičio vekseliai, net iš pono de Latušo. „Tai tiesiog negirdėta! O, rodos, padorus žmogus! Tegul perkūnas jus nutrenkia, ponas Sedijo!.."[266] Ir, pagautas kilnaus pasipiktinimo, sušunka:

„Tegul velnias rauna tą Kasini gatvę! Tegul amžių amžiams siunčia tiems, kurie joje gyvena, įmetėjusias meilužes, sužiedėjusią duoną, geležines šakutes, bjaurias atomazgas ir patetiškas pratarmes!.."[267]

Tiesą pasakius, tuodu vyrai ėmė vienas kito neapkęsti. Latušas — įmantrus, tvarkingas, smulkmeniškas — bjaurėjosi Balzako nesivaržymu, atžaria elgsena, gremėzdiška figūra. Balzakas šiurkščiai pokštaudavo, pasakodavo nešvankias istorijas; Latušas tada tylėdavo, sučiaupęs lūpas. Žorž Sand, gerai pažinojusi abu vyrus, sakė: „Man visada atrodė, kad Latušas į savo kalbas įdeda per daug tikro talento, Balzakas — tik savo dūką. Jis švaistė vien tai, ko turėjo per daug, o didelę savo išmintį tausojo kūrybai". Latušas Balzakui sakė, kad jo literatūrinis tuščiagarbiškumas panašus į paikiojimą. Balzakas atsikirto:

„Jei žmogus turi minčių, kurių negali išreikšti taip sąmojingai ir žaviai, kaip darote jūs, vadinasi, jis tuščiagarbis. Velniai griebtų! Kiek tų tuščiagarbių pasaulyje,

---

[266] Balzac. *Correspondance*, t. I, p. 375.
[267] Balzac. *Correspondance*, t. I, p. 381.

nes aš pažįstu daugybę kolegų, kurie nesugeba reikšti minčių geriau už mane...

O dėl to „Šuano", tai štai kas: vieną gražią dieną išleidau šią knygą savo sąskaita ir praradau nemažai pinigų. Pats neįstengiau parduoti nė vieno egzemplioriaus; o mano tipografas pardavė keturis šimtus egzempliorių, nors spaudoje ir nebuvo apie „Šuaną" rašyta. Vadinasi, jums nesiseka dar labiau negu man, nes apie jūsų knygą yra išspausdinta straipsnių, o išparduota tik trys šimtai egzempliorių. Jei nori, kad tavo knygą pirktų, reikia vieno gero straipsnio trijuose laikraščiuose, bet tas straipsnis turi būti įdėtas gerai matomoje vietoje, kad perskaitytų jį visas Paryžius. „Šuanas" bus išparduotas tik tuo atveju, ir tegul velniai mane neša, jei čia kuo nors dėta mano tuštybė..."[268]

Nors „Šuanas" iš tikrųjų nesusilaukė plačiosios publikos pripažinimo, negausūs jo skaitytojai nusimanė apie literatūrą. Onorė žinojo, kad nuo šiolei keletui žinovų jis bus „Šuano" autorius.

Siurvilis, Politechnikos mokyklos auklėtinis, supažindino jį su savo kolegomis, taip pat Politechnikos mokyklos auklėtiniais, Sen Syro mokyklos prie Versalio instruktoriais,— majoru Karo, kapitonu Periola, šauniu ir garbingu artileristu. Balzakas mėgo bendrauti su šiais protingais žmonėmis, kuriems patiko „Šuanas"; jis klausydavosi jų pasakojimų apie karą ir nelaisvę. Ponia Karo (mergautinė pavardė — Ziulma Turanžen), labai dorovinga, narsi ir stoiška moteris, tapo patikimiausia jo drauge. Buvo šiek tiek luoša, bet veidas spindėte spindėjo aistra ir energija. Visiškai nekoketavo. Jis atnešdavo jai dovanėlių: čia kokį židinio ekranėlį, čia degtukų dėklelį. Tikėjosi, kad ji ras jiems vietos savo šeimos namuose Frapelyje, netoli Isudeno. „Gyventi turinčio puikią sielą žmogaus atmintyje — viena brangiausių mano širdžiai iliuzijų."

Bet tai nebuvo iliuzija. Ziulma Karo, tikrai prakilni siela, įspėjo, kad Balzakas — didis žmogus, kurį gniuždo maži rūpesčiai: kartais jis atvykdavo į Sen Syrą užmiršti savo bėdų. Iš tėvo, Remi Turanženo, Isudeno mero pava-

---

[268] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 397—398.

duotojo, tauraus žmogaus, Ziulma buvo paveldėjusi XVIII amžiaus liberalines idėjas. Visa jos šeima, pasiturintys buržua, buvo respublikonai. Du Ziulmos broliai pasidarė deputatais. Jos vyras, majoras Karo, atsisakė balsuoti už konsulatą iki gyvos galvos. Todėl beveik pateko į nemalonę. Ir vyras, ir žmona tapo nuoširdžiausiais Balzako draugais.

Dangiškojoje šeimynėlėje reikalai klostėsi ne per geriausiai. Bernaras Fransua negalėjo priprasti prie gyvenimo permainos. Atplėštas nuo Vilparizi ir senatviškos savo meilės romano, jis lėtai geso. Pats save gydantis ir pats pasiskiriantis vaistus kandidatas į šimtamečius sunkiai susirgo. 1829 metų balandžio pabaigoje gydytojai pareiškė, kad jo gyvybė kabo ant plauko — kepenyse iškilusi didžiulė votis, kurią reikia prapjauti. Gerbiamoji motušė vainojo — ne be reikalo — Onorė už prabangą, nesuprasdama, kaip, iki ausų įsiskolinęs (ypač jai), jis dar perka baldus, apmušalus ir visokius gražius niekučius. Lora gynė brolį. Taip, jis nusipirkęs raudonmedžio knygų spintą; taip, davęs įrišti knygas tymu. Bet juk sakėsi pasirengęs jas parduoti, kad atsilygintų motinai; tik tada turėsiąs imti tuos veikalus iš Karališkosios bibliotekos; bet knygų parsigabenimas iš Bibliotekos atsieisiąs daugiau pinigų, negu būsią jų gauta jas pardavus. Kas dar? Keletas uolekčių apmušalų, truputis kutų, kilimas? Kokie niekai! Ne, iš tiesų jis nesijaučiąs kaltas ir kenčiąs dėl amžinų priekaištų. Kad galėtų rašyti, jam reikią vienuolyniškos tylos ir ramybės! O jei per trumpus atokvėpius puoląs iš asketizmo į prabangą, nesą nieko paprastesnio! Menininkui, kai jis dirba, tereikią mansardos ir duonos. „Bet po ilgos minčių klajonės, po gyvenimo dykynėse, kur pilna jo išgalvotų būtybių, pasakų karalijos rūmuose, jis labiau negu bet kuris kitas žmogus trokšta išteklių, kuriuos sukūrė civilizacija turtingųjų ir dykinėtojų pramogai..."[269]

Jį suprato tik Lora ir galbūt Siurvilis. Kokiais stipriais ryšiais susaistė brolį ir seserį juos blaškiusi jaunystė!

Balzakas — Lorai Siurvil 1829 metų vasario 11 dieną:

„Kai mane apima širdgėla, mano mintys nukrypsta į

---

[269] *Balzac. Des Artistes.* II (*La Silhouette, n° du 11 mars* 1830).

kažką, tarsi į mylimąją. Štai ką tik prieš ugnį, degančią židinyje, nevalingai skėstelėjau rankomis kaip tu — šitaip, lyg sparnais, suplasnoji, kai esi patenkinta savimi, kokiu nors sąmoju, mintimi, jausmu, bet kuo.

Tada pagalvojau apie tave ir tariau sau: „Palauk, turiu parašyti jai ir pasakyti, kad myliu ją, Siurvilį taip pat". Štai ir rašau..."[270]

Šitas broliškas prisirišimas buvo švelnus kaip meilė, bet savo vaga ėjo ir įprastiniai meilės reikalai. Po dvejus metus trukusio atsiskyrimo, kurio reikalavo Lora de Berni, jis grįžo prie kunigaikštienės d'Abrantes, neįstengdamas, kaip dauguma vyrų, atsispirti pagundai. Matydavosi su ja vogčiomis, slėpiningame Versalio rūmelyje. Užsirėmę ant palangės, jie žvelgė į „nuostabias, paslaptingas žvaigždes" ir mėgavosi „didinga tyla, pripildžiusia sielą"[271]. Šiltos vasaros naktys brangios meilužiams. Kaip visos senstančios moterys, ji pasakodavo apie savo sielvartus, apie tai, kad per anksti nuvytusi, apie sudužusias viltis. Melancholija — veiksminga koketavimo forma. Onorė, kaip visi jauni vyrai, guodė ją, tvirtindamas, nors pats tuo netikėjo, kad daug moterų, vyresnių už ją, iš naujo pradėjo gražų, saldų gyvenimą. Ji barė jį, kad ją paaukojęs „dėl savo senųjų grandinių". Jis iškilniai ir melagingai prisiekinėjo, žadėjo dažniau su ja matytis, „tik neturi nieko žinoti mano sesuo". Iš tikrųjų, taip dosniai padėjusi, kai reikėjo gelbėti Onorė, ponia de Berni atgavo v i s ų Balzakų malonę ir dažnai lankydavosi Versalyje, pas Lorą. O Balzakas nenorėjo užduoti širdies poniai de Berni.

Dilekta, sulaukusi penkiasdešimt dvejų metų, vis dar buvo karštai įsimylėjusi. Ak, kaip ji skyrėsi dabar nuo tos save tvardančios, truputį pašaipios moters, kokia buvo, kai užsimezgė jų meilės ryšys! Mylėjo jauną savo meilužį su beprotiška aistra; žavėjosi gimstančiu jo genijum.

Ponia de Berni — Balzakui:

„Ak, brangusis, dieviškasis! Skęsti ekstazėje, nugrimzdusi į prisiminimus,— štai ką sugebu. Kaip apsakyti tau,

---

270 *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 376—377.
271 *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 411—412.

kokia aš laiminga? Kad suprastum, turėtum pažinti save, o tai neįmanoma; svarbiausia, tu negali įsivaizduoti, kas esi man. Jei beprotiškose svajose būčiau norėjusi, kad mane kas mylėtų taip, kaip mylima tik danguje, ir jei šitas noras būtų išsipildęs, tai ir tada, palyginus šią palaimą su ta, kurią suteiki man tu, būtų atrodę, kad nieko nelaimėjau. Ak, ką aš galiu padaryti? Kur rasti jėgų, galios, visa tai, kuo norėčiau, kuo reikėtų užmokėti už tokią meilę? Vakarykštis vakaras, tik vakarykštis vakaras man brangesnis negu dešimt šimtmečių... Tau mano pasveikinimas, meilė ir šlovė!.."[272]

Kitą dieną ji rašė: „Jau švinta; sveikinu savo mylimąjį, sveikinu mielą savo valdovą!.."[273] Tačiau nesuprato, kaip tokia turtinga širdis gali kažką slėpti nuo tos, kuri jį dievina. Žinojo, kad jis vėl matosi su kunigaikštiene d'Abrantes. Sėdėdamas ant sofos, ant „tos šventos vietos", jis atsakė: „Kaip aš galiu, Lora, staiga viską nutraukti? Kaip galiu neapmokėti skolos asmeniui, kuris, atrodo, viską man aukoja?" Bet ar nebuvo dar svarbesnė Onorė skola vargšei draugei, kuri rėmė jį negandų metais tiek buvimu šalia, tiek glamonėmis, tiek turtu? „Pridursiu labai nuoširdžiai dar viena, mano mieliausias: netikiu, kad ši moteris galėtų ar norėtų būti tau naudinga... Ji šito nenorės; juk iš tiesų, gyvendamas Versalyje, sėkmės nepasieksi, o ji, man regis, nesutiks, kad gyventum toli nuo jos."

Ant „šventosios" sofos Onorė pažadėdavo viską. O likęs vienas, važiuodavo į Versalį ir taisydavo ten rankraščius kunigaikštienei, kuri saviškai jam už tai atsilygindavo. Vargšė Dilekta pėstute ateidavo į Kasini gatvę ir iš namo gyventojų sužinodavo, kad jo nėra namie. Bausdavo jį tada oficialiu „jūs": „Prašau jus pranešti man, ar galiu — nesvarbu, ar švies saulė, ar lis — ateiti į Kasini gatvę trečią valandą?.. Sudiev, mielasis... Sudiev..."[274]

Moralistas pasmerktų šią neištikimybę, šitas melagys-

---

272 *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 428—429.
273 *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 430.
274 *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 432.

tes. Balzakas jas pateisina: „Žmogus, pavertęs savo sielą veidrodžiu, kuriame atsispindi visas pasaulis, stokoja tos rūšies logikos, to atkaklumo, kurį mes vadiname charakteriu. Jis truputį pasileidęs... Susižavi kaip vaikas viskuo, kas daro jam įspūdį... Gali dievinti savo meilužę ir nei iš šio, nei iš to pamesti..."[275] Primityvios tautos tuos, kurie turi antrąją regą,— bardus, improvizatorius,— laiko ypatingais žmonėmis. Pas mus, „kai žybteli šviesa, kiekvienas skuba jos gesinti, galvodamas, kad tai gaisras". Balzakas reikalauja įteisinti permainingumą.

Žodžiu, jis skyrė dvi meilės rūšis, pridurdamas trečią, pirmosios ir antrosios plakinį. Draugai, su kuriais jis susitikdavo kavinėje, įkvėpė jam pomėgį nesivaržant palaidai gyventi. „Gamta apdovanojo mus geismu; reikia stengtis kuo rečiau pasninkauti... mylėtis, kaip reikalauja visuomeniniai įstatymai, su kodeksu rankoje ir laikantis etiketo; į meilę žiūrėti kaip į šokį, fechtavimą ir dainavimą." Tokia meilė pačia savo prigimtimi neištikima; ji gali pasitenkinti kiekvienu baltu ir rausvu moters kūnu, pasipainiojusiu po ranka.

Bet nei geismas, nei aistra nėra meilė. „Vyrai ir moterys gali, neužsitraukdami gėdos, užsidegti aistra keletui žmonių iš karto; juk taip natūralu siekti laimės! Bet gyvenime esti tik viena meilė." Tą vienintelę meilę jis tam tikra prasme jautė poniai de Berni. Gosli, išmintinga ir kartu jautri, ji buvo jam „angelas, nusileidęs iš dangaus". Ji suformavo jį, suprato esant talentingą, vadovavo jam. Jeigu ne ji, Balzako genijus gal nebūtų suklestėjęs. Ir jis tai žino.

Jo meilė Lorai de Berni — geidulingumo ir tikro jausmo samplaika; ji nepastovi, jei turėsime omeny geidulingumą; ištikima — jei turėsime omeny tikrą jausmą. Patyręs šią nuostabią žemišką meilę, Balzakas svajoja apie kažką grynai angeliška, apie moterį, kuri, nereikalaudama glamonių, būtų prakilni gailestingoji sesuo, globojanti genijų. Bet moteris taip pat nėra nei angelas, nei žvėris. Jos kūnas taip pat reikalauja savo dalies, ir net įstabus Dilektos pasiaukojimas negali įveikti nei būdingo žmogaus

---

[275] *Balzac. Des Artistes.* II (*La Silhouette, n° du 11 mars* 1830).

prigimčiai kūniškos ir dvasinės meilės antagonizmo, nei kūrėjo aistros moteriai ir kūrybos antagonizmo. Kiekviena moteris, kuri pamilsta menininką, pasmerkia save — anksčiau ar vėliau — kančiai.

Bernaras Fransua mirė birželio 19 dieną. Jis irgi tapo Lafaržo tontinos „dezertyru"; kadangi manė esąs nemirtingas, visą savo gerą buvo įdėjęs į rentą iki gyvos galvos, ir jo žmonos finansinė padėtis pasidarė sunki. Mirties aktą pasirašė Siurvilis ir Monzeglis. Onorė (jo, matyt, nebuvo Paryžiuje) dirbo turbūt Bulonjerėje, netoli Nemūro, dvare, kurį nuomojo ponia de Berni, nes jos dabar niekas netraukė į Vilparizi. Jis parvažiavo į tėvo laidotuves ir dalyvavo gedulingose mišiose, kurios buvo atlaikytos šv. Mederiko bažnyčioje.

Paryžius, į kurį Onorė grįžo, nebebuvo panašus į tą Paryžių, kurį jam kažkada atskleidė tėvų aplinka. Ilgai jis pažinojo tik siaurą jo pasaulėlį: savo šeimą, Marė kvartalo buržua, teisininkus, skursnas žurnalistus, diskontuotojus ir palūkininkus. Draugystė su Latušu, sėkmė, kurios susilaukė „Šuanai" tarp žinovų, atvėrė jam kelių įžymių namų duris. Kiekvieną trečiadienį, vakarais, pas dailininką Fransua Žerarą, kuris buvo diduomenės žmogus ir menininkas, gyva pagunda ir gundytojas, Balzakas susitikdavo su Paryžiaus elitu: Eženu Delakrua, Davidu d'Anžė, Ari Šeferiu, daktaru Korefu. Jis aprašė šituos pokalbius, tarp vienuoliktos ir dvyliktos valandos nakties*, vykusius salone, kuriame rinkosi poetai, mokslininkai, valstybės vyrai, dendžiai ir žavingos moterys. Lempų šviesoje, klausydamiesi šnekų, dirbdavo keletas dailininkų. Prieš akis jie turėdavo užbaigtą paveikslą, o Balzakas, mėgaudamasis akimirka, „kai pokalbis, iki šiol kupinas sąmojo, paradoksalus, pereidavo į pasakojimą", dėjosi atmintin žavingas istorijas.

Jo galvoje nejučiomis mezgėsi romanai, apysakos. „Menininkas nesuvokia savo mąstysenos paslapties... Nepriklauso pats sau. Yra didžiai aikštingos jėgos žaislelis... Vieną dieną jis neparašys nė eilutės; o jei bandys, tai plunksną vedžios ne jis, o jo „antrasis aš", jo antrininkas; tas, kuris jodinėja arkliu, kepa kalambūrus... ir kuriam proto užtenka tik nutrūktgalviškoms išmonėms...

Ir štai vieną gražų vakarą gatvėje, vieną gražų rytą, kai atsikelia, įkaitusi karšta anglis prisiliečia jam prie kiaušo, rankų, liežuvio... Prasideda darbas, ir ugnis dega visose pakurose... Pagaliau prasiveržia kūrybinė ekstazė, nustelbianti baisius gimdymo skausmus..."[276] Tas pats žmogus būna ir juokdarys, ir poetas. Balzakas suvokė šį dvilypumą.

Prie jaunųjų romantikų nesidėjo, bet su jais bendravo. 1829 metų liepos 10 dieną buvo pakviestas pasiklausyti dramos „Mariona de Lorm". Jos autoriui, Viktorui Hugo, buvo dvidešimt septyneri metai; jis turėjo žavingą žmoną, tris vaikus ir jauniesiems jau atrodė mokytojas. Pjesės klausėsi ir Alfredas de Vinji, parašęs „Eloa", „Sen Marą" ir išvertęs „Otelą". Hugo supo jaunos garsenybės — Merimė, Sent Bevas, Miusė. Įžymusis Aleksandras Diuma, „Henriko III ir jo dvaro" autorius, susijaudinęs mosavo didžiulėmis rankomis. O jis, „vargšas Balzakas", ką tik buvo palaidojęs Orasą de Sent Obeną. Jo nepalaikė jokia mokykla. Mažučiukas Sent Bevas, klastingas kritikas, sukiojęsis aplink didįjį Viktorą, apie „Šuanų" autorių nieko nežinojo. Balzakas pasiskubino išjuokti šitas „Literatūrinio gyvenimo scenas" iš baimės, kad neužeitų noras verkti.

„Kaip elgsiesi, niekingas klausytojau, pirmą kartą prileistas prie šios socialinės misterijos? Plosi? Šauksi „bravo"? Įžūlus kritike! Sveikas dingęs, jei imsi taip užgaulioti. Yra vienas išsigelbėjimo kelias: reikia nuduoti, kad tau užėmė kvapą, kad pagyros įstrigo gerklėje, nes tiek daug norisi pasakyti; jeigu tave pristatė koks įprastinis salono lankytojas, yra dar viena išeitis — turi prieiti prie jo su padėkos ašaromis akyse, stipriai paspausti ranką ir tarti:

— Ačiū, drauguži, ačiū!

Tai sumanu, tai visi pastebės, ir bus tam tikra prasme elegantiška...

Skaitoma toliau, pradeda įsiterpti balsai:

— Ak, tai kažkas mauriška! — sako vienas.

— Ak, tai Afrika! — sušunka kitas.

---

[276] Balzac. *Des Artistes.* II (*La Silhouette, n° du 11 mars* 1830).

— Ir tuo pat metu Ispanija! — priduria trečias.
— Šitose eilėse justi minaretai!
— Tikra Grenada!
— Tikri Rytai!
Duodu švenčiausią garbės žodį, savo ausimis girdėjau, kad Afrika ir Ispanija — „tikri Rytai"!
...„Nuostabu" ir „grandioziška" — bent tai turite pasakyti apie penkiolikos eilučių elegiją... Apie dramą: „Tai visos žmonijos istorija, perkelta į sceną! Tai ateitis atsiveria prieš mus. Tai pasaulis! Visata! Dievas!.."[277]

Tuo tarpu kunigaikštienė d'Abrantes išsinuomojo butelį Abei o Bua, tylioje ir ramioje prieglobоje, kur vienuolės į vieną fligelį, atskirtą nuo vienuolyno, priimdavo kilmingas damas, trokštančias nusišalinti nuo pasaulio. Ten, kukliuose apartamentuose, karaliavo ponia Rekamjė*, nusigyvenusi, bet didinga savo grožiu, ištikimybe, tapusi beveik pasauline garsenybe.

Būti priimtam dieviškosios Žiuljetos jos ketvirtame aukšte buvo didžiulė malonė. Atrodė, burtininkės kerai neša tave stačiais laiptais aukštyn. Čia bendrą kalbą rasdavo įvairiausių politinių pažiūrų žmonės. Šatobrianas susitikdavo su Benžamenu Konstanu ir Lamartinu. Kunigaikštienė iš Sen Žermeno priemiesčio mandagiai šnekėdavo su Napoleono Imperijos kunigaikštiene. Ponia d'Abrantes įvedė į šį saloną Balzaką. „Atidžiai pažvelkite į šį jaunuolį juodomis it anglis akimis, juodais kaip derva plaukais; įsižiūrėkite į jo nosį, ypač į burną, kai jos kampučiai pakyla, jam prisiminus ką nors vylinga; ar matote, kaip jo žvilgsnyje spindi panieka ar klasta, bet koks jis būna geraširdiškas, kai nukrypsta į draugus? Tas jaunuolis — ponas de Balzakas. Jam tik trisdešimt metų, bet iš po jo plunksnos jau išėjo nemažai kūrinių."

Etjenas Delekliūzas*, buvęs Abei o Bua tą dieną, kai buvo „priimtas" Balzakas, visą gyvenimą neužmiršo naivaus, beveik vaikiško džiaugsmo, kuriuo švytėjo priimtasis. „Tas žmogus turėjo sutelkti paskutinius savo proto likučius, kad nepultų į glėbį visiems ten esantiems." Šis

[277] *B a l z a c. Des Salons littéraires et des mots élogieux* (*La Mode, 20 novembre* 1830).

besaikis pasitenkinimas būtų galėjęs atrodyti juokingas, bet Delekliūzą sujaudino jausmo nuoširdumas; jis atsisėdo šalia jaunuolio ir įsitikino, kad jis labai sąmojingas[278]...

Besaikį jo džiaugsmą pateisino karštas troškimas patekti pas ponią Rekamjė ir prailgęs tos dienos laukimas.

Daugmaž tuo pačiu metu Balzakas susipažino su Fortiunė Amlen; ši Direktorijos laikų dabišė galėjo papasakoti jam daugybę romantiškų nuotykių. Priėmė Balzaką ir Sofi Gė*, kurios salone tviskėjo jaunieji romantikai; iš jos Balzakas išgirdo nemaža istorijų ir taktiškų pastabų. Kadaise ji nesutriko net susidūrusi su Imperatoriumi:

„— Jums sakė, kad aš nemėgstu protingų moterų?

— Taip, valdove, bet aš nepatikėjau."

Buvo kalbama, kad Sofi Gė viskas sekasi: knygos, vaikai, uogienės. Pas ją ir pas grafienę Merlen, savo draugo Filareto Šalio meilužę, Balzakas susipažino su „aukštuomene" — su dviem ar trim tūkstančiais asmenų, kurie pasižįsta tarpusavy, lankosi vieni pas kitus ir atsideda jausmams, nes turi laisvo laiko. Jis išgyveno tuo pat metu ir naivų džiaugsmą, kad jį priima, kviečia kai kurie iš šių išrinktųjų, ir skaudų liūdesį, nes spėjo, kad jie tik pakenčia jį. „Man sopėjo visi mano sielos kampeliai, į kuriuos gali patekti skausmas; stebėti geba tik atmestieji ir moterys, nes viskas juos žeidžia ir akylumas eina iš kančios." Jaunieji dendžiai geltonomis pirštinėmis, tų deivių meilužiai, iš aukšto žiūrėjo į šitą prastai apsitaisiusį ar per daug puošniai apsitaisiusį nepažįstamąjį; o jis žvilgsniu matavo šituos pliuškius, pavydėjo jiems ir vertino juos. O žaviomis, neprieinamomis moterimis gėrėjosi, nieko per daug nesitikėdamas. Tačiau kaip geidė jų!

„Ak, tegyvuoja meilė šilkuose ir ant kašmyro pagalvių, apsupta prabangos stebuklų, kurie taip puikiai ją puošia todėl, kad ji pati galbūt yra prabanga. Mėgstu, geismo pagautas, glamžyti puošnius apdarus, maigyti gėles, niokojančia ranka kėsintis į kvapnios šukuosenos statinį... Mane keri moteris aristokratė, jos švelni šypsena, kilnios manie-

---

[278] *E t i e n n e-J e a n D e l é c l u z e. Souvenirs de soixante années*, p. 284—285 (*Paris*, 1862).

ros ir savo vertės pajautimas; kai ji atsitveria nuo žmonių, paglosto mano tuštybę, kuri jau yra pusė meilės. Kai man jos pavydi kiti, mano palaima pasidaro dar saldesnė. Jei mano meilužė elgiasi ne taip kaip kitos moterys, vaikščioja ir gyvena ne kaip jos, jei gaubiasi apsiaustu, kurio kitos negali turėti, dvelkia tik jai vienai būdingais kvepalais, tarsi dar daugiau priklauso man; juo toliau ji nuo žemės — net ir tada, kai meilė žemiška,— juo gražesnė mano akyse..."[279]

Ar jis galėjo joms patikti? Labiau patiko, negu pats manė. Buvo joms pramoga, o tai jau pusė kelio į širdį. Turėjo gražų balsą, veidą puošė geraširdiškumas. Būdamas su draugais, dėjosi storu gašliu vienuoliu arba linksmu komivojažieriumi, o salonuose mokėjo tylėti, kaupti įspūdžius arba žavėti. Vienam jaunuoliui, Žiuljenui Lemerui, jis kartą pasakė: „Jus stebina, kad iš po šito šiurkštaus luobo blyksteli subtilios pažiūros ir įmantrios mintys?" Ar stebina? Galbūt, bet jo klausytojos žinojo, kad jis iš tiesų toks.

Matydamas švelnėjančias jų akis, Onorė mėgaudavosi pergale. Prieš dvejus metus gavo bėgti ir slėptis nuo žmonių po liūdniausios nesėkmės. Jis neturėjo „nei laimingos jaunystės, nei žydinčio pavasario". Bet dabar jau ėmė suvokti savo jėgas. Parašys didžių veikalų ir palenks į save abejingąjį, grėsmingąjį Paryžių. Jį palaikė Lora de Berni, ištikima ir entuziastinga mylimoji. Nors jis patyrė daug pralaimėjimų, bet žengė pirmyn. Žinojo savo silpnybes — kad šiek tiek vulgarus, kad jam trūksta skonio, kaip ir jo šeimai, kad, tarsi vaikas, trokšta prabangos. Žinojo, kokie svarbiausi jo koziriai: kūrybinė energija, įkarštis, vaizduotė, didelis protas. Jis ilgai minės šitą savo gyvenimo laikotarpį lyg kokią epopėją, nesulaikomai judančią pirmyn; tada jis pajusdavo baimę ir pažeminimą, tačiau tuoj pat juos įveikdavo. Dar ilgai skaudžiais ir nuostabiais jaunystės prisiminimais, prarastomis iliuzijomis maitins gražiausius savo romanus.

---

[279] B a l z a k a s. Šagrenės oda.

ANTRA DALIS

ŠLOVĖ

Po šito laikotarpio, trumpo lyg sėja, ateina darbų laikotarpis. Esama tam tikra prasme dviejų jaunysčių: jaunystė, kai tikime, ir jaunystė, kai veikiame; jiedvi dažnai susilieja, kai žmonės, kuriuos dosniai apdovanojo gamta, yra, kaip Cezaris, Niutonas ir Bonapartas, didžiausi tarp didžiųjų.

Balzakas

XI

MOKINYSTĖS METAI

Dorybingiausios moterys niekad nebūna visiškai skaisčios.

Balzakas

Netrukus Balzako sėkmę visi pripažino. 1829 metų gruodžio mėnesį pasirodė „Santuokos fiziologija", parašyta „jauno viengungio". Ši šmaikšti ir begėdiškai atvira knyga liudijo, kad autorius puikiai pažįsta moteris. Čia jam padėjo jo paties patirtis; ponia de Berni ir kunigaikštienė d'Abrantes, iš kurių jis išgirdo prisiminimų ir pasakojimų; Fortiunė Amlen ir Sofi Gė; tėvas, be paliovos gyvai ir linksmai nagrinėjęs šią temą; pagaliau Vileras-La Fajis — Senojo režimo filosofas, skeptikas ir atsargon išėjęs širdžių ėdikas. Knygos tonas — lyriškas, pašaipus ir ciniškas — priminė, kaip to karštai geidavo autorius, čia Rablė, čia Sterną ir šiek tiek pranašavo būsimas Miusė ir Gotjė romantines kronikas. Po išoriniu lengvabūdiškumu ir nešvankybėmis, kurių nevengė XVIII amžius, slypėjo rimtos ir gilios mintys.

Pagrindiniai teiginiai: „Santuoka neišplaukia iš žmogaus prigimties"; meilės aistros nedaug teturi bendra su žmonių giminės dauginimosi instinktu; diduma vyrų groja savo žmonų jausmais, kaip orangutangas — violončele, ir todėl turi žinoti, kad jie bus „suminotaurinti" — apgauti, pasirodžius geresniam muzikantui. Kokios yra moterų gudrybės, kokių apsaugos priemonių gali imtis vyras, kokie pirmieji nemalonės simptomai, kaip veikia santuokinis šnipinėjimas, kaip jis spendžia spąstus neištikimai žmonai, kaip apsukrus vyras pasiekia reikalingą įvykių posūkį — štai keletas temų, kurias nagrinėja „jaunasis viengungis". Žodžiu, santuoka yra mūšis, pilietinis karas,

reikalaujantis ginklų, strategijos, ir pergalė (tai yra laisvė) čia priklauso apsukresniajam.

Sutuoktinių kare Balzakas stojo moterų pusėn. Beje, jis prisipažino, kad patarimų jam teikusios dvi damos, iš kurių viena buvo „viena humaniškiausių ir protingiausių Napoleono rūmų moterų"; abidvi kalbėjusios su juo atvirai. Moteris jis vaizduoja suktas, melages, bet pateisina. Moteris neatsako už savo nusižengimus; dėl jų kalta padėtis, kuriai ją pasmerkė visuomenė ir vyrų apakimas. Dalį savo minčių apie lyčių lygybę Balzakas skolinosi iš Sen Simono pasekėjų. Buvo susipažinęs su jais pirmiausia per tėtušį Dableną, kuris susirašinėjo su pačiu Sen Simonu; paskui — kaip spaustuvininkas, spausdinęs jų žurnalą *Le Gymnase* tais laikais, kai vadovavo Marė Sen Žermeno gatvės spaustuvei. „Moterys savo širdis atiduoda, bet jų neparduoda",— rašė *Le Gymnase*. Esant tokiai padėčiai, santuoka tampa kova. O karo metu kiekvienas kariauja kaip išmano, naudojasi kiekvienu po ranka pasitaikiusiu ginklu, vyras yra priešas, nebent... Nebent jis nepiktnaudžiauja „teisėmis", kurias jam suteikia įstatymas, ir stengiasi laimėti žmonos meilę, paklusti slaptiems prigimties dėsniams, kurie liepia moterį ne tik „imti", bet ir mylėti. „Galima padaryti išvadą, kad, norėdamas būti laimingas, vyras privalo laikytis tam tikrų garbės ir delikatumo taisyklių."

Moterys graibstyte graibstė šią knygą, kuri, dėstydama jų neišsakytus priekaištus, garsiai skelbė, ką dauguma jų galvojo ir tik nedaugelis drįso pasakyti. Viena kita pasibjaurėjo. Ziulma Karo parašė jam iš Sen Syro pasipiktinimo kupiną laišką. Balzakas atsakė:

„Pasidygėjimas, kurį pajutote, ponia, skaitydama pirmuosius mano padovanotos knygos puslapius, daro jums garbę ir yra toks subtilus, jog niekas, net autorius, negalėtų įsižeisti. Jis rodo, kad jums svetimas apgaulės ir klastos pasaulis, kad nepažįstate visuomenės, kuri bjauroja viską, ir kad jūs verta vienatvės, kurioje žmogus visada tampa didis, prakilnus ir tyras.

Autoriui galbūt skaudu, kad nenuslopinote pirmo jausmo, kuris pagauna kiekvieną nekaltą būtybę, kai ji iš-

girsta apie nusikaltimą, kai jai kas pavaizduoja kokią nelaimę, kai ji skaito Juvenalį, Rablė, Persijų ar Bualo; manau, kad vėliau, perskaičiusi keletą įtikinamų pamokymų ir tvirtų argumentų, ginančių dorybę ir moterį, būtumėte susitaikiusi su autorium; bet ar galiu priekaištauti jums dėl pasibjaurėjimo, už kurį reikia jus tik pagirti?.."[1]

Įstabu, kad šis „aiškiaregys" supranta viską: prakilnų ponios Karo tiesumą, akis badančius ponios d'Abrantes išskaičiavimus.

„Santuokos fiziologijoje" buvo koks šimtas temų romanams ir apysakoms, didžiulės atsargos scenų, scenarijų ir planų. Jau „Kodeksų" laikais Balzakas užsivedė eskizų knygutę, kaip Lavateris, kaip Gavarni*. Nuo istorinio romano mada krypo prie miestelėniško romano. Kodėl jam neparašius trumpų apsakymų, kurie būtų jo meto papročių studijos? Kam imtis ilgų mokslinių ieškojimų, kai galima pavaizduoti savo epochos istoriją? Čia jis rastų gerai jam pažįstamą aplinką ir socialinius sluoksnius, pavyzdžiui, Sen Deni gatvę ir jos turtuolius pirklius (tai bus „Žaidžiančios katės namai", jo giminaičių Salambjė krautuvė); „Šokiai So rotondoje" (jis dažnai su seserimis lankydavosi šitoje rotondoje, kuri atstojo šokių salę). „Vendetos" veiksmas užsimezga Imperatoriaus rūmuose — šią istoriją Balzakas sužinojo iš kunigaikštienės d'Abrantes,— o toliau vyksta dailininko dirbtuvėje, kur jaunos panelės — vienos iš Marė kvartalo (tokios kaip Lora ir Loransa), kitos iš Sen Žermeno priemiesčio — mokosi tapybos. „Dviguba šeima" prasideda Bajė miestelyje — Balzakas panaudojo, ką buvo pastebėjęs per savo viešnagę pas Siurvilius, ir įpynė daugybę kitų prisiminimų ir savo paties spėliojimus.

Šitos „Privataus gyvenimo scenos", kurios niro „iki pat pamatų" į šeimyninio gyvenimo paslaptis ir namų vidų, paveikslų, charakterių tikrumu ir jausmų subtilumu labai skyrėsi nuo ekstravagantiškų Onorė jaunystės romanų. Balzakas suprato gyvenąs romantišku laikotarpiu:

---

[1] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 425.

buvo susimaišę įvairių epochų visuomenės sluoksniai (Senojo režimo, Imperijos ir Restauracijos), įvyko netikėtų, įspūdingų permainų, kurios pakeitė šalies padėtį (Napoleono grįžimas iš Elbos salos, Antroji Restauracija). Jam kilo geniali mintis savo meto romanui pritaikyti kai kuriuos istorinio romano bruožus: plačias politines ir socialines pažiūras, išsamius ir vaizdingus aprašymus. Šituo nuostabiu laikotarpiu dėl Prancūzijos varžėsi aristokratija, kuri nieko nepasimokė, buržuazija, kuri virškino užsigrobtus valstybinius turtus, finansininkai ir pramonininkai, o nepatenkinta liaudis rengė būsimus maištus. Nukeldamas apsakymų veiksmą į netolimą praeitį, Balzakas susirado reikalingą atstumą. Pono Gijomo krautuvės aprašymas išryškino patriarchališką ir rutinišką Napoleono laikų prekybos pobūdį. Sumaniai, tegu ir ne visada sąmoningai, Balzakas suteikė daugumai šių istorijų d o r o v i n į, liaudiškam romanui būdingą pobūdį[2]. Ogiustina Gijom, pirklio gelumbininko duktė, peržengia savo klasės ribas ir išteka už elegantiško dailininko, Teodoro de Somervjė, kuris įsimylėjo gražuolę mergaitę, bet tuoj po vedybų ėmė apgaudinėti ją su kunigaikštiene. Žmona miršta iš nevilties, o Ogiustinos sesuo Viržini, pasitenkinusi pardavėju Žozefu Leba, ramiai viešpatauja „Žaidžiančios katės namuose". Gobsekas, tas įstabus palūkininkas mėnulišku veidu, siauromis lūpomis, peleniniais plaukais, savo klientų nelaimėmis iliustruoja palaido elgesio tykančius pavojus. „Dviguba šeima" parodo, kaip viską niokoja davatkiškumas ir kaip žlunga laisva meilė.

Žodžiu, beveik visų šių „Scenų" tema — laiminga arba nelaiminga santuoka. Beveik visos gina buržuazinę tradiciją ir santuokinę ištikimybę, nors ji ir prieštarauja instinktams. „Anksčiau ar vėliau mes visi susilaukiame bausmės, kad nepaklusome visuomeniniams įstatymams." Mus stebina toks blaivus „jauno viengungio" konformizmas — jis pats dukart pažeidžia tuos įstatymus, nes apgaudinėja poną de Berni su ponia de Berni, o ponią de Berni — su kunigaikštiene d'Abrantes. Bet Balzakas savo paties šeimoje yra matęs liūdnas svetimoterystės pasekmes. Jo

[2] M. *B a r d è c h e. Balzac romancier.*

motina primetė šeimos židiniui tą apgailėtiną Anri; o tėvas susigadino paskutiniuosius savo gyvenimo metus meilės kaimo mergiotėms avantiūromis.

Jo artimųjų gyvenimas jam taip pat davė progą įsitikinti, kokie baisūs santuokai tuščiagarbiškumo ir gobšumo padariniai. Jo sesuo Lora kurį laiką vaidino Emili de Fonten vaidmenį („Šokiai So rotondoje"), paskui, supratusi savo klaidą, protingai pasirinko vyrą; o antra sesuo, Loransa, buvo paaukota dvigubai dalelytei „de". Balzakų, Salambjė, Sedijo, Maliusų šeimose palikimui skiriama ne mažiau dėmesio kaip advokato Gijonė Mervilio kontoroje. Balzakui nekelia jokių iliuzijų šitas buržuazinis pasaulis ir vaidmuo, kurį jame vaidina Karalius Pinigas. Jo „Scenos" — „tikras paveikslas papročių, kuriuos šeimos šiandien stengiasi nuslėpti". Pasaulis, kurį jis tyrinėjo, dar nelabai platus, tačiau rašytojui svarbu pažinti ne v i s k ą, bet pažinti g e r a i — pranokti — ir permanyti tą siaurą ratą, į kurį yra įstumtas gyvenimo.

Štai ypatingas atvejis: „Trisdešimties metų moteris". Kas tai? Romanas? Ne, keletas scenų, parašytų iš pradžių neketinant jų sujungti ir gana prastai sudurtų. Viskas prasidėjo 1831 metais, kai Balzakas laikraštyje *Caricature* išspausdino puikią apysaką — „Paskutinis Napoleono paradas". Jauna mergina prikalbina tėvą nueiti su ja į paradą prie Tiuilri rūmų, nes ji įsimylėjusi gražuolį pulkininką. Autorius tarsi akinančiu prožektoriumi apšviečia Imperijos pasaulį. Po mėnesio išspausdintoje apysakoje „Du susitikimai" vieno generolo žmona (ar jis ne pirmosios apysakos pulkininkas?) nebemyli vyro, turi meilužį, o jos duktė, tai pastebėjusi, pabėga su kažkokiu neįtikėtinu „Paryžiaus piratu", kuris vėliau pavirsta baironišku korsaru! Šitas ekstravagantiškas, nevykęs epizodas, deja, primena pirmus „juoduosius" Balzako romanus. Paskui, 1831 metų rugsėjį ir spalį, jis išspausdina penkių paveikslų novelę „Pasimatymas". Šį sykį abejonių nėra: novelės herojė, Žiuli d'Eglemon (aprašyti penki jos gyvenimo epizodai), yra ta pati panelė, žiūrėjusi paradą prie Tiuilri rūmų. Vyru ji nusivylė ir dabar myli anglą, lordą Artūrą Grenvilį. Paskui visi šitie kūriniai, šiek tiek perdirbti, sujungiami ir pasirodo bendru pavadinimu „Ta pati isto-

rija"; tik 1842-aisiais „Trisdešimties metų moteris" įgaus galutinį pavidalą. Tai viena blogiausiai parengtų Balzako knygų; atskiri jos gabalai prastai suderinti. Bet yra ir tikrai gražių puslapių. Senstančios ir praradusios iliuzijas ponios d'Eglemon pasipasakojimai primena tuos, kurių klausėsi Onorė de Balzakas mėnesienoje, ant suolo Vilparizi. Jie nušviesti „Berni poemos" spindulio[3].

Asmeniniame gyvenime po 1829 metų Balzakas nebeturi dėl ko reikšti pretenzijų visuomenei. Sėkmė pravėrė jam romantikų ratelio duris. Tačiau jis laikosi ten nuošaly; žiauriai šaiposi (anonimininiame straipsnyje) iš „Ernani", kūrinio, kurį laikė šventu „Jaunoji Prancūzija"*; jaučiasi artimesnis klasicizmo literatūrinei tradicijai — Korneliui, Moljerui, Lafontenui. Bet su romantizmu jį sieja potraukis prie Valterio Skoto, Bairono, Rablė, žmonių, išmestų už įstatymo ribų, ir todėl mūsų eretiką romantikai sutinka gana palankiai. Jam rašo nepažįstamos moterys, jos atpažįsta save jo sukurtose herojėse. „Privataus gyvenimo scenos" — skaisčios, bet ne šventeiviškos — nuramino tas, kurias išgąsdino „Santuokos fiziologija". Skaityklų salėse jo knygų nekantriai laukia skaitytojai. Jį medžioja leidėjai. Buvę mokslo draugai Adrianas Brenas, Žozefas Fontemuanas prisimena staiga pagarsėjusį draugą, su kuriuo kadaise Vandomo koleže nelabai gražiai elgėsi. Bet Onorė buvo patyręs per daug negandų, kad galėtų greitai jas užmiršti. Jis žino, ką slepia tos kaukės. „Už giedrų, besišypsančių veidų, romių kaktų tūnojo šlykštūs išskaičiavimai; dievagojimasis dėl draugystės buvo melas, ir daug kas nepasitikėjo ne tiek priešais, kiek draugais."[4] Aukštuomenę sekina tuštybė, buržuazija meldžiasi kitiems dievams. Jos aistra — auksas. „Turėti rentą ar ne — štai koks klausimas."

Juo daugiau Balzakas stebi, juo aiškiau suvokia, kad pinigai — „vienintelis dabartinių laikų dievas", jo meto visuomenės varomoji jėga. Aukštuomenės žmonės trokšta pinigų, kad galėtų visada gyventi prabangiai, kaip dera jų padėčiai; miestiečiai kaupia pinigus „ne todėl, kad geidžia

---

[3] M. *Bardèche. Balzac romancier.*

[4] *Balzac. La Paix du Ménage* („*Pléiade*", t. I, p. 994).

malonumų, bet kad nori būti ramūs dėl ateities"; palūkininkas Gobsekas myli gryną turtą, tarsi jis būtų abstrakcija. „Auksas atstovauja visoms žmogaus galioms,— sako Gobsekas.— Ar gyvenimas — ne mašina, užvedama pinigais?.. Auksas yra nūdienės jūsų visuomenės dvasinė esmė."[5] Gobsekas viską žino apie Paryžių. Jis nenuleidžia akių nuo įžymių šeimų sūnelių, menininkų, aukštuomenės moterų. Ne piniginiuose reikaluose sąžiningas ir net savotiškai dosnus. Bet kadangi vargdienio kova su turčiumi neišvengiama, geriau būti engėju negu engiamuoju. „Šitas mažas, išdžiūvęs seneliukas,— sako advokatas Dervilis,— staiga išaugo mano akyse. Jis virto fantastine figūra, įsikūnijusia aukso galia."[6]

Fantastinė figūra... Štai kodėl šis balzakiškas veikėjas — ir tikroviškas, ir hiperbolinis — primena jo „juodojo" periodo romanų veikėjus. „Privataus gyvenimo scenose", kaip ir Oraso de Sent Obeno paistaluose, dar aprašomi nusikaltimai, pabaisos, globėjai, bet nusikaltimai čia yra teisėti, pabaisos — savi žmonės, globėjai — teisininkai. Autorius, nors jaunas, visko daug matė ir daug iškentėjo. Jis maištauja, jis gaižus ir toks protingas, jog, pranokęs maištą ir pagiežą, narsiai pareiškia: „Taip yra gyvenime". Jo aprašymuose atsispindi jo filosofija. Jis aprašinėja ne šiaip sau — nori parodyti, kad apie žmogų galima spręsti iš veido, drabužių, namų, įprastinių judesių. Linkęs į filosofiją, ypač į tiksliuosius mokslus, jis bando regimose pasekmėse įžiūrėti slaptas priežastis. Jo mėgstama formulė: „Štai kodėl". Ja prasideda paaiškinimas — kartais netikėtas, visada išsamus.

Balzakas pasirodo esąs stulbinantis papročių žinovas ne tik knygose. Tuo metu jis rašo be galo daug straipsnių laikraščiams. Kad apsimokėtų skolas ir galėtų prisidaryti naujų, jam taip pat reikia pinigų. O straipsniai suteikia jų greičiau negu knygos. Tuo metu Paryžiaus spaudą aukštyn kojom apvertė jaunas vyras, labai išradingas ir labai narsus,— Emilis de Žirardenas*. Nesantuokinis vaikas, išaugintas slapčiomis, neturįs jokių ryšių draugijoje ir nieko

---

[5] Balzakas. Gobsekas, p. 18—28 (vertė R. Ramunienė).
[6] Balzakas. Gobsekas, p. 29.

nepaisąs, Žirardenas priklausė kartai, „visiškai išsigydžiusiai nuo Renė"[7]; ji, užuot aimanavusi, pati puolė. 1828 metais jis įsteigė savaitraštį *Le Voleur*, paskui, 1829-aisiais,— *La Silhouette*, kurį iliustravo garsūs piešėjai: Gavarni, Šarlė, Granvilis, Anri Monjė*. Balzakas susižavėjo šitais pašaipiais ir negailestingais menininkais. Kaip ir jis, jie kūrė tipus; kaip ir jis, Gavarni stengėsi „perteikti drabužio išorę, įdėti į suknelę mintį". Ponas Priudomas, sukurtas Anri Monjė, jau pranašavo balzakišką buržua.

Viktoras Ratjė, žurnalistas, Balzako kaimynas (jis gyveno Notr Dam de Šan gatvėje, netoli Kasini gatvės), 1830 metais įvesdino kolegą į *La Silhouette*, kurio vyriausiuoju redaktorium jis buvo, paskui į savaitraštį *La Mode*, taip pat leidžiamą Žirardeno grupės. Štai kaip aprašė Gavarni pirmą savo susitikimą su Balzaku: „Jis pamatė neaukštą apskritutį žmogelį gražiomis juodomis akimis, riesta nosimi su vagute galiuke, daug ir labai garsiai šnekantį. Jis palaikė jį knygyno pardavėju"[8]. Bet vos tik tas žmogeliūkštis imdavo kalbėti ar rašyti, genialumas verždavosi urduliais. Savo užsidegimu jis pagyvindavo banaliausias temas. Sunku sudaryti jo straipsnių sąrašą, nes žurnalistai, priklausę Žirardeno grupei, straipsnius dažnai pasirašydavo išgalvotais inicialais, be to, keisdavosi pseudonimais.

„Papročių studija iš pirštinių" tikriausiai parašyta jo; ši tema nedavė jam ramybės. Tame trumpame traktate „mažutė nuovoki grafienė" nustato keleto vyriškių charakterį ir meilės nuotykius iš jų pirštinių. „Šarlatanas", „Krautuvininkas" — taip pat papročių studijos, itin šmaikščiai sukurtos. Straipsnyje „Madingi žodžiai" autorius linksmai šaiposi iš tuo metu naujo žodžio „aktualumas": „Šiandien knygos, kaip ir visa kita, turi pasižymėti a k t u a l u m u. Dabar (1830 m.) nebegalima sakyti apie aktorę: „Vakar ji buvo nuostabi", o: „Vakar ji buvo t r i u š k i n a n t i". Žodis „triuškinantis" yra kalbos viršūnė susižavėjimui reikšti; kito kraštutinumo atveju reikia sakyti: „Tai p a d ū k u s i a i prasta". Jei rašote filosofinėmis temomis,

---

[7] *S a i n t e-B e u v e. Nouveaux Lundis*, t. VII, p. 310 (*Paris*, 1892).
[8] *E. e t J. d e G o n c o u r t. Journal*, t. I, p. 83 (*Paris, Charpentier*, 1887).

įvilkite mintį štai į tokius sakinius: „Minties atgaminimo jėga neaprėpia kai kurių reiškinių, nes jeigu mintis yra visuma, tai ta visuma miglota"[9]. Ši mada išsilaikė ligi šiolei.

Nors Balzakui sekasi ir redakcijose, ir ponios Amlen, ponios Anselo, barono Žeraro salonuose, jis jaučiasi nesmagiai tarp daugybės žmonių, jau pripratusių prie šlovės. Kas jis palyginti su Kiuvjė, Viktoru Hugo, Vinji, Šarliu Nodjė, Eženu Delakrua? Savo apdaru jis erzina, o sąmoju — stebina. „Štai ponas de Balzakas,— rašo Fontanė „Dienoraštyje".— Pagaliau regiu tą naują užtekančios šlovės žvaigždę: storas vyrukas, gyvų akių, balta liemene, iš manierų — vaistininkas, iš aprangos — mėsininkas, iš gestų — auksintojas, o apskritai — žavus."[10] Delakrua pastebi kažką nedarnaus jo apdare. „Ir jau be priekinių dantų!"[11] Grafo de Falu nuomone, jis labai gremėzdiškas ir nerangus. „Daugelį pakeri jo laki vaizduotė ir iškalba, bet nuvilia tuštybė ir sveikos nuovokos stoka." Jis priimamas „gerosios draugijos" (keleto šeimų), bet nelaikomas savu. Kokia laimė! Tai leidžia jam „stebėti tą draugiją šnairomis ir atskleisti neakivaizdumą, kuris slypi po akivaizdumu"[12].

Jo pasirodymas visus apstulbindavo: susivėlę, pomada ištepti plaukai stirksojo į visas puses; riebus veidas — tarsi išpleręs. Kai jis įvirsdavo į saloną — per anksti užsiauginęs pilvuką, pridusęs,— jo skaitytojos valandėlę sudvejodavo: „Ką? Tai mūsų Balzakas?" Bet vos tik jis įsmeigdavo į jas akis su auksiniais žiburiukais, jos užsiliepsnodavo. Į kambarį įsiverždavo audra, uraganas, elektrinis sūkurys. Mažutis žmogelis plačiais pečiais pradeda pasakoti, ir užburtos gražuolės damos suklūsta. Kas drįs apkaltinti vulgarumu rašytoją, kurio protas žilpina tarsi žaibas, o pranašumas nenuginčijamas?

Deja, daugelis pavydžių arba nesugebančių vertinti jo

---

9 B a l z a c. *Des mots à la mode* (*Oeuvres complètes,* t. XXVI, p. 264—267).

10 *A n t o i n e F o n t a n e y. Journal intime,* p. 50 (*Paris, Les Presses Françaises,* 1925).

11 *E u g è n e D e l a c r o i x. Journal,* t. II, p. 80 (*Paris, Plon,* 1950).

12 Leszec Kolakowski.

galios žmonių laikėsi atokiai, o jis buvo per daug jautrus, kad neįspėtų, ką kai kurie iš jų mano apie jį ir jo manieras. Kokia kančia! Kaip jis troško atsikeršyti! „Sužinojau daug dalykų, tokių liūdnų dalykų, jog mano širdis pasibjaurėjo šita draugija... Tie žmonės padėjo man suprasti Ruso."[13] Jis guodėsi mintimi, kad menininkas p r i v a l o būti nelaimingas: „Talentingas žmogus gali dešimt kartų per dieną atrodyti mulkis. Žmonės, blizgantys salonuose, paliudys, kad jis tinka būti vien krautuvininko pastumdėliu. Jo protas toliaregis: jis nepastebi mažmožių, kuriems žmonės skiria tiek reikšmės"[14]. Balzaką dar labiau erzino naivus praturtėjusių miesčionių pasipūtimas: „Pinigų galybė padeda atsirasti nykiausiai, kokią galime įsivaizduoti, aristokratijai — nedegamosios spintos aristokratijai"[15].

Tai gal Balzakas — revoliucionierius? Žmogus, savo kilme Marė kvartalo buržua, aukštuomenės moterų meilužis, nenori staigių permainų. Jis smerkia abiejų partijų ekstremistus. „Privataus gyvenimo scenose" gailisi, kad, metant iš visuomenės respublikonus ir bonapartistus, padaryta kvailysčių. Piktinasi bet kokiu davatkiškumu. Kurdamas abatą Fontanoną, Anželikos de Granvil nuodėmklausį („Dviguba šeima"), jis atvaizdavo veidmainį ir garbėtrošką kunigą — tokį personažą būtų galėjęs sukurti antiklerikalas Stendalis. Po dvejų metų knygoje „Tūro klebonas" jis demaskuos slaptą Kongregacijos* galybę — tą dvasininkų ir pasauliečių draugiją, kuri spaudžia valdžią,— dėl to nuo pulko kapeliono priklauso karininko pakėlimas tarnyboje, o nuo generalinio vikaro — prefektų paskyrimas. Balzako minčių skelbėjas — grafas de Fontenas („Šokiai So rotondoje"); šis vandėjietis atsisakė tarnauti Napoleonui, iš pradžių smerkė Liudviko XVIII oportunizmą, paskui, perpratęs šį valdovą filosofą, pritarė saikingam jo liberalizmui. Norint gelbėti karalystę nuo naujų sąmyšių, reikėjo, kad sueitų į kompromisą buvę Revoliucijos dalyviai, supirkę valstybinį turtą, ir

---

[13] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 20 (1899).

[14] B a l z a c. *Des artistes* (*La Silhouette, n° du* 11 *mars* 1830).

[15] B a l z a c. *Complaintes satiriques sur les moeurs du temps présent* (*La Mode*, 20 *février* 1830).

užkietėję emigrantai. Pagrindinis uždavinys — taip sustiprinti valdžią, kad ji galėtų šį kompromisą primesti. „Politika — mokėjimas išlaikyti jėgų pusiausvyrą."[16]

Dažnai be jokio pagrindo buvo sakoma, kad Balzakas nukrypęs į legitimizmą snobiškais sumetimais, taikydamasis įsisukti į kurį nors saloną arba patikti kuriai nors kilmingai damai. Iš tiesų Balzakas niekad netaps tikru legitimistu; neprisiriš jausmingai kaip Šatobrianas prie savo karaliaus; bet nepasidarys ir opozicijos šalininku kaip Karo ar Siurvilis. Balzakas supranta kai kuriuos respublikonų vadus, gėrisi jų dorumu, bet mato ir vandėjiečių ištikimybę karaliui, jos didingumą; jis myli seną savo draugą Dableną, liberalą, branginantį 1789 metais pasiektas pergales; nori, kad sprendimai atitiktų to ar kito istorinio periodo poreikius. Revoliucija pakeičia uždavinio duomenis; dabar nebegalima elgtis taip, tarsi jos nebūtų buvę. „Kai revoliucine dvasia pamažu persismelkia veiksmai ir idėjos, Revoliucijos niekas neužginčys; reikia ją pripažinti kaip įvykusį faktą." Balzakas su simpatija, bet blaiviai stebi „kilnų griuvėsių gynėją", tačiau pripažįsta, kad istorija progresuoja, ir žino, kad jos rato nepasuksi atgal.

1830 metų gegužės 8 dieną jis išspausdino savaitraštyje *La Mode* įdomią apysaką — „Du sapnai": 1786-aisiais viename salone susitinka Kalonas, Bomaršė, pasakotojas ir du nepažįstami žmonės — chirurgas ir provincialas advokatas. Skaitytojas tuoj pat atspėja, kad tai Maratas ir Robespjeras. Kiekvienas pasakoja savo sapną. Robespjerui prisisapnavo Kotryna Mediči. Karalienė aiškina jam, kodėl suorganizavusi šv. Baltramiejaus naktį. Jos žodžiais tariant, ji nesivadovavusi nei žiaurumu, nei fanatizmu, nei garbėtroška, tik valstybiniais sumetimais. „Tuo laikotarpiu, kad mūsų valdžia bent kiek sustiprėtų, reikėjo valstybėje vieno Dievo, vieno tikėjimo, vieno valdovo."[17] Nors žudynės buvo baisios, jos jai atrodė vienintelis būdas išvengti siaubingesnių skerdynių. „Taip, tu, kuris klausaisi

---

[16] *Bernard Guyon. La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 367.

[17] *La Mode*, 8 *mai* 1830, p. 143.

manęs...",— kreipiasi ji į Robespjerą. Skaitytojas pats užbaigia sakinį. „Kažkuri mano būtybės dalelė,— prisipažįsta Robespjeras,— priėmė nuožmiąją tos italės doktriną..." Kiekvienas žino, jog atėjo diena, kai advokatas iš Araso*, kaip Kotryna Mediči, ėmė žudyti žmones, norėdamas išsaugoti valstybės vienybę. O ką manė Bernaro Fransua sūnus apie šitą metodą, kuris, kaip liudija istorija, nebuvo, tiesą sakant, toks sėkmingas? Jis beveik buvo pasirengęs pritarti ir Kotrynai Mediči, ir Makiaveliui, ir Robespjerui, ir Meternichui. Juk maždaug tuo pat laiku Balzakas rašė: „Jis tapo įžvalgiu politiku, nes paniekino žmoniją. Ar nebuvo šis jausmas slapta doktrina visų žmonių, kuriais gėrimės?"[18]

Kasdieniniame gyvenime kunigaikštienė d'Abrantes buvo jam miniatiūrinio makiavelizmo pavyzdys. Ji versdavo Balzaką taisyti jos „Memuarus", paskui, kai jie susilaukė sėkmės, begėdiškai neigė, kad jis buvo pridėjęs ranką prie jų. „Aš turėjau taip elgtis,— sakė ji jam.— Kodėl norite, kad atsisakyčiau to truputėlio privalumų, kurių galbūt yra šitame varganame kūrinėlyje?.. Maldauju... Nejuokaukite ir niekur n e k a r t o k i t e savo žodžių. Jūs norite atrodyti gerai išauklėtas žmogus, todėl neužmirškite, kad šitaip elgtis bjauru ir vulgaru..."[19] Kita jo draugė, Ziulma Karo, vaidino anti-Makiavelio vaidmenį. Balzakas nebegalėjo lankytis pas ją, Sen Syre, taip dažnai, kaip būtų norėjęs: sekino darbas, korektūrų taisymas. „Dienos tirpsta mano rankose kaip ledas saulėje... Aš ne gyvenu, o baisingai save alinu; tačiau koks skirtumas — mirti nuo darbo ar nuo ko kita..."[20] Ponia Karo, respublikonė, priekaištavo Balzakui dėl jo susitaikėliškumo. „Nekaltinkite manęs,— rašė jis,— kad stokoju patriotizmo,— taip yra todėl, kad protas padeda man teisingai vertinti žmones ir įvykius. Būtų tas pat, jei pyktumėte ant sudėties veiksmo, parodančio, kad netrukus subankrutuosite. Kiekvieną kartą, kai vyksta revoliucija, geniali būna ta valdžia, kuri pasiekia vienybę; štai kodėl Napoleo-

---

[18] *B a l z a c. Les deux amis* (*Oeuvres complètes*; t. XXVI, p. 545).
[19] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 560—561.
[20] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 445.

nas ir Liudvikas XVIII laikomi talentingais vyrais."[21] Viena — politinė doktrina, visai kas kita — jos įgyvendinimas. Balzakas tai suprato, Ziulma neigė.

Tarp visų priekaištų, kaltinimų, vaidų ponia de Berni buvo ramus uostas. Dilekta galbūt nebežadino geismo, bet ar kas nors kitas atskubėdavo greičiau už ją pagalbon? Ji išaugino jį; dabar jis pranoko ją. Ji teprašė viena — „kuklios vietelės prie to dabar užaugusio vaiko kojų, kad galėtų ir toliau nenuleisti nuo jo motiniškų akių"[22]. Ji turėjo didžiausią privalumą, kokį gali turėti moteris rašytojo akyse,— šalia jos jam sekėsi dirbti. 1830 metais jis nusprendė gegužį ir birželį pasislėpti nuo žmonių su Lora de Berni kur nors Turenėje. Sen Syre prie Luaros (kaimely, kur jis gyveno vaikystėje pas žindyvę) jie išsinuomojo seną gražią sodybą — Grenadjerę. Iš terasos buvo matyti apačioje žavus slėnis, Tūro miestas, salos, bažnyčių bokštai, pilys. Į sodybą vedė nuotakus kelias, vingiuojąs tarp vynuogynų. Tai buvo stebuklingas prieglobstis darbui ir meilei. Prieš čia įsikurdami, mūsų keliauninkai plaukė laivu Luara pasroviui. Balzakas „juokėsi, krėtė pokštus, kūrė dvidešimt straipsnių ir romanų kasdien, bet bjaurėjosi plunksna, popierium, rašymo reikmenimis". Jie aplankė Somiūrą, Le Kruaziką, Gerandą, ir nepriekaištingai veikiančios jo smegenys įsiminė šituos vaizdingus miestelius, druskynus, vandenyną.

Balzakas — Viktorui Ratjė (*La Revue de Paris*) iš Grenadjerės 1830 metų liepos 21 dieną:

„Ak, kad žinotumėte, kas yra Turenė... Čia viską užmiršti. Atleidžiu vietiniams gyventojams už kvailumą: jie tokie laimingi. Juk žinote, kad žmonės, kurie turi daug džiaugsmų gyvenime, yra mulkiai. Turenė jums puikiai paaiškina, iš kur atsiranda „ladzaronės"*. Net į šlovę, deputatų rūmus, politiką, ateitį, literatūrą ėmiau žiūrėti kaip į nuodų gumuliukus, kurie mėtomi valkataujantiems šunims galabyti... ir sakau: „Dorybė, laimė, gyvenimas — šeši šimtai frankų rentos ant Luaros krantų..."

---

[21] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 478.

[22] *François Mauriac. Aimer Balzac* (*Préface par Claude Mauriac*), p. 26 (*Paris*, 1945).

Turenė man primena kepenų paštetą, į kurį įknimbi ligi ausų; vietinis vynas nuostabus — jūs nepasigeriate, bet apkvailstate ir apkvaistate nuo jo. Todėl išsinuomojau čia namelį iki lapkričio mėnesio; dirbu, užsidaręs langus, ir ketinu į gašlųjį Paryžių grįžti tik sukaupęs didžiules literatūrines atsargas.

Įsivaizduokite, kad man pavyko atlikti poetiškiausią, kokia įmanoma Prancūzijoje, kelionę; nusigavau iš čia vandens keliu iki Bretanės, iki jūros (kainavo nebrangiai, trys ar keturi su vienas ljė), plaukdamas pro linksmiausius pasaulyje krantus; jaučiu, kaip kartu su šia upe, kuri, įtekėdama į jūrą, darosi grandiozinė, plečiasi mano mintys.

Po šimts pypkių, drauguži, man rodos, literatūrinis darbas mūsų laikais — gatvės merginų, parsiduodančių už šimtą su, amatas. Jis nieko neduoda, ir man knieti klajoti, ieškoti, tapti pačiam gyva drama, rizikuoti gyvybe,— visai nesvarbu, ar keletą varganų metų gyvensiu ilgiau ar trumpiau... Ak, kai nuostabiai gražią naktį žiūri į šitą nuostabiai gražų dangų, tave ima noras atsisagstyti ir nusišlapinti ant visų pasaulio karalysčių. Pamatęs čia tikrą grožybę, tarsi puikų ir gardų vaisių, auksasparnį vabzdį,— aš darausi filosofu, o, pastatęs koją ant skruzdėlyno, tariu kaip nemirtingasis Bonapartas: „Skruzdėlės ar žmonės!.. Visa tai niekas palyginti su Saturnu, Venera ar Šiaurine žvaigžde?..“[23]

Argi verta stebėtis, kad, remiantis tokia kosmine filosofija, rašomi lengvabūdiški kūriniai? Kam vargti ir stengtis būti rimtam, jei rašai skruzdėlėms? Jis kūrė „Traktatą apie prašmatnų gyvenimą“, žaismingą kūrinėlį, „Santuokos fiziologijos“ maniera. Tai buvo pagiriamasis žodis dykaduoniui Briumeliui*, dendžiui, tobulai pasiūtam kostiumui. „Ar vertas manęs šitas traktatas?“ — paklausė jis Dilektą. Ji nebuvo tuo tikra. Bet Balzakas nebeklausė kritikų. „Ta ta ta“,— atsakydavo jis. Išvykdama į Paryžių, ponia de Berni išsivežė rankraščio pradžią. Taigi Balzakas buvo vienas Grenadjerėje, kai kilo 1830 metų revoliucija. Kiek anksčiau, gegužės mėnesį, jis sužinojo, kad nusižudė jo draugas Ogiustas Sotlė. Tačiau tas vargšas vaikinas, at-

[23] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 461—463.

rodo, buvo prasimušęs į gyvenimą. Advokatas, leidėjas, jis su Žirardenu ir Balzaku prieš pat mirtį įsteigė savaitraštį *Feuilleton des Journaux politiques*, kur buvo spausdinama savaitinė knygų apžvalga. Stendalis sakė, kad Sotlė nusižudęs dėl moters. Armanas Karelis parašė niaurų ir pakilų straipsnį, pamokantį, tačiau be patoso, apie mirusį draugą, jo jauną šypsantį veidą, anksti nuplikusią galvą, jaunatvišką ir žavią figūrą[24]. Balzakas gailėjosi šito „silpno, bet puikaus vaikino". Paskui šį prisiminimą išdildė Liepos revoliucijos įvykiai.

„Liudviką XVI pražudė nuolaidos,— pareiškė Karolis X.— Man telieka sėsti arba į balną, arba į ratus." Jis nepadarė nei viena, nei kita. Jį išvijo Trys Šlovingosios dienos (1830 m. liepos 28, 29 ir 30 d.). Liaudis būtų norėjusi respublikos, bet La Fajetas įspraudė trispalvę vėliavą Orleano kunigaikščiui Liudvikui Pilypui į rankas ir pasistengė, kad jis būtų paskelbtas prancūzų karalium. Prancūzija tebekunkuliavo ir tebebuvo susiskaldžiusi. Balzakas ramioje Grenadjerėje nelabai domėjosi įvykiais. Jis baigė „Prašmatnųjį gyvenimą", ėmė rašyti „Gurmano fiziologiją", apmetė „Valiūkiškus apsakymus" Rablė maniera, sukurtus „nuostabia XVI a. kalba — sodria, lapota, gaivia". Ponia de Berni rašė jam iš Paryžiaus, bet pasakojo ne apie Tris Šlovingąsias dienas, o apie savo vis didėjančią meilę, „apie beprotišką meilę, kilnų džiugesį".

„Ak, saldžioji, mieloji viltie! Nusileisk į mano širdį, ir aš imsiu tave puoselėti; atsiųsk man brangiausiąjį, mano dievinamą valdovą, pranešk, kada jis atvyks. Jei nori, kad smilkyčiau smilkalus ant tavo altoriaus, nevarginsiu tavęs daugybe nekuklių prašymų; maldausiu tik viena ir nutilsiu: man reikia jo, tik jo. Gali dalyti savo gerą pilnomis rieškučiomis kitiems: nieko nereikalauju nei iš tavęs, nei iš didžiojo tavo reikalų tvarkytojo — likimo.

Mielasis, saulė, atrodo, pritaria mano širdžiai: šiandien ji dovanoja gamtai gaivumą, kaip mūsų meilė dovanoja gaivumą man; kažkas kelia mane nuo žemės; manęs, regis,

---

[24] A r m a n d C a r r e l. *Une mort volontaire* (*Revue de Paris*, *juin* 1830).

laukia iškilnios aukštumos. Juk aš girdžiu, kaip artėja mano angelas?.."[25]

Po tokios rapsodijos Balzakui buvo vienas niekis pasakyti: „Ta ta ta!"; tačiau ši didelė aistra jaudino Balzaką, ir, nors jis turėjo daugiau meilužių, Dilekta visai pagrįstai galėjo kalbėti apie jo „brangų neblėstantį pastovumą".

Balzakas norėjo grįžti į Paryžių su glėbiu rankraščių, ir jam buvo vis tiek, kad į valdžią atėjo buvę jo mokytojai: Vilmenas, Gizo ir Kuzenas. Kiekvienąkart pasikeitus santvarkai, žmonės pradeda medžioti vietas. Balzako kolegos apsirūpino tarnybomis: Žirardenas buvo paskirtas Dailės reikalų inspektorium, Stendalis — Triesto konsulu, Diuma — bibliotekininku, Filaretas Šalis — prancūzų ambasados Londone atašė. Balzakas nieko sau neprašė ir net smerkė draugus. Jo politinė garbėtroška siekė daugiau. Tapti biurokratu jam būtų atrodę siaubinga. „Balzakas,— rašė vėliau Arsenas Usė,— atskleis savo paslaptį tik tą dieną, kai taps ministru. Paklaustas, kada ateis toji diena, atsakė: „Kai Prancūzija prisimins Rišeljė"[26].

Rugsėjo mėnesį Balzakas grįžo į Paryžių. Žirardenas paprašė jį parašyti laikraščiui *Le Voleur* straipsnių, pavadintų „Laiškai apie Paryžių", kuriuose autorius turėjo papasakoti provincijos skaitytojams apie padėtį sostinėje po revoliucijos. Be to, jo bičiuliai Karo kreipėsi į jį užtarimo, nes Sen Syre pūtė blogų permainų vėjai. Balzakas paprašė juos atsiųsti žinių apie savo padėtį: „Rytoj pietauju su Karo ministro asmens sekretorium, geru savo draugu ir šauniu žmogumi — jis nieko man neatsakys"[27]. Svarbiausia, Balzakas žadėjo pasitarti su nepakeičiama savo aiškiarege, kuria visiškai pasitikėjo. Tačiau abu žyniai — ministro sekretorius ir aiškiaregė — apie tai menkai išmanė. „Šliekitės prie Politechnikos mokyklos,— patarė Balzakas savo bičiuliams,— nes Sen Syras tikriausiai bus uždarytas." Sen Syras nebuvo uždarytas, bet Karo 1831 metų liepos mėnesį buvo paskirtas Angulemo Parako

[25] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 466.

[26] *Bernard Guyon. La pensée politique et sociale de Balzac*, p. 380.

[27] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 468.

gamyklos inspektoriumi; jis pagrįstai tat laikė nemalone.

„Laiškai apie Paryžių" iš pradžių atrodė objektyvūs ir nešališki. „Pernelyg nešališki",— pareiškė karštuolė Ziulma. Balzakas gynėsi. Juk „Laiškai" turėjo „ne tiek išreikšti autoriaus nuomonę, kiek nupiešti tikslų politinių sąjūdžių ir tarp savęs kovojančių idėjų paveikslą". Vasarą rašydami, draugai jam lyriškai pavaizdavo Laisvę tarp barikadų Delakrua stiliumi; parvažiavęs iš Tūro, Balzakas pamatė, kad Paryžius ramus ir skeptiškas; jis taip ir parašė. Balzakas nupiešė du žmonių tipus: karo šalininką — strategą iš „Komers" kavinės, pasišovusį skelbti karą visai Europai, ir taikos šalininką — „garbingą savininką žemės palei sienas, kur vyktų karo veiksmai". Balzakas išjuokė tuos, kurie plėšosi dėl „grobio". Visi „Liepos nugalėtojai" norį tapti suprefektais, konsulais. „Tikra komedija. Jūs sutiksite čia *fashionables*[28] (kulkų išvarpytos... jų tarnų livrėjos) ir šešis šimtus didvyrių, kurių kiekvienas pirmas įžengė į Luvrą." Vienam jo draugui, daktarui Menjerui, teko gydyti Otel Djė ligoninėje tuos, kurie buvo sužeisti Liepos dienomis. Visi jie buvo prastuomenės žmonės. O dabar buržuazija neprileidžianti jų prie valdžios. Be to, elgiantis su jais kaip su priešais. Tjero ir Minjė vyriausybė nesanti liberalesnė už Karolio X vyriausybę. „Ar nepasmerkta kiekviena valdžia naudotis tomis pačiomis gudrybėmis ir manipuliuoti, kaip fokusininkai, tais pačiais rutuliukais?" Liberalioji opozicija neseniai koneveikė poną de Vilelį*, reikalaujantį, kad visi valdininkai galvotų kaip vyriausybė; dabar liberalioji opozicija, „atėjusi į valdžią, leidžia aplinkraščius, kurie įsako tarnautojams galvoti kaip ji".

Pirmuosiuose „Laiškuose apie Paryžių" Balzakas, nors kritikavo naująjį režimą, tarytum pritarė jam. Bet labai greitai nusivylė ir parašė apie tai laikraštyje *La Caricature*[29]. Čia jis tyčiojasi iš Liudviko Pilypo; iš La Fajeto, tuščiagarbio ir silpnavalio didvyrio; iš Tjero, visiškai nesivaržančio karjeristo. Ko siekia autorius? Naujų rinkimų ir

---

[28] Dabitas (*angl.*).

[29] *Bruce Tolley. Balzac et la Caricature* (*Revue d'histoire littéraire de la France, janvier—mars* 1961, p. 23—35).

to, kad valdžią paimtų į savo rankas jaunimas. Kad valdžia nieko nesugeba, kalta gerontokratija (seni seniai ir jauni seniai). Prancūzijos likimas pateko į niekingų žmonių rankas. *La Caricature* skiltis pagyrūniškomis tiradomis užpildo triumfuojantis ir juokingas ponas Priudomas iš nacionalinės gvardijos, komiškas biurokratas. Kas dabar valdo Prancūziją? Ar Liepos dienų nugalėtojai? Kur tau! Krautuvininkai, pasiglemžę pergalę! Kas vadovauja užsienio politikai? Ar nacionalinių sienų gynėjai? Šventosios sąjungos priešininkai? Kur tau! Žmonės, trūks plyš siekią taikos, tie, kurie pasirengę ramiai žiūrėti, kaip malšinamos revoliucijos Belgijoje ir Lenkijoje.

Jei neįmanoma didvyriška užsienio politika, tai tegul būna ryžtinga bent vidaus politika. Visiška spaudos laisvė. „Persekiojamas talentingas žmogus visada stipresnis už valdžią." Tegul deputato rinkimas nepriklauso nuo cenzo. Kandidatas neprivalo mokėti tiek mokesčių: deputatu gali tapti kiekvienas Prancūzijos pilietis, turintis dvidešimt penkerius metus. Tuo tikriausiai suinteresuotas pats Balzakas, nes, nors ir beribė jo garbėtroška, jis suprato, kad privaląs laikytis rinkimų į parlamentą taisyklių; tačiau suinteresuota tuo ir Prancūzija. Širdies gilumoje Imperijos valdininko sūnus tebesižavi Napoleonu; Marė kvartalo buržua nori laisvės, bet ne lygybės. Stebėdamas socialinį pasaulį, kaip Kiuvjė ir Žofrua Sent Ileras stebi gyvūnijos pasaulį, jis mato visuomenėje negailestingą klasifikaciją, o tai, jo nuomone, pasmerkia pražūčiai kiekvieną utopinę svają.

Balzakui jokio džiaugsmo neteikia šie negailestingi gamtos dėsniai; jis konstatuoja: „Aš nekuriu tautos pagal savo užgaidą; priimu ją tokią, kokia yra". Jo manymu, kiekviena organizuota visuomenė — tai draudimo sutartis, pasirašyta turtuolių ir pasiturinčiųjų, saugojanti juos nuo vargdienių. Šie sukyla, bet visada laimi priespauda. Netgi tie, kurie įvykdė Prancūzų revoliuciją, tapę galingi, turtingi ir dyki, paskelbė ją pavojinga, griaunančia jėga. Revoliucijos rezultatas — tik Napoleono despotizmas. O kas nuvertė Napoleoną? Meternichas ir Revoliucijos aukų palikuonys. Būtybių pakopų* niekas negali pakeisti, nebent lėta transformacija. Romanisto tikslas — sudaryti

socialinių klasių lentelę. Pasaulis vienas. Jo raida prasideda žvėrimi, baigiasi angelu; žmogus — tarpinė grandis. „Mistinės Jokūbo kopėčios*, zoologinės pakopos ir socialinės pakopos; dangaus sferos, gyvulių rūšys ir visuomenės klasės; be paliovos tobulėjanti būtis, rūšių evoliucija ir žmonių garbėtroška — trys skirtingos tos pačios tikrovės pusės..."[30] Tokios buvo plačios filosofinės mintys, kuriomis Balzakas norėjo pagrįsti savo kūrybą. Bet kūrybinis procesas sudėtingesnis negu filosofinė sistema.

XII

ŠAGRENĖS ODA

Dangus pilnas alegorijų.

Alenas

Gyvenimas trumpėja tiesiai proporcingai geismų jėgai.

Balzakas

Finansinė šeimos padėtis vis labiau šlijo. Ponia Balzak beveik nieko nepaveldėjo po vyro mirties. Turėjo paskolos raštą su sūnaus Onorė parašu, kitaip sakant, vėjo užstatą, be to, asmeninį turtą: fermą Turenėje (ją pardavė už 90 000 frankų 1831 metų sausio mėnesį) ir kuklų namą Paryžiuje. Ji privalėjo baigti mokėti Loransos vaikams jų motinai skirtą dalį. Lora augino dvi dukteris: Sofi ir Valentiną, kurias reikės vieną gražią dieną, kaip priimta miestietiškose šeimose, „išleisti už vyrų". Kad daugiau uždirbtų, Siurvilis smarkiai rizikavo. 1829-aisiais atsisakė menkos, bet patikimos vietos tiltų ir plentų valdyboje ir nusprendė tiesti šoninį kanalą Luaros žemupyje, tarp Orleano ir Nanto. „Baigėsi Siurvilio valdininko gyvenimas; į sceną išėjo Siurvilis išradėjas."[31]

1830 metais Eženas ir Lora apsigyveno Paryžiuje. „Pa-

---

[30] Bernard Guyon. *La pensée politique et sociale de Balzac*, p. 416.

[31] Anne-Marie Meininger. *Eugène Surville, „modèle reparaissant" de la* Comédie humaine (*L'Année balzacienne* 1963, p. 209).

likę Versalį, jie leidosi keliu, vedančiu į Eldoradą."[32] Tačiau Siurvilis negavo net oficialios rangos kanalui tiesti; jis rinko pinigus „Akcinei tyrinėjimų bendrovei" sukurti; jį dosniai rėmė visi Pomereliai, jų draugas ševaljė de Valua, daktaras Nakaras ir Gerbiamoji motušė, negalinti atsispirti nė vienos abejotinos spekuliacijos vilionei. Inžinierius žadėjo pelną, lygų įdėtai sumai! Kiekvieno įnašas padidėsiąs dvigubai. Puikiai investuotas kapitalas! Bet Siurvilis, „aršus respublikonas", netrukus ėmė skųstis, kad jėzuitai surengę prieš jį sąmokslą (įsivaizduotą). Onorė, užkluptas šeimyninių bėdų, gelbėjosi literatūriniu darbu, pradėjo rašyti „Administracinius vienos geros idėjos nuotykius" ir buvo numatęs ateičiai gražų pavadinimą: „Išradėjo kančios". Jo santykiai su Siurviliais buvo broliški ir draugiški. Dabar jie dalijosi nusivylimus; o vėliau dalysis krūvas aukso. Kol kas Onorė juos stebėjo.

Anri Balzakas nepateisino motinos lūkesčių. Apakinta meilės sūnui, kadaise dėl to, kad jis blogai mokėsi, ji kaltino mokytojus, o ne mokinį. „Anri nelaimingas! Jie tą vaikelį tiesiog žudo!.. Reikia keisti pensioną."[33] Tačiau tai nieko nepadėjo. Berniukui trūko stropumo ir energijos. 1824-aisiais septyniolikametis Anri Lorai rašė: „Ar nuo Naujųjų metų aš nors kiek pažengiau keliu, kuriuo privalau eiti? Nė trupučio"[34]. Šitas nepaprastai motinos mylimas, išpopintas, nelabai gabus vaikėzas kurį laiką svajojo tobulai išmokti užsienio kalbų ir tokiu būdu „aukštai iškilti". Anri — Lorai: „Kai galvoju apie tavo vyrą, manau, kad jei tapsiu kada nors įtakingu anglų milordu, padarysiu jį savo vyriausiuoju inžinierium"[35]. Šitokį pritrenkiantį sakinį būtų galėjęs parašyti Onorė. Anri buvo kupinas geriausių ketinimų, bet „perėjimas nuo troškimų prie jų įgyvendinimo visada jam buvo perėjimas nuo begalybės prie nulio". Jausmingas, išglebęs, nieko nenusitveriąs, „jis

---

[32] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 108.

[33] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 10.

[34] *Madeleine Fargeaud et Roger Pierrot. Henry le trop aimé* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 39).

[35] *Madeleine Fargeaud et Roger Pierrot. Henry le trop aimé* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 41).

keitė tarnybas kaip kadaise pensionus"[36]. Paskui, 1831 metų kovo 21 dieną, nusprendęs, kad likimas jam nusišypsojo, išplaukė burlaiviu „Magelanas" į kolonijas. Birželio mėnesį laivas sustojo prie Maurikijaus salos; Anri čia išlipo ir pasiliko.

Na, o Onorė darbavosi su neįtikėtinu užsidegimu. Žurnalai ir laikraščiai atkakliai — tai glostė autoriui savimeilę — maldavo jį straipsnių, novelių, apysakų. „Jus dabar gaudyte gaudo",— rašė jam daktaras Veronas, *La Revue de Paris* direktorius. „Santuokos fiziologija" suteikė jam lėbautojo, malonumų ieškotojo reputaciją, „jam, rašytojui, kurio gausybė knygų liudija, kad jis gyvena it atsiskyrėlis... Daugelis skaitytojų bus nepatenkintos, sužinojusios, kad „Fiziologijos" autorius jaunas, gyvena tvarkingai kaip senas valdininkas, santūrus kaip dietos besilaikąs ligonis, geria tik vandenį ir dirba be atokvėpio"[37]. Rašydamas šmaikščius straipsnius laikraščiams *La Caricature* ir *La Mode*, jis puoselėjo didesnį sumanymą — ketino panaudoti savo patirtį ir filosofiją romane „Šagrenės oda".

Užrašų knygutėje, kurioje jis žymėjosi temas, randame šią pastabą: „Išgalvoti odos skiautę, kuri vaizduotų gyvenimą. Rytų pasaka". Tada jis buvo numatęs sukurti tik fantastinę apysaką Hofmano maniera ir kalbėjo apie ją kaip „apie tikrą paistalą literatūriniu požiūriu", bet norėjo pavaizduoti joje „kai kurias žiauraus gyvenimo situacijas, kurias patiria genialūs žmonės, prieš ką nors pasiekdami"[38]. Temos pagrindas — talismanas, šagrenės odos skiautė, vykdanti visus jos savininko norus. Odoje — užrašas „sanskrito" kalba, išdėstytas šia tvarka:

TURĖDAMAS MANE, TURĖSI VISKĄ. BET
TAVO GYVENIMAS PRIKLAUSYS MAN.
TOKIA DIEVO VALIA. NORĖK, IR
TAVO NORAI BUS IŠPILDYTI.
BET DERINK SAVO TROŠKI-

---

[36] *Madeleine Fargeaud et Roger Pierrot. Henry le trop aimé* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 44).

[37] *Balzac. La peau de chagrin. Préface de la première édition* („*Pléiade*", t. XI, p. 173).

[38] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 493.

MUS SU SAVO GYVENIMU.
JIS — ČIA. SULIG
KIEKVIENU NORU AŠ
TRUMPĖSIU KAIP
IR TAVO GYVE-
NIMO DIENOS.
NORI MANĘS?
IMK. DIEVAS
TAVE IŠ-
KLAUSYS.
TEBŪNIE![39]

Taigi, kiekvienąkart išsipildžius norui, oda trauksis. Kai jos nebeliks, savininkas mirs. Liesas it giltinė senasis antikvaras, parduodąs talismaną jaunajam Rafaeliui, išgyveno šimtą metų todėl, kad vengė ne tik ko nors karštai trokšti, bet ir norėti.

Juo labiau gilinosi Balzakas į šią legendą, juo daugiau prasmės joje rado. Mintis apie ilgaamžiškumą jam buvo puikiai pažįstama. Bernaras Fransua kiekviena proga primindavo, kad Fontenelis* pataria seniams taupyti judesius ir jausmus. Šykštumas — jų išmintis, nes nieko kita jiems nebeliko. Na, o jaunystė geidžia „beprotiškai švaistyti pinigus, rizikuoti, išgyventi audringas aistras, nerimastingai ko nors ieškoti". Todėl ji ir artina pragaištį. Senasis antikvaras, įteikdamas talismaną Rafaeliui de Valantenui, pasakė: „Atskleisiu jums keliais žodžiais didžiąją žmogaus gyvenimo paslaptį. Žmogus alina save dviem nesąmoningais veiksmais, nuo kurių išsenka visi jo gyvatos šaltiniai. Du veiksmažodžiai — norėti ir galėti — nusako visas formas, kuriomis apsireiškia tos dvi mirties priežastys..."[40]

Šita filosofija pasmerkia ištaigų gyvenimą, prabangą, ištvirkavimą ir net veiklą. Bernaras Fransua, kaip prisimename, siūlė gyventi kaime ir maitintis žemės vaisiais. Šitas visuomeninio gyvenimo pasmerkimas priminė tam tikra prasme Ruso. „Visuomenė yra kelias į mirtį",— savo ruožtu sako Onorė. „Šagrenės oda" bus ne tik Hofmano maniera parašyta fantastinė apysaka. Balzakas perkels legendą į savo epochą ir pavers ją filosofine apysaka. Jo moky-

---

[39] Balzakas. Šagrenės oda.

[40] Balzakas. Šagrenės oda.

tojas Rablė po asketiškų viduramžių sukūrė didžiulį simbolinį romaną, norėdamas reabilituoti kūną; Balzakas, rašąs po pašėlusios Imperijos laikų veiklos, parodys, sukurdamas kitą simbolį, kokie pavojai gresia tam, kuris trokšta galybės. Knyga ne tik nebus „paistalas literatūriniu požiūriu", bet ir įkūnys drąsų ir nuostabų užmojį. Balzakas sugebėjo sėkmingai jį įgyvendinti. „Beje, gražios legendos esmė — tai, kad pats autorius nežino, kokie turtai joje slypi."[41]

Taigi 1831 metų sausio mėnesį Balzakas pardavė Šarliui Goslenui ir Jurbenui Kaneliui už 1135 frankus dviejų tomų veikalą, pavadintą „Šagrenės oda", kurį turėjo įteikti vasario 15 dieną. Jis pažadėjo Kaneliui ir „Karinio gyvenimo scenas". Jo negąsdino joks darbas, juo labiau — pažadas. Tiesą sakant, iš pradžių „Šagrenės oda" pamažu stūmėsi į priekį. Balzakas dažnai būdavo žmonėse, susidraugavo su prašmatniuoju Eženu Siu, dabita romanistu, ir su Olimpija Pelisjė — gražia, protinga kurtizane, Siu meiluže, kurios salone lankėsi kunigaikštis Fic Džeimsas, kunigaikštis de Diurasas, Orasas Vernė, Rosinis, daktaras Veronas. Balzakas mėgo šią sąmojingą draugiją ir pats joje blizgėjo. Jis susieidavo su ja ir „Pari" kavinėje, pas Tortonį, Turkiškoje kavinėje. Kartais, atsidūręs Sen Mišelio krantinėje, įkopdavo į mansardą, kurios langai buvo į Dievo Motinos katedrą ir Seną, ir ten su Orora Diudevan ir Žiuliu Sando, meilužių pora, į kurią jis žiūrėjo su švelniu prielankumu, valgydavo pjausnį ir sūrį. „Tas Balzakas — puikus vaikinas",— sakė Orora, o savo draugui Šarliui Diuvernė rašė: „Ak, arba jūs suprasite, kokie kerai sklinda iš pono Balzako, arba niekad nesuprasite, kas yra žvilgsnio magija ir sielų gimininingumas"[42]. Savo bute, Kasini gatvėje, Balzakas rengė prabangius pietus. Už vienus tokius pietus Balzakui karštai dėkoja Žozefas Fontemuanas, buvęs mokslo draugas iš Vandomo koležo: „Niekad neužmiršiu žavių valandų, praleistų Kasini gatvėje, neužmiršiu tavo nuostabaus skaitymo, komiško prekiavimo melionais, svečių sąmojo ir šampano, kuris dar labiau svaigino dėl

---

[41] *A l a i n. Avec Balzac.*

[42] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 573.

nutrūktgalviškų, bet puikių neprilygstamo Monjė improvizacijų..."[43] Žodžiu, Onorė laupė savo talismaną.

Kad pabėgtų nuo Paryžiaus ir jo pagundų, kad galėtų dirbti, kovo mėnesį jis susirado prieglobstį Karo šeimoje; balandžio mėnesį — Bulonjerėje, melancholiškoje ir žavingai vienišoje sodyboje, kurią netoli Nemūro nuomojo ponia de Berni. Čia jis dirbo iš peties. Tačiau nepasotinamoje Balzako galvoje jau brendo naujas beprotiškas planas. Kodėl neiškėlus savo kandidatūros 1831 metų parlamento rinkimuose? Politika — trumpesnis kelias į turtą ir šlovę. Po 1830-ųjų revoliucijos tas kelias, atrodo, buvo atviras naujiems žmonėms. Lamartinas ir Viktoras Hugo turėjo tam tikras pozicijas. Bartelemi ir Barbjė grąžino satyrinei poezijai buvusią šlovę. 1830 metais Stendalis išleido „Raudona ir juoda" — niaurų paveikslą, vaizduojantį plebėją, užsimojusį peržengti savo klasės ribas. Balzakas vienu tarpu svajojo dalyvauti valstybės atstatyme. „Mums gana didelių karų,— rašė jis,— man regis, atėjo didžios taikos metas."[44]

Žinoma, norint iškelti savo kandidatūrą, reikėjo įmokėti rinkiminį cenzą — penkis šimtus frankų, bet Balzakui svajose įveikti tokias kliūtis buvo vieni juokai. Kur balotiruotis? Jis parašė į tris vietas: į Kambrė, kur turėjo draugą Samiuelį Anri Bertu, spaustuvininko sūnų ir *La Gazette de Cambrai* savininką; į Fužerą — generolui baronui de Pomereliui: „Brangusis generole, nuoširdžiai prisipažįstu: atsiminęs, kaip jums buvo sunku rasti Fužero apygardoje deputatų, pagalvojau, kad galiu pasiūlyti jūsų piliečiams savo kandidatūrą. Mano pažiūras žinote ir man būtumėte naujomis aplinkybėmis tikras tėvas, jei pažadėtumėte savo globą ir pasiūlytumėte mane rinkėjams..."[45]; ir pagaliau į Tūrą, savo draugui Amedė Fošė, advokatui. Visiems trims išsiuntė politinę brošiūrą „Dviejų vyriausybių veiklos įvertinimas", pasirašytą „Onorė d e Balzako". Advokatas iš Tūro atsakė, liaupsindamas Balzako noveles, išspausdintas *La Revue de Paris*, bet pridūrė, kad Turenėje Balzakui nėra politinių perspektyvų: „Jūsų brošiūra turi

---

[43] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 555.
[44] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 520.
[45] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 513.

vieną trūkumą — jūs nepateikiate išvadų, o mūsų laikais reikia atvirai stoti po kurios nors partijos vėliava"[46]. Generolas de Pomerelis taip pat jokių vilčių nedavė. Pirmiausia, brošiūros autoriaus pažiūros neatitinkančios daugumos Fužero rinkėjų įsitikinimų, o svarbiausia — „jie nori kandidatais turėti vietinius gyventojus". Bertu, ne toks pesimistas, pakvietė draugą atvažiuoti į Kambrė. Tuo metu Balzakas gyveno Bulonjerėje ir karštligiškai rašė „Šagrenės odą". Kuris rašytojas paaukotų įsivaizduotąjį pasaulį, kurį jam sekasi kurti, dėl realaus pasaulio, taip dažnai apviliančio žmogų? Staiga jis atsisakė kelti savo kandidatūrą ir net nenuvažiavo į Kambrė.

Tuo metu sklido gandai, kad Balzakas tikėjęsis praturtėti ir įsigyti rinkiminį cenzą vesdamas kažkokią Eleonorą Triumili, emigranto dukterį, kurios tėvui už ištikimybę buvo dosniai atsilyginęs Liudvikas XVIII. Balzakai giminiavosi su baronu Malė de Triumili, gyvenančiu Duė; Balzakas esą palinko į legitimizmą dėl to, kad norėjo įsiteikti baronui. Visa tai nelabai panašu į tiesą, nes vedybos jam būtų suteikusios cenzą tik po rinkimų, o politinių Balzako pažiūrų šaknų reikia ieškoti daug giliau — žmonių poelgių stebėjime ir apmąstymuose.

Aplinkui jį blaškėsi baironiškų nuotaikų pagautas jaunimas, kankinamas amžiaus ligos, su ilgesiu prisimenantis Imperatoriaus pergales ir pasidygėjęs buržuazine monarchija.

„Kokie laikai!.. Tai buvo puiki epocha, šiandien prarasta. Ji per daug norėjo, per daug vylėsi, pasikliovė savo jėgomis, švaistė energiją į visas puses. Nestoviniavo, norėdama pasiklausyti, ar pulsuoja joje gyvybė, bet gyveno. Ją ženklino įkarštis, energija ir polėkis... Buvo klysta, bet klysta iškilniai; klaidžiota takeliais ir uolomis, bet žengta pirmyn. Gyventa audroje, o ne mirties tyloje..."[47]

„Šagrenės odoje" Balzakas bandė atvaizduoti šitą dva-

---

[46] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 516.

[47] *Philarète Chasles. Mémoires*, t. II, p. 207 (*Paris, Charpentier*, 1876—1877).

sinę anarchiją. Jos herojus, Rafaelis de Valantenas, pirmą kartą naudodamasis talismanu, paprašo orgijos, puotos, moterų. Rafaelio noras išsipildo natūraliu būdu, ir tuo pasireiškia rašytojo genialumas. Vos tik Rafaelis pasako savo norą, tuoj pat, eidamas iš antikvaro krautuvės, susitinka du draugus: Blondė ir Rastinjaką; jie nusiveda jį į pasakiškas vaišes, suruoštas vieno bankininko, jau pasitraukusio iš savo verslo; nežinodamas, ką veikti su auksu, jis nori iškeisti jį į protą — vadinasi, steigti laikraštį.

„Vyriausybė — bankininkų ir advokatų aristokratija, kurios specialybė šiandien yra tėvynė, kaip kadaise dvasininkų specialybė buvo monarchija,— manė, kad reikia kvailinti šauniąją prancūzų tautą naujais žodžiais ir senomis idėjomis, kaip tai darė visų mokyklų filosofai ir visų laikų stiprios asmenybės. Ketinama įdiegti mums karališkas-tautiškas pažiūras, įrodyti, kad žmonės daug laimingesni mokėdami milijardą du šimtus milijonų ir trisdešimt tris santimus tėvynei, kuriai atstovauja toks ir toks ponas, negu mokėdami milijardą šimtą milijonų ir devynis santimus karaliui, kuris vietoj „mes" sako „aš"..."[48]

„Ak,— naiviai tarė Rafaelis,— mes netrukus virsime didžiausiais nevidonais." Po to ėjo šmaikštus ir ciniškas pokalbis:

— Teisingai pasakyta! Paduokite šparagų. Mat galų gale laisvė sukelia anarchiją, anarchija skatina despotizmą, o despotizmas grąžina laisvę...

— Ei, mano mielas! Napoleonas bent paliko mums šlovę!

— Et, šlovė — menka prekė. Brangi ir nepatvari.

— Jūs karlistas!

— O kodėl ne? Mėgstu despotizmą. Jis skelbia tam tikrą panieką žmonių giminei..."[49]

Prisityčioję iš laisvės ir monarchijos, visiškai girti svečiai pareikalavo kurtizanių.

Pasidėję kojas ant žavingos pusnuogės merginos,

---

[48] Balzakas. Šagrenės oda.
[49] Balzakas. Šagrenės oda.

Rafaelis pasakoja, kaip gyvenęs prieš įsigydamas talismaną; tai paties Balzako gyvenimas, tik pagražintas vaizduotės. Kilmingos šeimos jaunuolis, praradęs turtą per tėvo paikystes, užsidaro mansardoje ir rašo „Valios teoriją". „Moterų neįvertintas, menu, stebėdavau jas su atstumtos meilės įžvalgumu... Panūdau atkeršyti visuomenei, panūdau užvaldyti visų moterų sielas... matyti, kaip visi žvilgsniai krypsta į mane, kai tarnas salono tarpduryje ištaria mano pavardę... Pats padariau save įžymybe."[50]

Rafaelyje daug paties Balzako bruožų. Autorius, kaip ir jo herojus, nori visko: šlovės, turto, moterų. Žino, kad turi talismaną, kuris suteiks jam viską; talismanas — tai jo talentas. Žino taip pat, kad eikvoja gyvybines savo jėgas ir kad tai baigsis blogai. Rastinjakas, vikrus karjeristas, suktas gaskonietis, laiko Rafaelį genijumi ir kartu kvailiu. Sėkmės paslaptis, Rastinjako nuomone,— ne darbas, o intrigos, egoizmas ir pinigų švaistymas. Jei praūži turtą, vadinasi, įdedi jį į draugus, pramogas, globėjus. Jei švaistūnas praranda savo kapitalus, jam gal pavyks gauti turtingą žmoną, ministro ar ambasadoriaus sekretoriaus vietą. Tik reikia remtis kuria nors grupuote. Rytojaus dieną Rastinjakas pristatys Rafaelį grafienei Fedorai, pirmajai Paryžiaus gražuolei, madingai to meto Paryžiaus moteriai.

Rafaelis ją įsimyli. Jis neįsivaizduoja meilės skurde...

„Ak, tegyvuoja meilė šilkuose ir ant kašmyro pagalvių, apsupta prabangos stebuklų, kurie taip puikiai ją puošia todėl, kad ir ji pati galbūt prabanga! Mėgstu, geismo pagautas, glamžyti puošnius apdarus, maigyti gėles, niokojančia ranka kėsintis į kvapnios šukuosenos statinį... Mane nežmoniškai gundo degančios akys, kurių žvilgsnis skverbiasi pro dengiantį jas nėrininį šydą, kaip liepsna veržiasi pro patrankų dūmus..."[51]

Tačiau kaip užkariauti Fedoros širdį neturint nė trisdešimt frankų kišenėje? Čia atgyja skaudūs neturtingo jaunuolio prisiminimai. Tik jis vienas žino, kiek atsieina

---

[50] Balzakas. Šagrenės oda.
[51] Balzakas. Šagrenės oda.

aistra — karietos, pirštinės (ak, kokios nestiprios tos geltonos ar šiaudų spalvos pirštinės!), frakai, baltiniai.

Bergždžios aukos, nes Fedora — beširdė moteris. Kartą naktį Rafaelis įsigauna į jos miegamąjį ir pasislepia už užuolaidos. Jis išvysta gražiausią pasaulyje kūną; atranda niekšingiausią pasaulyje sielą. „Reikėjo užmiršti Fedorą, išsigydyti nuo beprotybės, grįžti vienatvėn, pasinerti į mokslą arba mirti."[52]

Ėjo kalbos, kad pats Balzakas buvęs tokios scenos Olimpijos Pelisjė miegamajame herojus. Bet meilioji kurtizanė nelabai panėšėjo į šią prašmatnią ir pašaipią pamėklę: Olimpija būtų atsidavusi (ir atsidavė) be jokios gėdos. Rašė jam daugiau negu draugiškus laiškus. Fedora nebuvo nei Olimpija Pelisjė, nei kunigaikštienė Bagration, nei panelė Mars*, nei jokia kita moteris, o simbolis, kilęs Balzako smegenyse; joje įsikūnijo kokių dešimties moterų bruožai.

Nors Rafaelis tariasi su mokslininkais (Onorė čia pravertė perskaitytos medicininės ir kitokios mokslinės knygos), Šagrenės oda traukiasi ir dabar telpa jo liemenės kišenėlėje. Vienintelė galimybė išlikti gyvam — pasidaryti panašiam į senuką antikvarą ir daugiau nieko nenorėti. Bet, pamatęs savo meilužę pusnuogę, jis jos užsigeidžia. Jam iš krūtinės išsiveržia priešmirtinis krioksmas.

Knyga išėjo nuostabi. Fantastika joje susipynusi su tikrove naujoviškai. Balzakas sukūrė poemą apie godžią ir kupiną neišsipildžiusių lūkesčių savo jaunystę. Buvo matyti, kad knygoje slypi gili filosofija. Balzakas tikėjosi sėkmės ir ieškojo paspirties.

Balzakas — Šarliui Goslenui: „Galiu naudingai suveikti šiuose laikraščiuose ir žurnaluose: *Le Temps, La Revue de Paris, Le National, Le Figaro, Le Messager, La Revue des Deux Mondes, La Mode, La Quotidienne, L'Avenir, Le Voleur.*

Apsiimu rūpintis, kad straipsniai pasirodytų greitai ir būtų gerai parašyti; dėl to jums, kaip leidėjui, bus lengviau dabar, kai turite tiek šeimyninių rūpesčių..."[53]

---

[52] B a l z a k a s. Šagrenės oda.

[53] *B a l z a c. Correspondance,* t. I, p. 548.

Kad straipsniai būtų tikrai palankūs, rašė juos pats. „Pono de Balzako talentas šiuose dviejuose tomuose virsta genialumu (*La Mode*)." „Mes ne tik esame pono de Balzako draugai, bet ir žavimės juo." Pasirašė: Grafas Aleksas de B*** — pats Balzakas. Balzakas numatė, kad pirmasis leidimas tuoj pat bus išgraibstytas; Goslenas turėjo būti pasiruošęs greitai spausdinti naują. Jeigu ne, „praleisite gerą progą parduoti daugybę egzempliorių, o tokios progos gali nebepasitaikyti". Iš tikrųjų knygos po kelių dienų nebuvo galima gauti. Skaityklose ji buvo plėšte plėšiama iš rankų.

Šarlis Filiponas — Balzakui 1831 metų rugpjūčio 7 dieną:

„Maloningas pone, jūs lengvai patikėsite, kad neįmanoma gauti „Šagrenės odos". Granvilis, norėjęs ją perskaityti, turėjo atidėti į šalį visus reikalus, nes knygininkas kas pusvalandį siuntinėjo pas jį žmogų paklausti, ar jau baigęs skaityti. Sakė jam, kaip sako moterys: „Koks jūs lėtas! Na, paskubėkite!" Odiberas ir aš veltui nėrėmės iš kailio, kad gautume tą velnionišką knygą; reikia ją iš anksto užsisakyti..."[54]

Žanas de Margonas — Balzakui 1831 metų rugpjūčio 10 dieną:

„Rašau jums iš Tūro, kur atvažiavau vakar vakare. Šį rytą paprašiau „Šagrenės odos", apie kurios sėkmę skaičiau laikraščiuose; knyga iš tiesų buvo čia atgabenta, beveik tuoj pat, kai pasirodė, bet žmonės taip ją skaito, jog man nepavyko jos gauti"[55].

Orora Diudevan ir Žiulis Sando rašė, kad, pradėję skaityti „Šagrenės odą", negalį nuo knygos atsiplėšti. Tai buvo nuostabus patvirtinimas sėkmės, kurios buvo susilaukusios „Santuokos fiziologija" ir „Privataus gyvenimo scenos". Jaunasis turenietis, niekam prieš trejus metus nežinomas, dabar, išleidęs tris knygas, tapo leidėjų viltimi, knygininkų numylėtiniu, moterų pamėgtu autorium. Įžval-

---

[54] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 553—554.
[55] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 557.

giausieji spėjo, kad iš jo išeis didis rašytojas. „Šagrenės oda" — ne tik legenda, bet ir paveikslas, vaizduojantis smunkančią civilizaciją. Scenoje, kurioje aprašoma puota pas bankininką, žurnalistai ir menininkai šaiposi iš pažiūrų ir idėjų; tai savotiška „protų orgija". Viskas jiems atrodo melas. Iš rūmų ir asamblėjų valdžia pereina į bankus, advokatų rankas, redakcijų sales. Tokiam nedoram ir negailestingam pasauliui reikia stiprios valdžios. Balzakas svajojo sukurti didžiulį romaną, kur atvaizduotų tramdymo politiką.

Visa, ką jis tada rašo, atspindi šį pesimizmą. Jis buvo žadėjęs leidėjui Goslenui seriją fantastinių apysakų. Jos kupinos kartėlio. „Gyvenimo eliksyre" Don Žuano tėvas, „gulėdamas mirties patale, paprašo sūnų ištrinti jį paslaptingu eliksyru, kuris grąžins jam gyvybę... Don Žuanas, metų metus svajojęs apie tėvo palikimą, neišpildo paskutinės tėvo valios ir pasilieka eliksyrą sau. Nugyvenęs palaidą gyvenimą, miršta ir jis, prašydamas sūnų suteikti jam paslaugą, kurios pats kadaise nesuteikė tėvui. Sūnus išpildo tėvo valią, bet, pamatęs atgyjant lavoną, persigąsta ir paleidžia iš rankų flakoną, nespėjęs baigti darbo. Bažnytinė valdžia, patvirtinusi, kad įvyko stebuklas, iškilmingai paskelbia Don Žuaną šventuoju"[56].

Apysakoje „Raudonoji užeiga" vienas keliauninkas vokietis, sustojęs Paryžiuje, per vakarienę pas vieną bankininką pasakoja apie nusikaltimą, įvykdytą Andernache 1799 metais. Jis nežino, kad žmogžudys, Žanas Frederikas Tajferas, tapęs turtingu ir gerbiamu finansininku, sėdi prie to paties stalo. Dabartinių žudiko turtų pagrindas — nusikaltimas, kurį jis padarė jaunystėje ir už kurį liko nenubaustas; buvo nuteistas nekaltas žmogus, ketinęs įvykdyti tą pačią žmogžudystę ir pasiruošimais jai save sukompromitavęs, bet nieko nenužudęs. (Čia vėl randame principą kaip „Šagrenės odoje": noras, ketinimas jau yra veiksmas.) Pasakotojas atspėja siaubingą tiesą pastebėjęs keistą Tajfero elgesį; Hermano pasakojimas taip jį sukrečia, jog jis vos neapalpsta, ištiktas nervinio priepuolio.

---

[56] Bernard Guyon. *La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 441.

Pats pasakotojas įsimylėjęs žudiko dukterį Viktoriną Tajfer. Ar gali jis, neidamas prieš savo sąžinę, vesti ją ir paveldėti turtą, aplaistytą krauju? Draugai, į kuriuos jis kreipiasi patarimo šiuo opiu klausimu, vienbalsiai pasisako už vedybas. „Kas ištiktų mūsų visuomenę, jei imtume ieškoti kiekvieno turto kilmės?"

Balzako draugas Filaretas Šalis, rašydamas pratarmę „Filosofiniams romanams ir apysakoms", giria Balzaką ne tik kaip pasakojimo meistrą, bet ir kaip mąstytoją:

„Jis matė, kokiais blizgančiais niekniekiais puikuojasi šita liguista visuomenė, kokiais švitalais dangstosi tas mirštantysis, kaip dar trūkčioja tas lavonas, veikiamas galvaninių srovių... Supriešindamas didelę vidinę socialinio organizmo tuštumą su šituo dirbtiniu pagyvėjimu ir šita šermenine prabanga, autorius manė... kad šitame kontraste esama kažkokios magijos, kad įdomu parodyti, kaip veikia socialinės spyruoklės, slypinčios po puikia išore ir užvedamos gobšumo... Novelistas, knygų pagrindu pasirenkąs slaptą savo epochos nusikalstamumą, supuvimą ir nuobodulį; mąstytojas ir filosofas, su užsidegimu piešiąs irimą, kurio priežastis yra mintis,— štai koks ponas de Balzakas..."[57]

Tikriau sakant, toks buvo vaidmuo, kurį magėjo vaidinti ponui de Balzakui,— mąstytojo mizantropo, apdovanoto linksmu sąmoju, vaidmuo. 1831 metų lapkričio mėnesį jau buvo taip plačiai pagarsėjęs, jog ėmė žadinti literatūrinėse sferose neapykantą. Šarlis Rabu, *La Revue de Paris* bendradarbis, perspėja Balzaką, kad saugotųsi literatų pavydo, pranešdamas, jog Žiulis Žanenas, įtakingas kritikas, stengiasi sustabdyti staigų, tiesiog užgaulų rašytojo skrydį aukštyn: „Jis jau pasidarbavo šia prasme *Débats* redakcijoje, ir ten jūsų iš visos širdies neapkenčia. Tai lyg kokios riaušės... Bet nieko — suglausime gretas, po šimts perkūnų!.." Jaunasis Balzakas supranta, kad svetima šlovė — joks malonumas „draugams". Dar viena prarasta iliuzija.

---

[57] Philarète Chasles. *Introduction aux Romans et Contes philosophiques* (*Oeuvres complètes*, t. XVIII, p 547—554).

Žmonių piktumas bandė užkirsti jam kelią į sėkmę. Jo kilmingumą rodanti dalelytė „de" davė dingstį šaipytis. Balzakas ne iš karto prisidūrė ją prie pavardės; „Šuanas" ir „Privataus gyvenimo scenos" buvo pasirašyti „Onorė Balzakas". 1831 metų balandžio mėnesį jis surizikavo ir ant vienos politinės brošiūros viršelio brūkštelėjo „Onorė de Balzakas", tačiau tvirtino, kad tik pikta linkintys žmonės prikergė „d'Antragas", norėdami išstatyti jį pajuokai. Visą gyvenimą Balzakas ir jo veikalai buvo kvailiausių, beprasmiškiausių užsipuolimų, žiauriausių šmeižtų objektu. Pavydas tik tada sutramdo įniršį, kai išsivolioja niekšybėse.

Tačiau, kad ir buvo kliūčių, Balzako asmenyje vis labiau ryškėjo „didžio žmogaus" bruožai. Dar tais laikais, kai, bėdos prispaustas, Balzakas griebdavosi įvairiausių literatūrinių darbų, jis įžiūrėjo ateities ūkanose epinio veikalo kontūrus. Jau 1820 metais savo mansardoje kūrė didžiulius, nors ir miglotus, sumanymus. Net tada, kai rašė Pigo Lebreno maniera, galvojo apie Dantę ir Šekspyrą. Kai jis įveda į sceną savo išgalvotus „antrininkus": „Šagrenės odos" Rafaelį ir „Vaikino" įžangos Viktorą Morijoną, apdovanoja juos genialumu, kurį troško turėti pats ir nuo vaikystės žinojo turįs.

Didis žmogus, net jeigu jis visų pirma rašytojas, negali būti abejingas politiniam ir religiniam savo šalies gyvenimui. Suirutė, kilusi po Trijų Šlovingųjų dienų; vandalizmo scenos, kai apdujusi minia siaubė Paryžiaus arkivyskupo rūmus; išniekinti religinio meno šedevrai — visa tai įkvėpė Balzakui pasibaisėjimą Liepos monarchija. „Ateis valanda, kai pusė prancūzų slapta ar viešai ims apgailestauti, kad išvyko tas senis, tas vaikas, ir sakys: „Jei 1830 metų revoliucija dar turėtų įvykti, ji neįvyktų". Kokia buvo kruvinų Liono riaušių priežastis? Audėjų skurdas, nežmoniškas prekybinės buržuazijos egoizmas, trumparegiška gamybos sistema[58]. Sen Simono šalininkai tuo metu skelbia, kad reikia organizuoti darbininkų klasę, padalyti turtus. Balzaką domina dorovinė šios problemos

---

58 *Jean-Hervé Donnard. Les réalités économiques et sociales dans la Comédie humaine*, p. 115 (*Paris, A. Colin*, 1961).

pusė. Jo nuomone, „aukso vidurio" besilaikanti buržuazija neverta valdyti šalį, nes galvoja ne apie savo pareigas, o apie pelną. „Nebėra religijos valstybėje,— rašo jis ir tikslina: — Žodžiui „religija" aš nenoriu suteikti „pamokslavimo" prasmės, suprantu šį žodį, kaip jį supranta didis politikas."

Jo religinės pažiūros ilgai buvo prieštaringos. Paveiktas tėvo ir XVIII amžiaus filosofų, į dogmas ir apeigas jis žiūrėjo kaip į prietarus, bet dar vaikystės metais Tūro katedroje ir Vandomo koleže jį jaudino religinės giesmės, darnus varpų skambėjimas. Jis dažnai nueidavo į švento Gasjeno katedrą vienas, norėdamas patirti „neapsakomai prakilnioje tyloje šventą virpulį". Po 1830-ųjų jis pripažįsta katalikybės politinį būtinumą ir taktinę naudą. Religija reiškia „saitas", o kas gali sieti įvairių klasių žmones, jei ne bendras tikėjimas?

1831 metais Balzakas išleidžia simbolinę novelę „Jėzus Kristus Flandrijoje", kurią jam įkvėpė senovinė Brabanto legenda. Novelės veiksmas vyksta nenurodytu istoriniu laikotarpiu; iš Kadzano salos į Ostendę laive plaukia keleiviai. Paskuigalyje susibūrė turtuoliai ir kilmingieji; pirmagalyje — vargšai. Paskutinę akimirką pasirodo žmogus šviesiais, per vidurį perskirtais plaukais ir atsisėda tarp vargšų. Kyla baisi audra. Paskuigalyje sėdintys žmonės išblykšta ir ima šaukti: „Žūstame!" Laivės savininkas įsako: „Išsemkite vandenį!", ir prasideda kova su jūra. Laivė apvirsta. Nepažįstamasis spindinčiu veidu taria: „Tie, kurie tiki, bus išgelbėti. Eikite paskui mane!" Jis žengia jūra, ir tie, kurie juo patikėjo, tvirtai eina per bangas. Išdidėliai skęsta. Balzakui būdingas bruožas: laivės savininkas, veiklus, bet netikintis žmogus, įsikimba į lentą, grumiasi iš visų jėgų, kaip dera žmogui, ir taip pat išsigelbėja. „Šį sykį tegu būna taip,— sako jam Nepažįstamasis,— bet kitą sykį šito nedaryk, nes duosi pernelyg blogą pavyzdį."[59]

Taigi ar privalo žmogus nuolankiai tikėti? Balzakas papildo legendą kitu alegoriniu paveikslu — Bažnyčia. Jis svajoja katedroje, pastatytoje šiam stebuklui atminti,

---

[59] Balzac. *Jésus-Christ en Flandre* („*Pléiade*", t. IX, p. 260).

tik staiga jam už rankos čiumpa sulysusi senė, šaukdama: „Gink mane, gink mane!" Nusitempia jį į kažkokį kambarį, išmuštą sudriskusiais apmušalais, priverstą senų skarmalų, paauksuoto vario indų. „Padarysiu tave laimingą visiems laikams,— sako ji,— tu mano sūnus!" Tada susiraukšlėjusios baisiosios senės bruožuose jis išvysta jauną gražią paprastą moterį, kokia ji buvo kadaise. „Aha, dabar atpažįstu tave,— sako jis.— Nelaimingoji, kam tu parsidavinėjai?.. Žemindama žmogų ir su džiaugsmu stebėdama, kaip toli gali nueiti žmogaus kvailystė, liepdavai savo meilužiams šliaužioti, atiduoti tau savo turtą, lobius, net moteris.. Nei iš šio, nei iš to pražudei milijonus žmonių, versdama juos keltis iš Vakarų į Rytus. Nusileidai iš minties aukštybių ir atsisėdai šalia karalių... Reikalavai kraujo, žinodama, kad gausi... Kam gyveni? Kur tavo lobiai? Ką padarei gero?"

To paklausta, senutė atsitiesia, ima didėti; ją apglėbia švytintis debesis; dabar ji jauna ir balta, su lininiu apdaru. „Žiūrėk ir tikėk!" — sako ji. Ir jis išvysta tūkstančius katedrų, gėrisi jų akmeniniais nėriniais; girdi žaviausius koncertus. Milijonai žmonių plūsta į šiuos pastatus, gelbėdami dailės ir literatūros kūrinius, padėdami vargšams. Paskui šviesa užgęsta; mergina vėl virsta šlykščiąja sene, apsisiautusia įkapių skarmalais. „Žmonės nebetiki!" — sako ji su kartėliu. Ir Balzakas užbaigia: „Man pasirodė, jog katedra apgaubta tamsos nelyginant žmogus, įsisupęs į apsiaustą". „Tikėti,— tariau sau,— vadinasi, gyventi! Neseniai mačiau monarchijos laidotuvių eiseną; reikia ginti Bažnyčią!"[60]

Paskutinį sakinį Balzakas prirašė tik 1845 metais naujame novelės leidime. Bet novelė pažymėta 1831-ųjų vasario mėnesio data ir gana aiškiai liudija, ką tada reiškė Balzakui katalikybė ir monarchija. Jis pamatė, kaip laive, vežančiame kartu su Karoliu X Bažnyčią ir monarchiją, „dingsta migloje ir gedulą nešiojantys menai". Tačiau, gailėdamasis tolstančio senojo karaliaus, jis atiduoda prideramą pagarbą respublikonams: vienas iš jo herojų bus Armanas Karelis*; vėliau Balzakas suteiks kilnius jo bruo-

---

[60] *Balzac. Jésus-Christ en Flandre* („Pléiade", t. IX, p. 263—266).

žus Mišelio Kretjeno paveikslui. Vienas tikrosios didybės požymių (didybė būdinga Balzakui) — kad ji pripažįsta ir gerbia net savo priešininko didybę. Bet ar gali turėti priešininkų Balzakas? Štai kokia jo genialumo esmė — jis viską nori suprasti. Tuo pasireiškia romanisto jėga; o veiklos žmogaus — silpnybė.

XIII

ŠĖLAS IR UŽSISKLENDIMAS NUO PASAULIO

„Mano ateitis,— tarė jis sau,— pareina nuo moters, priklausančios šiai visuomenei."

Balzakas

1831 metai, suteikę Balzakui literatūrinę sėkmę, rodos, turėjo būti ir finansinės pusiausvyros metai. Jis gavo 1125 frankus už „Šagrenės odą", 3750 frankų už „Privataus gyvenimo scenas", 5250 frankų už „Filosofinius romanus" ir „Valiūkiškus apsakymus", 4166 frankus už bendradarbiavimą žurnaluose ir laikraščiuose, viso labo — 14 291 franką, daug daugiau, negu reikia viengungiui, norinčiam plačiai pagyventi. Bet skolos padidėja 6000 frankų. Metų gale (neskaitant 45 000 frankų, kuriuos skolingas motinai) jis turi 15 000 frankų skolos. Kodėl?

Todėl, kad visiškai neįstengia atsispirti pagundoms. Ilgas santūrumas sukelia nesaikingumą. Balzakas, kaip Rafaelis de Valantenas, daug metų svajojo apie prašmatnias puotas, karietas su minkštomis sėdynėmis, apie karališkus arklius. Šitas svajas jis stengiasi paversti tikrove. Sąskaitos už šampaną ir restorano patiektus valgius smarkiai auga; Eženo Siu ir jo draugų paveiktas, jis mano tapęs ne dendžiu,— nes baisisi „tomis oriomis paikystėmis, kurias krečia anglai savo saloje nuostabiai šaltakraujiškai",— o „madingu žmogumi". Siuvėjas Biuisonas pasiuva jam už 631 franką naujų rūbų, tarp jų tris baltus chalatus — tai jo darbiniai drabužiai, panašūs į vienuolio abitą; jis susijuosia juos diržu su auksiniais spurgais. Savo leidėją

Jurbeną Kanelį prašo atsiųsti — vietoj honoraro už novelę — dvylika porų gelsvų odinių pirštinių (ak, tos geltonos pirštinės — jos tiesiog apsėdo jį!) ir vieną porą šiaurės elnio kailio pirštinių. Knygininkų, knygrišių sąskaitos, ne tokios peiktinos, suryja ne mažiau lėšų.

Paskui, 1831 metų rugsėjo mėnesį, Balzakas padaro paskutinę kvailystę — nusiperka arklį, kabrioletą, violetinę gūnią su monograma ir karūna, išsiūtomis kašmyro siūlais; po mėnesio — antrą arklį. Arkliams prižiūrėti reikia tarno, grumo, arba „tigro"; Balzakas pasisamdo miniatiūrinį Leklerką, kuriam Biuisonas pasiuva mėlyną livrėją, žalią amerikietišką striukę raudonomis rankovėmis ir multinines kelnes siaurais dryželiais. Tokiu ekipažu galima važiuoti į Operos ar Italų teatrą ir atrodyti ne blogiau už Lotur Mezrė ar Eženą Siu.

Lotur Mezrė tuo metu vaidina gana didelį vaidmenį Balzako gyvenime. Šitas Paryžiaus mados karalius jam yra ir draugas, ir pavyzdys, kuriuo jis seka. Lotur Mezrė, notaro iš Aržantano sūnus, mokėsi su Emiliu de Žirardenu šito miesto koleže, po to dalyvavo šio spaudos magnato veikloje, kai tasai leido *Le Voleur* ir *La Mode*. Aukštas, su trumpa jūreiviška barzdele, neklusnia tamsių plaukų sruoga, kandus, išdidus provincialas Lotur Mezrė užkariavo Paryžių. Šitas salonų liūtas laikė Paryžiaus bulvarus savo imperija, Tortonio kavinę — velnio smukle, Operą — haremu. Čia kartu su draugais jis nuomojo ložę — benuarą, vėliau pramintą „Pragaro" lože. Balzakas kurį laiką taip pat turėjo joje vietą, paskui liovėsi mokėjęs savo dalį, nors draugai reikalavo pinigų, atsiuntę įžūlų laišką, adresuotą „Ponui de Balzakui d'Antregui de la Grenadjerui"[61]. Kiekvieną dieną Lotur Mezrė įsikišdavo į frako kilpelę baltą kameliją. Tai atsiėjo nepigiai, bet dėl aukštos gėlės kainos ir dėl įpročio ja puoštis kamelija tapo skiriamuoju „salonų liūtų požymiu". Manijomis pagarsėsi greičiau negu dorybėmis ir talentu.

Lotur Mezrė nebuvo galima įsivaizduoti be įžymiosios Žirardenų poros. 1831 metais visagalis Emilis vedė Sofi

---

[61] *Siuzanne Jean-Bérard. La Genèse d'un roman de Balzac: "Iliusions perdues"*, p 17 (1961).

Gė dukterį. Jaunystėje Delfina buvo linksma šviesiaplaukė jaunųjų romantikų mūza. Tapusi ponia de Žirarden, karaliavo nedideliame ratelyje, į kurį būti pakviestam po spektaklio Italų teatre arba prieš balių buvo laikoma garbe ir malonumu; salone, išmuštame žalzganu vilnoniu damastu, susirinkę šnekučiuodavosi Lamartinas, Hugo, Siu, Diuma ir Balzakas, didelis Delfinos numylėtinis. „Ak, ir prilinksmino mus vakar Balzakas!" — sakydavo ji Lotur Mezrė, kuris truputį pavydėdavo. Balzakas, skaitytojų labai mėgstamas jaunas autorius ir sąmojingas žurnalistas, teikė Žirardeno laikraščiams ir žurnalams nemažai blizgesio.

Mūsų markizui de Karabasui butas Kasini gatvėje tapo per ankštas. Jis išsinuomojo dar vieną aukštą fligelyje. Pasipylė sąskaitos už dažymą, apdailą ir, žinoma, baldus bei kilimus. Ypač kilimus, kurie buvo minkšti, purūs ir ryte rijo pinigus. Argi svarbu? Vėjas Balzakui palankus. Žirardenas jam rašo: „Nueisime pas leidėją, kuris jūsų dėka lobsta..." Tačiau tie, kurie jį myli, nerimauja dėl jo skolų, paskolų ir akivaizdaus vėjavaikiškumo. Mieloji Lora Siurvil skolina jam po truputį pinigų, bet šaukia: „Nutrūktgalvi!" ir „Būk protingas!" Ziulma Karo, gyvenanti tarsi ištremtyje, prie Angulemo Parako gamyklos, apgailestauja, kad tokio didelio proto žmogus sukiojasi draugijoje, kuri, jos nuomone, jo neverta.

Ziulma Karo — Balzakui 1831 metų lapkričio 8 dieną:

„Praėjo rugpjūčio 20-oji ir rugsėjo 20-oji, paskui spalio 20-oji; aš vis laukiau jūsų, bet veltui: nė žodelio, nė jokio ženklo, kad prisimenate mane. Taip niekas nedaro, Onorė. Aš dėl to nusiminiau, nors dar neįtraukiau jūsų į sąrašą tų draugų, kurie atsisakė draugystės, kai mes išsikėlėme iš Sen Syro mokyklos. Tačiau vienas dalykas sušvelnino šitos užmaršties kartėlį: manau, kad dėl visko kalta tik nauja sėkmė, kurios, be abejonės, per tą laiką susilaukėte... Visada galėsite manim pasikliauti, kai užeis noras išlieti širdį. Karo sako, kad bijote užsikrėsti provincijos lėkštumu; bet, brangusis Onorė, jei Paryžius padeda jums išlaikyti elegantiškuosius įpročius, ar patiriate jame tikrą prieraišumą, kurį būtumėte radęs Frapelyje?..

Vaizduodamas veikėjų jausmus, jūs, žinoma, nepaisote

kur kas brangesnio lobio — savo paties jausmų. Todėl pasistengsiu nedidinti naštos, jau ir taip pernelyg sunkios, reikalavimais, kuriuos čia miniu; nenoriu ir niekad nenorėjau tos žavios draugystės, kurią siūlote moterims... Siekiu kilnesnio jausmo. Taip, Onorė, jūs turite mane labai gerbti, kad galėtumėte, taip sakant, pasilaikyti rezerve; ir jei kokia nesėkmė užtemdys jums džiaugsmą, jei koks nusivylimas sužeis širdį, tada pasišauksite mane ir įsitikinsite, kad moku atsiliepti į jūsų šauksmą..."[62]

Šaunusis daktaras Nakaras retkarčiais skolina Balzakui, nors ir žino, kad pinigai išmesti kaip į balą, keturis ar penkis šimtus frankų ir rašo: „Aukite ir toliau savo šalies garbei ir draugų džiaugsmui". 1831-ųjų pabaigoje Balzakas išleido pinigų tris kartus daugiau negu praėjusiais metais. Bet ir smagiai pagyveno. Koks laimingas turbūt jautėsi tas, kuris dar taip neseniai, niekam nežinomas ir neturtingas, nuo Per Lašezo kapinių kalvos šaukė į kovą Paryžių, o dabar sėdėjo pas Tortonį už vieno stalo su įžymiais paryžiečiais, visais madingais rašytojais ir tokiom prašmatniom kurtizanėm kaip Olimpija Pelisjė! Jis žinojo, kad jo sąmojis vertinamas.

Olimpija Pelisjė — Balzakui 1832 metų sausio 2 dieną:

„Ar galiu laukti jūsų kitą pirmadienį, šio mėnesio 9 dieną? Pas mane vakarieniaus Rosinis; nebloga metų pradžia; tikiuosi, labiau negu paprastai, kad malonėsite atvykti. Pailsėjęs tikriausiai blizgėsite dar šmaikštesniu sąmoju..."

Po kelių mėnesių, 1832 metų gegužės 9 dieną, Delfina de Žirarden Balzakui rašė:

„Nematėme jūsų šimtą metų. Ateikite rytoj vakare — papasakosite, kaip laikotės. Jūsų laukia žmogus, kuris nepaprastai susižavėjęs paskutine jūsų knyga, ir geri draugai, kurie negali atleisti, kad užmirštate juos... Tad iki rytojaus, gerai?.."[63]

---

[62] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 606—607.
[63] *B a l z a c. Correspondance*, t. I, p. 715.

Šito neprilygstamo gyvenimo užkulisiuose, žinoma, šmėščiojo nerimas dėl neapmokėtų sąskaitų, antstolių baimė, badmiriaujantys giminaičiai, bet juo daugiau rūpesčių turi žmogus, juo labiau nori svaigintis. Širdies gilumoje garsusis rašytojas tebebuvo vaikas, mėgstąs žaisti. Jis gardžiavosi šita pergalės regimybe, šita proto ir geidulių puota. Jis labai buvo ištroškęs šlovės ir dabar iš lėto skanėjosi sėkme; skurdas jį buvo taip įskaudinęs, jog jis mėgavosi spindesiu, nors ir praskolintu. Jis vaidino naują vaidmenį — Balzako nugalėtojo vaidmenį. Paskui, jei reikalai imdavo pernelyg blogai klostytis, pasišalindavo nuo scenos ir patikėdavo savo namus Gerbiamajai motušei, kuri dejuodama ir aimanuodama, bet su atsidavimu šiek tiek juos patvarkydavo. Tada Balzakas pasislėpdavo nuo pasaulio: prisiglausdavo Bulonjerėje, pas ponią de Berni, ar Sašė pilyje, pas Žaną de Margoną, ar Anguleme, pas Ziulmą Karo, ir čia, toli nuo kreditorių, rašydavo amžinybei.

Be apsimestinio drovumo tas Rablė pasekėjas tvirtino, kad rašytojas privaląs gyventi, kiek įmanoma, skaistybėje. Žmogus, vengiąs kūniškos meilės, tausoja jėgas, ir jo mintys taurėja. Tačiau jis tebeturėjo dvi meilužes. Lora de Berni — jam vis dar Dilekta, mylinti, švelni — teikė neįkainojamų paslaugų taisydama jo korektūras. Kunigaikštienė d'Abrantes brangino jį todėl, kad jis padėjo jai daryti karjerą literatūroje ir linksmino ją. Balzakas gaudavo daugybę laiškų iš nepažįstamų moterų, jo romanų skaitytojų. 1831 metų spalio mėnesį atėjo laiškas, pasirašytas išgalvota angliška pavarde, ir jį nustebino. Jis buvo adresuotas: „Paryžius, ponui de Balzakui". Tikras stebuklas, kad paštas surado Onorė iš pradžių Kasini gatvėje, paskui Sašė pilyje. Paslaptinga nepažįstamoji užsipuolė Balzaką dėl „Santuokos fiziologijos" cinizmo ir dėl jo nuomonės apie moteris. Atsakydamas jis padėkojo jai „už priekaištus, kurie netiesiogiai pamalonina mane, nes rodo, kokį didelį įspūdį daro mano knygos..."

„Moteriai, kuri patyrė gyvenimo audras, štai kokia mano knygos prasmė: dėl to, kad moterys nusideda, aš kaltinu tiktai vyrus... Tai besąlygiškas nuodėmių atleidimas...

Nemanykite, kad manęs nesujaudino jūsų laiškas, kuriame tiek daug graudžių skundų, būdingų moters širdžiai; simpatija, kilusi toli gyvenančios skaitytojos širdyje,— man tikras lobis, turtas: ji teikia tyriausių džiaugsmų..."[64]

Sujaudinta šito dosnaus laiško (keturi didžiuliai puslapiai, parašyti įkyriai persekiojamo rašytojo,— kokia garbė!), nepažįstama korespondentė pasisakė, kas ji. Tai buvo markizė de Kastri (mergautinė pavardė — Klara Klemansa Anrijetė de Majė); ji priklausė prašmatniausiai Sen Žermeno priemiesčio aristokratijai. Jos gyvenimo istorija būtų galėjusi tapti romanu. Santuoka su markizu (vėliau kunigaikščiu) de Kastri buvo nesėkminga. 1822 metais ji susipažino su Viktoru fon Meternichu, Austrijos kanclerio sūnumi,— romantišku, trapiu ir žaviu jaunuoliu. Aistringai pamilo jį. Išsiskyrusi su vyru, 1827-aisiais susilaukė nuo savo meilužio sūnaus, kurį pavadino Rožė. Austrijos imperatorius, patenkindamas savo kanclerio, šito vaiko senelio, prašymą, suteikė pavainikiui bajorystę ir barono fon Aldenburgo titulą.

Paskui, nukritusi nuo arklio ir sunkiai susižeidusi stuburą, markizė de Kastri liko bemaž invalide. 1829 metais jos meilužis Viktoras fon Meternichas mirė džiova. Palūžusi fiziškai ir dvasiškai, atstumta draugijos, kuri neatleido jai skandalingų meilės ryšių, Anrijetė gyveno čia Lormua pilyje, pas tėvą, kunigaikštį de Majė, čia Kevijono pilyje, pas dėdę, kunigaikštį Fic Džeimsą. Fic Džeimsas, didikas, Stiuartų palikuonis („Fic" Anglijoje reiškia, kad žmogus yra karališkos kilmės pavainikis), susipažino su Balzaku pas Olimpiją Pelisjė. Vadinasi, siųsdama savo laišką, markizė žinojo, į kokį žmogų kreipiasi.

Antruoju laišku ji pakvietė Balzaką pas save. Jis širdingai padėkojo už tokį pasitikėjimo ženklą.

Balzakas — markizei de Kastri 1832 metų vasario 28 dieną:

„Gyvenime retai sutinki kilnią širdį ir patiri tikrą draugystę; man ypač trūksta nuoširdžios paramos, kuria galėčiau pasikliauti, ir aš priimu didžiadvasišką jūsų kvietimą,

---

[64] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 391—392.

nors bijau, kad labai nusivilsite su manim asmeniškai susipažinusi. Jei neturėčiau iki kaklo skubaus darbo, jau būčiau atvykęs pareikšti jums pagarbos su tuo nuoširdumu, kurį taip branginate; bet po daugybės kovų ir garbingų negandų — tomis negandomis žmogus gali tik didžiuotis — man dar reikia šį tą padaryti, kad išsikovočiau keletą brangių valandų, kai nebesijausiu nei literatu, nei menininku, kai galėsiu būti savimi; štai tokias valandas, jei leisite, aš ir paskirsiu jums..."[65]

Toji valanda atėjo, ir Balzaką šis susitikimas sukrėtė. Nelemtos savo santuokos metais markizė de Kastri akinte akino skaistumu; jos vario spalvos plaukai krito ant sniego baltumo kaktos; „kai ši dvidešimties metų gražuolė raudona suknele ir nuogais pečiais, vertais Ticiano teptuko, įžengdavo į saloną, ji stačiai užtemdydavo daugybės žvakių šviesą"[66]. 1832-aisiais, kaip pati sakė, jai buvo trisdešimt penkeri metai; po nelaimingo atsitikimo ji sunkiai vaikščiojo, bet buvo tokia pat žavi ir graži. Be to, kokia laimė įvažiuoti pliaukšint botagu į prabangių rūmų kiemą Grenel Sen Žermeno gatvėje nauju kabrioletu ir su grumu, aprengtu žėrinčia livrėja! Tačiau po pirmo apsilankymo Balzakas dėjosi atsitraukiąs. „Kad ir kokia švelni moters užuojauta, ji žeidžia labiau negu patyčia; kai siela ir vaizduotė susilieja, jos gali labai toli nuvesti. Aš išsaugosiu žaviausią jūsų prisiminimą..."[67]

Ar tai buvo apsukrus romanisto koketavimas? Šiaip ar taip, jis vėl nuvažiavo pas naująją savo draugę ir padovanojo jai keletą rankraščių: „Sandėrį" („Pulkininką Šaberą"), „Žinią" ir „Pasimatymą".

Balzakas — markizei de Kastri (1832 metų kovas—gegužė):

„Autorius baigė tvarkyti savo reikalus. Dabar leiskite pareikšti jums padėką, nuoširdžiausią padėką už valandas, kurias man paskyrėte. Jos įstrigo mano atmintin tarsi iki šiol nežinomos poemos, tarsi svajos, kurias žadina tam

---

[65] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 676.

[66] *Philarète Chasles. Mémoires*, t. I, p. 303. (*Paris*, 1876—1878).

[67] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 683.

tikras žvaigždžių išsidėstymas danguje ar muzika. Pasakyčiau jums, kad pradedu baimintis tų saldžių ir kerinčių akimirkų, jeigu nebūtumėte, kaip man rodos, aukščiau šitų kvailų žodžių; pas jus reikia ateiti ne su įteikliomis kalbomis, o su tiesa širdyje, svarbiausia, su didžiausia pagarba..."[68]

Onorė jau puoselėjo beprotiškiausias viltis. Kokia būtų pergalė, jeigu jis taptų vienos tų neprieinamų aristokračių meilužiu! „Pagautas nežabotų jausmų, kuriuose meilė keistai buvo susipynusi su tuštybe, Balzakas tada jautėsi lyg tos moters pakerėtas."[69] Jis niekad neįsivaizdavo meilės skurde. Markizės rafinuotumas pranoko visus jo lūkesčius. Ponia de Kastri, matyt, jautė jam vis didesnę simpatiją ir leisdavo iki išnaktų sėdėti jos buduare, bet laikė jį pagarbiame atstume. 1832 metų gegužės 16 dieną Onorė vardinių proga ji atsiuntė jam žavingą puokštę gėlių. O jis be perstojo dėkojo jai už „saldžias valandas, kurias ji jam dovanoja", ir baigdavo laiškus: „Su meile ir draugiškumu". Balzako reikalai, regis, krypo į gerą pusę. Tik už šią pergalę jis mokėjo brangiais vakarais, kuriuos būtų galėjęs skirti darbui.

Ar išspausdino Onorė keletą straipsnių naujame legitimistų laikraštyje *Le Rénovateur* norėdamas įsiteikti markizei de Kastri? Tarp žmonių, vadovaujančių tai partijai, buvo kunigaikštis Fic Džeimsas. Balzakui, žinoma, buvo malonu savo talentu pasitarnauti draugams, kurių palankumas glostė jam savimeilę. Ponia de Kastri nuostabiai mokėjo suderinti pagyras su meilumu. „Visada galiu jūsų ilgėtis, bet niekad nenorėčiau pakenkti darbams, kuriais taip nuoširdžiai gėriuosi. Man labai patinka visa, ką jūs spausdinate. Pabudusi šį rytą, su malonumu perskaičiau *Le Rénovateur*; tačiau, regis, dar labiau man patinkate, kai jūsų klausausi..." Jaukioje Grenel Sen Žermeno gatvės aplinkoje Balzakui tikriausiai atrodė, kad neginčijamas šios žavios aristokratijos pranašumas yra ir politinės tiesos laidas.

Bet visų pirma Balzakas, kaip ir anksčiau, buvo tvirtos

---

[68] *Balzac. Correspondance*, t. I p. 686.

[69] *Bernard Guyon. La Pensée politique et sociale de Balzac*, p. 506.

valdžios šalininkas. Vadovauti turįs vienas žmogus, kuriame susitelktų visa energija,— tokia visada buvo Balzako teorija. Jam nesvarbu, ar tas žmogus vadinsis Bonapartas, ar Karolis X, imperatorius, diktatorius ar karalius. Pagrindinis Balzako priekaištas Liepos monarchijai — kad ji silpna. Jis smerkė savo naujus draugus legitimistus, kurie laikėsi kraštutinių pažiūrų, kurie kvietė boikotuoti rinkimus; kunigaikštis Fic Džeimsas skelbė lankstesnę politiką, kuri leistų pasinaudoti parlamento tribūna. Šitas didžiūnas, protingas žmogus, nepritarė „vidinei emigracijai". Jis sutiko prisiekti ištikimybę Liudvikui Pilypui dėl Prancūzijos gerovės. Bet atsisakė pero titulo, vildamasis tapti naujosios asamblėjos deputatu — gal kur nors Prancūzijoje rinkėjai panorės, kad jiems atstovautų „žmogus, kuris visada nesvyruodamas sakė tiesą į akis". Šita gudri ir išdidi filosofija atitiko garbėtroškiškus Balzako siekius.

Balzako „perėjimas į dešiniųjų pusę" skaudžiai užgavo jo draugus liberalus. Amedė Fošė iš Tūro skundėsi: „Taigi jūs galutinai tapote legitimistu! Tikėkite manim, nesidėkit prie nevertos bylos, neturinčios mūsų šalyje ateities. Reikalai gali būti prasti, bet ne tokie prasti, kad vėl pamatytume Henriką V, apsuptą ilgaskvernių ir šlėktų". Ziulma Karo išbarė jį, nes mylėjo.

Ziulma Karo — Balzakui 1832 metų gegužės 3 dieną:

„Nejaugi, brangusis Onorė, niekad neatsisakysite audringo gyvenimo?.. Jūs, nelyginant alchemikas, iššvaistęs savo auksą, nieko nerasite tiglio dugne... Onorė, jūs žymus rašytojas, bet pašauktas didesniems dalykams. Paprastas išgarsėjimas ne jums; turite siekti aukščiau. Jei drįsčiau, paklausčiau tiesiai, kodėl taip tuščiai eikvojate neeilinį savo protą. Klausykit, palikite prašmatnų gyvenimą tiems, kurie neturi kitų privalumų, arba tiems, kuriems jis pasidarė būtinas, kad padėtų užmiršti skaudžias moralines žaizdas. Bet jūs, jūs!.. Nebaigiu minties, nes jaučiu, kad galbūt peržengiu teises, kurias man suteikėte, bet taip didžiuočiausi jūsų šlove, šlove, kaip ją suprantu!..

Girdėjau, kad pasinėrėte į politiką. Ak, būkite atsargus, būkite labai atsargus! Esu jūsų draugė, ir man baisu. Jums nedera tarnauti tam ar kitam asmeniui; laikyti tai garbe

gali tik tas, kas artimai bendravo su šio pasaulio galiūnais. Tada asmeninis prisirišimas gali pateisinti aklą ištikimybę. Bet jūsų šlovė jus pergyvens; tad atsidėkite kokiam principui, vertam jūsų proto ir tinkamesniam jūsų įpročiams. O kai kuriuos asmenis tegul gina dvaro samdiniai — neterškite savo dorai nusipelnyto garso juos palaikydamas... Brangus, be galo brangus Onorė, gerbkite pats save, net jeigu turėtumėte dėl to likti be angliškų arklių ir gotiškų krėslų..."[70]

Ugningoji respublikonė teisybę rašė, ir širdies gilumoje Balzakas tai žinojo. Bet ar žmogus gali atsispirti pagundai? Balzakas buvo nepasotinamas labiau negu kas nors kitas. Po vieno romano — dar dešimt romanų; po vienos moters — kita moteris; po sėkmės — triumfas. Buvo kažkas vulgaraus tame troškime mėgautis ir atsirevanšuoti; tuose nuolatiniuose apskaičiavimuose materialinės naudos, kurią gali duoti literatūra; tame nežabotame geidime kilimų, paveikslų ir baldų. Bet, visko godėdamasis, Balzakas galėjo visko ir atsisakyti dėl savo kūrybos. Įkvėpimas, kai reikėjo, paversdavo lėbautoją atsiskyrėliu.

Ziulmai Karo: „Mėnesį nesikelsiu nuo stalo, mesiu ant jo savo gyvenimą, kaip alchemikas meta auksą į tiglį..."[71] „Gyvenu engiamas žiauriausio despotizmo — to despotizmo, kuriam pasmerkiame patys save. Dirbu dieną ir naktį... Jokių malonumų... Esu plunksnos ir rašalo vergas, tikras prekiautojas idėjomis..."[72]

Kai Balzakas eina gulti šeštą valandą vakaro, liepia prikelti jį vidurnaktį, paskui rašo dvylika ar penkiolika valandų. Kiek laiko jam lieka pramogoms? Jei kurį vakarą nuvažiuoja pas Žirardenus ar į Operos teatrą arba pietauja viengungių draugijoje, tai įvyksta po daugybės savaičių užsisklendimo nuo pasaulio — taip lėbauja uoste jūrininkas, grįžęs po ilgos kelionės. Nors jis tiek daug kalba apie sutartis ir uždarbį, tai dar nereiškia, jog pagrindinis jo darbo tikslas — uždirbti pinigų. Jis taiso vieną korektūrą po

---

[70] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 710—711.
[71] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 661.
[72] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 35.

kitos, prirašo ištisus sakinius, keičia — visa tai rodo jį esant vieną iš tų reiklių menininkų, kurie itin griežti sau. Paviršutiniškas Balzakas puikiai sugyvena su giliu Balzaku. Ziulma neranda šito Onorė laiškuose? Todėl, kad turėtų ieškoti jo knygose.

O Lorai de Berni labiausiai rūpėjo išgabenti jį iš Paryžiaus. Jai dabar buvo penkiasdešimt penkeri metai — karštai mylinčiai moteriai tais laikais solidus amžius. Kunigaikštienė d'Abrantes, atrodė, buvo, jeigu ne visai nušalinta, bent neutralizuota. 1832 metų balandžio mėnesį poniai de Berni pavyko išsivežti Balzaką į Sen Firmeną, prie Šantiji girios, kur juodu išbuvo iki gegužės pabaigos. Čia, pagautas nuostabaus įkvėpimo, jis parašė „Tūro kleboną" ir baigė „Trisdešimties metų moterį".

„Tūro klebonas" — žavinga apysaka ir kartu drąsos demonstravimas. Eilinę istorijėlę apie vargšą katedros vikarą, kunigą Biroto, naivų ir nedidelio proto žmogelį, kurį iš buto išmetė tulžinga senmergė ir neperprantamas kanauninkas, siekiąs arkivyskupo titulo, Balzakas pavertė paveikslu, vaizduojančiu visus Tūro socialinius sluoksnius, slaptą Kongregacijos galybę, paslaptingą Didžiojo kapeliono įtaką. Apysaka, brangus dokumentas Restauracijos istorijai pažinti, liudijo taip pat, kad autorius puikiai perpranta žmonių sielas ir tuos menkniekius, kurie yra viskas. Iš tiesų Dilekta įkvėpdavo Balzaką.

Grįžęs į Paryžių, rado miestą sunerimusį. Siautėjo cholera; kunigaikštienė de Beri išsikėlė į Vandėją*. Balzakas piktinosi, kad vyriausybė nepasitarė su aiškiaregiais, kurie tuoj pat būtų nustatę epidemijos priežastį. Vos tik parvažiavęs, vėl panūdo sprukti. Dieve mano, kaip žmonės klysta laikydami jį salonų mėgėju! Ko jis norįs? Gyventi kaime su idealia žmona. Eleonora de Triumili išsprūdo jam iš rankų. Dabar jis galvojo apie jauną ir labai turtingą našlę, baronienę Derbruk (mergautinė pavardė — Karolina Landrijer de Bord). Jis vylėsi susitikti su ja vasarą pas Margonus, Sašė pilyje. Kas gali būti geriau už našlę? Ji turi nuosavą turtą ir tam tikrą meilės patirtį. Gegužės pabaigoje jį ištiko nelaimingas įvykis: antrąkart apvirto jo kabrioletas. Pirmoji auka buvo (balandžio mėnesį) Delfina de Žirarden.

Balzakas — poniai de Žirarden 1832 metų gegužės 31 dieną:

„Mudviem, ponia, buvo lemta kaip reikiant susipažinti su visomis kabrioleto savybėmis: netoli tos vietos, kur su jumis taip negražiai pasielgė šis ekipažas, aš taip pat suėjau į sąlytį su didvyrišku minėtosios Liepos grindiniu. Toji galva, toji nuostabi galva, žodžiu, toji galva... kurią pažįstate, trenkėsi į jį itin nelemtai, ir aš nežinau, ar nenulūžo koks krumpliaratis mano smegenyse..."[73]

Niekas nenulūžo smegenyse, bet daktaras Nakaras paguldė Balzaką į lovą, liepė laikytis dietos, nuleido kraują, uždraudė rašyti ir galvoti. Birželio mėnesį jis dar labiau panūdo išvažiuoti iš Paryžiaus. Pirma, kad pabėgtų nuo kreditorių, piniginių bėdų, leidėjų aimanų — tų rūpesčių, kuriuos jis užkrovė vargšei motinai, apgyvendinęs ją pas save ir suteikęs jai neribotus įgaliojimus; antra, kad nutoltų nuo kunigaikštienės d'Abrantes, kuri vėl norėjo įkinkyti jį į savo darbą, o jis nebeturėjo nei laiko, nei noro; pagaliau — kad galėtų dirbti, nes jo galvoje jau brendo nauji romanai. Markizė de Kastri kvietė jį atvažiuoti rugpjūčio mėnesį į Eks le Beną, paskui siūlė keliauti su ja į Šveicariją ir Italiją. „Na, ką pasakysi?" — rašė jis išdidžiai Gerbiamajai motušei, savo reikalų tvarkytojai ir patikėtinei. Šitas „Na, ką pasakysi" gana jaudinantis: šiais žodžiais jis tarsi reikalavo, kad motina atsisakytų griežtos nuomonės apie sūnų.

Kelionei į Eksą lėšų nebuvo; viešnagė Sašė pilyje padėtų jam susitaupyti pinigų. Taigi jis įsikūrė pas svetinguosius Margonus. Dievobaimingoji kupriukė, Margono žmona, jam įsipykdavo, bet jis turėjo čia patogų kambarį, gerą kavinuką, lempą prie lovos ir palyginti ramią aplinką. Beje, netrukus atsirado dar viena priežastis, dėl kurios jis džiaugėsi išvažiavęs iš Paryžiaus. Mieste įvyko riaušės. Po kunigaikštienės de Beri paikysčių Vandėjoje buvo suimti įžymūs legitimistai: Šatobrianas, Berijė, Idas de Nevilis ir net kunigaikštis Fic Džeimsas.

Po dešimties dienų garsieji kaliniai buvo paleisti, bet

---

[73] *Balzac. Correspondance*, t. I, p. 727.

šie suėmimai nudžiugino ponią de Berni: „Jei šitų žmonių partija sužlugdyta, turėsi pasirinkti kitą"[74]. Ji nekentė legitimizmo, nes siejo jį su Anrijete de Kastri. Negalėdama būti šalia jaunojo savo meilužio, Lora de Berni svečiavosi Njevro departamente pas seną draugą, generolą Aliksą, šaunų, kurčią kaip kelmas žmogų, rūkantį dvokiančią pypkę. Čia ji dirbo Balzakui, taisė krūvas korektūrų, siūlė pakeitimų „Privataus gyvenimo scenose" ir rašė, kad saugotųsi „tų asmenų" iš Sen Žermeno priemiesčio.

„Vis dėlto tarpais širdį man gniaužia mirtina baimė; galvoju, kad jeigu „viena dama" pakviestų tave atvažiuoti, tu nesudvejotum. Ar kadaise neišviliojo tavęs iš Tūro į Versalį kita dama, kad apmaldytum jos sielvartą, kurį ji iš egoizmo išpūtė? Dabar padėtis daug rimtesnė, o tavo tuštybė, deja, nesnaudžia, veikia tavo poelgius juo labiau, kad tu nesuvoki, kokia ji galinga. Tačiau, mano brangiausias, mylimiausias, mano drauge, mano meilės sūnau, paklausyk proto, kuris tam, kad geriau jį išgirstum, pasirinko draugiškiausią iš visų balsų, kurie kada nors nuskambės tavo ausyse. Žinok, kad kai kurie asmenys neduotų tau nė vieno iš tų trijų ar keturių tūkstančių ekiu, kurių tau mirtinai reikia; žinok, kad net jeigu jie taps nugalėtojais, nepasikeis vien dėl tavęs, drauguži, nes visada buvo iš principo nedėkingi; jų egoizmas pasireiškia visomis savo ydomis, silpnybė — klasta ir apgaule, į kurią linkę šie žmonės; jie žiūri iš aukšto, netgi niekina tuos, kurie yra kito kraujo negu jie. Mielasis, dėl to, kas tau brangu, dėl savo šlovės, dėl būsimos savo laimės, dėl mano ramybės (nes tu myli mane), jais netikėk ir nepasikliauk..."[75]

Kodėl jis nevažiuojąs pas ją? Generolas Aliksas kviečiąs jį į svečius, žadąs papasakoti apie Bonapartą ir didžiosios politikos paslaptis. Kaip būtų gera gyventi kartu, toli nuo pasaulio, tokio svetimo jautrioms ir kilnioms sieloms! Ji tebetikinti „miela jo širdimi", bet kaip jis galįs išlaikyti ją tyrą, kai aplinkui tiek sugedimo? „Privataus gyvenimo scenos" keliančios jai brangius prisiminimus: „Menu, kur

[74] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 23.
[75] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 23.

mudu buvome, kai man skaitei vieną ar kitą ištrauką, ir ką apie ją sakei; menu, kokius meilės žodžius tada išgirsdavau, drauguži; priglūstu prie tavo širdies, kaip prie mielo tavo kūno, kai... tu žinai?.."[76]

Ak, kokia aistringa tebebuvo jos meilė! „Tebesijaučiu esanti tau brangi ir tebeglamonėju tave, kaip visada mudu vienas kitą glamonėdavome, bučiuoju tave visą..."[77] Po kelių dienų vėl rašė: „Ak, mano, tik mano mylimasis! Mano brangiausias! Mano dievinamas valdove! Atvažiuok atsiimti aistros duoklės, aistros, kurią pats įžiebei, priimk savo mylimosios glamones, mylimosios, sukurtos tau. Ak, tikiuosi, kad netrukus pasimatysime; būtų pernelyg baisu, jei kas kitas skintų nuostabius žiedus, kurių aromatas atsklinda ligi manęs ir mane svaigina; ryškios jų spalvos džiugina mano širdį; su kokia meile skabyčiau jų lapelius, prigludusi prie mielos tavo krūtinės..."[78] Bet ar jis tebemylįs ją? Ar jo širdis nepriklausanti kitai?.. Ji vylėsi numirsianti, kol tai atsitiksią. „Brangiausias, mylimiausias, nežinau, ar yra kas nors žiauresnio, kaip gyventi įsikibus į žmogų, kuris tavęs nebenori..." Išsiskyrusi su vyru, ji blaškėsi tarp vaikų, kurie taip pat nesugyveno tarpusavy; jai buvo likęs tik meilužis: „Esu palaužta".

Aimanavo ir Gerbiamoji motušė, kuriai Onorė nesivaržydamas krovė užduotį po užduoties. Tegul ji surandanti tarp jo popierių kažkokio rankraščio nuorašą ir išsiunčianti leidėjui Mamui. „Be to, mieloji mama, man reikia vasarinių kelnių. Biuisonas turbūt jau jas pasiuvo."[79] „Trečiadienio rytą diližanu išsiųsiu ryšulį, kuriame bus rankraštis — apysaka Goslenui („Luji Lamberas")... Nuraminęs Gosleną, skubiai susidorosiu su „Mūšiu"..."[80] „Pasakyk tiems, kurie ateis prašyti pinigų, kad keliauju ir grįšiu rugpjūčio 15-ąją..."[81] Tarp dviejų pavedimų jis pasakoja „mielajai mamai", kad ketinąs vesti ponią Derbruk. Deja,

---

[76] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 25.
[77] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 27.
[78] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 43—44.
[79] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 13.
[80] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 34.
[81] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 42.

našlė, apie kurią Balzakas svajojo, į Turenę neatvažiavo, bet jo vaizduotėje (jis buvo išsiuntęs jai „Privataus gyvenimo scenas") viskas klostėsi kuo puikiausiai. „Atsidėkodama ji parašė man trumpą mandagų laiškelį."[82] Jis žavingai sugebėjo laikyti savo norus laimės pažadais.

Bet, šiaip ar taip, negalėjo suspėti vesti, kad būtų apmokėtos degamos skolos. Teko ryžtis kai ko atsisakyti. Balzakas — motinai: „Jei gali parduoti arklius, parduok; jei nori atleisti Leklerką, išmokėk jam algą ir atleisk". Užtenka laimėti pusę metų, „nes dar niekad mano padėtis nebuvo tokia tvirta. Anksčiau ar vėliau literatūra, politika, žurnalistika, vedybos arba koks mano didis sumanymas suteiks man turtą. Reikia dar truputį pakentėti. Ak, jei kentėčiau vienas! Per paskutinius ketverius metus, jeigu ne ponia de Berni, būčiau mažiausiai dvidešimt kartų išsinešdinęs iš savo krašto. Bet tu dabar smarkiai negaluoji ir, nori ar nenori, daraisi slaptų mano kančių priežastim... Prašai, kad smulkiai parašyčiau tau viską, bet, miela mama, nejaugi dar nežinai, kaip gyvenu? Kai galiu rašyti, sėdžiu prie rankraščių; kai nerašau, mąstau, ką rašyti. Vienas puslapis, kurį iš manęs išplėšia kokie nors reikalai, pareigos ar meilė, mane tiesiog žudo..."[83]. Jis neklydo. Pabandykite kurti išgalvotą pasaulį, kai jums po kojų lenda realus pasaulis su savo rūpesčiais ir priekaištais! Bet vargšei senstančiai ir ligotai moteriai, kuri iš paskutiniųjų stengėsi sūnui padėti ir kurią jis be gailesčio varinėjo, iš tiesų buvo nelengva.

Balzakas — motinai 1832 metų liepos 19 dieną:

„Buvau narsiai besėdąs prie darbo šį rytą, kai atėjo tavo laiškas ir visiškai išmušė mane iš vėžių, nors imk ir verk. Nejaugi manai, kad galima atsidėti kūrybiniams užmojams, kai staiga nupiešiamas toks bėdų paveikslas, kaip padarei tu? Nejaugi manai, kad aš šitaip dirbčiau, jei apie jas negalvočiau?.. Sudiev... Sudiev..."[84]

Ponia Balzak taip beviltiškai galynėjasi su tuo, kas de-

---

[82] *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 52.
[83] *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 53.
[84] *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 61.

dasi tame beprotiškame name, jog įsimaišo Lora, prašydama Onorė tausoti mamą. Geraširdis iš prigimties Balzakas susijaudina iki ašarų, bet tuo tarpu, kai rašo laišką.

Balzakas — Lorai Siurvil 1832 metų liepos 20 dieną:

„Vargšė mama! Patikėk, man širdis plūsta krauju, kai pagalvoju, kad ji serga ir kenčia nepriteklių. Tai ir įkvepia man tą velnionišką ištvermę, kuri pasodina mane prie darbo... Vargas tik, kad mūsų mama turi tokią pat vaizduotę kaip aš: tarpais ji mato vien skurdą ir kliūtis, tarpais — vien triumfą. Bet atleidžiu jai ir šiandien myliu ją dar labiau. Perduok jai tat, mieloji Lora; rašau tau šias eilutes, o mano akys pilnos ašarų..."[85]

Pateisinti jį galima tik tuo, kad, viešėdamas Sašė pilyje, jis parašė „Trumpą Luji Lambero biografiją", kūrinį, kuriuo stengėsi prilygti Gėtei ir Baironui — „Faustui" ir „Manfredui". „Luji Lamberas" turėjo būti triuškinantis atsakymas Balzako priešams ir „duoti jiems pajusti neginčijamą rašytojo pranašumą". Šioje knygoje buvo nupieštas vunderkindo portretas, kuriame jungėsi Vandomo laikų Balzako ir mansardos laikų Balzako bruožai. Autorius mažajam Luji Lamberui, išgalvotai būtybei, į rankas įdeda knygas, kurias pats skaitė, būdamas vyresnis, penkiolikos — dvidešimt penkerių metų, ir priverčia jį galvoti, kaip galvojo pats 1832-aisiais, vadinasi, būdamas trisdešimt trejų metų. Bet jo filosofinės sistemos esmė nepasikeitė, ir, norint suprasti, kaip formavosi Balzako pasaulėžiūra, reikia atidžiai perskaityti „Luji Lamberą".

„Senasis ir Naujasis testamentas pateko Luji į rankas, kai jam buvo penkeri metai; ir ši knyga, kuri aprėpia tiek knygų, nulėmė jo likimą... Nuo to laiko skaitymas tapo jam savotišku alkiu, kurio niekas negalėjo numalšinti." Luji jaučia didelį potraukį prie mistinių knygų. „Mūsų siela yra pragarmė, ir jai patinka pragarmės". Luji Lambero paslaptis — a i š k i a r e g y s t ė, gebėjimas taip raiškiai įsivaizduoti, ką pats skaito arba kas jam pasakojama, jog jis puikiai pažįsta žmones ir įvykius, kurių niekad nematė. Skaitydamas pasakojimą apie Austerlico mūšį, Luji

---

[85] *B a l z a c. Correspondance,* t. II, p. 63.

Lamberas girdi, kaip dunda patrankos, kaip šaukia kovojantys kariai ir šuoliuoja arkliai; užuodžia paraką; savo akimis regi Apokalipsę. Įknibęs į skaitymą, Luji Lamberas užmiršta išorinį pasaulį. Bet jei nori, tam tikromis valandėlėmis gali sukaupti savo valios jėgas ir nukreipti į pasirinktą t i k s l ą; tada jis darosi neįveikiamas. Jei įtemptai pagalvodavo, ką jaučia žmogus, kai peiliuko ašmenys sminga jam į kūną, pajusdavo didelį skausmą. „Mintis — fizinio skausmo priežastis... Na, ką pasakysi?"

Luji Lambero filosofija — paties Balzako filosofija; ji siejasi su ezoterine kabalistikos tradicija, atgaivinta Sen Marteno ir Svedenborgo ir aiškinančia okultinius mokslus. Balzakas, kaip ir Svedenborgas, tikėjo, kad kiekviename žmoguje slypi dvi būtybės: i š o r i n i s ž m o g u s, pavaldus gamtos dėsniams, ir v i d i n i s ž m o g u s, turįs vitalinę jėgą, iki šiol neįkandamą mokslui, bet tos pačios prigimties kaip materiali jėga. Yra privilegijuotų būtybių (pavyzdžiui, Luji Lamberas), kuriose vidinis žmogus įstengia atsiskirti nuo išorinio žmogaus. Tuo paaiškinamas matymas per atstumą, žiniuonių aiškiaregystė, didvyriškas nejautrumas kankinių, kurie kankinami esti k i t u r.

Mintys, troškimai — vidinio žmogaus emanacija; jis tarsi skleidžia stipresnius ar silpnesnius virpesius — nelygu asmenybė. Lamberas tai vadina „minties materialumu"[86]; juo paaiškinama, kodėl kuri nors mintis ar kuris nors troškimas gali suardyti kūną. Čia kartojasi „Šagrenės odos" tema. Luji Lamberas, vaikas, apdovanotas aiškiaregyste, priklauso tai žmonių padermei (jai priklausė ir Balzakas), kuriai būdingas intuityvus sąlytis su visata; jis jaučia, kad tuoj supras būties paslaptį. Bet pernelyg turtingas vidinis pasaulis nužudo jame išorinį žmogų; gyvenimas Paryžiuje, „šioje egoizmo prarajoje", sužeidžia jam širdį; jis teikia pirmenybę minčiai, o ne veiksmui; idėjai, o ne veiklai. Jis galėtų tapti galingu žmogumi, bet stokoja dėmesingumo, reikalingo tam, kuris nori, kad jam nusišypsotų laimė; jis bus sutriuškintas. Luji Lamberas dėl per didelio genialumo grimzta į beprotybę, nors jį myli graži

---

[86] *M a u r i c e B a r d è c h e. Notices sur les Etudes philosophiques (Oeuvres complètes*, t. XVIII, p. 24 *(Club de l'Honnête Homme*, 1960).

kilniaširdė moteris, Polina Salomon de Vilnua, turinti gyslose žydiško kraujo; jis miršta labai jaunas — „dvidešimt penkerių metų šimtametis" — savo draugės glėbyje.

Balzakas nuoširdžiai tikėjo, kad „Luji Lamberas" — šedevras. Į šitą romaną jis sudėjo visa, ko jį buvo išmokę mistikai, magai, filosofai, mokslininkai. Jis keletą kartų perdirbo knygą, pridūrė socialinių ir metafizinių samprotavimų, bandydamas aiškinti skirtingus pasaulio sukūrimo tarpsnius tolydiniu minties skverbimusi į materiją. Antžmogiškas genialumas, kuriuo jis apdovanoja Luji Lamberą — jo paties genialumas. „Bet Dievas gali sukurti viską, tik ne antrą Dievą; genijus gali atkurti viską, tik ne genijų". Balzakui nepavyko įkvėpti Luji Lamberui gyvybės. Ponia de Berni, kuriai jis davė paskaityti pirmą variantą ir kuriai knyga buvo skirta (*Et nunc et semper dilectae dicatum*[87]), perskaitė ją su nerimu: „Man rodos, ėmei rašyti veikalą, neįmanomą sukurti"[88]. Nė vienas skaitytojas, galvojo ji, nepakęs, kad autorius jam tvirtintų perpratęs visatą. Nors ir didžiausias bus rašytojas, skaitytojas įžiūrės čia tik jo pasipūtimą. „Todėl nepriimtinos tokios frazės: „Įstabi kova, kurią kovoja mintis, pasiekusi savo jėgos viršūnę, plačiausią išraišką... dvasinis pasaulis, kurį jis sau išplėtė..." Pasistenk, brangusis, pakilti į tokias aukštybes, kad minia iš visur tave matytų, bet nešauk jai, kad tavimi žavėtųsi, nes iš visų pusių kaipmat nukryps į tave stipriausi padidinamieji stiklai, o kuo virsta žaviausias daiktas, kai į jį žiūrima pro mikroskopą?..[89] Net įsimylėjusi moteris turi daugiau sveikos nuovokos negu genijus. „Luji Lamberui", autoriaus labiausiai mėgstamai knygai, kurią jis laikė svarbiausia, trūko prometėjiškos kibirkšties.

„Pasitark su ponia Karo",— siūlė Dilekta, pasitikinti tik šia antra nuoširdžia Balzako drauge (yra kažkokio kilnumo šitose dviejose didingose moteryse, kurios, nepažindamos viena kitos, tuo pat metu sergi savo poetą). Angulemas buvo tiktai už šešiasdešimt ljė nuo Sašė. Balzakui norėjosi užsukti tenai, nes jis stokojo pinigų ir į Eks le Beną važiuoti negalėjo.

[87] Skiriu tai, kuri yra ir visada bus man išrinktoji. (*Lot.*)
[88] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 82.
[89] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 83.

„Tai didžiai liūdina ponią de Kastri, kuri labai gera man,— rašė jis Lorai Siurvil.— O aš rasčiau ten antrą ponią de Berni, tik jauną ir galinčią daugiau man padėti..."[90] Balzaką kvietė Ziulma; jis brangino jos draugystę, tik bijojo, kad bus niaurus svečias: „Esu plunksnos ir rašalo vergas, tikras prekiautojas idėjomis". Gyvenimas Sašė pilyje ėmė jį slėgti; jis labiau mėgo Angulemą — šis jam patiko dar 1831 metų gruodžio mėnesį, kai ten pirmą kartą viešėjo. Namas, kuriame gyveno Karo, buvo kuklus, greičiau ferma negu dvaras, bet šia nuošalia prieglobа žavėjosi dėl Ziulmos, visada rimtos ir protingos[91].

Balzakas — Ziulmai Karo 1832 metų liepos 10 dieną:

„Mane varžo pilies gyvenimo tvarka. Čia visada pilna svečių; reikia persirengti tam tikrom valandom, o provincialams pasirodytų keista, jei kas atsisakytų pietų tik dėl to, kad nenutrūktų mintis. Jie su savo varpu, kviečiančiu pietų, man jau nemažai jų pražudė..."[92]

Tarp jį supančių žmonių nesą tokio, kuris įstengtų jį suprasti. Įsivaizduokite ponią de Margon, skaitančią „Luji Lamberą"! Burtai mesti — jis važiuosiąs pas Karo; tik tegul Ziulma pasitinkanti jį Anguleme, kur sustojąs diližanas. Jis buvo taip sutrikęs dėl tų kelių kilometrų, kurie skiria Angulemą nuo Parako gamyklos, lyg būtų reikėję nukeliauti į Kiniją; Balzakas tebebuvo vaikas, kuriam reikėjo motiniškos globos.

Viešėdamas pas Karo, jis parašė vieną gražiausių savo novelių — „Pamesta moteris". Nors ir pavojinga ieškoti veikalo šaltinių, nes slėpiningi kūrybiniai dėsniai supina tikrus faktus ir autoriaus meną, šiuo atveju nesunku atskirti elementus, iš kurių sudarytas lydinys. Novelė skirta kunigaikštienei d'Abrantes, kuri savo „Memuaruose apie Restauracijos epochą" papasakojo visai panašų nuotykį; tai tikra istorija su pažįstamais veikėjais. Čia, kaip ir Balzako novelėje, vienas vyriškis, sumanęs vesti, nutraukia ryšius su meiluže, bet negali jos užmiršti ir, kai ji atsisako

[90] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 63.
[91] *Siuzanne J. Bérard. La Genèse d'un roman de Balzac: „Illusions perdues"*, p. 134.
[92] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 48.

vėl jį priimti, nusižudo. Taip sutampa visos smulkmenos, kad aišku, jog Balzako šaltinis yra ši istorija. Jis dažnai naudojosi nuostabia Loros d'Abrantes atmintimi. Be to, kažkada, svečiuodamasis Bajė miestelyje, turėjo progą stebėti kitą „pamestą moterį" — ponią d'Otfej, „tokią pat protingą kaip rafinuočiausia paryžietė"[93]. Šios novelės jausmų pasaulį itin gerai pažinojo per trečią įsimylėjusią ir užmirštą moterį — Lorą de Berni.

Balzakas niekad galutinai „nepametė" Dilektos. Bet puoselėjo du sumanymus, kurie turėjo į antrą vietą nustumti idealiąją draugę: važiuoti į Eksą, pas markizę de Kastri, arba vesti baronienę Derbruk. Trokšdamas ramaus gyvenimo, jis linko į turtingąją našlę. Bet žinojo, kad santuokinio gyvenimo monotonija pakenks jam, rašytojui, besisemiančiam medžiagos iš sukrėtimų ir nerimo. Na, o dėl kelionės į Eksą, tai Balzaką kamavo abejonės: jis bijojo užduoti širdį Dilektai, baiminosi prarasti laimę, kuria ji taip dosniai jį buvo apdovanojusi, ir tikėjosi malonumų, kurių jam galbūt nepašykštės ponia de Kastri. Ar, vaizduodamas Klaros de Bosean ir Gastono de Niuejo santykių pradžią, jis neaprašė savo paties Vilparizi laikų prisiminimų? Ten, kaip ir Gastonas, jis pamatė įskaudintą moterį, „apgaubtą tarsi aureolės skandalingo išgyventos aistros[94] prisiminimo" (romanas su korsikiečiu Kampi), gyvenančią kaip atsiskyrėlė kaime. Ten jis rašė jai aistringus laiškus, kurių juodraščius saugojo. Jie ir įkvėpė jį. Kodėl ne? Abrantes, Berni, Otfej — ar neturėjo jis teisės pasinaudoti šiais liūdnais šešėliais, sulydyti juos ir sukurti jaudinančią herojęę? Kas dar prisimintų jas po tiek metų, jei Balzakas iš jų skausmo ir išpažinčių nebūtų sukūręs Klaros de Bosean?

Karo namuose jis dirbo su noru. Atvažiavo čia parsibaigęs, davęs gyvybę „Luji Lamberui". Prisipažino Ziulmai, kad tarpais, kaip jo herojus, bijojo išeisiąs iš proto. „Jei išprotėtumėte, aš jus prižiūrėčiau",— karštai pareiškė ji. Jis niekad neužmirš nei šių žodžių, nei šio žvilgsnio. Pagautas kūrybinės karštinės, jaučia, kaip jo galvoje bręsta

---

[93] *Feuilleton des Journaux politiques*, 24 *mars* 1830. Straipsnis, priskiriamas Balzakui.

[94] *Anne-Marie Meininger. La Femme abandonnée, L'Auberge rouge et la duchesse d'Abrantès (L'Année balzacienne* 1963, p. 68).

nežinomi kūriniai. Gimsta kažkas gigantiško. Jis rašo Lorai Siurvil: „Per tą pusę metų padariau milžinišką pažangą visuose savo kūrybos baruose"[95]. Blaivaus nuoširdumo akimirką prisipažįsta, kad per jį nusigyveno motina. „Bet jai atlygins didi didžios laimės ir šlovės diena." Tiesa, jis priduria: „Miela mama, paguosiu tave nors truputį, kaip guodžiu pats save,— svajomis!.."[96] Tik jam atrodo, jog tos svajos pranašiškos, ir džiugesio valandėlėmis jis neabejoja, kad jas įgyvendinsiąs.

Pas mieluosius Karo jis atgavo dvasios ramybę, juo vėl žavėjosi draugai ir, svarbiausia, nepažįstamieji. Kažkoks studentas iš Angulemo, išgirdęs tariant Balzako pavardę, taip susijaudino, kad jam iš rankų iškrito laikrodėlis ir knygos. Pas kirpėją, kur Balzakas nuėjo apsikirpti, moterys susipešė dėl jo plaukų sruogų. Jis rašė motinai brutaliai, kaip buvo įprasta šioje šeimoje, kad priverstinis susilaikymas kamuojąs jį ir neduodąs miegoti. Ar ne dėl šito jis staiga ėmė meilintis savo draugei Ziulmai — nedviprasmiškai, atkakliai ir netikėtai? Kokia pagunda šiai nuostabiai moteriai! Ji mylėjo Onorė, mylėjo tikra šio žodžio prasme, o majoras Karo, penkiolika metų už ją vyresnis, greitai seno. „Jūs aistringa moteris,— įtikinėjo Onorė savo draugę,— ir priešinatės aistrai." Davė suprasti, kad atvers jai „nepažįstamą rojų". Tai visų suvedžiotojų burtažodis, bet Ziulma nepasidavė. Ji puikiai žinojo, kad jį traukia prie jos akimirkos geismas, „nes jums reikia moters... nes, susilaikydamas nuo intymių santykių, jūs mylite bet kurią moterį... Aš per daug išdidi ir nenoriu, kad vyras pasirinktų mane tokio geismo apimtas"[97].

Beje, pagaliau kelionė į Savoją tapo įmanoma. Stebukladarė ponia Balzak gavo iš šauniosios ponios Delanua ilgalaikę dešimties tūkstančių frankų paskolą. Taigi Balzakas galėjo apmaldyti atkakliausius kreditorius ir užsimokėti už vietą diližane.

Ponia Delanua — Balzakui 1832 metų liepos 27 dieną:

---

[95] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 63.
[96] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 65.
[97] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 116—117.

„Mėgstu jūsų talentą ir jus patį ir nenoriu, kad kas sakytų, jog vienas supančiotas, o kitas kankinasi, kai galiu padaryti, kad šito nebūtų. Padėjo man laimingas atsitiktinumas: ką tik atgavau pinigų sumą, kurios dar niekur neįdėjau. Jums šie pinigai pravers skoloms apmokėti ir kelionei, kurios taip trokštate ir kuri, man rodos, visais atžvilgiais savalaikė..."[98]

Taigi, norėdamos įstumti Onorė į Anrijetės de Kastri glėbį, paslaugiai susimokė dvi senos damos. Iš Angulemo jis pasiuntė šiai „Luji Lambero" ištrauką — meilės laišką Polinai de Vilnua.

„Viskas skatino mane aistringai maldauti, prašyti tų pirmų malonių, kurių moteris visada šykšti tikriausiai todėl, kad priverstų vyrą jas plėšte išplėšti; bet ne, tu, brangus mano sielos gyvenime, niekad iš anksto nežinosi, ką galėsi dovanoti mano meilei, ir vis tiek atsiduosi, gal to ir nenorėdama, nes nesi veidmainė ir paklūsti vien savo širdžiai... Tu pajutai tą dangišką poeziją, tu, kuri kupina tiek skirtingų jausmų, tu, kuri taip dažnai pakeldavai akis į dangų, kai nenorėdavai man atsakyti! Tu, išdidi ir linksma, nuolanki ir despotiška, atsiduodanti siela, mintimi, bet vengianti baugščiausios glamonės..."[99]

Jis tvirtai tikėjo, kad baigsis ligšiolinis meilingas vangstymasis ir Ekse jo laukia laimė. Kai reikėjo išvažiuoti, Balzakas pamatė, kad jam trūksta grynųjų pinigų. Pasiskolino šimtą penkiasdešimt frankų iš majoro Karo; paprašė motiną, kad grąžintų tą skolą ir atsiųstų dar tris šimtus frankų į Lioną. Viešėdamas Anguleme, jis parašė „Grenadjerę" (per vieną naktį) ir „Pamestą moterį". Jo genijus plaukė tarytum upė — patikimas ir galingas.

Mes jau sakėme, kad 1830 metais Balzakas leidžia sau atsipūsti, parašęs vieną dramatišką veikalą ir dar nepradėjęs kito, ir kuria „Valiūkiškus apsakymus", žaismingas nešvankybes, Rablė ir kitų Turenės novelistų maniera, senoviška kalba. 1831-aisiais ir 1832-aisiais jis toliau žai-

---

[98] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 76.
[99] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 84.

džia šį žaidimą. Parinktas pavadinimas aiškiai liudijo, kokie jo ketinimai: „Šimtas valiūkiškų apsakymų*, surinktų Turenės abatijose ir paskelbtų mesiro de Balzako vien tik pantagriuelistų džiaugsmui".

Kodėl jis taip atkakliai atsidėjo šioms parodijoms, reikalaujančioms didžiulio darbo? Iš dalies todėl, kad tėvas jį buvo paskatinęs žavėtis Rablė ir jis jautėsi esąs pantagriuelistas. O svarbiausia — kad pakeltų balsą prieš nežmonišką romantizmo liūdesį (romantizmas — „beprasmiškas žodis") ir atgaivintų galų žvitrumą, kuris nesukliudė pasirodyti nei Paskalio „Mintims", nei Monteskjė „Įstatymų dvasiai". „Juokas Prancūzijoje yra būtinybė,— rašė jis 1830 metų vasario 20 dieną straipsnyje, išspausdintame savaitraštyje *La Mode*,— ir skaitytojai stengiasi išsiveržti iš katakombų, kuriose juos nuo lavono prie lavono vedžioja dailininkai, poetai ir prozininkai... Tikro piliečio pareiga — stoti prieš šitą veidmainystę." Be to, taip privalo elgtis prancūzas pilietis, priešiškas anglų *cant*[100] ir germanų fantastikai.

Į tai galima atsakyti, kad pats Balzakas kadaise švaistėsi makabrinėmis temomis ir kad jo meilės romanai, teisybę sakant, nežeidė drovumo. Bet jis nori būti visapusiškas žmogus, grąžinti, kaip tai padarė Rablė, deramą vietą kūnui ir atgaivinti mūsų didžiąją XV amžiaus literatūrą, „tviskančią genialumu, nieko nevaržomą, pasižyminčią sodriu žodynu, kuris tais laikais dar nebuvo laikomas nepadoriu". Kai jam buvo dvidešimt metų, motina skundėsi, kaip žalojąs jį Rablė ir Sternas. Balzakas galvojo priešingai: tapęs XIX amžiaus Rablė, jis garantuosiąs sau šlovę. Tačiau manė, kad pantagriuelizmas neturįs atsispindėti jo romanuose. „Esu parašęs „Šimtą valiūkiškų apsakymų" — tai mano duoklė šiam ypatingam kultui."[101] Priapas* turi teisę turėti savo paminklą, bet Balzakas slepia jį sode.

Siužetus jis skolinosi iš senųjų rašytojų, tačiau perpasakojo juos savaip, be to, šen bei ten vaizdavo subtilius meilės džiaugsmus, visiškai svetimus Rablė. „Aibė proce-

[100] *Cant* — nenuoširdus tonas. (*Angl.*)

[101] *Balzac*. (Atsakymas į Kastilio straipsnį, išspausdintą *La Semaine* 1846 m. spalio 4 d., pasirodęs ten pat 1846 m. spalio 11 d.)

dūrinių aktų: gaišačių, nutarčių, paruoščių, meilūs žodeliai — tai glėbiai žabų, kaitinančių krosnį, šakos, kvepiančios it balzamas ir surinktos žagarėlis po žagarėlio meilės miškuose; mažmožėliai, papuošalėliai, popstymas, mangymas, čiauškėjimas — saldėsiai, valgomi dviese, dubenėlių laižymas, kaip daro katinai, ir kitos mažytės meilės išmonės, kurias žino visi paleistuviai, išgalvoja įsimylėjėliai, o damos brangina labiau negu savo išganymą, nes moteris — labiau katė negu moteris..."[102] Iš Rablė kalbėsenos justi buklus Loros de Berni meilužis. Ką galvojo Dilekta apie dešimt pirmųjų apsakymų? Nežinome, o Ziulma Karo (ir tai mus stebina) rašė, kad šitie apsakymai „tokie sąmojingi, pergyvens viską". Kunigaikštis Fic Džeimsas, išsimokslinęs pantagriuelistas, juos nepaprastai išgyrė. Pranašaudamas, kad Balzaką užgrius „davatkų ir akademikų griausmai", jis pats smaginosi kaip tikras didikas.

Žorž Sand prisidėjo prie tų moterų, kurios stojo prieš „Valiūkiškus apsakymus": „Kai jis norėjo paskaityti man garsiai vieną kitą ištrauką, nors aš ir draudžiau, vos nesviedžiau knygos jam į veidą. Prisimenu, pavadinau jį storuliu begėdžiu, jis išvadino mane šventeiva, išėjo ir ant laiptų sušuko: „Jūs kvaiša, ir tiek!" Bet mudu pasidarėme dar geresni draugai, nes Balzakas iš tikrųjų buvo naivus ir geras"[103]. Na, o Delfinos de Žirarden salone gardžiuotasi šiais pipirintais saldainėliais. Fontanė dienoraštyje 1832 metų sausio 12 dieną rašė: „Balzakas pasakojo mums savo fantastinius ir valiūkiškus apsakymus su stulbinančiu ir neįtikėtinu aplombu, ir jie labai pralinksmino ponias. Delfina padėjo jam, siūlydama naujas temas. O mes klausėmės ir gėrėjomės: nuostabus spektaklis"[104].

Dešimt pirmųjų „Valiūkiškų apsakymų" išleido 1832 metų balandžio mėnesį Goslenas. Kritika, kaip dažnai būdavo išėjus Balzako veikalams, pasisakė priešiškai. *La Revue des Deux Mondes*: „Ar „Valiūkiški apsakymai"

---

[102] B a l z a c. *Contes drolatiques, troisième Dizain.* Berthe la Repentie (*Oeuvres complètes*, t. XXII, p. 584.

[103] G. S a n d. *Histoire de ma vie*, t. XVII, p. 214—215 (*Paris*, 1855).

[104] A n t o i n e F o n t a n e y. *Journal intime*, p 103 (*Paris, Les Presses françaises*, 1925).

linksmi? Išties ne. Jie nešvankūs, bet ne gašlūs..." „*La Revue de Paris*: „Ponas Š. Goslenas lygina jų autorių su vaiku, kuris pasirodo mums nuogutėlis, visoje savo nekaltybėje. Mes atsakysime ponui Š. Goslenui, kad literatūroje pono de Balzako amžiaus vaikai jau seniai mūvi kelnaitėmis. Mums apmaudu, kad šito nepaiso knygų leidėjai". Tik vienas Barbė d'Orviji* susižavėjo pasakotojo naivumu ir atlapa širdim: „Literatūros istorikai, kurie kada nors tyrinės Balzako kūrybą su ta pagarba ir rimtimi, kurių nusipelnė šitas Intelekto karalijos valdovas, pripažins, aš tuo neabejoju, kad teisinga šiandien glaustai pareikšta mano nuomonė". Prancūzų literatūros Konetablis įrodė, kad jis buvo vertas spręsti apie XIX amžiaus Rablė. Tiesą sakant, „Valiūkiški apsakymai", tikras meistriškumo stebuklas, mažai kuo teprisidėjo prie Balzako šlovės. Kaip jo mokytojas Rablė, jis labiau vertinamas už mintį negu už blevyzgas; bet trumpas mėgavimasis blevyzgomis galbūt pravertė minčiai.

XIV

ŽIAUROKA ŠVIESIAPLAUKĖ

> Bjanšonas: Mylime todėl, kad mylime.
> Rastinjakas: Na ką gi! O aš myliu ją dėl visai kitų priežasčių.
>
> **Balzakas**

Jis išvažiavo į Eksą spinduliuodamas džiaugsmu. Pagaliau pirma jo „kilmingoji dama" priklausys jam. Argi galima abejoti? Ji pakvietė jį; reikalauja laikytis inkognito; žada praleisti su juo visus vakarus. Dieną dirbsiąs; o jis jautė, kad jo galva kupina naujų sumanymų: reikia parašyti „Mūšį", pataisyti „Šuanus" ir „Luji Lamberą", sukurti novelių žurnalui *La Revue de Paris*, su kuriuo jis pasirašė sutartį, garantuojančią jam penkis šimtus frankų per mėnesį. Limože jis sustojo keletui valandų — laukti kito diližano. Čia aplankė Ziulmos seserį Liusilę Nivė (mergautinė pavardė — Turanžen), kurios vyras, porce-

liano pirklys, turėjo atgabenti į Kasini gatvę servizą. Panoro apžiūrėti miestą. Jaunasis Remi Nivė, šeimininkės sūnus, parodė jam Medžių aikštę, Montanmaninio gatvę; iš Sen Marsialio juodu nukako į Kliuzo. Balzakas pasižymėjo visus šituos vietovardžius ir atidžiai apžiūrėjo senovinius kvartalus.

Tarp Limožo ir Liono įvyko nelaimingas atsitikimas. Norėdamas pasigėrėti iškilniais slėniais, Balzakas įsitaisė ant diližano imperialo. Tjero pašto stotyje, Piui de Domo departamente, Balzakui lipant į savo vietą ir paleidus iš rankų odines juostas, už kurių keleiviai laikosi, kopdami į viršų, arkliai pajudėjo, ir jis griuvo. Krisdamas nusitvėrė už vieno diržo ir pakibo ore. Bet iš visų jėgų (jis svėrė aštuoniasdešimt kilogramų) trenkėsi į geležinę diližano paminą, ir ji ligi kaulo perkirto jam blauzdą.

Žaizda kraujavo, skaudėjo, o važiuoti iš Limožo į Lioną reikėjo keturias dienas. Diližano vežėjai iš gailestingumo pataisė jam guolį ant imperialo. Kelionėje žaizda užsitraukė; tačiau koja sutino, ir jis vos bepaėjo. Į žaizdą galėjo patekti užkratas, bet jis ryžosi nusigauti į Eksą ir ten gydytis. Šita „popa" nekliudė jam mėgautis kelione. Balzakui visada patiko gražūs peizažai. Limuzeno ir Overnės gamtovaizdžiai jį tiesiog pakerėjo.

Ekse ponia de Kastri jam buvo išnuomojusi gražų kambarėlį, kur iki šeštos valandos vakaro jis gardžiavosi absoliučia vienatve. Pusryčių suvalgydavo kiaušinį ir išgerdavo puodelį pieno, atneštus iš gretimos kavinės. Šešiomis eidavo pas markizę, pietaudavo ir sėdėdavo tenai iki vienuolikos. Todėl galėjo, rašė jis motinai, visą dieną kurti „Mūšį" (vieną iš „Karinio gyvenimo scenų"). Iš tikrųjų „Mūšio" dar net nebuvo pradėjęs; taisė „Pamestą moterį" ir su meile laižinėjo mylimiausią savo kūdikį — „Luji Lamberą".

Po trijų Ekso vonių koja išgijo, liko tik šašas. Kambarys atsiėjo du frankus per dieną, pusryčiai — penkiolika su; Anrijetė de Kastri neleido jam mokėti už pietus. „Na, mama, pripažink, kad aš labai taupus, nors esu šioks toks poetas ir svajotojas..."[105] Nesimatė su niekuo. Vienintelė

[105] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 104.

pramoga jam buvo vakaras, kurį praleisdavo akis į akį su savo markize. Ji buvo labai maloni, bet duodavo pasidžiaugti retkarčiais tik prisilytėjimu ar rankų suspaudimu. Balzakas irzo.

Balzakas — Ziulmai Karo 1832 mėtų rugsėjo pradžioje:

„Atvažiavau čia ir radau labai daug ir labai mažai. Daug todėl, kad susitinku su žavinga, meilia moterim; mažai — kad ji niekad manęs nepamils. Kodėl pasiuntėte mane į Eksą?.. Ji rafinuočiausia moteris: net pranoksta ponią de Bosean; bet ar dėl šių gražių manierų nenukentėjo siela?.."[106]

Išdidžioji Ziulma prapliupo: „Vargšas Onorė! Jūs kenčiate, ir slaugo jus kita!" Ji tikėjosi, kad didingų kalnų, ežerų reginys išgelbės jo dvasią nuo ją užgožusios tuštybės. „Taip, Viešpatie, tai aš, niekingoji, drįstu šitaip kalbėti su mūsų laikų dievaičiu!" Ziulma matė, kad jis persiėmęs prietarų, bet ne todėl, kad tokia jo prigimtis,— jis kilnus ir geras,— o kad trokšta pagyrų tik iš vienos visuomenės klasės („ir tai vieninteliai žmonės, kurių jūs paisote. Kokia čia paslaptis — gal jie kvepia anglišku medum ar portugališku tualetiniu vandeniu?"[107]). Kaip toks didelis protas, sukūręs „Luji Lamberą", gali kiekvieną nemadingai apsirengusį žmogų laikyti ribotu; darbininką — tik automatu; parankinį pūslėtomis rankomis — tik kandidatu į kaltinamuosius? „Onorė, aš kenčiu, norėčiau, kad jūs būtumėte didis!" Ziulma taip pat kentėjo sužinojusi, kad jis vėl užmezgė santykius su Pišo iš *La Revue de Paris*, sukčium, kuris jį kadaise įžeidė, o dabar nepraleis progos pasišaipyti: „Už pinigus jį visada galima įsigyti".

„Pinigai! Taip, ir visa tai todėl, kad rafinuotoje visuomenėje nedera vaikščioti pėsčiomis. Kaip aš myliu Rafaelį, gyvenantį mansardoje; koks jis didis ir kokia teisi Polina, dievindama jį; neapsigaukite, paskui ji myli tik jo prisiminimą; myli jį, kai jis turtingas, už tą gerą, kurį padarė jam, kai buvo vargšas; koks jis niekingas, pasidaręs milijonierium! Ar pamatavote savo šagrenės odą, kai pertvar-

---

[106] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 108—109.
[107] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 114.

kėte butą ir kai modernus jūsų kabrioletas kasdien ėmė grįžti iš Bako gatvės antrą valandą nakties? Kodėl jus, Onorė, pasiunčiau į Eksą? Todėl, kad tik ten buvo tai, ko jums reikėjo... Leidau jums išvažiuoti į Eksą dėl to, kad mes neturime nė vienos bendros minties; kad niekinu, ką jūs dievinate; kad aš moteris iš liaudies, suaristokratėjusios liaudies, bet tebeužjaučiu prispaustuosius; kad nekenčiu jokios valdžios, nes iki šiol nemačiau tokios, kuri būtų buvusi teisinga... Jūs esate Ekse todėl, kad jus privalo nupirkti viena partija ir kad šito sandėrio kaina yra moteris; o aš — negraži, maža, šluba — niekad nematysiu prie savo kojų vyriškio, kurį tikimasi šitaip suvilioti... Jūs esate Ekse todėl, kad jūsų siela sužalota apgaulės, kad atsisakote tikrosios šlovės dėl tuščios garbės; todėl, kad niekad mano siela per rankos paspaudimą neįsismelks į sielą vyriškio, kuris džiaugiasi, kad pralenkia kitus Bulonės miške ir pirmas atvažiuoja į Liudviko XV aikštę... Tai reiškia, kad tuščiuosius dvasinius malonumus vertinate labiau už visus kitus. Pasakau jums, brangus Onorė, žiaurią tiesą, daug atžarybių, bet sakau be jokios baimės todėl, kad jaučiu jums tokį tikrą ir nuoširdų jausmą, jog galiu išpirkti kiekvieną šiurkštesnį savo žodį; todėl, kad, kai jus apleis jūsų kunigaikštienės, aš visada būsiu šalia, ir ištikimas mano prielankumas jums bus paguoda..."[108]

Širdies gilumoje ši dorybinga žmona galbūt apgailestavo, kad atstūmė mylimo žmogaus glamones. Jeigu ji būtų jam į akis išdrožusi visas žiaurias tiesas, ją būtų išdavęs virpantis balsas. Norėdama kilniaširdiškai baigti laišką, ji pranašavo, kad jis būsiąs laimingas Ekse: „Negalėjo juk šitai įvykti pirmą dieną. Bet judu pietaujate ir gyvenate kartu; tuštybė ir troškimas malonumų susies jus, ir gausite, ko prašote. Beje, jūsų partijai itin svarbu jus užkariauti, ir ji negali leisti jums mylėtis su žemos kilmės moterimis"[109]. Dviguba Ziulmos Karo — moters ir draugės — intuicija apsiriko: Balzako reikalai nepažengė į priekį. Ponią de Kastri „gamta apdovanojo visomis koketės vaidmeniui reikalingomis ypatybėmis... Drąsiuose, iškal-

[108] *Balzac. Correspondence*, t. II, p. 115—117
[109] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 118.

binguose jos žvilgsniuose, glosniame balse, žaviuose žodžiuose slypėjo visų meilės džiaugsmų užuomazga. Joje galėjai įžiūrėti kilnią kurtizanę... Piršosi mintis, kad, nusiėmusi korsetą, ši moteris turi būti žaviausia iš visų meilužių"[110]. Tik ji jo nenusiėmė.

Tas, kuris negali numaldyti savo geismo, išskiria slaptus nuodus. Šie žavūs, tačiau be atomazgos vakarai Balzaką siutino ir varė iš proto. Jeigu jis mėgindavo apglėbti kunigaikštienę, ji supykdavo, apsimesdavo išsigandusi ir vydavo šalin platonišką savo meilužį „nuo sofos, kai sofa darydavosi pavojinga"[111]. Argumentų jai netrūko: religija, prisiminimas didelės meilės, kuriai norėjo likti ištikima, fiziška negalė po nelaimingo atsitikimo. Tikriausiai čia būta dalelės tiesos. Ji buvo „ligota moteris, su sulaužytu kryžmeniu"[112], mirusi meilei. Aišku, tikėjimas nekliudė jai savo metu tapti jaunojo kunigaikščio fon Meternicho meiluže, bet žaviojo Viktoro prisiminimas stūmė ją nuo Balzako. Jo šlovė glostė jai širdį, protas ją jaudino, sąmojis linksmino. Ji žavėjosi juo ir net saviškai jį mylėjo; bet visai nenorėjo gulti į lovą su šituo nevalyvu storuliu, kurio slapto ir tikro grožio nematė; apdovanodavo jį vien tomis malonėmis, kurios, pagal jėzuitiškus nuostatus, derėjo draugijai, „kur iš meilės buvo stengiamasi išgauti viską, tik ne tai, kas galėjo ją liudyti".

Tačiau vilties jis neprarado. Su įprastiniu sentimentalumu paprašė, kad ji leistų vadinti save vardu, tiktai jam vienam skirtu. Ir vėl Mari. Ji sutiko. Tai šį tą reiškia, ar ne, mama? Anrijetė de Kastri ruošėsi kelionėn po Šveicariją ir Italiją; ją turėjo lydėti jos dėdė, kunigaikštis Fic Džeimsas, labai palankus Balzakui; ji kvietė ištikimą savo riterį keliauti kartu. Geras ženklas. Ten tikriausiai pasitaikysią palankių progų. Piniginis klausimas? Jį nesunku išspręsti. Motina gausianti mėnesinį honorarą iš *La Revue de Paris*; „Valiūkiški apsakymai" sukelsią furorą; jis jau skaičiavo pajamas už „Mūšį", kuris dar egzistavo tik jo galvoje. Ekso klube jis susipažinęs su Džeimsu Rot-

---

[110] Balzakas. Trylikos istorija. Kunigaikštienė de Lanžė, p. 204—205 (vertė R. Ramunienė).

[111] Balzakas. Trylikos istorija. Kunigaikštienė de Lanžė, p. 229.

[112] *Philarète Chasles. Mémoires*, t. I, p. 303.

šildu (Balzakas visada tardavo „Rostšildas"), ir tas pristatysiąs jį savo broliui Neapolyje. Kiek reikią kelionei į Italiją? Tūkstančio ekiu. Gerbiamoji motušė gauna daugybę įsakymų: atsiųsti jam tūkstantį du šimtus frankų, aukštus batus, plaukų pomados ir flakoną portugališko vandens; šis tualetinis vanduo Balzako magijos sistemoje buvo tokia pat suvedžiojimo priemonė kaip gelsvos pirštinės — atsispirti jam buvo neįmanoma. Be to, jis siunčiąs jai dvi skiautes flanelės, kuriomis juosėjęs pilvą. Tegul Gerbiamoji motušė pasitarianti su žiniuone ir sužinanti, kodėl jį kamuoja tie skausmai, be to, tegul neišimanti flanelės iš popieriaus, nes galinti pakenkti srovėms. Pagaliau: „Įdėk į siuntinį pusę tuzino geltonų pirštinių"[113].

Su kilmingais savo draugais jis nuvažiavo į Grand Šartrezės vienuolyną. Ten šalia savosios „Mari" gėrėjosi didingais Alpių gamtovaizdžiais, srauniu upokšniu, apgriuvusiu malūnu. Ponia de Kastri, rodės, taip pat buvo labai susijaudinusi. Balzakui toji diena buvo iškilminga.

„Aplankiau Grand Šartrezės vienuolyną; klaidžiojau po tyliais senoviniais jo skliautais; klausiausi, kaip po arkadomis lašas po lašo kapsi šaltinio vanduo. Įėjau į celę, kad suvokčiau savo menkystę; į mane padvelkė didžia ramybe, kuria čia mėgavosi mano pirmtakas, ir aš sugrudusia širdimi perskaičiau jo padarytą, pagal vyravusį vienuolyne paprotį, užrašą ant durų; trimis lotyniškais žodžiais: *Fuge, late, tace*[114] buvo išreikšti visi gyvenimo, kurio siekiau, nuostatai."[115]

Balzaką apsilankymas vienuolyne sukrėtė. Jis visą mėnesį gyveno šalia moters, kurios aistringai geidė; kentėjo, nes jautė, kad ji nemyli jo. Vienuolyno tyloje staiga pagalvojo, kokius jausmus išgyvena žmogus, kuris, nusivylęs meile, pabėga nuo pasaulio ir užsidaro tarp keturių sienų. Į galvą jam atėjo „sakinys talismanas"[116]: „Sužeistoms širdims — tamsa ir tyla". Jam nedavė ramybės nauji

---

[113] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 124.
[114] Bėk, slėpkis, tylėk. (*Lot.*)
[115] *Balzac. Le médecin de campagne* („*Pléiade*", t. VIII, p. 506).
[116] *Bernard Guyon. La pensée politique et sociale de Balzac.*

sumanymai. Rašytojas dažnai, tarsi žaibui švystelėjus, pamato savo būsimą knygą. Tai tik blykstelėjusi kibirkštėlė, bet ji ūmai nušviečia beribius kraštovaizdžius; „tai nuostabus įsikarščiavusio proto skrydis aukštyn, kai naujo kūrinio gimdymo baimę nustelbia džiaugsmas, kurį rašytojas patiria be galo įsiaudrinus smegenims". Visas darbas prieš akis, ir „sumanymas — dar ne įgyvendinimas". Vis dėlto mes suprantame, kodėl Onorė rašo motinai: „Dirbau tris dienas ir tris naktis; parašiau tomą *in* 18°*, pavadintą „Kaimo gydytojas"[117]. Netiesa. Knyga kol kas tik sumanyta, bet Balzakas, staigios nuojautos pagautas, įspėjo jos esmę. Jis išties nuoširdžiai tiki, kad jo romanas jau sukurtas.

Balzakas — leidėjui Mamui 1832 metų rugsėjo 30 dieną:

„Atidžiai klausykitės, pone Mamai. Mane jau seniai jaudina ir masina populiari šlovė, o tam reikia, kad būtų išparduodama daugybė tūkstančių egzempliorių mažo *in* 18° formato knygų, tokių kaip „Atala", „Polis ir Virginija", „Veikfyldo klebonas", „Manona Lesko", Pero pasakos, ir t. t., ir t. t.

Tų knygų apimtis nedidelė, bet ją atsveria gausūs leidimai; tačiau reikia, kad knyga galėtų patekti į rankas visiems — jaunai merginai, vaikui, seniui, net dievobaimingai moteriai. Kai knyga pagarsėja — tai įvyksta anksčiau ar vėliau ir priklauso nuo autoriaus ir leidėjo talento,— ji tampa pelningu reikalu. Pavyzdžiu gali būti Lamartino „Meditacijos", kurių išleista keturiasdešimt tūkstančių egzempliorių, Volnė „Griuvėsiai", ir t. t.

Taigi aš sumaniau savo knygą kaip tik tokią — ją galės skaityti ir durininkė, ir aukštuomenės dama. Pavyzdžiu paėmiau Evangeliją ir Katekizmą, dvi knygas, turinčias puikią paklausą, ir parašiau savąją. Perkėliau veiksmą į kaimą, beje, perskaitysite ją v i s ą — tai man pasitaiko retai..."[118]

Iš pirmo žvilgsnio šis laiškas papiktina. Kaip? Autorius išgyveno didžius, šventus jausmus; ketina įamžinti juos

---

[117] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 132.
[118] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 141.

romane ir kalba apie šitą romaną kaip apie „pelningą reikalą"; apibūdina Evangeliją ir Katekizmą kaip „dvi knygas, turinčias puikią paklausą"! Būtų galima atsakyti: „Balzakas pasirinko šį toną tik tam, kad įkvėptų pasitikėjimą Mamui, verslo žmogui". Bet jis pakartojo tą pačią mintį, kalbėdamas apie grynai asmeniškus reikalus, laiške motinai — rašo, kad ši knyga padengsianti jo kelionės į Italiją išlaidas. Geriau pagalvoję, štai kaip turime tai suprasti: didelis pinigų stygius gali būti proziška priežastis šedevrui atsirasti. O kodėl ne? Atskiri elementai jau egzistuoja autoriaus prote. Kad juos sulydytum, reikia aukštos temperatūros. Būtinybė, skuba ir sudaro tą reikalingą paskatą[119].

Tačiau koks romanas, kokia intriga padės jam išreikšti tuos audringus jausmus, kuriuos ką tik išgyveno? Matėme, kad jis nori parašyti trumpą, pamokomą knygą. Iš pasaulio „į tamsą ir tylą" pasitraukia žmogus krauju paplūdusia širdimi; jo atsiskyrimas nuo visuomenės naudingas — jis prusina kalnų kantono žmones. Tai paprasta ir sykiu didinga tema, galinti priminti plačias Gėtės freskas. Oliverio Goldsmito „Veikfyldo klebonas" buvo pirmas pavyzdys, kurį jis prisiminė, ir iš pradžių savo herojumi ketino padaryti kunigą. Bet Balzakas per menkai pažįsta dvasininko sielą, kad sukurtų tikrovišką kaimo klebono paveikslą. Verčiau pagrindiniu savo knygos veikėju jis padarys gydytoją. Gal dėl to, kad, lankydamasis Grand Šartrezėje, pamatė Vorepo kaimą, kurį pertvarkė kažkoks daktaras Romas? Gal dėl to, kad kadaise L'Il Adane, pas Vilerą-La Fajį, susipažino su tos vietovės geradariu daktaru Bosjonu? O gal dėl to, kad skaitė ir spausdino pasakojimus apie pastorių Oberleną, filosofą ir filantropą? Neverta apsistoti prie vienos iš šių hipotezių; kiekvienoje slypi dalelė tiesos. Kurdamas daktarą Benasi, Balzakas nesąmoningai suplaka ankstyvos jaunystės prisiminimus, naujus įspūdžius, pažintis, skaitytas knygas. Ateis diena, kai Benasi, sulipdytas iš visų šių vaiduoklių ir praturtėjęs kūrėjo mintimis, pradės gyventi savo paties gy-

---

[119] Bernard Guyon. *La Création littéraire chez Balzac*, p. 80 et suivantes.

venimą. Jis bus tas, kas būtų buvęs Balzakas, jei būtų ėmęs perdirbinėti realų pasaulį, užuot kūręs prasimanytą. „Rašytojai niekad nieko neišgalvoja",— mielai kartojo Balzakas. Tai tiesa, bet derėtų pridurti: „Rašytojai niekad nieko nekopijuoja".

Antrame romano plane Balzakas pavaizduos nuostabias Imperijos kareivių figūras. Napoleonas tebėra liaudies numylėtas herojus; įvesdamas Jį, autorius garantuos „didelę paklausą" šiai nedidelei, dviejų šimtų puslapių, knygelei. Benasi pašnekovas, per kurį sužinosime, ką padarė gydytojas šiame kalnų krašte, bus majoras Ženesta, kurį autoriui įkvėpė (tik iš dalies) Periola, artimas Karo bičiulis. Apie Imperatorių pasakos seni kareiviai, didžiųjų žygių dalyviai, išėję atsargon ir apsigyvenę tuose kalnų kaimeliuose. Iš savo draugų Sen Syre Balzakas sužinojo daugybę karinių istorijų. O kas labiau negu jis žavisi Napoleonu? Bet kai spalio 16 dieną jis išvažiuoja iš Ekso, „Kaimo gydytojas" — tik svajonė, o „Mūšis" — tik vizija.

Prieš iškeliaudamas jis teisinosi Ziulmai Karo. Atleido jai už griežtą laišką.

„Jūs apsirikote... Aš parsidaviau partijai dėl moters? Vyras, ištisus metus gyvenęs skaistybėje!.. Mano vaizduotės žaismą pavertėte pabaisa... Mano butas — malonumas man, būtinybė, tokia pat kaip būtinybė turėti švarius baltinius ir maudytis. Aš įsigijau teisę gyventi tarp šilkų, nes rytoj, jei prireiks, be apgailestavimo, be atodūsio grįšiu į menininko mansardą plikomis sienomis, kad neparsiduočiau gėdingai pagundai ir niekam neparsiduočiau. Ak, nešmeižkite žmogaus, kuris jus myli ir sunkiomis valandėlėmis su pasididžiavimu prisimena. Dideli darbai — dideli nesaikingumai; paprasčiau ir būti negali..."[120]

Jis tvirtino Ziulmai, kad ji veltui baiminasi, nes tą dieną, kai paimsiąs valdžią į rankas, laikysiąsis liberalių pažiūrų.

„Sunaikinti visą aristokratiją, išskyrus Perų rūmus; atskirti dvasininkiją nuo Romos; atstatyti natūralias Prancū-

[120] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 128—131.

zijos sienas; suteikti absoliučią lygybę vidutinei klasei; pripažinti iš tikrųjų pranašias teigiamybes; sumažinti išlaidas; padidinti įplaukas pagerinant mokesčių sistemą; įvesti visuotinį mokslą — štai pagrindiniai mano politikos principai, kuriems liksiu ištikimas. Mano darbai niekad nesiskirs nuo žodžių..."[121]

Jis tik prašė savo draugę laikyti šią programą paslaptyje, nes nenorėjo užsitraukti partijos neapykantos. Tai kodėl jis dedasi su tais žmonėmis? Todėl, kad be jų paramos pralaimėtų rinkimus. Kunigaikštis Fic Džeimsas padėsiąs jam patekti į parlamentą. „Kaimo gydytojas" laimėsiąs jam draugų. „Tai naudinga apysaka, verta Montiono premijos*..."[122]

Kas dar? Tegul Ziulma nemano, kad jis markizės de Kastri vergas: „Sakau sau, kad toks vyras kaip aš neturi gyventi įsikibęs į moters sijoną; aš privalau laisvai žengti likimo man skirtu keliu ir matyti ne vien suknelių juosmenį"[123].

Balzakas — motinai 1832 metų rugsėjo 23 dieną:

„Viską gerai apskaičiavau; šitų pinigų man užteks nukeliauti į Romą. Važiuojame keturiese ponios de Kastri karieta; išlaidos, į kurias įeina viskas: maistas, arkliai, užeigos, kelionė iš Ženevos į Romą, sudaro tūkstantį frankų; mano daliai tenka du šimtai penkiasdešimt frankų... Kelionė kunigaikščio draugijoje bus nuostabi: jis man tarsi tėvas. Visur sukiosiuosi aukštuomenėje. Kitos tokios progos nebepasitaikys. Kunigaikštis kažkada yra lankęsis Italijoje; pažįsta kraštą, ir todėl aš veltui negaišiu laiko, be to, jo vardas atvers man ne vienas duris. Markizė ir jis man labai geri..."[124]

Geri jam?.. Kunigaikštis galbūt, bet markizė vis dar išprašo kiekvieną vakarą jį, pakvaišusį nuo meilingo, šykščiai dalijamo familiarumo, atsisakydama suteikti paskutinę malonę, nors puikiai žino, kaip labai jis jos geidžia. Su šita Selimena* Balzakui, matyt, reikėjo elgtis akiplėšiškai, kaip

---

[121] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 128—131.
[122] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 128—131.
[123] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 128—131.
[124] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 132—133.

elgiasi vyrai širdžių užkariautojai, kurie ne maldauja malonės, o ima pačią moterį. Tūkstančius Balzako minčių buvo galima išreikšti šia viena mintimi: „Sutikite būti mano". Ženevoje jis apsistojo „Karūnos" viešbutyje kartu su markize ir buvo įsitikinęs, kad ji priklausys jam. Deja! Kai jie grįžo, apžiūrėję Diodačio vilą, kur kadaise gyveno Baironas, markizė, apdovanojusi jį bučiniu, apgaulingai daug žadančiu, pareiškė, kad niekad nebūsianti jo meilužė. Jis grįžo verkdamas į miestą. Kentėjo dėl to, kad buvo apviltas jo geismas, o dar labiau dėl įžeisto išdidumo. Kam spyriotis? Tiesiai neprisipažindamas, kad jį ištiko nesėkmė, jis rašė poniai Karo: „Dieve mano! Dabar mane apėmė dar didesnė širdgėla... Teks atsisakyti kelionės į Italiją... Turiu tiek nemalonumų, jog net negaliu jų apsakyti..."[125]

Turime įrodymą, kad argumentas, kurį jis pateikė Ziulmai, aiškindamas, kodėl atsisakęs savo numatytos kelionės į Italiją („Mama nebenori tvarkyti mano reikalų Paryžiuje") buvo iš piršto laužtas, nes tuo pačiu metu rašė poniai Balzak: „Miela mama, pasielgsiu protingiau, jei grįšiu trims mėnesiams į Prancūziją... Taigi parvažiuoju, bet ne į Paryžių; apie mano parvažiavimą niekas nežinos, o vasario mėnesį išsidanginsiu į Neapolį per Marselį garlaiviu". Su markize de Kastri jis nevisiškai susipyko; ji ir toliau jam rašė. Bet skaudžiai jį buvo pažeminusi. „Kaimo gydytojui" jis parašė „Gydytojo Benasi išpažintį", kurioje tasai aiškina, jog atsiskyręs nuo žmonių todėl, kad turėjęs bėgti nuo beširdės moters:

„Štai visa mano istorija! Siaubinga istorija! Istorija žmogaus, kuris keletą mėnesių džiaugėsi gamta, saulės spinduliais vaizdingoje šalyje ir staiga apako. Taip, pone, keletas palaimos mėnesių, o paskui — nieko. Kam reikėjo taip mane malonėti?.. Kodėl kelias dienas ji vadino mane savo mylimuoju, jei taikėsi atimti iš manęs šį titulą, vienintelį, kurio troško mano širdis?.. Ji viską patvirtino pabučiavimu, tuo saldžiu ir šventu pažadu... Pabučiavimas niekad neišdyla... Kada ji melavo? Kai svaigino mane

---

[125] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 153.

žvilgsniais, šnabždėdama vardą, kurį jai davė ir saugojo mano meilė (Mari), ar kai vienašališkai nutraukė sutartį, įpareigojančią mudviejų širdis ir amžiams sujungusią mudviejų mintis tam pačiam gyvenimui? Šiaip ar taip, ji melavo... Jūs paklausite, kaip įvyko ta baisi katastrofa... Paprasčiausiai. Vakare buvau jai viskas; rytojaus dieną — niekas. Vakare jos balsas buvo malonus ir švelnus, žvilgsnis — pilnas kerų; rytojaus dieną balsas — atšiaurus, žvilgsnis — šaltas, elgsena — oficiali; naktį numirė moteris, toji, kurią mylėjau. Kodėl taip atsitiko? Nežinau... Keletą valandų mane gundė keršto demonas. Galėjau padaryti, kad visi jos neapkęstų, galėjau ją išstatyti visų apžiūrai pririšdamas prie gėdos stulpo..."[126]

Šitą Išpažintį" Balzakas parašė virdamas pykčiu. Jis neįdės jos į galutinį romano tekstą, bet prikals viliūgę prie „gėdos stulpo" kitame romane, kuris jau virpčioja, nerimsta jo proto verpetuose. „Rašytojas atsilygina pats sau, kaip gali, už tą ar kitą likimo skriaudą." O kur dangintis? Paryžiuje knibždėte knibžda kreditoriai. Ziulma siūlo savo namus ir širdį. Jis to ir laukė: „Kokią padėką pajutau jums, skaitydamas gerą, nuoširdų jūsų laišką, kurio, beje, ir laukiau, kupinas pasitikėjimo, kaip kadaise Lafontenas, vykstąs pas ponią d'Ervar..."[127] Iš tikrųjų jis pasisvečiuos Anguleme, bet prieš tai, lyg sužeistas paukštis, pasislėps Bulonjerėje, šalia tos, kuri visada tvarstė jo žaizdas, šalia baltojo angelo — Loros de Berni.

Šitame dvare netoli Nemūro jį aplankė leidėjas Luji Mamas, tikėdamasis pasiimti „Kaimo gydytojo" rankraštį iš paties autoriaus. Balzakas galėjo parodyti jam tik tai, ką turėjo: skyrių pavadinimus. Nors, Balzako nuomone, sugalvota knyga — parašyta knyga, leidėjas apie tai kitaip manė. Kad palengvintų rašytojui darbą, vienas Ziulmos draugas, dailininkas Ogiustas Boržė[128], didelis Balzako gerbėjas, žavingas ir atsidavęs vaikinas, pasisiūlė pasirūpinti

---

[126] *Marcel Bouteron. Etudes balzaciennes: La Marquise de Castries et la Duchesse de Langeais*, p. 102 (*Paris*, 1954).

[127] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 160.

[128] *Laugardière: Satellites de Balzac (Mémoires de la Société historique, littéraire et scientifique du Cher*, 1939—1940).

didžiojo žmogaus namų reikalais ir apsigyventi Kasini gatvėje. Boržė pasirodė pačiu laiku — reikėjo pakeisti Gerbiamąją motušę. Bet ir jį netrukus pargriovė uraganai kurie siautėjo aplink Balzaką.

Boržė — Balzakui:

„Audra seka audrą, sakote jūs, su pasibaisėtinu greičiu. Mane stebina tik viena, brangus bičiuli,— kad jų nenumatėte... Iš kailio nėrėtės, kad debesys pakibtų jums virš galvos, o dabar stebitės, kai pagaliau trenkia perkūnas..."

Buvo susitarta, kad Balzakas motinai mokės kas mėnesį šimtą penkiasdešimt frankų. Itin kuklios palūkanos nuo paskolintos jam sumos. Ji dar turėjo namus Paryžiuje (Montorgejo gatvėje) ir neskurdo, bet jau kentė nepriteklius. Gruodžio pradžioje Balzakas sugrįžo į Kasini gatvę nenuvažiavęs į Angulemą. Po tokio ilgo nebuvimo jis baisiai pasiilgo Paryžiaus. Eženas Siu atsainiu tonu, įprastu „pragaro ložės" lankytojams, jam rašė:

„Mielas Balzakai... Atsakysiu į jūsų klausimus tokia tvarka, kokia juos davėte. 1. Meilė? — Išlaikau mergšę ir smaginuosi, kaip jums sakiau, stengdamasis užsitraukti jos neapykantą ir pasidygėjimą manimi. Ji, matyt, tikrai alkana, jei pakenčia mane. Be to, turiu aukštuomenės moterį, dėl kurios per daug galvos nesuku, ir ji man atsimoka tuo pačiu, bet mudu laikomės vienas kito iš įpročio, nes galų gale, sulaukus mūsų amžiaus, viską matai tokioje tikroje šviesoje, be pagražinimo, jog meilės nebelaikai tikslu, džiaugsmu ar tikėjimu..."[129]

Šitie ciniški žodžiai skyrėsi nuo Dilektos burkavimo, kai ji jausmingai kalbėjo apie bendrą jų gyvenimą Grenadjerėje prieš dvejus metus. Bet ką padarysi? Ponia de Berni jam buvo dovanojusi tikrą meilę, „kuri turėjo baigtis"[130]. Ji jau buvo praradusi „goslų grožį"[131]. Kokios kitos paguodos galėjo jis laukti? Jo neviliojo nei grizetės, nei išlaikytinės meilužės. „Kilminga moteris pati nepasisiūlys,

---

[129] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 171.
[130] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 215—216.
[131] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 215—216.

o aš dirbu aštuoniolika valandų per parą; man rodos, kad ir jų mažai; todėl neturiu laiko prievartauti savo prigimties ir maivytis kaip dendis šalia kurios nors moteriškaitės... Vedybos suteiktų man atodvasį. Bet kur rasti žmoną?.."[132]

Pagrindinė kliūtis buvo skurdas. Šlovės Balzakui netrūko. Per tą laiką jis, žinoma, netapo gražesnis. Pastorėjo, ir atsikišęs pilvas bei trumpos kojos darė jį iš šono panašų į pikų tūzą. Vis dėlto Lamartinas, pamatęs jį pas Žirardenus, pastebėjo, kad, nuotaikaus jo minties skrydžio pagautas, kaipmat užmiršti nerangią keturkampę iš apačios jo figūrą.

„Jis nė maž nebuvo panašus į mūsų laikų žmogų. Žiūrėdamas į jį, galėjai pamanyti, kad patekai į kitą epochą ir atsidūrei pas vieną iš tų dviejų ar trijų nemirtingais tapusių žmonių, kurie supo Liudviką XVI... Balzakas stovėjo prieš marmurinį židinį... Apkūnus kaip Mirabo, bet anaiptol ne gremėzdiškas; jame buvo tiek dvasinių jėgų, jog jis lengvai ir linksmai nešiojo savo kūną kaip kokį lankstų apvalkalą, o ne kaip sunkenybę... Šitas iškalbingas veidas, nuo kurio negalėjai atplėšti akių, jus žavėjo, kerėte kerėjo. Bet labiausiai krito į akis ne jo išmintis, o užkrečiantis geraširdiškumas... Šiame veide negalėjo atsispindėti neapykanta ar pavydas; jis tiesiog negalėjo būti negeras. Tačiau tas geraširdiškumas nebuvo nei abejingas, nei aplaidus, kaip epikūriškame Lafonteno veide; tai buvo meilus, suprantantis save ir kitus geraširdiškumas... Toks ir buvo Balzakas. Jį pamilau dar prieš mums susėdant už stalo..."[133]

Moteris taip pat galėjo jį pamilti. Tai puikiai žinojo ponia de Berni ir Ziulma. Bet žmonos jis ieškojo turtingos, gražios, jaunos, kilmingos. O pats galėjo jai pasiūlyti, be genialumo, kurio nevertina notarai, šimtą tūkstančių frankų skolos.

---

[132] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 215—216.

[133] *Lamartine. Balzac et ses Oeuvres*, p. 13—18 (*Paris, Michel Lèvy*, 1866).

XV
SVETIMŠALĖS PASIRODYMAS

> Mitas apie Adomo šonkaulį: jis susikūrė tokią moterį, kokia prisisapnuoja kiekvienam jaunuoliui; todėl ir atsirado ji šalia jo, kai jis miegojo.
>
> Balzakas

Jau keletas mėnesių Balzakas guodėsi egzotine, beprasmiška ir žavinga svaja. Tarp daugybės laiškų, kuriuos jis gaudavo iš moterų, jam į akis krito vienas, pasirašytas „Svetimšalė", išsiųstas iš Odesos 1832 metų vasario 28 dieną. Braižas ir stilius rodė, kad rašo „rafinuota moteris", net truputį daugiau. Entuziastingai išliaupsinusi „Privataus gyvenimo scenas", korespondentė prikaišiojo Balzakui, kad, rašydamas „Šagrenės odą", užmiršo, kas lėmė „Scenų" sėkmę — žodžiu, jausmų subtilumą. Orgija, kurtizanės, „beširdė moteris" — visa tai trikdė skaitytoją, linkusią į misticizmą, ir ji nusprendė parašyti autoriui, nepasisakydama pavardės. Šisai dėl viso pikto paskelbė laikraštyje *La Gazette de France*, kad gavęs bevardį laišką, bet paslaptingoji korespondentė šito skelbimo niekada neperskaitė.

Lapkričio 7 dieną Svetimšalė vėl atsiliepė:

„Jūsų siela, gerbiamas pone, išgyveno šimtmečius; jos filosofinės pažiūros, atrodo, yra ilgų, laiko išbandytų ieškojimų vaisius; tačiau girdėjau, kad jūs dar jaunas; norėčiau su jumis susipažinti, bet manau, kad nereikia: dvasinis instinktas man padeda nuspėti jūsų esybę; įsivaizduoju ją saviškai ir, jei pamatyčiau jus, pasakyčiau: „Štai jis".

Iš jūsų išorės tikriausiai sunku nuspėti, kokia ugninga jūsų vaizduotė; reikia jus įkaitinti, reikia, kad jumyse plykstelėtų šventa genijaus ugnis; tik tuomet paaiškės, koks iš tikrųjų esate, o jūs toks, kokį esant jaučiu: neprilygstamas žmogaus širdies žinovas.

Skaitant jūsų kūrinius, man suvirpėjo širdis; jūs užkeliate moterį ant jai deramo pjedestalo; moteriai meilė — dangiška dorybė, iš dievo plaukianti tėkmė; žaviuosi nuo-

stabiu jūsų sielos jautrumu, kuris jums padėjo atspėti moters sielą"[134].

Ji nenorėjo pasisakyti pavardės: „Jums aš esu Svetimšalė ir liksiu tokia visą gyvenimą"[135]. Bet žadėjo retkarčiais parašyti, kad primintų jam, kas yra jame dieviška. Nuojauta jai sakanti, kad jos numylėtasis autorius turįs „angelišką sielą", kuri galbūt suprasianti „ugningą sielą", kokia ji laiko save. Gyvendama už tūkstančio mylių nuo jo, ji norinti tapti jo sąžine ir atskleisti jam amžinąją tiesą. „Vienas jūsų žodis, atspausdintas *La Quotidienne*[136], laiduos man, kad gavote mano laišką ir kad galiu ramiai jums rašyti. Pasirašykite: *A l'E...— H. B.*[137]".

Ši paslaptis, šis angeliškumas, šis nežemiškas stilius puikiai atitiko kai kuriuos nuolatinius Balzako potroškius, ir jis negalėjo numoti ranka į tokią progą. 1832 metų gruodžio 9 dieną laikraštyje *La Quotidienne* buvo įdėtas trumpas skelbimas: „Ponas de B. gavo jam siųstą laišką; jis gali tik šiandien per šį laikraštį apie tai pranešti ir apgailestauja, kad nežino, kokiu adresu siųsti atsakymą". Tuomet korespondentė pasisakė, kas ji. Tai buvo grafaitė Evelina Ževuska, kilusi iš garsios lenkų šeimos, susidėjusios su Rusija; 1819-aisiais ji ištekėjo už Vaclavo Hanskio, Volynės bajorijos maršalkos, vyresnio už ją dvidešimt dvejais metais. Vyriausioji jos sesuo Karolina*, akinamo grožio, didelio proto moteris, pametė pirmą savo vyrą, penkiasdešimtmetį Hieronimą Sobanskį dėl rusų generolo Vito, su kuriuo atvirai gyveno apie penkiolika metų. Šito „oficialaus ryšio" laikotarpiu ji flirtavo su Mickevičium, Puškinu, kurie jos dėka susidraugavo. Caro nuomone, ji buvo pavojinga asmenybė, tokia pat nepastovi meilėje kaip ir politikoje. Šitos šeimos moterys mėgo įžymybes. Bet Evelina buvo laikoma patikimesne negu Karolina.

Vaclavas Hanskis Ukrainoje valdė Viežchovnios dvarą,

---

134 *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 166—169.

135 *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 166—169.

136 *La Quotidienne* tais laikais buvo vienintelis prancūziškas laikraštis, kuris Rusijoje nebuvo uždraustas cenzūros.

137 *A l'Etrangère — Honoré Balzac* (Svetimšalei — Onorė Balzakas. (*Pranc.*)

21 000 hektarų žemės ir 3035 „sielas". Balzako nuomone, jo naujoji pergalė buvo tarsi Rytų pasaka. Jo išdidumui tai buvo atlygis už nelaimingą nuotykį su ponia de Kastri. Čia, regis, susiplakė viskas: jaunystė (poniai Hanskai iš tikrųjų buvo trisdešimt treji metai, bet ji sakėsi turinti dvidešimt septynerius), grožis (jis tuo neabejojo), pasakiški turtai ir senas vyras. Dėl jo reikėsią imtis tam tikrų atsargumo priemonių. Netrukus buvo surasta ir bendrė — Anrijetė Borel, praminta Lirete, šveicarė, auklėjusi Aną, vienintelę gyvą likusią dukterį iš penkių vaikų, kuriuos buvo pagimdžiusi ponia Hanska. Guvernantė sutiko gauti savo vardu garsiojo rašytojo laiškus romantiškajai Viežchovnios valdovei, įdėtus į dvigubą voką.

Rašytojas turi šimtą atsarginių širdžių. Su Svetimšale Balzakas buvo visai kitoks negu su Eženu Siu ir Lotur Mezrė. Gal tai buvo sukčiavimas jausmuose? Anaiptol ne. Jauna širdis, visiškai skaisti vaizduotė, tyri jausmai, egzaltacija, kuriuos jis aprašinėjo,— tai iš tikrųjų sudarė vieną jo prigimties pusę. Esama žemėje, rašė jis Nepažįstamajai, vargšų dangaus tremtinių, kurie atpažįsta ir pamilsta kits kitą. Juodu priklausą šiai padermei.

„Vidur mūšio, kurį paskelbiau, vidur sunkių darbų, begalinių tyrinėjimų, tame kunkuliuojančiame Paryžiuje, kur politika ir literatūra man, bėdinam žmogui, visai nepanašiam į rašytoją, kokį visi vaizduojasi, suryja šešiolika ar aštuoniolika valandų per parą, aš išgyvenau žavingas valandėles, kurias padovanojote man jūs. Todėl, norėdamas atsidėkoti, paskyriau jums ketvirtą „Privataus gyvenimo scenų" tomą, įdėdamas jūsų herbo atspaudą virš paskutinės „Scenos", tos, kurią rašiau, kai gavau pirmą jūsų laišką. Bet asmuo, kuris yra man beveik motina ir kurios užgaidas ar net pavydą turiu gerbti, pareikalavo, kad būtų panaikintas šitas nebylus slaptų mano jausmų liudijimas. Nuoširdžiai pasakoju jums ir apie tą dedikaciją, ir apie tai, kad ją nubraukiau, nes tikiu, jog prakilni jūsų siela nenorėtų, kad, reikšdamas pagarbą jums, užduočiau širdį tokiam tauriam, tokiam gerbiamam asmeniui kaip ta, kuri dovanojo man gyvybę, nes padėjo išsilaikyti

tarp sielvartų ir audrų, kurie vos nepražudė manęs jaunystėje..."[138]

Tas asmuo, aišku, buvo Dilekta. Jaudinantis sūniškų jo santykių su ja paveikslas apskritai buvo teisingas. „Amžini ryšiai ir nutrūkę ryšiai." Daug mažiau tiesos buvo vienišo jo gyvenimo ir jam grėsusių politinių pavojų pavaizdavime; „kaip nugalėtos partijos šauklys, netrukus visų kilnių ir religinių idėjų atstovas, jau esu aršios neapykantos taikinys. Juo daugiau vilčių dedama į mano balsą, juo labiau manęs bijomasi"[139]. Užgultas nepakeliamų darbų ir skaudžių sielvartų, Balzakas troško, sakė jis, kad jo gailėtųsi moteris, kurią jis dievintų ir gerbtų. Viežchovnios valdovė tiko šiam iškilniam vaidmeniui. Ji susigundė; paskui ją apniko abejonės, kai atėjo laiškas, rašytas kita ranka ir kitu stilium, su juodu antspaudu. Šitą laišką parašė Ziulma Karo, tada gedinti tėvo; Balzakas kartais pavesdavo jai atsakyti nepažįstamoms korespondentėms.

Balzakas — poniai Hanskai 1833 metų sausio mėnesį:

„Jūs bijote patyčių? Kieno patyčių? Vargšo kūdikio, kuris buvo vakar ir dar bus rytoj savo beveik moteriško drovumo, baikštumo, naivaus tikėjimo auka. Jūs įtariai paprašėte mane pasiaiškinti dėl tų dviejų skirtingų braižų; bet aš turiu tiek braižų, kiek metai dienų, nors esu pastoviausias žmogus pasaulyje. Mano permainingumas paeina iš vaizduotės, kuri geba sumanyti bet ką ir likti skaisti"[140].

Pasiaiškinimui trūko įtikimumo, bet Balzakas, kuo greičiau peršokęs prie kitos temos, ėmė kalbėti apie „Luji Lamberą": jį — tokį, koks yra dabar,— jis laikąs „vargšu nelaikšiu" ir ketinąs iš pagrindų perdirbti. Tuo metu (1833-iųjų sausio mėnesį) baigė darbą, kurį „parašė grynai Evangelijos dvasia" ir „kuris jam atrodė supoetintas „Sekimas Jėzumi Kristumi"*. Tai buvo „Kaimo gydytojas"; po jo turėjo eiti „Mūšis". Šio kūrinio jis nebuvo parašęs

---

[138] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 3 (*Paris, Calmann-Lévy*, 1899).

[139] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 4.

[140] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 6—13.

nė puslapio, bet laiške meistriškai dėstė, kokia bus šita knyga.

„Reikia, kad abejingas skaitytojas, sėdėdamas fotelyje, matytų vietovę, nelygų reljefą, būrius žmonių, strateginius manevrus, Dunojų, tiltus; reikia, kad jis gėrėtųsi atskirais šitos kovos epizodais ir jos visuma, girdėtų pabūklus, domėtųsi kariuomenių kilnojimusi nelyginant ant šachmatų lentos, matytų viską, jaustų kiekviename šio didelio kūno vingyje Napoleoną, kurio aš neišvesiu į sceną arba kurį teparodysiu plaukiant vakare laivu per Dunojų! Nė vieno moters veido; patrankos, arkliai, dvi kariuomenės, mundurai. Patranka griaudžia jau pirmame puslapyje; nutyla paskutiniame. Jūs skaitysite apgaubta dūmų kamuolių, o kai užversite knygą, jums atrodys, kad viską matėte, ir prisiminsite mūšį, tarsi būtumėte buvusi jo liudininkė..."[141]

Kiek žmonių jis turės surikiuoti! Ir kaip šitam genialiam „vargšui vaikui" reikia drąsinančio žodžio, kuris įtrauktų jį į gyvenimą, vertą vyro, tačiau „netrukdytų skinti aistros gėlių šalikelėse". Nuo pat jaunystės jis troško jaunos ir gražios moters meilės. Meilę rado, bet moteris, deja, nebebuvo jauna. „Myliu jus, nors ir nepažįstu; šitas keistas dalykas tėra visada nykaus ir nelaimingo mano gyvenimo pasekmė." Ponia Hanska greit susiviliojo žaidimu. Ji klausinėjo apie Balzaką keliauninkus, grįžusius iš Prancūzijos. Sužinojo, kad jis geriąs. („Geriu tik kavą"), draugaująs su tokiais nedorovingais žmonėmis kaip Eženas Siu („Eženas Siu — šaunus, mielas vaikinas, tik puikuojasi tariamomis savo ydomis"), lanką salonus (taip, buvo metas, kai jis užsisėdėdavęs pas draugus iki išnaktų, pasakodamas įvairias istorijas; bet atsisakęs šito gyvenimo, kad nenusipelnytų juokdario vardo). Beje, „didysis nusivylimas, kuriuo susidomėjęs visas Paryžius" (nesėkmingas jo romanas su markize de Kastri) vėl grąžinęs jį, anot jo, į vienatvę, tylą ir darbą.

Balzakas išties pirmaisiais 1833 metų mėnesiais dirbo nežmoniškai daug. „Luji Lamberas" buvo išleistas sausio 31 dieną ir kritikų iškoneveiktas. Šito tikėtis reikėjo. Kad

[141] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 6—13.

skaitytoją patrauktų abstrakcijos, jos privalo įsikūnyti arba mite, arba apysakoje. „Luji Lamberas" buvo mintis grynuolė, nešlifuota ir į nieką neįtverta. Bet ištikimoji Ziulma vertino šią knygą,— jausmas čia niekuo dėtas,— daug labiau už Gėtės „Faustą". Bet jausmas šitame sprendime turbūt vaidino kur kas didesnį vaidmenį, negu manė ponia Karo.

Neįvykdytos sutartys negailestingai primindavo apie save. Žurnalas *La Revue de Paris* visu balsu reikalavo novelių, kurių turėjo teisę reikalauti, nes kas mėnuo mokėjo jam honorarą. Balzakas greitomis parašė pirmą epizodą „Trylikos istorijos", apie kurią seniai galvojo. Ši tema jam buvo prie širdies. „Buvo Imperijos laikais Paryžiuje trylika vyrų... visi jie buvo pakankamai tvirti laikytis vieno nusistatymo, pakankamai dori neišduoti kits kito..."[142] Beribė energija, plieninė valia, slaptos draugijos — Balzakas visada mėgo šias temas. Jo tėvas, frankmasonas, dažnai kalbėjo apie slaptų draugijų galią. Tarp frankmasonų ir darbininkų kompanionų, priklausančių „korporacijoms", mezgėsi tam tikri ryšiai. „Kompanionų" tinklas, susietas tarpusavio paramos, apraizgė visą Prancūziją. Iš buvusio katorgininko Vidoko* „Memuarų" — paskui jis tapo Saugumo policijos viršininku — publika sužinojo apie piktadarišką ir nesuardomą solidarumą, viešpataujantį padugnių pasaulyje.

Slaptos draugijos atitinka amžiną, paveldėtą iš protėvių žmogaus poreikį. Iniciacija ir magiški ryšiai siekia seniausias civilizacijas. Balzakas, labiau negu kas kitas, troško įsivaizduoti žmogų ar žmones, panašius į dievus, Paryžiaus ir pasaulio viešpačius. Su dideliu džiaugsmu jis kūrė Feragiusą, devorantų vadą, negailestingą, nesutvardomą antžmogį, vieną iš Trylikos; *La Revue de Paris* skaitytojai su ne mažesniu malonumu skaitė šią fantastinę apysaką, kurios veiksmas vyksta jų pasaulyje ir jų laikais. Į Paryžių tarsi nužengė „Tūkstantis ir viena naktis". Naktį gatvėmis slampinėjo trylika keršytojų. Kas pradėdavo skaityti „Feragiusą", negalėdavo nuo jo atsiplėšti. „Feragiusą" skaitė Blė tvirtovėje kalinta kunigaikštienė de

---

[142] B a l z a k a s. Trylikos istorija, p. 5 (vertė A. M e r k y t ė).

Beri; ji prašė savo gydytoją, daktarą Menjerą, Balzako draugą, parašyti autoriui ir sužinoti šios šėtoniškos istorijos pabaigą. Daktaras Menjeras — Balzakui: „Ji verkė, aimanavo... Ačiū, burtininke, jūs — kalinių apvaizda"[143]. Balzakas, laimingas, pamalonintas pagyrų, atsakė: „Būti kalinių apvaizda, mielas Menjerai,— gražiausias pasaulyje vaidmuo, ir man brangiau už bet kokią šlovę mintis, kad suteikiau paguodą vienam iš angelų, kurie vadinami moterimis, ypač kai tas angelas dėl ko nors kenčia"[144]. Jis pranešė, kad rašąs naują „Trylikos istorijos" epizodą, kuris vadinsis „Nelieskite kirvio". Tai buvo būsimoji „Kunigaikštienė de Lanžė". Romanas turėjo būti nesėkmingos jo meilės Anrijetei de Kastri istorija, tik saviškai perteikta. Jame jis pasimėgausiąs įsivaizduotu žiauriu kerštu: tie Trylika įkaitinta geležimi paženklinsią išdidžiąją viliūgę. Po to autorius išgelbėsiąs heroję išsiųsdamas į Karmeličių vienuolyną (toks vienuolynas buvo šalia Kasini gatvės, ir vienuolių giesmės graudeno Balzaką).

Bet jis prisipažįsta, jog „idėjų fabrikas" jį išsekino. Kad toks pašėlęs darbas būtų įmanomas, Balzakas jau tuo metu, kai gyveno mansardoje, vartojo dirginančias priemones, ypač kavą, išvaikančią miegą. Kava, kurią geria paprasti mirtingieji, veikia tik dvi tris savaites. „Laimė, šito laiko pakanka operai parašyti",— sakydavo Rosinis. Balzakas poveikį prailgina stiprindamas gėrimą. Jis atrado, kad, pirma, kava, sugrūsta piestoje, kaip daro turkai, gardesnė negu malta; antra, ji labiau veikia, jei užpilama šaltu, o ne verdančiu vandeniu; trečia, galima laimėti dar savaitę ar dvi mažinant vandens kiekį; gaunamas savotiškas kavos koncentratas — tyrė. Jei kava geriama nevalgius, ji nudegina skrandžio sieneles, gadina jį: jis traukiasi. „Tada viskas juda; mintys žygiuoja tarsi Didžiosios Armijos batalionai mūšio lauke — verda kautynės. Atsiminimai traukia atakon, plevėsuodami vėliavomis; lengvoji palyginimų kavalerija leidžiasi nuostabiais šuoliais; logikos artilerija atūžia su savo pabūklais

[143] *Balzac*. *Correspondance*, t. II, p. 290.
[144] *Balzac*. *Correspondance*, t. II, p. 295.

ir sviediniais; sąmojai rikiuojasi į mūšį kaip šauliai..."[145] Žodžiu, popierius išsimargina rašalu, kaip tikrasis mūšis paskęsta juoduose parako dūmuose. Knyga dienos šviesą išvysta, rašytojo širdis vysta.

Balzaką vargino, kėlė jam pasidygėjimą ir literatūrinis Paryžius. „Koks liūnas!" Jis pasakojo (informacija buvo visiškai netiksli) Svetimšalei, kad Viktoras Hugo, „vedęs iš meilės, gražių vaikučių tėvas, dabar guodžiasi šlykščios kurtizanės glėbyje". Jis, Balzakas, išvengęs tos klampynės, nes dangus apdovanojęs jį draugais, turinčiais kilnią širdį: tai Dilekta, dama iš Angulemo (Ziulma Karo), tapytojas Ogiustas Boržė, Lora, jo sesuo, o dabar mieloji Svetimšalė. Ak, tik tegul ji jam rašo!

„Maldauju, papasakokite man taip lipšniai, taip meiliai, kaip mokate, ką veikiate kiekvieną savo gyvenimo valandą. Aprašykite vietas, kuriose gyvenate, net baldų spalvą... Tegul mano mintys, nukrypusios į jus, kaskart jus randa; teregi jos jūsų siuvinėjimo rėmelius, gėlę, kurią pradėjote; tegul sekioja paskui jus kiekvieną valandą. Jei žinotumėte, kaip dažnai pavargusi galva ieško poilsio, tam tikra prasme veiklaus poilsio! Kokia išganinga man šita saldi svaja, kuri prasideda šitaip: „Šią akimirką ji yra ten arba ten, žiūri į tą ar kitą daiktą!" Mano supratimu, mintis geba įveikti erdves, turi tiek galios, jog panaikina jas! Tai vieninteliai mano džiaugsmai gyvenime, kuris težino ištisinį darbą..."[146]

Ir kokį darbą! Skatinamas noro sukurti kolosalų paminklą ir būtinybės gauti avansą, jis pasirašė sutartis jau ne atskiriems romanams, o romanų serijoms: „Filosofiniams etiudams" — su Goslenu, „Papročių etiudams" — su Mamu. Kad ir labai darbingas buvo, savo įsipareigojimų neištesėdavo. Jis pažadėdavo dešimt tomų. Kai ateidavo laikas įteikti knygą, kiekvieną kartą paaiškėdavo, kad ji nebaigta, nors jis dirbo dieną naktį. Tada Balzakas nežmoniškai plėšydavosi.

Ziulmai Karo:

---

[145] *Balzac. Traité des excitants modernes* (*Oeuvres complètes*, t. XXVII, p. 643).

[146] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 21.

„Turiu jums pasakyti, kad esu pasinėręs į pasibaisėtinai didelį darbą. Gyvenu kaip automatas. Gulu šeštą ar septintą valandą vakaro, su vištom; pažadina mane pirmą valandą nakties, ir aš dirbu iki aštuonių ryto; paskui pamiegu dar pusantros valandos; vėliau lengvai papusryčiauju, išgeriu puodelį juodos kavos ir įsikinkau į savo vežimą iki ketvirtos valandos; po to priiminėju lankytojus, maudausi arba pats kur einu, galop pietauju ir guluosi. Gausiu gyventi šitaip keletą mėnesių, antraip mane į ožio ragą suvarys įsipareigojimai. Pajamos plaukia palengva, o skolos tokios pat. Dabar esu įsitikinęs, kad manęs laukia dideli turtai; bet reikia dar pakantrauti ir paplušėti trejetą metų; reikia perdirbinėti, taisyti ir taisyti, siekti monumentalumo; darbas nedėkingas, niekieno nevertinamas, be apčiuopiamo pelno..."[147]

Be to, į šį taip brangų laiką dar kėsinosi moterys. Ne, ne ponia de Kastri: „Negirdėtas abejingumas pamažu pakeičia tai, ką maniau esant aistra, pagavusia moterį, kuri, kai susirado mane, buvo ganėtinai iškilni". Bet, pavyzdžiui, kunigaikštienė d'Abrantes teiravosi, ar jis dar gyvas, skundėsi, kad taip retai jį matanti. Protingoji Ziulma maldavo, kad saugotųsi Žirardenų poros: „Jis spekuliantas... Ji kietaširdė... Jei bendrautumėte visą laiką su paprastais ir sveikai galvojančiais žmonėmis kaip mes, būtumėte laimingesnis, net jeigu dėl to šiek tiek nublanktų jūsų apysakų koloritas!"[148] Kiekvieno rašytojo draugai visada siūlo jam nesimatyti su niekuo, išskyrus juos. Daktaras Nakaras vėl patarė Balzakui pailsėti. 1833 metų balandžio antrą ir gegužės pirmą pusę Balzakas praleido Anguleme, pas Karo.

Grįžęs į Paryžių, gavo atlaikyti baisaus pykčio antpuolius. Kai naujas žurnalas, *L'Europe littéraire*, atvėrė jam savo puslapius, Balzakas tapo jo akcininku, išspausdino jame „Eigasties teoriją", sąmojingą kūrinėlį, parašytą Lavaterio dvasia, ir dabar rengė šiam žurnalui vieną iš „Provincijos gyvenimo scenų" — „Eugeniją Grandė". Leidėjai Goslenas ir Mamas, įsiutę dėl žodžio sulaužymo,

---

[147] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 262—263.
[148] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 261.

grėsmingai mosikavo neįvykdytomis sutartimis. Mamas, spjovęs į mandagius ryšius, padavė Balzaką į komercinį teismą. Balzakas keršydamas pasielgė kaip vaikas: nudrožė pas spaustuvininką Barbjė (buvusį savo dalininką, į kurio rankas paskui perėjo spaustuvė) ir išardė „Kaimo gydytojo" rinkinį. Tai buvo karas, bet karas, kuriame jis galėjo tik pralaimėti, nes teisė buvo prieš jį. Jis kreipėsi pagalbos į Lorą d'Abrantes, kuriai kadaise buvo pristatęs Mamą ir kurios knygas tasai dabar leido. Pasak jos, ji gynusi jį, „kaip sesuo gintų mylimą brolį". Įtikinėjo Mamą, kad „Kaimo gydytojas" bus gražiausia pasaulio knyga. Už tai ji norėjo, kad Balzakas aplankytų ją vienišoje jos buveinėje „tą valandą, kai diena jau gęsta, bet dar ne naktis... Nedelskite, o svarbiausia — pasikliaukite manimi kaip geriausia savo drauge". Bet jis nei atėjo, nei padėkojo ir pasielgė visai nelogiškai — išsižadėjo tarpininkės, kurią pats buvo prašęs paspirties.

Balzakas — kunigaikštienei d'Abrantes:

„Padarėte man nelemtą paslaugą, užsiminusi apie mano veikalą tam šlykščiam budeliui, pavarde Mamui; kai žiūriu į jo veidą, man vaidenasi kraujas ir bankrotas; dabar jis gali prie ašarų žmonių, kuriuos sužlugdė, pridėti vargšo darbštaus vaikino sielvartą. Manęs sužlugdyti jis negalėjo, nes aš nieko neturėjau; mėgino apjuodinti, kamavo. Aš neatvažiuoju pas jus dėl to, kad nesusitikčiau to galvažudžio..."[149]

Toks nesantūrumas nėjo į gera Balzakui, ir sukviestas trečiųjų teismas pripažino jį kaltu. Jis guodėsi, mąstydamas apie šlovę, kurią suteiks jam „Kaimo gydytojas", galų gale išspausdintas rugsėjo 9 dieną. „Dievaži, man regis, galiu ramiai mirti, nes padovanojau savo šaliai didį kūrinį. Ši knyga, mano galva, vertesnė negu įstatymai ir laimėti mūšiai. Tai Evangelija, pritaikyta praktikoje."[150] „Kaimo gydytojas" nebuvo toks romanas kaip kiti. Daktaras Benasi, įžymus gydytojas, dėl paslaptingų priežasčių susiieškojęs šitame Alpių užkampyje „tamsą ir tylą", nuo-

[149] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 355.
[150] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 355.

širdžiai priima svečią, majorą Ženesta, kaime, kuriam jis grąžino gyvenimą. Supažindina jį su jo gyventojais: klebonu Žanvjė, jaudinančia Duobkase (kurią Balzakas pavadino šventu jam Evelinos vardu), senu Napoleono armijos kariu Gogla. Benasi išdėsto savo politines pažiūras, paties Balzako pažiūras. Jis nusistatęs prieš visuotinį balsavimą ir pranašauja, kad buržuazinio liberalizmo sėkmė netrukus baigsis ilga kova buržuazijos ir liaudies, kuri įžvelgs joje naują, niekingą aristokratiją. „Tarkime, kad Prancūzijoje — šimtas perų; jie bus tik šimto konfliktų priežastis." Panaikinkite pero titulą, ir tada visi turtuoliai taps privilegijuotaisiais; socialinė nelygybė gausina konfliktus.

Šitame romane Balzakas pasirodo esąs ne reakcionierius, o kūrybingas revoliucionierius. Jis pastebi, kad tuštėja kaimai, kad pavojingai daugėja pagiežingų žmonių, išplėštų iš gimtosios aplinkos. „Žmogus, norėjęs tiksliai nupiešti savo epochos prancūzų visuomenės paveikslą ir užvaldyti mintis, negalėjo likti abejingas šitiems reiškiniams."[151] Jo herojui, Benasi, pavyksta atgaivinti vieną Prancūzijos žemės kampelį. Kaip? Visų pirma, blaiviai žiūrint į tikrovę. Įstatymus reikia leisti ne angelams, ne pabaisoms, o kaimiečiams, tokiems, kokie yra. Jie atšiaurūs dėl to, kad atšiaurios jų gyvenimo sąlygos. Svarbiausia, įdiegti jiems supratimą, kad juos sieja bendri interesai. Šiuo klausimu šiandieniniai reformatoriai sutinka su Balzaku: sąjunga, kooperacija, žemės ūkio stambinimas. Tam reikia neišsenkamos kantrybės. Norint susilaukti šitokios sėkmės, sako Benasi, „reikia kiekvieną rytą rasti savyje tą pačią, atrodo, nieko nekainuojančios ištvermės atsargą — tokią ištvermę turi mokytojai, be paliovos kartojantys tą pat".

Skaitytojas dalyvauja kaimiečių vakaronėse. Įsirausę šiene, Benasi ir jo svečias klausosi nuostabių liaudies pasakų, tokių kaip „Narsioji kupriukė". Paskui senas Napoleono armijos karys Gogla pasakoja apie Imperatorių: „Matote, draugai, Napoleonas gimė Korsikoje; šita sala prancūzų, bet šildo ją Italijos saulė..." Ir ima plėtotis

---

[151] *Bernard Guyon. Balzac et la Vie rurale* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 240).

gigantiška epopėja, kupina naivios poezijos. Šitas ilgas epizodas visiškai nesisieja su knygos turiniu. Net galimas dalykas, kad buvo parašytas garsiajam „Mūšiui"; bet šis fragmentas susilaukė didžiausio pasisekimo ir keletą kartų atskirai buvo išleistas. Pagaliau Ženesta klausosi daktaro Benasi išpažinties; kaip žinoma, yra du tos išpažinties variantai: pirmame, parašytame tuo metu, kai Balzakas griežė dantį ant ponios de Kastri, kaimo gydytoją į neviltį nugramzdino lengvabūdė moteris; antrame — užsidaręs nuo pasaulio, jis atperka jaunystės nuodėmę, dėl kurios liko nelaimingos dvi merginos. Toji knyga gana padrika, bet neįmanoma atsispirti jos žavesiui.

Ziulma Karo „Gydytoją" išgyrė: „Puiku! Myliu jus, kai šitaip rašote... Knygoje nėra s ą m o j o, ir todėl, mano nuomone, ji tokia graži"[152]. Kaip tik dėl šito nuo knygos nusigręžė skaitytojai ir kritikai. Moterys nerado joje to, ko buvo įpratusios ieškoti Balzako raštuose. Politiniai rašytojo priešininkai galėjo skalyti.

Balzakas — poniai Hanskai: „Visi čionykščiai laikraščiai puola „Kaimo gydytoją". Vienas per kitą taikosi smeigti man durklu". Kronikininkai sakė, kad Balzakas nusimanąs apie miškų darbus, žemės ūkį, žinąs, kaip tėviškai tvarkyti kaimiečius, bet publika laukianti iš jo r o m a n o, o ne higienos, politikos ir dorovės mišinio. Balzakas nepasidavė. Jis buvo įsitikinęs, kad vieną gražią dieną pavergsiąs Europos protus, kaip kadaise pavergė Volteras; įsitikinęs, kad skaitytojas suvoks, jog „Kaimo gydytojas" — Evangelija, pritaikyta praktikoje; įsitikinęs, kad knyga gaus Montiono premiją. Prancūzų Akademija, deja, nusprendė kitaip.

Pratarmėje, kurios Balzakas neišspausdino, jis tvirtino, kad nepasirašęs knygos savo vardu todėl, kad n e n o r ė j ę s gauti Montiono premijos. „Jei Akademija iš netyčių paskirtų jam tam tikrą pinigų sumą... būtų įžeista jo savimeilė; jis manytų, kad parašęs kokią paikystę, o jo tikslas buvo uždegti vieną kitą paprastą sielą, kurią jaudina pilka gėrio poezija..." Balzakas šaipėsi iš velionio Montiono dorybingo kvailumo, bet jam buvo skaudu, kad

[152] *B a l z a c. Correspondance*, t. II, p. 367.

šitaip priimta knyga, į kurią buvo įdėjęs tiek darbo; ir jis vėl panūdo bėgti iš Paryžiaus.

Kad nuramdytų širdį, užsigeidė galų gale pamatyti Svetimšalę. Poniai Hanskai pavyko ištempti seną savo vyrą į Šveicariją, į Nešatelį, guvernantės Anrijetės Borel gimtąjį miestą. Tais laikais turtuoliai rusai kelionėn leisdavosi su visu savo dvaru. Ana Hanska, jos auklėtoja, dvi senos giminaitės, tarnai — žodžiu, visa Viežchovnia — įsikūrė „Andrijė" viloje, priešais „Fokono" viešbutį, Nešatelyje. Čia, laukdama Balzako, Svetimšalė jam rašė, kad bijanti jo. Ji prisiklausiusi apie jį tiek istorijų. O jeigu jis plevėsa, šaltas savanaudis?

Balzakas — poniai Hanskai:

„Ak, mano nepažįstamoji meile, daugiau neabejokite, negalvokit apie mane nieko blogo. Esu kūdikis, štai ir viskas, lengvapėdiškesnis kūdikis, negu manote, užtat esu tyras kaip kūdikis ir myliu kaip kūdikis... Moteris buvo man svaja; aš tiesiau į ją rankas, bet manęs visada laukė nusivylimas..."[153] Taip, jis atvažiuosiąs; jam reikią pailsėti po ilgos kovos; prisistatysiąs kita pavarde, tarkim, markizo d'Antrago. „Kiekvienas sunerims, išgirdęs pono de Balzako pavardę, o kas pažįsta poną d'Antragą? Niekas." Įpratęs gyventi vaizduote, jis iš anksto piešė jai būsimą susitikimą: „Matau jūsų ežerą, o mano nuojauta kartais tokia teisinga, jog esu tikras, kad, pamatęs jus gyvą, pasakysiu: „Tai ji!" Ji — tai tu, mano meile!.."[154]

Atsiranda puiki dingstis, kuri pateisins kelionę, nesukeldama įtarimų. Balzakas buvo sumanęs grandiozinį dalyką: pardavinėti knygas pagal prenumeratą — vienas tomas turėjo kainuoti vieną franką,— žodžiu, sukurti lyg kokį „knygų mėgėjų klubą". Išeisiąs vienas romanas per mėnesį; tiražai būsią didžiuliai; jis jau buvo net susiradęs dalininkų. Pasiūlė akcijų Ziulmai, Siurviliui. Bet sumanymui įgyvendinti reikėjo specialaus popieriaus — plono ir stipraus, kaip kiniškas popierius,— kuris galėjo būti pagamintas Bezansone. Nukakti iš Bezansono į Nešatelį — vieni

---

[153] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 34—35.
[154] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 41.

niekai. Bet susitikti su Svetimšale, atrodė, ne taip jau lengva. Jis žinojo tik tiek, kad ji apsistojusi „Fokono" viešbutyje. Kaip ją atpažinti? Po dešimties metų (1844-ųjų vasario 29 dieną) Balzakas priminė jai tą akimirką, kai jis pirmąsyk iš tolo ją pamatė.

„Ak, jūs dar nežinote, kas dėjosi mano širdy, kai kiemo gale — mažiausias to kiemo akmenėlis, kaip ir ilgos jo lentos, pašiūrės, įstrigo mano atmintin — pamačiau lange veidą!.. Nebežinojau, ar aš gyvas, ar miręs, ir kai kreipiausi į jus, buvau tarsi apkvaišęs. Tas apkvaišimas, nelyginant kalnų upokšnis, kuris sulėtina siautulingą savo tėkmę, kad dar smarkiau bėgtų, truko dvi dienas. „Ką ji pagalvos apie mane?" Šitą sakinį kartojau su siaubu it pamišėlis..."[155]

Tą dieną ponia Hanska vilkėjo aksomine tamsiai violetinės spalvos suknele, o mėgstamiausia Balzako spalva buvo violetinė. Vos atvažiavęs į Nešatelį, jis pasiuntė jai Anrijetės Borel vardu trumpą laiškelį.

„Tarp pirmos ir ketvirtos valandos išeisiu pasivaikščioti priemiesčio alėja. Visą tą laiką gėrėsiuosi ežeru, kurio dar nesu matęs. Galiu būti čia tiek laiko, kiek būsite jūs. Parašykite kelis žodelius, kad žinočiau, ar saugu rašyti jums čia „iki pareikalavimo", nes nenorėčiau padaryti nors ir mažiausią nemalonumą, ir, dėl dievo meilės, praneškite man tikrąją savo pavardę.

Tūkstantis bučinių. Nuo Paryžiaus iki čia aliai viena akimirka buvo kupina jūsų; ir į Travero slėnį žiūrėdamas galvojau apie jus. Koks žavus tas slėnis!"[156]

Išliko pasakojimas, kad šitoje alėjoje jis pastebėjęs damą, skaitančią knygą. Jai iškrito nosinaitė. Balzakas priėjo; knyga, kurią moteris laikė rankose, buvo jo romanas. Jaudinanti akimirka abiem: po nežemiško susirašinėjimo stojo vienas prieš kitą du realūs žmonės. Nors pirmame laiške Hanska rašė: „Iš jūsų išorės tikriausiai sunku nuspėti, kokia ugninga jūsų vaizduotė", ji vis dėlto nesitikėjo išvysti nediduką apskritą žmogelį švarplėta burna,

[155] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 319.
[156] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 44—45.

susivėlusiais plaukais; bet tuoj pat, kaip paprastai būdavo, užmiršo pirmą nemalonų įspūdį, pamačiusi jo protingą veidą, ugningas akis, geraširdišką šypseną, susižavėjusi puikia iškalba. Nėra pasaulyje žmogaus, pagalvojo ji, kuris prilygtų jam guvumu, sąmoju. O Balzakas išvydo didingų ir goslių formų moterį iškilia kakta, rieboku kaklu ir geidulinga burna. Joje buvo kažkokio „atsainumo ir orumo, veido išraiška — išdidi ir gašli"; svetimšališkas jos akcentas jam pasirodė žavus. Jis buvo nusiteikęs dievinti ją, kad ir kaip būtų atrodžiusi; užtat buvo maloniai nustebintas. Kam išsakyti savo laimę, jei ne mielajai sesutei, nuo vaikystės dienų jo nelaimių ir džiaugsmų patikėtinei?

Balzakas — Lorai Siurvil 1833 metų spalio 12 dieną:

„Radau joje visa, kas gali paglostyti beribę tuštybę gyvuliui, kuris vadinamas žmogumi; žinoma, poetas — tuščiausia šios padermės atmaina; bet kodėl kalbu apie tuštybę, ne, čia ji niekuo dėta. Esu laimingas, labai laimingas, bet tik svajose, dar be jokios piktos užmačios. Deja, prakeiktas vyras ištisas penkias dienas nė akimirkos nepaliko mudviejų vienų. Jis tik slankiojo nuo savo žmonos sijono prie mano liemenės. Nešatelis — mažas miestukas, kuriame moteris, įžymi svetimšalė, negali nė žingsnio žengti nepastebėta. Jaučiausi kaip žaizdre. Mano širdis nepakelia varžymo.

Svarbiausia, kad mums dvidešimt septyneri metai, kad mes žavingai gražios, kad mūsų gražiausi pasaulyje juodi plaukai, švelni ir įstabiai delikati oda, kaip visų tamsiaplaukių, maža daili rankutė, naivi širdis, kuriai dvidešimt septyneri metai,— tikra ponia de Linjol*, tokia neatsargi, jog gali visų akivaizdoje pulti man ant kaklo. Nekalbu apie milžiniškus turtus; ką jie reiškia, kai moteris — grožio stebuklas. Galiu palyginti ją nebent su kunigaikštiene de Beldžojozo, nors ji kur kas už šią gražesnė. Ilgesingos akys sužvilga geidulingumu, kai pažvelgia į tave. Aš apsvaigau nuo meilės...

Dieve mano, koks gražus tas Travero slėnis, koks žavingas Bjeno ežeras! Tai ten, kaip ir numanai, mudu išsiuntėme vyrą pasirūpinti pusryčiais. Bet likome visų

akivaizdoje, ir tada vogčiomis didžiulio ąžuolo šešėlyje pirmą kartą pasibučiavome. Kadangi mūsų vyras jau įžengė į šeštą dešimtį, prisiekiau laukti, o j i — išsaugoti man savo ranką ir širdį. Argi nemiela, kad privertė vyrą, kuris man atrodo tikras lokys, dangintis iš Ukrainos ir nukeliauti šešis šimtus ljė, skubėdama į pasimatymą su mylimuoju, kuris — o pabaisa! — nukeliavo tik šimtą penkiasdešimt ljė..."[157]

Vyras (rusų bojarinas su akiniais ir kailine apykakle) palankiai pažiūrėjo į (atsitiktinį) įžymaus autoriaus pasirodymą ir, žinoma, pajuto jam simpatiją. Vaclavas Hanskis iš pažiūros buvo nekokios sveikatos; ir mintis apie greitoką santuoką su būsima jo našle Balzakui neatrodė neįtikima. Ir kokia santuoka! Su tikra karaliene, valdančia tūkstančius baudžiauninkų. Juodu prisiekė vienas kitam būti ištikimi. Aplankė kartu Sen Pjero salą Bjeno ežere — skardingais krantais, apaugusią miškais. Tuoj buvo sutarta, kad Balzakas Kalėdoms atvažiuosiąs pas Hanskius, į Ženevą, nes reikėjo veikti. Šį sykį, priešingai negu ponia de Kastri, j i priekaištavo jam, kad pasitenkinęs tik pabučiavimu.

„Tu negera! Nejaugi neįskaitei mano žvilgsnyje, ko aš troškau? Ak, būk rami: patyriau visus geismus, kuriuos nori sužadinti mylinti moteris; ir jei nepasakiau, kaip karštai geidžiau, kad ateitum kurį rytą, tai todėl, kad kvailai apsigyvenau. Pavojus mūsų tykojo tik tame name. Kitur galbūt viskas būtų buvę įmanoma. Užtat Ženevoje, ak, mano mylimas angele, Ženevoje aš parodysiu mūsų meilės reikaluose daugiau išmonės, negu jos reikėtų dešimčiai vyrų, norinčių pasirodyti išmoningi..."[158]

Hanskai pasimatė, kad Balzakas truputį vulgarus. Bet ji jautė, kad nepaprastas Balzako gyvastingumas atleistinas visais požiūriais; jis stulbino savo rajumu, tiek išvydęs gražią moterį, tiek gražų vaisių. Kūriniai atrodė pranašesni už žmogų — kilnesni, gilesni, bet tai buvo tik išorinis įspūdis. Kūrinius juk sukūrė žmogus.

---

[157] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 389—392.

[158] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 389—392.

Kelionė atgal jį nualsino; diližanai jam nėjo į sveikatą; su juo buvo elgiamasi it su kokiu ryšuliu, ir jis parvažiavo į Paryžių nusėtas mėlynėmis, o Paryžiuje, kaip visuomet, jo tykojo piniginės bėdos. „Visa, ką radau čia, pranoko mano lūkesčius — b l o g ą j a p r a s m e. Skolininkai, kurie buvo davę man garbės žodį, kad grąžins skolas, jų negrąžino. Bet mama, kuri, žinau, pati vargsta, buvo neapsakomai atsidavusi."[159] Švystelėjo viltis: ponia Bešė, leidėjo Bešė duktė ir Pjero Adamo Šarlė našlė, perėmusi firmą, žavi ir turtinga moteris, pasisiūlė nupirkti iš Balzako savo sugalvotam leidiniui dvylika tomų „Papročių etiudų", kuriuos sudarytų anksčiau išėjusios „Privataus gyvenimo scenos", dar niekur nespausdintos „Provincijos gyvenimo scenos" ir „Paryžiaus gyvenimo scenos", už milžinišką sumą — dvidešimt septynis tūkstančius—trisdešimt tūkstančių frankų. „Tai sumauros visi dykaduoniai, rėksniai, rašeivos!.. Mano brangioji meile, mano Eva, sutartis sudaryta! Jie visi sprogs iš pavydo!" Ši puiki sutartis turėjo padėti jam išmokėti skolas visiems kreditoriams (žinoma, išskyrus Gerbiamąją motušę, kuri sutiko palaukti) ir atsiteisti su „budeliu" Mamu, kuris reikalavo s a v o mėsos svaro*: „Trijų Kardinolų" arba sumokėti netesybas.

Antram „Provincijos gyvenimo scenų" tomui ponia Bešė skubiai paprašė Balzaką aštuoniasdešimties papildomų puslapių. Balzakas per naktį parašė trumpą novelę „Įžymusis Godisaras", neteikdamas jai daug reikšmės. Tai buvo tik komivojažieriaus siluetas, vienas tų „šiuolaikinių tipų", kurių Balzakas — jo produktyvumas tiesiog stulbina — gausybę apgyvendino *La Mode* ir *La Caricature* puslapiuose. Bet Godisarui, kurio pavardė kildinama iš dviejų žodžių — „godisri"[160] ir „godriol"[161],— buvo skirtas ilgas gyvenimas. Komivojažierius turi tam tikrą vietą buržuazinės visuomenės istorijoje. Jis yra „grandis, jungianti kaimą su sostine", žmogus, diegiąs Paryžiaus naujoves sustabarėjusioje provincijoje. Nuo 1830 metų jis pardavinėja ne tik skrybėles, kartūnus ir madingus Pa-

---

[159] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 47.
[160] *Gaudisserie* — pašaipa. (*Pranc.*)
[161] *Gaudriole* — nekukli išdaiga. (*Pranc.*)

ryžiaus mažniekius, bet ir skleidžia idėjas. *Le Globe*, rimtas Sen Simono pasekėjų laikraštis, kurį skaito Gėtė ir kuriame bendradarbiauja Sent Bevas, dėkingas už daugybę prenumeratorių Godisaro kalambūrams, riebiai it nusipenėjusio vienuolio jo fizionomijai ir jo Rablė stiliaus sąmojui, tam lygaus sau neturinčiam keliauninkui, šio žmonių tipo „deimančiukui". Šitą itin spalvingą novelę Balzakas (visai netikėtai) dedikavo markizei de Kastri. Tačiau prieš tai parašė jai tūžmingą laišką su daugybe griežtų priekaištų. Gal meilus Svetimšalės elgesys, kaip priešybė, atgaivino ankstesnįjį įniršį? Šiaip ar taip, markizę jo laiškas sukrėtė.

Markizė de Kastri — Balzakui:

„Kokį baisų laišką man parašėte! Su moterimi, kuri nusipelnė tokio laiško, nebesimatoma! Kaip nebesimatoma su žmogumi, kuris taip apie ją pagalvojo! Jūs mane įskaudinote; nejaugi turiu atsiprašyti? Be reikalo rašau jums, susijaudinusi, po pirmo įspūdžio. Kam žeidžiate ir taip jau sužeistą širdį..."[162]

Svetimšalei jis gyrėsi, kad dėl jos paaukojęs ponią de Kastri. Iš tikrųjų vaidas buvo užmirštas, ir atsinaujino audringa draugystė. Kadangi jis negalėjo atsispirti jokiai pagundai, šiuo savo gyvenimo laikotarpiu, be ponios de Berni, ištikimos, nerimo graužiamos ir ligotos, jis užmezgė slaptą meilės romaną su „miela būtybe, naiviausiu padarėliu, tarsi gėle, nukritusia iš dangaus; ji vogčiomis ateina pas mane, nereikalauja nei laiškų, nei dėmesio ir sako: „Mylėk mane metus! Aš mylėsiu tave visą gyvenimą"[163]. Toji „dangaus gėlė" vadinosi Mari Luiza Fransuaza Daminua, Gi Diu Frenė žmona, kilusi iš garbingos teisininkų šeimos. 1833-iaisiais jai buvo dvidešimt ketveri metai, ir ji laukė vaiko nuo Balzako. Jai buvo skirtas romanas „Eugenija Grandė", kurį jis tada rašė:

„M a r i j a i.— Jūsų portretas — gražiausias šio veikalo papuošalas; tad tebūnie jūsų vardas čia tarsi palaiminta

[162] *B a l z a c. Correspondance*, t. II, p. 400.

[163] *B a l z a c. Correspondance*, t. II, p. 390

buko šakelė, nulaužta nežinia nuo kurio medžio, bet tikriausiai tikėjimo pašventinta ir dievobaimingų rankų gaivinama, kad, visada žaliuodama, saugotų namus"[164].

Jei Eugenija Grandė yra Mari Diu Frenė portretas, mes galime įsivaizduoti, kaip ji atrodė. „Eugenija, aukšta ir tvirta, nėmaž nepasižymėjo tuo dailumu, kuris patinka didumai", bet menininkui krito į akis graikiškas jos grožis, sutaurintas švelnaus krikščioniško jausmo; rami kakta slėpė meilės pasaulį ir įgimtą iškilnumą, kurį pati nežinojo turinti. Laki vaizduotė geba viską meistriškai pagražinti.

„Eugenija Grandė" — romanas, turėjęs įeiti į „Privataus gyvenimo scenas"; viskas jame išdėstyta aplink stulbinančiai balzakišką paveikslą — tėtušį Grandė. Šita knyga, kuri dėl estetinių sumetimų (kompozicijos paprastumas, turinio vientisumas) ir dėl dorovinių sumetimų (prakilni Eugenijos meilė, didžiosios Nanonos atsidavimas) yra viena garsiausių Balzako knygų,— autoriaus nuomone, tik „gera noveliukė, kuri turės gerą paklausą", bet neverta lyginti su „Luji Lamberu". Šiuo atveju Balzakas klydo. Šitoje puikioje knygoje viskas domino skaitytoją: visiems suprantamos ir įtikimos senojo Grandė piniginės operacijos; kova, įsiliepsnojusi tarp dviejų klanų dėl įpėdinės rankos; vidinio namų gyvenimo paveikslas su raiškiais šešėlių ir šviesos kontrastais — senojo Grandė atšiaurumas, jo žmonos šventumas, dukters kilniaširdiškumas; bet labiausiai domino paties Grandė charakteris, Grandė, vieno iš tų naujųjų turčių, kurio iškilimas parodo jų epochos istoriją.

„Šykštuolio gyvenimas yra tolydus žmogaus jėgų ugdymas",— sako Balzakas. Gal tai paaiškina, kodėl išmaniai pavaizduoti šykštuoliai žadina smalsumą. Bet Grandė — ne paprastas šykštuolis, o „žmogus, mokąs užkalti pinigą", žmogus, kuris piniginius reikalus, žinoma, vertina labiau negu jausmus. Grandė nei šilta, nei šalta, kad jo sūnėnas neteko karštai mylimo tėvo, bet jis gailisi jaunuolio dėl to, kad tas prarado turtą. Būdamas armijos tiekėjas, jis įsi-

---

[164] B a l z a k a s. Eugenija Grandė, p. 5 (vertė A. Š e r e i k a).

gijo, „patepęs" aršų respublikoną, puikias lankas, priklausiusias vienuolyno bendruomenei. Kaip Bernaras Fransua Balzakas, jis buvo laikomas žmogum, „linkusiu į naujas idėjas", o iš tiesų jis linko tik į vynuogynus. Būdamas Somiūro meru, išsirūpino, kad jo namas ir žemė būtų itin palankiai apmokestinti. Restauracija praturtino jo šykštumą nauju elementu — valstybine renta. 1814-aisiais buvo galima nusipirkti penkių procentų rentą už keturiasdešimt penkis frankus, o po šešerių metų — parduoti už šimtą frankų. Grandė „lošė iš Restauracijos", kaip kadaise „lošė iš Revoliucijos". Geriau negu koks techninis veikalas šitas romanas paaiškina, kaip atsirado dideli naujosios buržuazijos turtai[165]. Iš tokio molio kaip Grandė visais laikais buvo drėbti amatininkai, kurie tapdavo milijonieriais. Žaibiškai ką nors sumanyti, žaibiškai sumanymą įvykdyti, taupyti jausmus — štai kas sudaro šį savotišką nuožmų genijų.

„Eugenijos Grandė" veiksmo vieta autorius parinko Somiūrą; romano veiksmas taip pat gerai būtų galėjęs rutuliotis Tūre, Vuvre. Bandyta surasti Somiūre herojų prototipus, bet Balzakas Somiūre buvo lankęsis vieną kartą ir tepraleidęs čia keletą valandų. „Jis pasiskolino iš miesto tik autentiškos aplinkos elementus."[166] Ne vienas netikslumas rodo, kad aprašytoji istorija vyksta greičiau Tūro apylinkėse. Galimas dalykas, jog, piešdamas Grandė, Balzakas panaudojo kai kuriuos pono de Savari, Margono uošvio, bruožus. Bet ar reikia kartoti, kad jei romanistas išmano savo amatą, jo veikėjas niekad nėra vieno modelio portretas?

Ziulmai Karo Grandė pasirodė neįtikimas. Visų pirma, sakė ji, jis per daug turtingas: joks taupumas, joks šykštumas negalės padėti kubiliui susikrauti tokio turto. Balzakas atsakė: „Faktai prieš jus. Tūre gyvena kolonijinių prekių krautuvininkas, turįs aštuonis milijonus; ponas Enaras, paprasčiausias keliaujantis prekijas, turi dvidešimt

---

[165] *Balzac*. Eugénie Grandet. Préface de Pierre-Georges Castex.

[166] *Pierre-Georges Castex. Aux sources d'Eugénie Grandet* (*La Revue d'Histoire littéraire de la France, janvier-mars* 1964, p. 73, 94).

milijonų... Vis dėlto kitame leidime sumažinsiu Grandė turtą šešiais milijonais"[167]. Lorai, pateikusiai tokius pat priekaištus, jis rašė: „Betgi, kvailiuke, juk tai tikra istorija. Nejaugi tu nori, kad taisyčiau tikrovę?" Ziulma manė, kad Grandė „per daug raiškus"; ji rašė: „Provincijoje nėra nieko raiškaus". Bet Balzakui rūpėjo ne tiek panašumas, kiek įspūdis. Vienoks požiūris autoriaus, kitoks — skaitytojo. Jam dar sykį magėjo parodyti, kokia galinga visa niokojanti monomanija, kuri net suardo šeimą.

Nuo Vandomo koležo laikų grėsminga minties jėga buvo pagrindinė Balzako filosofijos tema; tai galėjo paliudyti jo bendramokslis Baršu de Penoenas, tapęs įžymiu filosofu. Išradėjai ir šykštuoliai kerėjo Balzaką savo aistrų įkaičiu. Bet ligi šiolei jis eksploatavo dvi skirtingas aukso gyslas: filosofinį romaną („Šagrenės oda", „Luji Lamberas") ir „Privataus gyvenimo scenas". Kūriniuose, pasirodžiusiuose 1832—1833 metais („Feragiusas", „Eugenija Grandė"), jis pasiekia sintezę[168]. Kiekviena istorija egzistuoja savaime, o kiekviena knyga yra visos sistemos dalis. Balzakas ima įžiūrėti dar silpnai apšviestose savo sąmonės gelmėse būsimą epopėją; jis atvaizduos joje visus luomus; įkurdins savo herojus tvirtai suręstoje socialinėje aplinkoje, miestuose, kurių sandarą išanalizuos, vienalyčiame pasaulyje, kur fizinė ir dvasinė sritis tebus dvi tos pačios tikrovės pusės. Iš čia ilgi jo samprotavimai apie Paryžių, Somiūrą; apie gerai išauklėtos moters eigastį; apie tai, kaip šykštuolis tausoja savo jėgas. Dramatiško turinio romane, nuo kurio skaitytojas negali atsiplėšti, atsiras, lyg paraštėje, koks nors traktatas, primenantis Lavaterį, ar esė apie architektūrą. Kiuvjė iš vieno kaulo atkurdavo gyvulį; Balzakas iš vieno daikto, iš vieno namo atkuria žmones, miestus ir tautas.

Reikia tik stebėtis, kad giliausias savo meto rašytojas su dideliu vargu priverčia kritiką rimtai į jį pažiūrėti. „Aišku,— rašė Peltanas,— ponas de Balzakas niekad neparašys doro romano." Kad pasirodytų straipsnių, kurie pripažintų jo meistriškumą, Balzakas turėjo rašyti juos

---

[167] *B a l z a c. Correspondance*, t. II, p. 466.

[168] *M a u r i c e B a r d è c h e. Balzac romancier*, p. 294.

pats ar pakurstyti draugus. Sent Bevas ir visi „žymesni" kritikai traktavo jį su išdidžiu atlaidumu. Viktoras Hugo imponavo jiems tono iškilnumu, pasirinktomis temomis, olimpine rimtimi. Balzakas netilpo savo epochos rėmuose. Kadangi jis piešė kasdieninį gyvenimą, piniginius reikalus, dramatiškas aistras, buvo laikomas trivialiu, vulgariu, o jo linksmas veidas, apdaras, judrumas tarytum tvirtino šią nuomonę.

Įsidėmėtina, kad savo meno tobulybę Balzakas pasiekia tada, kai užmiršta savo filosofinę sistemą. Jis ne sykį išves į sceną mąstytojus, dailininkus, muzikus, laužančius galvą, kaip atspėti visatos prasmę, ir sužlungančius per nežmoniškai aukštus savo siekius. Balzakas irgi patirtų krachą, jei stengtųsi dėstyti savo filosofiją pernelyg atkakliai. Kad nukreiptų šį pavojų, jis privalo pasinerti į tikrovę. Jis išsigelbėjo tą dieną, kai suprato, kad geriausiai reiškiąs idėjas, kai jas pripildąs konkretaus turinio. Luji Lamberas mirė jaunas; tėtušis Grandė bus nemirtingas.

XVI

ABSOLIUTO IEŠKOJIMAS

> Jo aistrą palaikė tuštybė, be kurios meilė labai silpna.
>
> Balzakas

Balzakas karštai troško susitikti su ponia Hanska Ženevoje. Ten pagaliau jis sutvirtins šitą ligi šiolei platonišką pergalę nuosavybės antspaudu — to reikalavo jo meilė ir savimeilė. Jis jau sakė jai „tu"; tai pirmas visiško intymumo ženklas. „Tat iki greito pasimatymo. Išsiskyrimo su tavimi laiką man sutrumpins darbas. Kokias nuostabias dienas mudu praleidome Nešatelyje! Mes dar nukeliausime aplankyti tų mudviem šventų vietų, gerai?.."[169] Bet, prieš leisdamasis į ilgą kelionę, jis turįs sutvarkyti Paryžiuje „vertelgiškus reikalus". Sutartis su našle Bešė ne viską išsprendė.

---

[169] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 49.

Poniai Hanskai 1833 metų spalio 29 dieną: „Brangioji Eva, ketvirtadienį turiu sumokėti keturis ar penkis tūkstančius frankų, o mano kišenėje tikra šio žodžio prasme nėra nė vieno su. Aš jau pripratau prie šitų smulkių grumtynių..."[170] Eva nedrąsiai pasiūlė jam nedidelę sumą. (Ji turėjo pinigų tik smulkioms išlaidoms; turtas priklausė jos vyrui.) „Brangusis mano angele, būk tūkstantį kartų palaiminta už tą vandens lašą, už savo pasiūlymą; jis man ir viskas, ir niekas. Pati supranti, ką reiškia tūkstantis frankų, kai reikia kas mėnuo dešimties tūkstančių..."[171]

„Palikime ramybėje tuos liūdnus pinigus." Nors Eva ir rodė kilniaširdiškumą, tiesa, ne be tam tikro santūrumo, bet tuo pat metu kankino Balzaką išankstiniu pavydu. Tačiau, didysis dieve, kam ir ko gali ji pavydėti? Poniai de Kastri? „Tarp mūsų papūtė itin šaltas vėjas."[172] Poniai Rekamjė? Keista mintis! „Mandagumas reikalauja palaikyti ryšius su tam tikro rango moterimis, su kuriomis iš anksčiau buvome pažįstami, bet apsilankymas pas ponią Rekamjė, man regis, dar nėra r y š i a i."[173] Kaip ji drįstanti priekaištauti, kad jis atidėliojąs kelionę į Šveicariją, kai jis žudąs save darbu, stengdamasis susitikimą pagreitinti? „Parduodu keletą savo gyvenimo metų, kad galėčiau pasimatyti su tavim..."[174] Lapkričio 20 dieną jis dar turėjo parašyti šimtą puslapių „Eugenijos Grandė"; baigti apysaką „Nelieskite kirvio" (vėliau buvo pavadinta „Kunigaikštiene de Lanžė"); pradėti „Moterį ugninėmis akimis" („Auksaakė mergaitė"). „Atvažiuosiu leisgyvis... Vakar sulūžo mano fotelis, naktinių darbų bendras. Tai antras fotelis, kurį pribaigiau savo svoriu nuo to laiko, kai pradėjau savo paskelbtą mūšį..."[175] Bet jis suradęs nuostabiausią temą darbui Ženevoje. Šit kaip tai įvyko. Lapkričio 17-ąją, sekmadienį, jis svečiavęsis pas Teofilį Bra, skulptorių, jo draugės Marselinos Debord Valmor* giminaitį:

---

[170] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 65.
[171] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 66.
[172] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 72.
[173] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 72.
[174] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 74.
[175] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 88.

„Pamačiau ten gražiausią pasaulio šedevrą — Mariją, laikančią ant rankų kūdikėlį Jėzų, kurį šlovina du angelai... Man kilo mintis parašyti labai gražią knygą, nedidelį tomelį, kurio pratarme galės būti „Luji Lamberas"; pavadinsiu ją „Serafita". Tai būtybė, turinti dvi prigimtis, kaip „Fragoleta", tik tas skirtumas, kad mano personažas bus angelas; pasiekęs paskutinį transformacijos tarpsnį, jis sulaužo savo kūnišką apvalkalą ir pakyla į dangų. Jį myli vyras ir moteris; išskrisdamas į dangų, jis pasako jiems, kad jame, tyrutėliame angele, jie mylėję juos siejančią meilę; ir atskleidžia jų sielose slypinčią aistrą, palieka jiems jų meilę, o pats išsivaduoja iš žemiškų mūsų vargų. Jei galėsiu, parašysiu šitą gražų kūrinį Ženevoje, šalia tavęs..."[176]

Marselina Debord Valmor, švelni ir verksminga poetė, vidutinio aktoriaus žmona, Latušo meilužė, susidraugavo su Balzaku 1833 metais. „Esame, ponia, iš to paties krašto, iš ašarų ir skurdo krašto."[177] Šito sakinio jis nebūtų parašęs Eženui Siu: kas tinka vienam, netinka kitam. Marselina pristatė jam Bra, kilusį, kaip ir ji, iš Duė; šis antraeilis skulptorius buvo stulbinantis žmogus — dvi iš eilės jo žmonos buvo aiškiaregės! Bra, kaip Balzakas, domėjosi Svedenborgo filosofija, hermafroditais, dangaus kariuomenės pulkais. Šitaip nusiteikęs, Bra sukūrė skulptūrinę grupę — Dievo motiną ir angelus,— kurioje Balzakas įžiūrėjo „didingą genialumą".

Bra grupė įkvėpė Balzakui, sukančiam galvą, kaip pakerėti Svetimšalę, keisčiausią jo romaną. Vienas angelas bus jis pats, kitas — Evelina; iš jų ryšio gims dvilypė būtybė: Serafitas-Serafita, vyras ir podraug moteris; žemėje juos sieja meilė, bet „kiekvienam svarbu išlaisvinti angelišką esybę, įkalintą kūniškame jos apvalkale"[178]. Mitas apie hermafroditą visada buvo vienas iš mėgstamiausių Balzako mitų; vyras duoda protą, moteris — grožį; vyras — judėjimą, moteris — pastovumą; jie tampa —

---

[176] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 89.

[177] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 492.

[178] *Balzac. Oeuvres complètes*, t. XXI, p. 12. *Notice de Philippe Bertault.*

tiesiogine šio žodžio prasme — vienu kūnu ir įžengia į dangų kaip viena būtybė, atgavę angelišką savo pavidalą.

Štai kokį kūrinį jis skyrė dieviškajai Svetimšalei. Tokią knygą buvo nelengva parašyti. Įžengimas į dangų pabaigoje turėjo priminti Dantės giesmę. Kad išmuštų skaitytoją iš vėžių ir panertų nuo pat pradžios į pirmykštę aplinką, veiksmą Balzakas nukels į Norvegiją! Viskas prasidės taip: „Vieną rytą, kai saulė, nutvieksdama kraštovaizdį, žiebė efemeriškų deimantų ugnis sniego ir ledo kristaluose, dvi figūros nuslydo įlanka ir, perlėkusios per ją, nusklendė palei Falbergo masyvo papėdę ir ėmė kilti į jo viršūnę uolų kyšuliais. Ar tai buvo du žmonės, ar dvi strėlės? Tas, kas būtų pamatęs juos tose aukštybėse, būtų palaikęs paukščiais, skrodžiančiais debesis..."[179] Iš tikrųjų šitos angeliškos būtybės yra du slidininkai, kopiantys į Norvegijos viršukalnę — Ledo Kepurę.

Balzakas pažįsta Norvegiją tik iš knygų, bet mylimoji įkvėps jį. Nuo pat jų meilės pradžios bendras potraukis prie antgamtinių reiškinių tapo juos siejančiu saitu. Viskas lenkė Evelinos protą į juos. Daugelio Ževuskių dvaruose kadaise rasdavo prieglobstį ne vienas klajojantis mistikas. Aibė istorijų apie vaiduoklius ir nuojautas sudarė fantastišką šios šeimos antologiją. Lenkijoje daugybė nerimastingų protų bandė išsivaduoti iš kūno kalėjimo. Mesmeris rado ten pasekėjų, o Svedenborgas — skaitytojų. Grafienė Rozalija Ževuska, Evelinos teta, seserėčią laikė gera, švelnia, bet truputį kuoktelėjusia. Visos knygos, kurias ši perskaitė, palikusios jos galvoje prieštaringiausių pėdsakų: „Šitas idėjų kratinys, nuspalvintas itin lakios vaizduotės, teikė blizgesio jos kalboms, kartais klausytojus linksmino, bet dažniausiai jiems įkyrėdavo". Tokia buvo Evelina Hanska, griežtos tetos Rozalijos nuomone. Balzaką, priešingai, žavėjo šis tikėjimas nuojautomis, ši pranašysčių poezija.

Rašydamas „Serafitą", jis norėjo rieškučiomis semtis minčių iš švedų mistiko kūrinių, kuriuose tariamas mokslinis griežtumas pynėsi su bibline poezija. Toks penas tiko

---

[179] *Balzac. Séraphita* („*Pléiade*", t. X, p. 464).

Balzako protui. Svedenborgas domėjosi gamtos vienovės problema. Jam, kaip ir Balzakui, materija ir dvasia buvo tik dvi tos pačios tikrovės pusės. Kiekvienoje organinio ir dvasinio gyvenimo apraiškoje Svedenborgas įžiūri pavaldžių mechaninio pasaulio dėsniams judesių visumą; bet kiekvienoje materijoje jis atranda „dvasios ir dieviško prado smukimą". Negalima sakyti, kad savo unitarinę filosofinę sistemą Balzakas būtų pasiskolinęs iš Svedenborgo. Jos užuomazga jau slypėjo jo jaunystės dienų „Filosofiniuose užrašuose"; ją sutvirtino Biufonas, Kiuvjė, Žofrua Sent Ileras; tačiau Svedenborgas pakišo Balzakui mintį, kad materialinis pasaulis tėra dvasinio pasaulio simbolis ir kad tarp jų galima rasti „atitikmenų". Šioje miglotoje poezijoje Balzakas mato stebuklingą prakilnumą, kuris pranoksta Dantę ir Miltoną. Jis mano, kaip ir Hug‹ kad materija pilna paslapčių; iš čia ir atsiranda „tas slė piningas, nerimą keliantis balzakiško labirinto pobūdis" Realūs daiktai jame yra tik ženklai. Svedenborgo įtaka nepakeitė Balzako; ji tiktai sutvirtino jo pažiūrą į save patį ir pasaulį[180].

Tuo tarpu slapti laiškai, siunčiami per Anrijetę Borel, buvo kupini meilių žodžių, dievagojimosi ir planų. Žinoma, reikėjo ir vadinamųjų „atvirų laiškų", kuriuos būtų galima parodyti vyrui. Hanskiui būtų buvę neaišku, kodėl toks geras jo žmonos ir jo paties draugas niekad jiems neparašo. Tada lyriškas tonas virsdavo ceremoningu arba juokaujamu: „Gerbiama ponia, aš nemanau, kad Hanskių dinastija pasmerks užmarščiai tuos žavius malonios ir labai linksmos viešnagės prisiminimus, kuriuos išsergėjo Balzakų dinastija"[181]. Balzakas žadėjo atsiųsti kuklų papuošalą, į kurį jis buvo davęs įtverti akmenėlius, surinktus panelės Anos, ir Rosinio autografą, kurį buvo gavęs iš maestro, kad „padovanotų jį ponui Hanskiui, karštam jo gerbėjui... Teikitės, ponia, perduoti šilčiausius mano jausmus ir prisiminimus ponui Hanskiui; pabučiuokite už mane į kaktą panelę Aną ir malonėkite priimti didžiausios mano pagarbos pareiškimą..."[182]

---

[180] *Pierre Laubriet. Op. cit.* p. 288—289.
[181] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 82—83.
[182] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 82—83.

Ponia Hanska — grafui Henrikui Ževuskiui 1833 metų gruodžio 10 dieną:

„Šveicarijoje užmezgėme pažintį, kuria susižavėjome — susipažinome su ponu de Balzaku, „Šagrenės odos" ir tiekos kitų puikių knygų autorium. Šita pažintis virto tikra draugyste, ir tikiuosi, kad ji truks iki mūsų gyvenimo pabaigos... Balzakas labai primena jus, brangus Henrikai: toks pat linksmas, jukus, mielas kaip jūs; net išvaizda neša į jus, o judu panašūs į Napoleoną... Balzakas — tikras vaikas. Jeigu jis myli jus, pareikš apie tai su nekaltu, vaikišku atvirumu... Žodžiu, kai jį matai, nesupranti, kaip toks išsimokslinimas ir pranašumas gali derėti prie tokio proto ir jausmų gaivumo, žavesio, vaikiško nuoširdumo..."[183]

Įsimylėjusios moters laiškas. „Niekad savo gyvenime nesu praleidusi tokių laimingų ir ramių mėnesių kaip liepos ir rugpjūčio mėnesiai Nešatelyje." Viskas jai ten buvo miela: ežeras, pasivaikščiojimai, gyventojai. O žmogui viskas miela, kai jis įsimylėjęs.

Meilė ryte ryja laiką. Beveik visą gruodžio mėnesį Balzakas praleido susirašinėdamas, dirbdamas, vaidydamasis su knygininkais, spaustuvininkais ir kurdamas kaip pašėlęs. Kad visiškai atsikeršytų, jis mielai būtų apsistojęs „Karūnos" viešbutyje — tame pačiame, kur jį buvo pažeminusi Anrijetė de Kastri, bet Evelina Hanska užsakė jam kambarį „Lanko" užeigoje, daug arčiau Mirabo namo, Prė l'Eveke, kur gyveno ji pati su savo keliaujančia gentimi. Užeiga buvo O Viv kvartale, apsupta medžių; ant stogo — grakštus lanko pavidalo vėjarodis, kurio strėlė, paklusni vėjui, sukiojosi į visas keturias šalis. Atvykęs Kalėdų dieną, Balzakas rado užeigoje žiedą, atsiųstą Evelinos, ir laiškelį, kuriame ji klausė, ar mylįs ją.

„Ar myliu tave? Bet juk aš šalia tavęs! Mielai būčiau susidūręs su tūkstantį kartų daugiau kliūčių ir daugiau iškentėjęs. Bet, šiaip ar taip, laimėtas visas mėnesis, gal ir du. Bučiuoju ne vieną, o milijoną kartų. Esu toks laimin-

---

[183] Varšuvos biblioteka.

gas, kad nebegaliu rašyti, kaip ir tu. Iki greito pasimatymo.

Taip, kambarys geras, o žiedas vertas tavęs, mano meile: nuostabus ir žavingas!"[184]

Ženevoje jis išbuvo keturiasdešimt tris dienas, paskyręs jas darbui ir meilei. Kadangi ponas Hanskis žiūrėjo į jį kaip į savą žmogų, niekas netrukdė palaikyti ryšių tarp Mirabo namo ir „Lanko" užeigos. Juodu siuntinėjo vienas kitam dovanas: svarainių uogienę iš Orleano (kurią Balzakas, visada entuziastingai giriąs savo dovanas, laikė nepaprastu skanumynu); kavą, arbatą, malachito rašalinę; laiškus rašė kelis kartus per dieną. Išties Eva jam patiko. Ji pritarė ydingam jo polinkiui į didelę abstrakciją; „Serafitos" tema ją sužavėjo. Tačiau Ženevoje, kur budo skausmingi prisiminimai, jam labiau magėjo rašyti „Kunigaikštienę de Lanžė" (tuo metu ši apysaka dar vadinosi „Nelieskite kirvio"). Ši apysaka turėjo būti jam atlygis už išgyventą nesėkmę: kunigaikštienė de Lanžė (*alias*[185] markizė de Kastri) įsimyli Monrivo (*alias* Balzaką), kuris ją atstumia. Dabar, kai su juo viešai rodėsi ir atvirai juo domėjosi žymi svetimšalė dama, Balzako užgauta savimeilė rimo. Jis vėl virto žmogumi, kurį visi mėgo — linksmu, žvaliu, geru. Su „brangiąja grafiene" džiaugėsi viskuo, juokėsi iš jos kai kurių prancūziškų žodžių tarimo (ji tarė ne „liepos", o „ljepos"). Ji rašydavo jam: „Markize" (pašaipi užuomina į Antragų titulą); jis atsakydavo: „Maršalkiene" (Hanskis buvo Volynės bajorijos maršalka).

„Jos Didenybei Ževuskai-Hanskai, į Ženevą

Brangiausioji valdove, jūsų šventoji Didenybe, prakilniausioji Pavlovkos ir apylinkių karaliene, širdžių patvalde, Vakarų rože, Šiaurės žvaigžde, ir t. t..., ir t. t..., ir t. t..., ir t. t... ljepų fėja!.."[186]

Šitokiais žodžiais prasidėjo kvietimas važiuoti karieta į Kopė kartu su „nuolankiu jos mužiku".

Šis jausmingas intymumas turėjo daug žavesio, bet Balzakas laimėjo kur kas daugiau. Vieną vakarą mėnesie-

---

[184] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 99.
[185] *Alias* — kitaip (*lot.*).
[186] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 101.

noje su pilka suknele, „kuri taip lengvai slydo grindimis", ji vogčiomis įsigavo į mūsų keliauninko kambarį viešbutyje. Dar keletą dienų ji atsisakinėjo suteikti paskutinę malonę. Sakė, kad pavydi jo Ženevos damoms, giminaitei grafienei Potockai, kuriai buvo pristačiusi didįjį savo rašytoją, Dilektai. Kaltino Balzaką, kad jis „lengvabūdis prancūzas". „Atleisk, mano meile, už tai, ką vadini mano k o k e t a v i m u... Daugiau neisiu pas nieką."[187] O Dilekta? Jis, žinoma, jos neišsižadąs, bet ji buvusi tik Evelinos — predilektos pirmavaizdžiu: „Tu būsi mano jaunoji Dilekta... Nemurmėk, kad suplaku šituos du jausmus. Norėčiau tikėti, kad joje aš mylėjau tave..."[188] Neišsenkami jausmų kazuistikos ištekliai.

Bet jis troško, kad Eva visiškai būtų jo: „Nedrąsus mūsų bučinys, dar nepatyręs visų džiaugsmų, jaudina tik tavo širdį, o aš norėčiau, kad jis aprėptų visą tavo esybę. Pamatytum, kad visiškas atsidavimas didina, stiprina meilę..."[189] Tačiau ji bijojo, kad nebūtų priešingai — kad atsidavimas neišblėsintų meilės. „Dieve mano, nežinau, nė kaip pasakyti: mane svaigina net menkiausias nuo tavęs dvelktelėjęs aromatas, ir jei tu man tūkstantį kartų atsiduotum, aš dar labiau svaigčiau, nes tada turėčiau viltį ir prisiminimus, o dabar tik puoselėju viltį... Aš verkiau, grįždamas iš Diodačio vilos, kai moteris, leidusi man glamonėti save, kaip tu leidai, vienu žodžiu nutraukė ataudus, kuriais audė, regis, su tokiu malonumu!.. Spręsk, kaip tave dievinu, tu juk nieko nežinai apie tuos šlykščius manevrus ir atsiduodi meilei su tyru džiaugsmu, sukeldama atbalsį visame mano kūne..."[190] Pagaliau, 1834 metų sausio 19 dieną, jis galėjo paskelbti apie pergalę:

„Mano mylimas angele, aš kone iš proto einu dėl tavęs, kaip tik galima eiti iš proto; vos apie ką nors pagalvoju, prieš akis iškyli tu. Mintys vis krypsta į tave. Noriu nenoriu, vaizduotė vėl neša mane pas tave. Laikau tave savo

---

[187] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 106.
[188] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 111.
[189] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 113.
[190] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 116—117.

glėbyje, spaudžiu prie krūtinės, bučiuoju, glamonėju; ir mane bangų bangomis užlieja meilingiausios glamonės!.. Ak, mano brangioji Eva, tu nė nežinai! Aš paėmiau tavo nukritusią vizitinę kortelę; ji dabar čia, prieš mane, ir aš kalbuosi su tavim, tarsi tu būtum čia. Regiu tave tokią, kokia buvai vakar,— gražią, nuostabiai gražią. Vakar visą vakarą kartojau sau: „Ji mano!" Ak, net angelai rojuje nėra tokie laimingi, koks laimingas buvau aš vakar!"[191]

Tačiau jis tapo dar laimingesnis sausio 26-ąją; toji diena liko jam „neužmirštama diena". Kodėl? Gal tai buvo pažadas tekėti už jo? O gal meilės naktis? Mes nežinome. Konstatuojame tik tai, kad po palaimingo vakaro laiške, parašytame kitą rytą, dvelkia ypatingas karštis. „Mano brangioji meile, vien savo glamone grąžinai man gyvenimą..." Ta „saldi kaip medus ir karšta kaip ugnis" glamonė meilužiui buvo tarsi „naujas meilės atradimas"[192]. Nuo ankstyvos jaunystės jis svajojo apie beprotišką meilę, apie meilužę, kuri būtų ir kilminga dama, ir kurtizanė. Jis jautė, kad menininkai, kaip ir veiklos žmonės, kartais turi „atsiduoti audringoms pramogoms, nes jie gyvena visai kitaip negu eiliniai žmonės". Balzaką gundė orgijos; beje, orgija buvo pirmas Rafaelio pareikštas noras „Šagrenės odoje". Jis buvo aistringos prigimties ir, matyt, išmanus erotiniuose žaidimuose. Kai kurie jo bendraamžiai pavyduoliai tvirtino, kad jis buvo impotentas. Tai visiškai neįtikima. Labai daug moterų prisirišo prie jo, ir jos visada jautė, kad jų aistra patenkinta. Balzakui patiko ugningos moterys, bet jis norėjo, kad jos būtų jautrios ir protingos, kad suprastų jo kūrinius, gėrėtųsi jais ir galbūt įkvėptų juos. Eva Hanska jam atrodė tinkama visais atžvilgiais.

Matyt, ji taip pat jautėsi laiminga. Buvo protinga, rimta ir mėgavosi galimybe dalytis mintimis su genialiu žmogumi; na, o dėl kūniškų džiaugsmų, tai šitas prityręs meilužis jos neapvylė, bet ir ji pasirodė esanti itin išmaninga. „Tik menininkai verti moterų, nes jų prigimtyje yra kažkas

---

[191] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 116, 117.

[192] P i e r r e-G e o r g e s C a s t e x. *Le Jour inoubliable* (*L'Année balzacienne* 1960, p. 190).

moteriška."[193] Ši laiminga pora kūrė ateities planus. Iki senatvės jiems dar buvo likę trisdešimt metų. Jie nelinkėjo nieko blogo Vaclavui Hanskiui, bet niekas nedraudė spėlioti, kad po penkerių, daugiausia po dešimties metų, mylimoji taps laisva. „Bet tada man bus keturiasdešimt metų",— pasakė ji. Jis atsakė: „Tu man būsi visada graži". Kaip ji galinti vaizduotis, kad salonai, šlovė, kitos moterys atplėšia jį nuo jos? Šventvagiškas jųdviejų šūkis būsiąs: „*Adoremus in aeternum*"[194]. „Ateityje mano gyvenime būsi tu ir darbas." Evos albume jis įžūliai parašė: „Didieji žmonės tarsi povandeninės uolos; ant jų gali išsilaikyti tik austrės". Ponia Hanska prirašė apačioje: „Vadinasi, aš austrė". Nusižeminimas iš meilės. Balzakas susirgo; ponia Hanska keletą dienų, vyrui leidus, slaugė jį užeigoje. Kai vasario mėnesį jis turėjo vėl grįžti į Paryžių, buvo susitarta, kad susitiksiąs su Hanskiais truputį vėliau Italijoje ar Vienoje; kad jie pakviesią jį į Viežchovnią ir jis praleisiąs kelis mėnesius Ukrainoje; ir (slaptas punktas) kad vieną gražią dieną Eva ir Onorė susituoksią.

„Kvailiuke, po dešimties metų tau bus trisdešimt septyneri, o man keturiasdešimt penkeri; esant tokio amžiaus, galima mylėti, tuoktis, garbinti kits kitą visą gyvenimą. Tad, kilnusis mano drauge, brangioji Eva, vykit šalin abejones; juk žadėjote man neabejoti. Mylėkite ir tikėkite. „Serafita" — tai mudu. Tad išskėskime sparnus tuo pačiu mostu; mylėkime kits kitą vienodai..."[195]

Jis grįžo į Paryžių 1834 metų vasario 12 dieną. Vežėsi rankraščių: beveik užbaigtą „Kunigaikštienę de Lanžė"; dalį „Senienų muziejaus"; „Valiūkiškus apsakymus" ir žiedą, savo Evos dovaną. „Kai sėdu rašyti, užsimaunu ant piršto talismaną."[196] „Serafitai" reikalingų duomenų apie Norvegijos florą jam suteikė didysis botanikas Piramas de Kandolis, gyvenantis Ženevoje. Bet, svarbiausia, jis grįžo praturtėjęs nuostabiais prisiminimais: Evelina „Lanko"

---

[193] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 126.

[194] Mylėsimės amžinai. (*Lot.*)

[195] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 134.

[196] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 110.

užeigoje; atsargumo priemonės, kad nebraškėtų grindys; pilka gelumbės suknelė, kurią pagaliau ji nusivilko; jos skiautę jis parsivežė į Paryžių, ketindamas įrišti ja „Serafitos" rankraštį; mylimosios veidas palaimos akimirką. „Man vaidenasi vienas iš tavo laimingų šypsnių, žavingas lūpų truktelėjimas, išbalimas džiaugsmo akimirką; šitie svaiginantys prisiminimai žudo mane..."[197]

Retkarčiais jis parašydavo abiem Hanskiams „atvirą laišką", kuriame minė Ženevoje patirtą laimę: „Jūs nežinote, kad per paskutinius dvylika ar penkiolika metų valandėlės, praleistos Nešatelyje ir Ženevoje, buvo vienintelės, kai aš nežinia iš kokios Dangaus malonės nesidairiau nei pirmyn, nei atgal, o gyvenau, užmiršęs sielvartus, reikalus, skurdą..."[198] Jis susijaudinęs minė dieną, kai sėdėjo su ja sode ir kai juodu kvėpė svaiginantį pūvančio vandenyje kaštono kvapą. Meilė mėgaujasi mažiausiu nieku, jeigu jį dalijasi su tavim artimas žmogus. „Kartais aš tariu garsiai „ljepa" ir juokiuosi kaip vaikas." Net savo „atviruose laiškuose" jis audringai reiškė dėkingumą. Svarbiausia, kad Ana nesirgtų, kad pono Hanskio nekankintų „juodi drakonai" ir kad panelė Borel šypsotųsi! O savo mylimiausiai Evai jis siuntė patarimus, kaip tausoti sveikatą, ir receptus, kaip nenutukti. Kodėl pats jais nesinaudojo?!

Prancūzijoje Balzako laukė jo paties „juodieji drakonai". Ponia Berni, sunkiai susirgusi, per vieną mėnesį paseno dvidešimčia metų. „Aš nuslėpiau nuo jos savo nerimą; bet baisiai nerimauju. Kol nuogąstavimų neišsklaidys mano gydytojas ar kuri aiškiaregė, drebėsiu dėl šitos gyvybės, kuri, kaip žinote, man tokia brangi..."[199] Ziulma Karo palaidojo tėvą, senuką, kurį labai mylėjo. Dabar ji tapo Frapelio pilies šalia Isudeno šeimininke ir nuoširdžiai kvietė Balzaką atvažiuoti pas juos padirbėti. Ji laukė antro vaiko; nėštumas buvo sunkus, net pavojingas.

Dangiškoji šeimynėlė, kaip visada, teikė didelių rūpesčių. Ponia Balzak įsivėlė į apgailėtinas finansines opera-

---

[197] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 128.
[198] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 145.
[199] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 121.

cijas ir buvo beveik visiškai nusigyvenusi; Siurvilis, kvailai pavyduliaudamas, nuodijo žmonai gyvenimą. Lora net su broliu turėjo susitikinėti slapčiomis! Bet gal pati Lora darėsi nepakenčiama šeimyniniame gyvenime? Balzakui vis dažniau kyla šis klausimas. Brolis atleidžia viską, mindamas tuos ilgus metus, kai sakydavo jai: „Tavo ranka — mano rankoj; mudu draugai"; bet romanistas įžiūri joje garbėtroškos, vaidingos moters bruožų ir pasižymi užrašuose, kad sukursiąs romaną, kurio herojės bus dvi seserys: „Viena, išties pranaši, rami, susitaikiusi su likimu, mirs jauna ir niekieno nesuprasta; vyras — niektauza; kita — akivaizdžiai pranaši, įsiėdusi vyrui; vyras — paprastas ir kuklus žmogus"[200]. Ar tai Loransa ir Lora, kokias jis mato jas, praėjus dešimčiai metų? Galimas daiktas. Lora, labai linkusi į karjerizmą, skatino vyrą imtis daugybės darbų, kurių jis neaprėpdavo: žinoma, kaip visada, kanalų, bet ir vandens paskirstymo, tilto Andelise, tilto Siuli. Vargšą žmogelį pjovė nemiga naktimis ir krėtė drugys nuo dvasinės kankynės. „Tie bedaliai visai galvas pametė",— rašė Balzakas Svetimšalei. Vienu metu net bijojo, kad motina ir sesuo, pasilikusios be skatiko, neįsikurtų pas jį, Kasini gatvėje.

Viskas klojasi blogai, bet yra ir gerų naujienų: „Eugenija Grandė" turėjo paklausą, ir skaitytojai neslėpė savo entuziazmo. Delfina de Žirarden rašė: „Eugenija Grandė žavinga, o didžioji Nanona, o tėtušis Grandė — koks talentas, koks talentas! Ak, didysis Balzakas!!! Sesuo, motina ir aš susižavėjusios, jūs — mūsų stabas! Dar nė vienas jūsų kūrinys nesusilaukė tokio pasisekimo. Kuo greičiau aplankykite mus, mes v i s o s norime pasakyti, ką galvojame apie jus..."[201] Vildamasis nukenksminti markizę de Kastri, kurios pykčio ir įtakos baiminosi, vos tik parvažiavęs Balzakas apsilankė pas ją ir paskaitė jai „Kunigaikštienės de Lanžė" pradžią. Ji apysaką pagyrė, nes iš tikro pirmuose skyriuose jos paveikslas galėjo sužavėti. Tęsinys, matyt, ne taip patiko.

---

[200] B a l z a c. *Pensées, sujets, fragments* (Oeuvres complètes, t. XXVIII, p. 695).
[201] B a l z a c. *Correspondance*, t. II, p. 475.

Balzakas čia pasakė savo nuomonę apie sen Žermeno priemiestį, kuris Restauracijos metais, užuot buvęs globėju, kaip dera tikram didžiūnui, tapo gobšiu ir smulkmeniška, koks esti iškilėlis. Rašytojas smerkė godulį, su kuriuo aristokratija siekė turtų ir tarnybų. Žavingos manieros slėpė protinę ir dvasinę tuštybę. Kunigaikštienė de Lanžė keistai ir ciniškai kalba: „Religija visada liks politinė būtinybė. Ar sutiktumėte valdyti rezonierių visuomenę? Napoleonas nedrįso, persekiojo ideologus... Tad priimkime katalikų tikėjimą su visomis jo pasekmėmis. Jei norime, kad Prancūzija eitų klausyti mišių, privalome patys lankyti bažnyčią. Kaip matote, religija — grandis, jungianti konservatyvius principus, kurie leidžia turtuoliams ramiai gyventi. Religija yra glaudžiai susijusi su nuosavybe". Balzakas rojalistas neatsižadėjo savo politinių ir religinių pažiūrų; Balzakas romanistas negailestingai parodė, kuo tampa šitos pažiūros salonų damos lūpose.

Grafienė Potocka Balzakui patarė nuvykti pareikšti pagarbos pas grafienę Aponji, Austrijos ambasadoriaus žmoną. Yra ambasadorių, kurie pasidaro galingais traukos centrais šalyje, kurioje jie yra akredituoti. Tokie žmonės nuo 1826 metų Paryžiuje buvo grafas Antuanas Aponji ir jo žmona. Jie priiminėjo tuo pat laiku legitimistus ir Liudviko Pilypo šalininkus, rašytojus ir dailininkus. Jų prabangūs pobūviai, pusryčiai su šokiais masino visą Paryžių. Balzakas baisiai norėjo gauti kvietimą. Grafienė Potocka, baimindamasi, kad jis neimtų pasakoti ten nešvankių istorijų, primygtinai jį įspėjo: „Elkitės pas ponią Aponji mandagiai. Ta moteris — angelas. Niekas neturi teršti tyros atmosferos, kuri ją supa..."[202]

Ko jau ko, o angelų Balzakas nebijojo. Jis nuvyko į ambasadą vasario 18 dieną, bet nebuvo priimtas; beje, ambasadoriaus žmona atsiuntė jam malonų laišką ir atsiprašė: „Sutrikau, sužinojusi, kad miela ir brangi mano Marija per daug jums mane išgyrė... Padarykite mums malonumą — aplankykite mus poryt, trečią valandą..."[203] Gra-

---

[202]*B a l z a c. Correspondance,* t. II, p. 458.

[203]*B a l z a c. Correspondance,* t. II, p. 473.

fienė Marija Potocka Balzakui rašė: „Ar jau grįžote į prašmatnią savo vienutę? Ar paliekate kartais ją dėl ponios Aponji, kuri skundžiasi jumis ir nusivylusi, kad neįstengia jūsų sugundyti ir atsivilioti pas save? Pas juos prasidėjo pusryčių su šokiais sezonas; susitiksite ten visą Paryžių ir dailiausias jo moteris..."[204] Balzakas tapo nuolatiniu ambasados svečiu. „Balzakų dinastija privalo gerai sugyventi su Austrijos dinastija."[205] Poniai Hanskai lenkai draugai, gyvenantys Paryžiuje, laiškuose rašė, su kokiu pasisekimu sukiojasi Balzakas salonuose; ji sunerimo: nejaugi vėl prabilo jo „prancūziška širdis"? Kodėl jis susirašinėjąs su grafiene Potocka?

„Nepavyduliauk dėl ponios P... laiško: šita moteris turi būti m ū s ų p u s ė j e; aš paglosčiau jos savimeilę ir noriu, kad ji manytų, jog tu man niel o ıereiški."[206] Tačiau tai nebuvo priimtina poniai Hanskai, kuriai labai rūpėjo jos šlovė. Draugai rašė, kad Balzakas turįs meilužių. Jis nuramino ją: „Jūsų „bengalis" elgiasi protingai". Kiekvienas, kas skaitė šituos laiškus, žino, ką jis vadino „bengaliu" ir kam jo „katytė" Eva turėjo „palaimingą narvelį". Balzakas tvirtino, jog daug dirbąs ir dėl to salonuose nesilankąs. Tas, kuris eina gulti šeštą valandą vakaro, paskui, dvyliktą valandą nakties, sėda prie rašomojo stalo, neturi laiko meilės nuotykiams. Jis net susipyko (neilgam) su Žirardenais ir jų rateliu dėl kažkokio mažmožio, susijusio su knygų leidyba. „Ak! Ponia de Žirarden keletą sykių bandė mane vėl pasikviesti į svečius, bet atkaklus jūsų mužikas — jis nebūtų mužikas, jei nemokėtų pasakyti „ne" — pasakė „ne" itin elegantiškai, nes jau truputį išpruso, tas jūsų atsidavęs mužikas..."[207]

Darbas dieną ir naktį niekam neišeina į sveikatą. Balandžio pradžioje jį apėmė lyg koks stingulys, vis didėjantis bejėgiškumas. Daktaras Nakaras pagrasino, kad tai gali baigtis smegenų uždegimu, patarė pakeisti aplinką ir kaip reikiant pailsėti. Tai jau virto kasmetiniu ritualu. Balzakas išvažiavo į Beri, kur buvo neilgai (savaitę ar dešimt dienų)

---

204 *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 496.

205 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 226.

206 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 135.

207 *Balzac. Lettres à l'Etrengère*, t. I, p. 147.

Frapelio pilyje, malonioje ir erdvioje buveinėje. Sėdėti sudėjęs rankas jis nemokėjo. Rašė „Cezarį Biroto" ir „Dabišių" (šis kūrinys vėliau bus pavadintas „Senmergė")"[208]. „Serafita", itin sunkus darbas, stūmėsi pirmyn pamažu.

Markizei de Kastri 1835 metų kovo 10 dieną: „Tai kūrinys, kuris reikalauja sekinančio, baisaus darbo. Plūkiausi su juo ir dabar plūkiuosi kiauras dienas ir naktis. Rašau, braukiu, vėl rašau, bet po kelių dienų viskas paaiškės: arba aš pagarsėsiu, arba paryžiečiai nieko nesupras"[209]. Ši knyga jį žudė, jam atrodė (deja, teisingai), kad dirba išretėjusioje atmosferoje, kažkur virš žemės. Bet jis tikėjo šia knyga, kurią norėjo padaryti savo kūrybos viršūne, be to, ji laukė jos.

Jis vaikštinėjo po sodą su Ziulma, kurią nėštumas nežmoniškai vargino. Padėjo bičiulei apstatyti namą; papasakojo, kaip sėkmingai klostosi jo meilės reikalai. Ji jau buvo girdėjusi apie tai iš jauno tapytojo Ogiusto Boržė, kuris iš netyčių susitiko Balzaką Hanskių draugijoje. Onorė pranešė Ziulmai, kad netrukus pasimatysiąs su savo bojarinais Vienoje. Su majoru Karo naršė po Isudeną, klausinėjo gyventojus, prašė papasakoti jam čionykštes istorijas. Visa tai turėjo būti sudėta į „Viengungio ūkį". Šis patrakėlis per keletą dienų sužinodavo apie bet kurį miestelį daugiau, negu žinojo seniausi jo gyventojai.

Taigi jo gyvenimas tekėjo dviem plotmėm. Realiame pasaulyje jis guodė Ziulmą, glamonėjo Evą, sumaniai vairavo Anrijetę de Kastri, postringavo apie magnetizmą Austrijos ambasadoje, pusryčiavo su policininku Vidoku ir budeliais Sansonais — tėvu ir sūnumi. Išsigalvotame pasaulyje ramiai laukė, kada susiformuos ištisa visuomenė. Gaus ten vietą Isudenas, kaip ir Alansonas. Iš Marė prisiminimų lėtai kilo „Cezaris Biroto"; iš kartėlio, patirto Diodačio viloje,— „Kunigaikštienė de Lanžė". Viskas žengė vienoje gretoje: smulki literatūra dėl stambių monetų, papročių etiudai ir didingos mintys. Tikrasis Balzakas buvo ne tas,

---

[208]Balzakas ketino duoti šią antraštę („Dabišius") ir romanui, kuris vėliau buvo pavadintas „Jungtuvių sutartimi".

[209] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 654.

kurį graužė piniginiai rūpesčiai, ne tas, kuris vaikėsi meilės nuotykių, o tas, kurį valdė kūrybinis protas.

Balandžio 20 dieną jis nuvyko į Konservatoriją klausyti Bethoveno Penktosios simfonijos ir suprato kompozitorių esant lygų jam, jo dvasios brolį. „Ak, kaip gailėjausi, kad nebuvo jūsų! Sėdėjau vienas ložėje. Vienas. Kokia tai žodžiais neišreiškiama kančia! Jaučiu būtinumą išlieti širdį, apramdau jį darbu, bet, vos tik susijaudinu, ašaros pasipila iš akių... Pavydžiu tik įžymiems žmonėms, kurie šiandien jau velionys: Bethovenui, Mikelandželui, Rafaeliui, Pusenui, Miltonui — žodžiu, kiekvienam, kas buvo didis, iškilnus, vienišas. Aš dar ne viską pasakiau; kol kas sukūriau tik menkas didingo kūrinio detales."[210]

Jis buvo tarsi architektas, kuris, nešiodamas galvoje katedros paveikslą, bet stokodamas priemonių, reikalingų tam milžiniškam užmojui įgyvendinti, kala ir tašo tik atskirus fragmentus. Neišmanėliai, pamatę vieną kitą akmenį, kritikuoja jų formą, nežinodami, kam jie skirti. „Mums rūpi tiktai stilius; o kai reikia skubiai viską sustatyti, dar neišdrožus kapitelių ir neužbaigus kolonų, Prancūzijoje dažnai tuo metu jūs pasmerkiami myriop..."[211] Kartkartėmis jis jaučiasi nuvargęs.

„Bijau, kad išeikvojau didelę savo kapitalo dalį. Bus įdomu, jei „Šagrenės odos" autorius mirs jaunas. Bemaž netekau vilties, kad įstengsiu užbaigti viso savo gyvenimo veikalą!.."[212] Paskui vėl viršų paima teisėtas jo išdidumas. Kokie metai! „Eugenija Grandė", „Šuanai" (perdirbti), „Dabišius"; netrukus pasirodys „Serafita", „Pažiūra į pasaulį", „Jaunos moters prisiminimai". Žinoma, jis bėgo už akių: laikė baigtais dar tik sumanytus kūrinius. Bet ar kuris kitas rašytojas būtų suspėjęs sukurti tiek šedevrų?

Tačiau reikėjo gyventi, ir realusis pasaulis nedavė ramybės. Jo brolis Anri visada buvo svajotojas, stokojąs energijos, kuria Onorė trykšte tryško. Išlepintas, motinos dievinamas vaikas „į gyvenimą žengė iš anksto pralaimėjęs". Skaitytojas prisimena, kad, nesėkmingai ėjęs iš

---

[210] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangere*, t. I, p. 157.

[211] B a l z a c. *Correspondance*, t. II, p. 501.

[212] B a l z a c. *Correspondance*, t. II, p. 500.

įstaigos į įstaigą, Anri išplaukė į Maurikijaus salą. Ten jam, atrodo, pasisekė. Gavo mokytojo vietą vienoje mokykloje. Apsigyveno pas našlę Mari Fransuazą Balan, kuriai jos velionis vyras (Konstanas Diuponas) buvo palikęs sūnų, namą ir didelį turtą. Įmetėjusi našlė Diupon įsimylėjo Anri ir už jo ištekėjo. Šisai, kaip tikras Balzakų giminės atstovas, pareikalavo arklių, kabrioleto, tarnų, kviestinių pietų ir veikiai prašvilpė žmonos gerą. Tuo tarpu Lora Siurvil, optimistiškai nusiteikusi ir klaidingai painformuota, rašė savo draugei generolienei de Pomerel: „Anri daro ten stebuklus, uždirba daug pinigų, gerai elgiasi... ir pagaliau vedė moterį, kuri atnešė jam šimtą penkiasdešimt tūkstančių frankų. Mama labai džiaugiasi šitomis naujienomis..."[213] Iš pradžių Onorė net pavydėjo broliui: vienam iš Balzakų pavyko vesti turtingą žmoną! Bet jis greit išsigydė nuo pavydo savo plunksna; jo romanuose ėmė figūruoti kolonijose įsigyti turtai. Šarlis Grandė buvo išsiųstas į Antilų salas.

Paskui dvejus metus iš Anri negauta jokios žinios. Maurikijaus saloje viskas pakrypo į blogą pusę. Anglų vyriausybė reikalavo užstato, kad jis galėtų toliau gyventi saloje; mokykla, kurioje dirbo, buvo uždaryta. 1834 metų birželio mėnesį jis pranešė, kad parvažiuojąs į Prancūziją. Graužiama nerimo, Gerbiamoji motušė išnuomojo savo lepūnėliui nedidelį apstatytą butą name, kur gyveno Siurviliai, Koknaro gatvėje Nr. 6.

Pagaliau dievinamasis Anri pasirodė Paryžiuje su žmona ir posūniu, Anžu Diuponu. Iš salų jis parsivežė penkiasdešimt tūkstančių frankų skolos ir daug vyresnę už jį žmoną. „Ar buvo verta sukarti penkis tūkstančius lјė tam, kad gautum tokią žmoną?"[214] — sarkastiškai klausė Onorė. Šaunusis Siurvilis sutiko duoti darbą šitam nelaimėliui svainiui statybose, kurioms vadovavo, tiesdamas tiltą Andelise, Normandijoje. Anri ten nieko doro nenuveikė. Jo žmona laukė kūdikio. Ponia Balzak, gebanti kaip niekas sielvartauti, ėjo iš galvos. „Ji buvo nubausta šito savo mylimiausio vaiko nelaimėmis",— tvirtino vyresnysis sūnus.

---

[213] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 379, f. 11.

[214] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 163.

Lora, kaip visada greita ištiesti pagalbos ranką, prisirišo prie nelaimingosios brolienės, kuri turėjo gimdyti Andelise, taip toli nuo saulėtos savo salos. Kai vaikas gimė, Onorė, kaip krikštatėvis, padovanojo jam lopšį (žinoma, prabangų). „Tai buvo pakabinamas lopšelis, papuoštas užuolaidėlėmis." Gelbėdama dievinamą Anri, ponia Balzak pardavė paskutinį savo turtą — namą Montorgejo gatvėje. Dabar jai buvo likusi tik renta, kurią mokėjo Onorė.

Onorė neabejojo, kad galės kaip reikiant aprūpinti šeimą. Jis ne tik pasirašė su simpatingąja našle Bešė „pasakišką" sutartį „Papročių etiudams" išleisti, bet ir „vyriausiasis Bešė firmos tarnautojas", Edmonas Verdė, savotiškas Godisaras — garbėtroška ir pagyrūnas,— pasisiūlė būti jo leidėju; kad garantuotų sau šią garbę, jis rizikavo visomis savo santaupomis — 3500 frankų. Balzakas išėjo pasitikti jo su baltu chalatu, susijuosęs jį venecijietiška auksine grandine, ant kurios kabėjo auksinės žirklės, su raudono tymo šlepetėmis, išsiuvinėtomis auksu; jis priėmė Verdė labai nemaloniai ir apibėrė jį pašaipiais žodžiais: „Ką? Siūlyti 3500 frankų autoriui, kuris ką tik gavo 27 000 frankų honoraro ir kuriam *La Revue de Paris* moka 500 frankų kas mėnesį?" Iš pradžių Balzakui dingtelėjo mintis atmesti pasiūlymą. Paskui — vėl pasikviesti Verdė. Balzakas niekad neįstengė atsispirti pagundai susigriebti, kad ir nedaug, „gryno pinigo". Šiaip ar taip, šitais 3500 frankų jis apmokės kelias skubiausias skolas, be to, „taip mažai protingų leidėjų". „Įžymusis Verdė", Balzako pamalonintas, atidavė visas savo santaupas už paprasčiausią pakartotinį „Kaimo gydytojo" išspausdinimą. Leidinys taip greitai buvo išpirktas, jog Verdė šovė į galvą pašėlusiai drąsus sumanymas — tapti nuo šiolei vieninteliu Balzako leidėju. Kodėl ne? Juk pats Valteris Skotas turėjo tik vieną leidėją, o kai kūrinys vienalytis, turi būti vienas leidėjas.

Sumanymas atrodė nelengvas. Reikėjo atpirkti leidimo teises iš Gosleno, Levavasero, ponios Bešė. Prie šito teisių atpirkimo turėjo prisidėti ir Balzakas — įmokėti pinigus, kurių neturėjo. Šiaip ar taip, sutartys buvo pasirašytos. „Šiandien atsikračiau to kvailo košmaro. Įžymusis Verdė, kuris šiek tiek panašus į „įžymųjį Godisarą", nuperka iš

manęs pirmą „Filosofinių etiudų" leidimą (25 knygelės *in 12*); jos išeis penkiomis partijomis (kiekvienoje — penki tomeliai) ir pasirodys kas mėnuo... Kaip matote, kad laiku atsiteisčiau su ponia Bešė, kuriai aš dar skolingas tris „Papročių etiudų" sąsiuvinius, man reikės įsitaisyti Vezuvijų smegenyse, įsigyti bronzinį torsą, gerų plunksnų, rašalo iki valiai, nė iš tolo neprisileisti *blue devils*[215], be paliovos trokšti sausio mėnesį būti Strasburge, Kelne, Vienoje, Broduose, ir t. t..., ir pakovoti ten su sniego pūgomis. Nekalbu apie tą menkniekį, kuris vadinamas sveikata, ir tą kitą menkniekį, kuris vadinamas talentu..."[216]

Skųstis, kad trūksta talento, jam nereikėjo. 1834 metų birželio mėnesį Balzakas įsikinkė į naują „Filosofinį etiudą" — „Absoliuto ieškojimas". Kaip ir „Eugenijos Grandė", šios knygos tema — aistra, kuri taip išbujoja, jog sužlugdo šeimą. Pirmasis kūrinio sumanymas kilo dar 1832-aisiais; tada autorius ketino parašyti pagal vieną epizodą iš Vronskio gyvenimo, paskui — pagal Bernarą Palisi* (o apskritai pagal Eženo Siurvilio gyvenimą) „Išradėjo kančias". Ketindamas rašyti „Palisi", Balzakas surinko apsčiai dokumentų. Bet realus gyvenimas, netobulas kaip ir visi gyvenimai, negalėjo patenkinti audringo vizionieriaus, ir jis pasinėrė į prasimanytą pasaulį. Baltazaras Klasas, paveldėjęs pasakišką turtą, atsideda chemijai ir stengiasi rasti „absoliutą", nedalomą elementą, iš kurio sukurtos visos medžiagos. Kad „suskaidytų azotą", jis paleidžia elgetomis savo žavią žmoną (kurią myli) ir du vaikus; parduoda garsią senovišką šeimos paveikslų galeriją. Tarpais Baltazaras tarytum suvokia savo beprotybę; tačiau kiekvieną sykį ji vėl užvaldo jį; neišplėšia jo iš jos nagų žmonos neviltis. Nusigyvenusi, sužlugusi Klasų giminė galiausiai žus. „Absoliuto idėja sunaikino viską tarsi gaisras."

Klaso teorijos — paties Balzako teorijos. Autorius, kaip ir jo herojus, tiki visatos vienove ir tuo, kad galima rasti „absoliutą", kuris, kisdamas priklausomai nuo aplinkos,

---

[215] Niūrios nuotaikos. (*Angl.*)

[216] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 173.

sukurs visą būtį. Įdomiausia, kad Klasas ir Balzakas, matyt, neklydo ir aplenkė mokslą visu šimtmečiu. „Du Mokslų akademijos nariai mane mokė chemijos, kad parašyčiau moksliniu atžvilgiu teisingą knygą. Liepdavo man po dešimt—dvylika sykių perdirbti korektūras. Gavau skaityti Berselijų, stengtis nenukrypti nuo mokslo, tobulinti stilių, neįsipykti savo chemija abejingiems prancūzų skaitytojams, nors rašiau knygą, kurios pagrindas — chemija..."[217] Jis bandė perprasti Berselijų, Arago; žudė save darbu. Balzakas kreipiasi į Balzaką, kai Žozefina Klas vyrui sako: „Didžiam žmogui nedera turėti nei žmonos, nei vaikų. Keliaukite vienas savo vargo keliais. Jūsų dorybės — ne paprastų žmonių dorybės; jūs priklausote visam pasauliui ir negalite priklausyti nei žmonai, nei šeimai. Aplink jus, kaip aplink didelius medžius, džiūsta žemė!"[218]

Balzakas ir toliau informavo ponią Hanską apie Paryžiaus gyvenimą. Jai nesą ko bijoti ponios de Kastri! Nei Žorž Sand-Diudevan, kurios naujieji romanai, jo nuomone, tušti ir dirbtiniai ir kurios pamestąjį meilužį, Žiulį Sando, jis priglaudė Kasini gatvėje, bute, iš kurio buvo išsikraustęs Boržė. „Sando gyvens kaip princas; jis tiesiog netiki savo laime..."[219] Balzakas taikėsi pasisamdyti „mažąjį Žiulį" „negru"; Sando kartu su Emaniueliu Arago kurpsią jam dramas, pasirašinėdami San Drago pseudonimu, ir jie visi trys pralobsią.

O jį „Absoliuto ieškojimas" visiškai išsekinęs. „Absoliuto ieškojimas", žinoma, dar labiau mane išgarsins, bet tokios pergalės pernelyg brangiai atsieina..."[220] Savo plaukuose, dar neseniai juodut juodutėliuose, jis kas vakarą randąs vis naujų žilų sruogų. O rytais jie kriste krintą. Jis sėdąs prie darbo „kaip lošėjas prie kortų stalelio", pamiegąs penketą valandų, paskui dirbąs penkiolika ar aštuoniolika valandų. „Šitoks dvasios pakilimas būtinas; jį tepažįsta žmonės, nusivylę gyvenimu." Stebukladaris daktaras Nakaras (kaip sakydavo kadaise vargšė Loransa) vėl prirašė gryną kaimo orą. Nieko genialaus jis neišgal-

[217] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 193.
[218] *B a l z a c. La Recherche de l'Absolu* („*Pléiade*", t. IX, p. 573).
[219] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 200.
[220] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 167.

vojo, bet ką prirašyti žmogui, kurio pikčiausia liga — jo paties genialumas? Rugsėjo 25 dieną Balzakas išvažiavo į Sašė, kur jį viešnagėn buvo kvietęs Margonas. Ten jis pradėjo rašyti naują romaną — „Tėvą Gorijo".

„Absoliuto ieškojimą" išleido ponia Bešė. Ji labai prastai romaną išreklamavo. „Absoliutas", man rodos, dešimt kartų geresnis už „Eugeniją Grandė", pasisekimo neturės."[221] Iš teisybės knyga buvo daug sunkiau įkandama skaitytojui negu „Eugenija Grandė". Bet ką veikti nusivylusiam autoriui, jei ne užsipulti leidėją? Tačiau knyga suteikė Balzakui ir šiokio tokio pasitenkinimo. Svetimšalei: „Mama labai didžiuojasi „Absoliutu"... Ponia de Kastri rašė, kad verkė skaitydama..." Išdidžioji koketė per savo dėdę kunigaikštį Fic Džeimsą pakvietė Balzaką pas save, į Kevijono pilį; jis atsisakė. Kunigaikštienė de Lanžė jau buvo praradusi galią, ir dėl to jai buvo šiek tiek apmaudu.

Kitas rūpestis: ponui Hanskiui į rankas pateko meilės laiškų — „neatvirųjų". Balzakas stengėsi šiam pasiaiškinti, bet jo argumentai buvo neįtikimi. Priešingai, negu galėję pasirodyti, viskas buvę paprasta ir tyra: ponia Hanska kažkada juokais pasakiusi jam, kad norėtų paskaityti meilės laišką; jis ir parašęs tuos du nelemtus laiškus, manydamas, kad ji prisimenanti šiuos savo žodžius. Jeigu jis įžeidęs grafienę, maldaująs „poną Hanskį" būti jo gynėju: „Man labai svarbu, pone, kad šiuos tokius natūralius pasiaiškinimus jūs suprastumėte..." Nežinome, ar ir vyrui šie pasiaiškinimai atrodė „tokie natūralūs", bet jis nusprendė viską užmiršti. O Balzakas jau dirbo rimtesnį darbą — rašė „Tėvą Gorijo".

---

[221] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 194.

XVII

DIDYSIS SUMANYMAS

Žvilgtelėjęs į savo kūrinius iš šalies ir kaip jų tėvas, Balzakas šitoje retrospektyvioje šviesoje ūmai sumojo, kad jie laimėtų, jei sudarytų vieną ciklą, kuriame pasirodytų tie patys personažai; šitaip jis panaudojo savo kūryboje dar vieną potėpį — paskutinį ir įstabiausią.

Marselis Prustas

1833 metais Balzakas tekinas atbėgo kažkurią dieną iš Kasini gatvės į Puasonjerės priemiestį, kur tada gyveno Siurviliai, ir pareiškė: „Sveikinkite mane, aš iš tikrųjų darausi genijum". Ir, žingsniuodamas po saloną, ėmė dėstyti savo planą. Dabar jis jautėsi galįs suręsti iš visų savo romanų vienalytį pastatą. Tai nebuvo miglota idėja. Po metų jis Svetimšalei smulkiai parašė, kokiu paminklu tapsią jo kūriniai, kai juos baigsiąs kurti:

„Manau, kad 1838 metais trys šito gigantiško kūrinio dalys bus baigtos ar bent sudėtos viena ant kitos ir jau bus galima spręsti apie visumą.

„Papročių etiudai" vaizduos visus socialinius reiškinius taip, kad niekas nebus užmiršta: nė viena gyvenimo situacija, nė viena fizionomija, nė vienas vyro ar moters charakteris, nė vienas gyvenimo būdas, nė viena profesija, nė vienas visuomeninis sluoksnis, nė viena Prancūzijos provincija, niekas, kas liečia vaikystę, senatvę, brandų amžių, politiką, teisingumą, karą.

Kai tat bus padaryta, kai žmonių širdžių audinys bus išaustas siūlelis po siūlelio, socialinė istorija visa aprašyta, pastato pamatai bus padėti. Tai nebus prasimanyti faktai: parodysiu, kas vyksta visur.

Antrasis klodas — „Filosofiniai etiudai", nes po pasekmių turi būti parodytos priežastys. „Papročių etiuduose" nupiešiu jausmus ir jų žaismą, gyvenimą ir jo tėkmę. „Filosofiniuose etiuduose" paaiškinsiu, kaip

atsiranda jausmai ir kur gyvenimo esmė; be kokios sudedamosios dalies, be kokių sąlygų negali egzistuoti nei visuomenė, nei atskiras žmogus; nužvelgęs ir aprašęs visuomenę, vėl žvilgtelėsiu į ją ir įvertinsiu. Tad „Papročių etiuduose" pavaizduoti individai, virstantys tipais; „Filosofiniuose etiuduose" — tipai, virstantys individais. Taigi visiems suteiksiu gyvybę: tipui, paversdamas jį individu, individui, paversdamas jį tipu. Fragmentui įkvėpsiu mintį; minčiai — individo gyvybę.

Paskui, po pasekmių ir priežasčių, ateis eilė „Analitiniams etiudams", į kuriuos įdėsiu „Santuokos fiziologiją", nes po pasekmių ir priežasčių reikia tirti pradą. Papročiai yra spektaklis, priežastys — užkulisiai ir scenos mašinos. Pradas — autorius; bet, kūriniui spirale kylant į minties aukštybes, jis darosi glaustesnis ir kondensuotesnis. Jei „Papročių etiudams" reikės dvidešimt keturių tomų, „Filosofiniams etiudams" — penkiolikos, o „Analitiniams etiudams" — tik devynių. Taigi aprašysiu, įvertinsiu ir išanalizuosiu be pasikartojimų žmogų, visuomenę, žmoniją veikale, kuris bus tarsi Vakarų pasaulio „Tūkstantis ir viena naktis".

Kai viskas bus baigta, mano „Magdalena"[222] nuglaistyta, frontonas išraižytas, pastoliai išardyti, ir aš paskutinį kartą brūkštelėsiu per ją teptuku, tada paaiškės, ar buvo mano teisybė, ar klydau. Baigęs poetinį kūrinį, parodęs visą sistemą, jį moksliškai aprašysiu „Studijoje apie žmogaus galias". Šitą rūmą aš, vaikas ir pokštininkas, papuošiu didžiule arabeska — „Šimtu valiūkiškų apsakymų..."[223]

Architektas sudėjo luitus į vietas. Jis paprašė vieną Bertu draugą, jauną gabų rašytoją Feliksą Daveną, parašyti dvi ilgas pratarmes „Filosofiniams etiudams" ir „Papročių etiudams". Vadovaujamas Balzako, o kartais rašydamas jam diktuojant, Davenas nurodo, kad autoriui ne iš karto kilo didysis sumanymas ir kad šitai galbūt geriau. Jei tas gigantiškas planas Balzakui būtų atėjęs

---

[222] Balzakas turi galvoje Paryžiaus šv. Magdalenos bažnyčią.
[223] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 205—206.

į galvą rašant pirmas knygas, jis, ko gero, būtų pabūgęs tokio didžiulio darbo. Šis planas, matyt, pamažu brendo jo sąmonėje. Vientisumas buvo ne dirbtinis, o vidinis, realus. Knygos atsiranda kaip institucijos, kaip vaikai, ne iš kažkokios sąmoningų veiksmų sekos, o iš nepasiduodančių kontrolei jėgų žaismo.

„Ar negalime tarti,— rašė Feliksas Davenas,— kad vieną gražią dieną autorius, lygindamas įvairias mintis, pareikštas savo veikaluose, padarė, kaip daro audėjas, kuris, nejučia atsitraukęs nuo išvirkštinės savo gobeleno pusės, įsižiūri į visą piešinį. Nuo tos akimirkos — mat didingos sintezės idėja jau seniai brendo galvoje — jis ėmė svajoti, kokį įspūdį padarys jo veikalų visuma. Mintyse užpildydamas freskomis dengto statinio spragas — vaizduodamasis čia kokią grupę, ten pagrindinę figūrą, toliau antrąjį planą ar atspalvių žaismą,— jis staiga susižavėjo tais paveikslais ir vėl sėdo prie darbo su prancūzišku įsiūčiu, nes buvo tokio amžiaus, kai dar niekuo neabejojama. Paskui, leidęsis tuo keliu, tas žmogus, prieš kurio nepalaužiamą valią žemai lenkia galvą visi jo pažįstami,— vieną gražią dieną ji bus įvertinta, kaip ir jo talentas,— tas žmogus visą laiką žengė pirmyn, rytą neprisimindamas nei vakarykščių pastangų, nei nuovargio...
Galbūt, prieš atskleisdamas savo planą skaitytojams, jis norėjo išbandyti savo jėgas; galbūt laukė, prieš išlaisvindamas pastatą nuo pastolių ir lentų tvoros, kad būtų baigtos kelios skulptūros, nubrėžtos pagrindinės linijos ir bent jau frontonas būtų platus, nepriekaištingas..."[224]

Davenas teisingai smerkė kritikus, kurie, nieko neišmanydami apie proporcijas, jo knygas menkindami vadino „apysakomis", „novelėmis". Kad juos sugėdintų, jis griebėsi Balzako mėgstamo įvaizdžio:

„Bet ar šie tariami niekniekiai ne tas pat, kas tašyti akmenys, kapiteliai, metopos, dar ne visai padengtos gėlėmis ir drakonais, kurie, kai pamatai juos dirbtuvėje

---

[224] *Félix Davin. Introduction aux Etudes philosophiques* („*Pléiade*", t. XI, p. 204—210).

besimėtančius tarp darbininko pjūklo ar kalto, atrodo maži ir nereikšmingi, bet pagal architekto sumanymą turės puošti prašmatnų antablementą, jungti skliautus, raitytis palei aukštus smailius jo katedros, pilies, koplyčios, sodybos namo langus?.."[225]

Atėjo metas statyti katedrą. 1834-ųjų rugsėjo mėnesį Balzakas išvažiavo į Sašė, nusprendęs ten greitai parašyti romaną, kuris būtų kertinis visos jo kūrybos akmuo,— „Tėvą Gorijo". Yra išlikusi pradinė ląstelė, iš kurios atsirado ši knyga,— pastaba albume, kur jis užsirašydavo sumanymus: „Šaunus žmogelis — miestiečių pensionas — 600 frankų rentos — atsisako visko dėl dukterų, nors jiedvi turi 50 000 frankų rentos — miršta kaip šuo"[226]. Markizei de Kastri jis rašo, kad nori atvaizduoti „jausmą, tokį didį, jog jis atsilaiko prieš tolydines nuoskaudas"; poniai Hanskai — kad knygos herojumi pasirinkęs „žmogų, kuriam būti tėvu tas pat, kas šventajam kankiniui — krikščioniu"[227]. Vadinasi, jis dar kartą parodys, kaip gali nuniokoti žmogų aistra, virtusi manija. „Aistra nepripažįsta sandėrių, nesikrato aukų."

„Tėvo Gorijo" kompozicija nepalyginti platesnė ir drąsesnė negu „Eugenijos Grandė". Čia susipina keletas svarbių temų: tėvo Gorijo drama (jį padaro elgeta ir jo išsižada dukterys: Anastazi de Resto ir Delfina de Nusingen); Votreno drama (Votrenas — naujas įsikūnijęs Feragiusas, buvęs katorgininkas, gyvenąs svetima pavarde Vokė pensione, šėtonas gundytojas, meistriškai rezgąs intrigas, kol jį demaskuoja policija); jauno gaskoniečio Rastinjako drama (palikęs savo šeimą provincijoje, šis dar gana tyros širdies jaunuolis su siaubu pamato, kokia supuvusi Paryžiaus visuomenė); Rastinjako giminaitės Klaros de Bosean drama (šią kilmingą damą pameta meilužis, kurį ji dievina); šitą tragediją paaiškina kita knyga — „Pamesta moteris" — tikrove tapusi ateitis".

---

225 *Félix Davin. Introduction aux Etudes philosophiques* (*"Pléiade"*, t. XI, p. 204—210).

226 *Balzac. Pensées, sujets, fragments (Oeuvres complètes,* t. XXVIII, p. 683).

227 *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 195.

Šeimyninis pensionas — kryžkelė, kur susieina šitie likimai; ar aukštuomenė — ne „paauksuotas šeimyninis pensionas", ar Tiuilri rūmai — ne šeimyninis pensionas, virš kurio durų puikuojasi karūna?

Nuo šiolei Balzako vaizduotėje gyvena ištisa visuomenė; bet kad įkvėptų gyvybę prasimanytam pasauliui, jis nuolat naudoja tikroviškus elementus: prisiminimus, stebėjimus. Kurdamas Gorijo, buvusio makaronų įmonės savininko portretą, jis išklausinėjo Kasini gatvės namo, kuriame gyveno, savininką Marė, kadaise prekiavusį miltais; taip pavadintą pensioną, kaip nepamirštamas Vokė pensionas, Balzakas žinojo pats; tai buvo ne tam tikras šeimyninis pensionas, o „miestiečių pensionų abiem lytims" lydinys; Vokė pavardę jis prisiminė iš Tūro laikų. Vienas bruožas parodys, kokių netikėtų kūrybinių atradimų padaro rašytojas; kokčioji motulė Vokė taria „ljepos" kaip Eva Hanska. Balzakas pašėlusiai smaginasi šia mintimi. Piešdamas Rastinjaką, jis pavaizdavo iš dalies (tik iš dalies) save. Rastinjako garbėtroškiški siekiai smarkiai skiriasi nuo jauno rašytojo siekių, bet Rastinjakas, kaip ir Balzakas, turi dvi seseris: vyresnioji, vardu Lora, atiduoda broliui visas savo mergautines santaupas; Rastinjakas nuo Per Lašezo kapinių aukštumos iššaukia Paryžių kovon sušukdamas: „O dabar pasigalynėsime!" Tokį pat iššūkį tikriausiai metė vieną dieną Rastinjako kūrėjas, kai dar gyveno Ledigjero gatvėje. Moralinio tyrumo ir garbėtroškos mišinys — ano meto Rastinjako bruožai — buvo būdingas ir jaunajam Balzakui.

Votrenas iš dalies yra Vidokas, bet ir Balzakas. Būdamas dvidešimties metų, Balzakas svajojo apie magišką galią, kuria jis pažabotų pasaulį. Jau pirmuose jo romanuose apstu piratų, korsarų, žmonių, esančių už įstatymo ribų. 1834 metais jis galvoja bemaž kaip Votrenas — „kad žmonės ryja vienas kitą tarsi vorai stiklainyje"; kad niekas nereikalauja ataskaitos iš niekšo, kuriam sekasi. „Niekas manęs neklaus: „Kas tu toks?" Aš būsiu ponas „Keturi Milijonai". Balzakas gėrisi Votrenu: „Didelis nusikaltimas kartais — beveik poema". Tačiau, kaip ir Rastinjakas, neatsikrato abejonių. Jei pasaulis yra džiunglės, tai reikia įstatymų, valstybės, tikėjimo, šeimos.

Tėvystės tema užgauna Balzako sieloje jautrią stygą. Gorijo atveju kalbama apie kraujo tėvystę. „Mano gyvenimas — mano dukterys,— sako Gorijo.— Jeigu jos linksmos, jeigu jos laimingos, gražiai išsipuošusios, tai argi svarbu, kokius drabužius aš nešioju arba koks tas guolis, kuriame aš miegu. Man nė kiek nešalta, jeigu tik joms šilta, man nė kiek neliūdna, jei tik jos juokiasi..."[228] Jis žiūri į dukteris kaip dievas į savo sukurtą pasaulį: „Tiktai dukteris aš myliu labiau, negu Dievas myli pasaulį, nes pasaulis ne toks gražus kaip Dievas, o mano dukterys gražesnės už mane". Visoje Balzako kūryboje kartosis šis karštas troškimas gyventi — per tarpinį asmenį — laimingesnį ir prasmingesnį gyvenimą. Ši tema tikriausiai kažkaip siejasi su Prometėjo, kūrėjo, tema. Romanistas turi haremą, kuriame gyvena visos moterys, kurios jam neatsidavė; jis mėgaujasi meile, galia ir šlove per savo sukurtus herojus, kaip Gorijo mėgaujasi laime per savo dukteris. Balzakas, kaip Gorijo, turės pasirinkti kūrybą arba gyvenimą; jis pražudys save dėl savo kūrinių, kaip vargšas žmogelis pražudė save dėl savo dukterų.

Bet iš visų „Tėvo Gorijo" temų autoriui artimiausia Rastinjako „mokinystės metai". „Tikras romanistas, kurdamas savo personažus, veda juos tais keliais, kuriais pats galėjo eiti." Eugenijus de Rastinjakas atvyksta iš provincijos tikėdamas, kad šeimoje viešpatauja meilė; Paryžiuje jis mato visur supuvimą ir purvą: dukteris, kurios išsižada tėvo, žmonas, kurios pajuokai išstato vyrus, žiaurius ir arogantiškus meilužius. „Tarp melsvo Anastazi de Resto buduaro ir rausvo Klaros de Bosean salono per tris valandas jis išėjo trejų metų p a r y ž i e t i š k o s t e i s ė s kursą." Jo giminaitė de Bosean, išdidi ir aistringa moteris, davė jam pirmą elgesio pamoką: „Juo šalčiau jūs apskaičiuosite, juo toliau nueisite. Kirskite be pasigailėjimo, ir jūsų bijos. Žiūrėkite į vyrus ir moteris tik taip, kaip į pašto arklius: nuvarytus palikite juos dvėsti bet kurioje perkinkymo stotyje; taip jūs pasieksite savo troškimų viršūnę. Matot, jūs čia būsite niekas, kol surasite moterį, kuri jumis rūpintųsi.

---

[228] B a l z a k a s . Tėvas Gorijo, p. 121 (vertė V. B a z i l e v i č i u s, D. U r b a s).

Jums reikia jaunos, turtingos, elegantiškos. Tačiau jei pajustumėte tikrą jausmą, slėpkite jį kaip brangiausią lobį; neleiskite net įtarti, kad jį turite, kitaip — sveikas dingęs"[229].

Šią nuomonę patvirtina baisusis Votrenas: „Kertu lažybų, kad jūs nė poros žingsnių nežengsite Paryžiuje, nesutikdami pragariškų suktybių ir klastų... Štai gyvenimas toks, koks iš tikro yra. Jis nė kiek nėra gražesnis už virtuvę; ir smirdi taip pat, ir reikia susitepti rankas, jei nori pasitaisyti gerai valgyti... nėra jokių principų; yra tik įvykiai; nėra jokių įstatymų, yra tik aplinkybės. Pranašus žmogus ima į rankas įvykius ir aplinkybes ir juos valdo..."[230] Kas perpranta šias dvi tiesas, prieš tą atsiveria kelias į panieką ir pasisekimą. Naujokas nuvarvina ant tėvo Gorijo kapo savo paskutinę jaunatvišką ašarą. Po to, „iššaukęs į kovą visuomenę, Rastinjakas pirmuoju žygiu nuėjo pietų pas ponią de Nusingen"[231].

Knygos ypatingumą, kuris pateisina Balzako pergalės giesmę pas Siurvilius ir kuris iš tikrųjų pavertė ją kertiniu jo kūrybos akmeniu, sudaro tai, kad joje pasirodo jau vaizduoti personažai. Ne sykį ir anksčiau Balzakas skolinosi pavardę ar charakterį iš ankstesnių savo knygų. Nuo šiolei ši priemonė tampa sistema. Balzakas turės savo gydytojus (Bjanšoną, Depleną); savo seklius (Koranteną, Peradą); savo advokatus (Dervilį, Derošą); savo finansininkus (Nusingeną, Kelerius); savo palūkininkus (Gobseką, Palma, Bido, pramintą Žigonė). Ponia de Resto? Mums ji pažįstama iš „Gobseko". Rastinjakas? Jis jau pasirodė „Šagrenės odoje" — beje, ten buvo tik jo vardas ir siluetas; mes nuolat susitiksime jį jo karjeros kelyje; jis keisis, ir tai praturtins Balzako nupieštą paveikslą Laiko matmeniu. Votrenas vėliau pakibs tarsi juoda grėsmė virš Liusjeno de Riubamprė likimo, kaip buvo pakibęs virš Rastinjako likimo. Ponia de Bosean? Mes matome čia, kaip pralaimi meilė; ši drama paaiškina „Pamestos moters" įvykius. Vikontienės de Bosean salonuose spiečiasi visa aristokratija (Listomerai,

---

229 Balzakas. Tėvas Gorijo, p. 74.

230 Balzakas. Tėvas Gorijo, p. 99, 100, 103.

231 Balzakas. Tėvas Gorijo, p. 258.

Kergaruetai, Mofrinjezai, Granljė). Nuo šiolei šis pasaulis, sukurtas Balzako smegenų, jam atrodys tikresnis negu tas, kuriame jis gyvena; rašytojas pasakos, kas naujo vyksta šiame pasaulyje, kaip pasakojama, kas vyksta tikrame pasaulyje. „O dabar pakalbėkime apie rimtus dalykus: „Už ko ištekinsime Eugeniją Grandė?" Arba vėliau: „Ar žinote, ką veda Feliksas de Vandenesas? Panelę de Granvil. Puiki partija..."

Mintis apie tų pačių veikėjų s u g r į ž i m ą atrodo gana natūrali. Visi didieji romanistai galėtų ja pasinaudoti: juk kiekvienas turi tam tikrą skaičių artimų jo širdžiai personažų, iš kurių, keisdamas vardus, gauna keletą to paties tipo variantų. Stendaliui Fabricijus del Dongas ir Liusjenas Levenas buvo idealas vyro, kuriuo jis būtų norėjęs būti; ponia de Renal, ponia de Šatler — moteris, kurią jis būtų norėjęs mylėti; Levenas tėvas, markizas de la Molis — ciniško ir sąmojingo senio idealas. Ir Balzakas sukūrė savotiškus dvynius: Feragiusą ir Votreną; abu šie personažai įkūnija galybės troškimą. Paskui rašytojas pamanė, kad bus geriau, jei Votrenas išnyks, o vėliau vėl pasirodys, nes tokia pabaisa retai pasitaiko gyvenime. Bet jam teks beveik kiekviename romane įvesti į sceną ištisą pulką garbėtroškų dendžių, pradedant Anri de Marsė, geležiniu žmogum, kuris taps ministru pirmininku, La Palferinu, Maksimu de Traju ir baigiant vargšu Poliu de Manerviliu; be to, pulką įžymių kokečių: kunigaikštienę de Lanžė, kunigaikštienę de Kadinjan, markizę d'Espar.

Kad romanai, parašyti prieš Didįjį sumanymą, galėtų turėti vietą šioje epopėjoje, reikės, aišku, juos perdirbti, pakeisti vieną kitą vardą, datą. Bet jiems tai išeis į naudą! Menkučiai epizodėliai dabar atvers begalinius horizontus. Kartais ateitis paaiškina dabartį. Bet dažniausiai nauji romanai randa peno praeityje. Per pašnekesį, užsimezgusį po vakarienės, staiga atsiskleidžia veikėjas, lig šiolei gaubiamas paslapties. Viskas vyksta kaip gyvenime, kuris skendi sutemose ir kurį pamažu perprantame. Sužinome ką nors apie žmones atsitiktinai, žvilgtelėję pro pravertas duris, nelauktai jiems įsišnekus. Gražiausias pavyzdys — de Marsė; mes niekad nesame jo politinės veiklos liudininkai, bet suvokiame, kad jis „vienintelis Valstybės vyras po Ta-

leirano"[232]; arba dar charakteringesnis — Ronkerolis; „tai nuostabus škicas... Jį sutinkame, bet dorai jo nepažįstame; beje, pakankamai pažįstame. Jis — vienas iš Trylikos ir daugiau niekas..."[233]

Taigi atsiranda realistinis visumos vaizdas, darąs daug didesnį įspūdį negu atskirų dalių vaizdas. Kai kurie kritikai sakė: „Kaip galima sutikti, kad grupė žmonių su apribotu amplua sudarytų ištisą pasaulį? Kaip tikėti, kad visas Paryžius gydosi pas Bjanšoną arba naudojasi advokato Dervilio paslaugomis? Kad Serizi, Bovanas ir Granvilis taip ilgai vadovavo Prancūzijos teisingumui?" Bet juk yra f a k t a s, kad visais laikais kraštą valdo gana negausus elitas ir kad ant pirštų galima suskaičiuoti kurios nors epochos pagarsėjusių meilės istorijų herojes. Antra vertus, priėmę romano sąlygiškumą todėl, kad jis neišvengiamas, galime keliais veikėjais atvaizduoti daugumą. Viena iš meno funkcijų — pakeisti painią gyvenimo netvarką aiškia tvarka. Menininkas sugeba tame pasaulyje, kurį pats sukūrė, išsaugoti nemaža paslaptingų ir atsitiktinių elementų, suteikiančių tam, ką jis vaizduoja, tikrovės iliuziją ir jos įvairovę.

Dar niekad Balzakas nebuvo dirbęs su tokiu įsitikinimu. Rašė „Tėvą Gorijo" iš pradžių Sašė pilyje, paskui daugiausia Paryžiuje, Kasini gatvėje, dirbdamas šešiolika—aštuoniolika valandų per parą (1834 metų lapkričio mėnesį net dvidešimt valandų). „Tai žymiausias mano kūrinys",— pranešė jis Svetimšalei. Jam norėjosi kuo greičiau baigti knygą ir važiuoti pas ponią Hanską, į Vieną, į „neužmirštamos dienos" (sausio 26-osios) metines. Tačiau, kurdamas romano pabaigą, jis turi taisyti pirmos dalies korektūras, nes ji tuoj bus spausdinama *La Revue de Paris*. Gruodžio 15 dieną „jis guli nuo koto nusivaręs lovoje ir nepajėgia nieko daryti, nieko girdėti". Kunigaikštienė d'Abrantes veltui kviečia jį pas save, priekaištauja, kad ją užmiršęs. „Mano gyvenimas pavaldus tolydiniam darbui, darbui be atodvasio.... Rašyti nebegaliu, per daug esu nuvargęs... Taigi negalvokite nieko blogo apie mane. Sakykite pati

---

[232] *A l a i n. Les Arts et les Dieux* („*Pléiade*", p. 973).
[233] *A l a i n. Les Arts et les Dieux* („*Pléiade*", p. 972).

sau: „Jis dirba dieną naktį", ir tiktai stebėkitės, kad dar nesužinojote apie mano mirtį. Važiuoju kartais po pietų į Operos ar Italų teatrą; tai vienintelės pramogos, nes ten nereikia nei galvoti, nei kalbėti, tik žiūrėti, klausyti..."[234]

Ziulma Karo pagimdė antrą sūnų ir davė jam keistą vardą — Jorikas (iš meilės Sternui, vadinasi, Balzakui); jis „bučiuoja jį į kaktą", bet iš tolo. Neturi laiko nė trumpam užsukti į Frapelį. „Dar niekad mane nešanti tėkmė nebuvo tokia srauni; dar niekad toks didingai baisus kūrinys nebuvo užvaldęs žmogaus smegenų. Sėdu prie darbo kaip lošėjas prie kortų stalelio; miegu tik penkias valandas; dirbu aštuoniolika; atvažiuosiu pas jus nebegyvas; bet, prisiminęs jus, kartais atsigaivelėju. Perku Grenadjerę, moku skolas..."[235] Mamulytei, kurią jie įtaisė Šantiji su drauge, sukako penkiasdešimt šešeri metai; Lora ir Onorė būtų norėję ta proga ją aplankyti, bet kaip? Paryžiuje jiems — šimtai reikalų! Išpirkdami kaltę, juodu dovanoja jai laikrodį, pakabintą ant mėlynos juostelės. Svarbiausia, tegul ji tik neprasitaria apie tai Siurviliui, „nes mano vyras,— rašo Lora,— nieko neišmano apie tokius nuoširdžius pagarbos ženklus".

Ponia de Kastri dar kartą labai maloniai per savo dėdę, kunigaikštį Fic Džeimsą, pakvietė Balzaką į Kevijoną. Bet dar nebaigtas „Tėvas Gorijo" nurungė jau baigtą „Kunigaikštienę de Lanžė"; be to, Balzaką erzino netikėtas markizės susidomėjimas rašytoju, kurio jis neapkentė,— Sent Bevu. 1834 metų liepos mėnesį šis išleido romaną „Goslybė". Ponia de Kastri, nepataisoma salonų liūtų medžiotoja, autoriui parašė: „Mėginti pasakyti, kaip labai mane sujaudino puiki jūsų knyga,— per sunkus uždavinys vargšei moteriai, kuri yra patyrusi tik gyvenimo negandas..."[236] Senasis numeris pavyko. Literatas — paukštis, kurį itin lengva pasičiupti prityrusiai paukštgaudei. Kritikas ir jo skaitytoja susidraugavo; Sent Bevas, apsigimęs šventeiva, nekėlė ugningų Balzako reikalavimų; jis tenkinosi intelektualia draugyste. Beje, ir jausminga (markizė padovanojo Sent Bevui sidabrinį kryžių, kurį mirties patale bučiavo

---

[234] *B a l z a c* . *Correspondance*, t. II, p. 563 — 564.

[235] *B a l z a c* . *Correspondance*, t. II, p. 591.

[236] *M a r c e l B o u t e r o n* . *Etudes balzaciennes*, p. 108 (*Paris, Jouve*, 1954).

Viktoras fon Meternichas); tai įsiutino Balzaką. Štai kodėl jis parašė labai šaltą laišką, kreipdamasis į ją „Gerbiamoji ponia". Iš pradžių markizė pasipiktino, paskui bandė jį atkariauti.

Markizė de Kastri — Balzakui 1834 metų spalio 29 dieną:

„Neketinu vėl maldauti jus draugystės, kurią tiek kartų žadėjote. Ne, jeigu jos nebėra širdyje, tegul nebūna ir lūpose... Šiąnakt mane kamavo sunkus sapnas; todėl turiu būtinai su jumis pasišnekėti. Mielas bičiuli, galima nutraukti santykius su meiluže, tik ne su drauge, kuri nori džiaugtis jūsų džiaugsmais ir dalytis sielvartais, kuri trejus metus kartu su jumis galvojo; su drauge, tokia nuliūdusia ir tokia ligota! Ak, Dieve, man teliko tiek nedaug gyventi. Tat kam temdyti mano dienas dar viena širdgėla, be to, skaudžia? Jūsų kreipinys „Gerbiamoji ponia" mane įskaudino! Prisiminkite Eksą, „Luji Lambero" laišką, kurį man ten atsiuntėte, upelį, apgriuvusį malūną, Šartrezę. Nejaugi tik aš viena visa tai menu?.. Jei taip, nieko neatsakykite: jūsų tyla pasakys, kad viskas baigta. Viskas baigta! Ak, ne, ar ne tiesa?.. Jūs dar mylite mane. Aš jūsų draugė, jūsų Mari. Sudiev, ir neverskite manęs ilgai laukti laiškučio, nuo kurio smarkiau ims plakti mano širdis..."[237]

Kaip žeminasi toji išdidėlė! Jis ilgai delsė atsakyti, tačiau visiškai nuo jos atsiplėšti nepajėgė ir prisipažino neįveiksiąs savo silpnybės: „Jūs pamažu, vieną po kito, nutraukėte daugybę saitų, kuriais su malonumu kadaise susisaisčiau, bet galite vienu žodžiu viską vėl sutvirtinti..."

Tačiau kai 1835 metų pradžioje jis nusikamavęs nusprendė leisti sau pailsėti, išvažiavo keletui dienų į Bulonjerę, pas brangią savo ligonę, ponią de Berni. „Jai šešiasdešimt metų. Nuo išgyventų sielvartų ji pasikeitė, nuvyto. Aš dar labiau prie jos prisirišau. Sakau tai be pasididžiavimo, nes čia joks nuopelnas. Tokį sukūrė mane Dievas: blogį užmirštu, bet vis atsimenu man padarytą gerą darbą. Visada virpėdamas galvoju apie žmogų, kuris mane myli. Kil-

---

[237] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 565 — 566.

nūs jausmai tokie našūs. Kam ieškoti blogų?.."[238] Kitam ištikimam draugui, Ogiustui Boržė, jis išliejo savo skausmą: „Ponios de Berni liga mirtina: širdies aneurizma; ji nepagydoma. Sukrėsti mano gyvenimo pamatai. Jei šita dangaus šviesa bus iš manęs atimta, mano dienos apsiblaus. Ji yra, kaip žinote, mano sąžinė ir jėga; ji man aukščiau už viską — kaip dangus, kaip tikėjimo ir vilties genijus. Kas manęs laukia? Ji nežino, kuo serga, bet puikiai supranta, kad miršta..."[239]

Poniai Hanskai jis rašė: „Jei neteksiu šios moters, jūs būsite vienintelė būtybė, atvėrusi man savo širdį. Tik jūs žinosite magišką burtažodį: „Sezamai, atsiverk", nes ponios Karo iš Isudeno jausmas yra tam tikra prasme kaip mano sesers jausmas..."[240] Apverkdamas meilę, kurią mirtis turėjo nutraukti, jis šliejosi prie kitos draugės, kuri buvo jaunesnė ir, nors pats to nesuvokė, juoba brangesnė darbais apsivertusiam žmogui, kad, toli nuo jo gyvendama, nesudarė jam keblumų. Kokia galinga ir žavi meilužė, kai ji yra toli! „Moteris vaidina didelį vaidmenį mūsų gyvenime, kai ji Beatričė ar Laura arba dar pranašesnė už jas..."[241] Beatričė ir Laura... iš tikrųjų kuklūs pavyzdžiai!

„Tėvas Gorijo" buvo baigtas sausio 26 dieną (taigi ši diena tapo dvigubai neužmirštama); Balzakas pasiuntė rankraštį, davęs jį įrišti Špachmanui, Evai Hanskai su šia dedikacija: „Poniai E. H. Viskas, ką padaro mužikai, priklauso jų ponams. DE BALZAKAS. Bet, maldauju, patikėkit, kad jei neprivalėčiau skirti jums šios knygos pagal įstatymus, kuriems pavaldūs vargšai jūsų vergai, aš vis tiek padėčiau ją prie jūsų kojų, skatinamas nuoširdžiausio jausmo. 1835 m. sausio 26 d. Ženevos „Lanko" užeigos gyventojas"[242]. Tai buvo „atvira" dedikacija; ją galėjo perskaityti ir Vaclavas Hanskis.

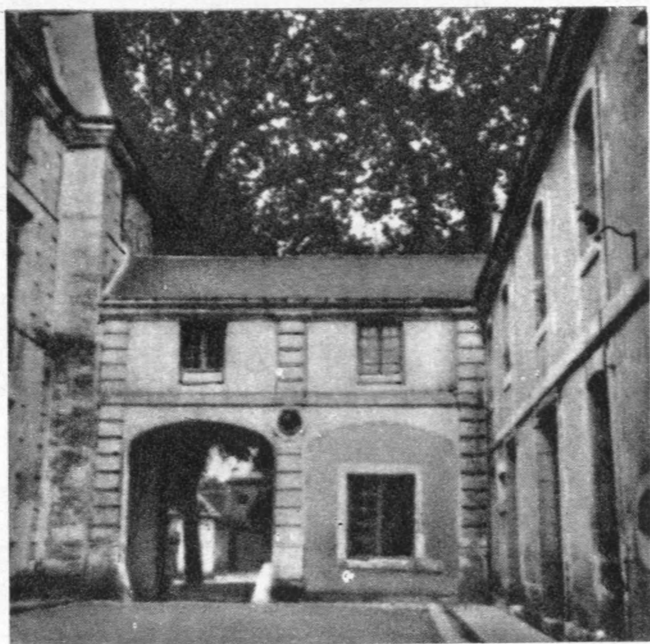
La Revue de Paris skaitytojai ir Svetimšalė susižavėjo „Tėvu Gorijo". Balzakas ir pats žinojo, kad ši knyga pranoksta visa, ką buvo iki šiolei parašęs. „Tegirdėti vieninga

---

238 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 202.
239 Balzac. *Correspondance*, t. II, p. 664.
240 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 220.
241 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 228.
242 Balzac. *Le Pere Goriot*, p. 334 (*Paris, Editions Garnier*).

O. Balzako tėvas
O. Balzako motina
Vandomo koležas

Balzakas jaunystės metais
Balzako sesuo Lora
Ponia de Berni
Sašė pilis

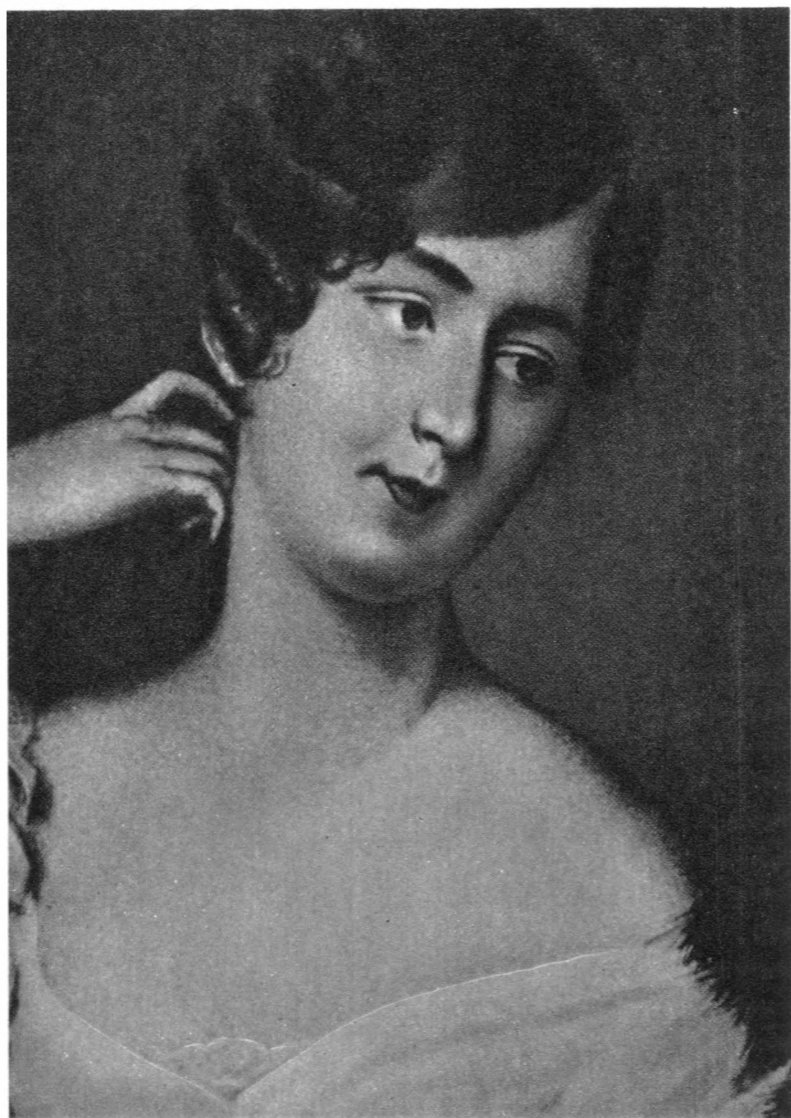

Ziulma Karo

Balzakas 1836 m. (Žiuljeno litografija)

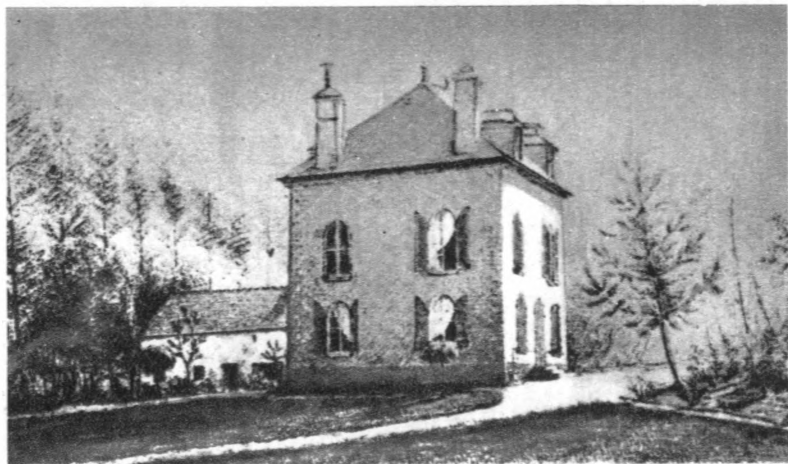
Markizė de Kastri

Kasiñi gatvės namas, kuriame gyveno Balzakas

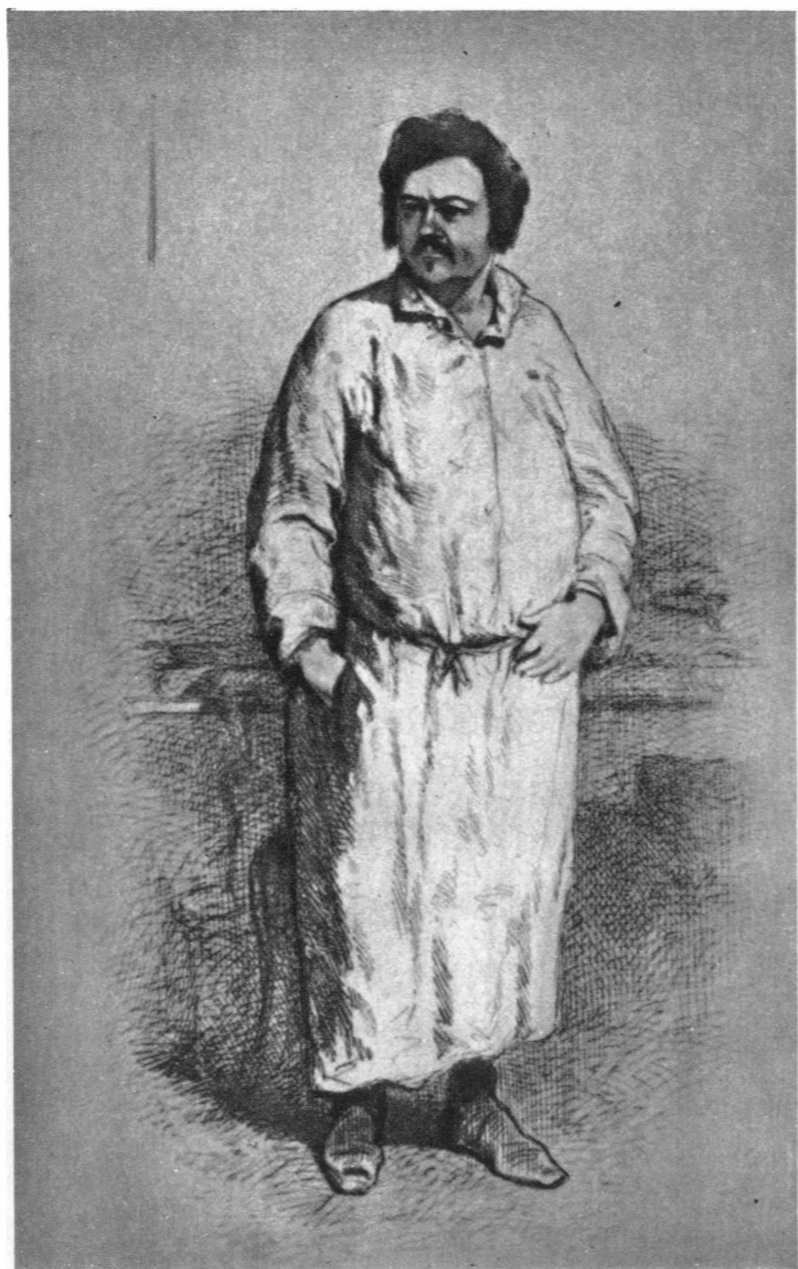
Balzakas 1839 m. (Žiuljeno litografija)
Kunigaikštienė d'Abrantes
Ponios de Berni namas Bulonjerėje
Balzakas Tiuilri sode (Kasalio akvarelė)

Balzako kambarys Sašė pilyje

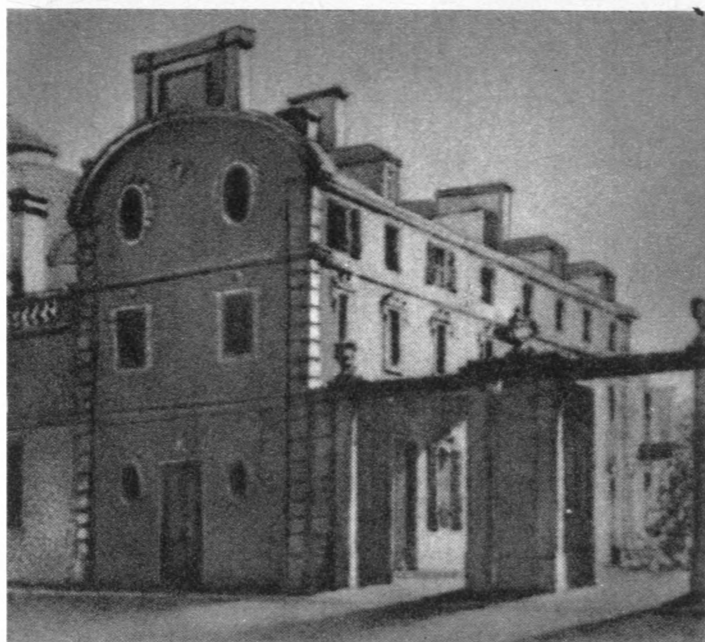
Balzakas 1840 m. (Gavarni ofortas)

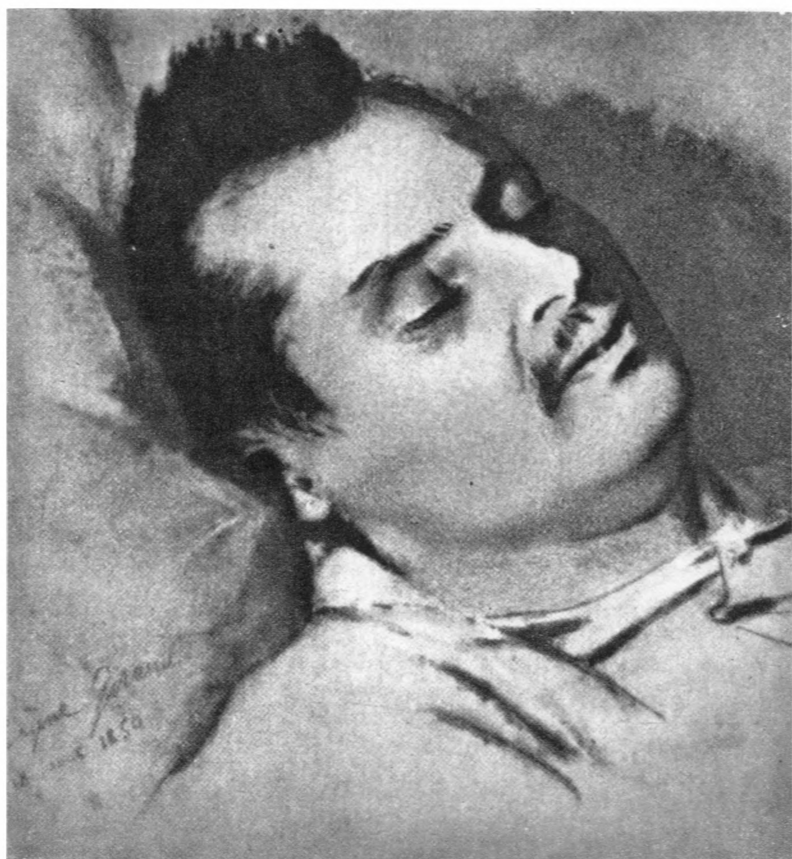

Balzakas
Ponia Hanska
Fortiunė (dabar Balzako) gatvė

et si vous en doutez, veuillez m'entendre, Sire,
ainsi j'ai parcouru la hollande et l'empire;
ainsi nos envoyés invoquèrent les rois,
et du malheur sacré firent parler les loix;
par des raisons d'État, on refusa nos larmes:
et la france agitée, au milieu des alarmes,
tendit sa main vaillante à notre adversité.
j'éprouvai sur le champ sa générosité;
on essuya mes pleurs; on m'offrit un asile,
la reine me promit, ~~qu'impassible~~ qu'apaisée et tranquille
la france, abdiquerait sa longue inimitié,
et défendrait nos droits, sans vendre sa pitié!...
mais quelques vieux guerriers, qui servirent mon père,
indignés, au récit de ma triste misère,
de leurs bras généreux, m'offrirent le secours;
depuis je vis leur nombre, augmenter tous les jours,
je les remplis d'espoir, prodiguant les promesses;
pour avoir des soldats, j'épuisai mes richesses;
la reine et Mazarin donnèrent leurs vaisseaux;
la hollande, à regret, m'ouvrit ses arsenaux;
j'y puisai sans scrupule, et je fus par mon zèle,
en état de servir et venger ma querelle.
Toujours, d'apporter les fruits de mes efforts,
de la france, soudain, j'abandonnais les bords;

Balzako rankraščio faksimilė
Balzakas mirties patale

Balzako ranka (muliažas)

nuomonė: „Eugenija Grandė", „Absoliutas" — viskas viršyta." Beje, pirmasis leidimas išgraibstytas dar nepasirodęs nė knygynų lentynose. Bet kritikai nesudėjo ginklų. Jie priekaištavo Balzakui dėl jo nesaikingumų. „Kas per pasaulis! Kas per visuomenė!" — šventeiviškai aikčiojo *Le Courrier français*. „Tėvo meilės karikatūra! Kokie bjaurūs papročiai! Kokie ciniški paveikslai! Kiek pasileidusių žmonų!" Veltui Balzakas vienoje humoristinėje pratarmėje pateikė savo herojų statistiką ir parodė, kad trisdešimt aštuonios iš šešiasdešimties dorovingos; naujuose savo kūriniuose jis net malonėjo išvesti į sceną ankstesnes nusidėjėles, kad nereikėtų kurti naujų. Prieš jį stojo dantį griežiantys politiniai priešai, pasipiktinę fariziejai, o visų labiausiai — aršūs pavyduoliai.

1834 metų gruodžio mėnesį *La Mode* (dar neseniai draugiškai nusiteikęs jo atžvilgiu laikraštis) tyčiojosi iš pono Balzako sugebėjimo b ū t i v i s u r; „jo vardas be paliovos mirga jums prieš akis tarytum fantastinė pamėklė... Su ponu Balzaku b ū t i n a i susidursite knygų prekyboje; supraskite mus teisingai — knygų prekyboje, nes knygų prekyba ir literatūra — ne sinonimai... Ne mūsų kaltė, kad tokios mintys atėjo mums į galvą, užsiminus apie poną Balzaką... Ponas Balzakas dalijasi su ponu Poliu de Koku garbe — matyti, kaip jo pavardė parašyta keturių sprindžių aukščio raidėmis ant visų Paryžiaus, jo priemiesčių ir provincijos skaityklų langų... Ponas Balzakas leidėjų kataloguose mums žada, kad dešimt metų turės kuo tenkinti labiausiai nepasotinamą naujosios literatūros vartotojų apetitą. Dieve, gelbėk mus!.." Žurnalistai pirštais badė žmogų, jo vardą, prabangą, net jo meilės nuotykius. Kai garsas prašoka įprastines ribas, žmonių piktumas visiškai praranda padorumą.

Balzakas būtų galėjęs pasakyti: „Viešpatie, išgelbėk mane nuo draugų, su priešais pats susidorosiu". Bet jis pasirinko darbą ir — tylą. „Nors ir kaip įnirtingai esu puolamas ir šmeižiamas, stoviu aukščiau visko. Nieko neatsakau... Beje, „Tėvas Gorijo" kelia furorą; dar niekad žmonės taip nepuolė skaityti knygos; prekybininkai iš anksto skelbia apie jos pasirodymą. Iš tiesų tai grandioziška..."[243]

---

[243] B a l z a c . *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 232.

XVIII

BATAJ GATVĖ

> Slėpiningasis hermafroditas dažniausiai pasirodo besąs dvitomis kūrinys.
>
> Balzakas

Prieš pradėdamas rašyti „Tėvą Gorijo", Balzakas įteikė poniai Bešė keistos ir nepaprastai gražios istorijos „Auksaakė mergaitė" pradžią, kurią ši išspausdino „Paryžiaus gyvenimo scenose"; jis baigė ją 1835 metais. Šita trumpa apysaka, įeinanti kaip epizodas į „Trylikos istoriją", yra reikšmingas kūrinys. Štai kodėl. Ji prasideda nuostabiu esė apie Paryžių, kuris panašus „į platų lauką, kur be paliovos siaučia gobšumo audra", kur matyti ne veidai, o kaukės. „Silpnybės kaukės, jėgos kaukės, skurdo kaukės, džiaugsmo kaukės, veidmainystės kaukės; visos išsikamavusios, visos pažymėtos nenykstančiu karšto geismo ženklu. Ko nori jos? Aukso ar malonumų?"[244]

Šitame pragare, „kur viskas rūksta, viskas dega, viskas spindi, viskas verda, viskas liepsnoja, garuoja, gęsta", Balzakas išskiria penkias klases: pirmą sudaro t i e, k u r i e n i e k o n e t u r i,— darbininkai, proletarai, krautuvininkai; antrą — t i e, k u r i e š į b e i t ą t u r i,— didmenininkai, tarnautojai, klerkai, vienu žodžiu, buržua. Ko nori buržua? „Nacionalinės gvardijos kardo, kasdieninės sriubos su mėsa, pridedamos vietos Per Lašezo kapinėse ir trupinėlio teisėtai uždirbto aukso senatvei."[245] Trečias šito pragaro ratas „susilauks galbūt savo Dantės"; tai įgaliotiniai, advokatai, gydytojai, notarai — visi jie nuodėmklausiai tos visuomenės, kurią niekina. Ketvirtas ratas — menininkų pasaulis, veidai, išvargę kilniai, bet vis tiek išvargę, žudomi konkurencijos, šmeižtų. Pagaliau penktas ratas — aristokratija, stambioji nuosavybė, erdvūs, išauksuoti salonai, turtingas, dykinėjantis, rentomis aptekęs pasaulis. Čia

---

[244] B a l z a k a s. Trylikos istorija. Auksaakė mergaitė, p. 319 (vertė A. M e r k y t ė).

[245] B a l z a k a s. Trylikos istorija. Auksaakė mergaitė, p. 327.

nėra nieko realaus. Mandagumas slepia nuolatinę panieką. Čia viešpatauja tuštybė ir nuobodulys. Beprasmiškas gyvenimas padaro medinius tuos veidus, „tą turčių fizionomiją, kur vypso bejėgiškumas, kur spingso auksas, bet minties gyvenimas išblėsęs"[246]. Keliuose puslapiuose Balzakas sukūrė milžinišką juodų tonų, tačiau įstabiai gražią freską.

Tas nežmoniškas Paryžiaus bruzdesys, toliau rašo Balzakas, išeina į naudą saujelei privilegijuotų žmonių; tarp jų galima sutikti moterų, gyvenančių rytietiškoje prabangoje ir išsaugojančių savo grožį, kartais šen bei ten pamatyti žavingų jaunuolių veidų. „Su jaunatvišku angliško kraujo grožiu juose derinasi pietietiškų bruožų griežtumas, prancūziška dvasia, formos grynumas. Ugningos akys, puikios raudonos lūpos, žvilgantys juodi plaukai, balta veido spalva, švelnus veido ovalas tuos jaunuolius paverčia gražiomis žmogiškomis gėlėmis, kurios traukia akį kitų, blankių, seneliukiškų, sukumpusių, nenatūralių veidų masėje..."[247]

Čia pasirodo pagrindinis apysakos veikėjas — gražus kaip Adonis, mįslingasis Anri de Marsė, lordo Dadlio neteisėtas sūnus, vienas iš Trylikos. „Moteriai jį pamatyti — vadinasi, netekti galvos." Bet gaivus kaip pats gyvenimas, tyraakis de Marsė netiki nei vyrais, nei moterimis, nei į dievą, nei į velnią. Tačiau, vaikštinėdamas po Fejanų terasą, jis sutinka stulbinančio grožio mergaitę, ir juodu pamilsta vienas kitą iš pirmo žvilgsnio. Nors Pakita Valdes, auksaakė mergaitė, pavydžiai saugoma, Anri de Marsė pavyksta pas ją įsigauti. Baltame buduare, sukurtame meilei, negirdėtai prabangiame, ji tampa jo meilužė. Marsė įsitikina, kad Auksaakė nepraradusi nekaltybės, bet patyrusi. Pakita žino, kas yra malonumas, nes ji myli moterį, tą, kuri pavedė saugoti ją mulatui, pasiryžusiam viskam, net žmogžudystei; toji moteris — markizė de San Real, taip pat lordo Dadlio duktė, vadinasi, netikra Anri de Marsė sesuo. Pakita atsigręžė Tiuilri sode, norėdama geriau įsižiūrėti į jaunuolį, todėl, kad ją nustebino tiesiog pritrenkiantis panašumas. Nuo šiolei ji mylės tą pačią būtybę

---

[246] Balzakas. Trylikos istorija. Auksaakė mergaitė, p. 334.

[247] Balzakas. Trylikos istorija. Auksaakė mergaitė, p. 337.

dviejuose asmenyse: vyrą ir moterį. Taip rengiama žiauri ir kiek ekstravagantiška atomazga; kai Anri de Marsė, sužinojęs, kad Auksaakė mergaitė myli ir kitą, atbėga kartu su Trylika atsikeršyti, markizė durklu bado kūną tos, kuri sulaužė jai ištikimybę. Brolis ir sesuo atsiduria akis į akį krauju aplaistytame kambaryje. Markizė įstos į vienuolyną; Anri taps Delfinos de Nusingen meilužiu.

Tokia buvo „šita nuostabi, neužmirštama istorija, kur goslybė atsiranda iš paslapties, kur Paryžiaus nemigo naktį Rytai atveria sunkius savo vokus, neįtikimi nuotykiai pinasi su tikrove... o dabartis nušvinta tokia ryškia deglo šviesa, jog supanašėja su didingais seniausių epochų sapnais... Jos pradžia galėtų būti parašyta Dantės, o pabaiga — paimta iš „Tūkstančio ir vienos nakties", bet visumą galėjo sukurti vien tas, kuris ją parašė..."[248] Tokia yra poeto nuomonė. Iš teisybės nesaikingumas prabangos aprašymuose ir išpūstas stilius šiek tiek rėžia akį. Bet reikia prisiminti šį protingą Latušo sakinį: „Palikite ramybėje juodą savo meilužės dėmelę po kaire krūtimi — juk tai apgamas".

Tema, nors siužetas buvo įdomus, išgąsdino ponią Hanską; Ziulma Karo taip pat nusigręžė. Tačiau Balzakas — ne pirmas romanistas, domėjęsis lesbietėmis. Jis buvo skaitęs erotinę XVIII amžiaus literatūrą, ir Didro „Vienuolė" atskleidė jam beprotišką šios aistros šėlą. Latušo „Fragoleta" pasakojo apie dviprasmišką ledi Hamilton ir Neapolio karalienės Marijos Karolinos draugystę. Pats Balzakas „Santuokos fiziologijoje" rašė: „Mergina galbūt išeis iš pensiono nepraradusi nekaltybės, bet neskaisti" ir pavaizdavo „šį mėginimą išgyventi malonumą, šį nedrąsų siekimą gašlumo, šią laimės regimybę"[249]. Sąsiuvinyje, į kurį jis įrašydavo savo planus, figūruoja „Haremo meilė": „Moteris yra įsimylėjusi kitą moterį ir daro visa, kad jos neliestų jų ponas"[250]. O svarbiausia — jis žinojo apie Žorž Sand ir Mari Dorval meilę, kuria tada mito Paryžiaus žodinė kronika. Jis apgyvendino savo bute Kasini gatvėje

---

[248] *Hugo fon Hoffmannsthal. Ecrits en prose (Paris, Schiffrin, 1927).*

[249] *Balzac. Physiologie du mariage („Pléiade", t. X, p. 658).*

[250] *Balzac. Pensces, sujets, fragments (Oeuvres complètes,* t. XXVII[I], p. 675).

Žiulį Sando, kuris „kadaise dievino pirmąją iš šių moterų" ir, išsiskyręs su Žorž Sand, „meiluže pasirinko antrą", nes „joje rado svaigų praėjusių dienų aromatą"[251]. Be to, Balzakas artimai draugavo su gydytoju Emiliu Renjo, vienu iš Oraso Bjanšono prototipų ir Sando-Sand poros patikėtiniu. Viename sakinyje, baigiamajame „Auksaakės mergaitės" žodyje, Balzakas davė suprasti, kad, rašydamas šią apysaką, galvojo apie Mari Dorval: „Jei kas susidomės Auksaake mergaite, galės pamatyti ją teatre, kai nusileis uždanga — tai viena iš tų aktorių, kuri, norėdama pasiimti netvarų vainiką, atsikelia gyva ir sveika, nors publikos akyse buvo durklu perverta..."[252]

Temos pasirinkimą Balzakui padiktavo ne vien šis aktualus pavyzdys. Autorius, pasišovęs aprašyti visą savo meto visuomenę, negalėjo aplenkti didžiulės seksualinės anomalijos srities. Votreno prisirišimas prie Eugenijaus de Rastinjako primena markizės de San Real aistrą Pakitai Valdes. „Todėl, kad aš jus myliu!" — sako Votrenas Eugenijui, o Votreno kūrėjas — Balzakas — teikia vyrų draugystei beveik mistinės reikšmės. Tai rašė ir Teofilis Gotjė, kuris gerai jį pažinojo. „Balzakas svajojo apie herojišką ir atsidavusią draugystę, apie tai, kad dviejų žmonių sielos, drąsa, protas susilydytų į vieną valią."[253] Jam didelį įspūdį padarė Pjero ir Džafjero, sąmokslininkų, pasiryžusių mirti vienas už kitą, draugystė „Išgelbėtoje Venecijoje" (anglų dramaturgo Otvejo pjesėje); jis keletą kartų užsimena apie juos savo kūriniuose; Votrenas Rastinjakui sako: „Pjeras ir Džafjeras — štai mano aistra".

„Trylikos istorija" — istorija apie tokį ištisos žmonių grupės valios susiliejimą (tačiau be kūniškos meilės). Balzakas, apsėstas šitos minties, vėliau sukurs slaptą draugiją „Raudonasis arklys"; jos nariai turės palaikyti vienas kitą bet kuriomis aplinkybėmis, atsiliepti į kiekvieną „arklidės" kvietimą ir pasiglemžti „lemiamas pozicijas" knygų

---

[251] Arsène Houssaye. *Les confessions, souvenirs d'un demi-siècle*, t. II, p. 14 (*Paris, E. Dentu*, 1885).

[252] Balzac. *Histoire des Treize*, p. 459. *Note publiée en appendice à la première édition de la Fille aux yeux d'or* (*Paris, Editions Garnier*, 1956).

[253] Théophile Gautier. *Portraits contemporains*, p. 87 (*Paris, Charpentier*, 1874).

leidime, spaudoje ir teatre. Teofilis Gotjė, Leonas Gozlanas, Granjė de Kasanjakas, Alfonsas Karas, Luji Denuajė, Žanas Tusenas Merlis bus tie „arkliai", kuriuos Balzakas burs restorane aplink stalą ir dėstys jiems būsimųjų kampanijų planus. „Tas velnio neštas ir pamestas žmogus,— sako Teofilis Gotjė,— buvo tokios lakios vaizduotės, jog kiekvienam iš mūsų kuo smulkiausiai aprašinėjo, kokį puikų ir šlovingą gyvenimą duos jam priklausymas draugijai."[254] Iš tiesų mintis užkariauti visuomenę, paskui „kukliai baigti gyvenimą, tapus Prancūzijos peru, ministru ir milijonierium", jau nuo ankstyvos jaunystės nedavė ramybės Balzakui.

Tačiau jam teko gana greit paleisti „Raudonąjį arklį", padarius šią išvadą: „Prancūzijoje vyrų sambūriai neįmanomi". Bet jį dar ilgai gundė kurio nors jaunuolio globėjo vaidmuo. Kasini gatvėje jis suteikė pastogę Ogiustui Boržė, paskui Žiuliui Sando. Savo „Memuarų" dalyje, kuri liko neskelbta, Filaretas Šalis užsimena, kad šitos draugystės buvo laikomos dviprasmiškomis: „Jis (Balzakas) nejautė potraukio prie moterų, ir vienintelė moteris, kuria jis, kaip teigia gandas, žavėjosi, ponia Kanel (jo leidėjo žmona), patikusi jam, sako, dėl gražių, vešlių plaukų, dengusių ją visą, kai juos paleisdavo; natūralistas romanistas su didžiausiu pasimėgavimu panerdavo į šitas bangas pirštus"[255].

Nejautė potraukio prie moterų! Faktai, tekstai rodo, koks absurdiškas šis teigimas. Niekas geriau už jį neaprašė geismo, kurį jaučia moteriai jaunuolis. Niekas nesitikėjo iš moters daugiau negu jis; niekas nedavė moteriai daugiau negu jis. Visos Balzako meilužės liaupsino jo, kaip meilužio, privalumus. Ponios de Berni laiškai kupini pasitenkinimą radusio geidulingumo; laiškai poniai Hanskai byloja apie drąsoką intymumą; neniekino Balzako kunigaikštienė d'Abrantes, puikiai pažinojusi vyrus. Jis buvo toks pat nuostabus meilužis kaip ir draugas. Perprato moteris geriau negu kas nors kitas. Į tai koks Filaretas Šalis būtų atsakęs, kad ši intuicija įrodo, kad yra kažkas mote-

---

[254] *Théophile Gautier. Portraits contemporains*, p. 88 — 89.
[255] *C. Pichois. Revue des sciences humaines, 1er mars* 1956.

riško jo prigimtyje. Galimas daiktas. Didis romanistas turi aprėpti visas žmogaus būvio puses. Kad parašytų kai kuriuos puslapius, jis privalo jausti, ką jaučia moteris. Kai Balzakas aprašinėja gražų jaunuolį, jo tonas, be abejo, rodo, kad jis žavisi vyrišku grožiu. Gal jis ir jautė vienam ar kitam jaunuoliui simpatiją, bet ją užslopino. Jis permanė Votreną; įsivaizdavo save jo vietoje; gal ir pavydėjo jam; tačiau nesekė jo pavyzdžiu.

Mes jau matėme, kad Balzaką masino hermafroditai. „Auksaakėje mergaitėje" randame kitą Serafito-Serafitos, būtybės, vyro ir moters, pavidalą (Anri de Marsė ir jo sesuo). Šitas dvilypumas paaiškinamas tuo, kad pačiame autoriuje būta tarsi dviejų būtybių: viena — stipri, maištinga, trokštanti visko, ne sykį svajojusi — nes geidė valdyti — apie magišką jėgą ar slaptos draugijos paramą, galinti pasirodyti didvyriška ir žiauri „šitoje baisioje kovoje su angelu", kuri yra literatūrinė kūryba; kita — „vargšas vaikas", įskaudintas, atlapaširdis, reikalingas motiniškos globos (ponia de Berni, ponia Hanska, Ziulma Karo), meilėje vartojąs tokį pat sentimentalų žodyną kaip ir moterys. Tačiau tai nei iškrypimas, nei ištvirkavimas, o silpnybė, einanti išvien su nepaprasta energija, ir šis dvilypumas tikriausiai buvo būtinas kūrėjui[256].

Dėl Sando nėra nieko neaiškaus. 1834 metų rugpjūčio mėnesį, pusryčiaudamas su Balzaku, Sando pasipasakojo, kad, išsiskyręs su Žorž Sand, jis vos nenusižudęs; kad praradęs pasitikėjimą savimi, neturįs tikslo gyvenime, jokių išteklių. Balzakas panūdo tapti dvasiniu tėvu šiam nelaimingajam ir pasiūlė apsigyventi Kasini gatvėje, Boržė kambariuose (Boržė tuo metu buvo išvykęs į kelionę). Kad Sando sąžinė būtų rami, Balzakas pavedė jam parašyti dramą apie kunigaikštienę de Monpansjė, kurios scenarijų pats buvo apmetęs. „Priglaudžiu Žiulį Sando; reikia įkurdinti šį vargšą jautrų žmogelį iš sudužusio laivo, o paskui pavadovauti jam literatūriniame okeane..."[257] Įkurdinimas kainuos brangiai, vadovavimas bus sunkus. Nesvarbu!

---

[256] *Gaétan Picon. Balzac par lui-même*, p. 112 (*Paris, Editions du Seuil*, 1956).

[257] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 194.

„Mažasis Sando" grąžins skolą, kai praturtės iš kunigaikštienės de Monpansjė.

Lapkričio 1 dieną „vargšas žmogelis iš sudužusio laivo" dalyvavo pietuose, kuriuos Balzakas buvo surengęs penkiems liūtams arba t i g r a m s iš „pragariškos ložės". „Švaistau pinigus beprasmiškai prabangai. Pakviečiau Rosinį ir Olimpiją, jo *cara dona*[258], kuri sėdės garbingiausioje vietoje. Rinktiniai Europos vynai, rečiausios gėlės, gardžiausi patiekalai..."[259] Rausvasis upėtakis, viščiukai, ledai — už viską sumokėta vekseliais. Auksakalys Lekuentas atsiuntė penkis sidabrinius dubenis, tris tuzinus šakučių, mentelę žuviai su sidabriniu koteliu, ir visa tai po tų įspūdingų pietų turėjo būti nugabenta tiesiai į lombardą. Ką mano apie tai „mažasis Sando"? Jis apstulbintas šito gyvenimo būdo, o svarbiausia — išgąsdintas pašėlusio Balzako darbo. „Sando sako, kad jokia šlovė negali atlyginti už tokį darbą, kad jis verčiau sutiktų mirti, negu šitaip dirbti!.."[260]

Nuo tada juodu pradeda vienas kitu nusivilti. Sando apsvaigo galva. Balzakas pavedė jam suieškoti medžiagos, reikalingos sumanytai pjesei, bet darbas nejudėjo iš vietos. „Kompiliavau neatsikvėpdamas,— sako Sando,— bet patenkinti jo nepajėgiau. Kai nusiplūkęs išsitiesdavau siauroje geležinėje lovoje, jausdavausi laimingas, jei manęs staiga nepažadindavo tas Titanas, užsigeidęs garsiai perskaityti ką tik „iškeptus" naujo romano puslapius ar įkinkyti mane į begalinių korektūrų taisymą."[261] Sando Balzakui rašo: „Jūs kovoje augate; mane ji žudo; jums reikia audros, man — ramybės"[262]. Balzakas manė dabar apie mažąjį Žiulį tą pat, ką manė Žorž Sand. Tinginystė stebina ir siutina darbštuolį. „Jūs negalite net įsivaizduoti tokio dykaduoniavimo ir tokio aplaidumo. Jis neturi nei energijos, nei valios... Varo į neviltį draugystę, kaip įvarė į neviltį meilę..."[263]

---

[258] Mylimąją (*it.*).

[259] B a l z a c . *Lettres à l'Etrangère*. t. I, p. 200.

[260] B a l z a c . *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 217.

[261] *M a b e l S i l v e r . Jules Sandeau, l'homme et la vie*, p. 84 (*Paris, Boivin*).

[262] *M a b e l S i l v e r . Jules Sandeau, l'homme et la vie*, p. 85.

[263] B a l z a c . *Lettres à l'Etrangère*, t. I. p. 303 — 304.

Tačiau sutartį nutraukė Sando, o Balzakas nukentėjo dėl to ir „finansiškai, ir moraliai". Vieną 1836 metų kovo mėnesio dieną mažasis Sando pasprunka, palikęs Balzakui sumokėti jo buto nuomą, visas skolas ir meilų laišką: „Brangus Marai, man jau seniai atrodė, kad gyventi taip, kaip gyvenau, ne itin oru. Naudojausi prabanga, kurios nenusipelniau savo darbu, o mano skolos augo kiekvieną dieną, ir kartais jutau, kad žengiu tiesiai į savižudybę. Norėjau dirbti, bet negalėjau... Na, viską mečiau... Sudiev dranguži; jūsų Mušas myli jus"[264]. O vėliau: „Marai, brangusis, tikėjausi, kad paskutinę dieną dar suspėsiu jus apkabinti..."[265] Šiuose išgalvotuose varduose „Maras" ir „Mušas" norėta įžiūrėti įtartinos draugystės įrodymą. Bet tai buvo tik užstalės pokštai. Kaip Vortenas pridurdavo prie visų žodžių r a m a ir vadindavo Rastinjaką m a r k i z u d e R a s t i n j a k o r a m a, taip Balzakas juokais pavertė iš žargono paimtą priesagą m a r priešdėliu. Dėl vienuoliško jo abito draugai praminė jį D o n u M a r u. Beje, kai Sando rašė šį laišką, Balzakas jau seniai negyveno Kasini gatvėje — paliko Sando vieną virėjos draugijoje; ant vartelių jis pakabino skelbimą: „Išnuomojamas butas". O pats išsikėlė į Šajo ir įsitaisė Bataj gatvėje „neprieinamą prieglobstį".

Kodėl? Iš dalies todėl, kad paspruktų nuo jį persekiojančių kreditorių. Nors per ketverius metus jis uždirbo daug pinigų, su kreditoriais neatsiteisė. Neskaitant pinigų, kuriuos dar skolingas šeimai, jį slegia 46 000 frankų skola. Priešingai, negu dažnai buvo tvirtinama, kaltas dėl tos skolos ne spaustuvės bankrotas, o nesaikingas gyvenimo būdas. Balzakas švaistyte švaisto pinigus. Kad galėtų sėkmingai dirbti, jis turi gyventi apstatytuose gražiais baldais ir išklotuose minkštais kilimais kambariuose, kur apstu brangiai įrištų knygų, bronzos statulėlių. Auksakalys Lekuentas parūpina jam ne tik sidabro indus, bet ir dvi lazdas — vieną iš raudono chalcedono, kitą su buožulu, inkrustuotu turkiais. Balzako lazdos — tai auksinės, tai iš raganosio kaulo su bumbulais, nusagstytais brangakme-

---

[264] *B a l z a c . Correspondance*, t. III, p. 41 — 42.
[265] *B a l z a c . Correspondance*, t. III, p. 191.

niais,— plačiai pagarsėja. Delfina de Žirarden pavadina vieną savo romaną „Pono Balzako lazda"; autorė dedasi tikinti, jog šita lazda stebuklinga: kai Onorė panori, pasidaro nematomas, kad galėtų geriau stebėti slaptą žmonių gyvenimą.

Visa tai dekoracija, sapnas atvertomis akimis, burtų pasaulis. Balzakui malonu, kad stebuklingas talismanas tarytum panaikina vienam vakarui visas pinigų, laiko ir erdvės sąlygojamas aplinkybes. Bet kai po pietų, apie kuriuos Rosinis pareiškia, kad net pas monarchus nėra nieko geresnio matęs, valgęs ir gėręs, Balzakas vėl sėdasi prie darbo, jis grįžta į atšiaurų ir realų gyvenimą — Vokė pensiono ir Nusingeno banko pasaulį. Čia tampa pačiu savimi; čia su blaiviu įžvalgumu smerkia beprotiškas Gorijo išlaidas; čia velkasi baltą vienuolišką abitą ir dirba, susijuosęs virve; čia varo milžiniškas spekuliacijas ir kaupia, su neklystančia išmone, kolosalius turtus Nusingenui. Kartkartėmis bando perkelti į realų gyvenimą nuostabius savo veikėjų sumanymus. Bet nesėkmingai, nes, kai tik išorinis pasaulis ima priešintis, jis nusikelia į vidinį pasaulį. Finansinė spekuliacija virsta romanu ir liaujasi būti pelninga.

Ar šitas prabangos troškimas — tuštybė? Viskas kur kas sudėtingiau. Tai įeina į monumentalią fikciją, kurios herojus yra pats Balzakas, ir ta fikcija ne tik egzistuoja jo galvoje — jis stengiasi įgyvendinti ją realiame pasaulyje. Balzakas niekad nemokėjo atskirti vaizduotės nuo tikrovės. Kai jis ruošia pietus, kiekvienas butelis ant stalo turi savo istoriją. Štai bordo triskart apėjo pasaulį; o romas įpiltas iš statinės, kurią daugiau kaip šimtą metų blaškė jūros bangos. Arbatžoles mėnesienoje skynė Kinijos imperatoriaus duktė. O jei pašnekovas paklausia: „Ar visa tai teisybė, Balzakai?", jis vaikiškai nusijuokia: „Čia nėra nė žodžio teisybės". Bataj gatvėje, savo „neprieinamoje landoje", jis įsitaisė buduarą kaip pasakoje, tokį pat, kokiame įkurdino Auksaakę mergaitę San Realio rūmuose. Penkiasdešimties pėdų apsukui otomanę, aptrauktą baltu kašmyru, puošia juodi ir ryškiai raudoni šilko kaspinėliai, sudarantys rombus...

„Šios milžiniškos lovos galas buvo keliais coliais aukštesnis už krūvą pagalvėlių, kurių skoningumas ir dailumas teikė jai dar daugiau prabangos. Šita otomanė buvo išmušta raudona medžiaga, o ant jos bangomis it kaneliūromis leidosi Indijos muslinas. Viršuje ir apačioje jis baigėsi plačia ugniaspalve juosta su juodomis arabeskomis. Po muslinu ugninė raudona spalva darėsi tik rausva, ir šitą meilės spalvą kartojo langų užuolaidos, taip pat iš Indijos muslino su taftos pamušalu, ugniniais ir juodais kutais. Šeši paauksuoto sidabro kandeliabrai po dvi žvakes kiekvienas buvo lygiais tarpais pritvirtinti prie sienos, kad apšviestų otomanę. Lubos, kurių vidury kabojo matinis paauksuoto sidabro sietynas, spindėjo baltumu, o karnizas buvo paauksuotas. Kilimas buvo panašus į rytietišką šalį; jame margavo tie patys raštai ir priminė persų poeziją, nes toj šaly vergų rankos ir buvo jį išaudusios. Baldai buvo apdengti baltu kašmyru, išgražintu juodos ir ugninės spalvos puošmenomis. Laikrodis, kandeliabrai — viskas buvo iš balto marmuro ir aukso...

Sienų apmušalų spalvos keitėsi priklausomai nuo to, iš kur žiūrėjo akis,— čia jie buvo visai balti, čia vėl aiškiai rausvi arba susiliedavo su šviesos žaismu permatomose lyg lengvas rūkas muslino klostėse. Siela kažkodėl turi palinkimą prie baltos spalvos; meilę džiugina raudona, o auksas glosto aistras, nes turi galią įgyvendinti jų įgeidžius. Taigi visa, kas miglota ir paslaptinga, glūdi žmoguje, visos jo nesuprantamos giminystės rado čia atgarsį savo nesąmoningiems polinkiams. Šioje puikioje harmonijoje buvo kažkokio spalvų skambėjimo, kuriam siela pritarė geismingu, neaiškiu, neapibrėžtu jausmu..."[266]

Iš rašytojo vaikystės ir jaunystės svajonių, iš nusivylimų ir pažeminimų išniro pagaliau, po tiekos metų, aplinka, pritinkanti sultonui iš „Tūkstančio ir vienos nakties", jo pasakiškoms sultonėms...

Be kreditorių, buvo dar ir kita įsakmi priežastis, dėl kurios jis spruko iš Kasini gatvės: nacionalinė gvardija kvailai stengėsi padaryti jį savo kareiviu, tarsi jis būtų buvęs šio realaus pasaulio pilietis, ir grasino pasodinsianti

---

[266] B a l z a k a s . Trylikos istorija. Auksaakė mergaitė, p. 378 379.

į kalėjimą, jei atsisakysiąs. Reikėjo dingti. Bataj gatvės name Nr. 13 butas buvo išnuomotas ne Balzako, o išgalvotos našlės Diuran vardu. Į butą buvo galima įeiti tik žinant slaptažodį, kurį jis dažnai keitė: „Jau noksta obuoliai... Atnešu belgiškų nėrinių". Tada, užkopęs virš pirmo ir antro aukšto, kuriuose niekas negyveno, perėjęs du tuščius apleistus kambarius, niūraus koridoriaus gale patikėtinis pakeldavo sunkią portjerą ir staiga išvysdavo rytietišką rūmą. Ar tai buvo Balzako darbo kabinetas, ar Pakitos Valdes buduaras? Jis išmušdino sienas minkštu audiniu, kad kambariuose viešpatautų tyla ir kad nusloptų Auksaakės mergaitės šauksmai. Jis tikėjosi, kad ant šitos meilės otomanės išsities jo naujoji fėja, gražuolė anglė, su kuria jis buvo susipažinęs Austrijos ambasadoje... Ir kas žino? Galbūt ir Anrijetė de Kastri, kurios jis nepajėgė užmiršti.

Balzakas — markizei de Kastri (apie 1835 metų kovo 10 dieną):

„Dieve mano, kaip jums galėjo prisisapnuoti, kad esu Kasini gatvėje? Aš už keleto žingsnių nuo jūsų. Man nepatinka jūsų liūdesys; jei būtumėte čia, smarkiai jus išbarčiau. Padėčiau ant didelės otomanės, kur atrodytumėte kaip fėja savo rūmuose, ir pasakyčiau, kad šiame gyvenime, jei nori gyventi, reikia mylėti..."[267]

Paskui pranešė, kad rašo naują romaną, kuriame atvaizduos „didingą likimo žadėtos moters paveikslą". Tai „Slėnio lelija". Herojė vadinsis Anrijetė, kaip ponia de Kastri: keistas pagarbos pareiškimas po tiekos nesėkmių. Balzakas šiam darbui skyrė visas jėgas:

„Štai kodėl negyvenu užsidaręs su meiluže, kaip jums pasakoja žmonės. Jei dirbdamas taip, kaip dirbu, turėčiau tas penkias ar šešias moteris, kurias man priskiria, pareikalaučiau, kad mane viešai apvainikuotų laurais. Palyginti su manim Heraklis būtų tik liliputas... Valandėlė pramogos su moterimi galbūt man labai praverstų, bet baltoji otomanė, laukianti lelijos, liks tokia, kokia yra. Pirmą kartą gyvenime paverčiau tikrove savo išsvajotą įstabiausią poeziją. Įėjęs tą dieną, kai sėdau dirbti, Žiulis Sando pa-

---

[267] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 655.

sakė, kad jam pasirodę, jog priešais jį — Palermo katedra iš operos „Robertas velnias". Mano apystata moteriška! Bet dailiai, žaviai moteriška. Ačiū už plunksnas; ačiū už šiloją; vargšė gėlelė pateko į darbo prarają. Kodėl negalėtumėte ateiti čia tą valandą, kai keliuosi, ir tarsi paukštelis nutūpti valandėlei ant šitos otomanės. Niekas pasaulyje apie tai nežinotų. Tik mudu. Tarp vienuoliktos ir pirmos valandos išgyventumėte poetišką ir slėpiningą akimirką, bet jums pernelyg patiko sendintis, ir aš nebesitikiu džiaugsmų, kuriuos mums dovanoja jaunystė..."

Jis nusiuntė Evai Hanskai „Auksaakės mergaitės" rankraštį per kunigaikštį Alfredą Šenburgą, ypatingą pasiuntinį, atvykusį pranešti Liudvikui Pilypui apie imperatoriaus Ferdinando I įžengimą į Austrijos sostą ir aplankiusį Balzaką Bataj gatvėje. O dėl „Serafitos", tai jis prisipažino, kad negalįs baigti šios sunkios knygos. Jį išsekino nežmoniškas darbas. Prigimtis negailestinga. „Mano gyvenimas susitelkė smegenyse, kūnas nieko neveikia, ir todėl aš storėju."

Balzakas — Svetimšalei:

„Žodžiu, jau daugmaž trys savaitės rašau be pertrūkio dvylika valandų per parą „Serafitą". Niekas nežino, koks milžiniškas darbas; žmonės mato ir privalo matyti tik rezultatus. Bet aš turėjau perskaityti visa, kas parašyta apie misticizmą, kad įstengčiau jį apibūdinti. „Serafita" — niokojanti knyga tiems, kurie tiki. Deja, šiame apgailėtiname Paryžiuje net Angelas gali tapti tema baletui..."[268]

Jis ne be pasididžiavimo pranešė Evai, kad apie jo lazdą su bumbulu iš kalto aukso ir nusagstytą turkiais tebekalba visas Paryžius ir net Neapolis, Roma: „Šis papuošalas, ko gero, pagarsės visoje Europoje..." Jei savo kelionių metu išgirsite, kad turiu stebuklingą lazdą, kuria mostelėjus atsiranda arkliai, išdygsta rūmai, kuri spjaudosi deimantais, nesistebėkite ir juokitės kartu su manim. Dar niekad Alkibiado* šuns uodega nebuvo taip smarkiai išjudinusi žmonių!.." Žmogui, mėgstančiam šlovę, susikurti apie save

---

[268] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 242.

gyvą legendą — nekvaila taktika. Masių vaizduotę lengviau suvilioti šuns uodega ar lazdos bumbulu negu filosofija.

„Taigi sudiev. Jau antra valanda ryto. Pavogiau iš „Serafitos" pusantros valandos. Ji niurzga, šaukia mane; turiu ją baigti, nes *La Revue de Paris* taip pat niurzga; žurnalas davė man 1900 frankų avanso, ir „Serafita" vos ne vos padengia šitą sąskaitą. Sudiev; jūs, aišku, suprantate, kad, baigdamas veikalą, kuris skirtas jums, galvoju apie jus. Jam jau laikas išvysti pasaulį; čionykščiai literatai nutarė, kad aš niekad nebaigsiu šios knygos, kad tai neįmanoma..."[269]

Neįmanoma? Tik ne jam. Jis žadėjo atvežti Svetimšalei „Serafitos" rankraštį, prieš Jos Didenybei Ževuskai sugrįžtant į savo valdas. Bet nesakė jai, kad, pavasariui atėjus, jis dažnai lankosi Versalyje pas naują savo meilę — grafienę Gvidoboni-Viskonti.

Balzakas — Ziulmai Karo 1835 metų balandžio 17 dieną:

„Manyje yra keli žmonės: finansininkas; menininkas, kovojąs su laikraščiais ir publika; menininkas, kovojąs su savo paties darbais ir temomis. Be to, aistros žmogus, kuris gali išsitiesti ant kilimo prie gėlės ir gėrėtis jos spalvomis, alsuoti jos aromatu. Dabar jūs pasakysite: „Ak, tas nenaudėlis Onorė!" Ne, ne, aš nenusipelniau šio epiteto. Kaip atrodytų, jei atsisakyčiau visų džiaugsmų, kurie man siūlosi, ir užsidaryčiau namuose, kad galėčiau toliau dirbti savo darbą? Klausykite, *cara*[270], kodėl neberašote man? Nejaugi manote, kad praradote bent truputėlį mano prisirišimo prie jūsų? Gyvenimo patirtis tik sustiprina senas draugystes. Taigi pasirodysiu po kelių dienų. Su džiaugsmu svajoju apie šią iškylą... Bet prieš keletą dienų atsidūriau itin plėšrios asmenybės valdžioje ir nežinau, kaip išsigelbėti, nes esu kaip tos vargšės merginos — neįstengiu atsispirti tam kas man patinka..."[271]

---

[269] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 245.
[270] Brangioji (*it.*).
[271] *Balzac. Correspondance*, t. II, p. 662.

Deja, Paryžiuje gyvenantys lenkai pranešinėjo poniai Hanskai apie tuos pavasarinius išdykavimus. Ji rašė jam dabar tik trumpus laiškučius su piktais pamokslais. Jis jautė, kad reikės pačiam važiuoti į Vieną pasiteisinti. Bet jam buvo taip sunku atsiplėšti nuo darbo stalo. „Esu tarsi ožka, pririšta prie baslio. Kada pagaliau įnoringa fortūnos ranka paleis mane laisvėn? Nežinau." Jam skaudėjo kepenis. „Stok, ponia mirtie! Jeigu jau ateini, tai padėk man vėl užsiversti naštą ant nugaros. Aš dar neatlikau savo užduoties."

XIX

SLĖNIO LELIJA

Pastovumas — vienas iš kertinių mano charakterio akmenų.

Balzakas

1835 metų pavasarį Balzakas sunkiai dirbo: vieni darbai buvo pradėti, kiti — sumanyti: „Slėnio lelija" (atsakymas į Sent Bevo „Goslybę", tik „geriau parašytas"); „Dabita"; trečia dešimtis „Valiūkiškų apsakymų"; „Jaunamartės memuarai"; „Angelų sesuo Marija" (ši knyga liko neparašyta); be to, jis perdirbinėjo „Luji Lamberą", „Serafitą". O našlė Bešė tuo tarpu dejavo, Verdė nežinojo kur dėtis iš siaubo, žurnalai svaidė žaibus. Balzakui, kaip visada, atrodė, kad tikslas čia pat. Kaip jis galėjo nepasikliauti savo jėgomis? Prieš šešerius metus buvo žurnalistas įdubusiais veidais ir plūkėsi leidėjų labui. Praėjo tik šešeri metai, ir jį skaito visa Europa. Jis praturtėsiąs 1837-aisiais, kai jo veikalai, kurie vėl tapsią visiška jo nuosavybe, virsią „Socialiniais etiudais".Tada jis būsiąs turtingas, atsiteisiąs su visais, net su motina; susitiksiąs su Eva, ir pagaliau jam būsią atlyginta už tą didelį triūsą.

„Dainuoju bjauriu savo balsu: „Diodati! Diodati!" — rašė jis poniai Hanskai. Ji tebebuvo Vienoje, bet ketino grįžti į Ukrainą. Būtinai reikėjo su ja pasimatyti prieš jai išvykstant. Balzakas berte apibėrė ją rankraščiais, pasakojo būsimų savo knygų turinį: „Rašau didelį ir gražų kūrinį an-

trašte „Slėnio lelija" — atvaizduosiu jame žavingą, jautrią ir dorą moterį, turinčią paniurėlį vyrą. Tai bus grynai žmogaus pavidalą įgijusi žemiška tobulybė, kaip Serafita yra dangiška tobulybė..."[272] Bet apkūnioji Evelina atsakinėjo vis rečiau ir daugiausia rašė apie savo pavydą. Jis laukė, kad ji švilptelėtų jam; tada jis tekinom atbėgsiąs. „Jūs žinote, kad viena iš bengalio savybių — beribė ištikimybė. Vargšas Azijos paukštelis be savo rožės, be savo fėjos, nebylus, nuliūdęs, bet labai mylintis..."[273] Bengalis veržėsi į Vieną, „tą Vieną, kur aš užmiršiu visus savo rūpesčius. Paryžiaus oras mane žudo; užuodžiu jame darbą, pareigas, priešus! Man reikia oazės"[274]. Vienoje jis baigsiąs „Leliją"; aplankysiąs mūšio laukus prie Eslingo ir Vagramo (kurių jam reikėjo „Karinio gyvenimo scenoms"). Prieš išvažiuodamas jis norįs nusipirkti Turenėje brangiausią jo širdžiai namą — Grenadjerę (tikrai balzakiška svajonė, nes jis neturėjo nė vieno su iš reikalingos sumos). Staiga gegužės mėnesį jis apsisprendė. Paprašė Hanskius, kad atidėtų grįžimą į Ukrainą,— norįs atvažiuoti keturioms dienoms į Vieną: „Džiaugiuosi šita išvyka kaip vaikas. Mesti savo katorgą ir pamatyti pasaulio! Taigi iki greito pasimatymo!"

O pinigai kelionei? Ar neturėjo jis savo paslaugoms paties dangaus jam siųsto Verdė? Verdė, taip pat be skatiko kišenėje, kreipėsi į baroną Džeimsą Rotšildą; tas paskolino reikalingą sumą, bet pasakė: „Būkite atsargus su ponu de Balzaku — tai lengvapėdis žmogus". Šitas lengvapėdis, įstabus švaistūnas atbildėjo į Vieną samdytu fajetonu, bet su savo liokajum Ogiustu. Prie Heidelbergo, Veinheimo pilyje, Balzako draugas kunigaikštis Alfredas Šenburgas pristatė jį ledi Elenboro, labai gražiai moteriai, kuri, apsupta ištiso spiečiaus meilužių, gyveno pilną nuotykių gyvenimą; kai Balzakas išvažiavo, ji nė nenumanė, kad tas prancūzų rašytojas pasiskolino iš jos kai kuriuos bruožus, kurių jam reikėjo Arabelės, „Lelijos" ledi Dadli, paveikslui sukurti. (Vėliau susipažinsime su kitu anglės modeliu, tik šioji pozavo jam iš arčiau.) „Per dvi valandas,

---

[272] *Balzac. Letters à l'Etrangère*, t. I, p. 237.
[273] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 232 — 233.
[274] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 249.

kol vaikščiojau su ja po parką ir kol tas kvailys kunigaikštis Šenburgas merginosi jai, ir paskui per pietus aš visiškai perpratau ledi Elenboro..."[275] Šitas sustojimas Veinheime buvo labai vaisingas, nes, be Arabelės, jis sukūrė fragmentą, kuris buvo išspausdintas kursyvu, savo romanui „Luji Lamberas"; tai buvo miglotas jo herojaus metafizikos išdėstymas, bet Balzakas jį laikė genialiu. Jis brūkštelėjo šį tekstą sėdėdamas ant suolo parke ir vėliau įdėjo į knygą.

Paskui per Štutgartą, Miuncheną atkako į Vieną, kur Hanskiai jam buvo užsakę kambarį „Auksinės kriaušės" viešbutyje, Lauko gatvėje. Susitikimas buvo toli gražu ne toks idealus kaip Ženevoje. Eva Hanska neaiškiai priekaištavo, be to, jai nesisekė likti vienai su juo; kelis pabučiavimus jis vis dėlto nuvogė. Bet ugninga širdis ir laki vaizduotė — pražūtinga dievų dovana, kai negalima visiška laimė, atitinkanti troškimus. Jis nusiuntė jai „nešvaraus, nevalyvo žmogaus" laišką, kuriame daroma užuomina į įžeidžiamus jos priekaištus. „Aš nesu nešvarus, bet, žinoma, kvailas, nes niekaip nesuprantu, ką teikiatės man sakyti..."[276]

Vienos diduomenė, visa, be išimties, skaitanti Balzaką, mielai būtų norėjusi jį pasigrobti. Jis nevengė šito malonaus smurto, bet stengėsi išgelbėti savo darbo valandas ir net kelionėje laikytis vienuolyniško savo gyvenimo taisyklių.

Poniai Hanskai:

„Negaliu dirbti, kai žinau, kad turėsiu kažkur eiti, ir niekad nedirbu valandą ar dvi. Jūs taip puikiai pasistengėte, kad atsiguliau tik pirmą valandą nakties... Norėjau rytą eiti pažiūrėti Praterio*, kol jis tuščias. Jei norėtumėte eiti kartu, būtų labai malonu, nes aš tik rytoj kibsiu į „Slėnio leliją"; iš pradžių turėsiu dirbti keturiolika valandų per parą, kad atgaučiau prarastą laiką. O aš daviau pats sau žodį, kad parašysiu šią knygą Vienoje; jei ne, šoksiu į Dunoją..."[277]

---

[275] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 538.
[276] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 253.
[277] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 252.

Vis dėlto jo savimeilę paglostė tai, kaip jį priėmė kunigaikštis fon Meternichas, Austrijos kancleris, su kuriuo per tarpinius asmenis (kunigaikštienę d'Abrantes, markizę de Kastri) jį siejo tiek sentimentalių prisiminimų. Ponia de Kastri pavedė jam slaptą misiją — pakalbėti su kancleriu dėl jos nesantuokinio sūnaus, Rožė fon Aldenburgo, kuriam jis buvo senelis.

Kunigaikštienės Melanijos fon Meternich dienoraštis (1835 metų liepos 20 diena):

„Šį rytą Klemensas (kunigaikštis, jos vyras) matėsi su Balzaku. Jis kreipėsi į jį šiais žodžiais:

— Pone, nesu skaitęs nė vienos jūsų knygos, bet pažįstu jus, ir man aišku, kad jūs beprotis arba kad smaginatės kitų bepročių sąskaita ir norite juos išgydyti dar didesne beprotybe.

Balzakas atsakė, kad Klemenso teisybė, kad toks ir esąs jo tikslas ir kad jis jį pasieksiąs. Klemensas buvo sužavėtas tuo, kaip rašytojas žiūri į gyvenimą ir kaip jį vertina..."

Iš tikrųjų politinė Balzako ir politinė kanclerio filosofija neblogai sugyveno. O pati kunigaikštienė Melanija nusprendė, kad Balzakas — „paprastas ir geras žmogus, tik jo apdaras nežmoniškas".

Kunigaikštis Feliksas fon Švarcenbergas vedžiojo jį po Vagramo mūšio lauką. Dėl jo varžėsi Šenburgai ir Kiseliovai. Jis susipažino taip pat su orientalistu baronu Jozefu fon Hameriu-Purgštaliu, kuris išvertė jam į arabų kalbą garsųjį įrašą iš „Šagrenės odos". Jis puikiai skambėjo arabiškai dėl šitos kalbos „sentencinio glaustumo". Pagal romano tekstą įrašas turėjo būti sanskritiškas, bet Hameris-Purgštalis sanskrito kalbos nemokėjo. Tiek to. Kas pastebės skirtumą? Baronas Balzakui padovanojo brangų talismaną — B e d u k o žiedą antspaudą ir pasakė: „Vieną gražią dieną suprasite, kokia svarbi ši mažytė dovanėlė". Grūdas nukrito į derlingą dirvą. Netrukus Balzakas ėmė pasakoti (visai nuoširdžiai), kad šitas žiedas kadaise priklausęs pranašui Mahometui, kad anglai pavogę jį iš Didžiojo Mogolo ir kad šisai pasirengęs iškeisti jį į tonas aukso ir deimantų. Bedukas — formulė, paeinanti iš paties Adomo. Bedukas padaro žmogų nematomą. Bedukas pado-

vanoja meilę. Bedukas gydo visas ligas[278]. Dar viena slėpininga jėga prisidėjo prie tų, kurias Balzakas vaizdavosi turįs — ir ne be pagrindo. Baronas fon Hameris, darydamas užuominą į gigantišką savo svečio darbą ir į visas jo sukurtas herojes, rašytoją lygino su „Herakliu, per vieną naktį sudorojančiu penkiasdešimt nekaltų mergelių".

Astolfas de Kiustinas, viešėjęs Vienoje tuo pat metu kaip Balzakas, patvirtino, kad šis susilaukęs milžiniško pasisekimo, bet poniai Sofi Gė rašė: „Mūsų draugas pastatė mane į labai nemalonią padėtį: supažindino su viena lenke, labai sąmojinga dama iš Ukrainos tyrų, mokyčiausia moterim nuo Dono krantų, kuriai prieš tai buvo sakęs, kad aš iškalbingiausias žmogus, kokį kada buvo sutikęs. Nežinojau, ką sakyti; jei būčiau paklusęs išdidumo balsui, būčiau padaręs, kaip daro madingi salonų ponai,— nebūčiau net prasižiojęs. Bet stengiausi būti kuo meilesnis ir visą laiką jaučiau, kad atėjau čia suvaidinti kažkokio vaidmens. Man atrodė, kad mano protas kartoja tas pačias gamas. Neįstengiau jaustis laisvai su ta dama, nors ji labai rafinuota moteris..."[279] Kiustino nuomone, tada Balzakas pasielgė netaktiškai; genijus ir taktas nėra neatskiriami palydovai.

Tuo tarpu Hanskiai ketino grįžti į savo karalystę Ukrainoje, o Balzaką šaukė Paryžius. Beje, jam net norėjosi važiuoti namo: „Siunčiu tūkstantį bučinių; aš jų taip ištroškęs, jog tos staigmenėlės tik dar labiau mane kaitina. Mudviem neteks pabūti vieniems nė valandą, nė minutę. Šitos kliūtys kursto tokią ugnį, jog, tikėk manim, elgiuosi protingai stengdamasis kuo greičiau išvažiuoti..."[280] Tik kad jis jau išleido visus savo išteklius, o reikėjo apmokėti viešbutį ir kelią atgal. Juokų darbas — viską išspręs vekselis Verdė vardu. Vienos Rotšildai paslaugiai jį diskontavo. Verdė tegul išskaito tą sumą iš jo honoraro už „Leliją", o jei nesukrapštys reikalingos sumos, tepasiskolina iš ponios Siurvil. Verdė vekselį apmokėjo, ir Balzakas už tai jį į padanges iškėlė: „Tikėkite, mielas drauge, nuo šios valan-

---

[278] *Marcel Buteron. Etudes balzaciennes*, p. 181—187.

[279] *Marquis de Luppé. Astolphe de Custine*, p. 176—177 (*Monaco, Editions du Rocher*, 1957).

[280] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 255.

dėlės jūsų ir manęs niekas neperskirs iki grabo lentos..."[281] Šita viešnagė Vienoje buvo nusisekusi bent vienu atžvilgiu: Balzakas ten suprato, kokia didžiulė jo šlovė. Kai jis ėjo iš koncerto, kažkoks studentas prišokęs pabučiavo jam ranką. Europa mylėjo jį ir apstatinėjo butus „Balzako maniera". Jo sukurtas pasaulis pavergė planetą.

Paryžius. Bataj gatvė. 1835 metų birželis. Po žėrinčio Vienos interliudo — vėl ta pati našta. Jei tikėsime tuo, ką jis rašė poniai Hanskai, šeima tuoj pat padarė jam didelių rūpesčių. Anri, „nevykėlis visais atžvilgiais", grasino paleisiąs kulką sau į kaktą, kai iš tikrųjų reikėjo tik dirbti. Sesuo Lora, matyt, sunkiai sirgo. Jo „brangi, miela mama" sakė, kad einanti iš proto nuo sielvarto. Jis tikriausiai viską truputį dramatizavo, norėdamas sugraudinti Eveliną, kuri nerodė gyvybės ženklo. Kad ką nors apie ją sužinotų, kreipėsi į aiškiaregę. „Ji pasakė, kad rašote į Paryžių ir teiraujatės apie mane... Jos nuomone, širdis jūsų didesnė, negu turėtų būti... bet tai nieko baisaus. Jūsų širdis, kaip ir kakta,— labai išlavėjęs organas. Sugrudau, kai ji tai pasakė man iškilmingu tonu, kokiu kalba visos žiniuonės: „Tie žmonės labai prie jūsų prisirišę, iš tikrųjų labai jus myli"[282].

Baltos ir rausvos spalvos buduare šitas žmogus galynėjosi su savo mintimi, rašalu ir popierium, kad užkaišiotų savo biudžete be paliovos atsiveriančius plyšius. Lora Siurvil pasielgė neprotingai. Broliui nesant namie, kai reikėjo padėti Verdė apmokėti vekselį, užstatė lombarde sidabrinius indus, kuriuos jis taip brangino. „Taigi turiu dirbti dieną ir naktį, kad atitaisyčiau visas man iškrėstas kvailystes. Manęs laukia trys ar keturi mėnesiai katorgiško darbo; todėl prašau jus tuo metu būti atlaidžiai man. Negalėsiu rašyti jums taip dažnai, kaip norėsiu. Turiu vieną po kito įteikti „Slėnio leliją", „Jaunamartės memuarus", tomą Verdė ir tomą poniai Bešė. Visi baisiai manimi skundžiasi. Bet nesigraužkite: aš niekad nesigailėsiu leidęsis į šią kelionę, nors ir kokia trumpa ji buvo ir, svarbiausia, nors mažai mums buvo duota būti drauge..."[283]

---

281 *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 677.
282 *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 261.
283 *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 258.

Labiau negu kada nors reikėjo gaminti, gaminti, gaminti. Šita prievarta skatino Balzako genijų. Jis per vieną naktį parašė novelę, kuri tapo šedevru,— „Bedievio mišias",— ir per tris dienas kitą — „Bylą dėl globos". „Darbas! Visą laiką darbas! Karštligiškos naktys eina viena po kitos, apmąstymams skirtos dienos — po apmąstymams skirtų dienų!" „Našlė Diuran" užsidarė Bataj gatvėje. „Brangi, miela našlele",— rašė Balzakui draugai; jis atsakydavo: „Jūsų laukia puodelis kavos su grietinėle, kokią moka pataisyti tiktai našlės..."[284] Bet iš teisybės svečių jis nepageidavo. Jam užteko milžiniškų darbų.

Neskaitant vieno kito pavykusio literatūrinio triuko, stebuklo ar laimės, darbas Balzakui ėjosi sunkiai. Nuo „Šuanų" laikų jis buvo įpratęs kiekvieną juodraštį laikyti tarytum kanva būsimam kūriniui; jis „siuvinėjo" korektūrose. Kadangi jo rašysena buvo vos įskaitoma, jis prašydavo pirmas skiltis rinkti senais spaudmenimis, vadinamais „vinimis". Po to kaip iš gausybės rago pasipildavo taisymai, ir jų buvo tiek daug, kad leidėjai išskaičiuodavo susidariusias išlaidas iš rašytojo honoraro. „Spaustuvės rinkėjas atidirbdavo „Balzako valandą", kaip katorgininkas atidirba savo laiką, paskui ilsėdavosi, ėmęsis lengvesnio darbo."[285] Šis užpjudytas rašytojas, kurį gainiojosi gauja kreditorių, dėl savo kūrinių kokybės nuolaidų nedarė. Tarsi „atkaklus liejikas dešimt ar dvylika kartų mesdavo metalą į žaizdrą, jei tas metalas užpildydavo ne visą formą"[286].

Spaustuvė, būdavo, ilgai laukia teksto, paskui Balzakas staiga atsiunčia porą šimtų lapų, primargintų per penkias karštligiškas naktis.

„Jo metodas mums žinomas. Pirmiausia škicas, chaosas, apokalipsė, indų poema. Spaustuvininkas išblykšta. Terminas trumpas, rašysena neįskaitoma. Pabaisa pamažu įgyja formą; išverčiama į maždaug pažįstamą ženklų kal-

---

[284] *B a l z a c. Correspondance*, t. II, p. 703.

[285] *C h a m p f l e u r y. Balzac, sa méthode de travail*, p. 7 (Paris, 1879).

[286] *T h é o p h i l e G a u t i e r. Portraits contemporains*, p. 79.

bą... Autorius grąžina pirmas dvi korektūras, užlipintas ant didžiulių lapų — tiesiog plakatai, paravanai!.. Iš kiekvieno ženklo, iš kiekvieno spausdinto žodžio šauna plunksna nubrėžta strėlė, kuri žaižaruoja, raitosi it Kongryvo raketa ir pasipila gale švytinčiu sakinių, epitetų ir daiktavardžių lietum — jie pabraukti, persikryžiavę, susiraizgę, išbraukti, surašyti vienas ant kito; reginys pritrenkiantis!

Įsivaizduokite keturis—penkis šimtus tokių arabeskų — persipynusių, susimazgiusių, ropojančių aukštyn, šliaužiančių nuo paraštės ant paraštės, iš pietų į šiaurę. Įsivaizduokite tuziną žemėlapių, kuriuose susimaišę miestai, upės ir kalnai. Siūlų sruogą, kurią supainiojo katinas, visus faraonų dinastijos hieroglifus ar dvidešimties švenčių iš karto fejerverkus... Dirbame ant nuomonės, kaip Dievas davė..."[287]

Šitaip subraukytos, papildytos, primargintos rodyklėm, grįždavo į spaustuvę šešta, aštunta, dešimta korektūros. Tokiu metodu dirbant, reikėjo antžmogiškos valios, kad būtų galima sukurti keletą tomų per metus. Kai Balzakas rašydavo kurį nors didelį veikalą, dingdavo dviem ar trim mėnesiams — taip kai kurios upės prasmenga po žeme,— paskui staiga išlįsdavo į dienos šviesą su šedevru rankose, „uždusęs, prisivaręs", linksmas ir patenkintas. Krisdavo ant sofos, susmulkindavo sardines svieste, užsitepdavo ant pyrago šitą maišalienę, primenančią jam Tūro spirgintą kiaulieną, suvalgydavo sumuštinį ir numigdavo valandą. Titanas atrodydavo nusigalavęs, bet ugnis, pavogta iš Jupiterio, jau buvo įkvėpusi gyvybę šimtui molinių žmogeliukų.

1835 metais mieliausias jo širdžiai darbas, kurį jis norėjo žūt būt baigti, buvo „Slėnio lelija". Liepos pabaigoj jis viešėjo Bulonjerėje, pas ponią de Berni, paskui Frapelyje, pas Ziulmą Karo. Praleido čia alyvų žydėjimo metą; praėjo ir rožių žydėjimo laikas. Šeimyninių rūpesčių užgriūta, ištikimoji draugė ne taip atidžiai kaip anksčiau sekė

---

[287] Edouard Ourliac (Champfleury. *Balzac, sa méthode de travail*, p. 9—11).

savo svečio kūrinius, bet pas šituos šaunius žmones jis jautėsi ramus, čia jam sekėsi dirbti. Poilsio valandomis mėgo klausytis majoro Karo pasakojimų apie kometą, kuri artėja prie Žemės, arba kito majoro, Periolaso, pasakojimų apie mūšius, kuriuose tasai buvo dalyvavęs, apie artileriją ir Imperatorių.

„Slėnio lelijai" jis skyrė beveik visas naktis. Žinojo, kad tai bus viena gražiausių jo knygų, tarsi „graži balta statula", kad jis atvaizduos joje „dvigubą aistrą, užklupusią dvi šiuo atžvilgiu skaisčias, nepatyrusias prigimtis". Nepriekaištingos doros moteris, „kurią atakuoja moksleivis, išalkęs gražių pečių"[288], nepajėgia užgniaužti deginančio geismo, ir šiuodu žmonės (Feliksas de Vandenesas ir Anrijetė de Morsof), karštai įsimylėję vienas kitą, nesiryžta žengti paskutinio žingsnio iš pagarbos dieviškiems ir žmogiškiems įstatymams, ir viskas baigiasi dviguba katastrofa: Feliksas susideda su viena angle, kuri suteikia jam malonumą, bet ne laimę; Anrijetę pražudo dorybė; ji miršta, šventvagiškai apgailestaudama, kad taip elgėsi. Šitas romanas prakilnus; be to, kaip visuose Balzako kūriniuose, aistros įsiterpusios į socialinį mechanizmą. „Tai Šimto Dienų istorija, kokia atrodė iš pilies prie Luaros",— sako Alenas[289]. Iš tikrųjų romano herojus atsiranda Klošgurde kaip „Gento karaliaus"* pasiuntinys. „Pamokomajame laiške", kurį Anrijetė duoda Feliksui, kai šis vyksta į karaliaus dvarą — į tą keistą šalį, kurios kalbos nemoka, išdėstyta pažiūra į politiką, skvarbiai pažvelgta į visuomenę. Su kokiu džiaugsmu šita moteris, išsižadėjusi pasaulio, renka pabirusias karčios savo patirties kruopelytes, kad perteiktų jas vyriškiui — vaikui, kurį myli!

Visų pirma, sako motiniškos meilės kupina mylimoji, jūs privalote priimti visuomenę ir jos dorovę tokias, kokios jos yra. „Nekalbu su jumis nei apie tikėjimą, nei apie jausmus; turiu galvoje auksinės ir geležinės mašinos krumpliaračius..." Ši pavyzdinga įsimylėjėlė keistai praktiška; net dorybė, kurios ji pataria laikytis, privalo padėti jam pasiekti sėkmę šioje žemėje. „Tiesumas, garbės jausmas,

---

288 *A l a i n. Les Arts et les Dieux. Avec Balzac* („*Pléiade*", p. 941).

289 *A l a i n. Les Arts et les Dieux Avec Balzac* („*Pléiade*", p. 939).

ištikimybė, mandagumas atves jus į laimę patikimiausiu ir trumpiausiu keliu... Bet tikrame mandagume glūdi krikščioniška mintis; ji tarsi gailestingumo gėlė... Kai jus kas paprašys ko nors, ko negalite padaryti, griežtai atsisakykite, nepalikdami apgaulingos vilties... Nebūkite nei patiklus, nei banalus, nei itin paslaugus — tai trys povandeninės uolos! Pernelyg didelis patiklumas mažina pagarbą mums, banalumu užsitraukiame panieką, uolumas teikia puikią progą mus išnaudoti. Be to, brangusis vaike, visą gyvenimą jūs turėsite ne daugiau kaip du ar tris draugus... Viena svarbiausių elgsenos taisyklių — bemaž nieko nesakyti apie save... Šiandieninio jaunimo žinios yra tarsi šiltnamyje nunokęs vaisius, vadinasi, itin aitrus; todėl jaunimas linkęs kuo griežčiausiai smerkti veiksmus, mintis ir knygas; jis kerta ašmenimis, kurie dar niekieno nebuvo naudoti. Venkite šitos ydos... Bendraukite su įtakingomis moterimis. Įtakingos — pagyvenusios moterys... Jos bus atsidavusios jums visa širdimi, nes globa — paskutinė jų meilė..."[290] Na, o dėl jaunų moterų, tepasirenka jis vieną. „Tarnauti visoms, mylėti tik vieną."

Ar buvo šitame laiške, tokiame balzakiškame, autobiografinių bruožų? Kitaip ir būti negali! Gauta patirtis net nepriklausomai nuo autoriaus valios justi visuose jo kūriniuose. Felikso de Vandeneso portrete atpažįstame Onorė de Balzako liūdesį, drovumą ir beprotiškus potroškius, galbūt 1814 metų Tūro balių ir jį apsvaiginusį moters aromatą; bet Feliksas, kilmingos šeimos sūnus, galėjo prasiskinti kelią diduomenėje; Onorė, neturįs įtakingų draugų, pasikliovė vien savo kūryba. Anrijetė de Morsof praktiška išmintimi ir savęs atsižadėjimu panėšėjo į Lorą de Berni. Pirmoji nesutiko priklausyti mylimajam, antroji atsidavė, ir abi mirė nuo meilės. Viename laiške poniai Hanskai Balzakas Lorą de Berni vadina „dangiška būtybe; ponia de Morsof — tik blanki jos kopija". Jis nori, kad Eva įžiūrėtų Anrijetėje Serafitos antrininkę ir kad pati būtų ir ponia de Morsof, ir ledi Dadli, kad joje įsikūnytų tyrumas ir goslumas. O ar turėjo ponas de Morsofas Gabrielio de Berni bruožų? Galbūt, bet Balzakas norėjo sudėti

---

[290] *Balzac. Le Lys dans la Vallée*, t. VIII, p. 888—896.

į šį personažą „visus bajoro emigranto ir vedusio vyro bruožus". Be to, jis džiaugėsi, kad jam pavyko ledi Dadli portrete atvaizduoti meilės šėlo pagautą anglę: „Slėnio lelijoje" aš keletu žodžių labai gerai apibūdinau šios šalies moteris".

Bet ką reiškia modeliai? Svarbu — paveikslas. Jį piešdamas, Balzakas norėjo sumušti savo priešą Sent Bevą jo paties pasirinktoje srityje. Ir Balzakas mūšį lengvai laimėjo. „Goslybė", romanas ne be privalumų, stokoja gyvybingumo ir jėgos. Balzakas pasisakė apie jį atlaidžiai: „Knyga silpna, glebi, ištęsta, bet yra ir gražių puslapių". Ponia de Berni „Goslybę" pasmerkė. Ją piktino tos vietos, kur įsimylėjėlis eina į viešuosius namus, kad išsivaduotų nuo geismų. „Lelija" ji susižavėjo. Perskaičiusi tik pasakė Balzakui, kad tai iš tikrųjų „Slėnio lelija". „Jos lūpose šie žodžiai skamba kaip didžiulė pagyra; ji labai išranki."[291] Pats autorius prisipažino, kad yra patenkintas: „Bet „Lelija"! Jei „Lelija" netaps parankine moterų knyga, esu niekas... Rašyti apie dorybę ir parašyti dramą, išlikti ugningu, naudotis Masijono* kalba ir stiliumi — klausykite, šita problema jau išspręsta pirmoje dalyje, bet aš sugaišau tris šimtus valandų skaitydamas korektūras, *La Revue de Paris* ji atsiėjo keturis šimtus frankų, o man — kepenų maudulį"[292].

Kritika pasielgė negarbingai ir niekšiškai. „Ponas de Balzakas kas žingsnis pažeidžia padorumo taisykles... Tačiau negalima nesakyti, kad jis šiek tiek išmano savo amatą; jis gerasis provincijos ir skaityklų genijus... Pripažįstame, kad jis toks pat populiarus kaip Polis de Kokas..."[293] Veidmainiams cenzoriams nepatiko, kad mirties patale Anrijetė de Morsof apgailestauja atsisakiusi malonumų. „Taip, visi laikraščiai priešiškai sutiko „Leliją"; visi ją išplūdo, apspjaudė. Man aiškiai pasakyta, kad *La Gazette de France* iškoneveikė knygą todėl, kad neinu į bažnyčią, *La Quotidienne* redaktorius išliejo ant manęs savo kerštą, žodžiu, kiekvienas turėjo kokią nors priežastį.

---

[291] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 278.

[292] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 278.

[293] *E. Pelletan* (*La Nouvelle Minerve,* t. VI, p. 449).

Tikėjausi, kad Verdė parduos du tūkstančius egzempliorių, bet teparduota vos tūkstantis trys šimtai. Taigi piniginiai reikalai apmirę. Kai kurie neišmanėliai nesupranta, kokia graži ponios de Morsof mirtis; jie nemato, kad joje vyksta materijos ir dvasios kova, o juk tai yra krikščionybės esmė. Jie įžiūri čia tik nusivylusio kūno, pažeistos fizinės prigimties prakeiksmus ir nenori deramai įvertinti sielos prakilnios rimties, kai grafienė, atlikusi išpažintį, miršta kaip šventoji."[294]

Vėliau Balzakas drįso parašyti: „Nematomos kautynės, kurios vyksta viename Endro slėnyje tarp ponios de Morsof ir aistros, galbūt tokios pat didelės kaip didžiausios iš mums žinomų kautynių". Ponia de Berni, perskaičiusi knygą, pasakė: „Dabar galiu mirti; esu tikra, kad jūsų kaktą jau dabina vainikas, apie kurį svajojau. „Lelija" — įstabus kūrinys, be jokios dėmės ir kliaudos. Tik poniai de Morsof nederėjo reikšti prieš mirtį tų baisių apgailestavimų; jie kenkia tam gražiam laiškui, kurį ji rašo"[295]. Antrame leidinyje Balzakas išmeta šimtą eilučių, kurios papiktino ponią de Berni. „Nesigailėjau nė vienos iš tų eilučių, ir kiekvienąsyk, kai mano plunksna braukė frazę, širdis iš susijaudinimo plakė taip, kaip retai plaka vyriškio širdis."

Įžvalgioji Ziulma suprato viską ir net truputį daugiau. „Kad ir kaip išradingai sumanyta „Slėnio lelija", tūkstančiai moterų, ją skaitydamos, pasakys: „Čia dar ne viskas". Vadinasi, nors ir kokios intymios buvo tos išpažintys, kurių klausėtės, visada liks dalykų, kurių niekad neišgirsite, nes pasakoti apie juos gėda; yra daugybė bjaurysčių, apie kurias nepasakojama, kurių išsigintume, net jeigu iš netyčių jas pamatytų draugas..."[296] Vargšė Ziulma! Jas neigti ar nutylėti — ar tai nereiškia prisipažinti?

Bulonjerėje, pas Lorą de Berni, tą, kuri įkvėpė „Slėnio leliją", Balzakas paskutinį kartą viešėjo 1835 metų spalio mėnesį. Ten jis ramiai rašė „Dabitą"; šitą seną antraštę jis pritaikė naujai knygai („Jungtuvių sutartis"). Šis ro-

---

[294] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 343—344.
[295] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 376.
[296] B a l z a c. *Correspondance*, t. II, p. 743.

manas įėjo į seriją „Teisminiai mūšiai", kuri prasidėjo novele „Pulkininkas Šaberas", iš pradžių pavadinta „Sandėris"; jos tęsinys — „Byla dėl globos". Parodydamas, kad didžiosios krizės asmeniniame gyvenime dažnai yra notariniai aktai, kuriuose užkliudomas turtas, Balzakas paskelbė „visiškai naują dramatišką medžiagą"[297], kurią sėmėsi iš prisiminimų, kai dirbo klerku pas advokatą.

Balzakas — Lorai Siurvil: „Garbingai atlikau, ką norėjau atlikti. Aprašęs vieną jungtuvių sutarties sceną, nusakiau visą sutuoktinių — vyro ir žmonos — ateitį"[298].

Per viešnagę Bulonjerėje Balzakui pasimatė, kad ponia de Berni lyg mažiau kenčia nuo smarkaus širdies plakimo priepuolių. Bet likimas ir toliau nedavė ramybės Dilektai. Po mėnesio ši ligota motina, jau palaidojusi keturis vaikus ir mačiusi, kaip išprotėjo jos duktė Lora Aleksandrina, gavo kiauras naktis budėti prie mylimiausio savo sūnaus, Armano, sergančio džiova. Prislėgta šios nelaimės ir kankinama miglotų sąžinės priekaištų, ji maldavo Balzaką nebesilankyti ir jai neberašyti. „Jūs žinote, kaip tokiomis valandėlėmis, kai viskas mumyse įsitempę, mus gali negyvai pribaigti mažiausias sukrėtimas — ar dėl pažeisto jausmo, ar dėl neapdairiai ištarto žodžio. Kokia baisi padėtis!.."[299] Armanas mirė, ir gedinti motina ryšius su Onorė palaikė tik laiškais. Jis dabar žinojo, kad jos niekas neišgelbės.

Balzakas — poniai Balzak:

„Ak, miela mama, esu pakvaišęs iš skausmo. Ponia de Berni merdi! Abejonių nebeliko! Tik aš ir Dievas žino, kokia baisi mano neviltis. O dirbti reikia..."[300]

Balzakas vėl grūmėsi su kreditorių gauja. Gražuolė našlė Bešė, tokia idealiai miela 1833 metais, įsiutusi šiepė gražius dantis. Ji iš anksto buvo užmokėjusi už romanus, kurių dabar veltui laukė; skundėsi, kad ją kamuoją „komerciniai košmarai". Šiuo metu „ypač įsiutusi" grasino

---

[297] *Bardèche. Notice sur le Contrat de Mariage.* CHH, t. IV, p. 457.

[298] *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 749.

[299] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 282.

[300] *Balzac. Correspondance,* t. II, p. 611.

nustosianti mokėti honorarą, jei laiku negausianti rankraščių. Balzakas dejavo dėl šių „priekabių", žadėjo „Senienų muziejų", „Prarastas iliuzijas" ir už tuos pažadus išpešdavo dar 500 frankų. Bet šitaip jis išsėmė bemaž visą sumą, sutartą už „Papročių etiudus". Už 500 frankų jis turėjo parašyti du naujus tomus! „Šį darbą turiu padaryti už dyką." 1835 metų gale jo finansinė padėtis būtų buvusi katastrofiška, jeigu jis nebūtų buvęs Balzakas! Piniginiai reikalai yra „viela, kuria jis vis nuslysta iš aukštybių ant purvo krūvos". Jis skolinasi iš daktaro Nakaro, Boržė, iš paslaugiosios ponios Delanua, tėtušio Dableno. Verdė taip pat išmokėjo honorarą už „Leliją" iš anksto. Kasini gatvės namo savininkas (gyvendamas Bataj gatvėje, Balzakas neatsisakė šio buto) reikalauja nuompinigių už pusę metų. Ponia Balzak gauna žadėtąją rentą labai nereguliariai.

Vis dėlto jis nepasiduoda. Jam dar lieka kraštutinės priemonės. Pirma, išleisti naują jaunystės romanų laidą Oraso de Sent Obeno pseudonimu. Visi sakys, kad tai jo darbai? Jis užsigins. Niekas nepatikės? Menka bėda. Už šitą jo kūrinių pakartotinį leidimą jam siūloma 10 000 frankų. Antra, jis išspausdins savo lėšomis trečią dešimtį „Valiūkiškų apsakymų", paskui perleis juos už didesnę kainą. Be to, kai ponia Bešė išparduos „Papročių etiudus", jis galės pasiūlyti juos kitam leidėjui už 45 000 frankų.

Vadinasi, jis turtingas. Kodėl nenusipirkti pagaliau namo? Jam reikia namo, kad atgautų rinkiminį cenzą, būtiną jo politinei karjerai, nes jis praras jį — motina susigalvojo parduoti savo namą. Deja, 1835 metų gruodžio mėnesį jo balanso pasyvas sudaro 105 000 frankų. Atmetus 45 000 frankų, kuriuos jis skolingas poniai Balzak, lieka 60 000 frankų skolos ar gauto avanso. Verdė, dangaus siųstas leidėjas, prisipažįsta priėjęs liepto galą. Bet ar neturi Balzakas stebuklingojo Beduko žiedo? Laimingas atsitikimas išgelbės autorių ir leidėją. Biulozas, pradėjęs spausdinti savo žurnale „Serafitą", liaujasi spausdinęs, nes skaitytojai visiškai nesupranta šito „beprasmiško paistalo". Veikalą „priglobia Verdė" ir įdeda į „Mistinę knygą" kartu su „Luji Lamberu" ir „Tremtiniais". Nutraukti ryšius su visagaliu Biulozu atrodė absurdiška. Bet Verdė davė aibę

anonsų, ir plačiai apskelbtas vaidas su Biulozu pasitarnavo kaip nebloga reklama. Pirmoji „beprasmiško paistalo" laida buvo greitai išparduota. Vėl švystelėjo viltis. „Tokią knygą kaip „Gorijo" galima parašyti visada; „Serafita" parašoma kartą gyvenime."

Po trijų mėnesių teko nuleisti sparnus. „Mistinė knyga" čia ne per daug patinka. Antroji laida neturi paklausos." Ponia de Berni rašo iš savo vienatvės, griežtai smerkdama knygą. „Tik ji turėjo drąsos man pasakyti, kad angelas kalba pernelyg panašiai kaip grizetė; tai, kas atrodė dailu, kai dar nebuvo žinoma pabaiga, paskui pasirodė trivialu, ir dabar matau, kad reikėjo duoti apibendrintą moters paveikslą, kaip apibendrinau visa kita kūrinyje. Deja, prireiks pusės metų, norint perdirbti šitą dalį, o per tą laiką iškilnios sielos žmonės priekaištaus man dėl šitos klaidos, kuri jiems badys akis..."[301]

Tiesa, katalikas Tomasi, perskaitęs „Serafitą", atvažiavo ir apkabino Balzaką; tiesa, didysis mokslininkas Žofrua Sent Ileras, kuriuo Balzakas taip žavėjosi ankstyvoje jaunystėje, į savo kapitalinį veikalą[302] kaip epigrafą įrašys sakinį iš „Mistinės knygos": „Mokslas vientisas, o jūs suskaidėte jį" pridurdamas: „Už šituos žodžius turiu būti dėkingas vienam didžiausių mūsų amžiaus rašytojų". Bet ponia Hanska, kuriai buvo dedikuota knyga, ponia Hanska, gavusi jos rankraštį, įrištą pilka gelumbe suknelės, „kuri taip lengvai slydo grindimis" Ženevoje, nerimastingai tylėjo. Grėsmingoji tetulė Rozalija Ževuska, kaip visada priešiškai žiūrinti į prancūzą meilužį, pasėjo jos sieloje abejonių dėl „Serafitos" ortodoksijos! Galų gale ponia Hanska parašė apie tai Balzakui. Jis pasipiktino: „Nė vienas religinių knygų autorius energingiau neįrodė Dievo buvimo". Žinoma, Svedenborgas neskelbiąs to tikėjimo, kurį skelbė šventas Petras ir Bosiuė. „Jūsų teta primena man vargšą krikščionį, kuris, pasirodęs tą akimirką, kai Mikelandželas piešia nuogą figūrą Siksto kapeloje, klausia, kodėl popiežiai leidžią vaizduoti tokias šlykštynes

---

[301] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 293.

[302] *Geoffroy Saint-Hilaire. Notions synthétiques, historiques et physiologiques de Philosophie naturelle.*

švento Petro bazilikoje... K e l i a s į d i e v ą — tikėjimas, kur kas prakilnesnis už Bosiuė tikėjimą; tai šventos Teresės ir Fenelono, Svedenborgo, Jakobo Bėmės ir Sen Marteno tikėjimas..."[303]

Žodžiu, Evelina buvo Romos katalikė; Balzakas — Svedenborgo pasekėjas, bet jis suvokė katalikybę kaip poeziją ir kaip „iškilnų ginklą kūno ir dvasios kovoje". Ar neįrodo „Slėnio lelija" „tai, kuri stengiasi atversti Balzaką į tikrą tikėjimą", kad jis supranta Romos bažnyčios didybę ne blogiau už ją? Dabar jis drįso polemizuoti su Viežchovnios dvarininke, laikydamasis tam tikro mandagumo ir prisiekinėdamas ją mylįs.

XX

PRARASTOS ILIUZIJOS

> Visada reikia gerai daryti, ką darai, net jeigu tai kvailystė.
>
> Balzakas

Bendras visų „dangiškosios šeimynėlės" narių bruožas buvo nepaprastas gebėjimas puoselėti iliuzijas. Jie labiau vertino ne tikrovę, o savo lūkesčius ir kaip vaikai niekad aiškiai neskyrė viena nuo kita. Toks kadaise buvo Bernaras Fransua; tokia buvo Lora; toks, trisdešimt septynerių metų sulaukęs, Onorė. Jis ne be tam tikro pasitenkinimo tai prisipažindavo. Kartais tai buvo ekscentriškumas, kartais patogumas, kartais pasiteisinimas. Ziulma Karo, vertindama jį draugiškai, bet blaiviai, sakė: „Vargšas vaikinas, nuo jo visada pasprunka chimera, kurią jis vejasi". Visi Balzako draugai — Gotjė, Gozlanas, Verdė — pasakojo neįtikimas, dažnai pagražintas istorijas apie beprotiškus Balzako užmojus. Jis prisipažįsta turįs šią ydą, bet mėgina teisintis poniai Hanskai, kuri bara jį už tai, kad piniginiuose reikaluose jis visada mulkis, o savo knygose toks įžvalgus.

---

[303] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 335—336.

„Deja! Ar mylėtumėte mane, jei niekam neleisčiau savęs mulkinti?.. Kai, sukaupęs jėgas ir sugebėjimus, aš dieną naktį komponuoju, rašau, vaizduoju, piešiu, prisimenu, kai dažnai pažeistais sparnais lėtai ir sunkiai praskrendu virš literatūrinės kūrybos laukų, kaip galiu tuo pat metu remtis kojomis į materialią dirvą? Kai Napoleonas buvo Eslinge, jo nebuvo Ispanijoje. Kad tavęs niekas neapgaudinėtų gyvenime, draugystėje, versle, bet kokiuose ryšiuose, brangi vieniša grafiene atsiskyrėle, reikia pačiam šitai daryti; reikia būti tiesiog finansininku, diduomenės žmogumi, vertelga. Žinoma, aš puikiai matau, kad mane apgaudinėja ar ketina apgauti, kad tas ar anas asmuo mane išduoda ar išduos arba pasišalins, išplėšęs man kuokštą vilnos. Bet tą akimirką, kai tat nujaučiu, nuspėju arba žinau, man reikia eiti grumtis kitur. Pamatau visa tai tada, kai mane nusineša akimirkos ar kūrybinė būtinybė, ar darbas, kuris nueitų niekais, jeigu jo nebaigčiau. Dažnai baigiu pirkelę tvieskiant gaisrui, kuriame dega vienas iš mano namų."[304]

Puiki ir apskritai priimtina gynyba. Jo idėjos buvo „auksinės". Beveik iš visų sužlugusių jo sumanymų kiti turtus susikrovė: ne tik iš liejyklos ir spekuliacijos žemės sklypais, bet ir iš pakartotinio leidimo, kvepalų reklamos. Tačiau menininkas kuria pasaulyje, kur jis yra dievas; kai jam tenka galynėtis su kliūtimis ir atsitiktinumais, kurių pats keisti negali, jis ieško išsigelbėjimo kūryboje, kur blogiausios jo nesėkmės tampa puikiausiais siužetais. Lora Siurvil rašė, koks kartais apsilankydavo pas ją brolis — niaurus, prislėgtas, pageltęs. Ir pradėdavo pasakoti apie naujas savo bėdas:

— Skęstu, miela sesute!

— Niekai,— atsakydavo Lora.— Su tokiais kūriniais neskęstama.

— Tavo teisybė, po šimts pypkių! Iš šitokių knygų galima gyventi... Beje, akla fortūna gali nusišypsoti tiek tokiam kaip Balzakas, tiek pirmam pasitaikiusiam kvailiui... Jei kuris iš mano draugų milijonierių (o tokių aš

---

[304] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 452—453.

turiu) ar bankininkas, nežinodamas, ką veikti su savo pinigais, ims ir pasakys: „Žinau, koks didžiulis jūsų talentas ir kiek turite rūpesčių; jums reikia tokios ir tokios sumos, kad jaustumėtės laisvas; na, imkite ją be baimės, kada nors atsiteisite — jūsų plunksna verta mano milijonų!.."[305]

Ir kaipmat iš ateities jis persikelia į dabartį. Bankininkas jau išgelbėjo jį: „Pasakyti sau: „Išgelbėjau tokį kaip Balzakas" — tai šis tas... Ak, Balzakas laisvas!.. Pamatysite, brangūs draugai ir brangūs priešai, kaip jis žengs dabar pirmyn!" Svajonė — arba romanas — rutuliojasi toliau. Štai Onorė jau eina tiesiai į Mokslų akademiją. Iš ten į Perų rūmus — tik vienas žingsnis. Peras tampa ministru, paskui — nes jo ministerijoje viskas eina kaip sviestu patepta — grįžta prie bankininko, kuris jį ištraukė iš bėdos: „Jam skirta puiki ateitis. Žmonės sakys: „Šitas žmogus suprato Balzaką, paskolino jam pinigų, pasikliaudamas jo talentu, padėjo pasiekti šlovę, kurios jis nusipelnė. Toks žmogus išgarsins save visiems laikams"[306].

1836 metų pradžioje toks kreditorius jam būtų labai pravertęs. 1835-ųjų gruodžio 11 dieną visas trečios dešimties „Valiūkiškų apsakymų" tiražas, asmeninė autoriaus nuosavybė, sukrautas Po de Fero gatvėje, sudegė per gaisrą. Didelis nuostolis žmogui, prispirtam prie sienos. Jis labiau negu kada nors vaidijosi su Biulozu, su kuriuo bylinėjosi dėl slapto „Slėnio lelijos" išspausdinimo Sankt Peterburge; priešiškais straipsniais ir klastingomis užuominomis jį puolė visi Biulozo apmokami laikraštininkai, įkyriai persekiojo našlė Bešė, ir jis panoro įsigyti tribūną, iš kurios galėtų kontratakuoti. Tuo metu kaip tik buvo parduodamas žurnalas *Chronique de Paris*, legitimistinis spaudinys, kurio beveik niekas neskaitė. Jis priklausė abejotinos reputacijos vertelgai Viljamui Daketui; spausdino jį Betiunas ir Plonas. 1835 metų gruo-

---

[305] Laure Surville. *Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 127—128.

[306] Laure Surville. *Balzac, sa vie et ses oeuvres d'après sa correspondance*, p. 129 — 130.

džio 24 dieną Balzakas, Maksas de Betiunas ir Viljamas Daketas įsteigė akcinę bendrovę žurnalui *Chronique de Paris* leisti. Daketas turėjo gauti aštuntadalį akcijų, Betiunas — taip pat aštuntadalį, Balzakas — šešias aštuntąsias. Iš tefsybės žurnalas atsiėjo jam tik 120 frankų, nes *Chronique de Paris*, neturįs nei prenumeratorių, nei turto, buvo visiškai bevertis. Bet Balzakas įsipareigojo parūpinti 45 000 frankų apyvartinio kapitalo žurnalui leisti, 45 000 frankų, kurių, žinoma, neturėjo[307].

Iš šalies žiūrint, šis sumanymas buvo pasmerktas pražūčiai. Balzako galvoje jis beregint virto puikiausiu pasaulio bizniu. Pirmiausia, jis kas mėnuo pateiksiąs žurnalui novelę; tai priviliosią prenumeratorių. Žurnale bendradarbiausiąs Viktoras Hugo. Giustavas Planšas, susipykęs su Biulozu, tvarkysiąs literatūrinės kronikos skyrių. Balzakas įpareigojo Žiulį Sando pakviesti Teofilį Gotjė, kurio talentas jam buvo kritęs į akį; netrukus jis padarė jį vienu iš savo arklidės „arklių". Gotjė širdis smarkiai daužėsi krūtinėje, kai jį priėmė Balzakas, apsirengęs balto kašmyro abitu su vaura. Įžymusis romanistas ėmė draugiškai kalbėti su jaunuoju rašytoju; tas susižavėjo atletišku Balzako kaklu, apvalainu it kolona, savotiškos formos nosimi, aukšta ir prakilnia kakta, pagaliau — akimis, „akimis, kurių žvilgsnio nebūtų atlaikęs erelis, žvilgsnio, skaitančio kiaurai sieną ir širdį,— tokias akis turi valdovai, aiškiaregiai, žvėrių tramdytojai"[308].

Gotjė pažadėjo straipsnių. Laikraščių karalius Biulozas putojo iš pykčio. „Planšas,— sakė jis,— apkabino Balzaką, kurį, kaip žinote, taip mylėjo, ir pabučiavo į užpakalį Hugo, kurį taip liaupsino! Ak, žavinga sąjunga!.. Jūsų neima juokas?"[309] Bet Balzakas labai rimtai žiūrėjo į *Chronique de Paris*. Remdamasis šiuo „įtakingu žurnalu", kurio visišku šeimininku būsiąs, jis pagaliau galėsiąs pradėti politinę karjerą, apie kurią seniai svajojo. O svarbiausia — „auksas tekėsiąs upeliais": jis gausiąs mažiausiai 20 000 frankų

---

307 René Bouvier et Edouard Maynial. *Les comptes dramatiques de Balzac*, p. 217—219 (*Paris, Fernand Sorlot*, 1938).

308 Théophile Gautier. *Portraits contemporains*, p. 48.

309 Spelberko de Lovanžulio kolekcija, E. 859, f. 4.

metinių pajamų, nes Balzakas direktorius karališkai mokėsiąs Balzakui redaktoriui, o Balzakas administratorius, be to, gausiąs algą. Taip būsiančios išspręstos visos problemos. Tebuvo viena kliūtis: trūko grynųjų pinigų, norint išjudinti reikalą. Menkniekis! Apvaizdos siųstoji ponia Delanua paskolino 15 000 frankų. „Viskas susitvarkys,— rašė Balzakas Lorai. — Pasakyk šauniajam Siurviliui, kad pirmas žingsnis valdžios linkui žengtas."[310] Ir žiūrėkite, kaip viskas puikiai klostosi. Šaunusis Siurvilis turi padaręs naują kanalo projektą, šitas sumanymas duosiąs 200 000 frankų. Balzakas, tapęs įtakingu politiniu veikėju, pasirūpinsiąs, kad projektas būtų priimtas, ir pasidalysiąs pelną su svainiu. Jie visi pralobsią. Jie jau pralobo.

Chronique de Paris pasirodė 1836 metų sausio 1 dieną. Naują — akinančią — redakciją sudarė Viktoras Hugo, Giustavas Planšas, Alfonsas Karas, Teofilis Gotjė, Šarlis de Bernaras. Anri Monjė, Granvilis, Domjė pažadėjo karikatūrų. Balzakas, būsimasis ministras, pasiliko sau užsienio politikos kroniką. Medžiagai rinkti sekretoriais jis pasikvietė du jaunus aristokratus, tokius pat plikšius kaip jis: markizą de Belua (Balzakas vadino jį „Kardinolu") ir grafą Ferdinaną de Gramoną. Iš tikrųjų Balzakas pats turėjo ant savo pečių nešti *Chronique de Paris*. Kiekvieną šeštadienį jis kviesdavo redaktorius pas save prašmatnių pietų valgyti: keptas kumpis, kirlikų apkepas, veršienos troškinys, eršketo filė, baltieji šparagai, ananasiniai sklindžiai. Šitos puotos vyko name, už kurį seniai nebuvo sumokėta nuoma. Tarsi „kapitonas savo kuopos priešakyje", šeimininkas reikalaudavo straipsnių; jie niekad nebūdavo laiku parašyti. Svečiai dainuodavo, juokdavosi. Alfonsas Karas vainikuodavo Onorė galvą popierinėmis rožėmis. Paskui, svečiams ir samdytam metrdoteliui išėjus, Balzakas turėdavo „atlikti visus žurnalo redakcijos darbus", žodžiu, bemaž vienas užpildyti visą numerį.

Menka bėda! Juk jie gardžiai pasijuokė. Balzakas mėgo linksmybę ir nebuvo išrankus pokštų kokybei. Labiausiai jį džiugino „apytikrės" patarlės. Jis jas užsirašinėjo: „Pyla — gera byla", „Ateik nevalgęs — ir čia negausi", „Pasa-

---

[310] B a l z a c . *Correspondance*, t. II, p. 781.

kyk man, kas tavo draugas, aš pasakysiu, kas tavo priešas". Jei kuris iš draugų sugalvodavo kokį variantą, griausmingas juokas supurtydavo Balzako pilvą. Žodžių žaismas — prastuolių pramoga? Galbūt, bet žmogus, kuris nešioja galvoje ištisą pasaulį, turi teisę bent vieną vakarą nusimesti šią naštą. Beje, tos „apytikrės" patarlės buvo metamos su visa kita į „Žmogiškosios komedijos" žaizdrą, ir mes jas išgirsime iš dailininko parankinio Mistigri lūpų („Pirmieji gyvenimo žingsniai").

1836 metų sausio ir vasario mėnesius jis dirba karštligiškai, bet viskas, ką parašo, nuostabu! Davė *Chronique de Paris* daugybę novelių — naujai sukurtų ir ištrauktų iš stalčiaus: „Bedievio mišias" (kur jis meistriškai aprašė didįjį chirurgą Diupiuitreną, pavadintą Deplenu); „Bylą dėl globos"; „Fačiną Kanę"; senojo gydytojo pasakojimą iš „Nežinomų kankinių". „Dar niekad manęs nenešė tokia srauni tėkmė; dar niekad žmogaus smegenų nebuvo užvaldžiusi tokia didingai pabaisiška kūryba. Sėdu prie darbo kaip lošėjas prie kortų stalelio." Tikras stebuklas, kad net jeigu jis dirbo mygiamas didžiausios būtinybės, kūrinys vis tiek būdavo labai kokybiškas. Net politiniai straipsniai blizgėte blizgėjo. Balzakas tyčiojosi iš vyriausybei atsidavusių žurnalistų, kurie gražbyliavo apie Tjero ir Gizo „ideologiją": „Ir ponas Gizo, ir ponas Tjeras teturi vieną ideologiją — mus valdyti... Pono Tjero galvoje visada tebuvo viena mintis: jis galvojo apie poną Tjerą... Ponas Gizo yra vėjarodis, kuris buvo įtaisytas iš eilės ant trijų pastatų; ponas Tjeras — vėjarodis, kuris, nors tolydžio sukasi, laikosi ant to paties pastato..."[311]

Chronique de Paris — sąmojingas, magus laikraštis — regis, galėjo susilaukti sėkmės. Iš pradžių prenumeratorių pasipylė „nuostabiai daug", sakė Balzakas, kuris niekad nestokojo superliatyvų. „Nuostabiai" buvo tik poetinė išmonė. Naujų prenumeratorių sausio mėnesį atsirado 160, vasario — 40, kovo — 19, liepos mėnesį jų skaičius sumažėjo iki 7. Bet Balzakas nepakirdo iš svajonių. Kovo 26 dieną jis dar pasiuntė poniai Hanskai pranešimą apie pergalę:

---

[311] *Chronique de Paris*, 12 mai 1836.

„Mano širdyje visada buvo kažkas, kas vertė mane elgtis visai kitaip negu kiti, ir mano ištikimybė eina galbūt iš išdidumo. Galėdamas pasikliauti tik savo „aš", turėjau tą „aš" ugdyti, stiprinti. Toks visas mano gyvenimas, gyvenimas be kasdieniškų malonumų. Nė vienas iš artimų mano žmonių nenorėtų taip gyventi, net „dėl Napoleono ir Bairono šlovės, kartu sudėtos", sakė de Belua... Esu lošėjas, vargeta žmonių nuomone; bet kartą per metus pastatau ant kortos savo turtą ir surenku visa, ką kiti išbarsto!.. Ar nesakiau jums Ženevoje, kad, nepraėjus nė trejiems metams, pradėsiu statyti savo politinio viešpatavimo rūmą? Ar to nepakartojau Vienoje? Na štai, *Chronique de Paris* — anksčiau ėjęs *Globe* (ta pati idėja), tik yra dešinėje, o ne kairėje; tai nauja rojalistų partijos doktrina. Esame opozicionieriai ir skelbiame vienvaldystę; žodžiu, kai paimsime valdžią į rankas, mūsų niekas negalės apkaltinti prieštaraujant tam, ką būsime pareiškę. Esu vyriausiasis redaktorius to laikraščio, kuris išeina du kartus per savaitę, didžiulio *in quarto* formato... Čia man priklauso dividendas nuo 32 000 frankų kapitalo; jei prenumeratorių skaičius viršys du tūkstančius, galiu gauti 20 000 frankų metinių pajamų; neskaičiuoju honoraro už darbus, už kuriuos man labai brangiai mokama, ir direktoriaus algos. Kapitalo mums pakaks dvejiems metams... Ar tai ne grandiozinis užmojis? Vadovauju laikraščiui jau trys mėnesiai, ir jis kasdien pelno vis daugiau pagarbos ir įtakos..."[312]

Nors finansinė padėtis buvo „labai tvirta" (jis neabejojo, kad parduos už 16 000 frankų šešiolika *Chronique de Paris* akcijų, likdamas pagrindiniu pajininku; be to, gaus 3000 frankų už naują „Valiūkiškų apsakymų" leidimą ir dar 24 000 frankų tą dieną, kai atsikratys ponios Bešė, pagaliau įteikęs jai paskutinį „Papročių etiudų" tomą; iš viso — 43 000 frankų, kuriuos jam išmokės Chimerų bankas), Balzakas prisipažino, kad jeigu strateginiu požiūriu jis piniguočius, tai taktiniu požiūriu neįstengia susidoroti su mokėjimo terminais mėnesio gale nei išpirkti iš lombardo savo stalo sidabro.

---

[312] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 312 — 313.

„Reikėtų grąžinti 3000 frankų, o aš 3000 frankų neturiu. Iki 31 dienos privalau išmokėti maždaug 8400 frankų skolos. Kad garbingai išsikapstyčiau iš keblios padėties iki to laiko, su visais atsiteisdamas, išnaudojau savo išteklius; viskas išsemta. Jaučiuosi kaip Napoleonas prie Marengo. Reikia, kad pasirodytų Desė, kad Kelermanas išeitų į ataką; tada viskas bus išspręsta. Asmenys, kurie ketina įsigyti šešiolika *Chronique de Paris* akcijų už 16 000 frankų, šiandien pietauja pas mane. Jūs pati žinote, kad skolinama tik turtingiesiems ir tik jais pasitikima. Pas mane viskas alsuoja prabanga, gerove, turtu, kaip klestinčio menininko namuose. Jei ant stalo per pietus stovės skolinti sidabro indai, viskas nueis vėjais; žmogus, kuris tarpininkauja, yra dailininkas, žodžiu, priklauso tai pastabiai, akylai, vylingai padermei, kaip Anri Monjė su skvarbiu žvilgsniu; jis pastebės šarvuose skylę, užuos Lombardą, kurį pažįsta geriau negu kas kitas. Tada sudiev, sandėri!.. Aš negaliu Paryžiuje nieko prašyti paskolinti pinigų, nes čia visi mane laiko turtuoliu; tai sugriautų mano reputaciją, ir viskas žlugtų. Su *Chronique de Paris* man pavyko todėl, kad manim pasitikima. Galėjau diktuoti sąlygas. O dabar įpilkite dar alyvos į šitą ugnį — įsivaizduokite, kad mane pagavęs nuolatinis įkarštis, kad mano siela degte dega, pati save niokodama,— ir pasakykite, ar tai ne tragedija. Reikia būti didžiu finansininku, šaltu, išmintingu, atsargiu žmogumi, reikia!.. Daugiau nieko nesakau, nes vakar vienas mano draugas teisingai pasakė: „Kai jums bus statomas paminklas, statulą reikės lieti iš bronzos, norint geriau parodyti, koks jūs žmogus!.."[313]

Iš tikrųjų tik „žmogus iš bronzos" galėjo nepalūžti nuo tokių darbų — ir tokio baisaus nerimo. Deja, novelės ir straipsniai, skirti *Chronique de Paris*, suryja visą jo laiką, ir jis nespėja nieko padaryti nei Verdė, nei poniai Bešė. Našlė garsiai šaukia; ji ketina antrąkart tekėti, „dėl šeimyninės laimės atsisakyti leidybos" ir pasidaryti ponia Žakija; norėtų kuo greičiau baigti sąskaitas su Balzaku. Bet lengvabūdė užmokėjo iš anksto. O kas, būdamas „vyriausiuo-

---

[313] *Balzac. Lettres a l'Etrangère*, t. I, p. 314 — 315.

ju redaktorium" laikraščio, kuris įkainojamas 90 000 frankų, rašys romaną už 500 frankų honoraro? Deja, jo kompanionai iš *Chronique de Paris* nuleido rankas. Gegužės mėnesį Daketas pardavė savo akcijas, tesuradęs du pirkėjus — Balzaką ir Verdė, kurie užmokėjo jam beveik tik vekseliais. „Slėnio lelijos" bylai būtinai reikėjo piniginės garantijos. Iš kur imti pinigų? Aišku, yra dar 16 000 frankų, kuriuos turėjo pakloti už tas šešiolika akcijų prašmatnių pietų apstulbinti bankininkai. Pietūs buvo karališki, bet bankas — nartus.

Balzakas — poniai Hanskai 1836 metų kovo 20 dieną:

„Dar niekad nesijaučiau toks vienišas, ir dar niekad man neatrodė, kad mano darbams nebus galo. Sveikata taip pašlijo, jog nebesvajoju atgauti jaunatvišką išvaizdą, kuriai jaučiau tokią silpnybę. Dabar viskas aišku. Jei žmogus, sulaukęs mano amžiaus, neparagavo tikros ir niekieno nevaržomos laimės, vėliau suvilgyti lūpas taurėje pasipriešins prigimtis. Žili plaukai anaiptol nepriartina laimės valandos. Gyvenimas, matyt, bus man iškrėtęs skausmingą pokštą. Mano garbėtroškiški siekiai žlunga vienas po kito. Valdžia — niekis. Gamta sukūrė mane meilei ir glamonėms, o likimas privertė tik aprašinėti savo potroškius, užuot juos tenkinus..."[314]

Taip blėso viena po kitos Balzako viltys. Kaip toliau puoselėti svajonę apie pergalę, kai aplink tave žiurkės bėga iš skęstančio laivo? Po Daketo iš laikraščio pasišalino abu jaunieji sekretoriai. Likęs vienas, Balzakas nežinojo kur pulti. Žlugo viskas: *Chronique de Paris*, naujas „Valiūkiškų apsakymų" leidimas, šoninis Luaros kanalas. Chimeros, tos įnoringos ir nuožmios pabaisos, išskėtė sparnus. Tik šaunusis daktaras Nakaras ramiai skolino Balzakui smulkias pinigų sumas, kurios bent gelbėjo jį nuo bado. Gydytojas nerimavo dėl brangaus savo paciento; nerimastis, nemiga sekino mielojo Onorė būdą, sveikatą ir net protą. „Esu prislėgtas, baisiai nusivylęs ir einu iš galvos."

Kad pabėgtų nuo Šenburgų, ponios Hanskos draugų austrų, kurie lyg ant pykčio įkurdino vieną savo sūnų Bataj

[314] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 306 — 307.

gatvėje, name, kur gyveno Balzakas, jis grįžo į Kasini gatvę, iš kur Sando jau buvo išsikraustęs. Bet čia balandžio 13 dieną buvo ginkluotų kareivių suimtas, kad atsėdėtų bausmę, kurią jam buvo skyrę nacionalinės gvardijos „krautuvininkai" ir „tas šlykštus dantistas, kuris, turėdamas bjaurią profesiją, eina ir žiaurias vyresniojo seržanto pareigas",— mat rašytojas atsisakė atlikti „piliečio kareivio priedermę". Jis buvo nugabentas į Bazankūro rūmus Bernardinų krantinėje, pramintus „Pupelių rūmais" ir paverstus Paryžiaus nacionalinės gvardijos kalėjimu. Iš pradžių jis labai suirzo, ir ne be pagrindo. Kaip? Jį, Balzaką, kurį geriau pažinti nori pats kancleris Meternichas ir kurio knygos skaitomos visame pasaulyje, „krautuvininkų štabas" Prancūzijoje laiko nusikaltėliu. Kalėjimas pasirodė jam baisus; mišri draugija — šlykšti. Tačiau paskui, gana greitai, jam patiko vaizdingoji jo padėties pusė. Gavo apkūrenamą kambarį, „iš kurio buvo matyti „oro mėlynė", stalą, kėdę, fotelį ir sėdo taisyti „Slėnio lelijos" korektūrų. Vos tik nugrimzdavo į savo mintis, atsitverdavo nuo aplinkinio pasaulio, imdavo dirbti, jis nebekentėdavo.

Verdė, iškviestas į „Pupelių rūmus", atnešė truputį pinigų. Balzakas pasiliko jį pietų kartu su *La Quotidienne* direktoriumi. Pietūs praėjo labai linksmai. Kitą dieną Verdė, Balzako įsakytas, atsivedė Sando, Renjo, Giustavą Planšą, Alfonsą Karą. Kamera dabar lūžo nuo maisto, rožių, kurias siuntė Balzakui gerbėjos. *An unknown friend* [315] įteikė jam per sargą šviesią plaukų sruogą, įvertą į auksinį žiedą. „Slėpiningajai Luizai": „Mano kalėjimas pakvipęs jūsų gėlėmis; jūs suprantate, kaip man tai malonu!" Iš sudovanotų brangenybių kalinys burtininkas pas Lekuentą užsisakė septintą lazdą. Pietus tiekė Ševė ir Vefuras; mokėjo Verdė. Per tris dienas, kurias buvo kalėjime, Balzakas išleido 575 frankus.

Byla su Biulozu dėl „Slėnio lelijos" dar nebuvo pasibaigusi. „Reikia laukti nuosprendžio dar šešias dienas, jei vėl bylos neatidės. „Šimto valiūkiškų apsakymų" leidimas nejuda iš vietos; *Chronique* akcijas sunku parduoti. Taigi bėdų vis daugėja. Du mėnesius tvarkau verslinius reikalus ir

---

[315] Nepažįstamas draugas. (*Angl.*)

mažai ką parašiau; praradau du mėnesius, kitaip sakant, „Višta, dedanti aukso kiaušinius", išėjo iš rikiuotės. Aš ne tik nusivylęs, bet ir išsekinau vaizduotę; ji nori pailsėti..."[316] Štai kas buvo rimčiausia. Atsisakė tarnauti įstabios smegenys, vienintelis jo kapitalas. Balzakas daugių daugiausia galėjo taisinėti „Slėnio leliją". Tuo tarpu Betiunas, *Chronique* administratorius, skelbė aliarmą. Naujų prenumeratorių neatsirado, senieji prenumeratos nepratęsė. „*Chronique de Paris* buvo pašlijęs, žlugęs reikalas."[317]

Balzakas — poniai Hanskai 1836 metų gegužės 16 dieną:

„Prieš trejetą dienų aš labai pasikeičiau. Išgaravo garbėtroška. Jau nenoriu patekti į valdžią per Deputatų rūmus ar žurnalistiką. Taigi kaip galėdamas stengiuosi atsikratyti *Chronique de Paris.* Šitaip apsisprendžiau pabuvęs dviejuose Deputatų rūmų posėdžiuose. Oratorių kvailumas, debatų paikumas, maži šansai, kad būtų įmanoma nugalėti čia susirinkusias niekingas vidutinybes, nuteikė mane taip, kad jei kada ir įsipainiosiu į šį reikalą, tai tik kaip ministras. Taigi po dvejų metų patrankų sviediniais bandysiu atsidaryti duris į Akademiją, nes akademikai gali tapti perais; aš pasistengsiu tiek praturtėti, kad galėčiau patekti į Aukštuosius rūmus ir per valdžią įkopti į valdžią..."[318]

Žinoma, visa tai atrodo labai gražu Balzakui, pasibalnojusiam naują chimerą, bet ne *Chronique de Paris* pajininkams ir kreditoriams. Atakuojamas laikraščio bendradarbių, kurie reikalavo pinigų, persekiojamas Daketo, kuris grasino priversiąs jį paskelbti bankrotą, Balzakas dūsavo: „Gyvenimas pernelyg sunkus; gyventi man joks malonumas"[319]. Retas prisipažinimas lūpose žmogaus, kuris taip greitai atgaudavo ūpą. Vis dėlto jis atsikeršijo. Bylą dėl „Slėnio lelijos" Biulozas pralaimėjo. Teismo ištarmė pasmerkė *La Revue de Paris* už tai, kad neteisėtai pasinaudojo korektūromis, kurių autorius nebuvo pasirašęs spausdinti. Balzakas, apsivalęs nuo šmeižtų, gavo daugybę svei-

---

[316] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 319.

[317] *Siuzanne-Jean Bérard. La Genèse d'un roman de Balzac,* p. 258.

[318] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 327 — 328.

[319] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 329.

kinimo laiškų. Triukšmas, kilęs dėl bylos, buvo nuostabi reklama knygai. Verdė per dvi valandas pardavė 1800 egzempliorių iš savo išleistų 2000 egzempliorių.

Birželio 12 dieną — nauja staigmena. Ponia Bešė, kuriai vis labiau knietėjo mesti leidybą dėl šeimyninės laimės, per antstolį atsiuntė Balzakui reikalavimą per dvidešimt keturias valandas įteikti du trūkstamus tomus „Papročių etiudams", antraip už kiekvieną suvėluotą dieną jam grėsė penkiasdešimt frankų bauda. Katastrofa, bet ir laimė, nes našlės Bešė negailestingumas bus nuostabi dingstis pabėgti iš Paryžiaus, nuo Betiuno, *Chronique de Paris*, į Sašė „Endro slėnyje ir ten per dvidešimt dienų parašyti tai bobai du tomus ir jos atsikratyti... Štai aš vėl stoju į baisingą kovą — kovą tarp komercijos ir knygų, kurias turiu parašyti! Reikia įvykdyti paskutinę savo sutartį, patenkinti ponią Bešė ir sukurti gerą knygą! O laiko teturiu dvidešimt dienų! Ir sukursiu! „Buaružo įpėdiniai" ir „Prarastos iliuzijos" bus parašyti per dvidešimt dienų!.."[320]

„Buaružo įpėdiniai" liko „pasaulio neišvydusių kūrinių aplanke", o „Prarastos iliuzijos" (pirma dalis) buvo sukurtos per dvidešimt dienų, ir Balzakas neparašė nieko nuostabesnio už šią knygą. Nelaimės galando jo talentą, be to, nė viena tema jam nebuvo tokia artima kaip ši. Jis galėjo išlieti joje savo kartėlį. Pradinė tema: provincijos ir Paryžiaus papročių palyginimas. Jis norėjo išsklaidyti iliuzijas, kurias žmonės provincijoje susikuria vieni apie kitus; parodyti jaunuolį, kuris vaizduojasi esąs didis poetas, moterį, kuri kursto šį jo tikėjimą, o paskui pameta jį Paryžiuje — beturtį ir be protekcijos. Bet kai Balzakas sėsdavo dirbti, epizodai ir personažai pilte pasipildavo, ir pirma „Prarastų iliuzijų" dalis sudarė du tomus, žadėtus poniai Bešė. Antra dalis turėjo pasirodyti vėliau. „Kada autorius užbaigs savo darbą? Nežino, bet užbaigs."[321]

Pirma „Prarastų iliuzijų" dalis — Liusjeno Šardono istorija. Šis beturtis jaunuolis iš Angulemo, gražus kaip angelas, prisiima savo motinos mergautinę pavardę — de Riubamprė; autorius pasakoja apie jo sesers Evos ir būsi-

---

[320] B a l z a c . *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 332.

[321] B a l z a c . *Illusions perdues (première partie). Préface*, 1837.

mo svainio, spaustuvininko Davido Sešaro, įstabų atsidavimą šitam žaviam egoistui; apie Liusjeno ir ponios de Baržeton meilę; kaip ši meilužė pagrobia poetą, kuris išvyksta ieškoti laimės toli nuo gimtosios provincijos. Bet Balzakas labai greitai suprato, kad parašys tęsinį, daug svarbesnį už šią pirmą dalį,— „Provincijos žymenybė Paryžiuje",— kuris taps „poema apie jo kovas ir apviltas svajones"[322]; tačiau „iš pradžių jis galvojo ne apie save"[323], o apie Žorž Sand ir Sando, kuriuos taip greitai išskyrė kartus nusivylimas. Aišku, Balzakas viską sukeitinėja. Daug labiau negu į Žorž Sand, iš tikrųjų genialią rašytoją, Naisa de Baržeton panaši į Rozą de Sen Siuren, rašinėjančią damą, menininkę, poetę nuostabiomis akimis, kuri turėjo literatūrinį saloną Anguleme, paskui, per teismą išsiskyrusi su vyru, apsigyveno Paryžiuje.

Pasakodamas apie jaunojo Liusjeno ir moters, vyresnės už jį penkiolika metų, meilės istoriją (Riubamprė „Prarastų iliuzijų" pradžioje dvidešimt vieneri metai, o Naisai de Baržeton — trisdešimt šešeri), Balzakas negalėjo tarpais neprisiminti Dilektos. Bet didis romanistas visada sumėto pėdas. Savo išore Balzaką primena ne Liusjenas, o Davidas Sešaras; Davido veidas rusvo gymio, riebus, kaklas storas, nosis kertuota, nesimetriška, su įdubėle gale; jis svaido puolančio genijaus žaibus, bet „šalia ugnikalnio matyti ir pelenų". Liusjenas žavingas, narsus, nors jo stotas gležnas, šlaunys moteriškos. Jį lengva palaikyti persirengusia mergina. „Šitoje draugystėje vienas mylėjo iki dievinimo; ir tai buvo Davidas." Todėl jis ir sužlugo, gelbėdamas Liusjeną.

Romanas rėmėsi tvirtu socialinio provincijos gyvenimo pažinimu. Apie spaustuvę ir jos problemas po pragaištingos patirties Balzakas žinojo viską. Slaptą mechanizmą, reguliuojantį Angulemo gyvenimą, jam buvo išnarsčiusi protingoji Ziulma. Intuicija padėjo perprasti ypatingus papročius, įsigalėjusius miestuose, kuriuos sudaro aukštutinis ir žemutinis miestas. Senasis Angulemo miestas, stra-

---

322 *Balzac. Illusions perdues*, p. 6. *Introduction d'Antoine Adam (Paris, Editions Garnier frères*, 1961).

323 *Balzac. Illusions perdues*, p. 8. *Introduction d'Antoine Adam.*

teginiais sumetimais pastatytas ant uolos, nuo feodalizmo laikų buvo aristokratinis, administracinis centras. Bet jį juosiantys pylimai nedavė jam plėstis. Uolos papėdėje, palei Šarantą, auga turtingas pramoninis Umo priemiestis su popieriaus fabrikais, patrankų liejykla, odos raugyklomis, skalbyklomis. „Viršuj — aukštuomenė ir valdžia, apačioj — verslai ir pinigai; tai du socialiniai klodai, amžinai priešingi vienas kitam." Liusjenas, žmogus iš Umo, šturmuoja Angulemą, ir drama užsimezga. Vaizdai ir prisiminimai, sukrauti atminties saugyklose, prasiveržia aikštėn tada, kai menininkui jų prireikia; jie suplūsta iš visų jų gyvenimo laikotarpių ir iš visų vietų, kuriose jis buvo lankęsis.

Balzakas parašė tuos du tomus mažame savo kambarėlyje, Sašė pilyje, kur praėjo „iškilmingiausios jo intelektualinio gyvenimo valandos; ten jis sukūrė „Luji Lamberą", svajojo apie „Serafitą", sugalvojo „Tėvą Gorijo"[324]. „Aš vėl matau gražiuosius medžius, į kuriuos taip dažnai žiūrėdavau, stengdamasis išreikšti savo mintis. 1836 metais nesu pažengęs toliau negu 1829-aisiais, tebeturiu skolų ir tebedirbu! Mano gyvastis vis tokia pat jauna, širdis vis tokia pat vaikiška..."[325] Netiesa! Nuo 1829-ųjų jis pažengė pirmyn; dabar nešiojo galvoje ištisą minią personažų, ir jam vaidenosi būsimoji jų lemtis. Mąstydamas apie milžinišką freską, kurią ketino nupiešti, jis staiga panūdo likviduoti savo paryžietišką butą, pasitraukti į kurį nors Turenės *cottage*[326] ir ten ramiai baigti savo veikalą. Lorai d'Abrantes, kuri skundėsi, kad jis tyli: „Žmonės kovos lauke, jūs pati žinote, negali laisvai šnekučiuotis ir pranešinėti draugams, ar jie gyvi, ar mirę..."[327] Šitas pašėlęs darbas jį žudė. Birželio 26 dieną, kai jis vaikštinėjo Sašė parke, jį ištiko apopleksija; jis griuvo po medžiu. Prieš tai per keletą dienų parašė pusę „Prarastų iliuzijų", ir nuo tos baisios įtampos „kraujas suplūdo į galvą". Rytojaus dieną po šito pavojaus signalo jam liko tik ūžesys ausyse. Jis rado jėgų

---

[324] *Jean Dutacq. Le coup de sang de Balzac à Saché (L'écho de Touraine, le* 31 *juillet* 1964).

[325] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 337.

[326] Kotedžas (*angl.*).

[327] *Balzac. Correspondance,* t. III, p. 96.

papildyti trūkstamus lankus ir numaldyti našlę Bešė, tapusią ponia Žakija. Tą pat rytą jis parašė Emiliui Renjo laišką Rablė stilium: „Baigdamas apglėbiu, bučiuoju, ir viskas už dyką; linkiu, kad jums sektųsi žemumose, kurios tokios brangios jūsų širdžiai..."[328]

Kadangi knygos herojus Liusjenas de Riubamprė yra poetas, autorius turėjo duoti porą jo eilėraščių pavyzdžių. Balzakas — Emiliui Renjo: „Tad pasakykite tam šauniam Šarliui de Bernarui, kad „Prarastoms iliuzijoms" reikės nedidelio pompastiško eilėraščio lordo Baikono stilium... Būtų labai malonu, kad jis jį parašytų, nes aš pats nespėju. Man reikėtų taip pat ko nors „Bepo" ar Miusė „Namuna", ar „Mardošo" stiliumi, vieno ilgo eilėraščio — kokio šimto eilučių. Pirmajam reikėtų dviejų giesmių"[329]. Šarlis de Bernaras buvo žavus rašytojas, Balzako mokinys ir draugas, kurį šis buvo įtaisęs į *La Revue de Paris*. Štai kodėl jis nesivaržo paprašyti jį „dviejų giesmių" Baikono ar Miusė stiliumi. Iš teisybės Šarlis de Bernaras galėjo sukurti ką nors tik Šarlio de Bernaro stilium, ir Balzakas pasinaudojo sena poema, kurią 1824 metais buvo parašęs Žiuli Kampi, „Bengalo gėlei", gimusiai iš ponios de Berni ir „nuožmiojo korsikiečio" meilės. Kūrėjas, kaip ir išradėjas, panaudoja menkiausią geležgalį, rastą tarp praeities skeveldrų.

Iš Ziulmos Karo Balzakas skubiai paprašė topografinių žinių apie sankryžą, kur norėjo patalpinti Sešaro spaustuvę, apie rūmus, kur ketino įkurdinti Naisą de Baržeton. „Jei majoras nubraižys apytikrį planą, man bus dar geriau... O aš vis tebekovoju tarsi žmogus, kuris skęsdamas bijo, kad tuoj užsirys."[330] Liepos 10 dieną jis turėjo parvažiuoti į Paryžių ir likviduoti *Chronique de Paris*. Kai laikraštis buvo likviduotas, Balzako sąskaitoje liko 18 217 frankų pasyvo, kurį reikėjo apmokėti kuo greičiausiai, be to, 24 000 frankų skola poniai Delanua ir 5000 tėtušiui Dablenui. Jis krito iš paauksintų savo debesų, ir kritimas buvo skaudus, bet iš to vienišo skrydžio parsigabeno gražiausio savo romano pradžią.

---

[328] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 113.
[329] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 114.
[330] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 109.

TREČIA DALIS

ŽMOGIŠKOJI KOMEDIJA

Apskritai tame žaidime, kurį aš žaidžiu, trys vyrai patirs, kas yra beribis gyvenimas: Napoleonas, Kiuvjė, O'Konelis*, o aš būsiu ketvirtas. Pirmasis išgyveno Europos gyvenimą: jis suaugo su armijomis! Antrasis aprėpė Žemės rutulį! Trečiasis įsikūnijo tautoje! O aš savo galvoj išnešiosiu ištisą visuomenę.

Balzakas

XXI
LA CONTESSA[1]

> Didelės aistros tokios pat retos kaip šedevrai.
>
> Balzakas

Balzakas, ir toliau tikindamas mistinę žmoną — dieviškąją Evą, kad jo ištikimybė tvirta ir skaistybė be jokios dėmės, jau kuris metas palaikė labai intymius ir iš pradžių labai rūpestingai slepiamus santykius su kita moterimi, kuri iš tikrųjų galėjo paglostyti jo savimeilę tiek grožiu, tiek aukšta kilme, tiek padėtimi draugijoje. Kad atsektume šių ryšių ištakas, reikia prisiminti rekomendacinį laišką, kurį 1834 metais Ženevoje grafienė Marija Potocka davė jam įteikti Austrijos ambasadoriaus žmonai. Kitų metų rudenį per vieną didelį pobūvį ambasadoje jis pamatė jauną, kokių trisdešimties metų moterį, kuri sužavėjo jį rožine veido spalva, šviesiais, peleniniais plaukais, liaunu ir lanksčiu liemeniu, Rytų princesės akimis. Balzako dėmesį patraukė „provokuojančios it geidulingos bakchantės jos manieros". Jis pasiteiravo jos pavardės ir sužinojo, kad šitą anglę gražuolę (mergautinė pavardė — Frensė Sara Lavel) yra vedęs grafas Emilijus Gvidobonis-Viskontis, priklausantis vienai įžymiausių Milano šeimų.

Versalio teisėjas Viktoras Lambinė savo memuaruose apie šią porą davė daug, bet klaidingų žinių. Jei tikėsime juo, Lavelių šeimoje stulbinanti žavesio jėga ėjo išvien su blogiausiais beprotybės priepuoliais ir savižudybės manija. Motina nusiskandino, pajutusi artėjant senatvę; vienas brolis persipjovė gerklę; kitas — pasikorė.

„Jaunesniąją dukterį Juliją,— rašė Lambinė,— patra-

---

[1] Grafienė (*it.*).

kusią žavingą būtybę, besivaikančią jaunus kirpėjus, paleistuvaujančią su aktoriais, išsekino isterija; ji, kaip ir vyresnysis jos brolis, smuko ir nugrimzdo į girtuoklystę. Erotinė jos kaitra šiek tiek atvėso, paveikta „dieviškojo butelio", ir ji ištekėjo už seno prūsų mokslininko, daktaro Bidermano, kuris paėmė pačią, kad turėtų su kuo daužtis taurėmis..."[2]

Iš tikrųjų Frensė Sara Lavel (šeima ją vadino Fani) priklausė senai, garbingai kaimo bajorijai iš Viltširo — Laveliams iš Koul Parko. Grafienės motina buvo anglikonų archidiakono duktė; o pats archidiakonas — Bato vyskupo sūnus[3]. Dėl šios kilmės Fani Lavel dar prieš jungtuves, priešingai negu tvirtina Lambinė, yra įsileidę uždariausi Anglijos visuomenės rateliai. Nė vienas iš jos keturių brolių nenusižudė. Vienas mirė nuo kepenų vėžio, kitas — nuo širdies priepuolio, trečias — nuo plaučių uždegimo. Jauniausiasis brolis, kuris, anot Lambinė, susitrumpinęs gyvenimą paleistuvyste, mirė tik 1906-aisiais, sulaukęs aštuoniasdešimt penkerių metų, nuo plaučių kataro. Iš visų Lambinė istorijėlių tik viena teisinga: motina išties nusiskandino, bet turėdama septyniasdešimt dvejus metus, 1854-aisiais, praėjus dvidešimt devyneriems metams po Fani jungtuvių. Todėl nėra pagrindo kelti klausimą, ar grafas Gvidobonis-Viskontis, vesdamas šią merginą, „žinojo apie šias pasibaisėtinas prielaidas"; jų apskritai nebuvo. Kaip visus vyrus, jį pakerėjo dieviškas merginos grožis, sidabrinis balsas, „sukurtas jausmingiems pašnekesiams".

Beveik tuoj pat po vestuvių paaiškėjo, kad *Contessa* neįstengia „atsispirti geismams". Ugningas jos temperamentas reikalavo meilužių, o sąžinė taikėsi su tokia elgsena. Pavyzdžiu ji pasirinko grafienę d'Albani ir Terezą Gvičoli; liaupsino vieną ir kitą už tai, kad išdrįso mylėtis su genijais: Alfjeriu* ir Baironu. Grafas Gvidobonis-Viskontis pasirodė besąs marito[4], dar lėtesnis negu grafas

---

[2] *C h a r l e s L é g e r. Balzac mis à nu*, p. 155 (*Paris, C. Gaillandre*, 1928).

[3] *D o n a l d A d a m s o n et R o g e r P i e r r o t. Queiques lueurs sur la Contessa* (*L'Année balzacienne* 1963, p. 107—121).

[4] Vyras (*it.*).

Gvičolis. Šis vargšas žmogelis, nepiktas ir silpnabūdis, domėjosi tik dviem dalykais: muzika (jis mėgo groti teatro orkestre su profesionaliais virtuozais) ir vaistininko darbu. Jausdavosi laimingas, marmalydamas visokiausias gydomąsias medžiagas, pilstydamas vaistus į buteliukus, šluostydamas, užkamšinėdamas juos, klijuodamas etiketes. „Tai buvo švelnus, tylus, permainingas žmogus, nuobodokas ir truputį priekabus, toli gražu ne kvailas, su tam tikra gudrumo ir šiurkštaus naivumo priemaiša."[5] Trumpai tariant, sukurtas tam, kad būtų apgaudinėjamas, kad tai žinotų ir pakęstų.

Padrąsintas šitokių pasakojimų, Balzakas paprašė, kad jį pristatytų grafienei. *Contessa* pažinojo Balzaką iš jo romanų ir labai mielai priėmė. Ją truputį sutrikdė ekstravagantiškas jo apdaras: balta liemenė su koralo sagomis, žalias frakas su auksinėmis sagomis, žiedais apmaustyti pirštai. Ji, matyt, prasitarė apie tai savo draugams, ir šie įspėjo Balzaką, nes per antrą pasimatymą jis pasirodė apsitaisęs kukliu tamsiu apdaru. Beje, įspūdis, kurį jis sukeldavo moterims, visada greitai pasikeisdavo. Viena „gražuolės blondinės" draugė, Sofija Kozlovska, laiške tėvui puikiai paaiškino šio romano pobūdį:

„Tu klausi: „Kaip suprasti tą naują pono de Balzako aistrą poniai Viskonti?" Štai kaip: ponia Viskonti labai sąmojinga, lakios vaizduotės ir turi naujų minčių; ponui de Balzakui, taip pat reto proto žmogui, patinka šnekučiuotis su ponia Viskonti, ir, kadangi jis daug rašė ir teberašo, dažnai skolinasi iš jos vieną kitą tų originalių minčių, kurių jai netrūksta, ir jų pašnekesiai visada be galo įdomūs ir linksmi. Štai jums tos gražios aistros paaiškinimas...

Pono de Balzako nepavadinsi gražuoliu: jis žemo ūgio, riebus, apvalus, kresnas; pečiai platūs, statūs; galva didelė; nosis tarsi guminė, jos galas suplotas; burna labai daili, bet beveik be dantų; plaukai juodi it derva, tiesūs, su žilomis sruogomis. Bet rudose akyse dega ugnis, ir jų išraiška tokia galinga, jog nenoromis turite sutikti, kad retai tepasitaiko tokių gražių veidų.

---

[5] *L.-J. A r r i g o n. Balzac et la Contessa*, p. 17 (*Paris, Editions des Portiques*).

Jis geras, geras, nors į ausį kišk, tiems, kuriuos myli; baisus, jei nemyli, ir negailestingas didžiosioms ydoms. Jo pajuoka ne visada jus iš karto pribloškia, bet įsismelkia jums atmintin ir neduoda ramybės *ever after*[6] tarsi vaiduoklis. Jo valia ir ištvermė geležinė; dėl draugų jis užmiršta pats save; jo draugystė beribė. Liūto didingumas ir kilnumas jame gražiai sugyvena su vaiko švelnumu...

Štai labai paviršutiniški pono de Balzako charakterio metmenys; aš jį labai myliu, ir jis labai geras man. Jam trisdešimt septyneri metai..."[7]

Balzakas buvo pakviestas pas Gvidobonius-Viskončius; Paryžiuje jie gyveno Neji prospekte (vėliau jis buvo pavadintas Eliziejaus Laukais); vasarą leido Versalyje — „Italų" viloje. Šitame mieste Balzakas ir *Contessa* turėjo bendrų pažįstamų, kurie papasakojo Onorė apie ponios Viskonti meilės nuotykius; paskutinis jos garbintojas buvo Lionelis de Bonvalis.

Grafas Lionelis de Bonvalis (gimęs 1802 metais) taip pat buvo vedęs anglę, Karoliną Emą Golvei. Vėliau šeimoje buvo pasakojama, kad savo žmonai ištikimas jis buvęs tik po jos mirties. Turėjo gerą skonį ir kolekcionavo senoviškus baldus, bronzos statulėles, porceliano dirbinius. Apie reiklų jo subtilumą byloja vienas bruožas: pietaudamas namie vienas, jis visada valgė iš gražių Sevro porceliano lėkščių, tinkančių kolekcijai. Balzakas galbūt iš jo pasiskolino vieną kitą bruožą, kurdamas „Prarastų iliuzijų" Sikstą de Šatlė.

Balzakas buvo ne iš tų, kurie išsigąsta varžovo, ir neklydo, nes jo ir gražuolės anglės ryšiai tuoj pat sutvirtėjo. Jis išsinuomojo pusiau su Viskončiais ložę Italų teatre — trims vakarams per savaitę. Visi jo draugai pastebėjo, kaip uoliai jis rėžia sparną apie šviesiaplaukę Fani. Kunigaikštienė d'Abrantes jam rašė: „Pykstu, kad neatėjote pietų... Na, pasistenkite — ateikite, paskui galėsite dumti pas savo italus..."

Ar mylėjo jis grafienę Viskonti? Jis mėgo goslias moteris, o Fani, kai įsišėldavo, galėjo jį visiškai patenkinti;

---

[6] Nuo šiolei. (*Angl.*)

[7] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 363, f. 102—103.

siekė draugystės su aukštos kilmės moterimis, kad numaldytų savo didybę ir savo garbėtroškiškus siekius; Fani vyras buvo Viskontis (bent iš motinos pusės); be to, jam reikėjo moterų, kurios teiktų medžiagos jo kūriniams. O ponia Viskonti turėjo lakią vaizduotę ir kartu su ledi Elenboro „pozavo" jam Arabelos, ledi Dadli iš „Slėnio lelijos", paveikslui. Ji vadino Balzaką Bali, kaip Arabela sakė: „*My Dee*[8]".

O ji? Jai, be abejonės, patiko „didysis žmogus"; ji ilgą laiką rėmė jį sunkiausiomis gyvenimo aplinkybėmis, mėgo už linksmumą, entuziazmą, nešvankias istorijas, už kone moterišką jo protą, dėl kurio jis buvo ne tik meilužis, bet ir bendrininkas.

„Ponas de Balzakas gerai permano moteris,— rašė Sent Bevas,— permano jų jausmų ir goslumo paslaptis; savo pasakojimuose davinėja joms įžūlius, grynai asmeninio pobūdžio klausimus, tolygius pernelyg familiariam elgesiui su jomis. Jis tarsi dar jaunas gydytojas, kuriam leidžiama bet kokiu metu pasirodyti pacientės miegamajame ar alkovoje; jis įsigijo teisę kalbėti pusiau užuominomis apie kai kurias slėpiningas jų privataus gyvenimo smulkmenas, kurios trikdo ir žavi net droviausias..."[9]

O kokią vietą jis skyrė šitame naujame scenarijuje poniai Hanskai, savo dievinamai Evai? Balzakas mėgo regzti iš karto kelias intrigas, atskirtas nepralaidžiomis pertvaromis. Tai plėtė jo, kaip romanisto, horizontus. Ar neturi teisės išgyventi keletą gyvenimų tas, kuris kuria pasaulį? Nuo pat meilės romano su Evelina Hanska pradžios trečias veikiantysis asmuo buvo Mari diu Frenė („Marija"), bet Evelina to nežinojo. Parvažiavęs iš Vienos, laiškuose Svetimšalei jis nė neprasitarė apie grafienę. „Mano gyvenime nėra vietos ne tik neištikimybei, bet net ir minčiai apie ją... Štai jau mėnuo,kai mano koja nėra įžengusi į Operos teatrą. O turiu ložę Italų teatre... Esu taip pasibaisėjęs paryžietėmis, jog sėdžiu lyg prikaltas prie savo darbo nuo 6 valandos ryto iki 6 valandos vakaro..."[10] Deja, ponia

---

[8] Mano Di. (*Angl.*)

[9] S e n t B e v a s. (Straipsnis žurnale *Revue des Deux mondes, 15 novembre* 1834).

[10] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère)* t. I, p. 194—195, 202.

Hanska pažinojo Balzaką ir buvo įsitikinusi, kad, kai jos nebus, jis negyvens skaistybėje. Bet jeigu ji buvo pasirengusi toleruoti tokią kaip Olimpija Pelisjė ar niekingas miesčionėles, tai, rūpindamasi savo garbe, būtų nepakentusi romano su diduomenės moterim, pažįstama tai kosmopolitinei aristokratijai, kuriai priklausė pati. Ji žinojo, kad šitos sferos meilužei Balzakas rašys nuostabius laiškus, kurie apskries visą Paryžių, ir kad, beje, jis taip didžiuosis tokia pergale, jog neištvers apie ją neištrimitavęs.

Balzakas — poniai Hanskai:

„Ponia Viskonti, apie kurią užsimenate,— viena simpatingiausių moterų, be to, nepaprastai gera, subtili, graži, elegantiška; ji labai padeda man nešti sunkią gyvenimo naštą. Švelni, bet tvirta: jos pažiūros nepalenkiamos, o antipatijos nenumaldomos. Ja galima pasikliauti. Turtai ją aplenkė, tikriau sakant, jos turtas ir grafo turtas nesiderina su prakilniu jų vardu, nes grafas atstovauja pirmajai paskutinio kunigaikščio, garsiojo Barnabo, įteisintų sūnų šakai; šitas kunigaikštis paliko tik pavainikius — vienus įteisintus, kitus ne. Ši draugystė — paguoda man bėdose. Deja, matau ją labai retai. Jūs negalite įsivaizduoti, kokiam atsižadėjimui pasmerkia mane darbai. Ką įstengia toks užsiėmęs kaip aš žmogus, guldamas šeštą valandą vakaro ir keldamasis vidunaktį... Nebegaliu atlikti jokių prareigų, kurių reikalauja draugija. Matau ponią Viskonti vieną kartą per dvi savaites, ir man dėl to iš tikrųjų labai liūdna, nes ji ir mano sesuo yra vienintelės mane užjaučiančios sielos. Mano sesuo — Paryžiuje, ponia Viskonti — Versalyje, ir jų beveik nematau. Ar tai gyvenimas? Jūs kažkur dykumoje, Europos pakraštyje; daugiau moterų šiame pasaulyje nepažįstu...

Amžinai svajoti, amžinai laukti, žiūrėti, kaip bėga geriausios gyvenimo dienos; žiūrėti, kaip su kiekvienu krintančiu nuo galvos plauku tolsta jaunystė; nieko nespausti glėbyje ir klausytis, kaip tave kaltina, kad esi Don Žuanas! Koks storas ir tuščias Don Žuanas!..“[11]

Contessa neskubėjo atsiduoti. Lionelis de Bonvalis

---

[11] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 530—531.

juokėsi iš Balzako prasto skonio, plaukų, nukarusių ant kaklo, akį rėžiančios liemenės, „plunksnagraužio" amato. Bonvalis, išmanantis „saloninio gyvenimo meną"[12], imponavo grafienei autoritetu. Kurį laiką Balzakas galėjo baimintis, kad ši tiktai koketuos, kaip markizė de Kastri. Tuščiai vylėsi, kad „gražuolė blondinė" apsilankys pas jį, Kasini gatvėje. Vėl ėmė tvarkytis Bataj gatvėje. Dėl jos jis ir įrengė „Auksaakės mergaitės" buduarą su garsiąja balta otomane. Katra moteris ant jos atsisės? Markizė de Kastri ar *Contessa?* Aišku, *Contessa*. 1835 metų pavasaris paspartino laimingą atomazgą. „Slėnio lelijai" antraštę, žinoma, įkvėpė ponia Gvidoboni-Viskonti — juk angliškai *lily of the valley* reiškia „pakalnutė". Balzakui tikriausiai buvo malonu nutapyti toje pačioje drobėje vieną šalia kitos Dilektą ir naują savo aistrą — ponią de Morsof ir ledi Dadli.

Atsidavimas neišblėsino meilės, atsitiko priešingai. Balzaką, moterų mėgėją ir žinovą, apsvaigino šis puikus anglosaksų rasės egzempliorius, kurį likimas davė jam iš arti stebėti.

„Anglų moteris,— rašo jis,— vargšė būtybė, dorybinga iš prievartos ir pasirengusi smukti, pasmerkta amžinai slėpti širdyje melagystes, bet žavingos išvaizdos, nes ši tauta viską sudėjo į išvaizdą. Tuo ir paaiškinamas ypatingas šios šalies moterų žavesys: pakilus jausmas, kuris būtinai yra joms gyvenimo esmė; pernelyg didelis rūpinimasis savimi; jų meilės subtilumas, taip dailiai atvaizduotas garsiojoje „Romeo ir Džuljetos" scenoje, kur Šekspyro genijus vienu plunksnos brūkštelėjimu apibūdino anglų moterį. Ką galėčiau pasakyti jums, kuri taip pavydite anglėms, ko dar nežinote apie tas blyškias sirenas, iš pažiūros mįslingas ir taip lengvai perprantamas; jos tiki, kad meilei užtenka meilės, ir sukelia nykulį meilės džiaugsmuose, nes jų neįvairina; jų sieloje skamba tik viena styga, o balsas kartoja tik vieną skiemenį; kas nė karto neplaukiojo šiame okeane, niekad nieko neišmanys apie kūno jautulių poeziją..."[13]

[12] B a l z a c. *Illusions perdues*, p. XI. *Introduction d'Antoine Adam* (*Garnier*).
[13] B a l z a c. *Le lys dans la Vallée* („*Pléiade*", t. VIII, p. 944—945).

Ir toliau:

„Be to, ar susimąstėte kada apie anglų papročių esmę? Ar tai ne materijos dievinimas, aiškiai apibrėžtas, apsvarstytas, sumaniai pritaikytas epikūrizmas? Kad ir ką anglai darytų ar sakytų, Anglija — materialistė, nors galbūt pati to nežino. Ji turi religinių ir moralinių siekių, kuriems svetimas dieviškas dvasiškumas, kur nėra katalikiškos dvasios ir kur apvaisinančios malonės nepakeis jokia veidmainystė, kad ir kaip gerai užmaskuota. Anglai nepaprastai moka gyventi, geba sutaurinti net menkiausią materialinio pasaulio dalelytę; štai kodėl jų šlepetės — nuostabiausios pasaulio šlepetės, baltiniai skleidžia žodžiais nenusakomą aromatą; jie išmuša komodas kedru ir iškvepina; įpila tam tikrą valandą jums kvapnios, sumaniai užplikytos arbatos; veja dulkes, nutiesia kilimais laiptus nuo pirmos pakopos iki tolimiausių namo užkaborių, nušveičia rūsio sienas, išblizgina įeinamųjų durų plaktuką, suminkština karietos spyruokles; materiją paverčia maistinga ir pūkine, blizgančia, švaria terpe, kurioje siela alpėja iš palaimos; bet sukuria bjaurią gerbūvio monotoniją, gyvenimą be kliūčių, atima iš jo pojūčių spontaniškumą, trumpai sakant, padaro jus automatu..."[14]

Grafienės prigimtyje būta šito patogaus materializmo, bet ji, be abejo, pranoko kitus protu ir charakteriu. Nebuvo nei įtari, nei priekabi, nei landi kaip Evelina Hanska. Kai atsidavė jam, atsidavė nuoširdžiai, atvirai. Ji nepaisė aukštuomenės nuomonės ir rodėsi su Balzaku Italų teatro ložėje, bet nereikalavo, kad jis priklausytų tik jai vienai. Ji suprato, kad menininkui reikia laisvės, ir ją smagino jo nuotykiai.

Yra žinoma, kad 1835 metų birželio 16 dieną Balzakas išvyko į Pajūrio Bulonę, kur išbuvo šešias dienas. Rugpjūčio 29-ąją vėl vizavo savo pasą, kad galėtų keliauti į Bulonę, ir išvažiavo rugpjūčio 31-ąją samdyta brikele, kurią grąžino račiui Panarui po savaitės. Bulonė — uostas, iš kurio plaukiama į Angliją. Balzakas tikriausiai palydėjo grafienę Viskonti, vykstančią į gimtąjį kraštą, kur ji keti-

[14] *Balzac. Le Lys dans la Vallée* („Pléiade", t. VIII, p. 947—948).

no praleisti du mėnesius. Visiškai galimas daiktas, kad, vėl pagautas aistros, dar kartą važiavo į Bulonę jos sutikti, kai ji grįžo į Prancūziją. Kaip visada, tikėdamas jam vienam skirto vardo galia, jis gavo leidimą vadinti ponią Viskonti Sara (toks buvo antras jos vardas), o ne Fani, kaip vadino ją visi. 1836 metais grafienė Gvidoboni-Viskonti pagimdė sūnų. Sklido kalbos,— bet įrodymų nebuvo,— kad vaiko tėvas — Balzakas. Vaikas buvo pakrikštytas Lioneliu Ričardu. Atrodo, Onorė būtų garsiau skelbęs tokią garbingą tėvystę, jei būtų ja tikėjęs. Beje, ar nebuvo vienas iš vardų, duotų naujagimiui (Lionelis), Bonvalio vardas?

Sara ilgai buvo Balzako meilužė ir išliko jam dosni bei gera. Kai *Chronique de Paris* žlunga ir Balzakui reikia kuo greičiau bėgti iš Paryžiaus, ji sugalvoja *combinazione*[15], kuri padeda užpjudytam rašytojui garbingai pasišalinti.

Mirė Emilijaus Gvidobonio-Viskončio motina. Jis visiškai nenori skirtis su savo vaistinėle bei orkestru ir važiuoti į Turiną atsiimti jam priklausančios palikimo dalies. O reikalas labai painus. Likusi našle po pirmo vyro — grafo Pjetro Gvidobonio, su kuriuo turėjo du vaikus, velionė ištekėjo už prancūzo, Pjero Antuano Konstanteno; iš antros santuokos gimė sūnus, kuris buvo pakrikštytas Loranu. Paveldėtojų interesai susidūrė... *Contessa* mano, kad meilužis, buvęs advokato klerkas, įstengs puikiai apginti jos vyro teises. Reikia tučtuojau siųsti Balzaką su įgaliojimais į Turiną. Jis labiausiai tinka, kad šis reikalas būtų greitai sutvarkytas ir turtas teisingai padalytas. Šis idealus tarpininkas gaus komispinigius nuo atgautos dalies. Gudrus būdas pagelbėti Balzakui.

Įdomu pažymėti, kad, mylėdamasis su Sara, jis paslapčia susirašinėjo su moterimi, kurios niekad nematė ir kurios žinojo tik vardą — Luiza. Ji parašė jam, kaip daugelis kitų, jo leidėjo adresu. Po velniškų markizės de Kastri išdaigų Balzakas nelabai pasitikėjo nepažįstamosiomis.

„Vaikiškas mano patiklumas buvo daug kartų skaudžiai išbandytas, o jūs turbūt pastebėjote, kad gyvulių įtaru-

[15] Gudrybė (*it.*).

mas tiesiogiai proporcingas jų silpnumui... Bet retkarčiais aš parašau, kaip vargšas keleivis, kuris prasižengia įsakymui, negrįžta į kareivines ir kitą dieną yra nubaudžiamas... Žinokite, kad gero manyje daugiau, negu spėjate; kad mano pasiaukojimas beribis, kad aš jautrus kaip moteris, o vyriškumo tėra manyje energija; tačiau tai, kas manyje gali būti gera, nustelbta visada darbu apsivertusio žmogaus povyzos... aš egoistas, kaip visi tie, kurie pasmerkti prievartiniam darbui; aš tarsi katorgininkas su patrankos sviediniu, prirakintu prie kojų, o dildės neturiu... Esu įkalintas savo darbo kabinete nelyginant laivas, sukaustytas ledų..."[16]

Jis neatstumiąs šitos ištiestos rankos, bet negalįs išsivaduoti iš savo kalėjimo. „Palikite mane mano vienuolyne ir leiskite ridenti sunkų savo akmenį; tikėkite, kad jei būčiau laisvas, elgčiausi kitaip." Vieną vienintelį kartą gyvenime, sakė jis, buvo sutikęs atsidavusią meilę, kuri taikstėsi su jo darbu; angelą, kuris dvylika metų atiminėjo dvi valandas per dieną iš draugijos, šeimos, pareigos, kad jį paguostų ir jam padėtų. Niekad daugiau tokios nesutiko. Jam buvo malonu vaizduotis savo korespondentę jauną, gražią, protingą, tačiau jis norėjo, kad šitas jausmas liktų paslaptyje. Jo partnerė irgi išsisukinėjo. Galų gale paslaptingajai Luizai atiteko geriausioji dalis: ji gaudavo gražiausius pasaulyje laiškus, pati nieko neduodama, nes Onorė nieko nereikalavo. Iš teisybės tokį nepaprastą santūrumą paaiškina aktyvus Saros Gvidoboni-Viskonti vaidmuo jo gyvenime.

XXII

KEISTA IŠKYLA

> Kai šitame gyvenime nebeįmanoma pasigrobti infančių, reikia dirbti arba mirti iš nuobodulio.
>
> Eženas Delakrua

Balzakas išvažiavo į Turiną 1836 metų liepos 25 dieną. Su šia reikaline kelione buvo susijęs romantiškas nuotykis.

---

[16] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 30—32.

Per Žiulį Sando susipažinęs su dailia trisdešimt trejų metų moterimi, Karolina Marbuti iš Limožo, Balzakas sutiko išspausdinti žurnale *Chronique de Paris* jos autobiografinę novelę K. Marselio slapyvardžiu. Ponia Marbuti buvo kilusi iš senos protestantų giminės; jos senelis iš motinos pusės, Žanas Emė de Lakostas, buvo La Rošelės deputatas Įstatymų leidžiamajame susirinkime, o paskui Senjorų tarybos narys. Karolinos tėvas, Fransua Petinjo, Limožo teismo patarėjas, mirė 1825 metais. Dar ankstyvoje jaunystėje ši romantiška, veržli, garbėtroška mergina teikė nemaža rūpesčių garbingai savo šeimai. Garsiai skelbė, kad baisisi provincijos gyvenimu ir niekina miestietiškus prietarus. „Provincialas,— rašė ji,— be nuostolių ir pelno, nieko daugiau nežino ir nejaučia; todėl jo santykiai su žmonėmis sausi, vienodi, o gyvenimas — be poezijos."[17]

Girdėdamas tokias kalbas, teismo patarėjas nusprendė, kad Karoliną reikia kuo greičiausiai ištekinti. Vyru buvo išrinktas Žakas Silvestras Marbuti, teismo raštvedys, tiesą sakant, prasta partija; vaikinas nešė į gaištantį vabzdį, bet buvo karališkojo prokuroro sūnus ir žemvaldys. 1823-iaisiais, kai juodu susituokė, jaunajam buvo trisdešimt dveji metai, jaunąjai — devyniolika. Mergaudama Karolina rašė eilėraščius, o dabar, neradusi pasitenkinimo santuokiniame gyvenime, ėmė rašyti romanus. Kadangi Limože jos namai buvo visiems atviri, juose greitai susikūrė literatūrinis salonas. Gerai vaišinami svečiai, paslapčia įsimylėję namų šeimininkę, prašydavo ją paskaityti savo eiles. Apiberdavo pagyromis ir praminė „Limožo Mūza". Kai Mūza skaitydavo, jos vyras pasišalindavo iš salono, nes jam būdavo ne itin malonu — ji apdainuodavo savo potroškius ir nusivylimus.

Karališkasis prokuroras ir jo žmona gaižiai prikaišiojo marčiai, „kad priima kiekvieną pašlemėką", kad „pernelyg puošiasi" ir dedasi „neprilygstama moterimi". Nors apsupta būrelio garbintojų, iki dvidešimt aštuonerių metų ji buvo ištikima teismo raštvedžiui, o tai buvo žygdarbis. Bet 1831-aisiais Limože pasirodė Gijomas Diupiuitrenas. Šis garsus gydytojas, Otel Djė ligoninės vyriausiasis chirur-

---

[17] *Chronique de Paris*, 17 *avril* 1836, p. 76.

gas, Akademijos narys, Liudviko XVIII pakeltas į aristokratus, buvo kilęs iš Limuzeno. Didieji žmonės, kai juos kamuoja politinė garbėtroška, stengiasi panaudoti savo užmačioms ryšius su kraštiečiais. Baronas Diupiuitrenas iškėlė savo kandidatūrą į Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą Aukštutinės Vjenos departamente ir praleido mėnesį Limože, pas ponus Marbuti. Dailioji Mūza pasisiūlė supažindinti jį su vietine diduomene ir buvo apstulbinta jo proto. Jis patarė jai, ką skaityti, ir, anot jos, „perprato intymiausias jos mintis". Diupiuitrenas, turėjęs didelį pasisekimą tarp moterų, be jokio vargo užkariavo provincijos Mūzos širdį. Na, o dėl rinkimų, tai tikėjo pergale, nes konkurentas tebuvo kažkoks nežymus kaimo gydytojas. „Jis naiviai pasikliovė savo privalumais ir garsu... bet, kaip ir dera, genijų nurungė „savas žmogus"[18].

Diupiuitrenas įsižeidęs išvažiavo iš Limožo ir daugiau ten nesugrįžo. Tada Karolina išdūmė į Paryžių, „prasimetusi sveikata", ir paviešėjo La Rošelėje (ten Lakostai turėjo dvarą), prasimetusi kita priežastimi — pasimatyti su Sando. Mažasis Žiulis, nešiojąs ant paraištės širdį, sužeistą Žorž Sand, nusipelnė Limožo Mūzos malonę. Ororos Diudevan pavyzdys tada varė iš proto visas provincijos mokslinčes, svajojančias apie šlovę ir meilę. Karolina Marbuti, jausdama, kad jos talentas rūdija Limože, nuolat bendraujant su prasčiokais, galų gale išgavo iš nuolaidaus vyro leidimą apsigyventi Paryžiuje padoria dingstimi — kad galėtų duoti geresnį išsimokslinimą dukterims. Vylėsi susitikti ten su Diupiuitrenu, bet šis, tvirtai pasiryžęs nepaversti trumpo nuotykio neparankiu ryšiu, davė jai suprasti, kad doras vyriškis neprivaląs kompromituoti ištekėjusios moters. Atsibodėjimas ir apgaulė niekad nestokojo dorybingų pasiteisinimų. Kas galėjo paguosti Mūzą? Žiulis Sando? Ne kažin kokia žuvelė: Karolina pasilaikė jį kaip draugą, bet panūdo susimedžioti stambesnį žvėrį. Praversti galėjo Sent Bevas, labai vertinamas kritikas. Pakvietė jį pas save. „Jis buvo mažutis, geibus, liesas, nerangus. Dėl žlibumo

---

[18] *Henri Mondor. Anatomistes et Chirurgiens, Guillaume Dupuytren*, p. 306 (*Paris, Editions Fragrance*, 1949).

ir nežmoniško baikštumo eidamas keistai krypavo. Žodžiu, karikatūra..."[19]

Liko Balzakas, moterų draugas ir paskutinė viltis. Apie jį Limože jai buvo pasakojusi draugė Liusilė Nivė (mergautinė pavardė — Turanžen), Ziulmos Karo sesuo, ir ji susižavėjusi skaitė jo knygas. Parašė jam keletą laiškų, bet nedrįso išsiųsti, paskui, 1833 metais, parašė dar vieną ir išsiuntė, tačiau jis jo negavo. Bet kai Sando apsigyveno pas Balzaką, susitikti su didžiuoju žmogumi pasidarė įmanoma. Ponia Marbuti buvo pakviesta pietų į Kasini gatvę, paskui — bendradarbiauti žurnale *Chronique de Paris*. Pasipasakojimai, kurių ji nešykštėjo, nes buvo plepi, nuoširdi ir užslopinusi kūniškus savo instinktus, džiugino Balzaką, provincinės psichologijos mėgėją. Važiuodamas į Turenę, pasisiūlė ją vežtis ir parodyti Luaros pilis; ji atsisakė.

Balzakas — Emiliui Renjo (Sašė, 1836 metų birželio 27 diena):

„Šiuo laišku pranešu tau, senasis paukšti, kad šimtinė frankų ar penkiasdešimt ekiu praverstų senajam jūsų Marui plikšiui, nes, baigęs „Senienų muziejų" ir greičiausiai *Ecce homo*[20], norėčiau pasigėrėti Šenano ir Šamboro pilimis, kurios man pakeliui... Kaip einasi Žiuliui? Neužmirškite taip pat Betiuno ir Levelio. Galite surizikuoti ir nuskinti gėlytę nuo gražiosios ponios Marbuti skruosto; jeigu ji būtų panorėjusi apžiūrėti su manim Turenės pilis, nebūtų gailėjusis, kad leidosi į šią gražią kelionę..."

Po mėnesio pasitaikė nuostabi proga paiškylauti su Karolina — kelionė į Turiną dėl Gvidoboniams-Viskončiams atitekusio palikimo. Šį sykį Limožo Mūza sutiko. Ji turėjo penkis šimtus frankų; galės padengti dalį išlaidų. Kad išvengtų skandalo, persirengs vyru ir lydės Balzaką kaip jo sekretorius ar pažas.

Mintį šitaip persirengti vėl pakišo Žorž Sand. Karolina, pakerėta Noano valdovės, nusprendė pasekti jos pavyz-

---

[19] *Claire Brunne* (Karolinos Marbuti slapyvardis). *Notice sur Sainte-Beuve* (Simonos Morua kolekcija).

[20] Štai žmogus. (*Lot.*)

džiu. Užsisakė pas siuvėją Biuisoną, kuris siuvo Balzakui skolon, drabužius, reikalingus kelionei. Išvažiavimo dieną Karolina pasirodė Kasini gatvėje su keliondėže, kurioje tebuvo viena moteriška suknelė ir baltinių savaitei. Kieme jau stovėjo pašto karieta, pakinkyta ir pakrauta. Sando ir Balzakas laukė. Ponia Marbuti užlipo persirengti, o kai nusileido su redingotu, su vytele rankoje, ryžtingu veidu, jie nutarė, kad ji žavinga. Žiulis žiūrėjo, kaip ji išvažiuoja su Onorė, ir net truputį pavydėjo. Pavydėti laimės kitiems ir nesugebėti susikurti savosios — tokia buvo jo prigimtis.

Karolina Marbuti — poniai Petinjo de Lakost (Turinas, 1836 metų rugpjūčio 2 diena):

„Tave nustebins šito laiško data, brangioji mamyte. Tau ir į galvą neateina, kad esu Italijoje, už dviejų šimtų ljė nuo įprastinio savo būsto. Viską paaiškinsiu, bet tik tau. Tau vienai patikėsiu šios kelionės paslaptį, nes žinau, kokia tu santūri...

Taigi papasakosiu, kaip mane, taip pat Naną[21], per Žiulį Balzakas kartą pakvietė pietų. Jau seniai buvau nusprendusi, kad tą dieną, kai mudu susitiksime, turiu jį suvilioti. Mano noras buvo tvirtas. Man pavyko — aš jį pakerėjau...

Po kelių dienų jis (Balzakas) aplankė mane; ruošėsi važiuoti į Turenę, o grįžęs — į Italiją... Turenėje jis gailėjosi, kad nėra manęs, ir, grįžęs į Paryžių, pasisiūlė vežtis mane į Turiną, iš ten — į Genują, o gal ir į Florenciją. Aš ilgai dvejojau, bet pagaliau nusileidau. Kokia graži kelionė! Išvažiavome iš Paryžiaus pašto karieta ir po kelių dienų išlipome Turine, persikėlę per Alpes — Mon Seni tarpekliu — ir apsilankę Grand Šartrezėje. Ten prisiminiau tave. Tu irgi keliavai šiomis vietomis. Iškilo atmintyje tavo pasakojimai. Supratau, kodėl su tokiu entuziazmu meni šią kelionę.

Esu viena su Balzaku, be tarno. Jis sumanė perrengti mane vyru, ir aš sužavėta šia apranga, kuri, beje, man tinka. Manęs niekas neatpažįsta, ir aš mėgaujuosi be galo įvairia, žavia, nauja laisve. Visa tai man, keistuolei, prie širdies. Turine mane visi laiko Balzako sekretorium. Jis

---

[21] Ana de Masak (Sidoni As slapyvardis) buvo artima Karolinos Marbuti ir Žiulio Sando draugė. Su jais ji gyveno La Rošelėje.

mane labai myli ir manim rūpinasi. Bet aš, deja, sirguliuoju. Laimė niekad nėra visiška. Liūdni mano negalavimai pasireiškė labiau negu kada nors; slepiu juos kiek galėdama, bet jie mane baisiai nukamavo kelyje. Nesveikavau visą mėnesį Paryžiuje, ir jei ne įprastinė mano narsa, niekad nebūčiau drįsusi nepaisyti tos bjaurios negalės, kuri dėl varginančios kelionės galėjo virsti rimtu susirgimu. Nieko panašaus neatsitiko; man net truputį pagerėjo.

Kaip visi įžymūs žmonės, Balzakas labai užvaldytas savo idėjų ir ne itin malonus. Bet jis turi tiek vidinės jėgos ir galios, visa jo būtybė trykšte trykšta tokiu prakilnumu, jog patinka žmonėms. Išvaizda nekokia; veidas, nors išraiška labai žavi, keistas.

Gyvename kaip kunigaikščiai. Balzakas turi rekomendacinių laiškų iš ambasados, ir todėl mudu galime bendrauti su pačiomis viršūnėmis. Šiandien jis pietauja pas vieną senatorių; važiuosiu jo parsivežti dešimtą valandą už dviejų lyė nuo Turino ir iš anksto džiaugiuosi šiuo puikiu vakaru, kurį praleisime atvirame fajetone. Beje, fajetonas visada mano žinioje.

Turiu prašmatnius kambarius ir esu puikiai aptarnaujama. Visa tai juo įstabiau, kad Balzakas neturi nė skatiko, kad paskendęs skolose ir kad tik nežmonišku darbu išlaiko savo padėtį ant ribos prabangos ir finansinio kracho, kuris gresia jam kas dieną.

Jo nuomone, aš turiu „apsčiai įgimtų sugebėjimų"; jis nori pasodinti mane prie darbo, kuris duotų dvidešimties tūkstančių livrų rentą. Bet turiu tave įspėti, kad tas žmogus kupinas visokiausių užmojų ir kad su juo pasikliauti galima tik dabartimi! Taigi mažai ko tikiuosi. Jis norėtų, kad rašytume kartu teatrui pjeses..."[22]

Po Balzako mirties ponia Marbuti aprašė šią kelionę, paskelbusi, kad aprašymą „padiktavęs jai per spiritizmo seansą" pats velionis! Šiame aprašyme yra keletas papildomų smulkmenų. Grand Šartrezės vienuolyne, į kurį jie nujojo ant mulų, tėvų vienuolių neapgavo vyriški Karolinos drabužiai, ir jie į vidų įleido tik Balzaką. Truputį to-

[22] Simonos Morua kolekcija.

liau Karolinos dėmesį patraukė kažkoks upelis. „Kaip būtų gera išsimaudyti!" — šūktelėjo ji. Ir štai kaip nupasakoja šią sceną „Balzako šmėkla":

„Išsirinkome geriausią vietą. Jūs buvote nukelta nuo mulo ir per krūmynus nusigavote prie upelio, paauksinto ilgų saulės spindulių, kurie smelkėsi pro medžius... Pagaliau aš galėjau padėti jums pasidžiaugti šia maudyne ir pats išsimaudyti. *Mia cara!*[23] Jūs pasakėte, kad nelipsite į vandenį, kol nenueisiu šalin; o buvote baisiai išvargusi; maudynė galėjo jus atgaivinti; jūsų mulo balnas, sakėte, trynė ir skaudino jus. Bet jei neduosiu žodžio, kad pasišalinsiu, atsisakysite šito nusiprausimo, taip jums reikalingo... Jūsų valia buvo nepalaužiama. Turėjau nusileisti. Nenoriu čia pasakoti, kiek man tai atsiėjo nei kokios nuostabios svajos kilo mano vaizduotėje per tas kelias minutes, kol jūsų nebuvo! Aš, matyt, įvariau jums baimę. Jūs nusimovėte tik kelnes ir, atsitūpusi į tekantį vandenį su redingotu, saugojančiu jus nuo bet kokio žvilgsnio... teišbuvote vandenyje porą minučių. Buvau prižadėjęs pasišalinti, bet kaip išlaikyti žodį? Susieškojau šalutinį keliuką, tikėdamasis jus užklupti, patyliukais įsukau į jį. Bet jūs, bijodama, kad nepaklausysiu, panirote į vandenį kartą ar du ir, kai pasirodžiau prieš jus, jau rengėtės. Pavėlavau!.."[24]

Turine, nuostabiame mieste didingomis gatvėmis, keistoji pora apsistojo „Europos" viešbutyje. Jie gavo gražiausią apartamentą. „Sekretorius Marselis" apsigyveno paradiniame kambaryje; Karolina nustebo — ten ant pakylos stovėjo karališka lova. Balzako kambario, kuklesnio, durys buvo į aną kambarį, bet kaimynai nebendravo. Karolina taip viską aiškina motinai:

„Pasilikau sau t e i s ę b ū t i l a i s v a. Mus turėjo sieti tik paprasčiausia draugystė. Visa kita bus užgaida, jei aš panorėsiu. Laikau save juoba laimingesne, kad įkvėpiau tokią meilę, kuri retai pasitaiko mūsų laikais. Supranta ją dar šiek tiek tik menininkai, daugiau niekas iš visos tautos

---

[23] Mano miela! (*It.*)
[24] Simonos Morua kolekcija.

net nenujaučia, kad tokios meilės esama. Ar moteris menininkė ganėtinai laisva, kad galėtų jos ieškoti — ir ją rasti?

Nesu labai entuziastingai nusiteikusi. Mano požiūris į meilę pasikeitė, kai pažinau tikrovę ir įžymių žmonių charakterį, poreikius, prigimtį. Esame mylimos tik tada, kai gebame valdyti savo jausmus, kai protas išlieka blaivus... Šitai ir ištiko mane šiomis aplinkybėmis. Bet ar galėsiu visada tvardytis? Štai klausimas.

Balzakas labai geras, santūrus ir atsidavęs, kaip kiekvienas didžio charakterio žmogus, bet jam labiau rūpi ateitis ir garbėtroška negu meilė ir moterys. Meilė jam reikalinga kaip gimnastika. O šiaip visas jo gyvenimas — darbas. Ar bus priimtinos man visada šitokios sąlygos? Svarbiausia, ar patenkins jos mano meilės troškulį? Bijau, kad ne. Bet toks gyvenimas; reikia priimti jį tokį, koks yra..."[25]

Kai Balzakas, praėjus šešeriems metams po šitos kelionės, 1842-aisiais, išleido „Grenadjerę", šią novelę paskyrė KAROLINAI. Kelionės poezijai — dėkingas keliauninkas. Poniai Hanskai jis rašė:

„Kelionės poezija" ir buvo tik poezija, ne kas kita. Aš jums nuoširdžiai papasakosiu, kaip viskas buvo, o kai atvažiuosite į Paryžių, parodysiu ją — už bausmę. Pamatysite, kad niekad nemėgau tokių moterų kaip ponia de Lamartin, kurias pamačius prisimeni senoviškos komedijos eiles:

Ak, po šimts, ševaljė, tebūnu be galvos,
Jei ta velnio nosis ne tamsmėlynės spalvos!

Šitomis eilėmis iki ašarų prajukdžiau saloną, kai buvo paklausta mano nuomonės.

Tai buvo, *cara diva*[26], artima ponios Karo draugė. Nuo to laiko jos daugiau nemačiau. Reikia pasakyti, kad jos protas nuostabus..."

Retai kada Svetimšalei buvo pranešama gryna tiesa, bet Balzakas ir Karolina, kiekvienas skyrium, atkakliai

[25] Simonos Morua kolekcija.
[26] Brangioji dievaite. (*It.*)

tvirtino, kad per tą iškylą, trukusią dvidešimt šešias dienas, meilužiais juodu nepasidarė. Šitą „scipionišką santūrumą" (kaip sako Balzakas) galbūt paaiškina tie „liūdni tariamojo Marselio negalavimai". Šiaip ar taip, jie liko draugais ir linksmai minė savo kelionę. „Prisiminkite, kaip žavingai pusryčiaudavome apačioje, valgomajame; didžiuliai jo langai buvo plačiai atverti į balkoną, nustatytą gėlėmis... Skaisti Italijos saulė žaižaravo ant prabangiai dengto mūsų stalo. Viskas ten buvo paruošta ir paduota iš anksto, kad būtume visiškai vieni. Skaniausios žuvys, figos, baltas itališkas vynelis, nuostabūs vaisiai..."[27]

Balzakas mėgavosi šiuo ištaigiu gyvenimu prabangiame viešbutyje ir Pjemonto aukštuomenės jam skiriamu dėmesiu. Jis iš anksto pasirūpino, kad su juo būtų elgiamasi kaip su aukštu asmeniu, ir atvažiavo su grafo Aponjo, Austrijos ambasadoriaus Paryžiuje, ir markizo de Brinjolės, Sardinijos ministro, rekomendaciniais laiškais. Turine grafas Federikas Sklopis di Saleranas, apsiskaitęs ir rafinuotas žmogus, pamėgęs Balzaką, paprašė motiną, kad įvestų jį į maloniausius salonus. Taip Balzakas susipažino su markize de Sen Toma[28], su garsiuoju kunigu Gadzera, įžymiuoju archeologu[29], su markize de Barol (mergautinė pavardė — Kolber[30]), kuri priglaudė Silvijų Peliką, kai tas išėjo iš Špilbergo kalėjimo, su grafiene Sanseverino (mergautinė pavardė — Porča[31]), žodžiu, su ištisa draugija — malonia, kultūringa ir labai rafinuota. Grafienę Sanseverino Balzakas paprašė kelių XVI a. itališkų keiksmažodžių savo apysakai „Rudžerių paslaptis".

O Karoliną, nors Balzakas ir neigė, Turinas palaikė Žorž Sand, ir ji visur buvo sutinkama su pagarba. Atsisveikinimo laiške grafas Sklopis užsimena apie ją: „Prašau perduoti linkėjimus žavingam savo kelionės draugui. Mūsų

---

[27] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 116.

[28] Markizė Karon de Sen Toma (mergautinė pavardė — Arijeta Gvasko di Bizijo) mirė 1870 metais.

[29] Kunigas Konstantinas Gadzera (1779—1859) — bibliografas, archeologas ir literatūros kritikas.

[30] Žiuljeta de Kolber de Molevrjė (1785—1864), markizo Tankredo Falečio di Barolio žmona.

[31] Frančeska Serafina Porča ką tik buvo ištekėjus už grafo Faustino Sanseverino-Vimerkačio-Tadinio iš Milano.

lytis nedrįstų rimtai pareikalauti jo savo stovyklai, bijodama, kad praras jį anoji..."[32] Balzakas atsakė: „Mano kelionės draugas siunčia jums šimtus labų dienų... Tai žavi, protinga ir dora moteris, kuri... galėdama pasprukti dvidešimčiai dienų nuo šeimyninių rūpesčių, patikėjo mano sielai švenčiausią paslaptį... Ji žino, kad aš myliu kitą, ir supranta, kad tai stipriausias laidas..."[33] Vieną vakarą Marselis nusivilko redingotą ir pasirodė pas markizę de Sen Toma su „žavingiausiu moterišku apdaru — paprastu, elegantišku, tikrai paryžietišku"[34]. Jis (ar ji) susilaukė didžiausio pasisekimo. „Jos viskas buvo žavinga, net skrybėlaitė, vadinama „bėbė", kokia tada buvo nešiojama."[35] Rimtasis ir dievobaimingasis Silvijus Pelikas visą vakarą nė žingsnio nesitraukė nuo Karolinos.

Tačiau Balzakas nepaleido iš akių savo kelionės tikslo, žodžiu, grafo Gvidobonio-Viskončio palikimo; juk grafas finansavo šią žavią kelionę. Sklopis suvedė jį su advokatu Luidžiu Kola, išmaniu juristu ir didžiu botanikos mėgėju. „Jis turėjo sodą Rivolyje, kur augino retus augalus, skirdamas jam kiekvieną akimirką, kurią įstengdavo nuvogti nuo rūsčių advokatūros pareigų."[36] Kola pakvietė Balzaką apžiūrėti jo šiltadaržių. Jį lydėjo ponia Marbuti, apsirengusi vyriškai. Kritika tikriausiai teisingai įžiūri, kad šitas apsilankymas — pradinė ląstelė „Senienų muziejaus" scenos, kurioje kunigaikštienę de Mofrinez „salonų liūto" apdaru, su vytele rankoje senasis teisėjas Blondė vedžioja „tarp savo mylimų gėlių — kaktusų ir pelargonijų"[37]. Tinkamą akimirką romanistas prisimena vaizdą, kurį jis turi ir kopijuoti, ir išgalvoti.

Luidžis Kola ir jo sūnus Arnoldas, taip pat advokatas, labai stengėsi laimėti Gvidobonio-Viskončio bylą. Tai buvo keblu, nes grafas turėjo vienamotį brolį (Loraną Konstanteną) ir nepilnametį brolėną, gimusį iš jo velionės se-

---

[32] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 319, f. 38.
[33] Laiškas, saugomas Turino Mokslų akademijoje.
[34] Simonos Morua kolekcija.
[35] Simonos Morua kolekcija.
[36] Simonos Morua kolekcija.
[37] H e n r y P r i o r. *Balzac à Turin* (*La Revue de Paris*, 15 *janvier* 1924, p. 391).

sers Masimilos ir barono Frančesko de Galvanjos santuokos. Balzakas dar ilgai susirašinėjo su ponais Kolomis, tėvu ir sūnumi, kurie kaip išmanydami kovojo su Pjemonto teisingumo nepaslankumu. Gvidoboniai-Viskončiai pasirinko veiksmingą pasiuntinį. Balzakas mielai dar būtų viešėjęs žavingajame Turine, bet Sklopis gavo iš jo protingą ir liūdną laiškelį: „Trys savaitės — užburtos Pelenės kurpaitės terminas. M a r s e l i u i laikas vėl užsidėti moters diademą ir atsisveikinti su studentiška vytele..."[38] Parvažiavęs į Paryžių per Madžorės ežerą ir Ženevą, jis padėkojo savo draugams italams.

Balzakas — grafui Sklopiui di Saleranui 1836 metų rugsėjo 1 dieną:

„Brangus grafe, Marselį ir mane labai išvargino kelionė, nes reikėjo tiek daug pamatyti — Madžorės ežerą, Ortos ežerą, Simplono perėją, Sijono slėnį, Ženevos ežerą, Vevė, Lozaną, Valseliną, Burką ir gražiąją jo bažnyčią,— jog stokojome laiko ir vogėme jį nuo miego. Ieškojome jūsų Ženevoje, bet veltui. Dairėmės visose pasivaikščiojimo vietose. „Ir čia niekur nematyti Sklopio!" — šūkčiojo Marselis.

Vėl įsitraukiau į literatūros katorgininko gyvenimą. Keliuosi vidunaktį, einu gulti 6 valandą vakaro; aštuoniolika darbo valandų, bet ir jų vos ne vos užtenka kūrybai. Kontrastas tarp mano dabartinio stropumo ir tų d v i d e š i m t š e š i ų p r a m o g a i s k i r t ų d i e n ų, kuriomis leidau sau pasidžiaugti, daro man keistą įspūdį. Kartais tiesiog rodosi, kad man viskas prisisapnavo. Tada galvoju, ar yra toks Turinas pasaulyje, paskui, prisiminęs, kaip meiliai priėmėte mane, suprantu, kad tai buvo ne sapnas.

Maldauju jus dėl šitos užsimezgusios draugystės, kuri, turiu vilties, sustiprės, nepaleisti iš akių to *procillon*[39] ir šauniojo mūsų advokato Kolos, kuriam prašau perduoti linkėjimus ne tiek nuo kliento, kiek nuo žmogaus, susižavėjusio puikiais ir iškilniais jo privalumais. Tegul, rūpin-

---

[38] Turino Mokslų akademija. Šio laiško nuorašas yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje, A. 391, f. 44.

[39] Bylelės.

damasis ponų Gvidobonių-Viskončių byla, jis pastato kairę ausį[40]...

Jei rašysite man, adresuokite laišką: „Paryžius, Šajo, Bataj gatvė Nr. 13, poniai Diuran, našlei" ir įdėkite jį į du vokus. Tai slapta mano priebėga; nei nacionalinė gvardija (kuri, kai manęs nebuvo, nuteisė mane dešimt dienų kalėti), nei niekas kitas nežino, kad aš čia, ir neįkyri man. Ak, kaip norėčiau po pusės metų vėl nusileisti nuo Seni kalno! Bet pasaulio šviesą turi išvysti daug tomų pragaištingų kūrinių, skausmingų sakinių... *Addio.*"[41]

Interliudas buvo trumpas, bet ramdantis ir nuostabus. Saulės spindulys tarp dviejų audrų.

Versija, skirta poniai Hanskai, buvo kiek pasaldinta. „Pasinaudojęs proga, nuvykau į Turiną, kur padariau paslaugą asmeniui, su kuriuo turiu bendrą ložę Italų operos teatre,— tokiam ponui Viskončiui, kuris pats negalėjo važiuoti į Turiną, kur buvo vedama jo byla. Grįžau Simplono perėja; su manim keliavo viena ponios Karo ir Žiulio Sando draugė. Kaip numanote, gyvenau (Turine) Pjaca Kastele, jūsų viešbutyje, o Ženevoje... aplankiau Prė Leveką ir Mirabo namą... Tik jūs ir jūsų prisiminimas įstengia atgaivinti gedinčią širdį..."[42] Pramuštgalviška iškyla virto šventų vietų lankymu.

XXIII
DILEKTOS MIRTIS

> Nė viena moteris, žinokite, nenorės susidurti jūsų širdyje su mirusiais, kuriuos ten sergite.
>
> Balzakas

Vos parvažiavęs į Paryžių, Balzakas sužinojo liūdną naujieną: 1836 metų liepos 26 dieną mirė ponia de Berni. Aleksandras de Berni — Balzakui: „Pranešu jums gedulin-

---

[40] Luidžis Kola buvo kurčias viena ausimi.

[41] Turino Mokslų akademija. Nuorašas yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje, A. 391, f. 45—46.

[42] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 341—342.

gą žinią, brangusis Onorė: po baisių nervinių skausmų, trukusių dešimt dienų, kankinama dusulio ir vandenės priepuolių, šiandien, devintą valandą ryto, mirė mama..."[43] Net žinodami, jog žmonės, kuriuos mylime, pasmerkti, niekad neprarandame vilties, kad jie išgyvens tiek, kiek mes. Balzakas buvo susitaikęs su nerimastimi, kurią jau seniai kėlė rimta Dilektos liga. Dabar liūdnai priekaištavo sau, kad nebuvo šalia jos. Bet, netekusi sūnaus Armano, mirusio 1835 metų lapkričio 25 dieną Bulonjerėje, ji uždraudė Balzakui ten rodytis. Jis pasiuntė Dilektai pirmą „Lelijos" egzempliorių, išspausdintą specialiai jai. Ji jau buvo skaičiusi rankraštį. Dilekta patyrė paskutinį gyvenimo džiaugsmą, skaitydama šiuos kupinus įstabios pagarbos žodžius: „Ji buvo man ne mylimoji, o didžiausia meilė... Tapo tuo, kuo buvo Beatričė Florencijos poetui, nepriekaištingoji Laura — Venecijos poetui, didžių minčių motina, slapta išganingų apsisprendimų priežastis, atrama ateičiai, šviesa, kuri spindi sutemose, kaip lelija juodoje lapijoje... Ji įkvėpė man ištvermę, kurios nesigėdytų ir Kolinji, išmokė nugalėti nugalėtojus, pakilti po pralaimėjimo, nualsinti stipriausius varžovus... Dauguma mano minčių kilo iš jos, kaip kvapai sklinda iš gėlių..."[44] Ji atpažino save kiekvienoje šios knygos eilutėje. „Pamokomasis laiškas" tebuvo esmė to, ko ji seniai stengėsi jį išmokyti. „Viskas gražu, viskas gera jumyse, tad panorėkite... Tebūnie jūsų elgesys paprastas, kalbėsena švelni; būkite išdidus, bet ne pasipūtęs, o svarbiausia — kuklus..."[45]

Lora de Berni gydytojų buvo pasmerkta ir tai žinojo, bet ir toliau draudė Balzakui lankytis Bulonjerėje. Norėjo, kad jis prisimintų ją tik gražią ir sveiką. Dėjosi nepraradusi sielos giedros, kuri suklaidino Balzaką, ir jis nematė, kad pavojus čia pat. Tuo metu jis iki kaklo buvo pasinėręs rūpesčiuose: buvo likviduojamas *Chronique de Paris*, vedamos derybos su našle Bešė, rengiamasi į kelionę Italijon. Manė dar suspėsiąs nuvažiuoti į Bulonjerę.

---

[43] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 117.

[44] *Balzac. Le Lys dans la Vallée* („*Pléiade*", t. VIII, p. 883).

[45] *Balzac. Le Lys dans la Vallée* („*Pléiade*", t. VIII, p. 893, 898).

Lora vylėsi pasišaukti jį paskutinę savo valandą. Laikė „Leliją" ant lovos ir vis skaitė ponios de Morsof mirties sceną. Jos Feliksas de Vandenesas taip pat pasirodys ir palengvins jai žiaurų išsiskyrimą su pasauliu. Anrijetė de Morsof mirė apgailestaudama, kad atsisakė meilės džiaugsmų; Lora de Berni neapgailestavo to, ką suteikė ir ką pati patyrė. Ji atrado, mylėjo ir išugdė genijų. Ir tuo didžiavosi. Pajutusi, kad artėja galas, paprašė sūnų Aleksandrą perspėti Onorė ir atvežti į Nemūrą. Aleksandras užgaišo dvi dienas. Gulėdama miegamajame, iš kurio matė tik medžius ir dangų, ji paprašė paduoti jai veidrodį ir susitvarkė plaukus. Žinojo esanti labai sunykusi, bet prisiminė, kaip Balzakas piešė jai „jaudinantį, graudų skausmo palaužtos moters žavesį". Gydytojui pasakė: „Noriu išgyventi iki rytojaus". Bet rytojaus dieną Aleksandras parvažiavo vienas. Veltui visur ieškojo Onorė. Gal jis lindėjo kurioje nors savo slėptuvių? Ne, buvo išvykęs į Italiją. Lora de Berni jautėsi taip išsekusi, jog žinojo neištversianti, kol jis sugrįš. Viskas baigta: ji jo nebepamatys; dabar gali mirti. Liepė pašaukti kunigą Grasė, Greco kleboną; šis temstant suteikė jai paskutinį patepimą[46].

Aleksandrui pasakė: „Mano sekretere rasi ryšulėlį, keletą kartų perrištą storu vilnoniu siūlu. Tai Onorė laiškai. Sudeginsi juos..." Jis pažadėjo ir kitą rytą, kai tik ji mirė, sumetė į ugnį penkiolika metų trukusį meilės susirašinėjimą. Galima įsivaizduoti, kaip apgailestavo Balzakas, sužinojęs, kad šitaip dingo gražiausi jo jaunystės ugnies liudininkai. Luizai, paslaptingai savo korespondentei, jis rašė:

„Asmuo, kurio netekau, buvo man daugiau negu motina, daugiau negu draugė, daugiau negu tai, kuo vienas žmogus gali būti kitam... Ji palaikė mane per didžiausias audras žodžiu, veiksmu, pasiaukojimu. Šiandien aš gyvas jos dėka: ji buvo man viskas. Nors paskutinius dvejus metus liga ir laikas mudu atskyrė, bet neišleidome vienas kito

---

[46] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 118.—*Albert Arrault. Madame de Berny, éducatrice de Balzac*, p. 230—244 (*Tours, Arrault et Cie*, 1945).—*Geneviève Ruxton. La Dilecta de Balzac*, p. 256—267 (*Paris, Plon-Nourrit*, 1909).

iš akių; ji veikė mane; buvo mano moralinė saulė. „Slėnio lelijos" ponia de Morsof tėra blanki menkiausių to asmens privalumų išraiška: tai tik tolimas atspindys, nes man koktu viešai prekiauti savo jausmais; ir niekad niekas nesužinos, kas mane ištinka. Ir štai tarp naujų mane užgriuvusių negandų atėjo ir tos moters mirtis..."[47]

Jį iš tikrųjų užgulė naujos negandos. Šeimyniniai rūpesčiai: jiems ant sprando užsikorė vienas Loransos sūnus, Alfredas de Monzeglis,— alkanas, basas, nuogas; Gerbiamoji motušė, atidavusi Anri paskutinius savo turto likučius, šaukė Onorė: „Sūnau, duonos!" Siurviliai grūmėsi su administraciniais organais, kaip Balzakas su laikraščiais, priešiškai sutikusiais „Slėnio leliją". Nelaimingajai Lorai, „mielai savo eretikei", Gerbiamoji motušė patarė ieškoti paguodos tikėjime.

Ponia Balzak — Lorai Siurvil 1836 metų gegužės 3 dieną:

„Taip, tikintys žmonės laimingi ir geresni; vadinasi, tikėjimas, padedantis pasiekti šį tikslą, geras ir reikalingas... Didelis religijų įvairumas ir skaičius liudija, kad žmonėms visada reikėjo turėti religiją... Taip, mano angele, tu įžengei į tokį savo likimo tarpsnį, kai reikia moralinės paramos... O, taip, brangioji, žinai, kas yra malda, bet nežinai, kiek joje žavesio... Tavo sielos dar neprisilytėjo Viešpaties glamonė... Ta kūno ramybė ir palaima, kurią pajunti, kai magnetizuoju tave,— tik šešėlis to, kas yra malda..."[48]

Regis, lyginti magnetines sroves su Viešpaties glamone — piktžodžiavimas prieš dievą. Bet ponia Balzak darė tai skatinama geriausių ketinimų. Nors ir kokia neturtinga buvo, ji vis dar norėdavo palepinti dukterį: „Kai Onorė įteiks tau penkis šimtus frankų (kad perduotum man), būk tokia gera, įkalbėk vieną dailutę damą, kurią myliu labiau už gyvenimą, kad priimtų šimtą frankų ir padarytų man malonumą nusipirkdama aštuonis metrus nėrinių. Aš to

---

[47] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 131.

[48] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381.

noriu, ir sako tai m o t i n a..."[49] Ji rašo, kad pasipiktinusi kanalų priešininkais; jei nebūtų krikščionė, eitų nusukti jiems galvos.

Tuo tarpu Balzakas maldavo ponią Hanską užimti nuo šiol jo patarėjos ponios de Berni vietą, kurioje būdama ši parodė tiek meilės ir išminties:

„Jos įpėdine skiriu jus, kuri turite tiek prakilnumo, jus, kuri būtumėte parašiusi ponios de Morsof laišką, tik netobulą nuolatinių jos patarimų dvelksmą, jus, kuri būtumėte gebėjusi mažių mažiausiai jį išdailinti... Tiktai, *cara,* nedidinkite mano sielvarto gėdingomis abejonėmis: tikėkite, kad žmogus, beje, taip prislėgtas rūpesčių, nesunkiai pakelia šmeižtą ir kad dabar tegul visi kalba apie mane, ką nori,— aš numoju į tai ranka. Paskutiniuose savo laiškuose, kaip žinote, patikėjote dalykais, kurie nesuderinami su tuo, ką žinote apie mane..."[50]

Jis pridūrė: „Nemanau, kad darau šventvagystę užantspauduodamas savo laišką jums antspaudu, kuriuo naudojausi rašydamas poniai de Berni"[51]. Galbūt tai nebuvo šventvagystė; tačiau tikrai buvo klaida. Įtarioji Evelina negalėjo perimti kilniaširdės Dilektos vaidmens. Daug labiau šiam vaidmeniui būtų tikusi Ziulma Karo. Ji nuoširdžiai atjautė Balzaką.

Ponia Karo — Balzakui 1836 metų spalio 7 dieną:

„Supratau, kokia didelė žaizda atsivėrė jūsų širdyje, ir kartu su jumis apverkiau tą angelišką būtybę, kurios didžiausių kančių nė nematėte. Onorė, ar niekas nepasikeitė jumyse, jūsų gyvenime? Neturiu teisių, kurias turėjo ji, negaliu kalbėti su jumis taip, kaip kalbėjo ji, bet manęs nevaržo drova, kuri taip dažnai užčiaupdavo jai burną. Nors ir prašote neliesti šios temos, bet aš paklausiu: ar tą dieną, kai jus ištiko šis lemtingas smūgis, nesupratote, kad gyvenime yra kažkas svarbiau negu kišeninis peiliukas už aštuonis šimtus frankų ir lazda, kurios nuopelnas tas,

---

[49] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381.
[50] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 344.
[51] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 345.

kad kreipia žmonių akis į jus? Kokia tai šlovė „Eugenijos Grandė" autoriui!.."[52]

Frapelio stoikė barė savo draugą Onorė. Į kokius klystkelius pastūmėję jį tie smilkalų debesys, tos diduomenės moterys, tie prašmatnūs dendžiai? Jis skundžiąsis, kad visiškai nusigyvenęs. Bet ar ne pats kaltas? Per paskutinius aštuonerius metus, uždirbdamas aukso kalnus, jis prisidaręs daugiau skolų, negu turėjęs savo literatūrinio kelio pradžioje. Ar iš tiesų mąstytojui pragyventi reikia tokių didžiulių sumų? Kam jam vaikytis materialinių džiaugsmų? Argi galima gerai rašyti, kai tau prie gerklės peilis? „Onorė, kokį gyvenimą sugadinote, kokiam talentui pakirpote sparnus!.."[53] Dėl sugadinto gyvenimo, tai buvo jos teisybė, o dėl talento — ji klydo. „Kada galų gale, *dearest*[54], pamatysiu jus dirbantį tam, kad dirbtumėte?.. Tada parašytumėte tokių nuostabių, tokių gerų dalykų!" Betgi jis juos rašė! Kliūtys, audros ir nesaikingumai neišbaidė jo kūrybinio genijaus.

Poniai Hanskai 1836 metų spalio 1 dieną:

„Kad žinotumėte, kokia beribė mano ištvermė; turiu jums pasakyti, kad „Rudžerių paslaptis" buvo parašyta per vieną naktį. Pagalvokite apie tai, kai skaitysite apysaką. „Senmergė" parašyta per tris naktis. „Sudužęs perlas", kuriuo pagaliau baigiasi „Prakeiktas sūnus", parašytas per vieną naktį. Tai mano Brieno, Šampobero, Monmirajo mūšiai, tai mano Prancūzijos kampanija*"[55].

„Senmergė", skirta laikraščiui *La Presse,* turėjo sutvirtinti vieną ne itin šiltą susitaikymą.

Žirardenas — Balzakui 1836 metų spalio 1 dieną: „Jūs žinote, brangus Balzakai, kad mūsų nutrūkę ryšiai nė akimirką neišdildė iš mano širdies buvusios draugystės, kurią jautėme vienas kitam... Esu nuoširdžiai jums atsidavęs ir, man regis, tai įrodęs; ir jei kuo nors jums nusikaltau, mie-

---

[52] *Balzac. Correspondance,* t. III, p. 154—155.

[53] *Balzac. Correspondance avec Zulma Carraud,* p. 228 (*Paris, Gallimard,* 1951).

[54] Brangusis (*angl.*).

[55] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 349.

lai prisipažinsiu". Taip kalba atsargus redaktorius, nenorįs prarasti rašytojo, kuriam šypsosi sėkmė. Tuo metu pirmą kartą dienraštyje pradėta dalimis spausdinti romaną. Žurnalai jau seniai šitaip publikuodavo romanus, bet mintis prikaustyti dienraščio skaitytoją, kuris lauks tęsinio, ir nepaleisti iš rankų tų, kurie skelbiasi dienraštyje, atėjo į galvą Žirardenui. Taigi Balzakas jam buvo reikalingas kaip produktyvus autorius[56].

Tema jau seniai brendo Balzako galvoje. Balzakas zoologas domėjosi „ypatinga gyvūnų pasaulio rūšimi — senmerge". Stebėjo, kaip jos, senmergės, kamuojasi, nes būtybė, nusižengusi normaliam savo lyties pašaukimui, jaučiasi nuskriausta. Geriausios iš jų savo nustelbtus troškimus ir nuslėptus gailavimus sutaurina, puolusios į labdarybę. Kitos darosi piktos, kaip romano „Tūro klebonas" Sofi Gamar. Roza Kormon, turtinga Alansono miestietė, kenčia, tiesiog virsta maniake, „dėl pernelyg ilgai užtrukusios savo skaistybės". Sulaukusi keturiasdešimt dvejų metų, ji svajoja apie santuoką, vaikus, ir rytais kambarinė randa jos lovą sujauktą.

Romanas įžūliai fiziologinis. Senmergė, kankinama geismų, nežino, katrą jaunikį pasirinkti, mat juos masina jos dideli turtai ir vešli krūtinė. Pirmas, ševaljė de Valua, pagyvenęs didikas, kadaise didelis ištvirkėlis, kuriam ir dabar ne pro šalį paglamžyti gražuolę skalbėją Siuzaną, turi didžiulę nosį, tokią, jog vien į ją žvilgtelėjęs Lavateris būtų nustatęs, kad savininkas linkęs į geidulingumą. Antras — diu Buskjė, kadaise maisto tiekėjas kariuomenei, nuplikęs ir tapęs impotentu todėl, kad „piktnaudžiavo gyvenimu". Vargšę panelę Kormon, apie tai nieko neišmanančią, apgauna platūs Buskjė pečiai ir dirbtinis kuodas ant galvos. Degdama geismu ir viltimi, ji išteka už jo ir supranta apsimulkinusi. Tuo tarpu ji paniekina trečią jaunikį, Atanazą Gransoną, jauną, dvidešimt trejų metų vyrą, talentingą ir žmonių nesuprastą, kuris iš tikrųjų įsimylėjęs masyvias Rozos grožybes. Atanazas Gransonas — Balzakas iki susitikimo su ponia de Berni, bet Roza Kormon nepa-

---

[56] R e n é G u i s e. *Balzac et le roman-feuilleton* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 283—338).

noro vaidinti Dilektos vaidmens. Gransonas šoka į upę, tekančią per Alansoną, ir žūsta. Ponia diu Buskjė, šventa moteris, „liks neiškepėlė iki paskutinio savo atodūsio".

Balzakas rašė „Senmergę" sunkiomis sąlygomis. Širdis gedėjo Loros de Berni; jį persekiojo našlė Bešė; jis kūrė tuo pat metu keletą novelių (tragišką istoriją „Prakeiktas sūnus" apie pavainikį, kurio neapkenčia tikras tėvas,— šiai novelei Balzakas panaudojo kai kuriuos senus savo eskizus[57]); „Rudžerių paslaptį", „Kotrynos Mediči" fragmentą. Tačiau jam nedavė ramybės Žirardenas. Kai „Senmergės" pradžia pasirodė *La Presse* laikraštyje, jos pabaigos nebuvo net juodraštyje. Atsirado šventeivų prenumeratorių, kurie ėmė rašyti redakcijai, piktindamiesi kai kuriomis pernelyg drąsiomis Balzako fiziologijos smulkmenomis. Juos šokiravo didžiulės panelės Kormon krūtys. Net Lora Siurvil atrodė sutrikusi. Evelina Hanska tylėjo ir nesutiko pavaduoti Dilektos literatūrinės Balzako sąžinės vaidmenyje. Kritikai tyčiojosi iš Balzako tikėjimo Lavaterio teorija ir iš to mokslo siekimo atspėti žmogaus širdį ir karštą temperamentą iš išorės ženklų. Kiti laikraščiai, kuriems romanai, spausdinami Žirardeno laikraščio atkarpoje, galėjo padaryti nuostolių, nes viliojo iš jų skaitytojus, užsipuolė tos atkarpos autorių. Pats Balzakas žinojo, kad parašęs gerą knygą; kad provincijos visuomenės vaizdas — akis badanti tiesa; kad Rozos Kormon ir jos jaunikių paveikslai originalūs, tikroviški. Bet šitoje „Prancūzijos kampanijoje", kur jis parodė tiek talento, liko vienas, be sąjungininkų.

Šitiems ariergardiniams mūšiams Balzakas vadovauja Bataj gatvėje, savo pertvarkytame būste. Niekad nepraleisdamas progos švaistyti pinigus, jis įsitaisė puošnią mansardą, „baltą ir koketišką, nelyginant šešiolikmetė grizetė", o darbo kabineto apystatai pasirinko juodą ir raudoną spalvą, užsisakė apskritiminę sofą su dvylika baltų pagalvėlių. Antuanas Fontanė susitiko Balzaką tais metais dailininko Luji Bulanžė* dirbtuvėje, kur jis pozavo su baltu abitu, susikryžiavęs ant krūtinės rankas ir karštai kalbėdamas.

---

[57] François Germain (*L'Année balzacienne* 1960, p. 21—29).

Fontanė dienoraštis: „Jo baltų abitų aprašymas. Apsilankęs pas vienuolius kartuziečius, kito apdaro jis nebenori. Abitą duoda skalbti tik vieną kartą. Niekada nesutepa rašalu. Dirba labai švariai. Beje, reikia pamatyti tuos abitus jo baldų fone; yra ten ir rausvų tonų. Kutus nukopijavo iš bažnytinių puošmenų. Bažnyčia viską daro sąžiningai. Garsią baltą savo otomanę pasidirbdino, kai laukė apsilankant vienos aukštakilmės damos; po šimts, juk reikėjo jam gražaus baldo: dama buvo pripratusi prie tokių daiktų. Atsidūrusi ant otomanės, ji neparodė nepasitenkinimo..."[58]

Iš tikrųjų „dama", Sara Gvidoboni-Viskonti, nė nemanė rodyti nepasitenkinimo ir dažnai atvažiuodavo į Šajo „pasėdėti" ant otomanės. Poniai Hanskai, kuriai nelaba jos tetulė, pavojingai gerai informuota, pranešinėjo apie šitą neištikimybę, jis užsakė (už pono Hanskio lėšas) Bulanžė paveikslo kopiją, nes vienuoliškas šio portreto skaistumas, jo nuomone, turėjo nuraminti Evą. „Štai kuo esu patenkintas — Bulanžė sugebėjo perteikti pagrindinį mano charakterio bruožą — ištvermingumą, vertą Kolinji ir Petro Didžiojo; drąsų tikėjimą ateitimi..."[59]

Jis ne tik tikėjo ateitimi, bet ir labai mėgo džiaugtis dabartimi. Viežchovnios valdovei gyvenimą piešė dramatiškai: viena gauja — kreditorių — lipa jam ant kulnų, kita — žurnalistų — grėsmingai kalena iltimis; jį slegia gedulas, jis išsekęs. Visa tai, deja, buvo tiesa. Tik reikėjo šalia šito pasyvo įrašyti į aktyvą nepalaužiamą Balzako gyvastingumą. Balzakas pralošia vieną pastatytą sumą po kitos; instinktas jam kužda, kad viskas susitvarkys. Ar jo gyvenimas — ne romanas? Jis pataisys jį, gavęs korektūras. Tą pačią dieną, kai tenka skolintis pinigų, kad turėtų ką valgyti, iš daktaro Nakaro ir iš seno darbininko, „patiklesnio negu diduomenės žmonės", jis įsigyja už šešis šimtus frankų naują lazdą. Juo labiau spaudžiamas prie sienos, juo daugiau perka, stengdamasis susidaryti iliuziją, kad yra galingas. Beje, ar tai iliuzija? Jis žino, kad ir šį kartą

---

[58] Antoine Fontaney. *Journal intime*, p. 200 (*Paris, les Presses françaises*, 1925).

[59] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 348.

jam, kaip Votrenui, užteks jėgų iššaukti dvikovon visuomenę — ir nugalėti.

1837 metų pradžioje finansinė Balzako padėtis blogesnė negu anksčiau. Jis skolingas 53 000 frankų daugiau negu 1836-ųjų gale; tai atsitiko iš dalies dėl *Chronique de Paris* kracho; bet skolos jo niekad negąsdino. Daug rimtesnė atrodo jo teisinė padėtis. Balzakas, toks pasikaustęs teismo procedūrose, pasielgė neatsargiai — žiravo Verdė vekselius, išduotus Daketui, atperkant *Chronique de Paris* pajus. Daketas, beširdis verteiva, žino, kad Verdė bankrutuoja; taigi jis gali išieškoti pinigus tik iš Balzako, ir kadangi šis kadaise buvo „komersantas" (spaustuvės ir liejyklos laikais), Daketas turi teisę reikalauti jį suimti ir pasodinti į kalėjimą už skolas. Toks tada buvo įstatymas. Balzakas supranta, koks pavojus jam gresia, bet ką daryti? Skolai apsimokėti reikalingos pinigų sumos jis neturi. Be to, serga — gastroenteritu ir gripu. Nors karščiuoja, tačiau baigia ir taiso pirmą „Prarastų iliuzijų" dalį. Tai tik preliudas dideliam romanui, bet jis turi tučtuojau jį išspausdinti, nes jam reikia pinigų. Ne bėda! Jis pats mato savo mozaiką baigtą. Didelio čia daikto, jei dėl negandų ir skurdo per anksti padės vieną akmenį. Tą dieną, kai jis nuims pastolius ir parodys visą kūrinį, tie krūvon sudėti akmenys stebins visus savo piešinio vientisumu.

Kol kas jis turi slapstytis nuo antstolių, kuriuos ant jo siundo Viljamas Daketas. Šio beširdžio kreditoriaus reikalavimu jau aprašyta garsusis kabrioletas ir gėlėtos pagalvėlės. Bet paties Balzako antstolis negali sučiupti. Bataj gatvėje? Durininkas nepažįstąs pono Balzako, tik ponią Diuran, našlę, kurios šiuo metu nėra namie. Antstolis reikalauja išlaužti duris; sargas grasina patrauksiąs jį teisman už įsilaužimą į privatų butą. Antstolis atstoja, ir tada sargas nurodo jam adresą: „Provanso gatvė, namas Nr. 22". Ten ponas Balzakas yra išsinuomojęs kambarį su apstatymu, bet negyvena. Antstolis padaro išvadą: „Viskas akivaizdžiai rodo, kad ponas de Balzakas stengiasi pasprukti nuo jį persekiojančių kreditorių... prisidengdamas įvairiomis pavardėmis". Be abejo, ponas de Balzakas elgiasi šitaip ramiausia sąžine. Ar ne dėl to jis turi skolų, kad bandė gelbėti kitus? Ar nepadėjo jis kadaise vienam

vargšui spaustuvės faktoriui, paskui — tam šiaudadvasiui Sando, o vakar — tam apgailėtinam Verdė? Ar kaltas jis, jei reikalai suveda jį visada su nevykėliais? Jis užmiršta ekstravagantiškas savo išlaidas: baltą buduarą, brangakmeniais inkrustuotas lazdas; vežėją, aprengtą livrėja. Šventai tiki, kad jo spaustuvė subankrutavusi todėl, kad norėjęs padėti faktoriui Barbjė. Deklamuodamas prieš veidrodį, jis mato jame nekaltą žmogų, kurį išnaudojo nedėkingieji.

Šita medžioklė su varovais, kurioje Balzakas yra medžiojamasis žvėris, alsina jį. Jis jaučia, kad nebeturi „nei minčių, nei jėgų, yra sugniužęs", nesugeba dirbti. Nori pabėgti nuo šitos skalijančios šunų rujos. Akimirką jam šauna į galvą mintis paprašyti paso į Rusiją, susirasti pas Hanskius „prieglobstį dvejiems metams ir sviesti kvailiams bei priešams į nasrus savo reputaciją". Paskui vėl įsikiša apvaizdos siųsti Gvidoboniai-Viskončiai. Jų byla dėl paveldėjimo Italijoje nebaigta; dabar ji persikėlė į Milaną. Su jų įgaliojimu rankose Balzakas paskubom išvažiuoja, šį sykį vienas. Kelionę apmoka jo įgaliotojai, ir, jei viskas baigsis sėkmingai, jam atiteks dalis atgautų pinigų.

Šiapus Alpių jis skolininkas, anapus — triumfatorius. Milane jis sutinkamas kaip literatūros pasaulio liūtas. Moterys, kurios garbino jį nemačiusios savo akimis, mažumą nustebo — išvydo raudonveidį žmogų „jaučio kaklu, ant kurio buvo užrištas kaspinėlis vietoj kaklaraiščio, tankia ševeliūra po didele minkšta skrybėle", bet „žvėrių tramdytojo" žvilgsnis padarė įprastinį įspūdį. Beje, Balzaką buvo aplenkusi legenda apie jį. Milano salonuose tik ir buvo kalbama apie jo lazdas, baltą abitą, geltonas pirštines ir ypač romanus. Italija moka gerbti menininkus. Jį džiaugsmingai sveikino visa Italijos aristokratija.

Jis atvažiavo 1837 metų vasario 19 dieną ir apsistojo „Gražiosios Venecijos" viešbutyje. Grafienė Sanseverino rekomendavo jį savo broliui Alfonsui Porčai ir savo draugei Klarinai Mafeji; kunigaikštienė Beldžojozo — savo giminaičiams: Trivulcijui, Litai ir Arkintui; ponai Aponjai — Austrijos valdžiai. Taip jis beregint gavo daugiau kvietimų, negu galėjo priimti. Jaunutė Klarina Mafeji, labai išsilavinusi moteris, priiminėjo tiek aukštuomenę,

tiek meno ir mokslo žmones; Balzakui buvo malonu kartu su šita *cara contessina*[60] — lieknute, žavia, grakščia, švelnia — lankytis rūmuose ir muziejuose, ir, kadangi jis negalėjo žiūrėti į dailią ir lipšnią moterį neišbandęs laimės, tapo tokiu uoliu svečiu „mažosios Mafeji" salonuose, jog šioji turėjo išklausyti pamokslą, kurį jai išdrožė jos vyras, pats gyvenęs kaip viengungis:

„Visų akys nukreiptos į šį įžymų svetimšalį; visi žino, kad jis valandų valandas rytą ir vakare išsėdi mūsų namuose... Tu skaitei jo romanus ir tikriausiai suvoki, kaip puikiai jis pažįsta moteris ir kaip puikiai išmano rafinuotą suvedžiotojo meną... Pridurk dar, kad Paryžius, patvirkęs miestas, išgarsino jį kaip palaidūną, nedorovingą žmogų. Nemanyk, kad tave išgelbės negražus jo veidas; tu per daug nepatyrusi... Neužmiršk, miela Klarina, kad esi viso Milano dievaitė..."[61]

Iš tikrųjų neįvyko nieko rimta, šitas flirtas tik maloniai nuspalvino Balzako viešnagę Italijoje.

Be Klarinos Mafeji, Balzako numylėtiniai Milane buvo kunigaikštis Porča ir grafienė Bolonini, jo meilužė. Balzaką sujaudino beveik santuokinė šitos meilužių poros meilė. „Ak, jei būčiau toks laimingas, kad mane taip mylėtų moteris, jog norėtų gyventi su manim!" Pamoka poniai Evai Hanskai. Kunigaikštis Porča stengėsi, kad viešnagė Milane jam būtų kuo maloniausia; atidavė keliauninko žinion savo karietą ir ložę La Skaloje. Stendalis yra aprašęs, koks rojus tada buvo šis teatras. Visos garsios šeimos turėjo ten abonementą, ir per spektaklius žiūrovai mandagiai lankydavosi vieni pas kitus, eidami iš ložės į ložę. Natūralumas, geraširdiškumas, žodžiu, menas būti laimingam teikė ypatingo žavesio gyvenimui Milane. Galima įsivaizduoti, kaip mėgavosi šituo saldžiu gyvenimu Onorė, pabėgęs nuo Paryžiaus rietenų.

Spauda sutiko jį nuostabiai: „Ar matėte Šiaurės pašvaistę? O poną Balzaką? Šituos du klausimus jums būtinai

---

[60] Miela, mažyte grafiene. (*It.*)

[61] René Guise. *Balzac et l'Italie* (*L'Année balzacienne* 1962, p. 267—268).

šiomis dienomis duos kiekvienas. Tik Šiaurės pašvaistė jau beveik užmiršta, o pono de Balzako pavardė dar visų lūpose..." Buvo giriamas jo sąmojis, jo, kaip pašnekovo, guvumas ir net kuklumas! Būta tik vieno nemalonaus nutikimo: kažkoks vagis, dėdamasis norįs apkabinti Balzaką, pavogė jo laikrodį su repetyru ir auksinį raktelį, kuriuo jis buvo užsukamas. Bet rašytojo draugai paskelbė paieškas; nusikaltėlis buvo sučiuptas tą patį vakarą, ir Balzakas atgavo puikųjį laikrodį. Vienas Milano skulptorius, Alesandras Putinatis, padarė jo stovylėlę — iš simpatijos jam. Visos dailios moterys kišo savo albumus, ir jis dosniai dalijo įrašus. Klarinos Mafeji albume parašė: „Kai tau dvidešimt treji metai, visa ateitis prieš tave!" Kažkas nuvedė jį pas didįjį Mandzonį. Susitikimas baigėsi pasibaisėtinai; Balzakas nebuvo skaitęs „Sužadėtinių" ir užvedė kalbą apie kriminologiją. Kai genijai yra gimę po tuo pačiu ženklu, jie netraukia vienas kito.

Gvidobonių-Viskončių byla teikė mažai vilčių. Ponia Konstanten buvo palikusi tris įpėdinius: grafą Emilijų Gvidobonį-Viskontį, gimusį iš pirmos santuokos, Balzako draugą; vaikaitį Galvanją (kurio motina buvo mirusi anksčiau už senelę); ir Loraną Konstanteną, gimusį iš antros santuokos. Testamente pusę savo turto ji padalijo į tris dalis, kitą pusę paliko jauniausiajam, Loranui, savo numylėtiniui. Ginčijamoji suma buvo mažoka: 73 760 Milano livrų. Balzakas, kaip ir dera buvusiam garbingo advokato Gijonė Mervilio klerkui, teisme įrodinėjo, kad ponia Konstanten, per antrą santuoką tapusi Prancūzijos piliete, turėjo laikytis Prancūzijos įpėdinystės teisės įstatymų ir, vadinasi, jos testamentas negalioja. Jam galų gale pavyko sudaryti sutartį ir atkovoti 13 000 livrų, kuriuos turėjo pasidalyti grafas Emilijus ir nepilnametis Galvanja. Reikėjo dar iš jų atskaičiuoti 4000 livrų Balzako kelionei ir advokato honorarui.

Kad sutartis būtų patvirtinta, reikėjo gauti sutikimą barono Galvanjos, ponios Konstanten žento ir nepilnamečio įpėdinio tėvo. Jis gyveno Venecijoje. Balzakas pagalvojo, kad susirašinėjimu šio reikalo nesutvarkysiąs, ir leidosi į dožų miestą. Atvažiavo ten niaurią, lietingą dieną ir apsistojo „Albergo Realės" viešbutyje (šiandien

„Danielio" viešbutis), kur ištaigiai apstatytuose kambariuose stovėjo net fortepijonai. Jis apsigyveno (to nežinodamas) kambariuose, kur 1834 metais gyveno Žorž Sand ir Miusė. Balzakas — Klarinai Mafeji: „Jei leisite man būti atviram... prisipažinsiu be jokio pasipūtimo ir paniekos, kad Venecija nepadarė man įspūdžio, kokio tikėjausi. Aš tiek kartų esu matęs, rašė jis toliau, tapytojų žanristų drobėse ir *la Piazza*, ir *la Piazzetta*[62], atvaizduotas tikroje ar dirbtinėje šviesoje, „kad realybės nebebuvo kuo pagražinti; ir mano vaizduotė buvo nelyginant koketė, taip atsibodėjusi visomis protinės meilės formomis, jog kai susiduria su tikra meile, kuri prabyla į galvą, širdį ir jusles, jos ši šventa meilė nesujaudina..."[63]

Jis rašo taip pat (nes ir Venecijoje būdamas merginasi grafienei Mafeji): „Atiduočiau Veneciją už vieną mielą vakarą, už vieną malonią valandą, už ketvirtį valandos, praleistos su Jumis prie Jūsų židinio... Mačiau aibę *contessine* Mafeji daugybės statulėlių pavidalo... bet ne kiekviena gražuolė gali būti Mafeji, ir man turėtų baisiai patikti kuri nors iš tų marmurinių figūrėlių, kad joje įžiūrėčiau Mafeji..."[64] Jis iš tikrųjų dėjosi degąs aistra tai *piccola*[65] Mafeji, bet kai vaidini aistrą, ar tai nereiškia, kad šiek tiek ją jauti? Užsimindamas apie tokį nuostabų išradimą kaip Venecijos gondola, jis priduria: „Prisipažįstu, man buvo baisiai liūdna, kad negalėjau paplaukioti gondola su savo minčių karaliene..."[66] Jo minčių karalienė tada buvo ne Versalio *contessa*, o Milano *contessina*. *L'uomo è mobile*[67].

Po poros dienų nušvito saulė, ir Venecija pagaliau užbūrė jį. Bet čia jis buvo sutiktas ne taip šiltai kaip Milane. Laikraščiai atsiliepė apie jį su ironija, beveik priešiškai todėl, kad jis nemeilikavo tenykščiams rašytojėliams, o grafas Tulijus Dandolas nusiuntė į *Gazzetta di Venezia*

---

[62] *La Piazza* — aikštė (*it.*). Taip vadinama Venecijoje šv. Morkaus aikštė. *La Piazzeta* — šalia jos esanti nedidelė aikštė.

[63] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 264.

[64] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 266.

[65] Mažytei (*it.*).

[66] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 270.

[67] Žmogus permainingas. (*It.*)

nepadorų straipsnį apie pietus su Balzaku. Tačiau savo užduotį jis atliko sėkmingai. Baronas Galvanja sutiko su turto padalijimu, ir Balzakas išmokėjo jam jo sūnaus dalį — 4500 livrų. Rytojaus dieną jis išvažiavo į Milaną.

Po šitų dviejų viešnagių Balzako nuomonė apie Italiją ir italus pasikeitė. Prieš tai jo vaizduojamos italės buvo lengvo elgesio moterys. Po 1837 metų jis parodys jas kaip ištikimybės — jei ne santuokinės, tai bent ištikimybės meilėje — pavyzdį. Jo gražuolės draugės, Klarina Mafeji ir Eugenija Bolonjini, įkvėpė jam ir susižavėjimą, ir pagarbą. „Tiesiog sunku patikėti, kaip saugo savo sijonus prancūzė, o italei jie nerūpi; ji negina jų lediniu žvilgsniu, nes žino, kad ją saugo viena vienintelė meilė — aistra, šventa jai ir kitiems..." Šiuo atžvilgiu Balzakas sutaria su savo draugu Beliu*.

Balzakas ketino grįžti į Prancūziją per Genują. Bet čia jis netikėtai pakliuvo į karantiną ir gavo praleisti tą laiką siaubingoje patalpoje, „kuri netiko net būti plėšikų kalėjimu". Ten Balzakas susipažino su vienu genujiečiu pirkliu, Peciu, kuris papasakojo jam apie pasakiškus lobius: romėnai, eksploatuodami sidabro rūdynus Sardinijoje, palikę kalnus šlako, kurio dėl to meto netobulos technikos nesugebėję apdoroti. Ten, sidabringame švine, snaudžią milijonai. Balzakas, sužavėtas minties apie šitą istorinį ir kartu romantišką užmojį, davė sau žodį, kad artimiausiu metu pažadinsiąs tuos snaudžiančius milijonus. Kelionė atgaivino sielą ir davė pailsėti smegenims. Dabar jį jau traukė rašalinė. Pasisvečiavęs Florencijoje, kur jis apsvaigo nuo tapybos, sugrįžo pašto karieta į Milaną, paskui persigavo per Sen Gotardo perėją, kur sniego pusnys buvo apie penkiolikos pėdų aukščio, spaudžiant dvidešimt penkių laipsnių šalčiui. „Turėjau vienuolika gidų, bet keletą kartų vos nenusisukau sprando." Reikia atsižvelgti į jo pomėgį persūdyti; gal tai buvo tik „baisi pasaka", skirta Evai?

Balzakas — poniai Hanskai 1837 metų gegužės 10 dieną:

„Štai aš vėl grįžau prie savo darbų. Išleisiu vieną po kito „Cezarį Biroto", „Neprilygstamą moterį", „Gambara"; baigsiu „Prarastas iliuzijas", paskui „Visagalį banką" ir

„Menininkus". Po to skrisime į Ukrainą, kur man galbūt nusišypsos laimė ir aš parašysiu pjesę, kuri padarys galą mano finansinėms bėdoms. Toks kovinis mano planas, *cara contessina...*"[68]

Jis iš tikrųjų buvo sumanęs pjesę, kuri, atrodė, teikė vilčių. Pjesės „Vyresnioji pardavėja" veiksmas turėjo vykti vienoje Sen Deni priemiesčio krautuvėje, tokioj kaip „Žaidžiančios katės namai". Šita vyresnioji pardavėja, lyg koks moteriškos giminės Tartiufas, tampa pirklio meilužė, įsiviešpatauja jo namuose, persekioja žmoną ir dukteris. Tema buvo gerai parinkta, nes, pasak Balzako, moteriškos giminės Tartiufas kur kas pavojingesnis: apdovanotas veiksmingesnėmis priemonėmis savo įtakai įtvirtinti. Antros pjesės herojus turėjo būti ponas Priudomas, kurį jis ramia sąžine ketino pasiskolinti iš Anri Monjė. Žozefas Priudomas, Liudviko Pilypo laikų buržuazijos, nacionalinių gvardiečių, vidutinių klasių atstovas, atrodė jam dar juokingesnis negu Figaro ir Tiurkarė*. Pjesė būtų vadinusis „Panelės Priudom santuoka". Intriga buvo išradinga; tereikėjo tik įvykdyti sumanymą. Bet Balzakas širdies gilumoje teikė pirmenybę romanui. Prie teatro jis grįždavo, nors jo viltys visada sužlugdavo, tik piniginių reikalų spiriamas. 1837 metų gegužės mėnesį jis turėjo truputį pinigų — mažyčiukę Gvidobonių-Viskončių palikimo dalelę. Apie atsiteisimą su skolintojais negalėjo būti ir kalbos. Pinigai, atiduoti kreditoriams, žuvę gyvenimo džiaugsmams. Bet vargšė Balzako motina tikrai patetiškai šaukdama skundėsi skurdu. Reikia pasakyti, kad per paskutinius dvejus metus jis iš tiesų ją buvo pamiršęs. Bataj gatvėje jo laukė jos laiškas (adresuotas našlei Diuran).

Ponia Balzak — Onorė Balzakui (Šantiji, 1837 metų balandžio mėnuo):

„Tavo kelionė į Italiją ilgokai užtruko, mielas Onorė; ir aš jau taip seniai nemačiau tavęs ir negavau iš tavęs jokios žinios. Negaliu priprasti prie tokios tvarkos.

Nors ketinai, bet nerašai man jau daugiau kaip dveji

[68] *Balzac. Lettres a l'Etrangère,* t. I, p. 393.

metai, ir aš tik iš laikraščių, kuriuos atneša pažįstamos ponios čia, į Šantiji, sužinau, kur tu esi, ką veiki. Jei neaimanuosiu, tu manysi, kad aš nejautri; jei aimanuosiu, įkyrėsiu. Ak, kaip liūdna, sūnau, kai pasidarai nereikalinga, o gal ne itin mylima...

Sūneli, kadangi tau užteko pinigų tokiems draugams kaip Sando, meilužėms, lazdų įtvarams, žiedams, sidabriniams indams, baldams, tavo motina gali ramia sąžine reikalauti to, ką pažadėjai. Ji laukė iki paskutinės akimirkos, bet toji akimirka atėjo..."[69]

Turtas — paskučiausia senių, kurie nelabai mylimi, atrama. Šita fiktyvi jėga pakeičia jiems visas prarastas jėgas. „O dieve, kodėl nepalikai man turto?" — naiviai dūsavo Gerbiamoji motušė. Ji nieko nebeturėjo; nebestengė gąsdinti vaikų įdėmiu žvilgsniu; vos ne vos pajėgė juos sugraudinti. Siurviliai padėjo jai kiek galėdami, bet patys varge skendėjo. Generolas baronas de Pomerelis su žmona ne vieną sykį dosniai parėmė kanalų projektus. Jie ėmė nerimauti, paskui supyko, matydami, kad darbai nepradedami. „Pražūtingiausia šitoje istorijoje,— naiviai rašė Lora,— kad įdėtas kapitalas neduoda pelno." Tokios pat nuomonės buvo ir generolas de Pomerelis. Lora, bandydama jį nuraminti, siūlėsi nupirkti generolienei baronienei Paryžiuje „suknelių, skraisčių, medžiagų, naktinių kepuraičių, plaukų tinklelių, kurių negausi Fužere".

Piktas likimas nepalaužė Loros. „Mano vyras anaiptol nepraranda vilties..." Vis dėlto ir ji graužėsi. Dvi dukterys, reikia jas išauklėti... Pinigų nėra... Motina nusigyvenusi... Brolis — švaistūnas... 1836 metais Lora susirgo iš liūdesio ir nerimasties. Anri buvo pridaręs saviškiams tiek rūpesčių, jog jie įpareigojo Onorė brolio atsikratyti — įkalbėti grįžti į salas. Pagaliau 1836-ųjų gruodžio mėnesį jis išsidangino. Bet, laukdamas laivo iš Pembefo, parašė, kad neturįs kuo užsimokėti už užeigą. „Padėk man, geroji sesute!" Gerajai sesutei, kuri vos sudūrė galą su galu, pačiai būtų pravertusi pagalba. Siurvilis seno; nuo rūpesčių pražilo jo galva. „Jis bėgioja, rašo, naktimis nemie-

---

[69] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 271—273.

ga..." „Kaip aš dėkingas,— kartoja jis,— ponams de Pomereliams už pasitikėjimą!"[70] Tačiau pasitikėjimas gerokai pašlijęs. Ponia baronienė net suabejodavo Onorė talentu! Tada vėl imdavo viršų šeimyninis solidarumas, ir Lora šokdavo ginti brolio: „Onorė užsimojęs nupiešti visą savo epochos paveikslą... Apie tai galėsime spręsti tik tada, kai jis bus baigtas..." Drąsūs žodžiai ir ištikima mintis. Nuo 1837 metų kovo mėnesio ponia de Pomerel liovėsi atsakinėjusi į Loros laiškus. Reikia didelio dvasinio iškilnumo, kad nenutrūktų draugystė, kai draugas pakenkė kišenei.

Paskutinė Loros ir Onorė priebėga buvo nuoširdi draugystė, kuri juos vienijo. 1836-ųjų rugsėjo mėnesį Lora per savo vardines nusprendė pasidaryti malonumą — aplankyti Onorė. „Jos vyro reikalai klostosi nekaip,— rašė tas,— gyvenimas irgi; jis teka patamsiuose, ir nuostabias savo jėgas Lora sekina niekam nežinomoje, šlovės neteikiančioje kovoje. Tikras deimantas purve!.. Per jos vardines mudu paverkėme! Ir vargšelė dar laikė rankoje laikrodį, nes galėjo pabūti pas mane tik dvidešimt minučių. Vyras pavydi jos man. Tik pamanykite! Atbėgti pas brolį lyg į kokią pramogą!"[71] Finansinės paramos iš Siurvilių Onorė nebegalėjo susilaukti — jų pačių laivas buvo užplaukęs ant seklumos. Į motinos aimanas jis atsakė taip:

„Mieloji mama, esu lyg mūšio lauke, vyksta įnirtinga kova. Negaliu išsamiai atsakyti į tavo laišką, bet gerai pagalvojau ir pasvarsčiau, ko reikėtų griebtis. Manau, visų pirma atvažiuok į Paryžių, pasikalbėsime valandėlę; mudu turime susitarti. Man lengviau šnekėtis negu rašyti, ir, atrodo, viskas gali būti sutvarkyta, kaip to reikalauja tavo padėtis. Taigi atvažiuok ir apsistok, kur norėsi. Čia, Bataj gatvėje, ir Kasini gatvėje tavęs laukia kambarys pas sūnų, kuriam menkiausias tavo žodis šiuo metu varsto širdį. Atvažiuok kiek galėdama greičiau. Spaudžiu tave prie širdies ir norėčiau būti metais vyresnis; nesirūpink manim — mano ateitis garantuota..."[72]

---

[70] *Laure Surville. A une amie de province* (*Paris, La Palatine, Plon*, 1932).

[71] *Balzac. Lettres à l'Etrangere*, t. I, p. 351—352.

[72] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 277.

Laiškas buvo nuoširdus ir stoiškas, bet, kaip būtų pasakęs pats Balzakas, senai moteriai, sėdinčiai be duonos kąsnio, apčiuopiamos naudos — „gyvo pinigo" — nedaug davė.

XXIV

SIZIFO MITAS

> Atėjo akimirka, kai Sizifas nebegalėjo nei verkti, nei šypsotis, kai jis supanašėjo su tais akmenimis, kuriuos ridino.
>
> Balzakas

Sugrįžimas iš Italijos po trijų mėnesių *dolce vita*[73] buvo siaubingas. Kol Balzako nebuvo, Bataj gatvėje susikaupė krūvos neapmokėtų sąskaitų. 1837-aisiais, po devynerių metų darbo ir sėkmės, jis buvo neturtingesnis negu 1828-aisiais — turėjo 162 000 frankų skolos ir nenumatė beveik jokių įplaukų artimiausiu laiku, nes romanai, apmokėti iš anksto, tebeglūdėjo jo vaizduotės prietemoje. Ypač žiauriai Balzaką persekiojo kreditorius Daketas, žūt būt pasiryžęs pasodinti jį į kalėjimą. Nejaugi žmogus, kuris triumfavo Milane ir Venecijoje, lankėsi pas Italijos kunigaikščius, turėjo baigti gyvenimą skolininkų kalėjime? „Bėkite, bėkite šalin nuo šitos sielvarto pragarmės. Juk sakiau jums: neikite artyn,— rašė jis paslaptingajai Luizai.— Domėtis manimi — vadinasi, kentėti..."[74]

Visų pirma reikėjo pasprukti nuo antstolių. Jie jau žinojo, kad jis turi du butus. Kur pasislėpti? Frapelyje, pas ištikimąją Ziulmą? Ten tučtuojau jį rastų. Ak, jeigu jo buvęs sekretorius iš *Chronique de Paris*, „Kardinolas" de Belua galėtų pasiūlyti jam „kambarį, paslaptį, duonos ir vandens". Belua pakišo jam siužetą novelei „Gambara", bet apie kambarį nenorėjo nė girdėti. Liko nepakeičiamieji Gvidoboniai-Viskončiai. *Contessa* kilniaširdiškai priglaudė jį Eliziejaus Laukuose, name Nr. 52. Tai buvo žygdarbis:

---

[73] Saldaus gyvenimo. (*It.*)

[74] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 132.

jos vyras ir ji pati „skurdo"; reikėjo nepaisyti viešosios nuomonės ir daug kuo rizikuoti. Ji nesudvejojo. „Kaip dauguma anglių, trоško sensacijos, originalumo. Širdies penui ieškojo pipirų, aštrumo, kaip anglai ieško deginančių prieskonių apetitui sužadinti..."[75] Sara Lavel aistringai žavėjosi romantinėmis, sunkiomis, ekscentriškomis situacijomis. Balzakas atsikraustė slapčiomis ir tuoj pat sėdo prie darbo.

Vienu iš labiausiai stulbinančių Balzako kūrybos bruožų reikia laikyti tai, kad, visada mygiamas neatidėliotinos būtinybės, jis niekad nesustojo ir su pasitikėjimu toliau rentė kolosalų, proporcingiausią monumentą. 1837 metais jis turėjo pagal sutartį parašyti kelias apysakas ir jomis papildyti „Filosofinius etiudus", baigti romaną „Neprilygstama moteris", kurio laukė *La Presse*, ir „Cezarį Biroto" naujajam *Figaro*, kurio leidėju dabar buvo Alfonsas Karas. Nuostabiausia, kad, dirbdamas kaip samdininkas, jis kiekvieną kartą sukurdavo puikią knygą.

Iš kelionių po Italiją Balzakas parsivežė savo apysakoms vaizdų ir siužetų. Labiau negu kada nors jį buvo apsėdusi mintis, kad meno kūriniui gresia mirtis, jei menininką užvaldo pernelyg didelės aistros. Kai muzikantas ima mėgdžioti angelų muziką, jo nebesupranta žmonės. Jis ir pats patyrė šiuos pavojus ir šią nesėkmę, kurdamas „Serafitą",— nesėkmę, tiesą pasakius, iškilnią. Dar „Nežinomame šedevre" jis mėgino atvaizduoti pernelyg didį dailininką, Frenhoferį, kuris, trokšdamas tobulybės, sunaikina savo kūrinį, nes nutolsta nuo gamtos. Bet pirmasis šios novelės variantas stokojo teorinio meninės kūrybos pagrindo, suvokto taip, kaip jį gali suvokti dailininkas. Šitą novelę filosofiniu etiudu paversti Balzakui padėjo Teofilis Gotjė, pasidalydamas su juo savo, kaip tapytojo mėgėjo ir meno kritiko, patirtimi.

Apysakoje „Gambara" jis pakartoja tą pačią temą. Šį sykį herojus — genialus muzikas, nesuprastas, nes neįmanoma jo suprasti. Apysaką buvo apmetęs Ogiustas de Belua. Morisas Šlezingeris sutiko išspausdinti ją savo muzikiniame laikraštyje. Balzakas iš pagrindų apysaką perdirbo

---

[75] *Balzac. Le Lys dans la Vallèe* („*Pléiade*", t. VIII, p. 945).

ir, padedamas vokiečių kompozitoriaus Štrunco, įdėjo dvi ilgas operų „Mahometas" ir „Roberas Velnias" analizes. Balzakas sakydavo, jog apie muzikinę techniką visiškai nieko neišmanąs:

„Partitūra visada atrodė man burtų knyga; orkestras — beprasmiškas, keistas išklaipytų medgalių rinkinys su išraitytomis žarnomis, kurių būna daugiau ar mažiau, rinkinys jaunesnių ar senesnių veidų nupudruotais ar apsukui kirptais plaukais, su akiniais, su kyšančiais virš jų kontraboso postygiais; veidų, prigludusių prie varinių žiedų arba prie statinių, kažkodėl vadinamų būgnais; visa tai nušviesta reflektorių, prikamšyta sąsiuvinių, ir kiekvienas ten daro nesuprantamus judesius, šnypščiasi nosį ar kosi bemaž lygiais tarpais..."[76]

Iš tikrųjų Balzakas suprato visus menus, ir, kai reikšdavo savo nuomonę apie muziką, stebino pačią Žorž Sand. Štruncas, apsiėmęs pateikti techninę dalį apysakai „Gambara", net per daug įsišnekėjo.

Tik Balzakas galėjo įpiršti skaitytojui šiuos ilgus techninius nukrypimus: „Hurijų kvartetas"... (La mažor)... Moduliacijos (fa diez minor). Tema prasideda dominante mi, paskui kartojama La mažor[77] — taip dešimtyje puslapių. Autoriui šiuos terminus surašyti nebuvo labai sunku. Panašūs kito rašytojo nukrypimai būtų buvę tiesiog nepakenčiami; nešami Balzako pasakojimo srauto, jie įsilieja į visumą.

Novelėje „Masimila Doni", išspausdintoje 1839 metais (parašytoje 1837-aisiais), Balzakas pritaikė šias idėjas ir meilei, ir muzikai. Besaikės aistros žudo meną, kartais vyrų pajėgumą. Vyras gali „supasuoti" su moterimi, kurią dievina, bet būti temperamentingas meilužis kurtizanei, kurios nemyli, kaip tenoras gali apgailėtinai suklupti tą akimirką, kai išgyvena kilniausią muzikinį susijaudinimą. „Kai menininkas, savo nelaimei, kupinas aistros, kurią nori išreikšti, jam tai nepavyksta, nes pats virsta aistra, užuot buvęs jos atspindžiu. Menas eina iš smegenų, ne iš

---

[76] *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 292.
[77] *B a l z a c. Gambara* („*Pléiade*", t. IX, p. 448).

širdies. Kai vaizduojamoji tema užvaldo jus, tampate jos vergu, o ne šeimininku. Darotės panašus į karalių, kurį apgula jo paties tauta. Jeigu jaučiate pernelyg stipriai tada, kai reikia įgyvendinti sumanymą,— vadinasi, sukeliate jausmus prieš talentą."[78] Trumpai tariant, vaizduotė išsemia žmogaus jėgas, ir jam nebelieka jų, kai reikia veikti. Vaizduotė žudo, be to, slopina vyriškumą.

Novelės, vienos iš geriausių ir „drąsiausių" Balzako novelių, veiksmas vyksta dviem planais. Emilijus, Varezo princas, beprotiškai įsimylėjęs Masimilą Doni, kunigaikštienę Kataneo, žino, kad, be abejonės, ištiks jį fiasko, jeigu jis bandys ją paimti; Dženovezė, pirmasis tenoras, neprilygstamas, kai scenoje nėra jo partnerės Klaros Tinti (kurią jis myli ir kuri myli Emilijų); šalia jos bliauna kaip asilas. Vienas prancūzas gydytojas pasiūlo vaistus. Masimila Doni, tyra, be jokios dėmės gražuolė, sutiks, kad išgelbėtų Emilijų, suvaidinti šlykštų vaidmenį — atsigulti į kurtizanės lovą (ta sutinka su šia klasta) ir taip apgauti savo mylimąjį su juo pačiu. „Tik tiek! — nusišypso ji gydytojui.— Aš pranoksiu Tinti, jei reikės, kad tik išgelbėčiau savo draugo gyvybę..."[79] Šią keblią temą Balzakui, galimas daiktas, įkvėpė Stendalio „Armansa". Balzakui visada nedavė ramybės mintis apie meilės fiziologiją. Genialu buvo tai, kad jis prilygino meilužio bejėgiškumą menininko bejėgiškumui ir abu paaiškino besaike aistra. Novelę autorius praturtino gražiomis tiradomis apie Rosinio meną, vėl padedamas Štrunco. Kaip reikalavo tų pačių personažų pasirodymo kūriniuose principas, ji buvo susijusi su kita novele — „Gambara". Masimila Doni, peršokusi iš vienos istorijos į kitą, išgelbsti senąjį muziką.

Balzakui visada užtekdavo kelių valandų, kad perprastų kurį nors miestą ar bendruomenę. Novelėje „Masimila Doni" jis aprašo Venecijos aristokratiją, kadaise pirmavusią Europoje, dabar, deja, beveik visiškai nusigyvenusią. Tarp gondolininkų pasitaiko senųjų dožų ainių, dožų, kurie kilę iš senesnės negu karaliai giminės... „Venecijos

---

[78] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 350 (vertė R. R a m u n i e n ė).

[79] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 356.

ir Genujos aristokratai,— sako Balzakas,— neturėjo jokių titulų. Teisės vadintis Kviriniu, Dorija, Brinjole, Moroziniu, Močenigu pakako didžiausiam išpuikėliui."[80] Jis aprašo, kaip liūdi jo herojus, Emilijus Memis, apverkdamas seną savo Veneciją ir negalėdamas pamiršti „tų laikų, kai iš visų Memių rūmų langų liedavosi šviesos srautai; kai jų papėdėje prie stulpų supdavosi šimtai pririštų gondolų; kai ant bangų bučiuojamų marmurinių laiptų aidėdavo gausiai susibūrusių elegantiškų kaukių balsai... kai didžiojoje iškilmių salėje, apstatytoje grakščiais staleliais, ir atvirose galerijose, aidint muzikai, tarsi susispiesdavo visa Venecija, pasklisdama po laiptus, skambančius juoku..."[81]

„Šiandien tylėjo ir gailiai verkė niūrios lubos ir sienos, netekusios gražių savo apmušalų. Nebeliko nei turkiškų kilimų, nei girliandomis puoštų sietynų, nei statulų, nei paveikslų, nei linksmybės, nei pinigų — didžiojo linksmybės tarpininko! Venecija, šitas viduramžių Londonas, nyko akmuo po akmens, žmogus po žmogaus. Kraupi žaluma rūmų papėdėje, kuriai neduoda išnykti ir kurią glamonėja jūra, princui rodėsi panaši į juodus kutus, kuriuos it mirties ženklą prisegė čia gamta. Pagaliau pasirodė čia vienas įžymus anglų poetas*, puolė Veneciją nelyginant varnas lavoną, ir lyrika — ta žmonių visuomenės pirma ir paskutine kalba — iškranksėjo virš jos *De profundis!*[82] Įsivaizduokite — anglų poezija, blokšta tiesiai į veidą miestui, kuris pagimdė italų poeziją!.. Vargšė Venecija!.."[83]

Intuicija gebėdamas greitai atspėti draugų jausmus, Balzakas perprato išdidų prispaustos Italijos liūdesį. Pasakodamas apie Rosinio „Mozės" operą, pastatytą „La Feničės" teatre, jis parodė, kaip labai ši tema — pavergtų hebrajų troškimas išsivaduoti iš vergovės — artima slaptai žiūrovų kančiai. „Menas, kuris dviem frazėm gali pasakyti, ką reiškia žmogui tėvynė, be abejo, yra arčiau dangaus negu visi kiti."[84] Kai suskamba pirmieji arfų akordai

---

[80] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 256.
[81] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 267.
[82] Iš gilumos. (*Lot.*)
[83] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 268.
[84] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimila Doni), p. 327.

prieš maldą, kurią turėjo kalbėti išsilaisvinę žydai, kunigaikštienė atsiremia alkūne į aksominę atbrailą ir susiima galvą kaire ranka. Visa salė, audringai plodama, reikalauja maldą pakartoti.

„Man rodos, aš dalyvauju Italijos išvadavime",— galvojo milanietis.

— Šitokia muzika pakelia nusvirusias galvas ir atgaivina viltį labiausiai apsnūdusiose širdyse! — šūktelėjo Romanijos gyventojas.

— Dainuokite! — sušnibždėjo kunigaikštienė, klausydamasi paskutinės strofos, kurią dainininkai atliko, o publika išklausė su tuo pačiu niauriu užsidegimu,— dainuokite, jūs laisvi..."[85]

Susižavėjimą kelia tai, kad rūpesčių prispaustas Balzakas — ant kulnų jam mynė anstoliai ir leidėjai — įstengė taip sėkmingai panaudoti atsivežtus iš Italijos įspūdžius. Muziką jis visada mėgo; Italijoje pajuto, kiek daug pasako muzika sielai, žadindama miglotų, galbūt niekada nepatirtų jaudulių prisiminimą.

Poniai Hanskai:

„Vakar buvau paklausyti Bethoveno „Simfonijos *c-mol*". Bethovenas — vienintelis žmogus, kuris duoda man pajusti, kas yra pavydas. Verčiau būti Bethovenu negu Rosiniu ar Mocartu. Šitame žmoguje slypi dieviška galia... Ne, rašytojo talentas nesuteikia tokių džiaugsmų, nes tai, ką mes piešiame, yra užbaigta, apibrėžta, o tai, ką mums bloškia Bethovenas,— begalybė..."[86]

Be itališkų novelių, jis per vieną mėnesį (o ne per keturias dienas, kaip buvo tikėjęsis) parašė romaną „Neprilygstama moteris" („Valdininkai"), kuris *La Presse* laikraštyje buvo išspausdintas septyniasdešimt penkiose skiltyse:

„Šitą prakeiktą mėnesį dirbau trisdešimt naktų ir nežinau, ar miegojau per visą tą laiką daugiau kaip šešiasdešimt kelias valandas. Skustis neturėjau kada ir, nors esu

---

[85] B a l z a k a s. Gobsekas (Masimiłą Doni), p. 341—343.

[86] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 443.

manieringumo priešas, dabar vaikščioju su ožio barzdele kaip tie iš „Jaunosios Prancūzijos". Baigęs rašyti šį laišką, pirmą kartą išsimaudysiu; bet galvoju apie tai su tam tikru išgąsčiu — bijau, kad gali staiga atsipalaiduoti nežmoniškai įsitempusios mano gyslos, o turiu vėl sėsti prie darbo ir parašyti „Cezarį Biroto"; jis darosi juokingas dėl to atidėliojimo. Be to, *Figaro* užmokėjo man už jį prieš dešimt mėnesių..."[87]

Iš pradžių „Neprilygstama moteris" turėjo pasakoti istoriją, šiek tiek primenančią Loros Siurvil istoriją, apie malonią ir garbėtrošką moterį, kuri bando įstumti savo vyrą, kuklesnį už ją žmogų, į sunkiai pasiekiamas viršūnes. Selestina Raburden ištekėjo už valdininko, Finansų ministerijos kanceliarijos viršininko, kurio gyvenime esama paslaptingų aplinkybių. Kaip Siurvilis, Raburdenas nepažinojo savo tėvo; tas nematomas ir įtakingas žmogus, padėjęs Raburdenui jo karjeros pradžioje, paskui liovėsi juo rūpinęsis, matyt, dėl to, kad mirė. Selestina, dorovinga ir magi moteris, sunkiai suduria galą su galu. Rytais, apsivilkusi palaidinuke, apsiavusi nunešiotom šlepetėm, apgraibomis susišukavusi, ji pati valo lempas ir prižiūri verdančius puodus. (Lora, užklupta paslaptingos rytinės ruošos metu, tikriausiai buvo tos šeimininkės prototipas). Bet į Selestinos namus įsibrauna akiplėša Klemanas de Liupo, ministerijos generalinis sekretorius, ir nusprendžia, kad su šituo nerūpestingu apdaru ji žavi, kad krūtinė, matoma pro prasisegusią palaidinukę, dar patrauklesnė. De Liupo, nuo kurio priklauso Raburdeno karjera, ima įžūliai elgtis.

Selestinai Raburden norėtųsi ir išsaugoti dorybę, ir išgauti paaukštinimą vyrui. Deja, Raburdenas apdovanotas savotišku administraciniu talentu. O tai itin pavojinga valdininkui. Balzakas gerai pažinojo valdininkų pasaulį; jam apie jį buvo pasakojęs ir Emilis de Žirardenas, ir Loranas Žanas, ir Anri Monjė. Į sceną jis išvedė ministeriją ir sukūrė puikią komediją. Raburdeno portretui stinga raiškumo ir didingumo, bet antraeiliai personažai — Biksiu, Diutokas, Puarė ir dešimtis kitų — nupiešti meistro rankos,

---

[87] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 407.

parodyti įstaigoje ir asmeniniame gyvenime.

Balzakas negali tik paliesti siužetą, į jį neįsigilinti. Tai, kas turėjo būti šeimyninė drama, virsta plačia istorine studija. Napoleono laikais imperatoriaus valia atitolino biurokratijos visagalybę, „tą sunkią užuolaidą, kuri skiria būsimą gerą darbą nuo to, kurio įsakymu jis gali būti padarytas"[88]. Konstitucinės valdžios metais ministro postas netvirtas, ministras, kovodamas dėl savo egzistencijos, ginasi nuo abiejų rūmų puolimo; todėl įsiviešpatauja kanceliarijos, sukurdamos surembėjusią galybę, vadinamą ataskaita, kuri užvilkina kiekvieną efektyvų veiksmą. „Gražiausi dalykai Prancūzijoje buvo įgyvendinti tada, kai dar nebuvo ataskaitų ir sprendimai buvo daromi spontaniškai..."[89] Sudaryta vien iš bukagalvių, biurokratija kliudė šaliai klestėti, septynerius metus išlaikydama stalčiuose kurio nors kanalo projektą (čia prieš mus šmėsteli Siurvilis), įamžindama piktnaudžiavimą ir pati įsiamžindama.

Šitaip samprotaudamas, Raburdenas — ir Balzakas — nutarė, kad reikia iš pagrindų pertvarkyti administracinį aparatą. Sumažinti ministerijų skaičių iki trijų, laikyti mažiau tarnautojų, dvigubai ar trigubai padidinti algas — štai kokias priemones jis siūlė. Įvesti asmeninį mokestį ir kilnojamojo turto mokestį. Balzakas ir Raburdenas panaikina netiesioginius mokesčius. „Apie asmeninį turtą Prancūzijoje puikiai galima spręsti pagal buto nuomą, pagal tai, kiek laikoma tarnų, arklių ir prabangių karietų, nes tai galima apmokestinti." Mokesčiai bus sunkūs. Didelio daikto! „Biudžetas — tai ne nedegamoji spinta, o laistytuvas; juo daugiau jis pasemia ir išpila vandens, juo labiau klesti šalis..."[90] Reikia pasakyti, kad šitos naujos tais laikais pažiūros prieštarauja legitimistų partijos pažiūroms. Autorius, kaip ir jo personažas, irkluoja prieš srovę. Ksavjė Raburdeno laukia neišvengiama nemalonė, bet jį nelaimėje paguos gražuolės Selestinos ištikimybė. O kas paguos Balzaką?

---

[88] *Balzac. Les Employés* („*Pléiade*", t. VI, p. 873).

[89] *Balzac. Les Employés* („*Pléiade*", t. VI, p. 873).

[90] *Balzac. Les Employés* („*Pléiade*", t. VI, p. 879—880).

Kol jis gvildena Raburdeno planus, komercinio teismo agentai, kurie privalėjo sodinti neišsimokančius skolininkus į kalėjimą, įsigudrino ir prisikasė iki Balzako pas Gvidobonius-Viskončius. Šie buvo liepę tarnams sakyti, kad ponas Balzakas čia negyvenąs. Bet įsimaišė išdavystė ir gudrybė. Rašytojo paslaptį išdavė kažkuri „pavydi Ariadnė". Vienas komercinio teismo agentas, persirengęs diližanų kontoros tarnautoju, pareiškė atėjęs ne reikalauti pinigų iš pono de Balzako, o, priešingai, atnešęs jam siuntinį ir 6000 frankų. Nereikėjo ir tiek, kad vilką išviliotų iš miško. Balzakas atbėgo tekinas. Tariamasis pasiuntinys čiupo jam už palaidinio skverno ir tarė: „Įstatymo vardu, ponas de Balzakai, suimu jus, nebent sumokėtumėte man tuoj pat 1380 frankų ir naujas teismines išlaidas". Namas buvo apsuptas. Reikėjo vykdyti reikalavimą arba eiti į kalėjimą. Sara Gvidoboni-Viskonti sumokėjo pinigus, nors pati vos sudūrė galą su galu.

Šitos grumtynės ir jaudinimasis Balzaką žudė, bet jis didžiavosi tuo, ką buvo padaręs. „Gambara", „Masimila Doni", „Neprilygstama moteris"... „Man rodos, kirtėjas kerta medžius iš peties; man rodos, juodadarbis laiko veltui negaišta."[91] Vis dėlto dabar, kai Balzakas išdrįso išlįsti iš savo slėptuvės, dar atsirado paryžiečių, kurie klausinėjo: „Kas atsitiko? Kodėl nieko naujo neišleidžiate?" Bulvare jis susitiko Džeimsą Rotšildą, kuris jam pasakė: „Ką veikiate?", nors jau dvi savaites romanas „Neprilygstama moteris" buvo spausdinamas *La Presse* laikraštyje! Ak, kaip jis pavargo, ridendamas į kalną Sizifo akmenį! Laiškuose poniai Hanskai tik įkyriai kartojo amžinas savo nuoskaudas. „Nejaugi turiu penktą ar šeštą kartą jums aiškinti, kaip veikia mano skurdo mechanizmas?.."[92] Ir jis vėl užtraukia savo giesmę: 1828 metais jo šeima atsisakanti duoti jam duonos kąsnį; paskui — Latušo šykštumas, Verdė bankrotas; palūkininkai, plėšią 20% ; gaisras Po de Fero gatvėje; baisios *Chronique de Paris* negandos! Evelina jam prikaišiojanti, kad esąs išlaidus. Betgi žmogui, kurio kiekviena valanda atsieina penkiasdešimt frankų, savas kin-

---

[91] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 412.
[92] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 414.

kinys — sutaupytas pinigas; be to, leidėjai paskutinį kailį nudirtų rašytojui, jeigu jis neatrodytų turtingas žmogus.

„Jei nesižavite žmogumi, kuris, nešdamas šitokios skolos naštą, rašydamas viena ranka ir kovodamas kita, niekad nedarydamas niekšybės, nesižemindamas nei prieš palūkininkus, nei prieš žurnalistus, nieko nemaldaudamas nei iš kreditoriaus, nei iš draugo, nesuklupo įtariausioje, egoistiškiausioje, šykščiausioje pasaulio šalyje, kur skolinama tik turčiams, jei nesižavite žmogumi, kurį persekiojo ir vis dar persekioja šmeižtas, apie kurį sakoma, kad jis sėdi Sent Pelaži kalėjime, kai yra šalia jūsų Vienoje,— taigi jei nesižavite tokiu žmogumi, nieko nenutuokiate apie šio pasaulio reikalus!.."[93]

Eva Hanska iš tikrųjų nieko nenutuokė apie paryžiečių reikalus, ir Balzakas slapta gailavo, kad nebeturi brangios patarėjos, kilniosios Loros de Berni, kuri kadaise įkvėpė drąsos jaunuoliui, padarė jį rašytoju, išugdė skonį... Toji moteris visada nedvejodama brūkštelėdavo kurio nors rankraščio paraštėse: „Blogai... Šitą sakinį reikia pertvarkyti..." Jam norėjosi, kad ponia Hanska užimtų velionės vietą.

„*Cara carina*[94], įsidėkite į galvą, kurios graži kakta šviečia tokiu įstabiu protu, kad aš aklai pasitikiu jūsų nuomone apie literatūrą; kad šiuo atžvilgiu laikau jus įpėdine angelo, kurį praradau; kad ilgai svarstau, kas jūsų parašyta, ir todėl, laukdamas kiekvieno laiško, tikiuosi, kad pakritikuosite „Senmergę", kaip tai mokėjo daryti toji, kuri buvo mano sąžinė ir kurios balsas tebeskamba man ausyse; žodžiu, norėčiau, kad dar kartą perskaitytumėte knygą ir kad puslapis po puslapio kuo tiksliausiai nurodytumėte vaizdus, idėjas, kurie jus papiktino, ir pasakytumėte, ar reikia juos išmesti, ar pakeisti kuo kitu, ar pataisyti. Būkite negailestinga, užmirškite atlaidumą... Drąsiai sėskite prie darbo..."[95]

---

[93] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 416.
[94] Brangute (*it.*).
[95] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 391.

Ponia Hanska nebuvo nei kvaila, nei neišsilavinusi, bet, kad taptų Balzako literatūrine sąžine, jai stigo to, ką turėjo Lora de Berni — didžiadvasiško žavėjimosi Balzaku ir lipšnaus atvirumo. Buvo daug nedarnos Balzako susirašinėjime su Svetimšale ir jų santykiuose, nors juos ir siejo meilės prisiminimas. Ji peikė, pamokslavo, ginčijosi, o jis dūsavo, kad juos skiria ne tik atstumas, bet ir pažiūros.

Jis vėl užtraukdavo savo giesmę, kuri tiesioginės nuosakos esamojo laiko veiksmažodžių srautu kartais primena „Figaro vedybų „monologą": „1827 metais padarau paslaugą vienam spaustuvės darbininkui, užtat 1829-aisiais mane prislegia šimto penkiasdešimt tūkstančių frankų skola ir nuveja be duonos kąsnio į palėpę... Pakeliui pasidarau silpnųjų gynėju — Don Kichotu; viliuosi įkvėpti drąsos Žiuliui Sando ir sukišu tam padarui keturis ar penkis tūkstančius frankų, kurie išgelbėtų kiekvieną, tik ne jį... Man trisdešimt aštuoneri metai; aš paskendęs skolose... Plaukai bąla... Ak, Evelina, Evelina, kaip tu mane kankini!"[96]

1837 metų vasarą Balzakas blaškosi lyg sužeistas žvėris narve. Stebuklingosios smegenys atsisako dirbti. Vienam plautyje perkutuojant girdėti ištisa gama karkalų. Šaunusis daktaras Nakaras, nenuilstantis vaduotojas iš visų bėdų, sunerimsta ir siunčia Balzaką į Sašė, uždraudęs dirbti, įsakęs linksmintis ir eiti pasivaikščioti. Na ir išmintingas patarimas! Nedirbti? Bet juk reikia baigti „Cezarį Biroto", parašyti „Nusingeno banką"!

Linksmintis, eiti pasivaikščioti? Bet juk jis kosi „taip seniokiškai"! Būna akimirkų, kai dingsta energija!

„Priėjau iki to, kad gyvenimas man pasidarė nebemielas; viltys per daug tolimos, už ramybę tenka mokėti pernelyg sunkiu darbu. Jei būtų galima dirbti nuosaikiai, neniurnėdamas pasiduočiau likimui; bet turiu pernelyg daug bėdų ir priešų! Pradėta pardavinėti trečioji „Filosofinių etiudų" laida; laikraščiai nė puse žodžio apie tai neužsiminė..."[97]

---

[96] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 404.

[97] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 404.

Svarbiausia, siaubą jam kelia Paryžius. Paryžius — tai kreditoriai. Tai kokčioji nacionalinė gvardija, kuri jį iš- šniukštinėjo ir rašo jam su pašaipia klasta: „Ponui de Balzakui, vadinamam taip pat našle Diuran, rašytojui, pirmojo legiono šauliui". Bet Paryžius — ir neprilygstamas reginys, bulvarai, asfaltuoti, apšviesti bronzuotų geležinių kandeliabrų, kuriuose dega dujos! Ne, jis negalėtų gyventi be šitos miestų karalienės, be šitos amžinos ir permainingos mugės; jis tik paspruks nuo drakoniškų nacionalinės gvardijos reikalavimų, apsigyvendamas už trijų ljė nuo grėsmingosios karalienės.

Kai jis grįžta iš Sašė, jo svaja įgyja aiškią formą. Jis nusipirks namą, trobelę, gana arti Paryžiaus, kad galėtų, kai panorės, klausyti muzikos, per valandą nukakti į Italų teatrą; ir gana toli nuo Paryžiaus, kad pasislėptų nuo komercinio teismo agentų ir miestiečių — vyresniųjų seržantų. O kuo šitas žmogus, paskendęs skolose, užsimokės už namą? Kai Balzakas ko nors karštai trokšta, jis neskaičiuoja. Gyvenimas tada jam tampa romanu, kuriam jis išgalvoja epizodus. Pirmiausia jis baigia tvarkyti puikų reikalą: bus išleistas visas jo raštų rinkinys su vinjetėmis ir duodama premija prenumeratoriams; šis leidinys remsis tuo pačiu principu kaip Lafaržo tontina, buvusi tokia brangi Bernarui Fransua. Argi atsiras dvejojančių užsiprenumeruoti leidinį, jei tie, kurie išgyvens ilgiausiai, kartu su visu Balzako raštų rinkiniu gaus ir trisdešimt tūkstančių frankų rentą? Paskui jis parašys teatrui dvi komedijas, gal keturias ar penkias, o kiekvienas žino, kiek pinigų galima užsidirbti teatre. Po kiek laiko gali numirti ponas Hanskis; tuomet jis veda jo našlę, tampa Viežchovnios valdovu ir maudosi aukse. Be to, Sardinijoje stūkso kalnai senovės romėnų šlako ir tik laukia Balzako, kad iš jų imtų sruventi sidabras. Turėdamas tiek išgalių, jis p r i v a l o pirkti namą.

O kokį namą? Jis žinojo, kad prie kelio į Versalį yra gražus, žalumoje skendintis kaimelis — Vil d'Avrė. Kadaise jis čia dažnai svečiuodavosi pas Olimpiją Pelisjė. Jei šitame kaimelyje gyventų, būtų netoli Versalio, vadinasi, netoli Gvidobonių-Viskončių, o „gegutė"* nugabentų jį per pusantros valandos į Italų teatrą. Iš pradžių Balzakas

ten nusisamdė butą (aišku, Siurvilio vardu), paskui, 1837 metų rugsėjo mėnesį, surado vietovėje, vadinamoje Žardi, žemės sklypą ir trobelę, priklausančią audėjui, pavarde Varlė. Kaina — 4500 frankų ir dar administracinės išlaidos. Rytojaus dieną jis nusipirko gretimą sklypą. Kaina — 6850 frankų. 1839-aisiais jau turėjo keturiasdešimt arų žemės. Jos vertė — 18 000 frankų. „Vadinasi varganas nuošalus mano kampelis Ž a r d i — tame sklype įsitaisiau nelyginant kirminas ant salotos lapo..." Balzakas ketino paskirti audėjo namą savo draugams Gvidoboniams-Viskončiams (jie finansavo šį pirkinį) ir pavesti Siurviliui, inžinieriui, vadinasi, ir architektui, pastatyti jam namelį. Gyvendamas Žardi, jis būtų ir nebūtų Paryžiuje. Nereikėtų mokėti nei įvažiuojamojo muito, nei didžiulių mokesčių; jis pasislėptų čia nuo laikraštpalaikių smalsumo. Namas atsieitų mažiau kaip 12 000 frankų; su sklypu ir vidaus įrengimais — 40 000. Būtų tarsi kuklūs nuompinigiai. Iš teisybės tų 40 000 frankų Balzakas neturėjo. Bet, gavęs 1500 frankų rankpinigių, rangovas sutiko pradėti darbus. Teliko baigti „Cezarį Biroto" ir parašyti „Nusingeno banką". Sizifas pasiraitė rankoves ir čiupo savo akmenį.

XXV
LOBIO MEDŽIOJIMAS

> Balzakas buvo tik nuolat atgimstantis potroškių potroškis, veržimasis į ateitį; jis suvokė, kad galįs įveikti visas kliūtis ir privaląs be perstojo su jomis galynėtis,— tai amžinas planus kuriantis gyvenimas.
>
> Gaetanas Pikonas

Dar 1833 metais Balzakas pasakojo Ziulmai Karo apie „Cezarį Biroto", o 1834-aisiais rašė poniai Hanskai: „Kuriu kapitalinį veikalą — „Cezarį Biroto"; jo herojus — brolis to Biroto, kurį jau pažįstate, auka, kaip ir brolis, bet Paryžiaus civilizacijos auka, o brolis („Tūro klebonas") yra tik vieno žmogaus auka... sutryptas angelas, nesuprastas

doras žmogus. Ak, tai bus didingas paveikslas!"[98] Tuomet jis ketino atiduoti šį romaną Verdė — jo leidžiamam „Filosofinių etiudų" tomui. Bet paskui parašė kitų knygų, keliavo; Verdė tuo tarpu subankrutavo, ir „Biroto" buvo įkištas į stalčių. Verdė už 63 000 frankų perleido būsimųjų Balzako veikalų leidimą leidybiniam konsorciumui. Konsorciumas sutiko Balzakui duoti 50 000 frankų avanso, be to, mokėti 1500 frankų kas mėnesį. Rašytojas turėjo gauti ne honorarą, o pusę pelno. 1836 metais naujoji *Figaro* redakcija atpirko „Biroto" iš konsorciumo, nusprendusi duoti jį kaip premiją savo prenumeratoriams: „Dėmesio! Tiems, kurie užsisakys *Figaro* trims mėnesiams (20 frankų), bus įteikta premija — „Cezario Biroto didybės ir nuopuolio istorija", nauja p. de Balzako „Paryžiaus gyvenimo scena", apie parfumerininką, Garbės legiono kavalierių, antrojo Paryžiaus rajono mero pavaduotoją. Du tomai *in 8*^{0}, niekur iki šiol neskelbti"[99].

Balzakas — poniai Hanskai 1837 metų lapkričio 14 dieną:

„Man siūlo 20 000 frankų už „Cezarį Biroto", jei baigsiu jį iki gruodžio 10 dienos; lieka dar parašyti pusantro tomo, bet, skurdo prispaustas, pažadėjau. Turėsiu dirbti dvidešimt penkias naktis ir dvidešimt penkias dienas..."[100]

Tuo metu ant Balzako stalo jau gulėjo „Cezario Biroto" korektūros, bet knyga sulapojo visomis kryptimis. Jis prižadėjo skurdo prispaustas, o temą išvystė kūrybinio džiaugsmo pagautas. „Biroto" buvo etiudas apie Paryžiaus prekybą, iš pradžių šeimyninio pobūdžio, tokią, kokią varė Salambjė giminė ir geležies dirbinių pirklys Dablenas; paskui tokią, kokia ji pasidarė tais laikais, kai jos svorio centras „nutolsta nuo Sen Deni gatvės ir atsargiai artėja prie Sent Onorė priemiesčio; kai stambus pirklys jau nebe k r a u t u v i n i n k a s, bet dar ne n e g o c i a n t a s... kai virš vitrinų puikuojasi iškabos, o pačios vitrinos mirgėte mirga vėliavėlėmis; kai pardavėjai pietauja kam-

---

[98] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 149.
[99] *Oeuvres complètes,* t. X, p. 5.
[100] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 448—449.

barėlyje už krautuvės, o nakvoja mansardoje; kai vyresnysis pardavėjas, ištarnavęs dešimt metų, veda savininko dukterį — žodžiu, hibridinis prancūzų ekonominio gyvenimo etapas, nes prekyba dar laikosi patriarchalinių įpročių, bet gatvėse jau pasirodo pabaisos ir stebuklai, skelbią apie kapitalizmo suklestėjimą, baltieji diližanai, komerciniai bankai, akcinės bendrovės..."[101]

Cezaris Biroto, žemdirbys, atkilęs iš savo kaimo į Paryžių, prasimušė versdamasis amatininkiška parfumerija. Jis žlugs metęs savo amatą ir ėmęsis spekuliacijos, tapusios didžiąja šimtmečio žaizda. Keisis ir papročiai. Biroto ir jo žmona, jų draugai Ragonas, Pilro, jų pardavėjas Anselmas Popino, Balzako nuomone, buvo d o r y b i n g i žmonės. Jų dora sąlygiška. Cezaris, pavyzdžiui, žino, kad jo „Cefalinis aliejus" visiškai neveikia galvos odos. Kad paleistų jį į rinką, jis naudojasi pirkėjų neišmanymu, mokslininkų tyla, senių kvailumu[102]. Vėliau ima išduoti vadinamuosius draugiškus vekselius, o tai, teisėjo Popino galva, jau yra „sukčiavimo pradžia". Balzakas jam už tai atleidžia. Jei verteiviauti, tai verteiviauti. Bet bankrotas — herojaus ir autoriaus manymu, nepakenčiama gėda. Balzako tėvai nusigyveno, kad išgelbėtų nuo tokios gėdos sūnų. Cezarį Biroto, žmogų, miesčioniškai suprantantį, kas yra taurumas, „nužudys sąžiningumo manija tarsi pistoleto šūvis"[103]. Taigi šitas romanas — p a p r o č i ų e t i u d a s; jis piešia aplinką, kurią puikiai pažįsta Balzakas, nes pats iš jos yra kilęs, piešia pasaulį, „kur nematomos gijos sieja „Rožių karalienę" ir „Žaidžiančios katės namus"; be to, tai f i l o s o f i n i s e t i u d a s, nes krautuvė priešinama su banku, archaiškas papročių „tyrumas" — su nūdieniu sugedimu, o svarbiausia — parodoma, kokia galinga *idée fixe,* kuri pasidaro herojaus, žūstančio nuo pernelyg didelio džiaugsmo, mirties priežastimi.

Didžiausia Cezario yda — kad jis kvailas, kaip ir jo

---

[101] *B a l z a c. César Birotteau. Notice de Maurice Bardèche* (*Oeuvres complètes,* t. X, p. 17).

[102] *A n d r é W u r m s e r. La Comédie inhumaine,* p. 119 (*Paris, Gallimard,* 1964).

[103] *B a l z a c. César Birotteau. Notice de Maurice Bardèche* (*Oeuvres complètes,* t. X, p. 22).

brolis, Tūro klebonas; jis naiviai viską išsipasakoja Nusingenui, Klaparonui, diu Tijė, kaip kunigas Fransua — klastingajam Truberui. Jis neįstengia numatyti kracho, į kurį atveda jo tuštybė, bet iškilniai susigrąžina gerą vardą, atiduodamas už skolas visą aktyvą, užuot pasipelnęs iš bankroto, kaip tai būtų padaręs Grandė ar Nusingenas. Romane taip pat yra pavaizduotas, sako Alenas, „Katonas vyresnysis geležies dirbinių pirklio Pilro paveikslu", kuriam modeliu pasitarnavo tėtušis Dablenas. „Neatsirastų turto, įsigyto tauresniu, doresniu, teisėtesniu būdu, kaip Pilro turtas. Jis niekad neapiplėšinėjo pirkėjų, niekad nesivaikė pelno."[104] Toks buvo Dablenas, „kilniaširdis geležies dirbinių pirklys" ir ištikimas draugas.

Taigi viena — Katonas iš geležies dirbinių krautuvėlės ir antikiniai papročiai; kita — bankininkai, diskontuotojai, palūkininkai. Tai buvo neprilygstama knyga ir todėl, kad Balzakas puikiai žinojo siužetą (jis galėjo aprašyti savo paties, kaip užpjudyto skolininko, išgyvenimus, laiku neišpirktų vekselių ir šuoliais artėjančio bankroto patirtį); kad nupiešė platų istorinį paveikslą, kad labai griežtai jį sukomponavo. Lėtas Cezario kilimas supriešinamas su laipsnišku jo smukimu. Didybė ir nuopuolis. Pirma dalis baigiasi pokyliu, kurį ponai Biroto surengia, norėdami atšvęsti parfumerininko apdovanojimą Garbės legiono ordinu. Tolimu pavyzdžiu jam tikriausiai buvo pokylis, Dableno ištaisytas panelės Pepen Lealer jungtuvių proga.

Balzakas — Svetimšalei:

„Šį vakarą turiu eiti į pokylį; aš — į pokylį! Taip, mano meile, nieko nepadarysi, turiu eiti; pokylį rengia vienintelis mano draugas, taip delikačiai man pasitarnavęs"[105].

Kad išreikštų Cezario laimę, Balzakas pasinaudojo triumfaliniu Bethoveno Simfonijos *c-mol* finalu ir perteikė jį regimais vaizdais. Antros dalies gale Cezaris, kuriam garbę grąžino sąžiningumas ir draugų ištikimybė, staiga tarsi išgirsta, kaip širdyje ir galvoje nuaidi herojiški gar-

---

[104] *Balzac. César Birotteau* (*„Pléiade"*, t. V, p. 403).

[105] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 134.

sai: „Ta nuostabi muzika suspinduliavo, sužaižaravo visomis dermėmis, užtrimitavo nuvargusiose jo smegenyse, kurioms ji turėjo tapti didžiuoju finalu..."[106] Prancūzų literatūra dar nebuvo sukūrusi tokios nuostabios miestietiškos epopėjos — smulkmeniškos, tikslios ir didingos. Tačiau kūrėjas kartais suabejoja savo veikalu: „Nežinau, koks iš tikrųjų išėjo „Cezaris Biroto". Pasakykite savo nuomonę, kol įstengsiu perskaityti jį kaip skaitytojas. Jaučiu didžiausią pasidygėjimą juo ir galiu tik keikti jį, kad mane taip išvargino"[107].

Šalia „Cezario Biroto" jis piešia kitą diptiko dalį — „Nusingeno bankas", arba menas pralobti, keliant save aukščiau įstatymų; avinėlis kankinys, koks pasirodo esąs Cezaris, supriešinamas su lūšimi — Nusingenu, nutraukusiu mokėjimus, kad išgąsdintų savo skolininkus ir pigiai atpirktų jų vertybinius popierius; bankininkas iškilo ne per darbą, o per nuovokumą. Nusingenas nesibaimina biržos svyravimų, kaip jūreivis nesibaimina audros. Žino, kad vertybinių popierių kursas kyla ir krinta kaip jūros potvynis. Jį neša ir potvynio, ir atoslūgio bangos. Aplinkui susispietę garbėtroškos suprato šį žaidimą: Rastinjakas, diu Tijė lobsta; aukos — Bodnoras, Ragonas — bankrutuoja, sekdamos visada kvailu patarimu. Šią istoriją pasakoja atskirame restorano kabinete keturi ciniški spaudos ir finansų samdiniai: Andošas Fino, Emilis Blondė, Žanas Žakas Biksiu ir Kutiūras, pradedantis, bet jau su melo paslaptimis supažindintas bankininkas. Šitie pašaipūs liudininkai pastebi, kad tomis aplinkybėmis, kuriomis Biroto miršta iš susijaudinimo, Nusingenas tampa Prancūzijos peru ir gauna Garbės legiono kryžių. Blondė, darydamas išvadą, cituoja Monteskjė žodžius: „Įstatymai — voratinkliai, didelės musės pro juos išlenda, o mažos įstringa"[108]. Patį Balzaką šitose dviejose pranašiškose knygose randame visur: jis yra Biroto, bet perpranta ir Nusingeną; norėtų būti Rastinjakas ir įkvepia savo sąmojį ir Biksiu, ir Blondė. Ar nėra jis vienas tų savo kartos „įžūlių kormo-

---

[106] *B a l z a c. César Birotteau* („*Pléiade*", t. V, p. 590).
[107] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 457.
[108] *B a l z a c. La Maison Nucingen* („*Pléiade*", t. V, p. 652).

ranų, gimusių iš putos, kuri vainikuoja bangas?"[109] Bet jis skęsta skolose; bijo, kad viskas baigsis kaip Biroto; ir pats save ramindamas, kuria Nusingeną.

1837 metai buvo labai sunkūs. Dėl didžiulių „Biroto" korektūrų — knygą Balzakas turėjo įteikti nustatytu laiku — jis dirba dieną ir naktį; dirba įmerkęs kojas į garstyčių vonelę, kad neišsilietų kraujas į smegenis. Plaukai dar labiau pražilę; jis jaučia, kad jo jėgos išsekusios. Sausio 1 dieną Ziulmai Karo rašo: „Tebūnie pasveikinti 1838 metai, kad ir ką jie atneštų! Argi tai svarbu? Kad ir kokias nelaimes slėptų savo apdaro klostėse! Yra vienas vaistas nuo visko; tas vaistas — mirtis, ir aš jos nebijau"[110]. Kai jį apninka tokios mintys, jis ieško prieglobsčio Frapelyje. Tikisi, kad galės ten dirbti, toliau rašyti „Prarastas iliuzijas"; bet jis labai išvargęs ir baisiai bjaurisi rašymu. Šlykštisi kritikos neteisingumu. Veltui kuria šedevrą po šedevro: kritika atsisako žiūrėti į jį kaip į Šatobrianą, Lamartiną ar Viktorą Hugo. Statomas priešpriešiais jam Eženas Siu, kurio žvaigždė, blykčiojanti dirbtiniais akmenėliais, kyla literatūriniame horizonte.

Tai kam žudytis šituo nedėkingu amatu, kai čia pat, po ranka, didžiuliai turtai — Sardinijos sidabro kasyklos. Reikia įsigyti koncesiją, ir jis bus laisvas, turtingas. Bet nedrįsta apie tai užsiminti finansininkams: koks nors diu Tijė pasivogtų iš jo idėją. Jis papasakoja šauniajam majorui Karo, doram ir mokytam žmogui, Politechnikos mokyklos auklėtiniui; šiam Balzako sumanymas neatrodo beprasmiškas, tačiau jis nesiryžta nei dalyvauti žvalgymo darbuose, nei finansuoti pačios operacijos. Karo buvo ne veiklos žmogus, o vienas „tų įstabių matematinių protų", kurie apie gyvenimą sprendžia be jokių iliuzijų ir, „nematydami jame logiško tikslo, laukia mirties, kad atsiteistų su savo epocha"[111]. Norėdamas sukrapštyti kelionei reikalingų pinigų, Balzakas gavo kreiptis į likusius jam ištikimus draugus — daktarą Nakarą ir siuvėją Biuisoną. „Ma-

---

[109] *B a l z a c. La Maison Nucingen* („*Pléiade*", t. V, p. 592).

[110] *B a l z a c. Correspondance,* t. III, p. 367.

[111] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 467.

ma ir viena neturtinga giminaitė atidavė viską iki paskutinio skatiko."[112]

Prieš leisdamasis į kelionę, Balzakas, svečiavęsis Frapelyje, netoli Noano, panūdo pasimatyti su Žorž Sand. Kurį laiką jų santykiai buvo atšalę dėl Sando, bet Balzakas galų gale pritarė didžiosios Žorž nuomonei apie „mažąjį Žiulį". „Tai žmogus, išmestas už borto",— sakė jis. Beje, ponia Hanska, renkanti autografus, geidė turėti rašytojos autografą. 1838 metų vasario mėnesį Balzakas iš Frapelio parašė Žorž Sand ir paprašė leisti jam „atkeliauti į Noaną... Nenorėčiau parvažiuoti nepamatęs Beri liūtės jos oloje arba lakštingalos jos lizde"[113]. Žorž taip pat nemėgo pyktis su genialiais žmonėmis; ji šiltai pakvietė Balzaką. Jis atvažiavo vasario 24 dieną.

Balzakas — poniai Hanskai:

„Nusigavau į Noano pilį šeštadienį, po Užgavėnių, apie pusę aštuonių vakaro; Žorž Sand radau apsirengusią chalatu ir rūkančią po pietų cigarą prie židinio didžiuliame nuošaliame kambaryje. Ji mūvėjo dailiomis geltonomis šlepetėmis, papuoštomis spurgais, koketiškomis kojinėmis ir raudonomis kelnėmis. Tokia jos dvasinė pusė. Na, o fizinė — ji užsiaugino dvigubą pagurklį nelyginant kanauninkas. Neturi nė vieno žilo plauko, nors išgyveno siaubingų negandų; vis toks pat tamsus gymis, vis taip pat žėri gražios akys; kaip ir anksčiau, kai susimąsto, atrodo kvaila; gerai į ją įsižiūrėjęs, jai sakiau, kad jos veido išraiška susitelkusi akyse. Ji gyvena Noane jau metai, liūdi ir be galo daug dirba. Jos gyvenimo būdas maždaug toks kaip mano. Eina gulti 6 valandą ryto ir keliasi vidudienį; o aš einu gulti 6 valandą vakaro ir keliuosi vidunaktį. Aš, žinoma, prisitaikiau prie jos įpročių, ir mudu tris dienas iš eilės plepėjome nuo penkių po pietų iki penkių ryto, ir per tuos tris pašnekesius pažinau ją — ir ji mane — geriau negu per ketverius ankstesnius metus, kai ji, dar įsimylėjusi Žiulį Sando, ateidavo pas mane, ir paskui, kai turėjo ro-

---

[112] *Balzac. Correspondance,* t. III, p. 339.

[113] *Balzac. Correspondance,* t. III, p. 374.

maną su Miusė. Matydavomės ir pas ją, nes retkarčiais nueidavau jos aplankyti.

Mums buvo ne pro šalį susitikti, nes atvirai pakalbėjome apie Žiulį Sando. Kadaise aš mažiausiai smerkiau ją už tai, kad ji metė Žiulį; šiandien galiu tik labai ją užjausti, kaip užjausite jūs mane, sužinojusi, su kokiu žmogumi turėjome reikalą — ji meilėje, aš draugystėje...

Visos kvailystės, kurių ji pridarė, tik išaukština ją gražios ir kilnios sielos žmonių akyse. Mulkino ją Mari Dorval, mulkino Bokažas, Lamenė, ir t.t., ir t.t. Mulkina Listas ir ponia d'Agu; bet dabar ji permatė ir tą porą, ir Mari Dorval, nes priklauso tiems protams, kurie galingi savo darbo kabinete, o realiame pasaulyje lengvai užkimba ant meškerės..."[114]

Šitie du didūs „vyrai", nusimaną apie moters psichiką, visą naktį kalbėjo apie santuoką, meilužius, moters dalią. Balzakas vylėsi atvertęs Žorž Sand į savo tikėjimą ir įtikinęs, kad santuoka — socialinė būtinybė. Iš Noano jis parsivežė siužetą naujam romanui — „Meilės katorgininkai" (Ferenco Listo ir Mari d'Agu istoriją, kurią jam papasakojo ir „padovanojo" Žorž Sand, nes pati jos rašyti negalėjo) ir ydingą įprotį: „Ji išmokė mane rūkyti nargilę ir latakiją; ir man tai staiga pasidarė būtinybe. Šita nauja aistra padės mesti kavą, paįvairinti dirgiklius, kurių reikia dirbant..."[115] Kai Balzakas rūkydavo nargilę, mąstymas jo nevargindavo.

„Gražiausi lūkesčiai plaukia vienas po kito jau ne kaip iliuzijos — jie tampa kūnu, šoka it būrys Taljoni*, ir kaip grakščiai! Jūs tai puikiai žinote, rūkoriai! Gamtoje matote nuostabias grožybes; dingsta visi gyvenimo sunkumai; gyvenimas darosi lengvas, protas aiškus, pilka minties atmosfera žydra; bet koks savotiškas reiškinys — tos operos uždanga nusileidžia, kai tik užgęsta nargilė, cigaras ar pypkė..."[116]

---

[114] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 462—464.

[115] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 464.

[116] B a l z a c. *Pathologie de la vie sociale.— Traité des excitants modernes* (*Oeuvres complètes,* t. XXVII, p. 647).

Iš teisybės, kad jo lūkesčiai virstų tikrove, jam nereikėjo nargilės. Istorija apie Sardinijos sidabro kasyklas dar kartą parodė, koks yra Balzakas, besigalynėjantis su tikrove. Keistas reiškinys — tas žmogus, toks protingas, taip puikiai permanąs finansines gudrybes, gebąs atskleisti kaip prokuroras visas kokio nors Nusingeno „machinacijas", nemoka imtis paprasčiausių atsargumo priemonių, kai ima veikti. Įžvalgiausias tos epochos protas blaiviai žiūri į savo išgalvotus personažus, bet ne į save, „kaip didieji advokatai, kurie prastai veda savo pačių bylas". Tačiau kiek buvo priežasčių, dėl kurių šitoje avantiūroje reikėjo būti nepatikliam ir atsargiam!

Džuzepė Pecis, italas pirklys, sutiktas Genujoje, sviedęs kibirkštį į greit užsiliepsnojančias Balzako smegenis, tada pažadėjo jam atsiųsti rūdos pavyzdžių. Bet pažado neištesėjo. Tai galėjo reikšti, kad šį sumanymą jis nori pasilikti sau. O kokioje Sardinijos vietoje yra tie šlako kalnai? Balzakas nežino. Kaip jis, profanas, nustatys to šlako ir užgriuvusių kasyklų vertę? Jis nesiveža jokio matavimo prietaiso; nežino, ką prašyti leidimo eksploatuoti kasyklas; per menkai moka italų kalbą, kad surinktų informaciją vietoje.

Ne, jis tiesiog išgyvena romantišką istoriją, kurią, beje, jau buvo parašęs 1836 metais *Chronique de Paris* žurnalui antrašte „Fačinas Kanė". Šitoje novelėje pasakotojas susitinka seną klarnetistą, kuris sako esąs paskutinis vienos Venecijos senatorių šeimos palikuonis ir tvirtina žinąs, kur paslėptas prokuratorių lobis — milijonai, priklausę Šviesiausiajai Respublikai. Bet Fačinas Kanė aklas ir negali vykti ieškoti lobio vienas. Apstulbintas šios paslapties, pasakotojas susijaudinęs žiūri į šitą žilą galvą ir nieko neatsako, nes senąjį muzikantą laiko bepročiu. Fačinas Kanė stveria savo klarnetą „ir užgroja liūdną Venecijos dainelę — barkarolę, kurią grodamas pasijunta atgavęs jaunystės talentą, įsimylėjusio patricijaus talentą. Dainelė nuskambėjo panašiai kaip *Super flumina Babylonis*..."[117]

---

[117] B a l z a k a s. Gobsekas (Fačinas Kanė), p. 213.

„— Mes važiuosime į Veneciją! — sušukau, kai jis atsistojo.

— Pagaliau aš sutikau tikrą vyrą! — riktelėjo jis užsidegęs."

Bet Fačinas Kanė miršta, sirguliavęs du mėnesius, ir pasakotojas užmiršta Venecijos lobį. Balzakas romanistas Fačiną Kanę laiko bepročiu; Balzakas žmogus susigundo, kaip Fačinas Kanė, svaja apie sidabro upes. „Jis dabar tik ir svaičioja apie aukso srautus, deimantų kalnus",— sako Teofilis Gotjė. Liepia savo aiškiaregėms ieškoti užkastų lobių. Teigia žinąs, kur Tusen Luvertiūras* po Santo Domingo maišto paslėpė savo grobį. Jis taip vaizdingai nupasakoja aplinkybes ir vietą, jog sužavi Gotjė ir Sando. Buvo sutarta, kad jie nusipirks kirtiklius, išsinuomos brigą ir slapta juo išplauks. Žodžiu, tai buvo ištisas romanas. „Ar reikia sakyti, kad mes niekad neatkasėme Tusen Luvertiūro lobio... Trise susidėjus, mums vos užteko pinigų kirtikliams nusipirkti..."[118]

„Fačino Kanės" pasakotojas į Veneciją neišvyksta; Balzakas į Sardiniją išvyksta, bet jo ištekliai tokie maži, jog turi skubėti. Kovo 20 dieną iš Marselio jis rašo Ziulmai: „Pagaliau aš už poros žingsnių nuo tikslo ir galiu jums pasakyti, kad nepažįstate manęs, manydama, jog prabanga man būtina. Penkias naktis ir keturias dienas važiavau sėdėdamas imperiale, išgerdamas per dieną pieno tik už dvidešimt su; dabar rašau iš Marselio, kur kambarys atsieina penkiolika su, o pietūs — trisdešimt! Bet, pasitaikius progai, pamatysite, darausi rajūnas"[119]. Marselyje jis sužino, kad iš čia į Sardiniją laivai neplaukia; jam reikia nukakti į Korsiką. „Po kelių dienų, deja, turėsiu viena iliuzija mažiau. Taip jau visada atsitinka: tą akimirką, kai atomazga būna čia pat, staiga pradedi nebetikėti. Rytoj išvažiuoju į Tuloną, penktadienį būsiu Ajače. Iš Ajačo bandysiu nusidanginti į Sardiniją."[120] Motinai: „Esu apsistojęs tokiame viešbutyje, jog šiurpas krečia; bet gelbėjuosi maudydamasis..."[121]

---

[118] *Théophile Gautier. Portraits contemporains*, p. 74.
[119] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 389—390.
[120] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 389.
[121] *Balzac. Correspondance*, t. III, p. 388.

Korsikoje jam paskiriamas penkių dienų karantinas, nes Marselyje siaučia cholera. Guosdamasis apžiūri Napoleono namus, „varganą lūšnelę", ir skaito Ajačo bibliotekoje anglų romanus: „Grandisoną" ir „Pamelą", „siaubingai nuobodžius ir kvailus". Bet jam patinka tas puikus kraštas ir primityvus jo gyventojų būdas: „Čia nėra nei skaityklos, nei lengvo elgesio merginų, nei liaudies teatrų, nei draugijos, nei laikraščių — jokių šlykštynių, rodančių civilizaciją. Moterys neįsimyli svetimšalių; vyrai slampinėja ir rūko ištisas dienas. Neįtikėtinas tingumas! Mieste — aštuoni tūkstančiai gyventojų, baisus skurdas, visiškas neišmanymas to, kas vyksta šiandien pasaulyje. Mėgaujuosi inkognito..." Vis dėlto jį atpažino vienas karininkas ir vienas studentas. „Deja! Kaip apmaudu! Nebeįmanoma daryti bloga ar gera — viskas tuoj pagarsinama!"[122] Galiausiai į Sardiniją jis nusigauna su koralų žvejais, misdamas tik kelionėje sužvejojama žuvimi.

Kelionė iki kasyklų buvo siaubinga. Tuomet Sardinijoje nebuvo nei kelių, nei ekipažų, nei užeigų. Balzakas gavo joti raitas, o ketverius metus nebuvo sėdėjęs balne. Žmogaus rankos nelytėti miškai; milžiniški žali ąžuolai; jokio maisto. Į Ardžentjerą jis atkako tik tam, kad sužinotų, jog viena Marselio firma, susidėjusi su genujiečiu Peciu, jau padarė šlako analizę, kuri patvirtino Balzako lūkesčius, ir, išsirūpinusi karaliaus dekretą, gavo vietinės valdžios leidimą eksploatuoti kasyklas. Kaip visuose versliniuose sumanymuose, Balzakas buvo numatęs teisingai, tik suklupo, įgyvendindamas savo planus. Ardžentjeros sidabro kasyklų bendrovė netrukus savo iniciatoriams davė milijoną du šimtus tūkstančių frankų pelno, kurio taip godėjosi Balzakas. O pačiam Balzakui vėjais nuėjo įdėtas vargas ir lėšos. Kol pirklys Pecis šturmavo prefektūras, romanistas Balzakas rašė „Cezarį Biroto". Tuos du pašaukimus suderinti neįmanoma: antras, prakilnesnis, žlugdė pirmą. Poniai Hanskai: „Per daug manęs nebarkite, atsakydama į šį laišką iš kelionės, nes nugalėtuosius reikia guosti. Aš dažnai galvojau apie jus šioje nuotykių kupino-

[122] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 471.

je kelionėje ir vaizdavausi, kad jūs tik vieną kartą pasakysite: „Koks velnias nešė jį į tą galerą?“[123]

Jis grįžo per Genują ir Milaną, kur galėjo pasikliauti Viskončių bankininku. Šitas apsilankymas Milane buvo ne toks malonus kaip pirmasis. Tačiau kunigaikštis Porča, kaip tikras brolis, išgelbėjo jį nuo gyvenimo užeigoje, pasiūlęs mažytį kambarėlį, kur jis galėjo ramiai dirbti. Šitam vaišingam kunigaikščiui ir grafienei Bolonjini Balzakas vėliau dedikavo dvi gražiausias savo knygas — „Kurtizanių spindesys ir skurdas“ ir „Ievos duktė“. „Nors prancūzai kaltinami lengvabūdiškumu ir užmaršumu, aš, kaip matote, pastovumu ir ištikimybe prisiminimams esu italas.“[124]

„Kurtizanių spindesys ir skurdas“ pamažu taps viena iš didžiųjų Balzako freskų; bet 1838 metais jis dar nebuvo sugalvojęs nei jos pavadinimo, nei plano. Milane, ilgėdamasis Paryžiaus bulvarų, jis apmetė pirmą epizodą — „Torpijė“[125]. Tai „Prarastų iliuzijų“ gražuolio Liusjeno de Riubamprė ir Esteros Gobsek meilės istorija (Estera Gobsek — prostitutė iš viešųjų namų, angeliškai graži, praminta Torpije — elektrine raja dėl to, kad jos grožis įelektrindavo ir apkvaišindavo vyrus). Kartą, laisvą savo dieną, ji susitinka Port Sen Marteno teatre Liusjeną ir iš pirmo žvilgsnio beprotiškai jį įsimyli. Ištrūkusi į laisvę, išgyvena su Liusjenu tris laimės mėnesius. Bet viename kaukių baliuje Operos teatre ją, apsirengusią domino, atpažįsta ir išduoda žiaurūs pašaipūnai. Jausdama, kad viskas žuvo, ji bando nusinuodyti dujomis; ją išgelbsti kunigas, kuris, supratęs, kokia didelė ir nuolanki jos meilė, nusprendžia atiduoti ją į pensioną, laikomą vienuolių, ir padaryti prostitutę padoria mergina. Apysaka turėjo pasirodyti 1838 metais laikraštyje *La Presse*, bet Žirardenas pabūgo, kad pasipiktins prenumeratoriai, išbaidyti romano „Senmergė“. Mergina iš viešųjų namų! Po šimts! „Torpiję“ išleido Verdė; tame pačiame tome buvo „Neprilygstama

---

[123] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 471.

[124] B a l z a c. *Une Fille d'Eve. Dédicace* („*Pléiade*“, t. II, p. 60).

[125] J e a n P o m m i e r. *L'invention et l'écriture dans la* T o r p i l l e *d'Honoré de Balzac* (Genève, 1957).

moteris" ir „Nusingeno bankas". Milane, pas kunigaikštį Porčą, Balzakas parašė tik pirmą „Torpijės" pusę.

Jo šeimininkai davė jam visišką laisvę, ir jis galėjo dirbti, kiek norėjo. Šį sykį Milanas, kur netrukus turėjo būti vainikuojamas Austrijos imperatorius Lombardijos karaliumi, nelabai domėjosi Balzaku, ir jis pasiilgo tėvynės. Žiūrėdamas į dangaus žydrynę be jokio debesėlio, skaudama širdimi minė, kaip kontrastą, miglotą Prancūzijos padangę. Jam atrodė, tarsi kas atėmė sielą, gyvybę, ir jis svajojo apie savo „brangų pragarą" — užgaulų ir nedėkingą Paryžių. Gegužės 20 dieną jis įžengė į keturiasdešimtuosius metus. „Prasideda metai, kuriems pasibaigus priklausysiu dideliam pulkui likimo valiai pasidavusių sielų, nes nelaimės, kovų ir tikėjimo dienomis, kurios neleido man džiaugtis jaunyste, pats sau prisiekiau, kad, sulaukęs keturiasdešimties, liausiuosi kovojęs..."[126] Labiau negu kada nors, priėjęs šitą lemtingą ribą, šis keturiasdešimtmetis vyras jautė, kad privalo tvirtai įsikurti, turėti namelį ir gyventi jame su „savo svajonių moterimi".

O kas dabar bus jo svajonių moteris? Tos, kurios palaikė jį jaunystės metais, pasitraukė iš gyvenimo viena po kitos. Parvažiavęs iš Italijos 1836-aisiais, sužinojo, kad mirė Lora de Berni; grįžęs 1838-aisiais, sužinojo apie Loros d'Abrantes mirtį. Vargšė „Paryžiaus guvernantė" susilaukė kaip reta liūdno galo. Po kelerių literatūrinės sėkmės metų ji patyrė nepasisekimo kartėlį. Balzakas už ją nebedirbo. Kad ji praras jį kaip meilužį, tai jautė; bet mielai būtų pasilaikiusi jį kaip draugą — ir savo raštų taisytoją. „Sena mano draugystė neįžeidi. Dieve mano! Sena draugystė ir jauna meilė — sielos džiaugsmas."[127] Ji išsinuomojo viename Larošfuko gatvės name pirmą aukštą ir bandė atgaivinti savo saloną. Atėjo daugelis jos draugų: Žiuljeta Rekamjė, Brojis, Noajis, net Viktoras Hugo, ištikimas Imperijos prisiminimams. Teofilis Gotjė praminė ją „kunigaikštiene d'Abrakadabrantes". Ji vadovavo pas grafą Žiulį de Kastelaną aktorių mėgėjų iš aukštuomenės trupei, bet priėmė į aktores per daug pagyve-

---

[126] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 475—476.
[127] B a l z a c. *Correspondance,* t. III, p. 382.

nusių damų. Bulvariniai laikraštukai jos užmojį pavadino „Polišinelių draugija". Liūdni senatvės ir atsitiktinumo žaidimai.

Paskui atėjo skurdas. Knygininkas Lavoka nebepriėmė kunigaikštienės rankraščių, nebedavė subsidijų. Teko išsikraustyti iš Larošfuko gatvės namo, pasitenkinti mažyčiu butuku. Atėjo diena, kai kreditoriai išvaržė kunigaikštienės baldus, matant jai pačiai, geltligės prirakintai prie lovos. Ji buvo paguldyta į kliniką, bet kadangi neturėjo pinigų, buvo perkelta į mansardą. Ten ir mirė sulaukusi penkiasdešimt ketverių metų. Paskui karstą ėjo Hugo, Šatobrianas, Diuma, ponia Rekamjė. Velionės draugai norėjo pastatyti jai paminklą Per Lašezo kapinėse, bet miesto taryba nesutiko duoti sklypo, o Vidaus reikalų ministras — paminklui marmuro. Kodėl? Viktoras Hugo pareiškė protestą gražiomis, sklandžiomis eilėmis:

Mūza garsinga ir nežinomas poetas,—
Dievai vienodą lemtį mums paskyrė,
Mums buvo vienas kelias pažadėtas:
Sūnus kareivio aš, o tu našlė didvyrio.
Tad be atokvėpio šioj žemėj Babilono
Bučiuoju vėliavą, kuri tiek skausmo slepia.
Prašau: „Grąžinkit imperatoriui koloną".
Ir reikalauju: „Duokite jai kapą".

Balzakas tą valandą, kai ji mirė, kėlėsi per Sen Gotardo perėją; buvo mėnesiena, takai padengti penkiolikos pėdų pusnimis. Po dviejų mėnesių jis rašė poniai Hanskai: „Laikraščiai jau bus jums pranešę apie liūdną vargšės kunigaikštienės d'Abrantes galą. Ji baigė gyvenimą kaip Imperija. Kurią nors dieną jums papasakosiu apie šią moterį. Mes praleisime malonų vakarą Viežchovnios dvare..."[128] Ak, koks užmaršumas! Ak, kokios pamokos! Kadaise karštai geistos meilužės gyvenimas tampa „malonaus vakaro" pokalbio tema. Bet jis niekad nemylėjo Loros d'Abrantes taip, kaip mylėjo Lorą de Berni. Viena naudojosi jo paslaugomis, kita jam tarnavo. Ak, su kokiu liūdesiu šaukėsi jis brangaus prisiminimo!

1838 metų lapkričio 15 dieną:

„Dvasinė mano būsena prastesnė negu fizinė; senstu, jaučiu, kad man reikia draugijos, ir kasdien su gailesčiu

[128] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 487.

menu dievinamą būtybę, kuri ilsisi kaimo kapinaitėse prie Fontenblo. Sesuo mane labai myli, bet niekad negalės priglausti pas save. Kelias užtvertas žiauraus pavydo. Su motina visiškai nesutariu. Vienintelė atrama — darbas, nebent susirasčiau kokią draugišką šeimą; labai norėčiau, kad man pasisektų. Deja, gerų, laimingų vedybų nebesitikiu, nors kas labiau negu aš sukurtas šeimyniniam gyvenimui..."[129]

Ideali laimė meilėje Balzakui visada buvo tik viltis ir svaja. Aišku, Dilekta, nepriekaištinga jo meilės romano herojė, angeliška širdis, tobulo žavesio ir gražių manierų moteris, suteikė jam saldžių valandų ir brangių patarimų. „Bet ji buvo dvidešimt dvejais metais vyresnė už mane, taigi, nors dvasiniu požiūriu pranoko mano idealą, kūniška pusė — o ji daug reiškia — buvo neįveikiama kliūtis. Toji beribė aistra, kuria degė mano siela, vadinasi, nebuvo visiškai patenkinta. Man trūko tos pusės..."[130] Ponios Karo, žinoma, nuostabi siela, bet draugystė neatstoja meilės, „kasdienės meilės, kai tau be galo malonu nuolat klausytis savo namuose jos žingsnių, balso, suknelės šiugždesio; žodžiu, tai, ką aš, nors ir netobulai, patyriau keletą kartų per paskutinius dešimt metų"[131]. Šit ką galėtų jam suteikti ponia Hanska, jei tikėtų juo. Bet ji įtari; išsigalvoja pabaisas; Onorė laiko kažkokiu įsivaizduotu personažu, kurį bara, graudena, kaltina.

„*Cara*, prašau paaiškinti, kodėl paskutiniame laiške rašote man šiuos žodžius: įgimtas jūsų lengvapėdiškumas? Kuo pasireiškia tas mano lengvapėdiškumas? Gal tuo, kad dvylika metų be atvangos kuriu milžinišką literatūrinį veikalą? O gal tuo, kad jau šešeri metai nešioju širdyje tik vieną jausmą? Gal tuo, kad dvylika metų dirbu dieną naktį, nes turiu sumokėti didžiulę skolą, kurią primetė man motina paikiausiais savo apskaičiavimais? Gal tuo, kad, nepaisydamas daugybės nelaimių, dar nenusinuodijau dujomis, nepaleidau kulkos sau į kaktą ir nenusiskandinau? Gal tuo, kad dirbu be

---

129 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 500.
130 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 500.
131 Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 501.

paliovos ir išradingiausiais, nors ne visada vykusiais mėginimais stengiuosi sutrumpinti katorgiškų savo darbų laiką? Paaiškinkite! Gal mano lengvapėdiškumas pasireiškia tuo, kad vengiu draugijos, bendravimo ir atsidedu savo aistrai, savo darbui, skolų mokėjimui? Gal tuo, kad parašiau ne dešimt, o dvylika tomų? Gal tuo, kad tos knygos reguliariai neišeina? O gal tuo, kad rašau jums atkakliai ir nuolatos, visada pasiųsdamas kieno nors autografą, su neįtikėtinu lengvapėdiškumu?.. Dėl dievo meilės, nebijokite, pasakykite...

Lengvapėdis! Iš tiesų jūs elgiatės kaip koks nors šaunus buržua, kuris, pamatęs, kaip Napoleonas, apžiūrėdamas mūšio lauką, sukasi čia į vieną, čia į kitą pusę, būtų pasakęs: „Tas žmogus negali nustygti; jis neturi tvirto nusistatymo!"

Būkit maloni — nueikite ten, kur pakabinote vargšo savo mužiko portretą, ir žvilgtelėkit į jį; pažiūrėkit į plačius pečius, krūtinę, kaktą ir tarkite sau: „Štai pastoviausias ir tvirčiausias, visai ne lengvapėdiškas žmogus!" Tokią atgailą jums skiriu..."[132]

Visai ne lengvapėdiškas žmogus... Galbūt, bet ir sunkiausiai patenkinamas. Jis gyvena tokiais plačiais užmojais, kad jokios išgalės, net antžmogiškos, neįstengtų jų realizuoti. Ko jis nori? Visko. „Jis buvo enciklopedinis protas,— sako Gozlanas,— iš padūkimo ir tikrai toks; nesitenkino atskiru faktu; jam tas faktas siejosi su kitu faktu, tas kitas — su tūkstančiu kitų... Visa, ką jis rašė,— straipsniai, knygos, romanai, dramos, komedijos,— buvo tik pratarmė to, ką ketino parašyti..."[133] Todėl apie jo gyvenimą galima pasakyti, ką jis sakė apie kiekvieną savo kūrinį,— kad jis buvo tik jo gyvenimo pratarmė. Lobio medžiojimas jam buvo tik epizodas, ieškant absoliuto.

[132] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 504—505.

[133] *Léon Gozlan. Balzac en pantoufles*, p. 24 (*Paris, Delmas*, 1949).

XXVI

ŽARDI

Gyvenimas pakenčiamas tik tada, kai į jį nepasineri.

Giustavas Floberas

„Mažas namelis... mano svajonių moteris..." Kol Balzako nebuvo, mūrininkai pastatė jam tą mažutį namelį, ir Onorė lyriškai aprašė jį savo svajonių moteriai. Nuo Vil d'Avrė aukštumų jam po kojomis plyti įstabus reginys — Paryžius, „brangus jo pragaras", kurio ūkai dildo garsiųjų Medono šlaitų kontūrus. „Neapsakomas grožis ir žavus kontrastas."[134] Balzako sodybos gale buvo Paryžiaus—Versalio geležinkelio stotelė; taigi už dešimt su jis galėjo per dešimt minučių iš Žardi nuvažiuoti į Paryžiaus centrą, o iš Bataj gatvės — mažiausiai per valandą ir sumokėti keturiasdešimt su. Dėl to šis sklypas niekad nepraras didžiulės vertės. „Čia aš gyvensiu tol, kol susikrausiu turtą... ir ramiai baigsiu dienas, be būgnų ir trimitų atsisveikindamas su savo viltimis, garbėtroškiškais planais ir apskritai su viskuo..."[135]

Ant namo — juodo marmuro plokštė, kurioje auksinėmis raidėmis parašyta: ŽARDI. Balzako vaizduotėje tai buvo Marli*, tai buvo Versalis. Žliboms jų draugų akims ir net jo paties akims, kai ryždavosi blaiviai pažiūrėti, tai buvo vasarnamis žaliomis langinėmis, papūgos laktos, trys kambariai vienas virš kito, su labai nepatogiomis kopėčiomis iš lauko pusės, kurias jis vadino laiptais, „maža niauri sodybėlė"[136], sklypas, stačiai besileidžiąs į kelią, susidedąs iš terasų, kurios kiekvieną akimirką gali linksmai nuslinkti viena ant kitos net per mažiausią liūtį. Atraminės sienelės, pastatytos už didelius pinigus toms slystančioms žemėms prilaikyti, nustebino žinovus atkakliu savo stengimusi griūti. Joks medis negalėjo išleisti šaknų tokioje nuožulnioje dirvoje. Balzakas užsimojo atsigabenti iš Venecijos nepūvančio medžio polių, rąstų, ant kurių

---

[134] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 483.
[135] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 489.
[136] *Léon Gozlan. Balzac en pantoufles*, p. 28.

stovi prabangūs Venecijos rūmai. Kažkoks protingas rangovas atkalbėjo jį nuo šito fantastiško sumanymo. Sodininkai keletą mėnesių bandė savo išradingumu ir akmeniniu klojiniu sulaikyti slystančią molingą smailę. Aktorius Frederikas Lemetras, atvažiavęs į svečius pas Balzaką, visą laiką, kol vaikščiojo, laikė rankose du akmenis; kai šeimininkas sustodavo, jis pasimesdavo juos kaip atramą po kojomis.

Nesijaudino ir neslydo tik Balzakas. Jį palaikė tikėjimas. Šita dirva, aiškino jis, geriausia pasaulyje; kadaise čia augę garsūs vynuogynai; kad šlaitas status, žemė daugiau gauna saulės. Todėl Žardi sodyboje jis ketinąs auginti egzotinius augalus. Oranžerijoje pasodinsiąs šimtą tūkstančių ananasų sodinukų. Ananasas tada Paryžiuje kainavo dvidešimt frankų; už vieną savo ananasą prašysiąs penkis frankus — žodžiu, turėsiąs penkis šimtus tūkstančių frankų pajamų. Šiltnamio rėmai, anglys, ananasų auginimas atsieisią šimtą tūkstančių frankų. Grynas metinis pelnas — keturi šimtai tūkstančių frankų, „neparašius nė vienos eilutės". Koks poilsis!

Su Teofiliu Gotjė jis surado Monmartro bulvare krautuvėlę, kur turėjo pardavinėti būsimus savo ananasus. Ji būsianti išdažyta juodai, su siaurom auksinėm juostelėm, o iškaboje didžiulėmis raidėmis būsią parašyta: „ANANASAI IŠ ŽARDI". „Balzakui tas šimtas tūkstančių ananasų jau šiaušė po milžiniškais krištoliniais skliautais dantytų savo lapų kuodus virš stambių auksinių languotų kūgių; jis matė juos; mėgavosi aukšta šiltnamio temperatūra; godžiai, išplėtęs šnerves, traukė tropinį aromatą; ir kai, parėjęs namo, atsirėmęs alkūnėmis į langą, žiūrėdavo, kaip lėtai krinta sniegas ant nuogų Žardi šlaitų, beveik neatsigosdavo iš savo iliuzijų..."[137]

Pirmasis būstas, kadaise pastatytas Žardi, buvo maža kaimo trobelė; ji stovėjo toje pačioje aptvaroje kaip Onorė vasarnamis, už šešiasdešimt pėdų nuo jo. Trobelėje apsigyveno grafienė Gvidoboni-Viskonti su šeima. Balzakas sunešė ten gražiausius savo baldus ir dalį bibliotekos — protingas apdairumas, jei kartais kas kėsintųsi

[137] *Théophile Gautier. Portraits contemporains*, p. 93.

aprašyti juos. Jo paties kotedže, be lovos, kėdės ir darbo stalo, nebuvo nieko. Ant plikų sienų anglimi jis užrašė: „Čia siena padengta Paro marmuru. Čia kedriniai paneliai. Čia lubos ištapytos Eženo Delakrua. Čia Obiusono gobelenas. Čia pilko marmuro židinys. Čia durys pagal Trianono pavyzdį. Čia mozaikinis retų egzotinių medžių parketas..."[138] Ant lentynos buvo išrikiuoti rankraščiai ir visos vienos knygos korektūros — atskiri tomai, nuo pradinio iki galutinio teksto. Šalia šitų tomų Gotjė pastebėjo niūrią knygą juodu viršeliu. „Paimkite ir pažiūrėkite,— tarė Balzakas,— šis kūrinys neišleistas, bet vertingas." Jo pavadinimas — „Liūdnos sąskaitos"; ten buvo surašyta vekselių išpirkimo terminai, tiekėjų sąskaitos, skolos. Šalia šito „rinkinio" gulėjo „Valiūkiški apsakymai". „Tai ne jų tęsinys",— pridūrė nusijuokęs Balzakas.

Jis juokėsi kaip juokęsis, „su būdingu jam galiūno džiugumu". Liūdnosios sąskaitos būsiančios kaipmat apmokėtos; jis imsiąs rašyti pjeses teatrui. Dramaturgija nebuvo jo pašaukimas; Balzako genijus sublizgėdavo ne tiek dialoguose, kiek aprašymuose, charakterių analizėse ar didžiuliuose istoriniuose paveiksluose. Bet jei pjesė susilaukia pasisekimo, ji duodanti šimtą ar du šimtus tūkstančių frankų, dešimt kartų daugiau negu romanas; jis greitai išmoksiąs šio amato, kaip išmoko romanisto amato. Antra vertus, pjesėje nedaug teksto; ją galįs bemat parašyti. Padedamas draugų „negrų", jis sukurpsiąs tris ar keturias pjeses ir toliau rašysiąs didįjį savo veikalą.

Balzako atsargose buvo apsčiai draminių temų. Joms buvo skirtas visas sąsiuvinio „Mintys ir fragmentai" puslapis. Jis turėjo apmetęs vieną kitą planą, pavyzdžiui, „Orgoną", „Tartiufo" tęsinį, kurio pirmas veiksmas buvo visai neblogai sugalvotas, „Ričardą Korytaširdį",— tai buvo daug žadantis pagrindas dramai, kurios veiksmas vyksta Konsulato laikais. Bėdos spiriamas kuo greičiau įkūnyti savo sumanymus, jis nusprendė tuoj pat parašyti pjesę „Vyresnioji pardavėja" — miestietišką tragediją, kurios veiksmas vyksta Marė kvartale. Balzakas jau buvo pasakojęs šios pjesės turinį Evai Hanskai (iš jos nesusi-

[138] *Léon Gozlan. Balzac en pantoufles,* p. 31.

laukė pritarimo), paskui Žorž Sand, kuri susižavėjo pjese; pjesė buvo pavadinta „Šeimyninio gyvenimo mokykla". Jo pirmas sumanymas atrodė puikus: vyresnioji pardavėja užkariauja šeimininko širdį; pasipiktinusi šeima įniršta. Rašant viskas pasikeitė. Pardavėja, kuri turėjo būti savotiškas moteriškos giminės Tartiufas, virto tyra mergina — „meilia pardavėja", nuoširdžiai įsimylėjusia pirklį, ir Balzakui šovė į galvą apgailėtina mintis panaudoti atomazgoje istoriją, kurią jam buvo pasakojęs Meternichas: meilužiai išeina iš proto ir nebepažįsta vienas kito! Miestietiška komedija baigėsi prasta melodrama. Gaila! Šita situacija galėjo tapti balzakinio teatro pradmenimis.

Balzakas pasikvietė į Žardi pjesei „Šeimyninio gyvenimo mokykla" rašyti Šarlį Lasaji, jauną, visiškai netalentingą rašytoją, iš kurio daug tikėjosi, „drimbą, kurį vairavo didžiulė nosis. Pirmyn, žengte marš! Nosis žengė pirmyn, kvailys sekė įkandin"[139]. Lasaji ne juokais persigando, kai suprato, koks jo samdytojo darbo ritmas. Pirmą valandą nakties jį pažadino livrėja apsirengęs liokajus: „Ponas prašo jus keltis". Paskui nuvedė į valgomąjį, kur jo laukė pjausniai, rūgštynių salotos, labai stipri juoda kava. Vėliau įėjo Balzakas su vienuolio abitu ir nusivedė į kitą kambarį. „Rašykite... „Šeimyninio gyvenimo mokykla". Ir ėmė diktuoti atskirų scenų apmatus. Diktavo iki septynių ryto. Toks buvo gyvenimas Žardi. Lasaji, kaip kadaise Sando, kaip Boržė, išsigandęs paspruko. Paprasti mirtingieji negali gyventi kartu su antžmogiu[140].

Tikru Balzako bendradarbiu tapo smailialiežuvis Loranas Žanas, kuris buvo devyneriais metais jaunesnis už Balzaką ir iš tikrųjų vadinosi Žanas Loranas. Šitas ilgšis — liesas, pakumpęs, šleivakojis — vaikščiojo šokčiodamas ir ramsčiuodamasis lazda. „Jo pilkos akys svaidė liepsnas", o burna — sarkazmus. Buvo piešėjas ir rašytojas, bet piešė mažai ir beveik nerašė. Gavarni sakydavo: „Balzakas laiko jį pas save, kad, progai pasitaikius, galėtų sakyti: „Turiu Žardi sodyboje bevaisį figmedį". Balzakas

[139] L u d o v i c H a l é v y. *Carnets*, t. I, p. 19 (*Paris, Calmann-Lévy*, 1935).

[140] M a u r i c e R e g a r d. *Balzac et Laurent-Jan* (*L'Année balzacienne* 1960, p. 161—176).

laikė jį visų pirma todėl, kad Loranas Žanas jį linksmino pokštais ir kad šitas bohemos atstovas jam buvo ištikimas. Kaip ir Leonas Gozlanas, jis priklausė tai linksmai kompanijai, kuri pokyliavo Kasini gatvėje, kai Balzakas, užmiršęs savo kunigaikštienes, „dėl malonumo ir naudos sau bičiuliavosi su visokiais pašlemėkais". Loranas Žanas labai familiariai Balzakui sakė „tu", vadino jį „mano branguti", „mano mieliausias" ir baigdavo savo laiškus taip: „Glaudžiuosi prie riebios tavo krūtinės". Senoji ponia Balzak pasišiaušė, kai Loranas Žanas kreipėsi į ją „mano vaikeli". „Net su popiežium kalbėdamas, jis sakytų: „Mano vaikeli",— bambėjo ji. Tačiau šitas aikštingas, aštrialiežuvis padaras buvo įsikūnijęs pasiaukojimas[141]. Tyliai sumokėdavo Balzako skolas Fraskačiui*, išprašydavo lauk įkyrius lankytojus. Apsiėmė tarpininkauti ir pasiūlė „Šeimyninio gyvenimo mokyklą" Komedi Fransez, bet jos administratorium tuomet buvo Biulozas, ir Balzakas negalėjo nieko gero tikėtis iš savo priešo. Pjesė buvo pasiūlyta Renesanso teatrui ir po ilgų derybų atmesta. Bet ji turėjo privalumų. Žeraras de Nervalis žavėjosi, kad šitoje miestietiškoje tragedijoje atgijo Atridų* įtūžis. Balzakas skaitė „Šeimyninio gyvenimo mokyklą" rašytojams (Stendaliui, Gotjė), ambasadoriams ir aukštuomenės žmonėms — pirmiausia pas ponią Kutiurjė de Sen Kler, paskui pas markizą de Kiustiną. Jis nenuleido rankų ir nė kiek nesistebėjo, kad jo, dramaturgo, pirmieji žingsniai tokie pat sunkūs kaip ir romanisto.

Žardi sodyboje jis baigė romaną „Senienų muziejus", pradėtą Ženevoje. Veiksmo vieta, kaip ir „Senmergės", buvo Alansonas. Panelė d'Egrinjon buvo panelės Kormon atitikmuo; Balzakas mėgo šitaip supinti simetriją ir kontrastus. Kai šiame romane jis pasakoja, kaip Diana de Mofrinjez, apsirengusi vyriškai, su vytele rankoje, ateina pas seną teisėją, gėlių mėgėją, jam praverčia prisiminimas Karolinos Marbuti, su kuria jis lankėsi Turine advokato Luidžio Kolos oranžerijoje. Didysis režisierius gerai žino, kokia butaforija yra jo aksesuarų sandėlyje, ir tinkamą

[141] *M a u r i c e R e g a r d. Balzac et Laurent-Jan* (*L'Année balzaciene* 1960, p. 161—176).

momentą ištraukia iš po dulkių sluoksnio reikalingą daiktą ar vaizdą.

Puikioje pratarmėje nurodyta knygos tema — visos provincijos žymenybės plūsta į Paryžių:

„Senienų muziejus" pasakoja apie tuos neturtingus jaunuolius, kurie nešioja garsų vardą ir, atvažiavę į Paryžių, žūsta: vienus pražudo lošimas, kitus — noras sublizgėti, vienus į savo sūkurį įtraukia Paryžiaus gyvenimas, kitus užvaldo mėginimas pralobti, dar kitus — laiminga ar nelaiminga meilė. Grafas d'Egrinjonas yra priešingybė Rastinjakui, kitam jaunuolio iš provincijos tipui. Rastinjakas apsukrus ir įžūlus; jis prasimuša ten, kur d'Egrinjonas pralaimi"[142].

Paskui, įsismaginęs kurti šedevrus, Balzakas tuoj pradėjo rašyti antrą „Prarastų iliuzijų" dalį — „Provincijos žymenybė Paryžiuje". Joje panaudojo savo pirmųjų žingsnių literatūroje prisiminimus, atvaizdavo godžius ir skurstančius žurnalistus, savo paties troškimą apakinti visus, tulžingą parsidavėliškos spaudos pagiežą. Paprašė parašyti Liusjeno de Riubamprė sonetus savo draugus: Delfiną de Žirarden, Gotjė, Lasaji („Aš įžiūriu čia,— sako Alenas,— savotišką profesionalią panieką"). Liusjeno puošeiviškumas (lazdos, inkrustuotos brangakmeniais, briliantinės sagos), pernelyg rafinuoti pietūs ir vakarienės primena prabangų Onorė gyvenimą 1835 metais ir atveda herojų į tą pačią katastrofą. Bet ne pro šalį dar kartą priminti, kad geras romanas nėra autobiografija. „Prarastos iliuzijos" — „žiaurus kiekvieno provincialo krikštas", kai tas provincialas atvyksta užkariauti Paryžiaus. Žinoma, Balzakas galvojo apie Le Puatveną, Resoną, Sando; žinoma, jis prisiminė Lavoka, Randiuelį, Verdė, piešdamas leidėjus, kuriems Liusjenas siūlo savo kūrinius. Kad nulipdytų Riubamprė, pasiskolino kai kuriuos bruožus iš Žiulio Sando (Sando pasitarnavo jam ir kaip Lusto prototipas); paėmė šį bei tą iš Ziulmos Karo globotinio, jaunojo Emilio Ševalė, ir iš vieno Grenoblio gyventojo, pavarde Šodzego, „kuris atvažiavo į Paryžių, pasitikėdamas savo talentu ir dideliu

---

[142] Balzac. *Cabinet des Antiques*. Préface, p. 244. (*Paris, Garnier*, 1958).

grožiu, strimgalviais puolė į aukštuomenės gyvenimo sūkurį, mylėjo markizes ir vieną gražią dieną, kai išsiblaivė, pamatė neturįs kišenėje nė sudilusio skatiko ir stovįs ant savižudybės slenksčio"[143]. Taigi Balzakui gyvų pavyzdžių netrūko.

Romano rankraščiuose užtikta pėdsakų, kurie paskui buvo panaikinti. Fino laikraštis iš pradžių vadinosi tikrai buvusio laikraščio vardu — *Courrier des Théâtres*. Pats Fino turėjo daktaro Verono, Amedė Pišo, Viktoro Boeno bruožų, bet Balzakas pasistengė, kad jo portretai nebūtų per daug panašūs į gyvus žmones. Blondė, Lusto, Natanas, Riubamprė — jo sukurti personažai, gyvesni negu gyvi žmonės. D'Artezas, didysis Sambūrio rašytojas, priminė Sen Simono pasekėją Biušė. Kurdamas šį charakterį, Balzakas sulydė keleto iš tikrųjų gyvenusių žmonių bruožus; d'Artezas turėjo geriausias paties Balzako savybes.

„Tai puikiai perteikia itališkas priežodis: „Ši uodega ne šio katino" (*Questa coda non è di questo gatto*). Literatūra naudojasi metodu, taikomu tapyboje, kuri, kurdama gražią povyzą, rankas paima iš vieno modelio, kojas — iš kito, krūtinę — iš trečio, pečius — iš ketvirto. Tapytojo uždavinys — įkvėpti gyvybę šitoms surinktoms kūno dalims ir padaryti tikrovišką atvaizdą. Jeigu jis nukopijuotų natūrą, nusigręžtumėte nuo jo portreto..."[144]

„Prarastos iliuzijos" — galbūt gražiausias Balzako romanas. Pasirinkęs šį siužetą, jis galėjo naudotis savo patirtimi. Lusto vedžioja Liusjeną pas knygų leidėjus, kaip Latušas įvedė Balzaką į literatūrinį gyvenimą. Liusjenas dvejoja, nežino, ką pasirinkti — Sambūrį ar niekšingą žurnalistiką, kaip Balzakas dvejojo, kai miglotai vylėsi sutaikinti respublikonus su legitimistais (Mišelis Kretjenas — respublikonas, Danielis d'Artezas — monarchistas), kad jie galėtų kovoti su buržuaziniu individualizmu. Korali meilė Liusjenui, jos mirtis, scena, kai meilužis rašo dainelę šalia mylimosios lavono, kad turėtų kuo užmokėti už laidotuves,— poezijos viršūnė.

---

[143] *Balzac. Illusions perdues. Introduction d'Antoine Adam*, p. XIII (*Paris, Editions Garnier*, 1963).

[144] *Ba ac. Cabinet des Antiques* (*Préface de la première édition*), p. 248.

Balzako galvoje jau brendo kiti romanai: „Kaimo klebonas", „Turi žemės — turi karą", „Ievos duktė", „Beatričė". Kiekviena iš šių knygų kėlė (ir tebekelia) pasigėrėjimą, nuostabą ir susižavėjimą. Tas žmogus žinojo viską: kad vyksta varžybos dėl turtingos nuotakos Alansone, koks Limožo užkulisių gyvenimas, kokia kurtizanių, žurnalistų ir knygininkų aplinka, kad moteris kamuoja aistros ir sąžinės priekaištai. Susitikęs Paryžiaus salonų žvaigždes, jis beveik neatskirdavo jų nuo savo romano personažų. Ar čia Delakrua, ar Brido? Diupiuitrenas ar Deplenas? Žorž Sand ar Kamilė Mopen? Giustavas Planšas ar Klodas Vinjonas? Virkštelė, jungianti gyvų žmonių pasaulį su jo kūriniais, niekad nebuvo nupjauta. Jis buvo absoliutus valdovas būtybių, kurios gyveno jame, ir jam telikdavo pasirinkti iš jų personažus naujam kūriniui. Jų ateitis atsirasdavo iš jų praeities.

Jam atrodė natūralu, būtina, kad personažus jis pasirenka spiriamas savo poreikių, laikraščių reikalavimų, leidėjų, geidžiančių papildyti kurį nors tomą. Jis piktinosi tuo, kas, jo nuomone, buvo veidmainystė — kai toks rašytojas kaip Astolfas de Kiustinas, gavęs palikimą ir dėl to iš aukšto žiūrįs į turtą, kurį būtų galėjęs įsigyti plunksna, liaupsina Ruso neturtą ir išdidumą, smerkia „žmones, trokštančius pinigų, prekiaujančius savo talentu". „Betgi,— atsakydavo Balzakas,— Ruso savo „Išpažintyje" labai išsamiai pasakoja apie derybas, kurios aprūpino jį šešių šimtų frankų renta iki gyvos galvos. Betgi Rasinas, kaip Moljeras, kaip Bualo, neniekino piniginių karaliaus malonių".

1837 metais kiekvienas rašytojas turi, jei nenori visiškai nuskursti, skaitytis su užgaidžiais įstatymais, kuriuos diktuoja skonis ir prekijų padorumo supratimas. Toks ir toks laikraštis, toks ir toks žurnalas reikalauja teksto, „kuris nebūtų nei per ilgas, nei per trumpas"... Autorius, pasirausęs savo sandėlyje, sako: „Turiu „Nusingeno banką"! Pasirodo, „Nusingeno bankas", kuris tinka pagal ilgį, plotį ir kainą, pasakoja apie pernelyg opius dalykus, visiškai nesiderinančius su laikraščio politinėmis pažiūromis. Autorius vėl pasirausia sandėly ir siūlo „Neprilygstamą moterį", „Torpiję". „Na ką? Jums juokinga

tokia padėtis? Manote, kad nukenčia menas? Menas prisitaiko prie visko, telpa visur, glaustosi kampučiuose, palėpėse, skliautų įlinkiuose; gali sublizgėti bet kur, kad ir kokia forma jam būtų duota..."[145] Atsitiktinumas — puikus meistras; tai šimtą kartų įrodė Leonardas da Vinčis ir Mikelandželas. Plika siena buvo proga nutapyti „Paskutinę vakarienę", beformis marmuro luitas — iškalti „Sukaustytą vergą".

Žinodamas, kokia knygų leidybos padėtis, autorius turi pradėti iš karto keletą kūrinių, antraip neįsiūlys nė vieno. Jo smegenys — tikra dirbtuvė. Pažiūrėkite. Viename kampe — grupė: „Prarastos iliuzijos"... Nesiraukykite, jeigu jų viena koja atsikišusi kaip kai kurie Paryžiaus sienų akmenys; taip yra todėl, kad leidėjas panoro paimti vieną tomą, o ne du. Ateis laikas ir antram. „Torpijė" ilgokai nepasirodo todėl, kad laikraščiai baiminasi įvesti į sceną kurtizanę. Štai kodėl dirbtuvėje kai kurie paveikslai atsukti į sieną. Jeigu menininko neremia valstybė, jeigu jis negauna pašalpos iš „karaliaus skrynutės" ir nepaveldi markizo titulo su žeme (strėlė paleista Kiustino adresu), jis kuria, kad turėtų ką valgyti. Nedidelė bėda, jei lipdydamas pamato, kad statulos jo rankose ima keistis. „Neprilygstamoje moteryje", kurios jis sėdo rašyti grįžęs iš Italijos, daug tarnautojų ir mažai neprilygstamų moterų? Todėl, kad tarnautojų figūros buvo gatavos, įaugusios į foną, užbaigtos, o neprilygstamą moterį dar reikėjo lipdyti. *La Presse* laukia šio romano; *Figaro* užmokėjo dvidešimt tūkstančių frankų avanso už „Cezarį Biroto"; „Filosofiniams etiudams" papildyti reikia apysakų ir novelių. Visi šie darbai turi eiti kartu, ir tapytojas bėgioja nuo vieno molberto prie kito. Kad ir ką sakytų Balzakas, menas kartais kenčia dėl vergiškos priklausomybės laikraščio atkarpai. Dienraščio skaitytojai darosi tikrais teksto cenzoriais; mat „tekstas visur mėtosi ir gali patekti moterims, vaikams į rankas". *La Presse* skaitytojai skundžiasi, kad „Neprilygstama moteris" („Tarnautojai") — pernelyg rimtas romanas. O *Siècle* skaitytojai norėtų apkarpyti „Beatričę". Šitie liberalai puritonai baidosi žodžio „krū-

---

[145] Pratarmė Verdė 1838 m. leidiniui, į kurį įėjo „Neprilygstama moteris", „Nusingeno bankas" ir „Torpijė" („*Pléiade*, t. XI, p. 358).

tys" ir žodžio „goslumas"! „Komiška ir kvaila",— rašo Balzakas poniai Hanskai.

Bet jo darbo metodai nesikeičia. Galva pilna keliais žodžiais suformuluotų temų: „Žmogaus meilė, vedanti į Dievo meilę" („Angelų sesuo Marija", neparašytas romanas). „Šaunus žmogus, visko atsisakęs dėl dukterų, miršta kaip šuo" („Tėvas Gorijo"). „Politinio gyvenimo scenoms": ministras dėl machinacijos paaukoja dukterį, žentą, draugus (romanas liko neparašytas). Kartais jis panaudoja du sykius tą pačią temą, bet jos padariniai būna skirtingi. „Beatričėje" pavaizduota grafienė d'Agu, kuri pameta vyrą, mažą dukrelę ir atsisako puikios savo padėties aukštojoje draugijoje dėl menininko — Ferenco Listo; „Ievos dukteryje" Mari de Vandenes išgyvena tą pačią pagundą, bet ją laiku išgelbėja sumanus vyras.

Balzako mintyse glūdi šimtai romanų nelyginant upėtakiai tvenkinyje, ir prireikus jis išgriebia vieną. Tarpais ne iš karto pavyksta. Pavyzdžiui, „Cezaris Biroto" ilgai nenorėjo pasiduoti. Jei knyga „sunkiai eina", Balzakas meta ją į tvenkinį ir griebiasi kitos. Kam užsispirti? Jo pasaulis turtingas. Arba pradeda viską iš naujo, pasirinkęs kitą formą. Na, kad ir „Beatričė". Iš pradžių mažyčiuką grūdelį Balzako smegenyse pasėjo Žorž Sand, pasakodama apie mylimųjų porą: Listą ir Mari d'Agu. Jam tuoj pat kilo mintis parašyti romaną „Meilės katorgininkai" (arba „Meilė iš prievartos"). Bet reikėjo viską pakeisti, norint garantuoti sau kūrybinę laisvę. Vaidmenys yra: meilužių pora ir Sand, geniali moteris, matanti šią aistrą ir pasakojanti apie ją. Kam atiduoti šiuos vaidmenis? Ir kur turi rutuliotis veiksmas?

Balzakas padaro du eskizus. Pirmam veiksmo vieta jis parenka Paryžių ir pradeda romaną legitimistinių sferų po 1830 metų revoliucijos paveikslu. Baronienė Ema de Reco, jauna moteris iš geros kilmingos šeimos, „liekna ir tiesi, pailgo smailaus veido... melsvų akių, dažnai pajuodusiais paakiais, lenkta nosim įdubusiom šnervėm ir itin subtilia; išdidžios kaip princesė povyzos, kuri jai labai tinka"[146] (Mari d'Agu portretas), myli rašytoją Nataną

---

[146] Nebaigtas „Meilės iš prievartos" rankraštis yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje: A. 6, f. 47—50.

(vieną iš įprastinių Balzako marionečių, Rastinjako, Blondė, Maksimo de Trajo draugą) ir ketina su juo bėgti. Čia fragmentas nutrūksta (šis sumanymas bus panaudotas romane „Ievos duktė"). Balzakas sugalvojo, kaip geriau knygą pradėti. Meilužių porą jam pristatys (kaip tai įvyko gyvenime) jo sukurta rašytoja, lyg Žorž Sand, kuri, būdama geniali moteris, geriau negu kas nors kitas papasakos šito garsaus meilės ryšio pradžią.

Bet Balzakas negali aprašinėti Noano ar Beri. Išduotų Žorž Sand, kuri nepanoro kurti romano pati, kad nesusipyktų su Listu. Tada Balzakas prisimena 1830 metų kelionę su ponia de Berni į Gerandą. Kodėl nepadovanoti išgalvotajai Sand kokio namo tame pajūryje? Šitaip atsiranda bretaniškas Noanas, Tušo dvaras. O Žorž Sand vadinasi Kamilė Mopen; atrodo, tai ironiška užuomina, nes Teofilis Gotjė savo romano „Panelė de Mopen" heroję apdovanojo gosliais pomėgiais, priskiriamais Žorž Sand, be to, Kamilė — vienas iš trijų hermafroditinių vardų. Pagaliau Mopen skamba panašiai kaip Diupen, Ororos Diudevan mergautinė pavardė. Kamilė Mopen rengiasi vyriškai, mėgsta ilgai jodinėti arkliu, dievina muziką. Ankstyvoje jaunystėje ji augo laisvai — tikra laukinukė, kaip Žorž Sand; ji tokio pat mažo ūgio, tamsaus gymio, juodų plaukų; kartais atrodo kvailoka, aistros valandėlę — žvilgsnis įstabus. Išorė tokia patraukli, jog Sand negali pykti. Šalia jos Balzakas piešia meilužį — Klodą Vinjoną, įžymų kritiką. Jo prototipas — Giustavas Planšas. Bet Klodas Vinjonas pranoksta Giustavą Planšą. Nuostabus rašytojo amatas! Kam baisiai nerimauti dėl to, kas vyksta šioje žemėje, kai gali taip lengvai viską surikiuoti išgalvotame pasaulyje?

Geranda, senas miestas tvirtovė, pakiša mintį apie feodalinį pasaulį. Balzakas čia įkurdins senovinę diu Genikų šeimą. Baronas sukurtas visai pagal Lavaterio fizionomiką. Šis veikėjas atrodo labiau išgalvotas negu iš gyvenimo nukopijuotas[147] „Tai tipiškas provincialas riteris iš Bretanės. Baronienė — airė, ir daug jos bruožų pasiskolinta iš grafienės Gvidoboni-Viskonti. Ponia diu Genik

---

[147] *Balzac. Béatrix. Introduction de Maurice Regard,* p. XVIII (*Paris, Editions Garnier,* 1962).

(dar graži keturiasdešimt dvejų metų moteris) vyresnė už grafienę, gimusią 1804-aisiais, bet abi žėri „gausiomis rugpjūčio mėnesio spalvomis; abi šviesiaplaukės, balto gymio, abiejų akys turkio žydrumo, ir abi vadinasi Fani. „Beatričėje", kaip kadaise „Slėnio lelijoje", mes perprantame rašytojo alchemijos paslaptis. Jis pasiskolina iš tikro nuotykio (kurį puikiai žino per Žorž Sand) daugybę smulkmenų. Jei viską išgalvotų, vadinasi, veltui eikvotų jėgas, be to, tai, kas išgalvota, neatrodytų tikra. Tačiau rašytojo tikslas — ne perkelti grynų gryniausią tikrovę į romaną; jis turi sutvarkyti ją, paryškinti kai kur šviesą ir šešėlius, charakterius padaryti tipais, pagaliau susieti atskiras istorijas su visa sistema — parodyti, kaip šiuolaikinis pasaulis naikina senovinį Gerandos pasaulėlį. Beje, kartais, tapytojui dirbant, gamta neduoda reikalingo modelio. Tada Balzakas padeda savo drobę į šalį, kol įkvėpimas ar atsitiktinumas pagelbėja baigti. „Beatričė" penkerius metus laukė savo atomazgos, penkerius metus, per kuriuos Mari d'Agu ir jos antrininkė paseno. Mes tada pamatysime, kaip kita moteris tampa Beatričės prototipu ir kaip Kalistas diu Genikas, naivus bretonas, kuris dėl šitos palaidūnės meilužės meta jauną žmoną, „išgydomas nuo savo iliuzijų" ir grąžinamas į šeimos židinį dorybingo sąmokslo, kuriame dalyvauja jo uošvė (kunigaikštienė de Granljė), išmintingas klebonas ir avantiūristas Maksimas de Trajis. Balzako trupėje yra aktorių visokiems amplua.

Kad ir koks laimingas jaučiasi žmogus, „nešiojąs ištisą visuomenę galvoje", deja, kartais reikia nusileisti ant molėtos Žardi dirvos, o ten — katastrofa. Pinigai, išleisti šiam namui, 1839 metais išaugo iki penkiasdešimt tūkstančių frankų. Balzakas skolingas ne tik visiems savo draugams, bet ir Šajo durininkei, sodininkui Bruetui (atsivežtam iš Vilparizi) ir net Vil d'Avrė laukų sargui. Šitas valdininkėlis buvo toks neatsargus, kad paskolino Balzakui šešis šimtus frankų, ir vieną dieną Gozlanas užklupo Balzaką „lindintį savo darže kaip pjudomas kiškis, nedrįstantį išeiti pasivaikščioti į miškus", kad nesusitiktų laukų sargo! Šis įrašytas į n e a t i d ė l i o t i n ų skolų sąrašą, kurio gale Balzakas naiviai priduria: „Užmirštos skolos, iš viso — 4000". Paskui eina r a m i o s skolos, iš kurių —

dešimt tūkstančių grafienei Gvidoboni-Viskonti. Jo buhalterijoje po šitos delikačios skolos — pastaba: „Grąžinti iki metų galo, be procentų". Jis padovanos gražuolei anglei įrištas „Beatričės" korektūras, o pačioje knygoje įrašys dedikaciją: „Sarai", kuri sukels pavydulingą baimę poniai Hanskai.

Tačiau Balzakas nepraranda vilties ir net yra įsitikinęs, kad atiduos visas skolas, pradėjęs rašyti teatrui. 1839 metais jis ėmė kurti naują dramą — „Votrenas" — pagal savo romanus ir narsiai pasiūlė Areliui, Port Sen Marteno teatro direktoriui, priimti pjesę, nors ji dar nebuvo parašyta. Kažkodėl Areliui verktinai reikėjo pjesės, o iliuzijomis jis nenusileido Balzakui. „Jokios rizikos,— pagalvojo Arelis,— pjesės veikėjas publikai pažįstamas iš „Tėvo Gorijo"; jį vaidins Frederikas Lemetras; sėkmė garantuota."

Teofilis Gotjė, sąžiningas ir draugiškas liudytojas, aprašė, kokiais neįtikimais metodais vadovavosi Balzakas dramaturgas. Savo romanus rašytojas po dešimt kartų perdirbinėjo, bet visiškai netaisė pjesių. Išvakarėse tos dienos, kai turėjo skaityti „Votreną" Port Sen Marteno teatre, jis pasikvietė Gotjė, Belua, Urliaką ir Loraną Žaną pas siuvėją Biuisoną, į Rišeljė gatvės namą Nr. 104. Balzakas turėjo ten laikiną būstinę — koketišką, skoningai įrengtą mansardą; jos sienos buvo apmuštos audiniu, ant grindų — mėlynos ir baltos spalvos kilimas. Gotjė taip aprašo šią sceną:

„Pagaliau atėjo mūsų Teo! — sušuko jis, kai pasirodėme.— Tinginy, slunkiau, retapėdi, greičiau, greičiau! Prieš valandą turėjote būti čia... Rytoj skaitau Areliui didžiulę, penkių veiksmų dramą.

— Ir norite išgirsti mūsų nuomonę,— atsakėme, patogiai įsitaisydami krėsluose, kaip žmonės, kurie ketina kantriai klausytis ilgo skaitymo.

Iš pozų atspėjęs mūsų mintį, Balzakas nuoširdžiausiai pasakė:

— Drama neparašyta.

— Po velnių! — šūktelėjau aš.— Na ką gi, teks atidėti skaitymą kokiam pusantro mėnesio.

— Ne, bemat sukurpsime dramoramą, kad gautume pinigėlių. Aš turiu išpirkti šiuo metu didelės sumos vekselį.

— Bet iki rytojaus nieko nepadarysi. Neužteks laiko net rankraščiui perrašyti.

— Viską esu numatęs. Jūs parašysite pirmą veiksmą, Urliakas — antrą, Loranas Žanas — trečią, de Belua — ketvirtą, aš — penktą, ir rytoj vidurdienį, kaip sutarta, perskaitysiu pjesę Areliui. Vienas dramos veiksmas — ne daugiau kaip keturi—penki šimtai eilučių; penkis šimtus eilučių dialogo lengvai galima parašyti per dieną ir naktį.

— Tai trumpai papasakokite turinį, duokite planą, nupieškite keliais žodžiais veikėjus, ir aš sėsiu prie darbo,— pareiškiau gerokai išsigandęs.

— Ak! — šūktelėjo jis su didingu sielvartu ir įstabia panieka balse.— Jei imsiu pasakoti turinį, mes niekad nebaigsime..."[148]

Tiesą sakant, iš visų pakviestųjų tik Loranas Žanas rimtai sėdo prie darbo. Jis padarė gal net daugiau negu pats Balzakas. Žinoma, rytojaus dieną pjesė nebuvo perskaityta, kur ten! Įteikta cenzūrai 1840 metų sausio mėnesį, ji iš pradžių buvo atmesta moraliniais sumetimais — dėl herojaus panašumo į Roberą Makerą, pergalingą vagį šaipūną; dėl to, kad Votrenas pabaigoje lieka nenubaustas. Šį tą pataisius, autoriui buvo išduotas leidimas. Premjera įvyko kovo 14 dieną; atmosfera buvo priešiška. Balzakas, prisibijodamas žurnalistų (įpykusių dėl „Prarastų iliuzijų", kur jis taip negailestingai juos buvo atvaizdavęs), sugalvojo susodinti juos tarp žiūrovų, užsimokėjusių už įėjimą. Bet priešų buvo persvara. Trys pirmi veiksmai buvo sutikti šaltai. Ketvirtame veiksme Frederikas Lemetras įžengė į sceną meksikiečio generolo uniforma, su kupeta plaukų ant galvos, kaip Liudviko Pilypo, ir sukėlė pasipiktinimo audrą. Orleano kunigaikštis demonstratyviai išėjo iš ložės, grįžo į rūmus ir pažadino karalių sakydamas: „Tėve, jūsų karikatūra rodoma scenoje, pilname žiūrovų teatre. Nejaugi tai pakęsite?" Rytojaus dieną pjesė buvo uždrausta. Vargšas Balzakas liko, kaip pasakėčios Peretė, bestovįs prieš sudužusį pieno ąsotį. Šita pasakėčia nedavė jam ramybės.

„Votreno" nesėkmė buvo skaudus smūgis visai „dan-

---

[148] *Théophile Gautier. Portraits contemporains*, p. 120—121.

giškajai šeimynėlei". Siurvilis, be skatiko kišenėje, nežinodamas kur pulti — ar prie kanalų, kurių neišgali kasti, ar prie geležinkelių, kurių neišgali tiesti,— darosi vis irzlesnis ir ūmesnis. Jis „su visais ant peilių eina ir riaumoja kaip liūtas",— rašo Gerbiamoji motušė vaizdingu savo stilium. Žmona, kurią jis įžeidinėja, guodžiasi, aiškindama dukterims, kad tai „dėl tiltų". Kai Siurvilis taip išsišoksta, jį graužia sąžinė, jis norėtų prašyti atleidimo, bet išdidus, o Lora jautri, „ir ledai netirpsta". Vargšė Lora! Jai nebe dvidešimt metų, ji sensta, bjaurėja; liūdnai mena prabėgusią jaunystę, prarastas galimybes. Laimė, tokiomis valandėlėmis ją ramina ir myluoja jos duktė Sofi. Ji sako: „Tiltas kaltas!" Iš tikrųjų inžinierius vertas užuojautos. Jis dirba dieną ir naktį; stovi prie pražūties slenksčio; yra Gerbiamosios motušės žentas ir Onorė svainis — sunki padėtis. Lora puikiai tai supranta; pripažįsta, kad jos vyras šaunus, „talentais neblizga, tačiau turi širdyje ugnies daugiau" negu kas nors kitas. Kiekvieną kartą, susikirtusi su vyru, ji sako tarnaitei: „Štai laimingo šeimyninio gyvenimo džiaugsmai!" Atsižada balių, vakarų, spektaklių; pradeda rūpintis dukterų ištekinimu. Žodžiu, tampa tokia pat, kokia buvo kažkada Vilparizi jos motina, ponia Balzak.

Onorė pridaro joms juodžiausių rūpesčių. Uždraudus „Votreną", Lora paskolina jam šešiasdešimt frankų iš tų varganų penkių šimtų frankų, kuriuos duoda vyras visam mėnesiui, kad turėtų ką šeimai ant stalo padėti. Jei Siurvilis tai žinotų, kokią pavydo sceną iškeltų! Paskui, kadangi po šitos teatrinės nesėkmės Balzakas susirgo, ji narsiai priglaudžia jį pas save, paguldo į lovą, labai rūpestingai slaugo, bet pernelyg dažnai kartoja: „Aš juk tau sakiau, kad taip bus!" Gerbiamoji motušė rašo: „Tu negali įsivaizduoti, kiek iškentėjau dėl to „Votreno" (apie pinigus nekalbu). Man rūpi Onorė reputacija. Jis žuvęs žmogus, nebent nauja pjese pasieks sėkmę". Galima pamanyti, kad viskas vyksta Bajė miestelyje 1820 metais. Didžiausio pasaulyje romanisto motina gadina sau kraują dėl sūnaus kaip tais laikais, kai jis rašė „Birago įpėdinę" ir „Ardėnų vikarą".

XXVII

UŽNUGARIO MŪŠIAI

Viena iš didžio proto nelaimių — kad jis perpranta viską: ir ydas, ir dorybes.

Balzakas

Natūralu, kad didis rašytojas, kenčiąs dėl to, kad jį aplenkia moralinis ir socialinis prestižas, į kurį jis turėtų teisę, kartais svajoja apie Voltero apoteozę. 1839 metais Balzakui pasimatė, kad jis suradęs savo „Kalaso bylą"*. Išgelbėti nekalttą žmogų taip pat šlovinga, kaip sukurti piktadario portretą. Petelio byla atkreipė Balzako dėmesį todėl, kad jis pažinojo kaltinamąjį. Su Peteliu buvo susidūręs Paryžiuje 1831-aisiais ir 1832-aisiais, kai šis, tada dar labai jaunas, įsigijęs pajų *Le Voleur* laikraštyje, tvarkė teatro kritikos skyrių. Petelis pasirodė jam tuščiagarbis, gyvas, ūmus, bet geras žmogus. Išvažiavęs iš Paryžiaus, Petelis dirbo pas notarą Lione, paskui Makone, pagaliau atidarė nuosavą notaro kontorą Belė mieste. 1838 metų gegužės 7 dieną vedė kreolę Felisi Alkazar, „neginčijamai patrauklią merginą... Jos odos spalva buvo tokia kaip visų moterų, gimusių Antilų salose; aistros akimirką jų skruostai užsidega, tačiau blyškumas, būdingas trapioms būtybėms, išlieka. Ji buvo užgaidi, nepastovi"[149]. Net jos šeima laikė ją „labai nenuoširdžiu ir labai pavojingu padarėliu".

1838 metų naktį iš lapkričio 1-osios į 2-ąją Petelis pažadino daktarą Martelį, Belė gydytoją; jis parsivežė iš Makono fajetonu mirtinai sužeistą jauną savo žmoną ir maldavo gydytoją suteikti jai pagalbą. Papasakojo, kad jo paties tarnas, Luji Rė, šovęs iš pistoleto į fajetoną; pamatęs, kad ponia Petel sužeista, notaras puolęs vytis žudiko. Kaip visada kelionėje, sakė jis, turėjęs angliakasio plaktuką ir smogęs juo Luji Rė: „Nežinau, kiek kartų trenkiau jam per galvą, kol jis griuvo man prie kojų".

Žandarmerija ir teismas nepatikėjo Petelio žodžiais. Viešoji Balė miesto nuomonė buvo labai nepalanki notarui,

---

[149] *Pierre-Antoine Perrod. L'Affaire Peytel*, p. 88 (*Paris, Hachette*, 1958).

neseniai įsikūrusiam mieste, ne šio krašto žmogui. Tardymą sukomplikavo politinės aistros. Kaltintojas sukūrė Petelio portretą. Petelis buvo pavaizduotas pasalūnu, veidmainiu; palaidai gyvenęs Paryžiuje ir iššvaistęs savo turtą, jis vedęs labai turtingą, bet negražią moterį (tai buvo netiesa), kad turėtų už ką nusipirkti notaro kontorą. Balzakas ir Gavarni, pažinoję Petelį, negalėjo patikėti, kad jis toks pabaisa, kokį pavaizdavo prokuroras. Kai Burko prisiekusiųjų teismas pasmerkė notarą mirti, abu draugai aplankė jį kalėjime, o Balzakas, stojęs jo ginti, parašė ilgą memorandumą: „Laiškas dėl Petelio, Belė notaro, bylos".

Jis bandė nupiešti teisingesnį jo portretą: „Petelis įsigijo tokį išsimokslinimą, kokį duoda savo vaikams visos šeimos; tėvų turtas sudaro 100 000 ekiu; kaip notaras, jis priklauso tai miestiečių klasei, kurios rankose dabar beveik visa Prancūzijos valdžia; jaunystėje linko į literatūrą, dirbo Paryžiaus spaudoje. Ar ne mūsų pareiga jį ginti?.."[150] Balzakas taip pat įrodinėjo, su didžiausiu išmanymu šioje srityje, jog Peteliui visai nereikėjo Felisi kraičio, kad užsimokėtų už kontorą; jo šeimos nekilnojamasis turtas Makone neliestas; be to, Lamartinas, didysis Lamartinas, įteikęs jam „vienbalsišką žmonių liudijimą, kad jo praeitis garbinga, gyvenimas nepriekaištingas".

Šios pastangos nuėjo niekais ir gal net suerzino teisėjus. Liudvikas Pilypas neužmiršo, kad Petelis, politinių straipsnių autorius, kadaise išspausdino „Luji Benua, sodininko" slapyvardžiu „Kriaušės fiziologiją", išjuokiančią karaliaus fizionomiją", su Anri Monjė iliustracijomis. Rožė de Bovuaras parašė piktą dainelę:

Reikia vengti, žmonės sako,
Kalaso ieškančio Balzako.

Burko teismo valdininkams nepatiko Balzako išvaizda. „Ak, Balzakai,— sakė Gavarni,— kodėl neturite draugo, bukagalvio ir nuoširdaus buržua, kuris nuplautų jums rankas, užrištų kaklaraištį?.."

Peteliui mirties bausmė buvo įvykdyta 1839 metų spalio 28 dieną. Matyt, jis tikrai buvo nusikaltęs, bet ne taip,

---

[150] *Balzac. Lettre sur le procès de Peytel* (*Oeuvres complètes*, t. XXVII, p. 663).

kaip teigė kaltinamasis aktas. Petelis nepanoro atskleisti, kad tarp jo žmonos ir to tarno būta meilės ryšio (ir gal net prieš vedybas, nes Luji Rė tarnavo pas markizę de Monrišar, Felisi seserį). Žmogžudystė iš pavydo nebuvo toks šlykštus nusikaltimas kaip žmogžudystė dėl pinigų. Balzakas rašė Svetimšalei, kad tas „vargšas vaikinas" būtų išsigelbėjęs, jei būtų pasakęs tiesą:

„Ak, aplinkybės buvo labiau negu lengvinančios, bet jų atskleisti nebuvo įmanoma. Esama kilnių jausmų, kuriais žmonės niekad nenori tikėti. Bet dabar viskas baigta. Kurią nors dieną jums paskaitysiu, ką jis man parašė prieš kopdamas į ešafotą... Jis buvo savo garbės kankinys. Už tokius Kalderono, Šekspyro ir Lopė de Vegos pjesių herojų jausmus teatre plojama, o Burke žmogui nukirto galvą!"[151]

Šiaip ar taip, Onorė kilniaširdiškai paaukojo savo laiką, plunksną ir pinigus šiam reikalui. Petelio byla — įskaitant visus žygius, kelionę į Burką, „Laiško" atspausdinimą — atsiėjo jam 10 000 frankų ir, kaip jis naiviai sakė, užvilkinusi jo darbą, padarė 30 000 frankų nuostolio. Ir tai atsitiko tokiu metu, kai jam reikėjo visų išteklių. 1840 metų birželio mėnesį bendra jo skolų suma, kylanti kaip jūros potvynis, siekė 262 000 frankų, iš kurių 115 000 buvo „draugiškų" skolų (poniai Balzak, poniai Delanua, daktarui Nakarui, siuvėjui Biuisonui, ir t. t.) ir 37 000 frankų neapmokėtų, bet „ramių" vekselių (ponams Viskončiams). Tačiau buvo vienas neramus kreditorius: kažkoks Fulonas, namų savininkas, savotiškas Gobsekas, kuris Balzakui paskolino būsimo honoraro už „Votreną" sąskaiton 5000 frankų, pareikalavęs lupikiškų nuošimčių ir lupikiškų netesybų... Kadangi pinigai jam nebuvo grąžinti, jis pasinaudojo, kaip kadaise Daketas, visais teisenos punktais, įskaitant ir turto aprašymą. Žardi sodyboje vėl prasidėjo komedija. Sodininkas Bruetas pasakė antstoliui, kad namelis su apstatymu priklausąs grafui Gvidoboniui-Viskončiui; Balzako namelyje nebuvo daiktų, tinkamų aprašyti, nebent šukėta kinų vaza ir pavienės knygos. Tada negailestingas ir atkaklus Fulonas pareikalavo aprašyti n e k i l n o j a-

---

[151] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 52.

m ą j į turtą — abu pastatus. Reikėjo skubiai parduoti Žardi ir persikelti kitur. Bataj gatvė buvo apsupta; gražieji baldai, pastatyti Rišeljė gatvėje pas Biuisoną, pagal nuožmaus kreditoriaus iškeltą ieškinį konfiskuoti ir išgabenti.

Gerbiamoji motušė taip pat nebuvo tokia „rami", kaip to būtų geidavęs sūnus. Ponia Balzak — Onorė Balzakui 1840-ųjų spalio 22 dieną:

„Šiandien, mylimas, brangus sūnau, man suėjo šešiasdešimt dveji metai... Pradėjau šią dieną melsdamasi už jus, mano vaikai, jus laimindama... Kasdien maldauju Apvaizdą, kad ji palaikytų tave kovoje..."[152] Ji tylinti „daugiau negu dveji metai" ir nelankiusi jo todėl, kad bijojusi, jog būsianti „šaltai sutikta", bet kenčianti, kad ją išlaiko žentas. Ar negalėtų jos priimti gyventi sūnus? Šitas sumanymas įvarė Balzakui siaubą. Jei kartu su juo namuose gyvens karštakošė motina, kokia kils grėsmė rašytojo ramybei! O jis turi dar tiek padaryti! Juo toliau jis žengia pirmyn, juo daugiau kuria, juo labiau, regis, tolsta nuo jo tikslas. Vieną dieną Ziulmai Karo jis rašo: „Ateitis tarytum artėja", paskui, po kelių mėnesių: „Vis tas pat ir tas pat: naktis po nakties ir vis nauji tomai! Tai, ką aš noriu pastatyti, taip aukšta, taip neaprėpiama!"[153] Iš tikrųjų, kadangi jis nori varžytis su dievu, savo darbo „neužbaigs", nors gyventų ir šimtą metų.

Niekas jo nesupranta, nebent tik Ziulma. Santykiai su Gvidoboniais-Viskončiais vėsta. Nors *Contessa* myli Balzaką, bet jai nusibodo tas neramus gyvenimas, tie nuolatiniai pinigų skolinimai, antstoliai, apgulę jį iš visų pusių. Balzakas, regis, taip pat išsėmė visus šio meilės ryšio džiaugsmus. Sara niekad nei reikalavo ištikimybės, nei ją žadėjo. Ji laikėsi savo pačios — britiškos ir mįslingos — dorovės principų. Romanas su ponia Hanska, apie kurį ji žinojo, jos netrikdė. Beje, Balzakas ir Eva ėmė rečiau susirašinėti. Be paliovos žlugdoma viltis pamažu grimzdo į užmaršties miglas. Radosi kitų moterų, nes Balzakas ne-

---

[152] *B a l z a c. Lettres à sa famille*, p. 20 (*Paris, Albin Michel*, 1950).

[153] *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 576. *Correspondance avec Zulma Carraud*, p. 268 (*Paris, Gallimard*, 1951).

įstengė atsispirti meilės nuotykio pagundai, kai tas galėjo tapti romano tema.

1839 metų balandžio mėnesį, išspausdinęs laikraštyje *Le Siècle*, kurio direktorius buvo jo draugas Diutakas, pirmą „Beatričės" dalį, Balzakas gavo laišką. Jo korespondentė buvo, kaip ji sakėsi, jauna mergina iš Gerandos, dvigubai labiau susidomėjusi romanu todėl, kad jo veiksmas vyksta jos gimtajame krašte ir kad herojė vadinasi vienu iš jos vardų — Felisitė. Keistos priežastys, dėl kurių domimasi rimta knyga, bet tarp moterų esama ir tokių skaitytojų. Balzakui patiko šis susirašinėjimas todėl, kad „mergaitė iš druskynų" jam atrodė baugšti įsimylėjėlė, pakerėta didžio ir neprieinamo žmogaus. Žinodama, kad jis yra Žardi, kur gydosi išnirusią kulkšnį, ji atsiuntė jam gėlėmis išsiuvinėtą kilimėlį; Balzakas jai pranešė gavęs siuntinį.

1839 metų liepos 3 dieną:

„Panele, vaikščioti dar negaliu, ir šita skaudi aplinkybė jums paaiškins, kodėl taip suvėlavau išsiųsti skurdžias savo retorikos gėles už įstabias jūsų puokštes, kurios pareikalavo nežmoniško darbo ir yra tarsi įkalintos burtininkės kūrinys.

Jausmai, išreikšti jūsų laiške, tikriausiai padės jums suprasti, kodėl esu kaime ir bėgu iš Paryžiaus, pražūtingo kai kurioms sieloms. Šios savaitės pabaigoje įteiksiu knygas, jei bus įrištos, jūsų nurodytu adresu.

Kadangi mėgdžiojate Dievą, kuris duoda dovanas nesirodydamas, pareikšiu savo laiške, ką norėjau jums žodžiu pasakyti — kad mane sugrudino jausmai, kurių paskatinta parašėte man laišką; ir kad atsakiau tik todėl, kad jis skiriasi nuo smalsumo, kurį paprastai žadina rašytojai.

Tai, ką sakote laiško gale, rodo, kiek poezijos jūsų širdyje. Nuoširdūs jausmai visada iškalbūs, ir kai pagalvoju apie visa, ką esu praradęs, man rodos, jūs elgiatės teisingai. Bet leiskite jus patikinti, kad nuo šiolei, galvodamas apie Bretanę ir apie tą gražų kraštą, kur gyvenate, visada matysiu paslaptingą jūsų veidą.

Esu davęs progų atsirasti vienam kitam šmeižtui, bet jeigu jūsų krikštamotė ir teisybę sako, maldauju, panele,

patikėkite, kad ne tik tarp rašytojų, bet ir apskritai tarp vyrų esu iš tų, kurie gali nesavanaudiškai jumis žavėtis, nors ir nebūčiau, kaip sakote, r o m a n t i š k o j ū s ų p r o t o p o l i n k i o objektas. Mes, rašytojai, labiau negu visi kiti žmonės žinome, koks retas dabar kilnus nuoširdumas, kuris skiriasi nuo visų banalybių. Prašau jus vyti šalin gaižias mintis. Leiskite pareikšti jums dėkingumą už delikatų dėmesį..."[154]

Šitos naujos nepažįstamosios laiškuose būta keisčiausiai susipynusių tikrų faktų ir begėdiško melo. Girdamasi esanti kilusi iš senos bajoriškos giminės, Elena Mari Felisitė de Valet sakė tiesą. Melavo rašydama, kad jos motina „gyva ir gyvena su ja". Ponia de Valet buvo mirusi prieš dvidešimt vienerius metus.

Elena vadino save bretone ir sakėsi esanti viengungė. Taip, ji bretonė, nes gimusi Rošfore prie jūros ir išsimokslinimą gavusi Vano vienuolyno pensione. Bet netiesa, kad nebuvo ištekėjusi. Ji buvo vienturtė jūrų laivyno karininko duktė; tėvas, likęs našlys, įstojo į vienuolyną; o ji, būdama septyniolikos metų, ištekėjo už penkiasdešimtmečio notaro, taip pat našlio, kuris turėjo paauglį sūnų. 1839-aisiais, kai Elena, trisdešimties metų moteris, sumanė užkariauti Balzako širdį, jos laiškiniame popieriuje buvo įspausta grafienės karūna, ir ji nebenorėjo būti vadinama Gužono našle.

Santuokinis jos gyvenimas buvo neilgas: ji ištekėjo 1826 metų sausio 18 dieną, o vyras mirė 1827-ųjų lapkričio mėnesį. Velionis testamentu paliko savo žmonai kaip „visišką jos nuosavybę ketvirtadalį kilnojamojo turto, kurį ji galėjo kam tinkama užrašyti, ir ketvirtadalį nekilnojamojo turto kaip uzufruktą, žodžiu, gavo teisę naudotis gaunamomis iš jo pajamomis"; visas kitas Vano notaro palikimas atiteko sūnui iš pirmosios santuokos. Buvo tik įrašyta išlyga, kad jaunoji našlė, kuriai buvo devyniolika metų, praras savo teisę į uzufruktą, jei ištekės antrąkart. Elena nenorėjo prisipažinti Balzakui, nei kad ji našlė, nei kad turi meilužį ir nesantuokinį sūnų. Iš pastovaus meilės ryšio su grafu Mulinė d'Ardemaru, turinčiu pilį ant Šero

---

[154] Simonos Morua kolekcija.

krantų, ji susilaukė 1831 metais berniuko, kurį pakrikštijo Eženu. „Su grafu elgėsi kaip su vyru — jautė jam daugiau pagarbos negu meilės ir be jokio sąžinės graužimo jį apgaudinėjo."[155]

Jos gyvenime buvo ir antras globėjas. Baronas Ipolitas Larė, karo gydytojas, kaip ir garsusis jo tėvas*, „žaviausias pasaulio žmogus", jautė jai tokį nuoširdų jausmą, kad mylėjo ją iki gyvenimo pabaigos. 1839-aisiais Gražuolė iš druskynų gyveno čia Bretanėje, čia Paryžiuje, kur turėjo priebėgą — paprastą „dailininko mansardą" Kastiljonės gatvės name Nr. 12. Į rudens pabaigą ji gavo iš Balzako leidimą apsilankyti pas jį, Vil d'Avrė. Kai ji atvažiavo, rašytojo Žardi nebuvo; ji narsiai įsibrovė į namus ir išdrįso net pasiimti kažkokį daiktelį atminimui: „Jutau, kaip nepadoriai elgiuosi vogdama. Bet buvau kaip išprotėjusi ir verkiau iš džiaugsmo, iš laimės, kad atsidūriau vietoje, kurią su meile įsirengėte ir kurią branginate. Tad atleiskite man, kaip atleidžiama pamišėliams..."[156]

Elena, matyt, pasisavino Balzako rašalinę, nes „mainais" padovanojo jam rašalinę, kurią jai testamentu buvo palikusi ponia de Lamuanjon, jos krikštamotė. Laiške po laiško melagė toliau rietė savo gyvenimo istoriją. Ji rašo, kad ką tik ištekėjusi. Turinti išvykti iš Bretanės ir dalijanti draugėms „visus savo mergautinius baldelius..." „Ar būsiu laimingesnė? Vienas Dievas težino! Man gaila skirtis su savo kraštu, tačiau už vienintelį džiaugsmą, kurį čia išgyvenau, turiu būti dėkinga jums. Atrasiu jį visur..."[157] Balzakas tikriausiai susiviliojo tokia egzaltuota pagarba jam. 1840 metų pradžioje Elena prisistatė ir pati, didžiadvasiškai pasiūlė piniginę pagalbą ir nebuvo nesukalbama. Kovo mėnesį jis vadina ją „Brangi mano Mari" — aiškus požymis; pasiskolina iš jos dešimt tūkstančių frankų — kitas akivaizdus ženklas; žada grąžinti juos po „Votreno" pergalės ir, negalėdamas atsiteisti, padovanoja jai „Beatričės" korektūras, ištaisytas savo paties ranka:

---

[155] *B a l z a c. Béatrix. Introduction de Maurice Regard*, p. XL (*Paris, Garnier*, 1962).

[156] *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 755.

[157] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 394 *bis*, f. 3—4.

„Brangioji Mari, štai „Beatričės" korektūros ir visas į ją įdėtas darbas. Šitą knygą pamėgau jūsų dėka taip, kaip nemėgau iki šiol nė vienos knygos; ji juk tapo grandimi, kuri susiejo mus draugyste. Tokius daiktus dovanoju tik tiems, kurie mane myli... ir iš visų, kurie jau yra gavę jų iš manęs, nežinau tyresnės ir kilnesnės širdies už jūsiškę... Siunčiu jums tūkstantį bučinių... *Addio cara...*"[158]

Šitoks jausmų išliejimas, šitokie rankraščių dovanojimai įėjo į Balzako meilės kodeksą. Jie nieko neįpareigoja. Tačiau jam malonu galvoti, kad jį myli tyra kaip angelas moteris, laukinės Bretanės duktė. Po mėnesio jis praneša Elenai, kad rašo naują pjesę ir kad „Merkadė" padengs „Votreno" padarytas skolas. „Spalio mėnesį apmokėsiu skolas iš teatrinio uždarbio... Rašau apie tai paskubomis, norėdamas jus nuraminti, brangusis turte. Ačiū už laišką, brangiausioji..."[159]

Bet veikiai kažkas „pakirpo Bretanės angelui sparnelius". Kažkoks Edmonas Kadoras (atrodo, jis buvo ne kas kitas, o Rožė de Bovuaras, žurnalistas, dažnai keičiąs slapyvardžius) pranešė Balzakui neginčijamus ir nemalonius faktus: Elena de Valet — našlė; jos pavardė — Gužon; ji pripažino savu pavainikį; ją atvirai išlaiko du turtingi vyrai; turėjo daugybę meilės nuotykių, tarp jos meilužių buvo ir pats įskundėjas! Apgautas Balzakas parašė apgavikei (kuri vasarojo Bretanėje), paprašė pasiaiškinti. Ji baisiai persigando.

Elena de Valet — Balzakui (Bacas, 1840 metų liepos 29 diena):

„Po paskutinio jūsų laiško mano gyvenimas virto košmaru, ir jums atsakydama pati nežinojau, ką darau! Rūpėjo man tik viena: įtikinti jus, kad niekad nemylėjau pono Kadoro. O dabar prašote smulkiau viską paaiškinti ir pasa-

---

[158] Šitas laiškas, pridėtas prie „Beatričės" korektūrų, saugomas Tūro miesto bibliotekoje, pažymėtas Nr. 1742. Praėjus trylikai metų po Elenos de Valet mirties, jos turto paveldėtojas, baronas Larė, padovanojo jį Tūro miestui todėl, kad tai buvo gimtasis Balzako miestas, bet ėmėsi didžiausių atsargumo priemonių, kad „ponia Mari X..." nebūtų atpažinta.

[159] Laiškas, įrašytas Marselio Butrono į Artūro Mejerio varžytynių katalogą (1924 m. birželio 3—6 d.), Nr. 174.

kyti teisybę... Niekad nepriklausiau tam žmogui... Man buvo smagu su juo; kenčiau jį šalia savęs iš baimės ir koketiškumo. Pačią pirmą dieną, kai susipažinome, jis man pasakė, kad buvęs Žorž Sand meilužiu ir kad čaižęs ją vytiniu! Aš pasibaisėjau... Brangusis, dabar žinote tiek, kiek aš... Ponas Kadoras — baisus tuščiagarbis. Galėtumėte išplėšti iš jo mano laiškus, bet burnos jam neužčiauptumėte. Jis būtų sužavėtas, jei įsiveltų į nuotykį, kur jo vardas atsidurtų šalia tokio žmogaus kaip jūs. O šito aš visiškai nenoriu. Iškentėsiu galimas nusikalstamo savo lengvabūdiškumo pasekmes, bet jūs, mylimiausias, turite likti nuošalyje..."[160]

Elena, mistifikatorė, apsvaigusi nuo poetinio melo, ir toliau kūrė išdailintą savo gyvenimą.

Elena de Valet — Balzakui 1840 metų rugpjūčio mėnesį:

„Aš turėjau suprasti jus ir labiau jumis pasitikėti. Mudu pasišnekėsime, jeigu esate toks geras ir domitės mano padėtimi. Būsiu atsargi... Man norėjosi išsaugoti savo nepriklausomumą. Esu laisva dešimt mėnesių per metus. Gyvenu viena... Likimas mane suvedė su sąžiningiausiu šios žemės žmogumi; tas žmogus paaukojo man be galo daug — ir savo turtą, ir savo padėtį... Esu jam įsipareigojusi. Dėl nieko pasaulyje nesutikčiau padaryti jam kad ir mažiausio nemalonumo; todėl bijojau, kad tas šlykštus E. K. manęs nesukompromituotų!.. Nejaučiu grafui jausmų, kuriuos norėčiau jausti, bet žinau, kad jam privalau įrodyti, jog esu prie jo prisirišusi... Norėjau visa tai nutylėti ir būti jums tik vaiduokliu: visada likti laukine laukinės Bretanės dukterimi... Bet tas ponas Kadoras pasakė jums mano pavardę, papasakojo apie mano vaiką, o jūs panorote, kad atverčiau jums širdį. Dabar žinote apie mane ir gera, ir bloga..."[161]

Teisybę sakant, ir pats Balzakas niekad nėra buvęs ištikimybės pavyzdys ir niekad nerodė pernelyg didelės pagarbos tiesai. Du aktoriai reikalingi vienas kitam — dėl

---

[160] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 394 *bis*, f. 5—6.

[161] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 394 *bis*, f. 9—10.

replikų. Elena buvo maloni kelionės draugė; Onorė jai buvo skolingas pinigų; kuriam galui nutraukti santykius? 1841 metų balandžio mėnesį jis keliavo su Elena po Bretanę, norėdamas dar kartą pamatyti Gerandą, Le Kruaziką ir Bacą, kur kadaise buvo lankęsis su Dilekta. Ketino baigti „Beatričę", kurios paskutinė dalis dar nebuvo parašyta.

Balzakas — poniai Hanskai 1841 metų liepos 16 dieną: „Pavargęs dvasiškai ir fiziškai, dvi savaites keliavau po Bretanę — balandžio mėnesį ir pačioje gegužės pradžioje. Grįžau ligonis. Visą gegužės pabaigą, kasdien po tris valandas, sėdėjau vonioje, kad išsigydyčiau nuo uždegimo..."[162] Tada sklido nemalonūs gandai apie Elenos de Valet sveikatos būklę.

Antroje romano dalyje Beatričės paveikslu atvaizduota ne tiek Mari d'Agu, kiek Elena de Valet. Balzakas piešia moterį be pusiausvyros, pamišusią iš pagiežos, moterį, kurios koketiškumą staiga nustelbia kietaširdiškumas. „Tas kietaširdiškumas, matyt, atsirado dėl Elenos de Valet."[163] Ji talentingai mokėjo vaidinti meilės komediją, ir tai, ką Maksimas de Trajis sako kunigaikštienei de Granljė, išreiškia paties Balzako nuomonę apie ją: „Mylėti — vadinasi, tarti sau: „Toji, kurią myliu, yra nedorėlė; apgaudinėja mane ir apgaudinės; ji pasileidėlė, pakvipusi pragaro siera... Vis dėlto bėgi pas ją ir randi ten dangaus mėlynę, rojaus gėles..." 1841 metais Balzakas dedikavo „Kaimo kleboną" Elenai. Bet 1845-aisiais darbiniame egzemplioriuje, kurį primargino pastabomis, jis šią dedikaciją nubraukė. Meilužiai susivaidijo, ir ponia de Valet įnirtingai reikalavo, kad Balzakas grąžintų jai su nuošimčiais paskolintus dešimt tūkstančių frankų. Apgailėtinas ir šlykštus nuotykis.

Tuo tarpu kilnioji Ziulma buvo tarytum visiškai paaukota. Onorė ne tik nenuvažiuodavo į Frapelį, bet ir nesurasdavo laiko nors valandėlei užsukti pas ponią Karo, kai ši gyvendavo Versalyje, taip arti Žardi. Taurios sielos visada užmirštamos, nes joms koktu dejuoti.

---

162 *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 560.

163 *B a l z a c. Béatrix*, p. 349. *Introduction de Maurice Regard* (*Paris, Garnier*, 1962).

„Jūs pati suprantate, kad jei negalėjau aplankyti jūsų Versalyje, vadinasi, dirbau neatidėliotinus darbus; aš vos įstengiau nuvažiuoti pažiūrėti *la diva*[164]! Mano koviniuose žygiuose nebūna nei poilsio, nei stovyklų. Tuomet rašiau „Ievos dukterį", „Beatričę", „Provincijos žymenybę" — iš viso penketą tomų *in octavo* — ir spausdinau „Kaimo kleboną". Spręskite pati, koks buvo mano gyvenimas..."[165]

Ziulma labiau kaltino Balzako meilės istorijas negu darbą:

„*My dear*[166], žinau, jūs laimingas; nenorėjau, kad į dabartinio jūsų gyvenimo palaimą įsimaišytų pašalinės mintys... Sužinojusi, kad išleidote „Provincijos žymenybę", įsigijau šią knygą. Tai kūrinys, padiktuotas proto, bet sveiko proto, paprasto, be pretenzijų; jau seniai nė viena jūsų parašyta knyga nesuteikė man tokio malonumo... Mudu einame tokiais skirtingais keliais, jog nieko nuostabaus, jei negalime paduoti vienas kitam rankos..."[167]

Balzakas — Ziulmai Karo 1839 metų lapkričio mėnesį:

„Jūs manote, kad aš laimingas? Dieve! O mane aplankė širdgėla, intymi, didelė širdgėla, kurios niekam neapsakysi. Na, dėl materialinių reikalų, tai neužteko šiais metais sukurtų šešiolikos tomų ir dvidešimties pjesių veiksmų! Šimtas penkiasdešimt tūkstančių frankų, kuriuos uždirbau, nesuteikė ramybės!.. Žardi man turėjo tapti visokeriopu džiaugsmu, o tapo pragaištim. Šalin širdį! Labai rimtai galvoju apie vedybas. Jei sutiksite dvidešimt dvejų metų merginą, turinčią du šimtus tūkstančių frankų ar net šimtą tūkstančių frankų — svarbu, kad galėčiau panaudoti jos dalį savo reikalams,— prisiminkite mane. Noriu, kad mano žmona galėtų prisitaikyti prie mano gyvenimo aplinkybių — būti ambasadoriaus žmona ar namų šeimininke Žardi; bet niekam neprasitarkite — tai paslaptis. Mergina turi būti ambicinga ir protinga..."[168]

---

164 Primadonos (*it.*).
165 *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 576.
166 Mano brangusis. (*Angl.*)
167 *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 736.
168 *B a l z a c. Correspondance*, t. III, p. 770—771.

Ziulma Karo — Balzakui 1839 metų gruodžio 2 dieną:

„Nepažįstu jokios merginos, kuri atitiktų jūsų sąlygas, be to, jei tokią ir pažinočiau, mane sustabdytų jūsų žodžiai: „Šalin širdį! Labai rimtai galvoju apie vedybas". Labiau negu kada nors manau, kad santuoka — rimtas reikalas. Ilgai mąsčiau apie jūsų „Santuokos fiziologiją"; aš taip puikiai pažįstu visas bėdas, kurių priežastis šeimoje — patys vyrai, jog visada man skauda širdį, kai būnu vestuvėse. Tad leiskite nesikišti į reikalą, kuris gal taptų jūsų gyvenimo kančia..."[169]

Kodėl ponia Karo, puikiai pažinodama Balzaką, taip rimtai pažiūrėjo į romanisto užgaidą? Jis nebegalvojo apie „šį reikalą", nes buvo įknibęs į „Kaimo kleboną", kūrė ir noveles. Balzakas jau seniai žadėjo poniai Hanskai parašyti romaną „Katalikų kunigas". Šį pažadą jis tesi, bet romano veiksmas vyksta niūriame meilės ir nusikaltimo fone (jam tebesivaidena Petelio byla), kurį šviesus klebono Bonė protas perpranta tik antroje romano dalyje. Pirma dalis — Veronikos Graslen, turtingiausio Limožo bankininko žmonos, istorija; ji šlykštisi atgrasiu ir despotišku savo vyru, slėpdama meilės ryšį su porceliano fabriko darbininku, Žanu Fransua Tašeronu. Iš meilės Tašeronas nė neketinęs įvykdo žmogžudystę. Suimtas, pasmerktas mirti, jis apsimeta bepročiu, kad nepakenktų Veronikos vardui, kol pagaliau vieną dieną kunigas Bonė, autoriaus išgalvoto Montenjako kaimo klebonas, sugraudina šitą atšiaurią širdį. Tašeronas žengia į ešafotą kaip krikščionis.

Skaitytojas nežino šio meilės romano smulkmenų, tik yra Veronikos atgailavimo liudininkas. Likusi našle, ji pasitraukia į Montenjaką, į valdas, kurias kunigaikštis de Navarenas buvo pardavęs bankininkui Graslenui. Iš pilies ji mato savo meilužio, žuvusio ant ešafoto, kapą; skatinama kunigo Bonė, bando atpirkti savo kaltes labdaringais darbais. Kraštas nyksta dėl vandens stokos ir netinkamo žemės dirbimo. Į pagalbą jai ateina jaunas inžinierius Greguaras Žeraras, Politechnikos mokyklos auklėtinis, kuriam įsipyko aukštosios mokyklos teorijos, pa-

---

[169] *B a l z a c. Correspondance,* t. III, p. 777.

reigūnai ir kuris džiaugiasi galėdamas atsidėti didžiuliam užmojui (Žeraras turi Siurvilio bruožų). Katalikybė ir veikla išgelbės Veroniką, kuri mirties patale viešai išpažins savo nuodėmes. Nė vienas romanas (net „Slėnio lelija" ir „Kaimo gydytojas") aiškiau neparodo, kas buvo Balzakui religija. Jis netiki formalia dogmų tiesa, bet mano, kad artimo meilė, kaip kunigo Bonė, grąžina viltį žmonėms, kurie, laikydami save beviltiškai žuvusiais, grimzta į nuodėmę. Nuolanki dvasininko siela, kupina meilės, pasiaukojimo ir gailestingumo, įstengia prikelti naujam gyvenimui užkietėjusius nusikaltėlius, bet šie turi „taip pat prisidėti prie aukos"[170].

Kai šitą prakilnią doktriną romane „Kaimo klebonas" Balzakas skelbia, nešlubuoja nei jo mintis, nei stilius. Miškų, smėlynų peizažai, „kaimo grožybių" paveikslai susipynę su nuostabiais techniniais referatais apie kartu atliekamą klebono Bonė ir inžinieriaus Žeraro darbą. Balzakas be galo ilgomis tiradomis dėsto dirvono plėšimo ir irigacijos metodus. „Tai Politechnikos mokyklos auklėtinio „Georgikos"*. Kaimo klebonas, kaip ir kaimo gydytojas, tiki, kad veikla — išganinga dvasinė priemonė. „Jūsų maldos turi būti darbas",— sako jis. Čia Balzakas priartėja prie antrosios „Fausto" dalies išvados — Faustas aukština tuos pačius moralinius principus kaip inžinierius Žeraras. Balzakas visada buvo artimesnis Gėtei, negu pats manė.

Jis dar kartą pasinėrė į veiklą, įsteigdamas *La Revue parisienne*. Brangiai atsiėjusios *Chronique de Paris* pamokos, regis, turėjo pakakti, bet 1839 metais Alfonsas Karas ėmė leisti mažytį kovinį politinį-literatūrinį žurnaliuką *Les Guêpes*, kurio tuoj pat buvo išparduota dvidešimt tūkstančių, paskui trisdešimt tūkstančių egzempliorių per mėnesį. Balzakas pranoko Alfonsą Karą talentu, ištvermingumu darbe, prilygo drąsa. Kodėl neįkūrus jam vienam žurnalo? Įžanginiame straipsnyje jis nubrėžia savo tikslus: aprašyti „valdžios vaidinamą komediją", parodant politinio gyvenimo užkulisius; pasakyti tiesą literatūros ba-

---

[170] *B a l z a c. Curé de village. Préface de Philippe Bertault* (*Oeuvres complètes*, t. XVI, p. 251—283).

ruose, kur kritika „stokoja nuoširdumo"; be to, skelbti dar nespausdintų jo paties romanų ištraukas. Žurnalas „nesitenkina pažadu teikti garsiausių plunksnų kūrinius — jis jau teikia juos". Iš teisybės žurnalas savo paslaugoms turėjo tik vieną garsią plunksną, bet smailiausią.

Žurnalui reikėjo administratoriaus; juo tapo Diutakas; jis privalėjo rūpintis ir techniniais žurnalo reikalais. Pelnas turėjo būti dalijamas pusiau. Balzakas tikėjosi, kad, tapęs žurnalo savininku, atgausiąs nepriklausomumą. Dienraščiuose buvo pavojingų varžovų; Aleksandras Diuma, Eženas Siu, Frederikas Suljė. Jie buvo ne tokio didelio proto kaip jis, bet laisviau naudojosi šio žanro priemonėmis: skirstė tekstą į atkarpas, intrigavo skaitytoją. Balzakas tebefigūravo tarp „atkarpos maršalų", bet nebe taip tvirtai laikė rankose maršalo lazdą[171]. *La Revue parisienne* ir turėjo tapti gynybos atsitraukimo linija.

Žurnale Balzakas išspausdino nuostabią novelę „Z. Markasas". Šį vardą jis rado skaitydamas iškabas Santjė kvartale: „Markasas!.. Nors ši pavardė keista ir laukinė, tačiau turi teisę būti perduota būsimoms kartoms... Ji gražiai sukomponuota, lengvai ištariama, trumpa, kaip ir dera garsioms pavardėms..."[172] Po šimts pypkių! Ji juk skamba panašiai kaip B a l z a k a s! O laužtinė raidės Z linija „ar nevaizduoja neaiškių ir užgaidžių audringo gyvenimo vingių?.."[173] Įdomus dalykas: Markasas — respublikonas, patriotas; jo, kaip ir Balzako, galva stambi, tvirta; nosis plati, skelta, nelyginant liūto, veidas beveik grėsmingas, bet jame spindi dvi juodos, be galo švelnios, ramios, gilios, mąslios akys. Balzakas myli jį, kaip myli Mišelį Kretjeną. „Kaip Pitas, kuriam Anglija atstoja žmoną, Markasas širdyje nešiojo Prancūziją; ji buvo jo dievaitė..."[174] Čia reikia pažymėti, kad Balzako susižavėjimas Markasu neprieštarauja jo monarchizmui. Balzakas ir Markasas nemėgsta mediokratijos* ir gerontokratijos*. Santvarka, atsiradusi iš revoliucijos, kurią įvykdė jaunimas ir protas, nušalino

---

[171] *R e n é G u i s e. Balzac et le roman-feuilleton* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 299).

[172] *B a l z a c. Z. Marcas* („*Pléiade*", t. VII, p. 736—737).

[173] *B a l z a c. Z. Marcas* („*Pléiade*", t. VII, p. 736—737).

[174] *B a l z a c. Z. Marcas* („*Pléiade*", t. VII, p. 736—737).

jaunystę ir protą. „Šiuo metu visas jaunimas skatinamas šlietis prie respublikonų..." Jaunimas prisimena jaunus liaudies atstovus ir jaunus 1792 metų generolus. Liudviko Pilypo parlamente nėra trisdešimtmečių deputatų. Štai kokį priekaištą daro Balzakas ir jo herojus.

Savo žurnale Balzakas davė ir literatūrinės kritikos straipsnių — griausmingų, blizgėte blizgančių, neteisingai griežtų vargšui Latušui ir Eženui Siu, stebuklingai pranašiškų — Stendaliui, tada taip mažai žinomam. Štai kaip jis koneveikė Latušą: „Neįmanomų nusikaltimų ir kvailysčių šokis — šit ką jums parodys liūdnas nemagiškas žibintas, pavadintas „Leo"... „Leo" įrodo, kad ponas Latušas nežino, nei kaip parengti scenas, nei kaip vaizduoti charakterius, kurti kontrastus, žadinti domesį..."[175] Tuodu vyrai buvo ne tik susipykę, bet ir negalėjo vienas kito pakęsti. Kadaise Latušas davinėjo Balzakui pernelyg daug patarimų — už tai sunkiai atleidžiama. O Balzakas tų patarimų nepaisė — už tai niekad neatleidžiama. „Atsargiai! — sakydavo Balzakas Žorž Sand.— Pamatysite, vieną gražų rytą be jokios priežasties jis pasirodys esąs mirtinas jūsų priešas." Tiesa yra tai, kad Latušas mylėjo savo kumeliukus tik tol, kol vieną dieną jie laimėdavo lenktynes, kurias pats visada prakišdavo. Bet reikia pripažinti, kad kumeliukai skaudžiai kandžiodavo savo trenerį.

Balzakas negailestingai atsikeršijo Sent Bevui, kuris visada žiūrėjo į jį iš aukšto. Straipsnis apie „Por Rojalį" buvo baisus: „Ponui Sent Bevui atėjo į galvą stulbinanti mintis — atnaujinti nuobodųjį žanrą... Kai skaitote poną Sent Bevą, užeina nuobodulys tarsi lietutis ir galų gale persmelkia jus iki kaulų... Šitas autorius nusipelno pagyrimo vienu atveju: jis deramai save vertina; per dažnai nesilanko draugijoje ir skleidžia nuobodulį tik savo plunksna... Pono Sent Bevo eilės visada atrodė man išverstos iš svetimos kalbos žmogaus, kuris tą kalbą menkai moka"[176]. „Por Rojalis" — gera knyga, ir Balzako kritika neteisinga.

Šitą susikaupusį pyktį tegalima paaiškinti tuo, kad pa-

---

[175] B a l z a c. *La Revue parisienne* (25 *juillet* 1840, p. 57—58, 63).
[176] B a l z a c. *La Revue parisienne* (25 *juillet* 1840, p. 193—194).

vyzdį davė pats Sent Bevas. Balzaką jis vadino slaptų ligų specialistu: „Jis turi kažką bendro su gydytoju, leidžiančiu sau elgtis be ceremonijų, įeinančiu į alkovą pro užpakalines duris, kažką bendro su moterimi, prekiautoja apdarais, su manikiūrininke ir juokdariu"[177]. Arba: „Produktyviausiam mūsų romanistui prireikė mėšlo krūvos, aukštesnės už šitą namą, kad joje išaugtų keletas nugeibusių ir retų gėlelių"[178]. Balzakas atsimokėjo žurnale *La Revue parisienne*, lygindamas Sent Bevą su moliuskais, „kurie neturi nei kraujo, nei širdies, kurių mintys, jeigu jie mąsto, slypi po balzganu, blankiu apvalkalu". Jo stilių jis apibūdina taip: „Vangus, pakrikas, bejėgiškas ir bailus sakinys tik užkliudo siužetą, neatskleidžia minčių".

Tačiau Balzako studija apie poną Belį (Frederiką Stendalį) gali visada pradžiuginti kilnius protus. Įžymus rašytojas metė visą savo svorį ant kritikos svarstyklių, kad pastatytų į pirmą gretą publikai nežinomą autorių, prieš dešimt mėnesių išleidusį „Parmos vienuolyną", kurio nesuprato ir kuriuo nesusidomėjo nė vienas žurnalistas. „Aš — o aš, rodos, apie tai šiek tiek nutuokiu — perskaičiau šiomis dienomis tą knygą trečią kartą; veikalas pasirodė dar gražesnis, ir aš patyriau palaimos jausmą, sukeliamą gero darbo, kurį ketiname padaryti... Ponas Belis parašė knygą, kurios kiekviename skyriuje atsiveria prakilnus grožis. Būdamas tokio amžiaus, kai žmonės retai sumano didingų temų, ir parašęs apie dvidešimt nepaprastai protingų knygų, jis sukūrė veikalą, kurį gali įvertinti tik iš tiesų neprilygstamos sielos ir neprilygstami žmonės. Žodžiu, jis parašė „Šiuolaikinį princą", romaną, kurį parašytų Makiavelis, jei gyventų ištremtas iš Italijos XIX amžiuje... Žinau, kaip bus šaipomasi iš mano susižavėjimo..."[179] O poniai Hanskai jis pranešė: „Belis neseniai išleido, mano galva, gražiausią per paskutinius penkiasdešimt metų knygą"[180].

Balzakas pažinojo Stendalį; jis buvo su juo susitikęs apie 1830 metus dailininko Žeraro salone, paskui pas As-

---

177 *Sainte-Beuve. Mes poisons*, p. 109—111 (*Paris*, 1926).
178 *Sainte-Beuve. Mes poisons*, p. 109—111 (*Paris*, 1926).
179 *Balzac. La Revue parisienne* (25 *septembre* 1840, p. 279).
180 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 509.

tolfą de Kiustiną. 1840-aisiais Anri Belis ėjo konsulo pareigas Čivitavekijoje; jis padėkojo Balzakui: „Tą pritrenkiantį straipsnį, kokio dar niekad nė vienas rašytojas nesusilaukė iš kito, skaičiau, drįstu dabar jums prisipažinti, garsiai kvatodamas. Kiekvieną kartą, kai aptikdavau kokią pernelyg didelę pagyrą — o tokių pasitaikydavo kas žingsnis,— įsivaizduodavau, kokią miną nutaisys mano draugai, skaitydami šį straipsnį"[181].

1857-aisiais (po Stendalio mirties jau buvo praėję penkiolika metų) Sent Bevas vis dar stebėjosi, „kad tiek reikšmės teikiama romanams, kurie, nors esama juose gražių vietų, nevykę ir apskritai bjaurūs..."[182] Tačiau du žmonės puikiai suprato, kas yra Stendalis,— Gėtė („Pokalbiuose su Ekermanu") ir Balzakas, kurio žestas buvo juo prakilnesnis, kad Vaterlo aprašyme Stendaliui pavyko padaryti tai, apie ką jau dešimt metų svajojo Balzakas, sumanęs kurti „Mūšį", romaną apie Napoleono laikus, bet jo neparašęs. Patiri tyriausią džiaugsmą, matydamas, kaip tie trys didūs žmonės, tokie skirtingi, ištiesia vienas kitam ranką per dvasios skurdeivų galvas. Deja, *La Revue parisienne* nusibaigė ankstyvoje jaunystėje, išgyvenęs tris numerius. Abu kompanionai pasidalijo nuostolius, beje, nedidelius: 1800 frankų. Balzakui dar sykį nepasisekė žurnalistikoje, kaip nesisekė versle ir politikoje.

O kaip klostėsi jo meilės reikalai? Svetimšalė gyveno toli, beveik neatsiliepdama. Jis išdrįso paaimanuoti dėl to, kad ji tylėjo:

„Jau trys mėnesiai, kai negavau iš jūsų laiško... Ak, pagaliau matau, kad jūs be galo smulkmeniška, ir man darosi aišku, kad esate šios žemės gyventoja. Ak, nerašėte todėl, kad mano laiškai pasidarė retesni! Žinoma, pasidarė retesni, nes ne visada užtekdavo pinigų pašto išlaidoms sumokėti, o aš nenorėjau jums to sakyti. Taip, šit kaip nuskurdau, ir buvo dar blogiau. Tai labai baisu ir labai liūdna, bet teisybė, kaip teisybė, kad yra Ukraina, kurioje gyvenate. Taip, buvo dienų, kai išdidžiai per pietus suval-

---

[181] S t e n d h a l. *Correspondance*, t. X, p. 288 (*Paris, Le Divan*, 1934).
[182] S a i n t e-B e u v e. *Causeries du Lundi*, t. XIII, p. 276.

gydavau tik bandelę bulvaruose... Dieve, atleisk jai, nes ji ž i n o, ką daro!.."[183]

Ji prikaišioja jam ponią Viskonti ir „Beatričės" dedikaciją: „Sarai". Jis tvirtino esąs abejingas poniai Viskonti:

„Draugystė, apie kurią jums pasakojau ir iš kurios pasišaipėte, perskaičiusi dedikaciją, ne tai, ko tikėjausi. Anglų prietarai baisūs ir atima visa, kas malonu menininkams: nuoširdumą, nerūpestingumą. Niekad man neteko taip gerai suvokti kaip dabar, kad „Lelijoje" puikiai keletu žodžių apibūdinau to krašto moteris..."[184]

Reikia dalį to, kas čia pasakyta, priskirti atsargumui, bet ir pripažinti, kad *Contessa* vis labiau pati ilso ir jį alsino. „Laukinė Bretanės duktė" (Elena de Valet) buvo įsikūnijęs melas ir dviveidiškumas. Ponas Hanskis atrodė nemirtingas, ponia Hanska slydo iš rankų. Viskas prastai klostėsi. O Balzakui jau buvo keturiasdešimt metų. Keturiasdešimt kančios metų: „Ilgiuosi žadėtos žemės, ramaus vedybinio gyvenimo; man nusibodo trypčioti šitoje sausoje dykumoje, kur plieskia saulė ir pilna beduinų!.."[185] Nusivylęs jis sako, kad „norėtų nunešti savo kaulus į Braziliją, imtis kokio nors beprotiško verslo". Jis troško pinigų, moterų, šlovės. Neturi pinigų, nebeturi moterų, ir kvailiai neigia jo šlovę.

„Sudeginsiu visus savo laiškus, visus popierius, pasiliksiu tik baldus, Žardi ir išvažiuosiu, patikėjęs niekniekius, kuriuos branginu, draugiškai savo sesers globai. Ji bus ištikimiausia šių lobių saugotoja. Kam nors paliksiu įgaliojimą tvarkyti mano reikalus, o pats leisiuosi ieškoti turtų, kurių stokoju. Arba grįšiu pralobęs, arba niekas nesužinos, kas mane ištiko. Tvirtai nusistačiau laikytis šito plano ir imsiuosi jį vykdyti šią žiemą — atkakliai, be gailesčio. Darbu skolų neišsimokėsiu. Reikia dairytis ko kita..."[186]

---

[183] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 524, 527.
[184] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 538.
[185] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 530.
[186] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 542—543.

Tai buvo tik romanas, kokių Balzakas daug sukūrė, o „Kelionė į Braziliją" nebuvo parašyta, į Braziliją nebuvo ir nukeliauta.

XXVIII
ŽEMOJI GATVĖ

Rašytojas ne viską patiki savo dienoraščiui ir laiškams; tik jo sukurti personažai papasakoja tikrą istoriją, tą, kurios jis neišgyveno, bet norėjo išgyventi.

Fransua Moriakas

Gyventi Žardi pasidarė neįmanoma. Veltui Balzakas, tvirtai remiamas savo advokato Gavo, bandė išlošti laiko. Jį persekiojo pagrindiniai jo kreditoriai, ypač garsusis Fulonas. Maži žmoneliai — sodininkas Bruetas, skalbėjas, mėsininkas, laukų sargas — kantriai laukė. Turtingieji negailestingai kibo. Bet Balzakas buvo ne iš kelmo spirtas. Vieną dieną jis parašė novelę[187], kurioje pasakoja, kaip dendis Maksimas de Trajis, kupinas pasitikėjimo, paniekos ir pasipūtęs, priima kreditorių: „Jeigu jums, pone, pavyks a p v o g t i mane pasiimant savo duotą paskolą,— kalbėjo Maksimas,— būsiu jums dėkingas: išmokysite mane naujų apsaugos priemonių... Nuolankus jūsų tarnas"[188].

Balzakas, kaip ir jo herojus, į skolininko ir kreditoriaus kovą žiūrėjo kaip į begėdišką ir neteisingą karą. Advokato Gavo patartas, jis pardavė Žardi iš varžytynių. Už sodybą buvo gauta 17 550 frankų; statyba, žemės darbai ir apsodinimas jam atsiėjo 100 000 frankų. Bet pirkėjas — architektas, pavarde Klarė,— buvo tik statytinis, veikęs slapta Balzako labui. Taigi tariamas pardavimas buvo labai nuostolingas kreditoriams: jie turėjo pasidalyti tik menką sumą, proporcingą jų sąskaitoms, o Balzakas liko Žardi savininkas.

Prieš dvejus metus jis buvo rašęs poniai Hanskai: „Tai-

---

[187] „Kreditoriaus suktybės" (*Les Roueries d'un Créancier*); vėliau išspausdinta antrašte „Verteivos eskizas" (*Une Esquisse d'Homme d'affaires*).

[188] *B a l z a c. Un Homme d'affaires* („*Pléiade*", t. VI, p. 812).

gi dabar ir dar ilgai mano adresas bus: S e v r a s, Ž a r d i, p o n u i d e B a l z a k u i... Manau, kad ramiai baigsiu čia savo dienas"[189]. 1840-ųjų lapkričio mėnesį viskas pasikeitė: „Rašykite man šiuo adresu: P a s i p r i e P a r y ž i a u s, Ž e m o j i g a t v ė N r. 1 9, p o n u i d e B r e n j o l i u i"[190]. Pasi tada buvo Paryžiaus priemiestis, kaimelis, garsus gydomaisiais šaltiniais ir žavinga barono Delesero sodyba su cukraus fabriku. Iš Pasi jis galės greičiau nuvažiuoti į Paryžių negu iš Žardi, o svarbiausia — nebus įmanoma jo sučiupti, nes vilą, slypinčią žalumoje stačiame kalvos šlaite, jis išsinuomojo svetima pavarde. Finansininkas, kadaise pasistatydinęs rūmą Žemojoje gatvėje, prisistatydino apačioje, nuo šlaito pusės, antrą namą (iš sodo pusės apatinis rūmų aukštas Žemojoje gatvėje tada pasidarė trečiu šio namo aukštu), kur turėjo būti pokylių salė ir oranžerija. Šitas fligelis (vėliau padalytas į penkis kambarius) buvo lyg užvožtas ant ūkinių pastatų, nes (dėl dviejų aukštų lygmens skirtumo) kiemas su arklidėmis buvo į siaurą Pakriūtės gatvelę. Iš Balzako išsinuomoto buto slaptais laiptais buvo galima išeiti į kiemą. Balzakas, amžinai pjudomas, visada pastatęs ausis ir akis, džiaugėsi apsigyvenęs bute su dviem išėjimais. Jei koks antstolis būtų atėjęs iš Žemosios gatvės, Onorė būtų galėjęs pabėgti per Pakriūtės gatvelę, stačią, paslaptingą takelį, ir tekinom nusileisti į aikštelę, pro kurią važiavo diližanas į Palė Rojalį[191].

Feliksas Solaras, laikraščio *L'Epoque* direktorius, aprašė savo apsilankymą pas Balzaką — kaip jis atėjo prašyti laikraščio atkarpai medžiagos. Skirdamas pasimatymą, rašytojas pasakė jam slaptažodį. Reikėjo skambinti prie durų Žemojoje gatvėje, paklausti sargą, kur gyvena ponia de Brenjol, paskui nusileisti dviem aukštais žemyn. Priešingai negu prasimanytoji našlė Diuran, ponia de Brenjol iš tikrųjų egzistavo. Ji vadinosi Luiza Brenjol ir buvo gi-

---

189 *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 481, 484.

190 *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 546.

191 Šiandien Žemoji gatvė vadinasi Renuaro gatvė, o Nr. 19 — Nr. 47. Pakriūtės gatvė — Bertono gatvė, bet Balzako namo kieme, Nr. 24, išliko vartai, paskutinis Pasi kaimelio pėdsakas.

musi 1804 metais Arježo departamente kaimiečių, kalniečių šeimoje. Ši veikli, protinga, energinga moteris šeimininkaudavo pas pagyvenusius viengungius rašytojus. Prieš pradėdama dirbti pas Balzaką, kuriam ją rekomendavo Marselina Debord Valmor, ji buvo Latušo ekonomė, o galbūt ir daugiau kas.

Tai buvo, pasak Felikso Solaro, „kokių keturiasdešimties metų moteris riebiu, apskritu, skaisčiu veidu — tikra vienuolyno sesuo vartininkė"[192]. Po ponios de Berni, kunigaikštienės d'Abrantes, grafienės Gvidoboni-Viskonti, ponios Hanskos tai buvo, aišku, menkas grobis. Bet Balzakui, kuriam apkarto sudėtingos moterys, atrodė, kad turės ramybę su ta, kurią Marselina buvo praminusi niufaundlendu*. Beje, jis pridūrė prie jos pavardės „de", labai mėgęs, kaip ir tėvai, šią dalelytę.

Ponia de Brenjol suvaidino Balzako gyvenime svarbesnį vaidmenį, negu buvo sakyta. Ji ne tik tvarkė namus, kur Balzakas buvo tik „svečias"; ne tik lakstė dėl jo reikalų į spaustuves, leidyklas, laikraščių redakcijas ir apsukriai derėjosi dėl sutarčių sąlygų, bet ir tenkino savo šeimininko kūniškus geidulius. Jis net vežėsi ją keliaudamas, kaip ji paskui, 1860-aisiais (praėjus dešimčiai metų po Balzako mirties), rašė laiške advokatui Fesarui, atvykusi į jai šventą vietą — Baden Badeną, kur kadaise lankėsi su savo neužmirštamu didžiuoju žmogumi. „Girdėdavau, kaip aplinkui žmonės klausinėja: „Ar matėte jį?" — „Aš? Taip, mačiau!" — „Žiūrėkite, va jis!" Vargšui mano draugui labai įgrisdavo smalsumas; bet aš buvau jauna ir didžiavausi savo laime Baden Badene, kai nuėjau pažiūrėti namo, kurio tada mudu vos neišsinuomojome ir kur turėjome nugyventi savo dienas, mane apėmė baisus liūdesys..."[193] Luiza de Brenjol ilgą laiką buvo labai atsidavusi Balzakui; jis apibėrė ją pažadais, kuriais taip lengvai švaistėsi; ji patikėjo, kad ligi gyvenimo galo liks jo tarnaite meiluže.

Solaras pasakoja, kad ponia de Brenjol pati įvedė jį į Balzako darbo kabinetą:

---

[192] L o u i s d e R o y a u m o n t. *Balzac à Passy* (*Le Parisien de Paris*, 10 *octobre* 1897, p. 11).

[193] Neskelbtas laiškas. Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 255, f. 143—144.

„Įžengiau į šventovę; mano žvilgsnis pirmiausia nukrypo į didžiulį „Žmogiškosios komedijos" autoriaus biustą, puikų kūrinį iš gražiausio marmuro; jis stovėjo ant cokolio, į kurį buvo įstatytas laikrodis.

Pro stiklines duris, kurios buvo į sodelį, apsodintą mažais alyvų krūmais, šviesa krito ant kabineto sienų, nukabinėtų paveikslais be rėmų ir rėmais be paveikslų. Prieš duris stovėjo knygų spinta. Ant lentynų vaizdingoje netvarkoje puikavosi: „Literatūros metraštis", „Įstatymų biuletenis", „Visuotinė biografija" ir Belio „Žodynas". Kairėje — dar viena knygų spinta, turbūt skirta šiuolaikiniams rašytojams. Ten, tarp Alfonso Karo ir ponios de Žirarden, buvo matyti Gozlanas.

Kambario vidury stovėjo nedidelis staliukas, tikriausiai darbo stalas, ant kurio gulėjo viena knyga — prancūzų kalbos žodynas.

Balzakas, įsisupęs į platų vienuolio abitą, kadaise buvusį baltos spalvos, rankšluostėliu uoliai šluostė Sevro porceliano puodelį..."[194]

Netrukus Balzakas sumanė, kad būtų taupiau — nes vis tiek turėjo išlaikyti motiną,— gyventi su ja kartu, nepaisydamas pavojų, kurie galėjo dėl to kilti.

Balzakas — Lorai Siurvil:

„Pasakyk mamai, kad pasidėtų patalus, laikrodį, žvakides, dvi paklodes, savo baltinius pas tave; gruodžio 3 dieną aš atsiųsiu žmogų visa tai paimti... Jeigu ji panorės, bus labai laiminga; tik pasakyk jai, kad prie laimės reikia taikytis ir jos nenubaidyti. Jai vienai bus skirta šimtas frankų per mėnesį; turės ekonomę ir tarnaitę. Priežiūra bus tokia, kokios pageidaus. Apstačiau jos kambarį taip elegantiškai, kaip moku apstatyti. Ant grindų patiestas persiškas kilimas, tas, kuris buvo mano kambary Kasini gatvėje..."[195]

Ketinimai ir iš vienos, ir iš kitos pusės buvo geri; bet bandymas tetruko pusę metų. Ponia Balzak ir ponia de Brenjol nesugyveno. Gerbiamosios motušės įnoringas

---

194 *Louis de Royaumont. Balzac à Pasy*, p. 11—12.

195 *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 212 „*Paris, Albin Michel*, 1950).

būdas „iš proto būtų išvaręs žmogų, kuriam ir šiaip galėjo susimaišyti galvoje dėl daugybės sumanymų, darbų ir rūpesčių"[196]. 1841 metų liepos mėnesį ji pati skubiai išvažiavo.

Ponia Balzak — Onorė Balzakui:

„Kai sutikau, brangus Onorė, apsigyventi pas tave, maniau, kad būsiu laiminga tavo namuose. Netrukus įsitikinau, kad nepajėgiu ištverti kasdieninių tavo gyvenimo kančių ir audrų; tačiau kantriai tylėjau tol, kol maniau, kad kenčiu viena. Kai supratau iš šalto tavo elgesio su manim, kad toleruoji mane iš reikalo ir kad ne tik neteikiu tau jokio malonumo, bet ir beveik imu nepatikti, man pasidarė dar sunkiau! Dėl to ir išsprūdo man tie žodžiai, kurie tave įskaudino. Tą akimirką nusprendžiau išsikraustyti iš tavo namų. Senyviems žmonėms tikriausiai sunku pritapti prie jaunų!..[197]

Ponia Balzak — Lorai Siurvil:

„Noriu dar tau pasakyti, kad nieko nekaltinu. Ponia de Brenjol gera iš prigimties. Jei ką ir užgauna, tai ne iš blogos valios. Ta moteris — įsikūnijęs sąžiningumas ir taktiškumas. Be baimės užleidžiu jai vietą. Ji myli Onorė ir rūpinsis juo... Manau, vargšė ponia de Brenjol niekad nekels pavojaus Onorė, gyvendama šalia jo. Ši nelaiminga moteris patyrė tiek kančių, tiek negandų... Tikrai ji verta užuojautos; tikiuosi, Onorė, kai galės, pasirūpins jos ateitim... Tai būtų teisinga, nes ji apsaugo jį nuo daugybės nereikalingų išlaidų ir paikysčių..."[198]

Ponia Balzak padarė klaidą, kad panoro kištis į sūnaus gyvenimą. Betgi jo gyvenimas, tvirtino jis,— tik darbas. „Dirbti — vadinasi, keltis vidunaktį, rašyti iki aštuonių ryto, papusryčiauti per penkiolika minučių, dirbti iki penkių, papietauti ir viską pradėti iš naujo kitą dieną! Šitokio darbo rezultatas — penki tomai per keturiasdešimt dienų!"

Kokie tomai? Jis rašė tuo pat metu keletą romanų, dėjo

---

[196] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 564.

[197] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 213.

[198] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 203—204.

juos šalin, vėl sėdo prie jų. Šio laikotarpio laiškuose jis ypač dažnai mini šiuos veikalus: „Dviejų jaunamarčių prisiminimai", „Tariamoji meilužė", „Ursiulė Miruė", „Viengungio ūkis", „Paini byla". Kaip yra antžmogių, taip yra antrašytojų. Balzakas buvo antromanistis. Didžiulės jo atsargos atrodė neišsemiamos. Jis daug metų kaupė temas. Pavyzdžiui, „Palikimas", įrašytas į jo programą jau 1833-iaisiais ir kurį laiką vadinęsis „Buaružo įpėdiniai", atgims mažajame Žemosios gatvės namelyje dviem romanais: „Viengungio ūkis" ir „Ursiulė Miruė".

Pasirinkęs siužetą, Balzakas susiedavo jį su gerai jam pažįstama aplinka ir sąlygomis. Paskui apgyvendindavo savo anksčiau sugalvotais personažais. Pavyzdžiui, „Viengungio ūkio" veiksmo vieta jis pasirinko Isudeną, miestą, kurį stebėjo viešėdamas Frapelyje. Ten Restauracijos laikais miestiečius terorizavo gauja atsargon išėjusių Napoleono karininkų ir plevėsų — dykinėjantys riteriai. Bet, norint sudominti skaitytoją, reikėjo įvesti į šitų blankių plevėsų tarpą „pabaisą" — energingą, piktą ir didų. Balzakui užteko ištraukti iš savo marionečių dėžutės Filipą Brido, dailininko Žozefo Brido brolį. Romanas pasakoja apie seną įsimylėjusį viengungį, naivuolį Ružė, Filipo dėdę, vergaujantį Florai Brazjė, nes ji tenkina jo geismus, ir sukčių Maksą Žilė, kurį ji myli.

Pulkininkas Filipas Brido atvažiuoja į Isudeną ginti savo palikimo, nužudo dvikovoje Maksą Žilė, pagrobia iš dėdės Florą, sutramdo jį ir mergšę, apiplėšia motiną ir brolį, pernelyg piktnaudžiauja savo jėga ir žlunga, kai pergalė būna visai arti, nes „peržengia leistinas ribas". Tereikia sustatyti aplink brolius Brido Žozefo draugus, dailininkus ir rašytojus, aktores ir grizetes, pavergtas Filipo (ir jau prieš tai Balzako nulipdytas). Šitas mišinys susilaukė tokio pasisekimo, jog nustebino patį autorių. Jis bijojo, kad šis „siaubingas romanas", kuriame nėra meilės, gali atgrasinti skaitytojus. Kur tau! Filipo nuožmumas, dėdulės Ružė perkaršimas, jo kasdieninis perkamų glamonių poreikis, vešlios gražuolės Floros formos, raiškus erotinių scenų aprašymas primasino skaitytojus. Mus stulbina istorinė romano vertė. Atsargos karininkas, arba didvyris bedarbis,— figūra, kuri išnyra po visų didelių krizių. Res-

tauracijos metu Filipas Brido grąžinamas į armiją ir tampa grafu de Bramburgu, Garbės legiono ir Švento Liudviko ordino kavalierium — dar viena istorijos pamoka.

Pats Balzakas labiau už „Viengungio ūkį" mėgo „Ursiulę Miruė". Tai dar viena istorija apie įpėdinystę, į kurią jis įmaišė aiškiaregystę ir okultizmą, kuriais mielai tikėjo. Šaunusis daktaras Minorė, būdamas toli nuo savo globotinės, sužino iš aiškiaregės, kad Ursiulė myli gražuolį kaimyną, bet įsitikina, kad mergaitė visiškai skaisti. Paskui miršta, manydamas viskuo aprūpinęs Ursiulę. Vienas iš įpėdinių, pašto stoties viršininkas Minorė-Levro, per apgaulę pasisavina daktaro turtą. Bet velionis pasirodo Ursiulei ir atskleidžia nusikaltimą! Nusikaltėlis, milžinas jaučio sprandu, pajutęs, kad jis sučiuptas, ima fiziškai nykti. Viskas baigiasi turto grąžinimu ir santuoka. Daugelyje vietų istorija atrodo neįtikima, bet ją su tikrove taip puikiai sieja susipynę Minorė-Levro, Kremjer-Minorė, Minorė-Minorė giminystės ryšiai, dalykiškai, išsamiai atvaizduotas Nemūro pašto stoties darbas, sodo aprašymas („Ursiulė Miruė" — romanas, vykstąs atvirame ore",— sako Alenas), jog neįmanoma ja nepatikėti. „Balzako neįtikimybės dažniausiai yra įtikimi reiškiniai, kurių mūsų akis, nepakankamai skvarbi, ne tokia skvarbi kaip genijaus akis, neįstengia pastebėti. Juk ir kitoje srityje reiškinius, kurie šiandien ištirti mokslo, pirmiausia nuspėjo tik rinktiniai protai arba aiškiaregiai."[199] Čia reikia tikėti, bet Balzakas reikalauja iš mūsų tikėjimo ir jo nusipelno.

„Painios bylos" siužeto šaltinis — paauglystės prisiminimai. Balzako tėvai per generolą prefektą de Pomerelį gerai žinojo, kas ištiko senatorių Klemaną de Ri, paslaptingomis aplinkybėmis pagrobtą Konsulato laikais. Kunigaikštienė d'Abrantes, puikiai informuota apie tą bylą, taip pat suteikė Balzakui brangių smulkmenų. Fušė policija tada dėjosi sugavusi nusikaltėlius ir pasmerkė mirti tris jaunus bajorus, tikriausiai nekaltus. Kodėl buvo pagrobtas senatorius Klemanas de Ri? Kai kas tvirtino, jog šią istoriją išgalvojusi pati policija, norėdama suieškoti do-

---

[199] C l a u d e M a u r i a c. *Aimer Balzac*, p. 95 (1945).

kumentus, kurie įrodytų, kad Klemanas de Ri buvo susidėjęs su Pišegriu ir kitais sąmokslininkais, ketinusiais nuversti Bonapartą, jeigu tas pralaimės prie Marengo. Tema buvo surasta, bet Balzakui reikėjo daugiau romantikos. Jis suarė ir patręšė nederlingą dirvą. Norėdamas pateisinti jaunuosius bajorus: Polį Mari ir Mari Polį de Simezus, brolius dvynius, jis sugalvojo, kad Malenas de Gondrevilis (taip romane vadinasi Klemanas de Ri) pasisavino Simezų šeimos valdas kaip valstybei priklausantį turtą. Nuo šiolei tie laiko jį uzurpatorium, pasivogusiu jų žemes, ir tai pateisina nuožmumą žmonių, kurie myli Simezus; labiausiai jo neapkenčia ūkvedys Mišiu, ištikimas brolių tarnas, kuriam bus nukirsta galva ant ešafoto. Romane atrandame „Šuanų" atmosferą — prieš mus vėl patamsis, nakčia šuoliuojantys arkliai ir kraupusis Korantenas citrinos spalvos veidu. Ši istorija tokia pat neaiški jos herojams kaip mūšio laukas kareiviams. Tarpais, lyg žaibui švystelėjus, pasirodo tie, kurie viską žino: Imperatorius Jenos mūšio išvakarėse ir pačiame gale ministras Anri de Marsė, kuris keliais sakiniais išsklaido tirštas sutemas, tebegaubiančias šitą siaubingą istoriją. Antrame šitos dramos apie meilę ir ištikimybę plane iškyla visagaliai interesai žmonių, kurie, pralobę iš Revoliucijos, nenori paleisti iš nagų emigrantų gero. Taigi tikroji istorija diktuoja išgalvotą istoriją, ir mes matome, kaip net atkampioje provincijoje „Imperija pasidaro priimtina ne tiek dėl savo galybės, kiek dėl mokėjimo išlaikyti tvarką ir dėl pažadėto tvarumo"[200]. Pastovumas žadina ištikimybę.

„Painioje byloje" dar sykį išryškėja spontaniškos politikos idėja, vienintelė, kuria tiki Balzakas, amžinoji politika, diktuojama žmogaus instinktų, o „Dviejų jaunamarčių prisiminimuose" jis patvirtina savo pažiūras į santuoką ir kaltina romantiškumą. Dvi mokslo draugės iš vienuolyno pensiono, Luiza de Šoljė ir Renė de l'Estorad, susirašinėdamos nutaria: viena — gyventi „vadovaudamasi beprotiškiausia aistra", kita — „laikydamasi santūriausio nuolankumo"[201]. Renė ištekėjo, kaip liepė protas, už

---

[200] A l a i n. *Avec Balzac* (*Les Arts et les Dieux*. „*Pléiade*", p. 948).
[201] A l a i n. *Avec Balzac* (*Les Arts et les Dieux*. „*Pléiade*", p. 988—989).

žmogaus, pažeisto gyvenimo, gero, bet tokio, kad sunku jį pamilti. Tačiau proto padiktuota sutuoktinių meilė vystosi pagal įprastinius dorovinius dėsnius, kaip reikalauja biologiniai, ekonominiai ir politiniai santykiai — juodu nebepuoselėja svajonių, myli savo vaiką, valdo dvarą. Žmonos paveiktas, vyras pasidaro kitoks, nugali savo silpnybes. Tai ne beprotiška meilė; tai laimė, jei laikysime, kaip Renė, kad santuokos kelrodis slypi žodžiuose: n u o l a n k u m a s ir p a s i a u k o j i m a s. Tai liūdna, bet taip iš tikrųjų buvo Balzako laikais. Antroji susirašinėtoja, Luiza de Šoljė, išteka iš meilės už paslaptingo ispano; ši santuoka, iš pradžių laikyta neprotinga, nuostabi. Santuokiniame gyvenime šita moteris yra aistringa meilužė ir mirtinai išsekina vyrą; paskui pati įsimylėjėlė, antrą kartą ištekėjusi, bando nusižudyti, graužiama beprasmiško ir kvailo pavydo. Abi tragedijos atsispindi Renė ir Luizos laiškuose (kai kurie buvo parašyti Loros Siurvil).

Romano pamokomoji mintis: šeimos ryšiai ir bendri interesai — štai kas patvaru santuokoje. Tiesa, Balzakas dėl šitos knygos rašė romantiškajai Žorž Sand: „Būkite rami; esame tos pačios nuomonės. Aš sutikčiau būti pribaigtas Luizos, negu ilgai gyventi su Renė". Būtų galima taip pat pasakyti, kad asmeniniame gyvenime Balzakas siekė aistros, bet ar tai būtų teisybė? Jis niekad nebūtų sutikęs, kad jį pribaigtų Luiza. Su ponia de Berni jį siejo ir konkretūs reikalai, ir aistringa meilė. Dilekta buvo įsitraukusi į jo darbą, kovas, net finansinius reikalus. Romanai su Marija diu Frenė, *Contessa*, Elena de Valet buvo greičiau trumpas susižavėjimas negu aistra. Kiek sykių jis sakė Karolinai Marbuti, kad meilę laikąs, jeigu ji tik fizinė, nereikšmingu žaidimu. Nuo 1833 metų jis troško viena — vesti Eveliną Hanską ir būti priimtas į savo meto aukštąją draugiją, nes šios privilegijos jam nedavė nei jo kilmė, nei genijus. Taigi jo gyvenimas neprieštarauja jo doktrinai. Tikriau sakant, jis niekad negavo gyventi gyvenimo, apie kurį svajojo ir kuris būtų atitikęs jo pažiūras.

Iš teisybės Balzake slypi du žmonės. Vienas — storulis, kuris, atrodo, gyvena šioje žemėje kaip visi žmonės: vaidijasi su motina ir seserimi; turi skolų ir bijo antstolių;

per laiškus mylisi su grafiene lenke ir tuo pat metu myluojasi su tarnaite meiluže. Kitas — ištiso pasaulio kūrėjas; myli jaunas moteris baltais pečiais ir spindinčiomis akimis, aktores ar kunigaikštienes; patiria ir supranta švelniausius jausmus; nekvaršindamas sau galvos niekingais piniginiais klausimais, gyvena ištaigiai. Balzakas-šios žemės gyventojas pakenčia smulkiuosius buržua, savo giminaičius; Balzakas-Prometėjas lankosi įžymiose šeimose, kurias pats išgalvojo. Užvaldytas savo vaizduotės sukurtų būtybių, jis nebeturi laiko rūpintis gyvais žmonėmis. Jo nėra, kai miršta Lora de Berni, kai miršta Lora d'Abrantes, nors jis abi mylėjo žemiško savo gyvenimo valandomis; bet jis budi agonijos valandą prie Anrijetės de Morsof, Esteros Gobsek ir Korali, kurios yra jo genijaus dukterys. Kartais jis gali atrodyti nedėkingas ar atsainus realiame pasaulyje; bet s a v o pasaulyje, iš tiesų vieninteliame, kuriuo jis tiki, vieninteliame, kur gyvena ir uoliai darbuojasi jo širdis ir protas, jis švelnus ir aistringas.

Nuostabiausia, kad Balzakas-šios žemės gyventojas, Pasi atsiskyrėlis, per tris savaites parašąs romaną, skęstantis rašale, apsivertęs korektūromis, atsisakąs miego,— tuo pat metu randa laiko dažnokai nubėgti stačiomis gatvelėmis iki Paryžiaus diližano. 1840 metų gruodžio 15 dieną jis važiuoja pažiūrėti, kaip perkeliami į Invalidų rūmus Napoleono palaikai.

„Nuo Havro iki Peko abiejuose Senos krantuose juodavo minia, ir visi tie žmonės klaupėsi, kai pro šalį plaukė laivas. Tai didingiau negu Romos imperatorių triumfas. Jį galima atpažinti karste: oda balta, rankos iškalbingos. Jis iki galo liko stebukladaris, o Paryžius — stebuklų miestas. Per penkias dienas buvo padaryta šimtas dvidešimt statulų, iš kurių septynios ar aštuonios puikios; pastatyta šimtas triumfo kolonų, dvidešimties pėdų aukščio urnų ir tribūnų šimtui tūkstančių asmenų. Invalidų rūmai buvo drapiruoti violetiniu aksomu, nusėtu auksinėmis bitėmis. Štai ką pasakė mano dekoratorius, aiškindamas, kaip viskas suspėta padaryti: „Tokiais atvejais, pone, kiekvienas darosi meistru!..“[202]

[202] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 549—550

Nesunku įspėti, kad Balzakas jaučiasi laimingas tą gražią dieną; jis pašėlusiai mėgsta didingus reginius, imperatorių Napoleoną — ir drapiruotes.

1841 metų kovo 25-ąją jis praleido pas Delfiną de Žirarden žavingą vakarą su Lamartinu, Hugo, Gotjė ir Karu. „Aš niekad tiek nesijuokiau nuo susitikimo pono Mirabo namuose."[203] Birželio 3 dieną dalyvavo iškilmingame Viktoro Hugo priėmime į Akademiją. Tas įžengė po jos kupolu it imperatorius kolosalia, gerokai nuplikusia kakta, bet Balzakas supeikė jo prakalbą: „Poetas išsižadėjo savo kareivių; išsižadėjo vyresnės atšakos*; bandė pateisinti Konventą. Savo kalba jis labai nuliūdino draugus"[204]. Ir visa tai tuščiai, nes „tas didysis poetas, tas įstabusis vaizdų kūrėjas, gavo botagų: nuo ko? Nuo Salvandi!", istoriko ir politinio veikėjo, apie kurį Tjeras sakė: „Tai pasipūtęs povas"; Salvandi nepagailėjo priimamam akademikui tradicinių strėlių: „Mes buvome dėkingi jums už tai, kad drąsiai gynėte savo, kaip poeto, pašaukimą nuo visų politinės garbėtroškos vilionių"[205]. Klastingi žodžiai, nes jais buvo kreipiamasi į žmogų, apie kurio politinę garbėtrošką žinojo visi.

Balzakas taip pat gviešėsi kėdės šitoje bendrijoje. Dar 1836 metais jis sakė: „Pabandysiu atidaryti sau duris į Akademiją patrankos sviediniais". Jis šimtą kartų yra skaičiavęs, ką jam duos du tūkstančiai frankų akademiko algos, šeši tūkstančiai už dalyvavimą Žodyno komisijos darbe ir pero titulas, kurį gaus, savaime aišku (taip jis manė), priimtas į Akademiją. 1839-aisiais jis iškėlė savo kandidatūrą, paskui atsiėmė, kai horizonte pasirodė Viktoras Hugo. Vieną kartą Hugo atvažiavo pas Balzaką, į Žardi. Tas vedžiojo jį slidžiais sodo takeliais. Tegalvodamas, kaip išlaikyti pusiausvyrą pavojinguose kalvos šlaituose, Hugo tylėjo, kol atsidūrė prieš riešutmedį.

„— Pagaliau medis! — sušuko jis.

— Taip, ir ne bet koks! Ar žinote, ką jis duoda?

— Kadangi čia riešutmedis, manau, kad riešutus.

---

[203] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 554.

[204] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. I, p. 562.

[205] *Salvandy. Discours prononcé dans la séance publique tenue par l'Académie française* (*le 3 juin* 1841).

— Neatspėjote: jis duoda tūkstantį penkis šimtus per metus.

— Riešutų?

— Ne, ne riešutų. Tūkstantį penkis šimtus frankų.

Ir Balzakas paaiškino, kad pagal seną feodalinį paprotį visi Vil d'Avrė gyventojai privalo sunešti savo atmatas prie šito medžio. Kasdien kaupdamosi, jos sudarys kalną trąšų, kurias Balzakas galės pardavinėti kaimynams — ūkininkams, vynuogininkams ir daržininkams.

— Čia, pas mane, aukso luitai. Sakykim stačiai: guanas!

— Guanas tai guanas, tik paukščių nėra,— tarė Hugo, kaip visada, didingai ramiai."[206]

Suskambo varpas, kviečiąs pusryčių. Prie stalo kalba sukosi apie Prancūzų Akademiją. Hugo pažadėjo mažai ką; vėliau pamatysime, kad jis padarė daugiau, negu buvo žadėjęs. Pardavęs Žardi, Balzakas retkarčiais priiminėjo akademikus Žemojoje gatvėje. „Bruzdu vien tam, kad visiems būtų aišku, jog noriu būti išrinktas; šitą šventę rengiu savo Evai, tikriau sakant, savo pupulei." Akademija — socialinis faktas; realistas, nors ir svajotojas, pripažįsta, kad ji egzistuoja.

Daug brangių valandų Balzakui surijo kitas rašytojų sambūris — Literatų draugija. Balzakas jau seniai domėjosi profesiniais savo kolegų reikalais. Dar 1834 metais jis paskelbė „Laišką XIX amžiaus prancūzų rašytojams": „Įstatymas saugo žemę; saugo namus proletaro, kuris liejo prakaitą; konfiskuoja kūrinį poeto, kuris mąstė..."[207] Paryžiaus teatrai kas metai gauna dešimt milijonų frankų pajamų. O kokia suma išreiškiamas didžiosios literatūros biudžetas? Hugo, Miusė, Suljė, Siu biudžetas? Visos Prancūzijos mastu jis nesiekia nė milijono. Dešimt tūkstančių turčių šeimų neiškrapšto iš kišenės nė franko įsigyti dvidešimčiai gerų knygų, kurias mūsų tauta sukuria kasmet! Jie ima knygas iš skaityklų arba perka kontrafakcijas.

Balzakas reikalavo, kad literatūrinis kūrinys būtų laikomas nuosavybe, kaip visos kitos jos rūšys (o tais laikais

---

[206] *Léon Gozlan. Balzac en pantoufles*, p. 137—138.

[207] *Balzac. Lettre aux écrivains français du XIX siècle* (*La Revue de Paris, novembre* 1834).

autorinių teisių terminas baigdavosi praėjus dešimčiai metų po rašytojo mirties); be to, jis reikalavo, kad literatūrinė nuosavybė būtų saugoma nuo užsienio knygų leidėjų plėšikavimo (belgų kontrafakcijos atimdavo iš Balzako didelę dalį honoraro) ir kad autorius turėtų teisę į savo kūrinį, kad jo nebūtų galima perdirbinėti be autoriaus leidimo. Visi tie reikalavimai buvo teisingi, aiškūs ir vėliau įėjo į autorinių teisių chartiją. Bet reikėjo ilgai kovoti, kad būtų nugalėtas įstatymų leidėjų abejingumas. Pagaliau, 1838 metais, Literatų draugija buvo įkurta. Tarp pirmųjų jos narių buvo Viktoras Hugo, Aleksandras Diuma, Frederikas Sulję. Balzako tuomet nebuvo Paryžiuje; jis buvo priimtas į ją 1838-ųjų gruodžio mėnesį. Kitais metais buvo išrinktas draugijos pirmininku* vietoj Vilmeno, tapusio Švietimo ministru[208].

Jo priešas Sent Bevas, pasinaudojęs proga, išjuokė „industrinę literatūrą" ir „literatūrinės nuosavybės demoną"; anot jo, tai „švento Vito šokis, pindarinė liga"*. „Kiekvieno rašytojo išdidumas pasipila aukso lietumi. Šitokiu būdu lengva gauti milijonus; rašytojai nesigėdija jais puikautis arba jų kaulyti." Sent Bevas tyčiojosi iš Literatų draugijos, tikro *pameistrių kompanionažo*, ir iš *Prancūzijos literatūros maršalų* (Balzako išgalvotas pasakymas), „žmonių, kurie, gerai įsidėmėkite,— su panieka rašė Sent Bevas,— *tiekia eksploatacijai* tam tikrą komercinį plotą". Iš teisybės Sent Bevas galėjo lengva širdimi kalbėti apie kontrafakcijas, apie pavojų ir garbę, nes jam šis pavojus negrėsė ir šios garbės niekas neteikė.

XXIX
ŽMOGIŠKOJI KOMEDIJA I

„Žmogiškoji komedija" — tai Dievo Tėvo pamėgdžiojimas.

Alberas Tibodė

1841 metais Balzakas galų gale pasirašė su grupe leidėjų (Diubošė, Fiurnu, Eceliu ir Polenu) sutartį dėl visų savo

---

[208] *Pierre Descaves. Le Président Balzac* (*Paris,* 1951).

kūrinių išleidimo šia įstabia antrašte: „Žmogiškoji komedija". Ne sykį, sugrupavęs savo knygas, jis buvo davęs jas jungiančią bendrą antraštę. Norėjo sudaryti įspūdį, kad stato milžinišką rūmą, ir jei tas rūmas bus pavadintas vienu vardu, įspūdis bus dar didesnis. Taip atsirado „Privataus gyvenimo scenos", „Paryžiaus gyvenimo scenos", „Provincijos gyvenimo scenos", „Papročių etiudai", „Filosofiniai etiudai", kuriuos turėjo papildyti „Analitiniai etiudai"; šie, išskyrus „Santuokos fiziologiją", deja, liko tik sumanymas. Kad šitokia klasifikacija buvo mažumą savavališka, liudijo daugybės tų romanų keliavimas iš vienos grupės į kitą. Vienu metu, bet trumpai, jis ketino savo kūriniams duoti bendrą antraštę: „Socialiniai etiudai". Paskui Dantės „Dieviškoji komedija" pakišo jam mintį juos pavadinti „Žmogiškąja komedija"; pirmą kartą ši antraštė paminėta laiške Eceliui 1839 metais.

Tai nebuvo leidybinė gudrybė. Balzakas stengiasi savo milžinišką kūrybinį sapną paversti išsamiu žmonių tipų aprašu. Ar spės jį baigti? Jis nežino, bet tai, kas egzistuoja 1841 metais, jau sudaro sutvarkytą pasaulį, kuris, kaip ir realusis pasaulis, pats save gimdo[209] — kartais pagal simetrijos dėsnį („Provincijos žymenybė Paryžiuje" įkvepia autoriui norą parašyti studiją apie „Paryžiaus žymenybę provincijoje". Šios temos užuomazgos esama romanuose „Modesta Minjon" ir „Provincijos Mūza"); kartais pagal panašumo dėsnį („Jungtuvių sutartis" duoda mintį sukurti „Palikimo dalybas", bet ši knyga nebuvo parašyta). Šitas savęs apvaisinimo metodas nepaprastai ugdo kūrybinę galią. Morisas Bardešas parodė, kad vidinė „Žmogiškosios komedijos" istorija darosi aiškesnė, kai tyrinėtojas atkreipia dėmesį į sumanymus, likusius, taip sakant, Balzako „tvenkinyje". „Luji Lamberą", kurio herojus — genialus žmogus, pražudytas savo paties minties galios, turėjo atitikti „Kretinas", kuriame ilgaamžiškumą herojui garantuoja visiškas negebėjimas mąstyti.

Spelberkas de Lovanžulis paskelbė Balzako sumanytų ir neparašytų penkiasdešimt trijų romanų pavadinimus.

---

[209] B a l z a c. *La Femme Auteur*, p. 5—74 (*Introduction de Maurice Bardèche* (*Paris, Grasset*, 1950).

Kai kurie paliko pėdsakus: „Buaružo įpėdiniai", „Didžiūnai", „Prieglauda ir liaudis", „Tarp mokslininkų", „Teatras toks, koks yra", „Vienos idėjos gyvenimas ir nuotykiai", „Pedagoginių korporacijų anatomija". Prie šito sąrašo reikia pridurti šimtą lakoniškų pastabų formos eskizų. Kai kieno nors smegenyse kunkuliuoja ištisas pasaulis, temos grūdasi, veržiasi į gyvenimą. Pavyzdys: jauna neturtinga mergina nori gauti vyrą, dėdamasi esanti didžiai turtinga, ir išteka už varguolio, kuris darė tą pat... Jauna mergina, neteisingai supratusi vyriškio kreipiamą į ją dėmesį, mano, kad jis įsimylėjęs ją, o įsitikinusi, kad ne, ima jo neapkęsti; tada jis įsimyli ją... Dvi puikios privataus gyvenimo scenos. „Kiekvienai vaizduotei užteks peno, išvydus šitą pavadinimų knibždynę, šituos kaip grybai išdygusius veikėjus ir temas; juk tai iš tiesų pats gyvenimas — vaisingas, dosnus ir abejingas..."[210] Liūdna darosi pagalvojus: jei Balzakas būtų išgyvenęs iki septyniasdešimties metų, kiek būtume turėję nuostabių romanų apie jo herojų senatvę.

Leidiniui, vainikuojančiam titaniškas pastangas, kurios truko dešimt metų, Ecelis paprašė pratarmės. Balzakas, apsikrovęs darbais, pasiūlė perspausdinti Daveno pratarmes. Ecelis supyko: „Tiesiog neįmanoma įsivaizduoti, kad visas jūsų raštų leidinys, pats didžiausias, kokio niekas nedrįso išspausdinti, patektų publikai į rankas be trumpo jūsų žodžio". Balzakas nusileido ir ilgoje „Pratarmėje" bandė papasakoti, kaip kilo šis sumanymas. Pirmiausia dingtelėjo jam sukurti šitą kolosalią visumą, pasak jo, tuo metu, kai jis studijavo Žofrua Sent Ilerą. Tada Balzakas, kaip prisimename, praregėjo — suprato, jog esama socialinių rūšių, kaip esama zoologinių rūšių. Skirtumas tarp darbininko, pirklio, jūrininko, poeto toks pat kaip skirtumas tarp liūto, asilo, ryklio, avies.

Tik „Žmogiškoji komedija" daug sudėtingesnė negu gyvulių pasaulio komedija. Visų pirma, gyvulių poros patelė visada priklauso tai pačiai zoologinei rūšiai kaip ir patinas. Liūtas gyvena su liūte. Žmonių pasaulyje liūtas

---

[210] *B a l z a c. La Femme Auteur*, p. 45 (*Introduction de Maurice Bardèche*).

gali gyventi su avimi ar su tigre. Be to, gyvuliai tik per tūkstančius metų virsta sudėtingesnės rūšies gyvuliais, o koks nors krautuvininkas gali per keletą metų tapti Prancūzijos peru, kunigaikštis — nusileisti ant pačios žemiausios socialinės hierarchijos pakopos. Pagaliau žmogus, sumaniai naudodamasis rankomis ir protu, gamina padargus, drabužius, stato namus, kurie keičiasi, nelygu kokiai civilizacijai jis priklauso. Taigi natūralistas, studijuojąs žmonių padermę, turi vaizduoti vyrus, moteris ir daiktus.

Valteriui Skotui pavyko iškelti romaną iki oraus istorijos mokslo lygio, bet jam į galvą neatėjo susieti savo kūrinius. Čia Balzakas antrą kartą praregi: jis privaląs parašyti visą savo meto papročių istoriją, kurios kiekvienas skyrius būtų romanas. Konkuruodamas su metrikacijos biuru, Balzakas paleido į pasaulį du ar tris tūkstančius personažų ir sucementavo juos socialiniais hierarchijų ir profesijų saitais. Jo kūrybos vientisumas toks stulbinantis, jog norint pajusti jos kerus, reikia ją visą perskaityti.

Tik tuomet pamatysi, kokia beribė toji karalystė, kurioje niekad negęsta proto šviesa. „Aš daugiau sužinojau iš Balzako,— sako Engelsas,— negu iš visų kartu paimtų istorikų, ekonomistų ir statistikų knygų." „Žmogiškoji komedija" — ir tikroviškiausias amžinos žmogaus prigimties paveikslas, ir geriausia Restauracijos meto papročių istorija. Čia randi viską: bajoriją ir buržuaziją, valdininkiją ir kariuomenę, kredito mechanizmą, prekybos, transporto, spaudos, teisingumo, politinio ir saloninio gyvenimo mechanizmą. Ir visa tai ne greitomis aprašyta, o išnarstyta, išstatyta apžiūrai, tarsi atskiros dalys milžiniško organizmo, kurio sandara aiškiai matyti.

Balzako visažinystė aprėpia namus, miestus; jis pažįsta visus Paryžiaus kvartalus. „Šis naktinis Homeras pragaro liepsna nušviečia karštligiško miesto rūsius ir požemines galerijas, kur rutuliojasi kraupi epopėja."[211] Jis įsigauna į studentų valgyklas, teatrų užkulisius, kunigaikštienių buduarus, kurtizanių alkovas. Jo sukurtus veikėjus aptarnauja tikrai jo laikais gyvenę tiekėjai. Liusjeną de Riubamprė rengia siuvėjas Štaubas; Šarlį Grandė — siuvėjas Biuiso-

---

[211] *Georges Pradalié. Balzac — historien*, p. 292.

nas (paties Balzako siuvėjas). Juvelyras Fosenas iš Rišeljė gatvės namo Nr. 76 tiekia agatines vynuogių kekes gražuolei poniai Raburden[212]. Jis žino įvairius provincijos — Angulemo, Havro, Limožo, Alansono — draugijos sluoksnius. Niekas geriau už jį neperprato nenumaldomo ir smulkmeniško priešiškumo, atsiradusio visuose šiuose miestuose po sukrėtimų, kurie juos ištiko 1789—1830 metais. Restauracijos laikų Prancūzija liktų nesuprasta, jei skaitytojas nematytų šaknų, kuriomis ji įaugusi į praeitį. „Tikrąjį gyvenimą sąlygoja priežastys." Metodas, kurį taiko Balzakas,— grįžtamųjų veikėjų pasirodymas,— suteikia jo išgalvotiems asmenims ketvirtą matmenį — l a i k ą.

Tačiau Balzakas nesitenkina kurios nors visuomenės aprašymu. Tai, kas, jo nuomone, daro rašytoją lygų valstybės vyrui, o gal ir iškelia aukščiau jo,— kad „jis sprendžia žmogiškus reikalus". Balzakas žino esąs didžiausias iš romanistų ne tik dėl to, kad pašaukė gyventi tiek daug personažų (galima įsivaizduoti darbštų ir negabų rašytoją, kuris išgalvotų dar daugiau charakterių), bet ir todėl, kad žmonėms, kuriuos jis sukūrė, įdiegė savo idėją — valios galią, nukreiptą į vieną vienintelį tikslą. Ta valia susiduria su tam tikrais apribojimais. Tautos, kaip ir atskiri žmonės, turi savo šagrenės odą. Tautoms galima laiduoti ilgaamžiškumą tik tvardant jų vitalinį aktyvumą. Todėl Balzakas pasisako už tvirtas santvarkas ir tvirtus įstatymus. „Rašau dviejų amžinų tiesų šviesoje: religijos ir monarchijos." Svarstydamas valstybinius reikalus, jis nori būti Mefistofelis. „Politikas — sąžiningas žmogus,— sako jis,— panašus į garo mašiną, panūdusią atsiduoti jausmui, ar į locmaną, kuris, stovėdamas prie vairo, myluojasi su moterimi: laivas skęsta." Bet Žorž Sand, gerai jį pažinojusi, rašo: „Susidūrusi su liūdesiu ar nuoširdžiu priekaištu, žlugdavo jo šėtoniškoji galia, užleisdama vietą naivumui ir geraširdiškumui, glūdintiems jo širdies gelmėse. Jis paspausdavo jums ranką, nutildavo arba užvesdavo kalbą apie ką kita". Jo makiavelizmas buvo proto vaisius; didžiadvasiškumas plaukė iš širdies.

---

[212] *G e o r g e s P r a d a l i é. Balzac — historien*, p. 109.

Geriausia politinė santvarka, pasak Balzako,— ta, kuri gamina daugiausia energijos. Jis mano, kad energijos maksimumas susidaro tada, kai valstybinė valdžia yra vienose rankose. Prisiminkime jo išgalvotą Kotrynos Mediči ir Robespjero pokalbį. Jis pritaria šitiems valstybinių interesų gynėjams; gėrisi Napoleonu dėl tos pačios priežasties. Kaip dauguma jo amžininkų, jis buvo „Austerlico vaikas" ir neužmiršo pirmo savo susižavėjimo.

Dar kartą perskaitykime jo liaupses apie Imperatorių „Antrame etiude apie moterį": „Žmogus, kuris vaizduojamas susikryžiavęs ant krūtinės rankas ir kuris tiek padarė! Žmogus, kuriame įsikūnijo gražiausia iš visų žinomų valdžių — sutelkčiausia, kandžiausia, žiauriausia valdžia... Žmogus, kuris galėjo viską padaryti todėl, kad visko norėjo... Įsikūnijusi savivalė, įsikūnijęs teisingumas — kur reikia ir kada reikia,— tikras karalius!.."[213] Štai grynų gryniausias Balzakas. Teisingumas neįmanomas, jei nepridėsite trupučio savivalės. Beviltiškais atvejais ir tada, kai tave išduoda įstatymas, reikia prieiti prie karaliaus — arba prie „Trylikos".

Po 1830 metų revoliucijos jis gal būtų pripažinęs karaliaus miestiečio režimą, jei tas būtų buvęs stiprus. Tik va bėda: „Mes sukėlėme didelę revoliuciją, o ji pateko į rankas keliems niekingiems žmogeliukams... Didžiausia Liepos revoliucijos klaida — kad ji nedavė Liudvikui Pilypui diktatoriaus valdžios trims mėnesiams, per kuriuos jis būtų galėjęs įtvirtinti liaudies ir sosto teises". Kas nori suteikti masėms gerovę, vienintelis būdas šiam tikslui pasiekti — absoliutizmas (arba didžiausia, kokia įmanoma, valdžios apimtis). „Tai, ką vadiname atstovaujamąja valdymo forma, yra amžina audra... O juk pagrindinė vyriausybės savybė — tvirtumas."[214] Praėjus dvejiems metams po konstitucinės monarchijos, dėl kurios vangumo ir neveiksmingumo Balzakas sielvartavo, 1832-aisiais jis ėmė šlietis prie legitimizmo, ne iš jausmingo atsidavimo,

---

[213] *B a l z a c. Autre étude de femme* („*Pléiade*", t. III, p. 234—235).

[214] *B a l z a c. Pensées, sujets, fragments* (*Oeuvres complètes*, t. XXVIII, p. 707. *Club de l'Honête Homme*).

kaip Šatobrianas, ne iš saloninės garbėtroškos, kaip manė budrioji Ziulma, o todėl, kad, jo galva, teisėto karaliaus absoliutizmas bus labiausiai priimtinas.

Vėliau šitos Balzako politinės pažiūros piktino Floberą ir Zola. „Jis buvo katalikas, legitimistas, savininkas... Atlapaširdis milžinas, bet antros rūšies." Balzakas — antros rūšies! Kokia kvailystė! Alenas, didesnis respublikonas už Floberą, perprato Balzako politines pažiūras. Buvo sakoma: „Jis palaiko sostą ir altorių, netikėdamas nei vienu, nei kitu". Sakyta teisingai, jei suprasime šį „tikėjimą" kaip tikėjimą abstrakčia jų verte; klaidingai, jei turima omenyje praktinė jų vertė. Balzakas prisirišęs prie tradicijos, šeimos, monarchijos todėl, kad j o s e g z i s t u o j a, kad išsergi tautų energiją. Be paliovos keisti vadus, paversti veiksmu tolydžio kintančią mintį — vadinasi, jo nuomone, silpninti valstybę. Balzakui dingojosi, kad pati trukmė yra gėris. Tai gali sudaryti sąlygas liaudies diktatūrai arba legitimistinei monarchijai, Napoleonui, Maratui arba Liudvikui XIV. Vienintelė Napoleono klaida — kad jis nesugebėjo įsitvirtinti ir išsilaikyti. Tikras karalius gali ateiti iš apačios ar iš viršaus. Balzakas labiausiai neapkenčia netvirtos vidutinybių valdžios. Kartais jis svajoja apie kolektyvinę diktatūrą. „Jei penkiolika talentingų vyrų Prancūzijoje susivienytų ir susirastų vadą, kuris prilygtų Volterui, tuoj pat liautųsi komedija, vadinama konstitucine vyriausybe, kuri remiasi amžinu iškėlimu į sostą vidutinybių."[215] Energija teikia ir galią, ir teisėtumą.

Tai nereiškia, kad energija visada bus toje pačioje stovykloje. Balzakas supranta Mišelį Kretjeną ir Z. Markasą taip pat gerai kaip grafą de Fonteną ar Anri de Marsė. Horacijus Bjanšonas, vienas iš jo numylėtinių, apie markizę d'Espar sako: „Nekenčiu šios padermės žmonių; laukiu revoliucijos, kuri išvaduotų mus nuo jų visiems laikams". Balzakas ir pats išgyveno tokias įtūžio valandėles pas markizę de Kastri. Bet tada jis ne iš tikrųjų sielvartavo, buvo užgauta tik jo tuštybė. Jis galėjo būti pavadintas revoliucionieriumi todėl, kad vaizduoja supuvusią visuo-

---

215 *E r n s t - R o b e r t C u r t i u s. Balzac*, p. 240 (*Paris, Grasset,* 1933).

menę ir žadina norą ją pakeisti. Tačiau ją vaizduoja kaip miestietis, miestiečio vaikas, kuris tik ir svajoja, kaip gauti joje vietą.

Taigi monarchija ir religija... Kokia religija? „Mistinės knygos" pratarmėje jis atsako: misticizmas — tai gryniausio pavidalo krikščionybė. Švento Jono Apokalipsė*, jo nuomone, yra tiltas, nutiestas tarp krikščioniško misticizmo ir indų, egiptiečių, hebrajų ir graikų mistikų. Šitą religiją Jakobas Bėmė perteikė poniai Giuijon, Fenelonui*. XVIII amžiuje ji susilaukė evangelisto — Svedenborgo, kurio figūra tokia pat gigantiška kaip švento Jono, Mozės ir Pitagoro; paskui Prancūzijoje jos apaštalu tapo Sen Martenas. Toks buvo Luji Lambero tikėjimas, toks yra tikėjimas, kurį gina Balzakas. 1832-aisiais laiške, rašytame Šarliui Nodjė, jis vėl ėmė studijuoti filosofus, kaip jaunystėje, kai jam buvo dvidešimt metų, tais laikais, kai skaitė savo mansardoje Leibnicą ir Spinozą. Kuo baigėsi tas skaitymas? Šia dilema: arba dievas ir materija egzistuoja tuo pat metu, ir tada dievas ne visagalis, nes leidžia būti jėgai, svetimai jo jėgai; arba dievas egzistavo pirma visko, ir, vadinasi, negali būti blogio nei visuomenėje, nei visatoje, nes jis sukūrė pasaulį iš savo substancijos. „Mūšiuose Dievas esti,— sako Belis,— abiejose kovojančiose stovyklose ir muša pats save." Kiekviena scholastika atsiduria aklavietėje.

Tada?.. Tada reikia šlietis prie pironizmo* arba su meile pasinerti į krikščionybę, nieko daugiau nesvarstant. Jaunystėje Balzako protas šliejosi prie pironizmo. 1824 metais jis rašė: „Kiekvienas turi savo maniją; religija tėra prakilniausia iš visų". 1837-aisiais: „Aš nesu nei atsivertėlis, nei tas, kurį galima atversti, nes neturiu jokios religijos". Jis pagaliau ryžtasi pasinerti į krikščionybę. Kokią krikščionybę? Katalikų bažnyčios? Su ja Balzaką sieja vaikystės dienų išgyvenimai; gindamas ją, jis yra parašęs nuostabių apysakų; romane „Kaimo gydytojas" išliaupsino jos civilizuojančią galią; „Slėnio lelijoje" — jos evangelinę meilę. Bet dėl to negalima laikyti Balzako ortodoksiniu kataliku. „Katalikų tikėjimas,— sako jis,— melas, kuriuo patys save apgaudinėjame."

Vis dėlto rašytojui, vedančiam paskui save žmones,

bažnyčia atrodo moralinių ir socialinių tiesų saugotoja. Norint suprasti, kokį vaidmenį šitas laisvamanis skiria religijai, reikia prisiminti, kokią visuomenę jis vaizduoja, koks žiaurus jo piešiamas pasaulis, kur viešpatauja pinigai, kur trypiami silpnieji, kur garbstomas nusikaltimas, jeigu jam pavyko pasityčioti iš teisingumo. „Kaip atrodo Prancūzija 1840 metais? Šalis, kuriai svarbiausia materialiniai interesai, šalis, kur nėra patriotizmo, sąžinės, kur valdžia bejėgė..." Balzakas supriešina pergalę skelbiantį blogį ir katalikybę, kaip „i š t i s i n ę s i s t e m ą, u ž g n i a u ž i a n č i ą ž m o g a u s y d i n g u s p o l i n k i u s". Balzako protas nepripažįsta absoliučios dogmų vertės; jis laiko jas kilniais ir vaisingais mitais. O ką gali suprasti žmogus, jei ne mitus? „Juk neįmanoma priversti visos tautos studijuoti Kantą." Liaudžiai verčiau tikėjimas ir įprotis negu mokslas ir samprotavimas.

„Neužmirštu,— rašo Fransua Moriakas,— kad jei Balzakas buvo katalikas, tai politiniais ir pragmatiniais sumetimais, kaip bonaldai ir mestrai; žinoma, ne pats geriausias tikėjimas. Bet jo gyvenimo gelmėse, kaip ir kūrybos gelmėse, prasimuša tikra religinė tėkmė... Reikia tik dar sykį perskaityti „Luji Lamberą", „Kaimo gydytoją", kad sužinotum, jog Balzakas puikiai pažino ne vien Blogį... bet ir Gėrio esmę...[216] Čia turima galvoje ne tik ribota katalikybė, pravarti kokiam Marė kvartalo buržua žmonai pažaboti ir nuosavybei apginti. Balzakas užsimojo skirti didžiulę vietą krikščionių labdarybei romanuose, kurie turėjo papildyti „Žmogiškąją komediją". Siela išganoma tyliai ir paslapčiomis, o labdarybė daro akivaizdžius stebuklus. Geri darbai išpirks ir daktaro Benasi, ir Veronikos Graslen nuodėmes.

Tikintįjį gali papiktinti intelektualus šito tikėjimo gynėjo pakantumas. Tačiau Balzakas daug ką gerbia, nors ir ne viską priima. Nuostabioje novelėje „Bedievio mišios" chirurgas Deplenas, kuris netiki nei dievą, nei velnią, užperka mišias už savo geradario, vargšo vandennešio, sielos ramybę. Besistebinčiam savo mokiniui Bjanšonui Deplenas atsako: „Aš sakau su skeptiko nuoširdumu:

---

216 *F r a n ç o i s M a u r i a c. Actualité de Balzac*, p. 321—337 (*Paris, Mercure de France*, 1950).

„Viešpatie, jei yra tokia buveinė, kur tu patalpini po mirties tuos, kurie gyveno be priekaištų, neužmiršk gerojo Buržа... Štai, mielasis, visa, ką gali sau leisti mano įsitikinimų žmogus. Dievas tikriausiai — šaunus vyrukas ir nesupyks ant manęs. Prisiekiu, atiduočiau visą savo turtą, kad Burža tikėjimas įlįstų man į smegenis"[217]. Ir Bjanšonas, kuris slaugo savo mokytoją jo paskutinės ligos metu, nedrįsta tvirtinti, kad garsusis chirurgas mirė būdamas bedievis. Balzakas turėjo, be Depleno agnosticizmo, dar kažką, kas priminė kilniuosius kunigus, kuriuos jis kūrė.

Ar turi jis kokią filosofiją? Žinoma. Juk jis negalvoja, kad mechaninis determinizmas gali viską paaiškinti. Balzakas — ir materialistas, ir spiritualistas. Dvasia smelkiasi į materiją. Pasaulio būtybės išsidėsčiusios pakopomis — nuo mineralo, kuris vos ne vos mąsto, iki žmogaus, kurio dvasia neatskiriama nuo kūno, paskui iki angelo, kuris yra tik dvasia. Balzakas miglotai tiki, kad per evoliuciją nueita nuo marmuro iki šventojo ir bus nueita nuo žmogaus iki angelo. Jis žino, kad pasaulyje esama didelės paslapties, o gyvenime — prado, galingesnio už patį gyvenimą. Jis sutinka šitą paslaptį, šitą pradą vadinti dievu. Žmogus norėtų juos suvokti. Tačiau perprasti juos gali tik per alegorijas, simbolius, ženklus. Dievas tyli, bet gyvoms būtybėms ir daiktams lemta perduoti slėpiningas žinias. Tarp materijos ir žmogaus esama slapto ryšio. Tai, kas iš tikrųjų svarbu visatoje, randama be galo mažuose dydžiuose. Štai kodėl jis taip rūpestingai aprašinėja baldus, apdarą, skrybėlę, mostą; visa yra visame kame. Komivojažierius absoliuto požiūriu lygus imperatoriui.

Pasaulis vienas. Viena vienintelė substancija sukuria ir fizinį, ir dvasinį pasaulį. Balzakas mėgsta priminti apie šitą vienovę, parodydamas fiziologijos poveikį įvairioms sielos būsenoms. Pasitenkinimo neradę erotiniai geismai virsta tėvystės jausmu, dvasine energija, labdaringumu, kaip šiluma virsta šviesa, elektra. Mes visi turime vitalinę jėgą; vieni panaudoja ją darydami gerus darbus, kiti — nusikaltimą. Atsisakymas malonumų stiprina valią, tą galingą fluidą, kuris žmogui leidžia paveikti pasaulį. Apie ką sva-

---

[217] B a l z a k a s. Gobsekas (Bedievio mišios), p. 107 (vertė R. R a m u n i e n ė).

joja Balzakas? Apie tai, kad reikia sukaupti šitą valią ir paversti magiška, net dieviška jėga.

Būti dievu, kurti pasaulį — štai ko siekia, sau to neprisipažindami, Luji Lamberas, Baltazaras Klasas, Frenhoferis — Balzako atspindžiai. Bet žmogaus jėgos ribotos, ir Prometėjo tyko beprotybė. Pats Balzakas ne kartą prisipažino, kad jį kamuoja šita baimė. Jį išgelbėjo darbas ir keletas moterų. Mat prigimties vienovė ir jos pusiausvyra atsiranda susiliejus dviem pradams: vyriškam, kuris trokšta veikti, kariauti; moteriškam, kuris reikalauja pastovumo, įpėdinystės. Šitą doktriną skelbė ir Sen Simono šalininkai, o vėliau Ogiustas Kontas. Balzakas, toks pat gilus mąstytojas kaip Kontas, be to, poetas, išreiškia savo filosofiją mitais. Netoli jau iki Platono, Dantės ir Šekspyro.

MEILĖ. SANTUOKA

Balzakas kalba apie meilę čia kaip mistikas, čia kaip fiziologas. Žodynas išlieka skaistus: jokių nuogybės aprašymų, nedaug aistringų scenų, bet prasikiša medicininio pobūdžio drąsa: kūno judesiai nulemia dvasinę būseną. Pirmą kartą susitikęs Diną de La Bodrė, Bjanšonas iš jos atsakymo tono atspėja pilies šeimininkės intymųjį gyvenimą: jos vyras, nugeibėlis La Bodrė,— impotentas, ir Dina tebėra nekalta. Todėl ji atsiduos Lusto, kai jis to panorės,— Lusto, antraeiliam žurnalistėliui, o ne Bjanšonui, įžymiam gydytojui. „Štai kodėl. Moterys, kurios nori mylėti, instinktyviai baisisi vyrais, atsidėjusiais kuriai nors despotiškai profesijai; kad ir neprilygstamos, tokios moterys visada lieka moterimis."[218] Pastaba, padaryta visada darbu užsivertusio vyro, kuriam laikas — pinigai. Balzakas su didžiuliu išmanymu aprašo „krauju pasruvusį žvilgsnį", kuriuo persimeta du vienas kito geidžią žmonės. Jis žino, kokį vaidmenį vaidina geiduliai, kokių glamonių šykšti kunigaikštienė de Lanžė; kokiu ištvirkimu Beatričė, sumitusi moteris, nugali jauną ir žavią Sabiną, kurią vedė Kalistas; kaip Valeri Marnef arba Torpijė prisiriša senius. Ar nedievino jis pats ponios de Berni, vyresnės už jo motiną,

---

[218] *B a l z a c. La Muse du Département* („*Pléiade*", t. IV, p. 137).

ar su įsiūčiu negeidė ponios de Kastri ir ar neragavo su apkūniąja Evelina „nepamirštamos dienos“ siautulio? Jis žino visus „meilės virtuvės“ receptus.

Bet kiekviena meilė, kuriai nepritaria visuomenė, jam atrodo pasmerkta nesėkmei. Jis ne kartą vaizdavo slaptos meilės baisybes. Vyrui reikia patenkinti ir savo geismus, ir savo išdidumą, ir savo interesus. Kai vyras myli moterį, joje myli viską: kūną, protą, grožį, nėrinius ir tai, kas ją supa. Ponia Hanska patinka jam todėl, kad ji „sukurta meilei“, kad apsiskaičiusi, kad turi tris tūkstančius mužikų, grafienės titulą, dvarą, kad yra tikinti. Jis gynė santuoką nuo savo draugės Žorž Sand puolimų, nes tik santuokoje du mylimieji gali pasidalyti viską: lovą, sėkmę, turtą; tik santuokoje jų ryšio sąjungininkais tampa religija, visuomenė, šeima. Aišku, jei proto padiktuota santuoka nevirsta santuoka iš meilės, ji taip pat nesuteikia tikros laimės. Balzakas linki savo herojams, kaip ir sau pačiam, ne „trobelės ir širdies, o rūmų su mylimąja“[219]. Toks nusiteikimas visiškai priešingas romantikų nusiteikimui. Kaip meilėje, politikoje Balzakas irkluoja prieš srovę.

Jis visada pabrėžė skirtumą tarp aistros ir meilės: „Aistra yra viltis, kuri galbūt nepasiteisins... Vyrai ir moterys gali, neužsitraukdami negarbės, išgyventi keletą aistrų; žmogui taip natūralu veržtis į laimę! Bet mylėti galima tik kartą gyvenime“. Jis pats gali būti pavyzdys, kaip aistros keičia viena kitą. Tačiau jis laikosi, bent jau teorijoje, širdies religijos. „Žmogus negali mylėti du kartus gyvenime, nes yra tik viena meilė, bet be krantų, gili kaip jūra.“ Erotinis ir mistinis gyvenimas turi būti skirtas vienai būtybei; du žemės padarai, „nešami pomėgio sparnų“, susilies ir virs angelu. „Serafitoje“ tai tik simbolis; Kamilės Mopen nuomone, Serafita — įmanomos tobulybės įvaizdis; Balzako galva,— viltis, kurią jis siūlo Evai Hanskai. Tačiau, nors ir piešia šią angelišką būseną, pats, pasinėręs į savo kūrybą, jos neišgyvena. Didelė meilė — ne didžiam žmogui; jis neprivalo priklausyti moteriai. Mylėti sugebėtų, bet visų pirma turi kurti. Šitų tiesų savo mylimajai jis neatskleidžia.

---

[219] *Félicien Marceau. Balzac et son monde*, p. 260 (Paris, Gallimard, 1955).

Kartais jis parodo meilę-aistrą. Eugenija Grandė myli savo pusbrolį; Luiza de Šoljė ir Ursiulė Miruė myli savo vyrą; Anrijetė de Morsof patiria Feliksui jausmą, kuriame sumišusi meilė, aistra ir motiniška globa; Diana de Kadinjan po daugybės nuotykių prisiriša prie d'Artezo ir slepia savo laimę; Estera myli Liusjeną, kad ir pasiilgsta retkarčiais savo liūgo; Dina („Provincijos Mūza") geba beatodairiškai aukotis meilužiui. Bet dauguma moterų „Žmogiškojoje komedijoje" ieško arba turto, arba džiaugsmų, kuriuos teikia tuštybė. Rozali de Vatvil nori pasotinti išdidumą ir patenkinti klastingą pagiežą; Modesta Minjon dėsto savo garbintojus kaip pėstininkus ant likimo šachmatinės lentos; Renė de l'Estorad stebina vyrą išskaičiavimais. Visos šitos merginos žino, kad bus paaukotos ant Aukso Veršio aukuro. Moterys tada virsta vergėmis, išstatytomis varžytynėse; vienos parsiduoda visam laikui (santuoka), kitos parsisamdo laikinai (prostitucija). Santuoka iš meilės — įteisinta prostitucija. „Mes auklėjame dukteris tarsi šventąsias,— sako Žorž Sand,— o parduodame kaip kumelaites." Bet visuomenė slepia šią žiaurią tiesą. „Mes maskuojame savo valgius, patiekiame juos ant aukso, sidabro ir porceliano, skatinami to paties jausmo, dėl kurio išdailiname ir šydais apgaubiame meilę."

Balzakas ir jo herojės sutinka su visais sandėriais. Gražuolės merginos pasirengusios tekėti už seno Prancūzijos pero, kad išsaugotų savo padėtį visuomenėje; arba už seno bankininko, kad įsigytų turtą. Gražūs jaunuoliai parsiduoda vyresnėms moterims dėl pinigų ar valdžios. Rastinjaką įkurdina Delfina de Nusingen, Maksimą de Trajį — grafienė de Resto. Liusjenas de Riubamprė pirmiausia tikisi turtų iš Karoli, paskui — iš Esteros. La Palferinas („Bohemos princas") priima iš savo meilužės „didelę sumą". Kodėl turėtų piktintis Balzakas? Jis iš savo meilužių skolinosi dar didesnes sumas. Vyras „Žmogiškojoje komedijoje" veda kartais iš garbėtroškos, beveik visada iš išskaičiavimo.

„Kur prekyba, ten ir konkurencija. Įpėdinė, prieš tapdama nugalėtojo priemone karjerai padaryti, yra statoma suma, dėl kurios vyksta įnirtinga kova; kas — Kriušo ar

Grasenai — laimės Eugeniją Grandė; kas — Buskjė ar Ševaljė de Valua — laimės panelę Kormon; kas — Filipas Brido ar Maksansas Žilė — pasiglemš Florą... Vyras kovoja su vyru dėl kraičio. Moteris kovoja su moterim dėl vyro... Kadangi santuokoje esama prekybos, konkurencijos, interesų susidūrimo, ją reguliuojančios taisyklės surašytos Kodekse. „Matai, brangi mano pamišėle,— rašo Renė de l'Estorad,— mes išstudijavome Kodeksą: ką jis sako apie santuokinę meilę!..“ Vedybiniai santykiai yra nuosavybės santykiai.“[220]

Jei koks kritikas nustebs, kad tiek vietos skirta moteriai „Žmogiškojoje komedijoje“, vadinasi, jis kaip reikiant nesusimąstė, atsako jam Balzakas, apie tai, kaip sunku suręsti veikalą, ilgesnį negu „Tūkstantis ir viena naktis“, apimantį daugiau negu šimtą atskirų kūrinių. Kadangi moteris Rytuose laikoma uždaryta nuo gyvenimo, Rytų pasakose pasakotojas tegalėjo aprašinėti turgų, kalifo rūmus ir batsiuvio dirbtuvėlę. Todėl arabų pasakininkams, norintiems išlaikyti skaitytojų dėmesį, reikia stebuklų, burtininkų, talismanų. Viduramžių Europoje epinio veiksmo spyruoklės buvo karas, vergo kova su šeimininku, dvasininkijos kova su karaliaus valdžia. Vienintelio įmanomo apie praeitį romano galimybes išsėmė Valteris Skotas[221]. „Prancūzijoje ir XIX amžiuje,— rašė Kiustinas,— visuomenės sluoksniai prarado vaizdingumą. Kasta nebeuždeda antspaudo atskiram savo atstovui. Nesant savitos išorinės formos, autoriams reikėjo pavaizduoti idėją ir ieškoti subtiliausių žmogaus širdies išgyvenimų...“ Šituos subtiliausius išgyvenimus Balzakas sugeba ir patirti, ir atspėti. Jis analizuoja moterų sielas, jų nepažeisdamas; šis žiaurus stebėtojas, kurio niekad neapmulkina meilės ir pinigų komedija, piešia, kai panori, švelniausius jausmų atspalvius. Moterys visada bus jo ištikimos skaitytojos, nes nė vienas rašytojas nesupranta jų taip kaip jis. Daugelis mato, kaip jis nuplėšia jų kaukę, ir širdies gelmėse jaučia dėl to malonumą.

---

[220] *André Wurmser. La Comédie inhumaine*, p. 612—613 (*Paris, Gallimard*, 1964).

[221] *Balzac. Une Fille d'Eve. Préface.* („*Pléiade*“, t. XI, p. 371—372).

Gerai pažinodamas kurtizanes, Balzakas mano, kad jos geba patirti meilę-aistrą. Jam patinka jų kūnas, prabanga, tai, kad jos pažįsta vyrus, kad pasirengusios rizikai, be to, jam patinka poezija, kuri atsiranda iš jų gyvenimo efemeriškumo. Jos sudaro jo kūryboje ištisą pasaulį su savo kalba, dėsniais, jaunais meilužiais, turtingais seniais ir tragedijomis (Korali mirtis, Esteros auka). Vyrui „meilė visada bus tik badas, tik troškulys, išgražintas mūsų vaizduotės", arba viltis, kad parems jį visuomenės ir jo dvikovoje. Rastinjakui reikia, kad Delfina de Nusingen padėtų jam jo lošime. Blondė išsigelbėja ponios de Monkornė dėka. „Meilė,— sako Blondė,— vienintelė galimybė kvailiams iškilti." O kodėl k v a i l i a m s? Kuo būtų buvęs Balzakas, jei ne Lora de Berni? Ar nesitiki jis, susituokęs su Ževuska, pranokti save ir kitus? O kodėl v i e n i n t e l ė galimybė? Tiems, kurie neįkvepia meilės, lieka draugystė, sąjunga. Ne mažiau kaip apie moterį, Balzako herojus svajoja apie draugą ar sambūrį, besąlygiškai jam atsidavusį. Diduomenė jį keri todėl, kad sudaro uždarą ratelį, kuris proteguoja savuosius. Gyvenimo pradžioje Balzakas buvo vienišas, ir vienatvė jį gąsdino. Jis ieškojo kovos draugų. Bičiuliai iš Flikoto restorano, Trylikos bendrija, „Raudonasis arklys", Votrenas ir jo būrys — visa tai siekimas sambūrio mistikos, meilės pakaitalo.

PINIGAI

Pinigai, priemonės jiems įsigyti, kraičiai, palikimai, prekyba, bankas, palūkininkai, testamentų klastojimas, suktybės „Žmogiškojoje komedijoje" užima tiek pat vietos kaip meilė. Net daugiau. Iš tikrųjų daugelyje Balzako romanų meilės nėra, ir jis stebisi, kad „Parmos vienuolyne" (juo žavisi), „kur aibė įvykių", niekad neužsimenama apie pinigus. Šio pagrindinio vaidmens, kurį Balzako knygose vaidina Pinigas Valdovas, priežastys — autorius ir epocha.

Pirmiausia — autorius. Balzakas gimė šeimoje, kuri

aklai garbino pinigą. Prisiminkime Balzako motinos žodžius: „Turtas, didžiulis turtas yra viskas". Aplink jį buvo striuka su pinigais visiems: Siurviliams, Monzegliams, jo tėvams, jam pačiam. Kas buvo kaltas? Jie? Taip, tėvai buvo pasiturintys; Siurviliai būtų galėję padoriai tenkintis inžinieriaus alga; Onorė gerai būtų gyvenęs, jei nebūtų buvęs švaistūnas. Žinoma, bet švaistūnas jis buvo iš nusivylimo. O kur jis pradeda karjerą? Advokato kontoroje. Ten jam nosį suka nesąžiningai įsigytų pinigų dvokas. Ten jis supranta, kokie tikrieji Įstatymo ir Teisingumo santykiai; mato, kad dori žmonės apgaudinėjami, sukčiai triumfuoja, o teisėjai nuolaidžiauja. Jis permano teisingumo šališkumą — teismas stengiasi išgelbėti jaunąjį d'Egrinjoną klastotoją todėl, kad to reikalauja daili kilmingos šeimos moteris; bylos baigtį lemia ponios Kamiuzo de Marvil, teisėjo žmonos, įgeidis. Jis pasakoja apie tai todėl, kad savo akimis matė.

O matė dėl to, kad pati epocha sugedusi. Senojo režimo laikais žmonių veiksmus lėmė tiek garbės jausmas, tiek gobšumas; Revoliucijos ir Imperijos laikais tam tikrą vaidmenį suvaidino entuziazmas, šlovės troškimas. Bet valstybinių turtų supirkimas, karinis tiekimas, didžiulės spekuliacijos santvarkos permainomis, valstybinės obligacijos, įsigytos už trisdešimt frankų, atvedė į valdžią naujų valdovų klasę, kuriai terūpėjo, kaip pralobti. Ten, kur suklupo Bernaras Fransua, kurio smegenyse knibždėte knibždėjo sumanymai, nešnekusis Grandė susikrovė milžinišką turtą. Tajferas iškilo per nusikaltimą, kiti — per bankrotus, dar kiti — per gėdingas vedybas. Filipas Brido, kuris, jei karas ilgai būtų trukęs, būtų buvęs narsus kareivis, žudo, kad paveldėtų turtą. Biroto spekuliuoja. Gobseką dar būtų galima laikyti sąžiningiausiu iš visų todėl, kad jis nuoširdžiausias. „Jei mirdamas palikčiau vaikų,— sako advokatas Dervilis,— jis būtų jų globėjas." O tai reiškia, „kad mažamečių Dervilių turtą Gobsekas s ą ž i n i n g a i tvarkytų, našlaičių vardu išnaudodamas kitus"[222].

Liepos monarchija — laikotarpis, kai kuriamas didysis kapitalizmas (šis žodis tada dar nebuvo žinomas, nors

[222] A n d r é W u r m s e r. *La Comédie inhumaine*, p. 109.

žodžiai kapitalas ir kapitalistas jau buvo vartojami). Žemės sklypai Paryžiuje įgyja didžiulę vertę. Daugėja akcinių bendrovių. Džeimsas Rotšildas finansuoja Šiaurės geležinkelius, ir Balzakas, tikįs jų ateitimi, per anksti (kaip visada) įvilioja į šią spekuliaciją ponią Hanską. Suklesti pigioji spauda, ir Balzakas susidraugauja su tais, kurie ją kuria. Knygų leidyba, dar esanti vystykluose, bando naujus metodus, kuriuos nuspėjo Balzakas. „Lobkite",— sako Gizo. Balzakas mielai prisidėtų prie laimikio, bet negalima sykiu rašyti „Žmogiškosios komedijos" ir jos išgyventi. Pasaulį valdo pinigai; Balzakas aprašo pasaulį.

Aprašo nereikšdamas savo nuomonės. Už tai jam buvo prikaišiojama; jo tyla buvo palaikyta bendrininkavimu. Bet jis instinktyviai jaučia, kad kiekviena pernelyg aiškiai išreikšta autoriaus nuomonė gadina meno kūrinį. Meno vaidmuo — leisti nešališkai stebėti. Jei autorius pamokslauja ir peikia, kūrinys praranda savo grožį; jei autorius laikosi iš tolo, skaitytojas jaudinasi ir supranta. „Moralistas turi išmaniai slėptis po istoriko apsiaustu." Balzakas žino, kad ne jo vaidmuo teisti. „Tegul tai daro teismai",— vėliau sakys Čechovas. Balzakas yra visuomenės istorikas ir sekretorius; jis jos nekaltina. Balzakui būtų galima prikišti tik viena — kad jis ne visą ją perprato. „Žmogiškojoje komedijoje" mažai arba visiškai nėra darbininkų, o kaimiečius jis aprašo tokius, kokius galėtų matyti Vaclavas Hanskis ar generolas de Monkornė. Menininkai, kurie mėgsta turtą, deja, visų pirma mato turtuolius. Viktorui Hugo „Vargdienius" įkvėpė Žiuljeta Druė; ponia de Berni ir ponia Hanska, kunigaikštienė d'Abrantes ir markizė de Kastri apšvietė Balzakui tik pusę scenos.

XXX

ŽMOGIŠKOJI KOMEDIJA II

> Kartais smerkiame žmogaus būtį, bet tada, kai lyginame ją su abstrakčia, neegzistuojančia tobulybe. Tačiau turime remtis žmonija, kokia ji yra, burnojanti kaip burnoja. O jei tai nepuošia pasaulio, reikia eiti pasiskandinti. Balzakas gydo nuo mizantropijos; štai kam jis tinka.
>
> Alenas

DIRBTUVĖ

Kaip jis dirba? Kokią naudoja medžiagą? Jis mielai kartoja: „*All is true*" (Viskas yra tiesa); kalba apie savo „siaubingą tikslumą"; priduria: „Baisybėms, kurias rašytojai, kaip jie mano, išgalvoja, dar toli iki realybės". Tikrai gamta turtingesnė už meną, bet gamtos tiesa — ne meno tiesa. Jos neįmanoma nei išsemti, nei perprasti. Tiesa retai kada atrodo įtikima. Ji stokoja harmonijos ir vientisumo. Didis rašytojas siekia kompozicijos vientisumo. Balzakas mėgsta vadinti save poetu — žmogumi, kuris atkuria daiktų esmę. „Kas yra menas? Gamtos koncentracija." Pramanytas pasaulis remiasi tikrove, bet ją patvarko. Menininko užduotis — ir siekti paprastumo įkūnijant savo idėjas žmonių paveiksluose, ir siekti paprastumo kuriant būtybes, kurios skaitytojams atrodytų gyvos. Balzako romano šerdis — aistra; romaną sudaro aistros *crescendo*; aistra kyla; viską nušluoja nuo kelio ir užplūsta žmogų taip, kad net nužudo.

B a l z a k o manieros romanistas, B a l z a k o personažai ir tikroviški, ir didesni negu gyvenime. „Mėgstu išskirtinius žmones,— rašė jis Žorž Sand,— aš pats esu vienas jų. Beje, jie man reikalingi, kad išryškinčiau paprastus savo žmonelius, ir niekada, jei nebūtina, jų neaukoju. Bet tie paprasti žmoneliai domina mane labiau negu jus. Aš juos išaukštinu, idealizuoju atvirkštine prasme — išpučiu jų bjaurumą ir kvailumą. Suteikiu jų luošybėms

pasibaisėtinas ar juokingas proporcijas." Šituo hiperbolizacijos metodu jis tarytum priartėja prie romantikų, bet ten, kur šie su pasimėgavimu kuria pabaisas, nesukdami sau galvos, ar jos bus įtikimos, Balzakas, pateikdamas tikroviškų smulkmenų, stengiasi nenutolti nuo žmogaus prigimties.

Balzako personažas sukuriamas per tris stadijas. Pirmoje autorius išeities tašku pasirenka pažįstamus žmones ar charakterius iš knygų. Pavyzdžiui, vaizduodamas Pilro, galvoja apie Dableną, vaizduodamas Beatričę,— apie Mari d'Agu. Paskui viską keičia ir praturtina portretą elementais, pasiskolintais iš kitų modelių. Antroje stadijoje autorius vadovaujasi „ne noru transponuoti, o vidiniais paties kūrinio reikalavimais"[223]. Kaip dailininkas, atsitraukęs nuo savo paveikslo, geriau jį pamato ir prideda dar kokį potėpį ar atspalvį, Balzakas nužvelgia visa, kas jau nupiešta, kad suteiktų kūriniui daugiau raiškumo. Pagaliau trečioje stadijoje jis „deformuoja personažą, tarsi ištiktas haliucinacijos priepuolio", ir padaro jį kuria nors įsikūnijusia idėja. Tuomet Gobsekas virsta Aukso Galybe, Cezaris Biroto — Sąžiningumu, Gorijo — Tėvo Meile.

Bet, kol pereina prie abstrakcijos, jis tvirtai stovi ant žemės. Nepaprastai įdomu aptikti jo knygose nežymių kasdieninio jo gyvenimo pėdsakų. Grandė kreipiasi į savo žmoną „Mamulyt", kaip kreipdavosi į motiną Lora, ir pasakoja apie Didįjį Mogolą, kaip darydavo Bernaras Fransua. Žaliuose Raburdeno aplankuose randame Siurvilio kanalus. Suskaidyta pagrindinė medžiaga naujai sujungiama. Žinoma, pirmiausia Balzakas atsigręžia į save patį, savo prisiminimus ir patirtus sielvartus. Dauguma jo romanų jam yra tarsi koks atlygis. Jis dovanoja sau tai, ko pagailėjo gyvenimas: de Marsė suteikia jam grožį, galybę; Rastinjakas — turtingą nuotaką, puikią karjerą; d'Artezas — tyrumą. Arba, griebdamasis burtų, tokių pat senų kaip žmonija, jis išsivaduoja nuo nesėkmių, suversdamas jas vienam iš savo personažų. Taip Riubamprė išgelbėja jį nuo sunkių jo jaunystės metų; Biroto — nuo

---

[223] *Pierre Laubriet. L'Elaboration des personages dans César Birotteau* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 251—270).

spaustuvės žlugimo prisiminimų; Natanas — nuo kūrybinės nerimasties. Balzakas žino, kad pranoksta šituos varguolius savo darbo galybe ir genijumi; žino, bet jam malonu apie tai pačiam sau papasakoti ir parodyti kitiems. Z. Markasas, Alberas Savariusas — šitie du Balzako verti personažai, jo genijaus broliai, kurie žlunga, atlieka atpirkėjų vaidmenį. „Taigi kiekvienas Balzako personažas — savo kūrėjo antrininkas: jis nugali arba pralaimi, žūsta, kad nukreiptų lemtį."[224]

Balzako nuomone, visi šie žmonės gyvena kaip realaus pasaulio žmonės, „kurie jam atrodė tik nublukusi jo herojų kopija". Tvirtai įsitaisęs šioje antroje tikrovėje, jis galėjo su savo herojais šuoliuoti laike. Jis aiškina skaitytojui: „Čia milžiniška de Marsė figūra veikia kaip ministras pirmininkas, o „Jungtuvių sutartyje" jis žengia tik pirmuosius žingsnius; toliau jis pasirodo aštuonioliktais ar trisdešimtais savo gyvenimo metais kaip lengvapėdiškiausias dendis ir didžiausias dykūnas"[225]. Ar ne taip viskas vyksta visuomenės gyvenime? Sutinkate žmogų, kurį buvote pametę iš akių; jis buvo vargšas, o štai dabar — turtuolis; pasukate į kitą salono kampelį, ir ten koks žavus pasakorius per pusę valandos papasakoja jums dvidešimties jo gyvenimo metų istoriją, kurios nežinojote. Balzakui puikiai sekasi kurti tokius pokalbius, kur kiekvieno nukrypimo nuo temos posūkyje mūsų laukia koks nors atradimas. Dažnai istorija pasakojama dalimis, keletą sykių. „Pasaulyje nėra nieko ištisinio; viskas čia mozaika... Autoriaus modelis yra XIX amžius; modelis be galo judrus ir sunkiai nulaikomas vietoje..."[226] Kartais Balzakas laukia trejus metus, kol suranda atomazgą („Betričė"), o kartais užmiršta savo personažų praeitį arba jos nepaiso. Apysakoje „Torpijė", parašytoje anksčiau už „Provincijos žymenybę Paryžiuje", Liusjeno draugai ir priešai kalba apie Riubamprė taip, tarsi būtų praradę atmintį. Vėliau autorius tai sutvarkys, jei spės. Fantastiška šitoje avantiūroje, kad savo paties sukurtame pasau-

---

[224] *Gaétan Picon. Balzac par lui-même,* p. 109 (*Paris, Editions du Seuil,* 1960).

[225] *Balzac. Une Fille d'Eve. Préface* („*Pléiadde*", t. XI, p. 373).

[226] *Balzac. Une Fille d'Eve. Préface* („*Pléiade*", t. XI, p. 374).

lyje Balzakas jaučiasi kaip salonuose: laukia, kad koks susitikimas ar patikėta paslaptis pakištų jam kurio nors romano tęsinį, ir, kai iš tikrųjų pasirodo salone, temato visur savo herojus ir stengiasi toliau rinkti žinias apie juos.

Savo tonu ir metodais jis istorikas. Jeigu jam reikia pavyzdžių, aiškinant kurią nors situaciją, jis ieško jų — ir randa — „Žmogiškojoje komedijoje". Jei nori, kad jo svetainė prigužėtų svečių, sukviečia savo personažus — miestiečius, valdininkus, aristokratus. Jo personažų prisiminimai, savaime aišku,— prisiminimai iš ankstesniųjų romanų. „Žmogiškoji komedija" — Istorijos istorija. „Ievos dukters" pratarmėje jis juokais pranašauja, kad vėliau „Papročių studijoms" būsiąs sudarytas biografinis žinynas ir jis pats rašąs apie Rastinjaką. Jam atrodo, kad jis juokauja, o iš tikrųjų tik aplenkia laiką.

Dabar darosi aišku, kodėl jis, leidėjo paprašytas, taip lengvai sutinka greitosiom sukurti novelę, kai pritrūksta šešiasdešimties puslapių kuriam nors tomui baigti. Vieni niekai sušaukti savo trupę ir parinkti porą reikalingų aktorių. Gausūs jo straipsniai ir monografijos, kuriuos tai čia, tai ten paskelbė, parūpina jam „atskirus gabalus" — Valdininką, Krautuvininką — arba „tiradas", kuriomis jis užkamšo skyles ir kurias vieną gražią dieną išmes iš naujo leidimo (pavyzdžiui, tirada apie Bulonės mišką, kuri figūruoja pirmame „Įžymiojo Godisaro" leidime, paskui dingsta iš šitos apysakos). Reikalavimams, kuriais varžo autorių jo amatas, jis skiria ne daugiau dėmesio kaip režisierius prožektoriui, kurį uždega ar užgesina reikalui esant. Jis be jokio sąžinės graužimo pasiskolins iš vieno žurnalo, skirto tiltams ir keliams tiesti, kažkokio inžinieriaus pranešimą, poemą iš Delfinos Gė ar Teofilio Gotjė. Argi tai svarbu, jei kūrinys vientisas dėl stiprios autoriaus asmenybės ir jei veiksmas greitai rutuliojasi toliau.

Bodlero nuomone, Balzako stiliuje yra „kažkas pasklida, sumaigyta, juodraštiška". Netiesa. Balzakas laiškų autorius, Balzakas žurnalistas rašo labai gerai, su užsidegimu, dinamiškai ir originaliai; Balzakas papročių istorikas, Balzakas geografas — protingai ir tiksliai. Ar tai būtų kubilius, ar parfumerininkas, teatro užkulisiai ar chemiko la-

boratorija, jo techninis žodynas nepriekaištingas. Balzakas moralistas atsainiai pribarsto į savo tekstą aforizmų, kurių neatsisakytų Larošfuko ar Šamforas: „Tik seniai turi laiko mylėti... Nuolankumas — kasdienė savižudybė... Savanaudiški interesai dažnai galų gale vieni kitus suryja; ydos visada susišneka..." Justi, kad jis XVII ir XVIII amžių klasikas. Be genialių prošvaisčių (o jų jo kūryboje daug), jis nevengia „stiliaus automatizmo". Jis nuostabus parodistas: rašo čia kaip Rablė, čia kaip Sent Bevas. Įspūdingai išdėsto kurią nors mokslinę ar filosofinę sistemą. Balzako nepavadinsi „pretenzingu romanistu", įdarančiu savo pasakojimą bendro pobūdžio samprotavimais, kad „padarytų gerą įspūdį"; priešingai, nuo pat jaunų dienų Balzako protas linkęs į filosofiją.

Kas tiesa, tai tiesa — Balzako skoniu galima suabejoti, ir kartais, stengdamasis rašyti prakilniai ar gražiai, jis darosi juokingas arba pompastiškas. „Dangiška savo šypsena ji būtų nuauksinusi purvyną"... „Skaisti jų blausių širdžių aptvara"... „Tu irgi prarajoje, mano angele?.." Angelų jo romanuose knibždėte knibžda. Čia reikia atsižvelgti į epochą, romantikų retoriką, be to, neužmiršti, kokias knygas skaitė Balzakas. Masijono stilius, nors ir gražus, gali sugadinti meilės laiškus. Anrijetė de Morsof, kaip ir jos kūrėjas, per daug prisiskaičiusi Sen Marteno. Kadangi Balzakas tiki visatos vienove, vartoja drąsius palyginimus — kartais vykusius, kartais juokingus: ponia Matifa — „toji Jekaterina II už prekystalio"; Nusingenas — „tas finansų pasaulio dramblys"; Gorijo — „tėviškos meilės Kristus". Tai Balzako manija, kaip ir pasakymas „štai kodėl", bet ar neturi La Briujeras manijos — finalinio brūkšnio; o Prustas — savųjų būdvardžių girliandų, išsikerojusių metaforų?

Pagaliau nėra tokių teisių, kurių neturėtų didieji meistrai: „Jiems nereikia nertis iš kailio dėl stiliaus; jie stiprūs, nors ir daro klaidas, o kartais ir todėl, kad jas daro. Bet mes, mažieji rašytojai, vertinami tik dėl tobulai atlikto darbo... Ryžtuosi pakišti čia mintį, kurios nedrįsčiau išreikšti niekur kitur: didieji žmonės dažnai rašo prastai — ir juo geriau jiems. Formos meno reikia ieškoti ne jų, o

antraeilių rašytojų (Horacijaus, La Briujero) kūryboje..."[227]

Tačiau, visa tai pasakius, reikia pažymėti, kad nė vienas rašytojas nėra dirbęs tiek, kiek Balzakas. „Jis be galo daug vargdavo, kol surasdavo išraiškos priemones",— sako Teofilis Gotjė. Bet priduria, kad „Balzakas turi savo stilių, labai gražų stilių — tokį stilių, kuris neišvengiamas, būtinas ir matematiškai atitinka autoriaus mintį". Kaip Šatobrianas, jis rinko archaiškus žodžius, kad grąžintų jiems buvusią jų vertę; arba retus žodžius; arba pavardes, tas nuostabias „Žmogiškosios komedijos" pavardes — Gobsekas, Biroto, Serizi,— kurias jis žvejojo visur: iškabose, adresų knygose arba savo prisiminimuose. „Tūro klebone" jis išgalvojo „pašnekesį su potekste"[228]; tai priemonė tikroms žmogaus mintims reikšti. Būtų galima taip pat pasakyti, kad jo laiškai (ypač laiškai poniai Hanskai) irgi turi „potekstę". Skaitytojui tenka įsivaizduoti, kokia nuoširdumo, naivios klastos ir romanisto priemonių maišalynė kunkuliuoja autoriaus galvoje, kai jis rašo savo mylimajai.

STEBĖTOJAS AR „AIŠKIAREGYS"

„Žmogiškosios komedijos" pratarmėje išdėstyta Balzako visatos sistema, tramplinas jo genijaus šuoliams. „Jis nori,— rašė Miusė,— aptikti giją, kuri viską sujungtų ir viską sutelktų... Jo troškimas — kad jam vienam priklausytų vienintelis epochos raktas..." Tai tiesa: gyvenimas Balzakui — priežasčių sistema, bet jo genialumas buvo ankstesnis už sistemą ir neturėjo nieko bendro su sistema. Didis menininkas nežino, kaip jis dirba; bando suprasti įsižiūrėdamas į tai, ką sukūrė; stengiasi sistema paaiškinti vientisumą, kuris atsiranda dėl jo temperamento. Balzakas perdirbinėjo jį supantį pasaulį ir kūrė iš jo savą, Balzako, pasaulį. Nors tam, kad jo personažai giliai įleistų šaknis į gyvenimą, jam reikia tikrovės, jo sukurtų charakterių spynoms netinka joks raktas. Rastinjakas — ne Tjeras;

---

[227] *G u s t a v e F l a u b e r t. Correspondance*, t. III, p. 31—32 (*Paris, Conard*).

[228] Natali Sarot, Klodas Moriakas.

Žozefas Brido — ne Delakrua; markizė de Kastri — ne kunigaikštienė de Lanžė; ponia de Berni — ne ponia de Morsof. Tačiau į Rastinjako ir brolių Brido portretus įeina kai kurie Tjero, brolių Delakrua bruožai. Rastinjakas, kaip Tjeras, veda savo meilužės dukterį. Sando — nei Lusto, nei Riubamprė; bet tuodu personažai turi jo gyvybės kibirkštėlę. Kamilės Mopen nebūtų, jei ne Žorž Sand; tačiau Kamilė Mopen — ne Žorž Sand, ir kai Balzakas tvirtina Evai Hanskai kažką priešinga, pats nesuvokia, kokia galinga jo vaizduotė. Pasak Andrė Žido, tikroji kiekvieno meno formulė: „Dievas numato, žmogus pastato". Gamta numato elementus; menininkas juos savaip sustato.

Tačiau pasitaiko įstabių pažinčių, kai gyvenimas suveda rašytoją su asmenimis, kurių būtis tokia, kokia yra, ar su vos įžiūrimais pataisymais gali tiesiog įeiti į romaną. Ana Mari Menenžer įrodė[229], kad daugybė detalių iš Kordelijos de Kastelan (Šatobriano draugės) gyvenimo ir meilės visiškai atitinka Dianos de Mofrinez nuotykius; su šiuo personažu mes susipažinome „Senienų muziejuje"; vėliau jis taps apysakos „Kunigaikštienės de Kadinjan paslaptys" heroje. Ta pati aukštoji aristokratija: Kastelanai, kaip Kadinjanai, kadaise buvo valdantieji kunigaikščiai. Tas pats nuskurdimas: Kordelija de Kastelan, išsiskyrusi su vyru, kuris tarnauja kažkur tolimose įgulose, gyvena mažuose rūmuose Sent Onorė priemiestyje, kaip Diana, pirmame aukšte, Miromenilio gatvėje. Tas pats žavesys, tas pats angeliškas grožis, tas pats mėlynų akių žvilgsnis, bet ir tas pats ištvirkimas, tas pats demonstruojamų meilužių rinkinys. Tas pats neregėtas menas „pasidabinti sielą ir kūną puikiais apdarais"; ta pati proto jėga, ta pati drąsa sunkiausiose situacijose.

Panašumas čia bado akis. Kunigaikštienė de Kadinjan turi pavojingą draugę — markizę d'Espar, o grafienė de Kastelan artimai bičiuliavo su savo varžove, kunigaikštiene de Dino. „Aišku, jos žinojo viena apie kitą svarbių paslapčių ir tikriausiai dalijosi ne paskutinį vyriškį ir teikė

---

229 *Anne-Marie Meininger. Une Princesse parisienne ou les Secrets de la comtesse de Castellane* (*L'Année balzacienne* 1962, p. 283—330).

ne paskutinę paslaugą... Kai dvi draugės gali viena kitą nužudyti ir stovi viena prieš kitą su užnuodytu durklu rankoje, žmogų iš šalies sujaudina harmonija, kuri dingsta tik tada, kai vienai per neapdairumą iškrinta iš rankos ginklas." Šitas Balzako sakinys gali būti priskirtas tiek abiem tikrai gyvenusioms moterims, tiek abiem išgalvotoms moterims. Kadinjan pavardę jis tikriausiai padarė savo įpročiu iš kunigaikštienės de Karinjan pavardės[230] (tos kunigaikštienės, kuriai per balių užsidegė suknelė kaip Kordelijos de Kastelan). Diana saugo Riubamprė laiškus, kaip Kordelija saugojo Šatobriano laiškus. Kordelijos aplinkoje sukiojosi žmonės, Mišelio Kretjeno, Anri de Marsė ir Danielio d'Artezo gyvavaizdžiai. Vienu žodžiu, gyvenimas sukūrė čia savo meno kūrinį. Genijus pasireiškė tuo, kad atrado šį kūrinį.

Bet tokie laimingi atvejai itin reti. Kai Balzakas išleido „Auksaakę mergaitę", jis buvo paklaustas, ar istorija tikra. Jis atsakė: „Epizodas tikras... Papročių istorikas privalo rinkti ten, kur pasitaiko, tos pačios aistros padarinius, faktus, nutikusius keletui asmenų, o paskui sujungti juos, kad išeitų užbaigta drama". Tai tiesa, bet romanistas, poetas pakeičia apmatus, kuriuos pateikia papročių istorikas. Kaip Rembrantas mesdavo ant tamsiausių krautuvėlių virpančią rusvą savo šviesą, taip Balzakas, nušviesdamas savo auksine migla kraupias ir lėkštas dramas, kūrė galingus šešėlių ir spindulių kontrastus. Čia jis buvo vadinamas realistu, čia fantastu. A b u š i e t e i g i n i a i k l a i d i n g i arba, tikriau sakant, teisingi, jei vienas papildo kitą.

„Buvo nuostabu, kad Balzakas labiausiai pagarsėjo kaip stebėtojas; man visada atrodė, jog pagrindinis jo nuopelnas — kad jis fantastas, aistringas fantastas. Visi jo personažai apdovanoti gyvybine kaitra, kurios buvo apimtas jis pats. Visi jo prasimanymai tokie pat spalvingi kaip svajonės. Nuo aristokratijos viršūnių iki prastuomenės padugnių visi „Žmogiškosios komedijos" aktoriai labiau kabinasi į gyvenimą, veiklesni ir suktesni kovoje,

---

[230] Kita galima pavardės kilmė: ponas dė Savari, kavaleristas, buvo pavaldus baronui de Kadinjan

kantresni nelaimėje, labiau godisi malonumų, angeliškesni, kai reikia aukotis, negu tie, kuriuos matome realaus gyvenimo komedijoje. Trumpai tariant, Balzako kūriniuose kiekvienas veikėjas, net durininkės, turi kažką genialaus. Visi jie valingi, valios — per akis. Toks juk pats Balzakas."[231]

Tai bus tiesa, jei pridursime, kad vaizdus fantastas sėmėsi iš tikrovės. „Per dažnai kartota, kad ponas de Balzakas — stebėtojas ir analitikas; jis buvo — nežinau, ar tai geriau, ar blogiau — aiškiaregys."[232] Šitie žodžiai pagarsėjo; bet jie reikalauja išlygų. Balzakas mato, kas yra už tikrovės, bet mato ir pačią tikrovę. Jis klausėsi praeivių pokalbių, kvotė kariškius, pusryčiavo su budeliu, draugavo su katorgininku ir klausėsi diduomenės moterų išpažinčių. Skaitė viską ir dažnai rasdavo kurio nors nuostabaus savo kūrinio išeities tašką knygoje, kurią pats laikė nenusisekusia. Jo kūryba išaugusi derlingame juodžemyje, kurį sudaro klasikinė kultūra, be galo daug perskaitytų knygų ir stulbinantis savo epochos pažinimas. Iš tos gausybės elementų teliko sukurti meno veikalą. Kaip įvyksta transformacija, net jis pats nežino. Visa tai susilydo sunkaus darbo naktį, ekstazės, įkaitusio proto iškilnaus paroksizmo metu, „kai dingsta gimdymo baimė, nustelbta džiaugsmingo smegenų įsidirginimo"[233]. Mintis blyksteli tarsi žaibas, užsikabina už žmogaus silueto ar už kokio lavateriško tipo, ir staiga personažas ima gyventi — prieš mus išdygsta Mišiu su vagutėmis kakle, tarsi laukiančiu giljotinos, Votrenas su rudais gaurais, Korantenas su retu kaip varputis peruku.

„Žmogiškojoje komedijoje" namai, miestai — akmenų ir idėjų mišinys. Kiekviena tema reikalauja dekoracijos. Balzakui medžiagos teikia miestai, kuriuos jis pažįsta,— Tūras, Bezansonas, Somiūras, Angulemas, Isudenas, Geranda, Alansonas, Limožas, Fužeras,— ir jis nedvejoja, rei-

---

[231] *Charles Baudelaire. L'Art romantique*, p. 678—679 (*Paris, Garnier*, 1962).

[232] *Chasles* (*Sainte-Beuve. Causeries du Lundi*, t. II, p. 450).

[233] *Gaston Poulet. La Distance intérieure*, p. 137 (1952).

kalui esant, nupiešti tokį Somiūrą, koks tinka jo romanui, pridurdamas bruožų iš Tūro ar Vuvrė[234]. Savo aktorius jis vežiojasi. Trupė keliauja iš vietos į vietą. Paryžietis Filipas Brido sukelia sumaištį Isudene; Bjanšonas, kilęs iš Sansero (kaip Lusto), prasimuša Paryžiuje. Nuo 1842 metų Balzako sukurtas pasaulis gyvena taip intensyviai, jog sukelia savo paties atsitiktinumų žaismą.

Kai kurie apsakymai bus tarsi „kryžkelės", kur susitiks skaitytojui jau pažįstami veikėjai, įsivėlę į intrigą, kol truks novelės veiksmas. Šitam „kryžkelės" žanrui priklauso „Bohemos princas", „Verteiva", „Aktoriai ne savo valia". Šie apsakymai parašyti atmestinai: centre — kokia nors istorijėlė, prie kurios prijungta keletas papročių etiudų; su „Žmogiškąja komedija" šituos apsakymus sieja pavardės. Valstybės patarėją Klodą Vinjoną pažinojome kaip literatūros kritiką; įžymusis dailininkas Leonas de Lora — buvęs dailininko mokinys Mistigri. Balzakas nedvejodamas rašo skliausteliuose: žr. „Beatričę", žr. „Senienų muziejų". Šitose „kryžkelėse" turinys nevaidina beveik jokio vaidmens, bet jos brangios ištikimam Balzako gerbėjui todėl, kad jis randa jose visą pažįstamą pasaulį. Taigi „Žmogiškoji komedija" formuojasi kaip gyvenimas — diena po dienos. Autorius vergiškai priklauso nuo leidėjų ir laikraščių, tad negali statyti rūmo, kokio nori; jis bėgioja nuo vienų pastolių prie kitų. Šitai gal ir geriau. Atsitiktinumai, radęsi iš suvaržymų, atkuria gyvenimo atsitiktinumus. Pradžioje reikėjo sukčiauti, keisti pavardes, taisyti datas, norint į vienus rėmus įstatyti prieštaringus elementus. Bet šiandien Balzako visuomenė egzistuoja ir pati lemia savo dramas.

Nors Paryžiaus spauda santūriai atsiliepdavo apie Balzaką — jis tebebuvo mėgstamas jos taikinys,— jo prometėjiškas užmojis pamažėle ėmė įkvėpti pagarbą savo kolosalumu ir grožiu. Balzakas, kaip žmogus, toliau stebino ir dažnai piktino savo gerbėjus. Nors Bodleras nekalbėjo, kaip Sent Bevas, apie pramoninę literatūrą, tačiau stebė-

---

[234] Pierre-Georges Castex. *Aux sources d'Eugénie Grandet* (*Revue d'Histoire littéraire de la France, n° 1, janvier-mars* 1964, p. 73—94).

josi, kad šitų poetiškų smegenų sienelės nuklotos skaitmenimis nelyginant finansininko kabinetas.

„Tai tikrai buvo jis, žmogus, garsėjęs pasakiškais bankrotais, hiperboliniais ir fantastiškais užmojais, kur jis visada pamiršta uždegti savo magišką žibintą*, jis, didysis svajų medžiotojas, nenuilstantis „absoliuto eškotojas", jis, tas keistuolis, toks pat nepakenčiamas gyvenime kaip žavingas savo raštuose, tas storulis vaikas, išpampęs nuo genialumo ir tuštybės, turįs tiek privalumų ir tiek ydų, jog nesiryžti atmesti vienų, kad neprarastum kitų..."[235]

Taip, Balzako kliaudos — jo privalumai. Jis pavertė papročių romaną, „tą prasčiokišką žanrą nuostabiu daiktu, visada įdomiu ir dažnai iškilniu, todėl, kad įdėjo į jį save visą". Jis mokėjo dviejų notarų grumtynėms suteikti tokią svarbą, kokią turi dviejų tautų mūšis, todėl, kad jį patį traiškė pragariškos finansų ir įstatymų pasaulio mašinos. „Jo genijaus esmė kad jis įsikuria kasdienybėje ir, nieko ten nekeisdamas, ją sutaurina."[236]

„Žmogiškąją komediją" nesaikinga laiko tie, kurie patys jos neišgyveno. Balzakui ji pernelyg tikra; ji žudo jį. Jis mato iškart aplink save tris tūkstančius veikėjų; už jų — „atgalinę Apokalipsę", tolimoje ateityje, „kai Žemės rutulys apsivers it ligonis sapne ir jūros pavirs sausumomis" — dvidešimties pasaulių skeletus, tarp jų ir mūsiškio. Kokios žmogaus smegenys galėtų ištverti tokias pastangas ir tokius regėjimus? Ar žino Balzakas, pasinėręs į beprotiško darbo orgiją, kad už savo kūrybą mainais atiduoda savo gyvenimą? Kaip „Šagrenės odos" Rafaelis, jis negali netrokšti ir nekurti. Jis įklimpęs kasdienybės purve, o jo dvasia veržiasi pasaulin, kurio demiurgas pats yra.

---

[235] C h a r l e s B a u d e l a i r e. *L'Art romantique*, p. 535—536 (*Paris, Garnier*, 1962).

[236] A l a i n. *Les Arts et les Dieux. Avec Balzac* („*Pléiade*", p. 1013).

Praktiškoji „Žmogiškosios komedijos" dorovė turi dvi puses: viena justi „pamokomajame laiške", kurį Anrijetė de Morsof rašo Feliksui de Vandenesui. Ji pataria, kaip prisimename, gerbti visuomenės normas ir nenuolaidžiauti, kai užkliudoma žmogaus savigarba. Bet kitokia, visai skirtinga gyvenimo filosofija matyti Votreno pamokose Liusjenui de Riubamprė ir Eugenijui de Rastinjakui. „Yra dvi istorijos,— moko Votrenas,— oficialioji istorija, ištisas melas, kur žmonių veiksmus paaiškina kilnūs jausmai; ir slaptoji istorija, vienintelė tikra, kur tikslas pateisina priemones. Žmonės apskritai yra fatalistai: jie lenkia galvą prieš įvykį, dedasi prie nugalėtojo. Padarykite karjerą ir būsite pateisintas. Patys jūsų veiksmai — niekas; jie bus tokie, kokią nuomonę apie juos susidarys kiti. Būkite gražus iš paviršiaus, slėpkite išvirkščiąją savo gyvenimo pusę ir rodykite tik tai, kas labai žvilga. Svarbiausia — forma."

Balzakas apdovanoja ciniškąjį Votreną ir angeliškąją Anrijetę de Morsof tokia pat įtaigia gražbylyste. Tam tikru momentu jis įdeda visą savo įkarštį į šitą agresyvią kritiką. Žinoma, pagal dialektiką kiekviena mintis turi sukelti priešingą mintį; žinoma, kiekvienas personažas privalo kalbėti, kaip reikalauja jo charakteris. Bet šitas dvilypumas paaiškinamas taip pat įgimtų Balzako būdo savybių ir jo gyvenimo patirties susidūrimu. Iš prigimties Balzakas buvo kilniadvasis ir jautrus. Šiuo atžvilgiu sutaria visi liudininkai — nuo Gotjė iki Gozlano,— kurie nėra pavyduoliai. „Žmogiškojoje komedijoje" net cinikai mėgsta pasiversti keršytojais. Reikia sutikti su Žorž Sand, kad Balzakas buvo „naivus ir geraširdis". Bet buvo rimtų priežasčių, kad jis taptų pesimistu: viena asmeninė (jo negandos), kita — istorinė (jo meto ydos).

Todėl jo nupieštas visuomenės paveikslas gali būti tik niaurus. Jis ir nori, kad būtų niaurus. „Didieji kūriniai išlieka todėl, kad juose yra aistrų." O aistra — „nesaikingumas, blogis". Kartkartėmis jis tvirtina, kad „Žmogiškojoje komedijoje" nuodėmės ir nusikaltimai susilaukia bausmės. Bet dažniausiai jo romanuose nugali blogieji. „Reikia

pripažinti, kad kraupios scenos, sukurtos Balzako, jo veikėjai, pasmerkti blogiui nešioti, būna tokie didingi, jog žadina mumyse jausmą, kuriame yra ir susižavėjimo, ir siaubo, kaip tas, kurį patyrė Odisėjas, išvydęs Kiklopą, ar Sinbadas Jūreivis,— pabaisas keistose salose, prie kurių priplaukė jo laivas."[237] Balzakui patinka apšviesti savo žvėryną šita pragariška šviesa. Jis drasko angelus taip pat žiauriai, o gal net žiauriau, negu demonus todėl, kad matė, koks negailestingas gyvenimas geriausiems. Laiminga atomazga, jo nuomone,— viena iš „grožio veidmainystės" apraiškų. Ponia d'Espar stengiasi, kad jos vyras, nuostabus žmogus, būtų pripažintas neveiksniu; šita nedora moteris randa nedorą teisėją ir bylą laimi. Prancūziją valdys Rastinjakas ir de Marsė, po kurių garbėtroška slypi žiaurus lengvapėdiškumas, o dideli ir rimti protai — Luji Lamberas, d'Artezas ir Raburdenas — pasmerkti žlugti.

Jauna ir kilni Loransa („Paini byla") piktinasi, kad nekaltas Mišiu vedamas ant ešafoto. Napoleonas Jenos mūšio lauke, mostelėjęs ranka į kariuomenę, šitai jaunai moteriai sako: „Štai trys šimtai tūkstančių vyrų, jie taip pat nekalti. Bet rytoj trisdešimt tūkstančių šitų vyrų mirs, mirs už savo kraštą... Žinokite, panele, kad reikia mirti už savo krašto įstatymus, kaip mirštama už jos garbę". Balzakas nesmerkia; jis konstatuoja. Pakeiskite visuomenės formą — pasikeis atskiri valdantieji asmenys; o socialinės rūšys liks kokios buvusios. Ir toliau bus darbo žmonių, biurokratų ir nenaudėlių, kurie bus nešiojami neštuvais. Nenaudėliai bus kiti, štai ir viskas, o neštuvai taps karietomis.

Ar šlykštus Peradas ir Korantenas? Kvailas klausimas. „Kam niršti ant šnipo? — sako Imperatorius.— Jis nebe žmogus; nebeprivalo turėti žmogiškų jausmų; jis — mašinos krumpliaratis. Atlieka savo pareigą. Jei šitos rūšies instrumentai nebebūtų tokie, kokie yra, valstybės valdyti nebūtų įmanoma." Net dorieji Balzako žmonės, pavyzdžiui, tokie kaip didysis advokatas Dervilis, atlaidūs niekšams. Jei esi menininkas, juos turi ne smerkti, o atvaizduoti; jei

---

[237] P i e r r e L a u b r i e t. *L'Intelligence de l'Art chez Balzac*, p. 93 *(Paris, Didier,* 1961).

esi veiklos žmogus, juos turi pažinti, kad nuo jų apsisaugotum ar jais pasinaudotum. „Yra dorybių, nuo kurių reikia atprasti, kai valdai." Beje, knygos dorovingumas priklauso nuo skaitytojo dorovingumo. Jeigu jaunuolis, perskaitęs „Žmogiškąją komediją", nepasmerkia tokių veikėjų kaip Lusto ar Riubamprė, pats sau padaro nuosprendį.

Nuostabu, kad šis romanistas, geriau sugebąs negu kas kitas įkvėpti gyvybę pabaisoms, rodo tokią pagarbą socialinėms vertybėms. Iš tikrųjų jis kuria pabaisas, tik įsitvirtinusias kuriame nors visuomenės sluoksnyje. Atskiras asmuo, jo manymu, egzistuoja tik tada, kai jis susijęs su tam tikra aplinka, tam tikra ekonomine padėtimi; štai kodėl, nors skelbiasi sosto ir altoriaus gynėju, Balzakas nepraranda marksistų malonės. Jis pila vandenį ant jų malūno. Jie vertina Balzaką, rojalistą ir realistą, labiau negu Eženą Siu, respublikoną ir utopistą, kuris šaukiasi „gerųjų turčių gailestingumo". Verčiau Gobsekas ir Votrenas negu „Paryžiaus paslapčių" princas Rodolfas"[238]. Norint pavaizduoti scenoje socialinę audrą, reikia „milžinų, kurie išjudina bangas, paslėptas labai giliai po scena"[239].

Kaip autorius suderina tiek prieštaringų dorovinių principų? Jam nė motais, kad jie būtų suderinti. Jis tapo teptuku, kaip privalo tapyti kiekvienas menininkas. Vėliau kritika pasirūpins Balzako filosofija, o kunigas Berto — jo sielos išganymu. „Tikras poetas turi slėptis, kaip Dievas, savo sukurtų pasaulių šerdyje ir būti matomas tik per savo kūrinius." Balzakas į angeliškas aukštumas iškelia savo veikėjus, geriausiomis savo gyvenimo akimirkomis nugalinčius žmogiškas silpnybes, kurios jiems veikiai atleidžiamos. Šita sandora, įstengianti pakilti virš prietarų ir aistrų, jo kūrybą paverčia jėgos ir giedros šaltiniu, nors joje daug tamsių pusių. „Pastebėjau,— sako Alenas,— kad, norint susidaryti teisingą nuomonę apie žmones, reikia mylėti juos ta atšiauria meile, kurios moko mus Balzakas."

---

[238] André Wurmser. *La Comédie inhumaine*, p. 687—690.

[239] Balzac. *Lettre à Hippolyte Castille (La Semaine, 11 octobre* 1846).

KETVIRTA DALIS

GULBĖS GIESMĖ

Nuo moters glamonių apmiršta Mūza ir palūžta laukinė, brutali darbininko jėga.

Balzakas

XXXI

TANTALO KANČIOS

Aš niekad nebūnu vienas — tu nuolat mano mintyse, manyje, kaip mano širdgėla, darbas ir kraujas.

Balzakas

Išsiskyrimas meilei kristalizuotis padeda tol, kol gajūs prisiminimai; ilgesnis išsiskyrimas kartais atima iš meilės visą jos esmę. 1841 metais Balzakas tebekalbėjo penkis ar šešis kartus per metus Evos litaniją, siuntinėjo jai savo knygas ir rašė ne be tam tikro apdairumo, nes ponas Hanskis galėjo paprašyti parodyti jam korespondenciją. Ponia Hanska skaitė knygas ir laiškus, atsakinėjo su labai ilgais protarpiais (kartą per pusę metų, kartą per dešimt mėnesių) ir tarytum nutolo nuo Balzako protu ir širdimi. Labiau negu meilužiu, tapusiu beveik legenda, ji rūpinosi savo dievinamos dukters Anos auklėjimu; norėjo, kad mergaitė būtų labai pamaldi, ir skaitė su ja Masijoną ir šventą Pranciškų Salietį*. Balzakas su liūdesiu jautė, kad Svetimšalė vis labiau grimzta į nepasiekiamus tolius. „Nesuprantu, kodėl tylite. Tiek dienų laukiau atsakymo..."[1] Sunerimęs kreipėsi į aiškiaregę, paskui į „labai garsų burtininką", Baltazarą, kuris jam pasakė, kad jo gyvenimas iki šiol buvęs ilga pergalinga kova ir kad po pusantro mėnesio jis gausiąs laišką, kuris pakeisiąs jo gyvenimą.

Burtininkai ne visada klysta. 1842 metų sausio 5 dieną iš Ukrainos atėjo laiškas su juodu antspaudu. 1841-ųjų lapkričio 10-ąją mirė Vaclavas Hanskis. Balzakas buvo džiugiai sukrėstas, bet našlei parašė taip korektiškai, kaip galėjo:

[1] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 560.

„O aš, mano brangiausia, dievinama Eva, nors šis faktas ir leidžia pasiekti man tikslą, kurio taip karštai trokštu jau beveik dešimt metų, galiu jūsų ir Dievo akivaizdoje ramia sąžine prisipažinti, kad mano širdyje niekad nėra buvę nieko kito, kaip visiškas nuolankumas, ir kad aš žiauriausiomis savo gyvenimo akimirkomis nesu susitepęs sielos nelabais linkėjimais. Tačiau kai kurių nevalingų impulsų nuslopinti neįmanoma. Ne sykį sau sakiau: „Kaip lengva būtų gyventi su j a!" Juk negalima išsergėti tikėjimo, širdies, visos savo būtybės praradus viltį. Šitie du motyvai, kuriuos Bažnyčia paverčia dorybėmis, palaikė mane kovoje. Bet aš suprantu tą gailestį, kurį reiškiate savo laiške..."[2]

Tačiau jisai — žmogus, kuris tiek daug nuspėdavo,— nenuspėjo, kad Eva nuoširdžiai gailauja seno savo vyro. Jis buvo jai rūpestingas globėjas, supratus vyras. Jam mirus, jos laukė baisūs sunkumai. Dvaro reikalai neklestėjo, toli gražu ne! Pagal jungtuvių sutartį ponas Hanskis paliko žmonai iki gyvos galvos valdyti turtą, bet jo giminės protestavo. Vienas grėsmingas dėdė, kurį Balzakas buvo pavadinęs „dėde Tamerlanu", savotiškas Grandė feodalas, tuoj pat pasipriešino valdymo teisių patvirtinimui. Rusijos imperatorius nemėgo ukrainiečių ir lenkų bajorijos. Užteko neapdairaus žingsnio, kad ponia Hanska patektų į nemalonę ir viską prarastų. Taigi tegul Balzakas (rašė ji) jokiu būdu nevažiuoja. Jo atvykimas ne laiku baisiausiai įsiutintų šeimą ir carą.

Ji su nerimu klausė Balzaką, kur yra laiškai, kuriuos jam buvo parašiusi. Ar būsianti saugi šita gausi korespondencija, jei staiga mirtų jos adresatas? Jis prisiekė, kad ant dėžutės su jos laiškais užlipinęs raštelį, skirtą seseriai Lorai, kuriame paliepęs „sumesti į ugnį viską, nieko neperžiūrėjus". Bet kam taip nerimauti, jei niekas nebeturi teisės pavyduliauti? Nuo šiol jų gyvenimas būsiąs labai paprastas; jie baigsią jį kaip Filemonas ir Baukidė*. Du seni žilaplaukiai — vyras ir žmona,— dieviną vienas kitą, sėdį prie židinio... „Jis jau verkė, tik pagalvojęs apie šitą

---

[2] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. I, p. 671.

palaimą." Ko ji bijanti? Kad turėsianti dalytis su juo vargą? Ne, jis baigęs vieną po kito tiek veikalų, jog dabar galįs leistis savo paties lėšomis keturių mėnesių kelionėn į Rusiją. Suteiksiąs jai vedybomis daugiau negu šlovę. Kad taptų trijų akademijų nariu, būtų išrinktas deputatu, jam tetrūkstą „materialinės nepriklausomybės"; ją įsigysiąs darbu.

Bet tą 1842 metų sausio mėnesį, pirmaisiais Evos našlystės metais, jis dirbo mažai ir blogai, nors buvo įsipareigojęs sutartimis, nes Eva lemiamu jųdviejų gyvenimo momentu, Eva, išsivadavusi iš bet kokios kontrolės, nedavė apie save jokios žinios! „Greitai bus mėnuo, kai gavau jūsų palaimingą laišką. Nejaugi per visą šitą mėnesį man neparašysite?.."[3] Palaimingą laišką... Ji tikriausiai pagalvojo, kad jis stokoja takto. Jau patarinėja jai, tarsi būtų jos vyras, kaip tvarkyti paveldėtą turtą: tegul ji ištekina kuo greičiau Aną (kuriai tada ką tik buvo sukakę keturiolika metų) už „vyro su galva, o svarbiausia — turtingo vyro" ir už tam tikrą sutartą sumą teperleidžia savo teisę naudotis turtu ir pajamomis dukteriai, šiaip ar taip, viso turto savininkei.

Kol paštas neatnešė žinių, Onorė nerimastavo; bet kai vasario 21 dieną lauktasis laiškas atėjo, jis nustėro. „Su ledine ramybe" Svetimšalė pranešė: „Jūs laisvas". Nė žodžio apie santuoką; ji ketinanti pasiaukoti vienturtės dukters auklėjimui. Baisioji tetulė Rozalija įspėjusi ją saugotis prancūzų: „Paryžius? Niekada!" Tetulė Rozalija (beje, ne tikra teta, o giminaitė) turėjo dėl ko neapkęsti ir bijoti Prancūzijos. Jos motinai, kunigaikštienei Liubomirskai, 1794 metais ten buvo nukirsta galva, ir pačios tetulės Rozalijos atmintyje tebebuvo gyvas žiaurus prisiminimas keleto savaičių, praleistų Teroro kalėjimuose. Bet svarbiausia — šita išdidi šeima smerkė „vulgarų" romaną. Vyresnioji Evos sesuo, Karolina Sobanska, taip pat turėjo meilužių, bet Puškinas, kilęs iš tikros ir senos rusų bajorijos, atrodė priimtinesnis negu Balzakas, buržua ir bohemos atstovas,— Ževuskių nuomone, bjauriausias derinys.

---

[3] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 7.

Jei ponia Hanska būtų pasakiusi: „Gyvenu ta pačia viltimi kaip jūs, bet reikia palaukti metus ar dvejus", Balzakas būtų nulenkęs galvą. „Nesavanaudiškumas, pasiaukojimas, tikėjimas, pastovumas — štai keturi kertiniai mano charakterio akmenys, o tarp tų kertinių akmenų — švelnumas ir tyriausias gerumas... Tad po šito žiauraus laiško aš lauksiu... Visada slapčia galvojau, kad Petrarka pranoksta Laurą. Jei Hugas de Sadas* būtų palikęs jai laisvas rankas, ji būtų sugalvojusi, dėl ko atstumti „Sonetų" autorių: būtų rėmusis globos motyvais nelyginant kokiais voratinkliais, kurių siūlelius būtų pavaizdavusi bronzinius, ir būtų šaukusi šeimos tarybas..."[4] Laiškų tonas darėsi gaižus; meilužiui, būsimam vyrui, buvo suduota nemaža skaudžių smūgių.

Ką ji galinti jam prikišti? 1835 metais Vienoje jam pasakiusi: „Su niekuo nesusiriškite. Man reikia tik jūsų pastovumo ir visos jūsų širdies". Šito nurodymo laikytis, sakė jis, jam buvę lengviau, negu ji maniusi. Vienam kvailiui, kuris jį paklausęs apie tariamus jo meilės nuotykius, jis atsakęs štai ką:

„Gerbiamas pone, pasakiau aš, šiais metais parašiau dvylika tomų ir dešimt pjesių veiksmų; tai reiškia, kad iš trijų šimtų šešiasdešimt penkių naktų, kurias dovanojo mums Dievas, prie rašomojo stalo praleidau tris šimtus. Na, o 1841-ieji visais atžvilgiais panašūs į dešimt ankstesnių metų. Anaiptol neneigiu, kad moterys įsimylėdavo įsivaizduojamą poną de Balzaką, bet neprieidavo ligi storo papūtžandžio kareivio, kuris turi garbės atsakyti į jūsų laišką. Tačiau visos moterys (kilmingiausios ir kukliausios, kunigaikštienės ir grizetės) nori, kad dėmesys būtų skiriamas tik joms; ima maištauti ir nė dešimt dienų nepakenčia vyro, atsidėjusio grandioziškiausiam darbui. Štai kodėl visos moterys myli kvailius. Kvailys atiduoda joms visą savo laiką ir įrodo, kad jos yra mylimos, dėmesį skirdamas tik joms. Kai genialus žmogus atiduoda joms savo širdį, turtą, bet neatiduoda savo laiko, kilniausioji iš jų nepatikės, kad jis myli ją"[5].

---

[4] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 12—13.

[5] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 15.

Taip, „jautriausias pasaulio žmogus" po Loros de Berni mirties gyvenęs „širdies ir geismų vienatvėje". Tiesa, akimirką tikėjęsis, kad rasiąs truputėlį ramybės ir švelnumo šalia ponios Viskonti, bet čia jo laukęs (kaip tvirtino jis) nusivylimas, toks pat žiaurus kaip tas, kurį patyręs per markizę de Kastri. Beje, jis neieškąs meilužių, norįs vedybų, tvirtos sąjungos, tikėti gyvenimu ir mirti kartu. „Maldauju, pagalvokite apie štai ką: jums prieš akis dar visas gyvenimas..."[6]

Tada jis rašė jai nepaprastai gražius meilės laiškus ir buvo nuoširdus. Didieji romanistai įsitraukia į savo pačių žaidimą. Ar galėjo tikėti ji jo nuoširdumu? Žinojo, kad tikėjimas ir pastovumas ne visada buvo „kertiniai šito charakterio akmenys". Netekusi paramos po vyro mirties, ji turėjo paisyti sukilusios prieš „nelygią santuoką" šeimos nuomonės; labiausiai bijojo, kad iš jos atimsią dukterį, jeigu antrąsyk ištekėsianti; jei atplėštų nuo dukters, ji neišgyventų; pagaliau ji senstelėjusi nuo Vienos laikų ir po septynerių metų nesanti tikra, ar dar patiksianti savo mylimajam, kuris, atrodo, vis toks pat karštas ir goslus. Iš atsargumo pasiuntė jam neseniai pieštuku pieštą savo profilį. „Tikrai, siųsdama savo portretą, mano brangiausia Eva, jūs koketuojate, nes atrodote kaip jauna mergaitė."[7]

Pagrindinė nesusipratimo priežastis: Balzakas, taip gerai pažįstąs prancūzų visuomenę, neįsivaizdavo sudėtingo slavų pasaulio. Ukrainoje lenkai kentė sunkią priespaudą ir kaip maištaujantys caro valdiniai, ir kaip Romos katalikai. Kijevo generalgubernatorius elgėsi kaip absoliutus valdovas ir, įvykus konfliktui, galėjo paprastu įsaku užareštuoti visą palikimą. O Kijevo teismas atsisakė pripažinti galiojančiu testamentą, tokį palankų našlei. Šioji padavė apeliaciją Senatui ir per šią instanciją — carui. Visai suglumusi Eva, žinodama, kad jai lieka pasikliauti tik broliu, generolu Adamu Ževuskiu, caro adjutantu, gyvenančiu caro rūmuose, išvyko į Sankt Peterburgą savo bylos ginti. Balzakas pritarė kelionei:

---

[6] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 21.

[7] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 109.

„Važiuokite į Sankt Peterburgą ir sukaupkite visą išmanymą, visas pastangas, kad laimėtumėte šią bylą. Griebkitės visko: pasimatykite su caru, pasinaudokite, jei įmanoma, brolio ir brolienės įtaka. Visa, ką rašėte šiuo reikalu, labai protinga". Jis pats pasiruošęs ją paremti. „Jei neprieštarausite, pasidarysiu rusu ir atvažiuosiu prašyti carą leidimo, reikalingo mūsų santuokai. Tai ne taip jau kvaila!.."[8]

Pasidaryti rusu! Kodėl tas rašytojas, tikrų tikriausias prancūzas, staiga pasibalnoja šią naują keistą chimerą? Prancūzijoje jis ką tik išgyveno sunkiausią nesėkmę. Paskutinius dvejus metus vylėsi greitai praturtėti iš teatro. Hugo jam išskaičiavo paslaugiai, „salsvai kaip tėtušis Grandė ir tiksliai kaip Apskaitos rūmų valdininkas finansinius dramaturgijos privalumus". Balzakas godžiai klausėsi. Jis įteikė Odeono teatrui komediją, parašytą ispaniška maniera, pilną teigiamybių,— „Kinolos gudrybės". Joje piešiamos Alfonso Fontanareso (ispano, kuris prieš Fultoną* išrado garlaivį) kančios ir jo tarno Kinolos, savotiško Figaro, klastos. Balzakas perskaitė pjesę aktoriams, tikriau sakant, nuostabiai perskaitė keturis pirmus veiksmus. Paskui būsimiems vaidmenų atlikėjams pranešė, kad penktas veiksmas dar neparašytas, bet tuoj jį papasakosiąs. Improvizacija nepavyko; išvargęs autorius susipainiojo. Kai jis baigė, Mari Dorval, kuria jis pasikliovė, pareiškė, kad vaidmens čia sau nematanti.

Balzakas — Mari Dorval:

„Kai parašiau jums, brangioji Faustina[9], apie sąlygas, kurias išplėšiau iš Antrojo teatro* bendrovės, Merlis man pasakė porą žodžių, dėl kurių ir rašau šį laišką[10]... „Man r o d o s,— tarė Merlis,— p o n i a D o r v a l n e s u t i k s n e s u s i p a ž i n u s i s u v a i d m e n i u!" Tai atidėtų sprendimą, iki jūs sugrįšite, dešimčiai dienų. Jei nepasitikite manim taip, kaip aš pasitikiu jumis, būtų beprasmiška laukti, nes j i e Odeone laukti negali...

Taigi prašau parašyti, ar sutinkate su mano sąlygomis,

---

[8] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 25.

[9] F a u s t i n a B r a n k a d o r i — jo pjesės „Kinolos gudrybės" veikėja. Balzakas norėjo, kad ją vaidintų Mari Dorval.

[10] Žanas Tusenas Merlis buvo Mari Dorval vyras.

ir jeigu pjesė susilauks sėkmės, ar vaidinsite joje, kol truks sėkmė. Būkite ištikima man! Jei turėčiau galvoje jūsų širdį, nebūčiau toks mulkis — šito nesakyčiau, bet turiu galvoje jūsų talentą.

Apskritai jūs uždirbsite apie 10 000 frankų, jei bus labai didelis pasisekimas, jei surinksime vidutiniškai 2500 frankų už šimtą spektaklių. O jei sužlugsime, grįšite pas olandus, apie kuriuos man kalbėjo Merlis... Šis reikalas negali likti pakibęs ore. Tad laukiu iš jūsų keleto žodžių. Rašykite man: Rišelje gatvė Nr. 112.

Esate man sakiusi: „Eisiu su jumis visur, kur jūs eisite", ir aš pasiklioviau jūsų žodžiais, kuriuos man davė ne kokia salonų dama, o čigonė, ir, kaip matote, išrūpinau jums puikias sąlygas. Siunčiu tūkstančius linkėjimų"[11].

Nors iš pjesės skaitymo nieko doro neišėjo, nors Mari Dorval atsimetė, Odeono direktorius Lirė pjesę priėmė, išgyrė, kalbėjo apie Kalderoną, Lopė de Vegą ir paskelbė, kad tuojau prasidėsiančios repeticijos. Balzakas iškėlė reikalavimus; jie buvo absurdiški. Jokių klakerių. Visus pirmų trijų spektaklių bilietus atiduoti jo žinion — pats juos parduosiąs.

„Noriu, kad parteryje sėdėtų tik švento Liudviko ordino kavalieriai... Pirmose eilėse — tik Prancūzijos perai. Benuaruose — ambasadoriai. Beletaže — deputatai ir aukštieji Valstybės pareigūnai.

— O antrame aukšte?

— Didieji finansininkai.

— Trečiame?

— Turtingi, rinktiniai buržua.

— Taip, o kur padėsite žurnalistus?

— Nusipirks bilietus, jei bilietų liks... bet neliks..."[12]

Po „Prarastų iliuzijų" tarp žurnalistų ir Balzako ėjo negailestingas karas. „Jie nori nuimti man skalpą,— sakė jis,— o aš noriu gerti vyną iš jų kiaušų". Pjesės premjerą

---

[11] Neskelbtas laiškas. Fransiso Ambriero (*Ambrière) kolekcija.*

[12] *Léon Gozlan. Balzac chez lui,* p. 125—127 (*Paris, Michel Lévy,* 1863).

jis vaizdavosi kaip romano sceną: prašmatniausia, kokios dar nematė Paryžius, salė; dramaturgo triumfas, triumfas salonuose ir finansinė sėkmė. Jis ne tik pardavinėjo bilietus, bet ir begėdiškai jais spekuliavo:

„Kai kas nors ateidavo nusipirkti bilieto į pirmo aukšto ložę, jis atsakydavo pro kasos langelį: „Per vėlu! Per vėlu! Paskutinė ložė parduota kunigaikštienei Augustinai Augustini iš Modenos".— „Bet, ponas de Balzakai, mes pasirengę mokėti pašėlusius pinigus!.." — „Pašėlusius ar pasiutusius, vis tiek negausite ložės pirmame aukšte, nes jau viskas parduota!" Ir pirkėjas atsitraukdavo nuo langelio negavęs ložės. Bet šitas žaidimas sekėsi tik pirmomis bilietų pardavimo dienomis; žmonės mokėjo labai brangiai už vietas, gautas su dideliu vargu. Tačiau kitomis dienomis norai apmalšo. Viskas apmalšta šiame pasaulyje; atsipyko net kliūtys; atsipyko, ir paskutinę savaitę prieš pirmą spektaklį Balzakas džiaugėsi galėdamas parduoti teatro nustatyta kaina, ką iš pradžių svajojo parduoti pasakiškom kainom, kurias išpūtė laki jo vaizduotė..."[13]

1842 metų kovo 19 dieną pjesė pagaliau buvo suvaidinta beveik tuščiai salei. Dėl šitokių manevrų įširdę paryžiečiai nutarė į spektaklį neiti. Negausūs žiūrovai lojo, kiauksėjo, žvengė. Tai buvo katastrofa. „Veltui ponas de Balzakas,— rašė kritikas Ipolitas Liuka,— atidavė paties pasirinktai publikai (labai aukšta kaina) didžiausią salės dalį: visuotinis jausmas pakėlė protestą dėl literatūros, kurią įžeidė vienas žymiausių jos atstovų."[14] Iš teisybės buvo įžeista ne literatūra, o ponas Ipolitas Liuka.

Balzakas — poniai Hanskai 1842 metų balandžio 8 dieną: „Kinola" tapo atmintinos kovos objektu, panašios į tą, kuri įvyko dėl „Ernani"*. Per septynis spektaklius iš eilės publika švilpė nuo pradžios iki galo, nesiteikdama klausytis pjesės. Šiandien bus suvaidintas septynioliktas spektaklis, ir į Odeono kasą plaukia pinigai..."[15] Labai nedideli pinigai: „Kinola" neduos man nė 5000 frankų...

---

[13] *Léon Gozlan. Balzac chez lui*, p. 129 (*Paris, Michel Lévy*, 1863).

[14] *Léon Gozlan. Balzac chez lui*, p. 141.

[15] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 22—23.

Visi mano priešai — o jų buvo aibė — užgriuvo mane... Visi laikraščiai, išskyrus du, per kits kitą šoko manęs koneveikti, o pjesės šmeižti"[16].

Išties teatras neatitiko jo polinkių, ir kas žino, gal šita pragaištis buvo pačios apvaizdos siųsta. Balzakas grįžo prie įprastinio savo darbo, „kad galėtų gyventi, kad vykdytų sutartis", kaip sakė jis; o iš tikrųjų todėl, kad jis kūrė nuostabius romanus, kaip obelis veda obuolius. „Žodžiu, darysiu, ką darau jau penkiolika metų: pasinersiu į darbo pragarmę, į kūrybą, kuri turi tą privalumą, kad per jos kančias užmirštate kitas kančias. Turiu per mėnesį sukrapštyti, savo plunksnos padedamas, trylika tūkstančių frankų."[17] Jis ne tik neprisipažįsta, kokį malonumą teikia jam jo menas, bet ir vaizduoja save katorgininku: „Kurti, visą laiką kurti! Net pats Dievas kūrė tik šešias dienas!.. "[18] Jis trokšta —visai nuoširdžiai — skirtis su šiuo pjudomo kūrėjo gyvenimu, įsitaisyti kokiame nuošaliame Prancūzijos ar Rusijos kampelyje su savo mylimąja ir nieko nebegirdėti nei apie kreditorius, nei apie leidėjus. Šiame šauksme justi tikra neviltis, bet ką veiks jis tame „nuošaliame kampelyje"? Vėl dirbs. Vis dėlto darbo ritmas pernelyg greitas, net jam. „Vakar baigiau „Kelionę „gegute"[19]... baigiu „Alberą Savariusą"; iš manęs visu balsu reikalauja „Kaimiečių", o *La Presse* prašo „Dviejų brolių"[20] pabaigos; jo pradžia pasirodė prieš dvejus metus. Gali galvą pamesti!.."[21]

Bet galvos jis nepametė ir darbo, jeigu nebuvo baigtas, nedėjo šalin. Temą „Kelionei „gegute" („Pirmieji gyvenimo žingsniai") jam pakišo sesuo Lora, tikriau sakant, jo dukterėčios Sofi ir Valentina Siurvil. Jis visada domėjosi, kaip joms sekasi mokslas; prašydavo parodyti savo rašinius. Kai jos nusipelnydavo kokią dėdės pagyrą, jis saky-

---

[16] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 22—23.
[17] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 34.
[18] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 37.
[19] Vėliau pavadinta „Pirmieji gyvenimo žingsniai".
[20] Vėliau pavadinta „Viengungio ūkis".
[21] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 39.

davo, kad „tokios garsenybės kaip jis“[22] pritarimas atlyginąs joms už vargą. Dar didesnė būsianti joms garbė, kai jis apdorosiąs kokią nors jų temą. „Pirmiesiems gyvenimo žingsniams“ jis panaudojo trumpą noveliukę, kurią buvo parašiusi Lora pagal dukterų apsakymėlį (vėliau ji paskelbė pradinį jos variantą).

Noveliukėje pasakojama apie jaunuolius, važiuojančius diližanu; jie mano galį nebaudžiami traukti per dantį savo kelionės draugus; nežinodami, kad keliauja su įtakingu žmogumi, kuris gali sužlugdyti jų ateitį, jie pasirenka jį neatsargių savo šnekų objektu. Pirmuosius gyvenimo žingsnius žengia Oskaras Jusonas, jaunuolis pagyrūnas, kuris iš kvailumo ir iš tuštybės vienu gaistu susigadina karjerą. Balzakas geltonsnapis turėjo Oskaro bruožų; turi jų kiekvienas jaunuolis. Šitam pamokomam apsakymui Balzakas suteikia didesnę apimtį, įtraukdamas į jį veikėjus, kurių likimas mums pažįstamas: grafą de Serizi, Prancūzijos perą, advokatą Derošą, dailininką Žozefą Brido. Blanki Loros noveliukė, papildyta turtinga praeitimi, įgijo visai kitą reikšmę. Be to, Balzakas pasinaudojo istorija. Visų šių žmonių gyvenimus susieja svarbūs istoriniai įvykiai. Balzakui puikiai pasitarnavo ta aplinkybė, kad jis buvo gimęs 1799 metais. Jis gerai pažinojo tris santvarkas, ir staiga, tarsi prožektoriumi, nušviesdavo ne tik praeitį, bet ir ateitį. Paslaugos, padarytos sunkiais laikais, paaiškina — apie tai puikiai nutuokė Bernaras Fransua — stulbinantį atlaidumą. Valdytojo Moro tėvas Revoliucijos laikais išgelbėjo Serizi šeimos turtus; todėl grafas leidžia jo sūnui, beveik nebaudžiamam, apvaginėti save. Vėliau, 1830 metais, Oskaras Jusonas dalyvaus liepos mėnesio mūšiuose, paskui neteks rankos Alžyre. Herojus atpirks melagio nuodėmes. Romanistas privalo į savo žaidimą įtraukti Klio*.

Šitą knygą Balzakas paskyrė Lorai: Puikiam ir kukliam protui, kuris įkvėpė man šitos „Scenos“ temą. Su pagarba — Brolis. Iš teisybės šis trumpas apsakymas visų pirma vertingas kaip

---

[22] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 355, f. 57—58.— *Marie—Jeanne Dubry. Balzac. Un début dans la vie, p. 40 (Paris, Centre de Documentation universitaire,* 1953).

vienas statomo paminklo akmenų, bet tai įdomus, meistriškai apdorotas kapitelis, ir kaip Balzako moralės kodeksas: „Darbas, sąžiningumas, kuklumas". Oskaras sužino — truputį per vėlai,— kad šituose trijuose žodžiuose slypi sėkmės paslaptis. Darbe Balzakas galėjo varžytis su bet kuo; į sąžiningumą turėjo savo požiūrį; kuklumo jam buvo pašykštėta.

Oskaras Jusonas turėjo bruožų, būdingų jaunajam Balzakui, kuris „išsišokdavo" Loros de Berni namuose; „Albere Savariuse" išvedamas į sceną subrendęs Balzakas. Tai (kaip „Luji Lamberas", „Slėnio lelija" ir keletas novelių) vienas iš glaudžiausiai su asmeniniu autoriaus gyvenimu susijusių prasimanymų. Architektas viduramžiais statydavo katedrą vadovaudamasis tik meno dėsniais, bet kartais atvaizduodavo save, kaip donatorių, kuriame nors vitraže. Iš tikrųjų Alberas Savariusas — pats Balzakas, koks buvo 1842 metais, Balzakas, sielvartingais žodžiais kreipiąsis į Svetimšalę: „Tarp tūkstančių kančių, kurias sukėlė iš naujo įsiliepsnojusi kova, širdį man pervėrė mintis: „O jeigu jai pakyrėjo!" ir mane įskaudino labiau negu visi į mane mėtomi akmenys... Mano gyvenime yra kitas, nuostabus gyvenimas, bet man nelemta turėti kito patikėtinio, tik šitą popieriaus lapą..."[23] Nelemta turėti kito patikėtinio? Kur tau, jis turi nuolankiausią iš visų patikėtinių — romaną.

„O jeigu jai pakyrėjo..." — štai „Albero Savariuso" tema. Patyręs daug skaudžių nusivylimų, vienas genialus ir garbėtroška žmogus apsigyvena Bezansone, slėpiningame mieste, kurį Balzakas, kaip tiktai jis galėjo, perprato per keletą valandų, atvažiavęs pirkti čia popieriaus 1833-iųjų rugsėjo 24 dieną. Savariuso portretas — paties autoriaus, sulaukusio keturiasdešimt trejų metų, portretas, toks, kokį jis tada matė save: „Įspūdinga galva: juodi, jau žilstelėję plaukai — su tokiais plaukais vaizduojami mūsų paveiksluose šventi Petrai ir šventi Povilai,— krintantys tankiomis blizgančiomis garbanomis, bet šiurkštūs it ašutai; kaklas baltas ir apvalainas kaip moters; kakta įstabi, perskirta tos galingos vagos, kurią didžių vyrų kaktose įrėžia didūs sumanymai, didžios mintys, gilūs apmąstymai..."[24]

---

[23] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 34—35.
[24] *Balzac. Albert Savarus* („*Pléiade*", t. I, p. 767).

Alberas beprotiškai myli kilmingą italę, kunigaikštienę d'Argajolo, buvusią kunigaikštytę Soderini. Kad galėtų pasiūlyti jai deramą padėtį, stengiasi prasiveržti į politikos viršūnes. Jis puikus advokatas ir palenkia į save Bezansoną; perpranta sudėtingą jo visuomenę, įsigyja protingo generalinio vikaro paramą, susidraugauja su juo ir jau pasiektų tikslą, jei, savo nelaimei, neįkvėptų grynai įsikalbėtos meilės vienai jaunai bezansonietei, Rozali de Vatvil, kurią sudomino mįslingo jo gyvenimo paslaptis. Niekinama Albero, kuris net nepastebi jos, atšiauri, užsispyrusi, paslaptinga mergina atsikeršija nutverdama advokato laiškus ir suklastodama jo rašyseną, kad atskirtų jį nuo gražuolės italės našlės. Ši iš apmaudo skubiai išteka už kunigaikščio de Retorė. Savariusas iš nevilties įstoja į Grand Šartrezės vienuolyną — tylos karalystę. Jis per daug nuvargęs ir nieko nebegeidžia, visko atsižada ir atsiduoda į vienuolyno vyresniojo rankas. *Fuge, tace, late*[25]. Balzakas mėgsta piešti tokias staigias žūtis, kai žmogus gyvenime praranda viską. Kiek kartų nevilties akimirkomis jis pats geidavo tokio galo!

Romanas apie Savariusą yra užšifruotas kreipimasis, kurį lengva suprasti, į Evą Hanską: „Esu visiškai išsekęs; jei netekčiau jūsų, vienaip ar kitaip nerčiau į dugną..." Laiškuose Evai Balzakas neslepia savo dvasinės giminystės su romano herojumi. Šita meilė prasideda Šveicarijoje — iš šventos pagarbos brangiems prisiminimams. Mylimieji susitinka Ženevoje, bet „aš nenoriu, kad kunigaikštienė Gandolfini apsistotų pas poną Mirabo, nes atsirastų pasaulyje žmonių, kurie tai palaikytų nusikaltimu..."[26] Juo labiau ne Diodačio viloje. Viskas būtų pernelyg aišku, be to, kai jis išgirsta šituos keturis skiemenis, jam ima daužytis širdis. Kaip ir Balzakui, Savariusui visada prieš akis stovi jo Svetimšalės portretas ir jos rūmai. Žiaurioji mergina, kuri išskiria mylimuosius, vadinasi Rozalija, kaip pražūtingoji tetulė Ževuska. Šioje knygoje viskas padeda autoriui varyti iš savęs juoduosius velnius.

Romane yra ir antra tema; ją Balzakas nurodė poniai Hanskai:

---

[25] Bėk, tylėk, kentėk. (*Lot.*)
[26] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 40.

„Noriu įdėti į pirmą savo „Žmogiškosios komedijos" tomą svarbią pamoką V y r u i, neįtraukdamas pamokos M o t e r i a i; noriu parodyti, kaip, siekdami per didelio tikslo socialiniame gyvenime ir alindami širdį bei protą, mes galų gale atsibodime tuo, kas iš pradžių buvo gyvenimo prasmė. Tai bus „Luji Lamberas", tik kitos formos."[27]

Pamoka pravarti Alberui Savariusui, kaip ir Balzakui, kuris kartkartėmis prikaišioja sau už per plačią savo gyvenimo programą. Kam norėti visko? „Jėgų ir galios man teliko tiek, kad būčiau laimingas, ir jei laimei nepavyks vainikuoti man galvos rožių vainiku... virsiu rakandu... Pasiekti tikslą, išleidžiant paskutinį atodūsį, kaip antikinis žygūnas... Nebeišgalėti džiaugtis, kai įsigijai teisę būti laimingas gyvenime!.. Ak, kiek žmonių susilaukė tokio likimo!.."[28] Taip byloja Alberas. Onorė, jo kūrėjas, jam pritaria: „Bijau, kad būsiu tik tuščias maišas, kai mane aplankys laimė".

Įspėjimas Svetimšalei, bet ji, regis, nesuprato nei pamokos, nei romano. „Stebiuosi, kad jums nepatiko „Alberas Savariusas",— liūdnai rašo Balzakas. Tiesa, kunigaikštienėje Gandolfini ji galėjo įžiūrėti kai kuriuos grafienės Gvidoboni bruožus; be to, jos vyras (Emilijus Gandolfinis) vadinasi tuo pat vardu kaip grafas. Ar dėl šitos, ar dėl kitos priežasties ji kritikavo šią knygą, tokią brangią autoriui. Sakė, kad tai „vyriškas kūrinys". Ji neklydo. Tai buvo gąstaujančio architekto kūrinys, architekto, kuris atsiduria vidur didžiausių statybų; žino, kiek daug statyti dar jis turės, kad užbaigtų savo rūmus; mato, kaip kiekviena diena nusineša „dalelę jo asmeninio gyvenimo", jį trumpina; jaučia, kaip traukiasi liemenės kišenėlėje esanti šagrenės odos skiautė; svajoja mesti antžmogiškus savo užmojus ir pagaliau atsikvėpti po tiek darbų šalia motiniškų jausmų kupinos meilužės; ir bijo, kad jam pritrūks jėgų gyventi, jei, deja, ši viltis bus iš jo atimta.

---

[27] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 38.

[28] B a l z a c. *Albert Savarius* („*Pléiade*", t. I, p. 814—815).

XXXII

SUSITIKIMAS SANKT PETERBURGE

Viltis — tai atmintis ir geismas.

Balzakas

Kiekvieno žmogaus gyvenime būna ramybės laikotarpių. Tada laukiame kokio nors įvykio, nutarties; gyvenimas eina kaip ėjęs; gyvenimo džiaugsmas tarsi pakimba ore. Po Vaclavo Hanskio mirties Balzakas virto įsikūnijusiu laukimu. „Dabar aš labai nepasitikiu gyvenimu ir tuo, kas turi mane ištikti"[29],— rašė jis nuogąstaudamas savajai Evai. Ta arktinė meilė, snaudusi keletą mėnesių, vėl įsiliepsnojo, pakurstyta naujos vilties. Bet Balzaką buvo išsekinęs katorgiškas darbas: „Man be perstojo trūkčioja vokai, ir dėl to labai jaudinuosi, nes, rodos, tai pranašauja kažkokią nervinę ligą"[30]. Daktaras Nakaras, tikįs natūraliais gydymo metodais, dar kartą paguldė jį dviem savaitėm į lovą. „Pamanykite, išgulėti dvi savaites lovoje be jokio darbo! Ir tai skiriama man, žmogui, nė akimirkos nenustygstančiam vietoje! Todėl aš mėgavausi mąstydamas apie mus, kūriau projektus, planus, „mečiau kortas", kaip sako tie, kurie buria iš kortų."[31]

Gulėdamas lovoje, karščiuodamas, jis bandė vaizduotis nuostabią ateitį. Jo advokatas ir statytinis pirkėjas išsaugosią jam Žardi; jis viską įrengsiąs ten Evai. Truputis laiko, kantrybės ir pinigų — ir būsią galima jį paversti žavinga priebėga. „Žardi ir namas Paryžiuje, dvidešimt keturi tūkstančiai frankų valstybinės rentos — štai puikiausias pasaulyje gyvenimas, nes aš gausiu dar penkiolika tūkstančių frankų iš Akademijos; be to, mano plunksna, jei dirbsiu tik šešias valandas per dieną, duos man dvidešimt tūkstančių frankų per metus dar dešimtį metų, ir aš galėsiu sukaupti šiokį tokį kapitalą..."[32] Žmogus, kuriąs laimę miražų šalyje! Advokatas Gavo nė nemanė gelbėti

---

[29] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 66.

[30] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 85.

[31] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 86.

[32] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 85.

Žardi — priešingai, stengėsi gauti leidimą nuosavybę parduoti, šį sykį galutinai.

„Tai amžina prapultis, kaip sako advokatas, ir jis įsipareigoja surasti man ką nors geresnio už tuos pinigus, kuriuos gaus pardavęs... Jis mane iš tiesų nuoširdžiai myli... Tausoja mano savimeilę, kaip galėčiau tausoti ją pats; bet jis toks nepaslankus. Norėtų apmokėti kai kurias baisias skolas, nors aš jau moku siaubingas skolas iš pinigų, kuriuos skiriu savo pragyvenimui. Bet, norint uždirbti pinigų, reikia visą laiką kurti. Imu baimintis, kad neprarasčiau gebėjimo dirbti..."[33]

Šito jis be reikalo baiminosi. Nors jį kamavo nesėkmės ir ligos, jo produkcija tebebuvo gausi ir verta savo autoriaus. „Onorina", kurią jis tvirtino parašęs per tris dienas (mėgo šitaip pakoketuoti), buvo tyro tono ir drąsoko turinio novelė, tokia pat subtili, tokia pat žavi kaip „Pamesta moteris" ar „Ievos duktė". Onorina išsiskiria su vyru, garbiausiu iš vyrų, grafu Oktavu de Bovanu, ir išeina pas meilužį, niekingą žmogų, kuris kaipmat ją pameta. Ji gyvena viena ir bando manytis dirbtinėmis gėlėmis, nors jos vyras tebesvajoja, kad ji grįžtų pas jį. Bet Onorina jaučia fizinį bjaurėjimąsi juo ir pasirenka sunkų, vienišą gyvenimą, o ne karaliavimą salonuose, už kurį turėtų kęsti jo glamones. Vyras globoja ją iš tolo ir slapčia jai padeda, labai aukšta kaina supirkdamas jos daromas gėles. Oktavo meilėje Onorinai, tolimai ir užsispyrusiai, justi Balzako baiminimasis: jis geidžia Evos Hanskos ir nebežino, ar ji grįš pas jį. Jis aprašo jai,— tarpininku pasirinkęs Oktavą,— kupinas nerimasties savo naktis:

„Argi jūs galite matyti, kaip ramdau didžiausią nevilties skausmą gėrėdamasis miniatiūra, kurioje mano žvilgsnis atpažįsta jos veido ovalą, bučiuoja jos kaktą, šypseną lūpose; traukiu baltos jos odos aromatą ir beveik juntu, lyčiu pirštais juodas jos garbanas... Juk nematėte, kaip aš pašoku iš vilties, kaip rangausi, varstomas tūkstančio ne-

[33] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 131

vilties strėlių, kaip žingsniuoju per Paryžiaus purvą, nuovargiu slopindamas savo nekantrą... Kartais naktimis ausyse man skamba beprotybės žvangučiai; mane gąsdina tie staigūs perėjimai nuo silpnos vilties, kuri tarpais sušvyti ir virsta neviltimi, nubloškiančia mane taip žemai, jog žemiau žmogus ir negalėtų nukristi... Tris dienas, prieš atvykstant Marijai Luizai, Napoleonas Kompjene nekantraudamas raičiojosi savo vedybinėje lovoje... Visos didžiosios aistros vienodos. Meilėje aš poetas ir imperatorius!.."[34]

Novelė buvo graži ir liūdna. Tačiau Balzakas abejojo savo kūriniu. „Onorina" ne per blogiausia, bet stiliaus santūrumas kelia nerimą kol kas tik man; yra žmonių, kuriems jis atrodo puikus. O gal jis lėkštas?.."[35] Jis abejoja savimi todėl, kad yra žiauriai puolamas. Kritika blogai priima „Alberą Savariusą": „Stilius sunkus, rambus... trenkia nuovargiu". Naujasis laikraščio atkarpos dievas — Eženas Siu. Visa Prancūzija laukia „Paryžiaus paslapčių" tęsinio. *La Revue des Deux Mondes* kritikas rašo, kad „Luji Lambero" ir „Eugenijos Grandė" autorius jau suseno. Tai neteisinga iki juokingumo. Nejaugi galėjo susenti protas, brandinąs bemaž tuo pačiu metu „Prarastų iliuzijų" pabaigą, „Provincijos Mūzą", „Esterą", arba „Torpiję", „Išvirkštinę nūdienės istorijos pusę"? Ir visa tai sukuriama dalimis, greitosiom, nes *Le Musée des Familles* ar koks kitas laikraštis reikalauja rankraščio, o autorius turi lėkti į Lanji ir čia, provincijos spaustuvėje, du šimtus valandų per mėnesį skaityti „Žmogiškosios komedijos" korektūras. Nors į visas puses tąsomas, jis dešimt vienuolika kartų taiso savo tekstus, o to nedaro nei Diuma, nei Siu.

Jis gyvena kaip mūrininkas, kuris tuo pačiu metu statytų keturis ar penkis namus, ar kaip šachmatininkas, žaidžiąs išsyk dešimt partijų ir visas laimįs. Lyg niekur nieko vėl sėda rašyti romano, nutraukto prieš keletą metų. Pavyzdžiui, „Provincijos Mūza" jau seniai „šuto ant lėtos ug-

---

[34] *B a l z a c. Honorine* („*Pléiade*", t. II, p. 275—280).

[35] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 128.

nies" nematomame Balzako ugniakure. Iš pradžių, 1832-aisiais, buvo parašytas žiaurus apsakymas „Didžioji Bretešė". Paskui, apie 1837-uosius, „Provincijos gyvenimo scenose" — novelė „Didžioji Bretešė, arba Trys kerštai", kur pasakojama apie provincijos miestelyje, Sansere, gyvenančią dorybingą ir nepaguodžiamą neūžaugos žmoną, kurią myli karališkasis prokuroras; gąsdindami vargšelę, du paryžiečiai, gydytojas Bjanšonas ir žurnalistas Lusto, pasakoja tris baisias apgautų vyrų keršto istorijas. Balzakas panaudoja čia, bet nevisiškai, jam patikėtas audringas Karolinos Marbuti paslaptis; Limožą, kur gyveno „Mūza", Balzakas pakeitė Sanseru; šį mažą miestelį jis pažinojo iš savo draugo daktaro Emilio Renjo pasakojimų.

1843 metais jam į galvą šovė mintis „savaip perversti" Benžameno Konstano „Adolfą" ir pavaizduoti tą pačią dramą — kaip ji atrodo moteriai; tada jis ištraukia iš savo aksesuarų sandėlio Karoliną Marbuti ir padaro iš jos (su priemaišomis ir pakeitimais) „Provincijos Mūzą". Dina Pjedefer, kilusi iš protestantų šeimos (kaip Karolina), buvo tėvų išleista už turtingo vyro, nei žmogaus, nei vabzdžio,— nugeibėlio La Bodrė; jos namai tampa (kaip Karolinos) literatūriniu salonu, kur ji skaito savo eiles miestelio aukštuomenei, susižavėjusiai arba pasipiktinusiai. Dina, vėl kaip Karolina, nors apsupta daugybės garbintojų, ilgai buvo ištikima savo neūžaugai.

Vieną gražią dieną į Sanserą atvyksta, kaip kadaise Diupiuitrenas į Marbuti namus, būsimų rinkimų į parlamentą proga du vyrai, kilę iš Sansero ir tapę Paryžiuje įžymybėmis: gydytojas Orasas Bjanšonas ir žurnalistas Etjenas Lusto, pagyrų puodas, plepys ir tinginys. Dina, apakinta Lusto tauškalų, tampa jo meiluže ir, jam išvažiavus, pasijunta esanti nėščia. „Dinos charakteryje yra moteriško d o n k i c h o t i š k u m o, kuris nulemia jos likimą... Ji prarado dešimt metų, dėdamasi klajojančiu intelektualiniu riteriu... Tą pačią klaidą padaro ir meilėje..."[36] Pabėga į Paryžių, nusprendusi gyventi ten su Lusto, ir čia romanas darosi žiaurus. Kilniaširdė meilužė susiduria su žmogumi,

---

[36] *B a l z a c. La Muse du Départament* (*Notice de Maurice Bardèche. Oeuvres complètes*, t. VII, p. 68).

nevertu jos, kuris, susikvietęs grizečių ir plevėsų būrį, suvaidina Dinai farso sceną, kad jos atsikratytų. Iškilnioji Dina (kurią Lusto vadina Didina) tiki viskuo, nieko nesuvokia ir atsako į viską įstabiu pasiaukojimu. Bet kai po šešerių metų ji pagaliau perpranta savo meilužio lepšišką charakterį, atsisako — nes buvo skaičiusi „Adolfą" — vaidinti Elenoros vaidmenį*. Užuot aimanavusi, grįžta pas savo vabzdišką vyrą, kuris priima ją ir du su Lusto sugyventus sūnus. Šita knyga, gaiži ir stipri, rodo,— kas itin būdinga Balzakui,— kaip išsigimsta kiekviena meilė, nepaklūstanti visuomenės įstatymams.

Karoliną Marbuti „Provincijos Mūza" suerzino; ji su baime laukė, kokią reakciją sukels ši knyga Limože; ten, ko gero, kas nors pamanys, kad ir jinai slapta pagimdė pavainikius. Apšauks mažąsias jos mergytes Sando dukterimis. Ar nebus iš namų pasprukusi Mūza apkaltinta, kad išlaikanti Paryžiuje vyro pinigais antraeilį rašytoją? Nieko panašaus neįvyko. Limože mažai kas skaitė knygas.

Karoliną turėjo sujaudinti Didinos charakteris. Ši narsi moteris, įveikusi nesėkmę, išlieka padėties šeimininke ir, net nutraukusi santykius su Lusto, kilniai skuba jam į pagalbą, išlikusiam jai žmogumi, per kurį pažino „krauju pasruvusį geismo žvilgsnį". Kur tau! Karolina Marbuti nusprendė, kad reikia parašyti Klaros Briun slapyvardžiu — tarsi ginamąją kalbą — romaną „Dviprasmiška padėtis". Ji aprašo čia save dviem požiūriais: kaip provincialę, nusivylusią santuoka; kaip paryžietę, atitrūkusią nuo savo buržuazinės aplinkos. Kamilė, kurios vardu prisidengusi Karolina Marbuti vaizduoja pati save,— „moteris kaip reta". Paryžiuje ši provincialė įsigauna į literatūrinį pasaulį ir ten susipažįsta su Ulriku (Balzako antrininku), kurį toji autorė piešia be pasigailėjimo. „Išpopuliarėjęs ir pagarsėjęs, jis taip apsvaigo nuo vėlyvos sėkmės, jog nebeišmanė, kaip ja puikautis, ir jo svajoms, planams, lūkesčiams nebuvo nei galo, nei krašto, kaip ir jo nuomonei apie save. Šita tuštybė pavertė galų gale jį juokingu maniaku. Žadino jam nenatūralius poreikius... Ulrikas, genialus žmogus, žengė koja į koją su savo šimtmečiu. Jam viską suprasti padėjo auksas; jis viską matavo auksu, visko pradžia laikė auksą. Bet iš naivumo tai prisipažindavo... todėl turėjo

daug priešų..."[37] Už šį romaną, išėjusį 1842 metais, Karolina (tapusi Klara Briun) užmokėjo draugyste visų tų, kurie, atpažinę, save šitoje negailestingoje knygoje, buvo įžeisti. Ji daugiau nepasimatė su Balzaku. Net prarado jai skirtą dedikaciją apsakyme „Grenadjerė". Tačiau iškilniai Didinai skaitytojai tebejaučia pagarbą. Portretas visa galva pranoksta modelį. Dar niekad Balzako meistriškumas nebuvo taip suklestėjęs. Bet...

Bet jam į sielą tada įsigauna nepasitenkinimas ir beribis nuovargis. Kadaise jis rašė: „Mano veikalai — didieji mano gyvenimo įvykiai". Dabar viskas keistai apsiverčia. Literatūrinei kūrybai skiriamas nebe visas jo gyvenimas; jį, kartoja jis Svetimšalei, užvaldė širdis, troškimas pažinti jausmą, tokį karštą kaip jo jausmas, įstabiai gražių akimirkų prisiminimas: „Man vėl vaidenasi takelis į Diodačio vilą ar akmenėliai sodo alėjoje prie pono Mirabo namo, kur mudu vaikštinėjome; prisimenu ypatingą balso intonaciją; ypatingą rankos paspaudimą... kai žiūrinėjome graviūras. Ir daugybę kitų dalykų, nuo kurių blykštu!.."[38] Ir staiga prasiveržia slopinama meilė: „Dieve! Vieną gražią dieną jūs suprasite mano vaikišką, teisingą, nuoširdžią prigimtį, neišsenkamą švelnumą ir tą tvirtą mano širdies prisirišimą, kai aš visam gyvenimui įsikibsiu į jūsų sijoną. Ar žinote, ko bijau? Kad jums įsipyksiu, kad išgirsiu: „Eik šalin!", kaip sakoma šuniui, kuris nuolat maišosi po kojų..."[39] Jis valandų valandas traukiąs Evos laiškų aromatą; dirbąs tik jai. *Una fides*[40].

Jis mokėjo „daug ką įkalbėti kitiems ir įkalbėti sau bet ką"; todėl buvo tvirtai įsitikinęs, kad nuo 1832 metų tebegyvenąs šiuo tikėjimu, šita meile, šita viltimi. Kas, be Evos, kada nors jį mylėjo? „Kad žinotumėte, kokia moteris yra mano motina! Siaubūnė ir siaubas kartu! Šiuo metu ji ketina n u v a r y t i į k a p u s mano seserį Lorą, prieš tai nuvariusi į kapus vargšę Loransą ir senelę... Aš ketinu

---

[37] *C l a i r e B r u n n e. Une fausse Position,* t. I, p. 100—103 (*Paris, Malassis,* 1844).

[38] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 102.

[39] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 142.

[40] Vienas tikėjimas. (*Lot.*)

visai jos išsižadėti; reikėtų taip ir padaryti. Bet verčiau kentėsiu toliau. Šitos žaizdos niekas neužgydys. Mes manėme, kad mūsų motina pamišusi. Tarėmės su gydytoju, kuris jau trisdešimt treji metai yra jos bičiulis, ir jis mums atsakė: „Deja, ji ne pamišusi, o pikta moteris!"[41] Šitoje audringoje pagiežoje matome mažytę dalelę tiesos, didelę dalį nedėkingumo ir nepasotinamą troškimą susilaukti užuojautos. „Neturėjau nei motinos, nei vaikystės." Jis užmiršo linksmąsias Vilparizi dienas, „dangiškosios šeimynėlės" pokštus ir vargšės senutės pasiaukojimą.

Ponia de Berni? Taip, ji jam atstojusi motiną; taip, jį išugdžiusi, bet kaip būtų galėjusi duoti, apie ką jis svajojo,— jaunos ir gražios moters meilę? Grafienė Gvidoboni-Viskonti? „Versalis? Galite ramiai miegoti; nesikankinkite... Versalis jau seniai ir amžiams prakeiktas. Nedėkingumas ir lengvapėdystė — štai Versalio istorija. Liudvikui XIV užėjo aikštis pasirinkti Versalį; tai šalta ir bejausmė vietovė..." Šitų melagingų žodžių tikslas tebuvo nuramdyti pavydžiąją Eveliną. Iš tikrųjų Balzakas tebepasirašinėjo *Bally* po jausmingais savo laiškučiais grafienei Viskonti ir net — didžiausias draugystės įrodymas — tebesiskolino iš jos pinigų. Bet meilė „anglei" išblėso, iškilmingai tvirtino jis Svetimšalei. Karolina Marbuti? Jis varydavo ją šalin, kai ji bandydavo su juo pasimatyti. „Ponas de Balzakas neužmiršo ponios Marbuti žavų. Bet ponia Marbuti, matyt, užmiršo, kokiomis sąlygomis gyvena nelaimingi rašytojai, kurie turi dirbti, kad išgyventų..."[42]

Ne. Pasaulyje jam egzistuojąs tik jo angelas, brangioji meilutė, spindulingoji gėlelė. Jis vadino ją „ponia Kukluole", nes ji negeidė nei pagarsėti, nei pasižymėti. Bet jis priversiąs ją dalytis su juo šlovę ir visus jo garbės vardus. Jis tikrai būsiąs išrinktas į Prancūzų Akademiją. Jis buvo nuėjęs į Arsenalo biblioteką, pas Šarlį Nodjė, labai įtakingą akademiką, ir tas jam pasakęs:

---

[41] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 71.
[42] B a l z a c. *Correspondance*, t. III, p. 506.

„Brangus Balzakai, visi Akademijoje už jus. Bet Akademija, kuri mielai priima kokį politinį piktadarį, nors istorija prikals jį prie gėdos stulpo, Akademija, kuri išrinks net sukčių, sugebėjusį per didžiulį savo turtą išsigelbėti nuo prisiekusiųjų teismo, alpsta, pagalvojusi apie vekselį, galintį pasodinti žmogų į Kliši kalėjimą*. Ji neturi nei širdies, nei gailesčio genijui, jeigu jis vargšas arba jeigu pašliję jo piniginiai reikalai... Taigi įsigykite padėtį vesdamas ar įrodydamas, kad niekam nesate skolingas, ir įsitaisykite kokį mūrelį, tada būsite išrinktas".

O kai mane išrinks, būsiu paskirtas Žodyno sudarymo komisijos nariu; tai vieta iki gyvos galvos su šešių tūkstančių frankų atlyginimu; be to, gausiu du tūkstančius frankų kaip akademikas ir tikriausiai būsiu paskirtas į Įrašų ir Grožinės literatūros akademiją, kur tapsiu nuolatiniu jos sekretoriumi..."[43]

Kaip paprastai, nuo būsimojo laiko perėjo į esamąjį: „Taigi be vyriausybės malonės aš turiu keletą vietų iki gyvos galvos, nuo nieko nepriklausančių, su keturiolikos tūkstančių frankų atlyginimu. Tad išloškite savo bylą! Išlošite ir manąją..."[44]

Svetimšalė savo ruožtu siuntė jam laiškus, kuriuose guodėsi vienišos, painių reikalų užgultos moters vargais. „Laukti trejus metus — vadinasi, mirti",— rašė ji, ir tai, regis, teikė vilčių. „Nebijokite,— atsakinėjo Onorė,— dėl ateities būkite rami: jokia pasaulio jėga nepakeis nei manęs, nei jūsų. Na, atsidėkime Dievo malonei!" Beje, šitie du pažeisti balandėliai linksmai plasnojo toli vienas nuo kito sužalotais sparneliais. Balzakas mielai pietaudavo pas ponią de Kastri (tapusią kunigaikštiene) su Viktoru Hugo ir Gozlanu — intelektualinė puota. Sankt Peterburge apie ponią Hanską sukosi ponas de Balkas, malonus, originalus ir kultūringas senukas. Šitas sumitęs Adonis ėmė puoselėti viltis, net svajoti apie vedybas. Ji lipšniai jį apmaldė, davė jam suprasti, kad jų santuoka neįmanoma, ir bandė „atversti jį į Dievą". Jis prisipažino jaučiąsis geresnis,

---

43 *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 74—76.

44 *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 74—76.

dievobaimingesnis kaskart, kai turįs laimės praleisti su ja valandėlę. Pramani taktika, kurią „Pavojinguose ryšiuose" taikė Valmonas, viliodamas šventuoles. Ji nukreipė jį į misticizmą ir papasakojo šią istoriją Balzakui; tas išsigando. „Dieve! Nedrįstu jums prisipažinti, kaip aš kenčiu, kad kažkam teikiate laimę, net tam vargšui senukui, kuris jums rašo..."[45]

Su tiesiog stulbinančiu neapdairumu šis romanistas, taip gerai pažinojęs vyrus, moteris ir staigmenas, kurių pridaro meilė, pasielgė visai absurdiškai — per savo mylimąją įdavė Listui laišką, kai šis įžymus virtuozas nuvažiavo į Sankt Peterburgą, kur turėjo įvykti jo koncertas:

„Brangus Ferencai, jei norite padaryti man draugišką paslaugą, praleiskite vakarą pas asmenį, kuris atsiųs jums šį laiškelį; paskambinkite ką nors tam angelėliui, panelei Anai Hanskai, kurią tikriausiai pakerėsite..."[46]

Visa Europa žinojo, kaip savo genijumi, grožiu ir garsiomis pergalėmis užvaldydavo moterų širdis Listas. Ponia Hanska, rašiusi intymų dienoraštį, prisipažįsta, kad muziko apsilankymas ją sujaudino. Kartu su Ana klausėsi pirmo jo koncerto ir išėjo apsvaigusi. Listas apsilankė pas ją keletą kartų ir, prieš išvykdamas į Maskvą, atsisveikino su ja taip jausmingai, jog ji sutriko. Neatsispirdama Ževuskiams būdingai prigimčiai — rizikos pomėgiui, įžymybių kultui ir norui pamokslauti — ji parašė Listui laišką. Šitas susirašinėjimas būtų galėjęs toli ją nuvesti, bet muzikas Don Žuanas grįžo iš Maskvos įsimylėjęs jauną moterį, padariusią dėl jo ten daug kvailysčių. Iš apmaudo ponia Hanska priminė jam praeities pamokas, užvedė kalbą apie jo pabėgimą su Mari d'Agu ir apie jųdviejų nutrūkusius ryšius. „Nesijaudinkite,— oriai atsakė jis.— Aš atėjau į protą. Jei šį sykį grobsiu žmoną, tai kartu su vyru." Listui buvo vieni niekai suderinti meilės nuotykį, kurį jis buvo patyręs Maskvoje, su flirtu Peterburge. Jis taip atkakliai ėmė suktis apie Eveliną, jog ji pasijuto dvejojanti:

---

[45] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 142.
[46] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 79.

„Listas vidutinio ūgio... Nosis tiesi, graži, bet žaviausia — burna, kurios švelniuose kontūruose yra kažkas ypač miela, sakyčiau, net angeliška... Tai nepaprasta prigimtis, ir man įdomu jį tyrinėti. Jis turi prakilnių, bet ir apgailėtinų bruožų; juk žmogus — gamtos atspindys su visu jos didingumu, bet, deja, ir su baisybėmis. Jame yra prakilnių aukštumų, bet ir prarajų, ir juodų kiaurymių... kuriose ne sykį skęs jis ir skandins kitus... Bendrauti su Listu tam tikra prasme pavojinga. Su juo darosi miela tai, ką reikėtų smerkti, ir kai jis ima vedžioti kalbas, iš esmės pasibaisėtinai bedorovingas, mes šypsomės, galvojame, kad toks genialus menininkas turi teisę svaičioti... ir atleidžiame jam, net paplojame, mylime jį..."[47]

Šitas mėglavimasis labai greitai virto meilės dvikova. Eva stengėsi išlaikyti Listą garbingame atstume; jis prikaišiojo jai davatkiškumą. Išvažiuodamas iš Rusijos, atėjo atsisveikinti: „Paėmė mano ranką, pabučiavo ir suspaudė delnuose. Aš švelniai ją ištraukiau sakydama: „Ponas Listai, tikėkite manim, nebegrįžkite; tegul tai būna paskutinis mūsų susitikimas"[48]. Elgesys labai protingas, bet Balzakas pasibaisėjo ir dabar, kalbėdamas su mylimąja apie Listą, vadindavo jį „vargšu Listu", kurį po dešimt metų trukusio ryšio ir trijų vaikų gimimo ponia d'Agu išmainė į Emilį de Žirardeną. „Būk atsargi laiške Listui, jei rašysi, nes nežinai, kaip jis puolęs visuomenės akyse..."[49]

Niekuo taip nepririšamas žmogus kaip pavydu. Labiau negu kada nors Balzakas troško nuvažiuoti į Sankt Peterburgą visų pirma todėl, kad vėl pasimatytų su Eva, kurios vėl ėmė geisti dabar, kai ji buvo laisva ir jam prieinama; be to, kad, kaip manė, padėsiąs jai laimėti bylą. Balzakas žinojo esąs garsus Rusijoje, laikė save geru advokatu ir vaizdavosi, kad jo kreipimasis į carą gali turėti lemiamos reikšmės. Evelina Hanska visai nenorėjo, kad jos bylą gintų meilužis: „Sėdėkite ramiai, niekur nevažiuokit ir leiskit man veikti". Hanska, labiau lenkė negu rusė, toli

---

[47] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 387 *bis*, *f.* 1—14.
[48] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 387 *bis*, *f.* 1—14.
[49] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 162.

gražu nesižavėjo valdovo tironija ir slaptame savo dienoraštyje rašė apie vogčiomis mestą „vergo žvilgsnį"[50].

1843-iųjų gegužės 16 dieną, pirmadienį, Balzakui suėjo keturiasdešimt ketveri metai.

„O didysis šventas Onorė, tu, kuriam turime dėkoti už tokią nuostabiai bjaurią Paryžiaus gatvę, globok mane, ypač šiais metais! Pasirūpink, kad laivas neišlėktų į orą! Padaryk taip, kad pono mero ar pono Prancūzijos konsulo akivaizdoje atsisveikinčiau su viengungyste, nes, kaip žinai, sieloje esu vedęs jau beveik vienuolika metų!"[51]

Jam didžiai reikėjo švento jo patrono globos. Besaikis darbas jį žudė. Jis gavo važinėti dabar į Lanji, miegoti spaustuvėje sudedamojoj lovoj, paskui, prieš išvykdamas į Rusiją, ištesėti pažadus, duotus leidėjams, ir užsidirbti pinigų kelionei.

„Išgeriu tris puodelius juodos kavos per dieną, ir skrandžio spazmai neatlyžta, ir gyslos degte dega, ir veidas pasidarė žemės spalvos! Ak, kaip ilsėsiuosi, paikiosiu, apie nieką negalvosiu, pasidarysiu Sankt Peterburgo *cockney*[52] per tuos palaimingus birželio, liepos, rugpjūčio, rugsėjo ir spalio mėnesius! Keturi mėnesiai be laikraščių, be knygų, be korektūrų, žodžiu, be jokių bėdų, išskyrus tas, kuriomis užgriūsite mane jūs! Bet aš norėčiau ramybės, per daug nesižmonėti, būti kur nors šalia jūsų ir gyventi kaip sraigė..."[53]

1843 metų birželio mėnesį jis baigė trečią „Prarastų iliuzijų" dalį — „Išradėjo kančios". „Aš užsimojęs parodyti nuostabų kontrastą tarp Davido Sešaro ir Evos Šardon gyvenimo provincijoje ir Liusjeno, tuo pat metu darančio Paryžiuje klaidą po klaidos. Čia negandos, ištinkančios

---

50 Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 381, f. 17.

51 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 162.

52 *Cockney (angl.)* — taip yra vadinama Londono prastuomenė, kalbanti savo žargonu.

53 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 163.

dorybę, supriešinamos su negandomis, ištinkančiomis ydą."[54] Pašėlusiai sunkus darbas. Balzakas tikėjosi sudominsiąs skaitytoją Davido Sešaro, naujo popieriaus gavimo būdo išradėjo, ir brolių Kuantė, turtingų atžagareivių spaustuvininkų, teismine kova. Bet nebuvo tikras, ar jam pasisekė. Šitų dviejų provincijos sielų grožis blanko po Paryžiaus paveikslo, nupiešto antroje dalyje. Ne veltui jis penkiolika ar šešiolika kartų taisė „Davido Sešaro" korektūras; vėliau trečią dalį pavadino „Eva ir Davidas", o dar vėliau — „Išradėjo kančios".

„Torpijės" tęsinys virto kraupiu paveikslu (įsimylėjusio, iš meilės pastirusio ir išjuokto Nusingeno figūra), bet juk reikėjo parodyti „tikrąjį Paryžių"; beje, kaip visuomet, Balzako aprašytas siaubas turėjo juokingų elementų (komiškas storulio bankininko, prisigėrusio „meilės žolių", merginimasis Esterai) ir kilnių elementų (staigus senio jaunystės iliuzijų pabudimas). „Tada meilė išleidžia daigus it užmirštas grūdelis, iš kurio vėlyvas saulės spindulys išgauna įstabius žiedus." Balzakas negalėjo net skųstis esąs pavargęs: „Dabar aš mašina, gaminanti sakinius, ir, man rodos, pasidariau geležinis". „To šlykščiojo Lanji" rinkėjai vos galo negavo nuo Balzako korektūrų, bet autorius laikėsi tvirtai, ir liepos mėnesio pradžioje viskas buvo baigta. Tačiau du laikraščiai, kurie spausdino atkarpoje — vienas „Davidą Sešarą", kitas „Esterą",— bemaž bankrutavo, ir Balzakas galėjo negauti honoraro. „Gyventi iš savo plunksnos — baisus, beprotiškas užmojis."[55] Pagaliau tėviškai rūpestingo advokato Gavo dėka jis surinko pinigų kelionei. Turėjo eiti į Rusijos pasiuntinybę prašyti vizos. Jį priėmė pasiuntinybės sekretorius, Viktoras Balabinas. Balabino dienoraštis: „Įleiskite",— pasakiau durininkui. Prieš mane tuoj pat atsirado žemas, storas, riebus žmogus — iš veido kepėjas, iš stoto — batsiuvys, iš pečių — kubilius, iš laikysenos — krautuvininkas, apsivilkęs kaip smuklininkas, šit kaip! Kišenėje — nė skatiko,

---

[54] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, P. 87

[55] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 181.

vadinasi, važiuoja į Rusiją; važiuoja į Rusiją, vadinasi, kišenėje nė skatiko..."[56]

Sent Bevas, kaip visada neteisingas Balzakui, Žiustui Olivjė rašė:

„Nusigyvenęs, daugiau negu nusigyvenęs Balzakas išvažiavo į Sankt Peterburgą, paskelbęs per laikraščius, kad vykstąs ten sveikatos taisyti ir nusprendęs nieko nerašyti apie Rusiją. Buvo tiek piktnaudžiauta šios šalies vaišingumu, jog jis tikriausiai mano, kad už šitą pažadą būsiąs gerai priimtas ir gausiąs visokiausių menkų malonių. Bet ar tebetiki šiandien kas šito romanisto pažadais?.."[57]

Rusų pasiuntinybės reikalų patikėtinis Paryžiuje, P. D. Kiselevas, informavo savo vyriausybę:

„Kadangi šį rašytoją visada spaudžia vargas, o šiuo metu labiau negu paprastai, greičiausiai vienas iš jo kelionės tikslų — spekuliacija literatūra... Šiuo atveju, turint galvoje, kad ponui de Balzakui stinga pinigų, galbūt vertėtų pasinaudoti šio autoriaus, vis dar populiaraus čia, kaip ir apskritai Europoje, plunksna ir pasiūlyti jam paneigti šmeižikišką pono de Kiustino knygą*..."[58]

Bet tai buvo tik pasiūlymas, ir niekas Balzaką to neprašė. Jis atvažiavo į Sankt Peterburgą 1843 metų liepos 17 (29) dieną. Intymiame Evos dienoraštyje jis parašė:

„Atvažiavau liepos 17 dieną (pagal lenkišką stilių) ir apie vidudienį turėjau laimės pamatyti ir pasveikinti brangiąją savo grafienę Evą Kutaisovo rūmuose, Bolšaja Milionajos gatvėje. Nebuvau matęs jos nuo Vienos laikų, ir ji man pasirodė tokia pat graži, tokia pat jauna kaip tada. Tačiau mus skyrė septyneri metai; ji praleido juos savo dykynėse tarp javų, kaip aš didžiulėje Paryžiaus dykynėje tarp žmonių. Ji sutiko mane kaip seną draugą, ir dabar aš

---

[56] *Journal de Victor de Balabine* (*Paris, Emile-Paul*, 1914).

[57] *Sainte-Beuve. Correspondance générale*, t. V, p. 206 (*Paris, Editions Stock*, 1947).

[58] *André Pierre. Le Centenaire du premier voyage de Balzac en Russie* (*Revue des Deux Mondes, 1er décembre* 1943).

matau, kokios nelaimingos, šaltos, liūdnos buvo visos valandos, praleistos ne su ja. Nuo 1833-iųjų iki 1843-iųjų prabėgo dešimt metų, per kuriuos, priešingai bendrajam dėsniui, visi mano jausmai jai sustiprėjo dėl sielvarto, išgyvento per atsiskyrimą, ir dėl patirtų nusivylimų. Neištaisysi nei prabėgusio laiko, nei jausmų!"[59]

Dėl padorumo jis apsistojo ne Kutaisovo namuose, kur gyveno jo mylimoji, o Titrovo. Naktimis miegoti jam nedavė blakės. Menka bėda. Jis surado savo Evą, pagaliau ketinančią besąlygiškai jį mylėti. Grįžo gražiosios dienos, praleistos Ženevoje ir Vienoje, net gražesnės, nes ponia Hanska, našlė ir laisva moteris, dabar buvo palanki glaudžiam, ugningam intymumui. Jos byla, atrodo, krypo į gerą pusę, ir ji nebedrebėjo dėl savo dvarų. Laiškučiai, kuriuos Balzakas siuntinėjo į Kutaisovo namus, kupini meilės ir liudija didžiulę laimę: „Brangi katyte... Mano dievinamoji pupule... Tūkstančiai bučinių nuo pupulio pupulei... Būsiu pas tave už valandos..." Bendravimas su mylimąja taip žvalino jam protą, kad dabar jis būtų galėjęs rašyti be kavos!

Ateina pas ją kasdien apie vidudienį. „Kiti žmonės" mažai jį domina. Tačiau įžymiojo prancūzo viešnagė žadina smalsumą. Kunigaikštienė Razumovska Evelinai rašo iš Peterhofo, kad sužinojusi iš imperatoriaus, jog į Peterburgą atvykęs „žmogus, kuris geriausiai iš visų perprato ir atvaizdavo moters širdį". O štai kita dama: „Ar mokėsime įvertinti ir priimti šią žymenybę? Dieve duok, kad jis išsivežtų palankią nuomonę apie Rusiją". Visos maldavo ponią Hanską pristatyti joms didįjį savo žmogų. Grafas Benkendorfas atsiuntė Balzakui kvietimą į paradą Krasnoje Selo. Ten jis pamatė carą už penkių žingsnių nuo savęs. „Visa, kas sakoma, rašoma apie imperatoriaus grožį, tiesa; nėra Europoje vyro... kuris galėtų jam prilygti." Per paradą jį ištiko saulės smūgis — ir tikrąja šio žodžio prasme, ir metaforine.

Praėjus savaitei po Balzako atvykimo, kanclerio Neselrodės žmona sūnui rašo: „Balzakas smerkia Kiustiną; tai

---

[59] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 184—185.

natūralu, bet nereikia manyti, kad jis nuoširdus". Rusų laikraštyje „Severnaja pčela" skaitome: „Rusija žino savo vertę, ir jai nė motais, ką mano apie ją svetimšaliai"[60]. Vienu žodžiu, valdžia nieko iš Balzako nereikalavo, ir jis savo ruožtu nė neketino neigti Kiustino. Sankt Peterburge nesiekė nei valstybinių subsidijų, nei garbės, kuri patenkintų jo tuštybę. Buvo laimingas, kad mato Eveliną, kad ilgai su ja šnekučiuoja už stalo, kur stovi virtuvas, „tas absurdiškas dramblys"; prieš židinį patiestas kilimėlis, matyti Liudviko XIV stiliaus ekranas, krėslas, į kurį atsirėmusi brangi jos galvutė, „gebenė, apsivijusi sietyną", kurios vieną lapelį, kaip jam atrodė, jų likimo simbolį, jis išsivežė: „Kur įsikimbu, ten ir mirštu". Svetainėje buvo sofutė su dviem atkaltėm ir mėlyna kanapa, labai patogi *farniente*[61], ant kurios jis laukdavo, kada sušlamės suknelė, sugirgždės durys — garsai, nuo kurių per jį visą perbėgdavo virpulys. Ak, mėlynos ir geltonos spalvos suknelė, kuria ji vilkėjo pirmą dieną!

Vėliau Ana viename laiške motinai rašo, kaip Balzakas garsiai skaitė jų svetainėje „Ievos dukterį" — subtilų romaną, kuriame jis parodo, kad pavojinga mintis, *idée fixe,* kuri skatina vyrą užsimoti ir veikti, moteriai virsta svaja apie meilę. Mari de Vandenes, ištekėjusi už „Sėnio lelijos" herojaus Felikso, beprotiškai įsimyli talentingą ir labai negražų rašytoją Raulį Nataną. Bet Feliksas, išugdytas nuostabiosios Anrijetės de Morsof, pasirodo esąs įžvalgus vyras ir užkerta kelią dramai. Motina ir duktė, sužavėtos šitos puikios, jaudinančios, įspūdingos knygos, vienbalsiai gyrė Burtininką, kuriantį tokius nuostabius pasakojimus. Balzakas atkariavo savo Eveliną. Ji buvo ką tik perskaičiusi Gėtės ir Betinos Brentano (vėliau ištekėjusios už Achimo fon Arnimo) laiškus. Romantiška mergina, rašanti įžymiam rašytojui, kurio ji nepažinojo, priminė poniai Hanskai svajingą jauną moterį, kuri kadaise išsiuntė laišką Balzakui. Šita įsikalbėta meilė net įkvėpė jai novelę, kurią ji sudegino, bet jos turinį papasakojo

[60] *M a r q u i s de C u s t i n e. Lettres de Russie,* p. 15 (*Paris, le Libre Club du Libraire,* 1960).

[61] Poilsis, dykinėjimas. (*It.*)

Balzakui, užsigeidusiam paskaityti laiškus. „Paskolinkite man pirmą tomą knygos „Gėtė ir Betina". Ją perskaitęs, jis parašė žiaurų straipsnį: „Tai knyga geriems, o ne blogiems žmonėms",— nurodo pratarmėje ponia Arnim, kitaip sakant: „Gėda tam, kuris blogai apie ją galvoja". Balzakas atsidūrė blogųjų pusėje. Kodėl? Todėl, kad „tai išeina iš literatūros rėmų ir priklauso farmakologijai..."

„Iš tikrųjų, kad meilės atvaizdavimas (žinoma, literatūrinis) taptų prakilnaus meno kūriniu,— nes šiuo atveju pakenčiama tik tai, kas prakilnu,— meilė, pasakojanti apie save, turi būti tobula; turi pasireikšti trejopa forma: apimti protą, širdį ir kūną; būti dieviška ir podraug kūniška, atvaizduota protingai ir poetiškai..."[62]

Betina (sako Balzakas) nemyli Gėtės; jis jai — dingstis laiškams rašyti; ji siuvinėja jam šiltas liemenes, šlepetes: „Aš tikėjausi, kad rengdama Gėtę... Bet ne! Liemenės, kaip proza, pasirodo, stokojo elektros..."[63] Tai tik proga įteigti mintį: vienintelė graži meilė — mūsų meilė, nes mudu mylime širdimi ir kūnu. Bet, išjuokdamas Gėtę ir Betiną, jis įsidėmėjo temą, suviliojusią protingąją jo meilužę, ir kiek vėliau grįžo prie jos.

„Jūsų novelė tokia daili, kad jei norite padaryti man didžiulį malonumą, parašykite ją dar kartą ir atsiųskite. Aš ją pataisysiu ir paskelbsiu savo vardu. Taigi nepakeisite baltų savo kojinių spalvos* ir išgyvensite autorystės džiaugsmus, radusi, ką išsaugosiu iš nuostabaus ir žavaus jūsų pasakojimo. Pirmiausia reikia atvaizduoti provincijos šeimą, kur šiurkščioje gyvenimo kasdienybėje išauga entuziastinga, romantiška mergina, paskui per susirašinėjimą pereiti prie Paryžiuje gyvenančio poeto portreto. Poeto draugas, kuris toliau už jį rašys laiškus, turi būti vienas tų protingų žmonių, kurie šokinėja apie garsenybę. Galima labai dailiai atvaizduoti šituos paslaugius riterius, kurie stengiasi palankiai nuteikti laikraščius, lakstо viso-

---

[62] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 186—189.

[63] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 320—321.

kiais savo dievukų reikalais, ir t.t. Atomazga turi būti naudinga šitam jaunuoliui: reikia nupiešti didžiojo poeto pralaimėjimą, didžios sielos, gąsdinančios menkutes sielas, manijas ir ydas. Padarykite šitai — man padėsite. Jūsų dėka gausiu keletą tūkstančių frankų. O kokia šlovė..."[64]

Iš šito bendradarbiavimo atsirado (1844 metais) „Modesta Minjon" — paskutinė „Privataus gyvenimo scena". „Tai poezijos ir gyvenimo tikrovės, iliuzijos ir visuomenės kova; tai paskutinė pamoka, prieš pereinant prie subrendusio amžiaus scenų..."[65] Balzaką neretai įkvėpdavo noras pranokti kitą rašytoją. „Slėnio lelija" buvo sukurta kaip „Goslybės" priešybė; „Provincijos Mūza" — kaip „Adolfo" priešybė. Balzakas manė, kad mokėjimu gyventi ir mylėti jis pralenkia Gėtę: Gėtė priiminėjo jaunutės mergaitės garbstymą su olimpiniu pasitenkinimu; jis, Balzakas, žinojo, ko verta kančia ir malonumas. Blankūs personažai, Evos apmesti, virs gyvomis būtybėmis, kai ugnį jiems įkvėps Prometėjas. Modestos Minjon prototipas buvo jaunystės metų Evelina ir iš dalies jos giminaitė KalikstaŽevuska. Savo herojei jis suteikė Evos veidą, kur „poeziją, spindinčią kone mistinėje kaktoje, beveik paneigia gašlios lūpos"[66]. Modestos tėvas vadina ją „lėlyte", kaip grafas Ževuskis buvo praminęs savo dukterį Eveliną. Modesta Minjon, kaip neseniai Evelina, nori būti menininko, poeto draugė. Ji rašo Kanalisui, poetui ir valstybės vyrui (Lamartinui?), kaip Evelina — Balzakui. Jos laiškai truputį pamokomi, kaip Evelinos. „Hanskiška" romano kilmė kenkia balzakiškai jėgai: tarpais drama virsta saloniška komedija. Bet, kaip sako Alenas, Balzakas nebegalėjo blogai parašyti romano, ir Kanaliso paveikslas toks pat tikroviškas kaip d'Artezo. Žanas Buča, paslaptingasis neūžauga, notaro klerkas, globojąs Modestą, primena Evos giminaitį Tadeušą, kuris visada aukojosi Evelinai. Romano fonas — Havro miestas, kurį, kaip Angulemą, sudaro aukštutinis ir žemutinis miestas. Viskas praverčia, ir viskas perdirbama.

---

[64] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 320—321.

[65] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 331.

[66] *Balzac. Modeste Mignon* („*Pléiade*", t. I, p. 371).

Ponią Hanską įžeidė Modestos ir tėvo pokalbis; tas užsipuolė dukterį, kam ji rašiusi nepažįstamam žmogui. „Kaip neįspėjo tavęs tavo protas ar išmintis, jeigu jau neturi gėdos,— kreipiasi Šarlis Minjonas į lengvabūdę,— kad šitaip elgdamasi tu kariesi ant kaklo vyrui? Nejaugi mano duktė, mano vienturtė, neturi išdidumo, takto?"[67] Eva įžiūrėjo čia savo pačios elgesio pasmerkimą; Balzakas sumaniai gynėsi. Romanistas turįs įlįsti į visų savo personažų kailį — ir tėvo, ir dukters. Tai buvo įsimylėjėlių vaidas. Ponia Hanska tebegyveno žavingais savo romanisto viešnagės Rusijoje prisiminimais. Savo intymiame dienoraštyje ji rašė:

„Kokios saldžios ir kaip greitai prabėga tos gyvenimo akimirkos, kai džiaugsmo bangos užlieta širdis tarsi prasiplečia ir pražysta, atspindėdama mėlyną giedrą dangų, rodos, tviskantį nemirtinga jaunyste! Bet kaip lėtai slenka metai prieš šias akimirkas ir kokios karčios ir skaudžiai sunkios tos valandos, kurios stoja po jų!.. Tau, regis, prisisapnavo nuostabus sapnas; tai tebebuvo puikus, gražus, laimingas, pilnakraujis gyvenimas, gyvenimas rojuje prieš nuopuolį, nes širdis, atsikračiusi banalaus savanaudiškumo, juto, kaip ji lėtai sūpuoja kažkur aukštybėse, tyriausiose erdvėse, ir jai taip saldu, ramu, kaip nekaltomis vaikystės dienomis... Džiugesy, susižavėjime, apčiuopiama laime, Idealo dievinime, tyri, naivūs džiaugsmai, vidiniai kerintys balsai, kurie man juos atgaminate, sielos aidai, skardus ir virpantis mylimas balse, guoskite mano vienatvę ir sutvirtinkite viltį..."[68]

Ji teikėsi pripažinti, kad jos mylimasis — vienas iš žymiausių visų laikų žmonių. O jis, važiuodamas namo per Berlyną ir Frankfurtą, be perstojo svajojo apie Sankt Peterburgo vakarus. „Itin švelnios ir aistringos sielos pamaldžiai garbsto prisiminimus; o brangiosios katytės prisiminimas visada gyvas mano širdyje ir nenueina man nuo lūpų..."[69] Po atsiskyrimo jį apėmė kažkoks stingulys, „šir-

---

[67] *Balzac. Modeste Mignon* („*Pléiade*", t. I, p. 489).

[68] Ponios Hanskos dienoraštis, paskelbtas *L'Année balzacienne* 1962, p. 31—32.

[69] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 198.

dį užgulė liūdesys", pasidarė „sunku gyventi". Grįžęs pasijuto taip blogai, jog kreipėsi į daktarą Nakarą, kuris, kaip paprastai, nustatė smegenų uždegimą. Balzakas manė, kad tai greičiau „brangiosios katytės ilgesys".

„Buvau kaip apkurtęs Bethovenas, kaip apakęs Rafaelis, kaip Napoleonas be kareivių prie Berezinos; atplėštas nuo savo aplinkos, nuo savo gyvenimo, nuo saldžių širdies ir minties įpročių. Nei Vienoje, nei Ženevoje, nei Nešatelyje nebuvo to nuolatinio jausmų išsiliejimo, tos tolydinės adoracijos, tų ištisas valandas trukusių pašnekesių..."[70]

Iš šitos audrų nesudrumstos viešnagės jis parsivežė malonų įsitikinimą, kad visas jo gyvenimas galėtų būti toks — įstabiai goslus. Laikraščiai skelbė, kad Ukrainoje gali prasidėti katalikų persekiojimas. Tegul ponia Hanska kuo greičiau pasirašo sutartį su dukterimi ir atvažiuoja pas jį!

Aišku, Paryžiuje tebebuvo kalbama, kad caras dosniai užmokėjęs Balzakui už atsakymą į „to velnio nešto ir pamesto prancūzų markizo" knygą. 1843 metų lapkričio 7 dieną poniai Hanskai Balzakas rašė: „Pasklido gandas, be galo malonus mano savimeilei, kad Rusijos Imperatoriui prireikę mano plunksnos ir kad aš parsigabenęs kalnus lobių kaip atlygį už šitą paslaugą. Pirmam žmogui, kuris man tai pasakė, atkirtau, kad žmonės nepažįsta nei didžiojo jūsų caro, nei manęs"[71]. Vėliau (1844-ųjų sausio 31 dieną) Hanskai jis rašė: „Aš esą atsisakęs didžiulių pinigų, pasiūlytų už tai, kad parašyčiau tam tikrą paneigimą... Kokia kvailystė! Jūsų valdovas per daug protingas ir žino, kad apmokama plunksna neturi nė mažiausio poveikio... Žmonės supras, kad aš nerašau nei už, nei prieš Rusiją. Argi mano amžiaus žmogus, nesusitepęs jokiomis politinėmis pažiūromis, ims kurti tokius precedentus?"[72]

Paryžiuje jo laukė Luiza de Brenjol, siuvinėdama pa-

---

[70] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 214.
[71] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 213.
[72] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 285.

galvėlę, kuri turėjo būti jam staigmena. Ko ji tikėjosi? Šita tarnaitė meilužė puikiai sugyveno su „dangiškąja šeimynėle", nešiojo liežuvius, bėgiodama nuo vienų šeimos narių pas kitus, ir nuodijo ir šiaip įtemptus santykius. Onorė labiau rūpinosi Anrijete Borel, vadinama Lirete, negu artimaisiais. Buvusioji Anos Hanskos guvernantė, protestantė, atsivertusi į katalikybę, norėjo stoti į vienuolyną Prancūzijoje. Bet buvo peržengusi amžiaus ribą, ir todėl reikėjo gauti iš Paryžiaus arkivyskupijos specialų leidimą. Balzakas įsipareigojo tuo pasirūpinti.

O Žardi? Sodybai vis dar neatsirado pirkėjo. Balzaką vėl magino mintis, kad galėtų ją įrengti savo mylimajai. Nors ir klastingas buvo molis, Žardi turėjo privalumų. Geležinkeliu buvo galima per penkiolika minučių nuvažiuoti į Šosė d'Anteno gatvę. Vieną gražią dieną sodyba duosianti pieno, sviesto, vaisių. O jis galėsiąs pasakyti akademikams: „Matote, turiu nekilnojamąjį turtą, vadinasi, galiu būti renkamas". Mat jis vėl ėmė lankytis pas akademikus.

„Bruzdu tik todėl, kad parodyčiau, jog noriu būti išrinktas,— tai bus šventė, kurią laikau atsargoje savo Evai, tikriau sakant,— savo pupulei. Kol esu už Akademijos sienų, stoviu priešakyje tos literatūros, kurios ten neįsileidžia, o man maloniau būti šituo Cezariu negu keturiasdešimtu nemirtinguoju. Be to, šios garbės imsiu siekti tik 1845 metais..."[73]

Merdėjo jo draugas Šarlis Nodjė.

„Jis pasakė man: „Ak, drauge, jūs prašote manęs balso, o aš atiduosiu jums savo vietą. Mirtis jau mina man ant kulnų..."[74]

Kiti akademikai ir toliau absurdiškai priekaištavo jam dėl skolų, lyg turtas teiktų žmogui talentą!

„Todėl aš sugalvojau, kokį laišką pasiųsiu kiekvienam iš tų keturių akademikų, kuriuos aplankiau, nes kvaila

---

[73] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 243.
[74] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 245.

rūpintis kitais trisdešimt šešiais lavonais; mano darbas — užbaigti savo statomą paminklą, o ne ieškoti balsų! Vakar Minjė pasakiau: „Verčiau sukursiu knygą, negu prakišiu rinkimus! Mano apsispręsta. Nenoriu įstoti į Akademiją per turtą. Laikau užgaulia nuomonę, kuri viešpatauja šiuo klausimu Akademijoje, ypač kai toji nuomonė skelbiama viešai. Kai praturtėsiu — o praturtėsiu savo jėgomis,— niekad nekelsiu savo kandidatūros!.."[75]

Jis parašė keturis laiškus savo šalininkams: Viktorui Hugo, Šarliui Nodjė, Diupati ir Ponžerviliui; laiškai buvo kupini išdidumo ir orumo. Jis išbraukė „žodį „Akademija" iš savo atminties" — keletui mėnesių. Ir tuoj pat įsigijo, labai brangiai užmokėjęs, senovišką komodą — kaip tvirtino antikvaras, „priklausiusią Marijai Mediči". Paryžietiškas gyvenimas vėl ėmė tekėti savo vaga. Bet Sankt Peterburgo vakarai buvo žavus interliudas.

XXXIII

PUPULIŲ SIMFONIJA

> Kai menininkas, savo nelaimei, kupinas aistros ir nori ją išreikšti, jam tai nepavyksta, nes pats virsta aistra, užuot buvęs jos atspindžiu.
>
> Balzakas

Balzakas numatė, kad vos tik parvažiavęs gaus sulošti sunkią partiją. Į Literatūros Respublikos papročius labiau negu kada nors smelkėsi prekybinė dvasia. Nuo šiol rašytojai gyveno visų pirma iš laikraščių atkarpoje spausdinamų savo romanų. O atkarpos technika netiko ilgoms Balzako įžangoms, aprašymams, analizei. Žaibiškai iškilus Diuma ir Siu, laikraščių leidėjai Balzako nebelaiko žmogumi, be kurio negalima apsieiti. Tačiau „nuverstam karaliui" švysteli proga „atkariauti savo skeptrą"[76]. Labai vertinamo

---

[75] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 249.

[76] *René Guise. Balzac et le roman-feuilleton* (*L'Année balzacienne* 1964, p. 317).

laikraščio *Journal des Débats* direktorius Bertenas, išspausdinęs „Paryžiaus paslaptis", pasirašo su Balzaku sutartį dviem romanams: „Modesta Minjon" ir „Smulkieji buržua". Tai pritrenkianti pergalė prieš varžovus, bet Balzakas privalo sukurti šedevrą, nes jo romanas pasirodo *Journal des Débats* pirmą kartą ir tokiu metu, kai, jo priešų nuomone, „jis „išsikvėpė". Koks džiaugsmas, kad šitam „pergalės romanui" temą davė jo Eva! Pirma „Modestos Minjon" dalis išspausdinama *Journal des Débats* 1844-ųjų balandžio 4 dieną. Dedikacija buvo tokia: „Svetimšalei. Pavergtos žemės dukrai, kurią meilė padarė angelu, fantazija — demonu, tikėjimas — vaiku... proto jėga — ji vyras, širdimi — moteris, svajonėmis — poetas...", ir t.t. Negailestingasis Sent Bevas, blogai informuotas, tvirtina, kad toji Svetimšalė — kunigaikštienė Beldžojozo, ir dedikacija jį siutina: „Ar girdėjo kas kada tokią sapalionę? Kaip tokie rašytojai neužplaka savęs pajuoka ir kokias nuolaidas daro save gerbiąs laikraštis, triukšmingai atverdamas jiems savo skiltis?.."[77]

Reikia pasakyti, kad dedikacija tikrai pompastiška. Bet kai tik scenoje pasirodo Evelina, Balzakas negali sutvardyti lyrizmo. Jį kaitina prisiminimai, parsivežti iš Rusijos. Pirmą kartą jis visiškai laisvai džiaugėsi moterimi, kurios temperamentas taip puikiai dera su jo temperamentu. „Myliu, kaip mylėjau 1819-aisiais, myliu pirmą ir vienintelį kartą gyvenime."[78] Ji atsiunčia jam skiautę savo juodos suknelės, kurią vilkėjo jo viešnagės metu. „Verkiau kaip kvailys, galvodamas, kad šluostysiu savo plunksną tuo, kas kurį laiką skaičiavo tobuliausios pasaulyje širdies tvinksnius ir kas gaubė... Ne, reikia iš tiesų mylėti, kad išdrįstum šitai padaryti. Nuo šios minties kaskart suskaus man širdis, kai imsiu tą skiautę į rankas..."[79] Atrodo naivu? Balzakas naivus, kai myli; tai jo jėga ir žavesys. Jis svaigsta nuo savo retorikos vyno. Gal tai tik žaidimas? Galbūt, bet, žaisdamas šį patrakusios meilės žaidimą, jis pats pakimba ant meškerės. Balzakas — feti-

---

[77] Sainte-Beuve. *Correspondance générale*, t. V, p. 527.
[78] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 269.
[79] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 294.

šistas: ant stalo turi pasistatęs Dafinžero miniatiūrą; ant sienos — pasikabinęs peizažą, kuriame atvaizduota Viežchovnia; ant bevardžio kairės rankos piršto mūvi žiedą su jacintu ir sutuoktuvių žiedą.

Dar sykį su entuziazmu, kuris įsiliepsnojo po Sankt Peterburgo naktų, jis užtraukia Evos litaniją: „Jūs — švyturys, laimės žvaigždė... Jūs ir meilės džiaugsmas, ir garbė... Pasisotinti jumis neįmanoma..."[80] Tegul Eva nesijaudina; jo ištikimybė jai nepalaužiama: „Na, o dėl bengalio, būkite rami: jis pavyzdingai klusnus... Paukščiai taip pat moka būti dėkingi. Jūs dar nežinote, kas pasakyta gamtos moksle apie šitą Indijos paukštelį. Jis gieda tik vienai rožei"[81]. Toks santūrus yra tas, kuris laukia: „Ak, geroji, mieloji katytė! Ar žino ji, kad, vos tik pradeda rašyti, bengalis pakirsta, kad jį jaudina praeities prisiminimas? Ar brangioji mano vargšelė taip pat jaudinasi?"[82]

Kartais jis skundžiasi, kad jį ištisas naktis kamuoja ilgesys, į kurį nugramzdina goslūs vaizdai, trukdantys dirbti. Jam darosi sunku susidoroti su pradėtais darbais. „Modesta Minjon", vienintelis romanas, kurį jis rašė smagiai todėl, kad jo tema įteigta mylimosios, išspausdintas laikraštyje, nesusilaukia sėkmės. Kūrinyje per mažai įvykių. Prenumeratoriai sutiko jį šaltai, ir *Journal des Débats* tuoj pat ėmė spausdinti Aleksandro Diuma „Grafą Montekristą". Balzakas poniai Hanskai rašo: „Esu įsitikinęs, kad sukūriau šedevrą,— taip manau aš ir jūs, o kas man darbo visa kita?" Bet „Smulkieji buržua", pirmarūšis laivas su dvidešimt penkių—trisdešimties žmonių įgula, užplaukia ant seklumos. Net kava nebeišblaivo Balzako; ji dabar jam tarsi vanduo. Romanas „Kaimiečiai", kurį jis pradėjo prieš šešerius metus, tenkindamas (dar ankstesnį) velionio pono Hanskio prašymą, ir kuris iš pradžių turėjo vadintis „Stambusis žemvaldys", buvo dvidešimt kartų parduotas, atgautas, numestas šalin; didžiulis, nedėkingas ir sunkus darbas. Pirmame variante stambus žemvaldys, markizas de Granljė, ultrarojalistas, kovojo su grupe liberalių buržua.

---

[80] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 313.
[81] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 325.
[82] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 421.

Balzakas atsisakė šitų metmenų, ketindamas vėl imtis knygos vėliau ir duoti jai visiškai kitą formą[83]. Bet pirma reikia baigti „Kurtizanių spindesį ir skurdą".

Kaip prisimename, trečios „Prarastų iliuzijų" dalies tema — Davido Sešaro kančios, panašios į Bernaro Palisi kančias, bet, mūsų nuomone, svarbiausias jos epizodas — susitikimas vieškelyje: Liusjenas de Riubamprė, nusivylęs savo nesėkme Paryžiuje ir privarytas prie savižudybės, susitinka keliaujantį dvasininką, kanauninką Karlosą Ererą, kuris iš tikrųjų yra ne kas kitas, kaip katorgininkas Votrenas. Apstulbintas Liusjeno grožio, tariamasis kunigas staiga užsidega Liusjenui laukine aistra ir nusprendžia padėti jam kuo veiksmingiausiai atsikeršyti Paryžiui. Bet Liusjenas privalo perprasti gyvenimo jėgų žaismą ir liautis elgęsis kaip vaikas. „Jei nebūtumėte atėmęs Karoli iš to Kamiuzo, jei būtumėte slėpęs savo santykius su ja, būtumėte vedęs ponią de Baržeton, šiandien būtumėte Angulemo prefektas ir markizas de Riubamprė." Štai koks cinikas yra Votrenas.

Liusjeno keršto tema ir prasideda „Kurtizanių spindesys ir skurdas". Šitas romanas-upė buvo kuriamas — ir dar bus kuriamas — nuo 1838 iki 1847 metų; viena po kitos buvo parašytos šios dalys: „Kaip myli tos merginos" (į ją įeina anksčiau parašyta „Torpijė"), „Kiek seniams atsieina meilė", „Kur nuveda blogi keliai" (iš pradžių ši dalis buvo pavadinta „Parengtinis tardymas") ir „Paskutinis Votreno įsikūnijimas". Visa tai sudarys stulbinantį romantinių temų, melodramatiškų nesąmonių ir tikro gyvenimo stebėjimo mišinį. Romantiška bus meile apsivaliusi kurtizanė, paskui vėl meilės pastūmėta į ydą; romantiškai pavaizduota šėtoniška Votreno įtaka; dviprasmiška katorgininko meilė Liusjenui; Votreno susimąstymas, kai jis eina pro namus, kuriuose kadaise gyveno Riubamprė; melodramatiška bus mintis apie vieno žymiausių karalystės didžiūnų (kunigaikščio de Granljė) ir įtartino iškilėlio sąjungą; melodramatiška bus katorgininko Votreno ir policininko Koranteno dvikova, beprasmiška policininko Kontansono

---

[83] *B a l z a c. Les Paysans* (*Introduction de Jean-Hervé Donnard*, p. I—XIV. *Paris, Garnier*, 1964).

mirtis; realistiška — geismo apakinto senio, bankininko Nusingeno, moljeriška komedija; realistiška — gyvuliška Leontinos de Serizi neviltis, kai ji sužino apie Liusjeno mirtį; realistiškas — nusikaltėlių pasaulio aristokratijos ir Konsjeržeri kalėjimo kiemo paveikslas. „Rašau grynų gryniausia Siu maniera",— prisipažįsta poniai Hanskai Balzakas. Ir tikriausiai laikraštinės atkarpos maršalas yra užsimojęs kovoti su „generolais Diuma ir Siu", bet svarbiausia — sendamas duoda valią savo potraukiui prie neįtikimų peripetijų, paslapčių, Paryžiaus „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakų, niaurių „Feragiuso" atšvaitų. Tačiau realijų išsamumas, griežtas supuvusios visuomenės pasmerkimas, permanymas ryšio, kuris sieja (per prostitutes) nuotykių ieškotojus ir didžiūnus, Balzaką iškelia nepalyginti aukščiau už jo varžovus; „jis taip švysteli botagu, jog suplyšta visi apvalkalai ir skarmalai, kuriais dangstomos žaizdos". Bet Liusjeną de Riubamprė užgriūna tokiomis katastrofomis, kurių šis negali pakelti ir kurios mus jaudina daug mažiau negu pirma tokia žmogiška jo neganda.

„Kurtizanių spindesys ir skurdas" Balzakui bus proga įkūnyti savo vidinį dvilypumą dviejuose romano veikėjuose; pirmasis, Liusjenas, turės autoriaus prigimties moteriškuosius bruožus; tai „vienas tų netobulų genijų, kurie pajėgūs trokšti, brandinti sumanymus, bet neturi valios savo troškimų įvykdyti"; antrasis — Votrenas, „vyriškasis pradas, papildąs Liusjeną. Liusjenas ir Erera, dviese, sudaro politinę jėgą". Laiške, kurį Liusjenas rašo tariamam kanauninkui, prieš pasikardamas kameroje, nelaimingasis jaunuolis įžvalgiai apibūdina šitą sąjungą: „Yra Kaino palikuonių, ir yra Abelio palikuonių... Didžiojoje žmonijos dramoje Kainas — tai priešinimasis". Kaino sūnūs, pikti ir žiaurūs, valdo Abelio sūnus: „Būdami apdovanoti milžiniška galia valdyti švelnias sielas, jie pritraukia jas ir sutriuškina. Tai didinga, tai savotiškai gražu... Tai blogio poezija... Tu davei man galimybę pagyventi tuo milžinų gyvenimu, ir mano būties sąskaita suvesta. Taigi aš jau galiu ištraukti galvą iš tavo gudrybių Gordijaus mazgo, kad įkiščiau ją į savo kaklaryšio kilpą..."[84] Pats Balzakas — ir Kai-

[84] Balzakas. Kurtizanių spindesys ir skurdas, p. 512—513 (vertė E. Švelnienė).

no, ir Abelio palikuonis. Turi Liusjeno silpnybių, tačiau turi ir Sešaro genijų, ir Votreno jėgą. Kas nori tapti didžiu rašytoju, reikia ne tik talento (Liusjenas buvo talentingas), bet ir valios. Darbo įstatymas visuomet griežtokas. Balzakas jį priima; Liusjenas — atmeta. Todėl skirtingi ir jų likimai[85].

Šito milžiniško kūrinio metmenis Balzakas nešioja galingose savo smegenyse nuo 1843 metų. Dėl sveikatos negali baigti. Kas jį kankina? Grįžęs iš Rusijos, jis susirgo geltlige; paskui prasidėjo baisūs galvos skausmai. Nakaras tvirtino, kad nesą nieko rimta. Bet Balzaką užgulė ir kitos negalės: vidurių skausmai, niežulys. Šeimoje jis patiria „pasidygėjimą po pasidygėjimo". Ponia de Berni Onorė išpranašavo, kad Lora galų gale pasidarys panaši į motiną. Balzakas su pasibaisėjimu įsitikino, kad Dilekta, kaip visada, teisybę sakė. Brolis ir sesuo vis rečiau susitinka. Beje, Balzakas nesikremta dėl šito atitolimo: jam bus lengviau, kai grafienė Evelina taps jo žmona. Prisipažįsta, kad jį tiesiog ima siaubas, kai pagalvoja, kokį įspūdį padarys jo giminaičiai Viežchovnios valdovei. Nelabai kilnus jausmas, bet Balzakas jį išgyvena, ir šeimos ryšiai silpsta.

Tačiau ant sprando jam sėdi Anrijetė Borel, pirmoji jo ir Hanskos meilės bendrininkė. Prisiminkime, kad dėl jos jis buvo kreipęsis į Paryžiaus arkivyskupiją. 1844 metų birželio mėnesį ji atvažiavo į Prancūziją. Jis apgyvendino ją Žemojoje gatvėje ir net užleido jai savo paties kambarį. Negirdėta garbė! Tačiau labai greit apsižiūrėjo, kad ši moteris kvaila. Anrijetę Borel rekomendavus vienam arkivyskupijos kunigui, abatui Eglė, vizitiečių vyresnioji leido jai neatsinešti įprastinės dalies. „Bet ta kvaiša iš n u o l a n k u m o išdidžiai atsisakė." Ar nereikėjo vis dėlto pasilikti šiek tiek lėšų tam atvejui, jei pašaukimas vienuolystei nepasitvirtintų?

Pagaliau Balzakas, pasitaręs su Džeimsu Rotšildu, įdėjo panelės Borel pinigus į vieną verslovę ir pažadėjo, kad ji įmokės savo dalį vienuolynui (aštuonis tūkstančius fran-

---

[85] *B a l z a c. Splendeurs et misères des courtisanes. Introduction d'Antoine Adam* (*Paris, Garnier,* 1958).

kų) iš savo kapitalo pelno. Ji buvo priimta naujoke į vienuolyną, kur nebuvo griežto reglamento, ir Balzakas dažnai ją lankė. Liretė ne itin jį domino, bet buvo tarsi brangių jam relikvijų saugotoja; šalia jos jis alsavo savo mylimosios aromatu. Ak, kada jis vėl patirs meilės džiaugsmus? Svetimšalė laimėjo savo bylą ir įsižeidė, kad būsimasis jos vyras taip abejingai pažiūrėjo į šią didžiulę pergalę. Jis išdidžiai atsakė, kad turtą norįs įsigyti tik savo paties darbu. Palankus imperatoriaus nuosprendis, aišku, buvo, sako Balzakas, galantiškas poelgis:

„Tai teisingumas, bet ir malonė. Ponia de Sevinjė* bylinėjasi; jos byla svarstoma Didžiojoje taryboje. Liudvikas XIV, kuriam jo ministrai atneša pasirašyti įsaką, užrašo: „Kadangi reikalas liečia ponią de Sevinjė ir nuosprendis jai palankus, bylos nežiūrėsiu. Tvirtinu užsimerkęs". Žinoma, mieloji ponia, toji dama, labai artima savo dvasia jums, Lenkijos poniai de Sevinjė, būtų parašiusi dukteriai, kad Liudvikas XIV — didžiausias, taktiškiausias iš visų valdovų. Tokia mano nuomonė..."[86]

Ši nuomonė ne itin patiko. Ponia buvo įsitikinusi, kad pergalę iškovojo savo diplomatiniais sugebėjimais, o ne per rūmų malonę. Paskui Balzakas davė jai išmintingų patarimų. Reikią prašyti Kijevo teismą tuoj pat patvirtinti paveldėjimo teises. „Keisti įsimylėjėliai, šiuodu pupuliai!.. Jie rašo vienas kitam laiškus, prikaišiotus skaitmenų, primargintus samprotavimais apie pinigus!.. Bet, mieloji pupule, skaitmenys — mūsų laimės pamatas."[87] Eva grįžo iš Sankt Peterburgo į Viežchovnią. Jis patarė jai pačiai valdyti turtą, pasidaryti prancūze, žodžiu, nešvaistyti pinigų. Ji išsyk turinti pasirodyti kieta.

„Liudvikas XVI, nesiryžęs apšaudyti šunaujos pradžioje, kai susikūrė Generaliniai štatai, pats kaltas dėl visų skerdynių, įvykusių Revoliucijos metu. Tad r e i k a l a u k i t e dar neišmokėtų jums pinigų, remdamasi savo teise

---

[86] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 333.
[87] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. II, p. 453.

naudotis pajamomis. Paverskite uzufruktą kapitalu, tiksliai nustatykite jo dydį, nors ir negautumėte tuoj pat, be to, tegul jums apmoka visas išlaidas, susijusias su byla ir išvyka į Sankt Peterburgą. Papurtykite apatiškąjį savo dėdulę, jei galite. Padarykite visa, ką moteris ir motina, tokia kaip jūs, gali padaryti, nepakenkdama savo orumui, kad jį išjudintumėte. Jis senas ir, būkite tikra, prieš mirtį grįš prie Dievo; jūs nežinote, kaip veikia tuos bedievius kapo kvapas. Tada jie iščiaudo savo nuodėmes ir jaučiasi apsivalę. Jis atleis savo mužikus ir prisimins skriaudas, padarytas jums ir seserėčiai. Svarbiausia, paverskite savo pajamas kapitalu ir sekite pavyzdžiu tos damos, kuri apdraudė savo kapitalą nuo visokių netikėtumų. Pasidarykite šykšti. Tai bent puslapį jums parašiau!"[88]

Bet Hanska, laimėjusi bylą, norėjo visų pirma kuo greičiau sprukti iš Rusijos. Kadangi nebuvo galima gauti paso į Prancūziją, ji tuoj pat išvyko į Drezdeną, kur knibždėte knibždėjo lenkų pabėgėlių. Išsiilgęs jos, Balzakas paprašė, kad ji išnuomotų jam Drezdene kambarį. Bet prieš išvažiuodamas žūt būt turėjo baigti „Kaimiečius". Laikraštis *La Presse* romaną jau pradėjo spausdinti, o jis dar nebuvo baigtas. Vos pasirodžius pirmoms dalims, Balzakas poniai Hanskai pranešė, kad pasisekimas tiesiog stulbinantis, pranoksta visus lūkesčius. Tačiau Teofilis Gotjė, ištikimas draugas, priešingai, tvirtina, kad laikraštis kasdien gavęs laiškų, kuriuose skaitytojai prašę liautis spausdinus tą nuobodybę. Romanas netiko būti dalijamas į gabalus, ir Balzakas rašė be užsidegimo. Jį kamavo neuralgija: „Biroto" parašiau įmerkęs kojas į garstyčias, „Kaimiečius" rašau ramdydamas galvos skausmus opiju".

Gruodžio 6 dieną *La Presse* paskelbė netrukus pradėsianti spausdinti Aleksandro Diuma „Karalienę Margo". Žirardenas tikėjosi, kad, susiviliojęs patrauklesne atkarpa, skaitytojai pratęs prenumeratą sausio 1-ąją. Terminui praėjus, jis pareikalavo „Kaimiečių" tęsinio (už romaną buvo iš anksto užmokėta), bet „spyruoklė buvo nulūžusi". Pirmieji atsiliepimai iš tikrųjų buvo neigiami. „Dar viena

---

[88] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. II, p. 364—365.

knyga,— rašė kritikai,— pradėta tam, kad autorius liautųsi ją rašęs ar baigtų nežinia kada ir nežinia kaip... Tai Figaro, šmeižiąs varguolius, užuot burnojęs ant turčių... Jis iš kailio neriasi, juodindamas kaimo gyvenimą... Žemdirbiai jam tarytum barbarai, prisėlinę prie visuomenės vartų..." Balzakas ir pats sakė pasidygėjęs šia knyga. „Niekad neatleisiu sau, kad prikišau nagus prie „Kaimiečių". Jis žinojo, kad Žirardenas išreikalaus savo „svarą mėsos", bet kaskart, kai sėsdavo rašyti šio prakeikto romano, jo veido raumenys timpčiodavo kaip beždžionės...

Jis mielai būtų pabėgęs į Drezdeną ir vėl pasinėręs į meilės saldybes. Eva ryžtingai pasipriešino. Jį apsėdo, tikra šio žodžio prasme, beprotiškas geismas. Kodėl ji pasmerkianti jį toms pragaro kančioms? Kodėl gramzdinanti į liūdesį, kuris gali baigtis savižudybe? Kodėl ją taip gąsdinanti mintis, kad jis atvažiuosiąs į Drezdeną? Ar jaučianti, kad ten aplinka jam priešiška? Ar ne tas pat buvo Sankt Peterburge? Kokios „rusų kunigaikštienės taip užnuodijo" Evelinai širdį? O jei *Lidida* (hebrajiškai — mylimoji) nenorinti, kad jis atvažiuotų į Drezdeną, nejau negalinti susitikti su juo kur nors kitur?

Jis dirbo mažai ir prastai, kiekvieną dieną valandų valandas lakstė po Paryžių, ieškodamas namo p u p u l i a m s (po kelionės į Rusiją jis save vadino p u p u l i u, ją — p u p u l e, o jų turtą — p u p u l i ų l o b i u). Atsisakė sumanymo įrengti Žardi. Kad būsimosios poros būstas būtų vertas Viežchovnios valdovės ir Marijos Mediči komodos, jis turėjo būti labai gražus, su kiemu ir sodu, ir pastatytas sklype, kurio vertė ateityje didėtų. „Kam tas beribis troškimas spekuliuoti?" — klausė Eva. Tam, kad, norint gyventi Paryžiuje, kaip įpratusi Svetimšalė, reikia didelio turto. „Atleidžiu tau, brangioji p u p u l e, nes nežinai, ką kalbi." Kokią aplinką jis sukurs savo žmonai? Vien Marijos Mediči komoda — tikras turtas. Jos perlamutro ir aukso inkrustacijomis jis apmokėtų visas savo skolas, jei panorėtų, bet sutiktų ją parduoti už tris tūkstančius svarų sterlingų tik Rotšildui arba serui Robertui Piliui iš Anglijos.

Taigi jis apžiūrinėja vieną namą po kito: Pasi, Paryžiuje, Nev de Matiurenų gatvėje, Monso parke, Našlių alė-

joje, Eliziejaus Laukuose (kvartale, kurio laukia didelė ateitis, nes kaip jis spėja, ten sklypų kvadratinis sieksnis kada nors kainuos šimtą tūkstančių frankų). Iš viso būsimųjų sutuoktinių būsto kaina, įskaitant remontą ir pertvarkymus, sieks apie du šimtus tūkstančių frankų; bet Balzakas leidžiasi į optimistinius apskaičiavimus: pinigai, gauti už parduotą Žardi, paskui „Kaimiečiai", paskui „Žmogiškoji komedija", paskui ponios „Pupulės" dalis — dvidešimt tūkstančių frankų... Jie kaip nors susitvarkys. Bet kodėl ji neišsivežė daugiau pinigų iš tos Ukrainos, kur vieną gražią dieną bus konfiskuotas visas jos turtas? Kodėl su tokiu nepasitikėjimu žiūri į finansinius savo pupulio sumanymus? Juk piniginiuose reikaluose ji — maža mergytė, o jis — senas mėtytas ir vėtytas lapinas.

Beje, kodėl ji pati negali atvažiuoti į Paryžių pasižiūrėti? Nėra nieko lengvesnio. Aną ir ponią Hanską jis įrašysiąs į savo pasą — vieną kaip seserį, kitą kaip seserėčią. Išnuomosiąs joms Šajo ar Pasi priemiesčiuose nedidelį butuką su apstatymu. Jos apžiūrinėsiančios miestą inkognito. Anos paslaugoms būsianti Paroda, tuzinas teatrų, koncertai Konservatorijoje, ir t.t. Dviejų mėnesių viešnagė atsieisianti ne daugiau kaip tris tūkstančius penkis šimtus frankų per mėnesį, įskaitant virėją, kambarinę ir grumą. Viskuo pasirūpinsianti ponia de Brenjol. Tegul *Lidida* pagaliau ryžtasi, nes Balzaką tas atsiskyrimas drasko, kankina, bukina. „Negaliu išspausti iš smegenų nė vienos eilutės. Nebeturiu nei drąsos, nei jėgos, nei valios..."[89] Kad neišprotėtų, ėmė lošti landsknechtą ir lankytis priėmimuose! Tikriausiai yra dalis tiesos tame, ką jis sako apie jį sukausčiusį stingulį ir geidulingą ilgesį. Bet savo kančias jis piešia didesnes, negu buvo iš tikrųjų; čia jo estetika atitinka jo interesus. Jis nori sugraudinti žiaurios gražuolės širdį. Aišku, jis visiškai nesijautė atbukęs tą dieną, kai, norėdamas baigti „Beatričę" ir atvaizduoti jaunos vyro apgautos moters kančias, apsilankė pas Delfiną de Žirarden ir ėmė klausinėti ją, kokia buvo jos santuokinio gyvenimo pradžia. Visada to paties instinkto skatinama, bitė renka medų visur, o naujas Žirardeno romanas — jo ir

---

[89] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 28.

ponios d'Agu meilės ryšys — Balzakui teikė pikantiškos medžiagos tolesniam Beatričės paveikslui kurti.

Drezdene buvo tylima iš dalies dėl šeimyninių reikalų. Ana, lenkų patriotė, nusprendusi tekėti tik už lenko, „nusižiūrėjo" grafą Ježį Mnišeką, švelnų, mistišką, šviesia šilkine barzdele vyrą, kolekcionuojantį kietasparnius vabzdžius, meno mėgėją ir tokį pat turtingą kaip Ana. Gal ponia Hanska pabūgo, kad jaunasis grafas, dar nesusietas su Ana galutinių pažadų, pakeis nuomonę, sužinojęs, kad būsimoji jo uošvė ketina tekėti už prancūzo? Gal sunerimo, kad Balzakas leido sau griežtai pasmerkti sužadėtuves? „Tavo duktė turtinga, be to, lenkė,— rašė Onorė,— jos padėtis išimtinė ir pavojinga." Ko nori Rusijos imperatorius? Kad jo imperija būtų vieninga, vadinasi, kad būtų sunaikintas lenkų nacionalizmas ir Romos katalikybė. Juo dėtas, Balzakas, Makiavelio pasekėjas politikoje, elgtųsi taip pat. Taigi taikiniu taps visi nenuolankieji ir turtingieji lenkai. Toks likimas laukė ir Mnišekų šeimos. Viską išgelbėtų „mišri santuoka" (su kokiu vokiečių ar austrų aristokratu). Ana susižavėjusi savo jaunikiu? „Ji nežino, kad santuokoje gali kilti fizinis pasibjaurėjimas",— atsako tvirtai, kaip specialistas, „Santuokos fiziologijos" autorius.

O patį Onorė alina tas begalinis laukimas, tas slogus netikrumas. „Todėl mano būsenai apibūdinti tėra v i e n a s ž o d i s: n y k s t u." Juk jis net nežino, ar ji tebeištikima nuostabiam jų sumanymui. Ji rašo retai, trumpai, vos vieną kitą meilesnį žodį. Kad pakalbėtų apie ją, jis kviečia Liretę vienuolyne prie priimamojo grotelių. Kai jis drįsta padaryti kokį priekaištą, Evelina įsižeidžia. Sykį jis pavadino ją kazoku (tai nebuvo jau taip kvaila); ji pasišiaušė, pasakė, kad ir pati stosianti į vienuolyną, paskui pridūrė: „Atleidžiu tau", o jis pabučiavo, pasak jo, tuos du žodžius, liudijančius tokį didelį jos geraširdiškumą.

Pagaliau, 1845 metų balandžio 18 dieną, draudimas panaikinamas. „Norėčiau tave pamatyti",— rašo ji, ir jis dumia į Drezdeną. „Atvažiuoju su flakonais kvepalų, su visu debesiu kvepalų." Ji užsakė jam nebrangų kambarį „Romos miesto" viešbutyje; pati su dukterimi gyveno „Saksų viešbutyje". Jis atvažiavo ištroškęs jos: „Drezdenas — tai

alkis ir troškulys, tai skurdi laimė; tai elgeta, puoląs į prabangią turčiaus puotą". Drezdene jis sužinojo, kad Paryžiuje paskelbta, jog jam paskirtas Garbės legiono ordinas; neatrodo, kad jis būtų teikęs tam didelės reikšmės. Ordino kavalierius... Per mažai ir per vėlai. Bet ar gali jis įžeisti Vilmeną, atsisakydamas jį priimti? Karikatūristai, kuriems Balzakas buvo mėgstamas taikinys, pavaizdavo, kaip jis kabinasi kryžių ant milžiniško savo lazdos bumbulo.

Balzakas nusprendė, kad Anos sužadėtinis kupinas gerų savybių, bet atžarokas. „Jis neturi,— sakė Balzakas Evai,— nei jo vardui, nei jo titului deramo mandagumo, nei didžiūno lipšnumo." Žinoma, gaila, bet kas yra tobulas šioje žemėje, išskyrus Evą ir Aną? „Ježis, matyt, neauklėtas moters, vienos tų senų moterų, kurios išmoko jaunuolius pažinti pasaulį, gyvenimą ir gerų manierų." Bet kai esi susižadėjęs, vėlu ieškoti kokios ponios de Berni.

Norėdami kuo greičiau pabėgti nuo Drezdeno liežuvių, p u p u l i a i išvažiavo į Homburgą ir Kanštatą, kur Evelinai buvo prirašytas gydymas „vandenimis". Keturi vėlesni mėnesiai buvo padūkusio, lengvabūdiško gyvenimo metas palyginti su įprastiniu, tokiu varginančiu Balzako gyvenimu. Sužadėtiniai — Ana ir Ježis — su akivaizdžia simpatija įsileido į savo tarpą šitą smagų kelionės bendrą. Įkvėpta „Gatvės akrobatų", tuo metu madingos Diumersano ir Vareno klounados, ši klajojanti trupė praminė Balzaką B i l b o k ė, Evą Hanską — A t a l a, Mnišeką — G r e n g a l ė, Aną — Z e f i r i n a. Keturių „akrobatų" draugijoje viešpatavo nuolatinė linksmybė, kurstoma Balzako. Jis vėl tryško nuotaikingu sąmoju dabar, kai vėl mėgavosi džiaugsmais su moterimi, „sukurta meilei". Jis aprašo su visais atspalviais erotinius prisiminimus, kurie išliko po viešnagės ir glamonių kiekviename mieste: „Kanštatas — deserto skanėsiai; tai smaguris, kuris stengiasi, nors beviltiškai, priprasti prie įmantrios virtuvės. Karlsrūhė — išmalda, numesta elgetai. Bet Strasburgas, ak, tai jau meilė, rafinuota meilė, Liudviko XIV lobis; tai įsitikinimas abipuse laime..."[90]

---

[90] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 149.

Strasburge jis užsakė tris vietas diližane, išvykstančiame į Paryžių liepos 7 dieną. Ježis turėjo prisijungti prie jų vėliau, Belgijoje. Ponia de Brenjol gavo tikslius nurodymus drauge su pagyromis: „Ką tik gavau jūsų laišką, labai mielą ir žavų, kaip ir jūsų siela. Jūs visada tokia pat"[91]. Šitoks neatsargus liaupsinimas galėjo sužadinti pavojingiausius lūkesčius. Ji turinti išnuomoti butelį su apystata kur nors netoli Magdalenos bažnyčios (ne daugiau kaip už tris šimtus frankų per mėnesį), „bet savo vardu, nes tos ponios neturės paso... Ponia Hanska dabar pageidauja, kad ten būtų kambarys ir man... Viskas turi likti didžiausioje paslaptyje... Mano ateitis garantuota visais atžvilgiais. Ana mane labai myli; esu tikras, kad mes puikiai, nuoširdžiai sutarsime..."[92] Vadinasi, tarnaitė meilužė paslaugiai sutiko su mintimi, kad Balzakas ves turtingą moterį, net su mintimi apie bendrą jų gyvenimą prieš santuoką. Jai buvo įsakyta patiesti mėlyną kilimą tų ponių kambaryje, be to, mėnesiui užprenumeruoti *L'Entr'acte* (panelės de Polini vardu, Bokšto gatvės namas Nr. 18), kad Ana, didelė teatro mėgėja, būtų gerai apie spektaklius informuota.

Meilės džiaugsmų ir miestų simfonija tebeaidi:

„O Pasi, Fontenblo! Tai Bethoveno genijus, prakilnumas! Orleanas, Buržas, Tūras, Blua — tai k o n c e r t a i, mėgstamos simfonijos; kiekviena turi savo charakterį — linksmesnį ar ne tokį linksmą,— bet kiekvienai p u p u l i o kančia suteikia rimtų gaidų. Paryžius, Roterdamas, Haga, Antverpenas — tai rudens gėlės. Bet Briuselis prilygsta Kanštatui ir mums. Tai dviejų švelnių nepakartojamų širdžių pergalė..."[93]

Visos šitos muzikinės glamonės tarsi gairėmis nužymėjo keturis mėnesius trukusią kelionę, be galo laimingą, jei neskaitysime keleto „susikirtimų" Olandijoje — ponia Hanska piktai išbarė Balzaką už brangiai įsigytus daiktus antikvariatuose. Roterdame ją smarkiai supykdė juodmedžio spinta, pirkta už 375 florinus. „Deja, p u p u l i a i vai-

---

[91] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 60.
[92] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 62.
[93] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 149.

dijosi tik dėl spintos." Dėl Luizos de Brenjol vaido nekilo; Svetimšalė tiesiog davė komandą savo grynai „kazokiška" maniera. Vos tik atvažiavusi į Paryžių, ji pamanė, kad tarnaitės familiarumas su šeimininku labai įtartinas. Moterys viena kitai nepatiko, ir ponia Hanska pareikalavo, kad kalnietė būtų atleista. Balzakas pažadėjo įvykdyti šį keblų įsakymą tuoj pat sugrįžęs. Kad nuramintų Eveliną, ėmė vadinti ekonomę „toji mergšė", „toji pašlemėkė", „ragana", „pragaro išpera". Kai rugsėjo mėnesį pasakė poniai de Brenjol, kad vėliausiai per pusę metų turinti susirasti kitą vietą, ji apsiverkė.

Būdamas toli nuo brangiausių savo „akrobatų", Balzakas vėl nugrimzdo į liūdesį, sukrėstas atsiskyrimo, teisybę sakant, neilgo, nes, vos tik sutvarkęs keletą reikalų, vėl turėjo susitikti su Hanska.

„Dar niekad man nebuvo taip gera; aš gyvenau širdis į širdį su savo Eveleta; ir štai iš manęs atimti visi mieli gyvenimo įpročiai, visi nelaukti džiaugsmai, kuriuos pradėjau patirti. Kenčiu dėl to, kad nutrūko tas mano jaunystės atgimimas, tas netikėtas, žavingas santuokinis artumas, kuris pranoksta visus mano troškimus."[94]

Buvo tvirtinama be jokių įrodymų, kad Hanska jo nemylėjusi. Mes neturime jos laiškų, bet iš Balzako atsakymų sužinome, kad jie dažnai buvo labai jausmingi. „Trys paskutiniai tavo laiškai — lobis mano širdžiai. Tavyje įsikūnija visi mano garbėtroškiški siekiai, visos meilės svajos, sukurtos mano vaizduotės. Koks aš laimingas, kad įkvėpiau tokią meilę... Tavo trys laiškai man buvo dabar, kai tavęs nėra, tuo, kuo buvo mano Eva Badene: tikru širdies šedevru!.."[95] O tas šūksnis: „Ak, p u p u l i, meilė, aistringa ir neišblėstanti, susiejo mus!"

Visi „akrobatai" buvo vienodos nuomonės apie Balzaką, visi elgėsi su juo meiliai ir draugiškai. Vos tik grįžęs į Paryžių, gavo medalio piešinį, Ježio Mnišeko darbą: „Skiriame Bilbokė — dėkingi akrobatai" ir žavingą laišką nuo Atala-Hanskos. Vadinasi, meilėje viskas klostosi kuo ge-

---

[94] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 70—71.

[95] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 114. 117.

riausiai geriausiems iš „akrobatų". Gyvenimas Pasi pasirodo esąs ne toks žavus. Ponia de Brenjol, teisėtai įšėlusi, reikalauja už atleidimą 7500 frankų kompensacijos ir patento tabako krautuvėlei laikyti. Daktaras Nakaras, Tabako monopolijos generalinio direktoriaus draugas, imasi tarpininkauti, bet kai jam beveik pavyksta reikalą sutvarkyti, narčioji ekonomė nebenori patento! („Tai kažkaip neoru",— tvirtina ji). Dabar ji užsigeidžia pardavinėti žyminius ženklus. Gerbiamoji motušė ir Lora gailisi jos, palaiko ją, ir ji iš paskutiniųjų stengiasi pasilikti jo namuose. „Bet aš jai pasakiau: „Jeigu ištarsite vardą, kurį šlovinu kaip Dievo vardą, tuoj pat išsinešdinsite iš namų. Turiu pinigų ir galiu įkurdinti jus kitur, o aš valgysiu užeigoje". Ji užsičiaupė ir dabar nieko nesako."[96] Jam galbūt ir nesako, bet šeimai skundžiasi. Gerbiamoji motušė Lorai rašo: „Ponia de Brenjol man sakė, kad su Onorė neįmanoma susikalbėti. Bet aš jai atsakiau: „Ponia, jis visada toks, kai daug dirba; jo galvoje tiek daug visokių minčių, jog nereikia ant jo pykti".

Advokatas Gavo taip pat patenka į nemalonę. „Baisus ištižėlis", niekam nebetinka. Skolas likviduoti pavesta Ogiustui Fesarui; šitas vertelga padaro stebuklą — kreditoriai nusileidžia ir sutinka, kad jiems būtų sumokėta 50 % ; tik siuvėjas Biuisonas, kuris tiki genialaus savo kliento ateitimi, būsima sėkme, priima iš jo vekselį. Suieškoti būstą pupuliams — rimta problema. Rasti rezidenciją, vertą Evos, Paryžiuje, atrodo, neįmanoma. Tačiau Bilbokė ir Atala turėtų už ką įsitaisyti gražų namą. Balzakas dar sykį atlieka lanksčius aritmetinius apskaičiavimus. Pupulių lobį saugo Rotšildas. Pajamos už „Žmogiškąją komediją" svyruoja tarp šimto tūkstančių frankų ir nulio, nelygu kokia paklausa ir kokia skaičiuotojo nuotaika. Parašyti galima dar daug. Chlendovskis, lenkų leidėjas, kaukia ir grasina, reikalaudamas įteikti jam „Mažas santuokinio gyvenimo bėdas", bet Balzakui šis darbas įsipyko, ir mes jį suprantame. Šitas straipsnių rinkinys bus daug prastesnis už junystėje jo parašytą „Santuokos fiziologiją".

Velniop darbą! Prieš pusę metų jis išsviedė „Žmogišką-

---

[96] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 115.

ją komediją" už borto. Galų gale kodėl tas, kuris sukūrė tiek pragaro paveikslų, neturėtų teisės į žemiško savo rojaus gabalėlį? „Galvoju tik apie tave; protas neklauso." Meilė-aistra skatina genijų, geismo perteklius stingdo. 1845-ųjų spalio mėnesį Balzakas rūksta pašto karieta į Baden Badeną ir po trumpo susitikimo grįžta į Pasi išsekęs. Ponia Hanska nori praleisti žiemą su Ana ir Ježiu Italijoje. Balzakas susitiks su jais Šalone prie Sonos, iš kur jie visi laivu nuplauks į Marselį. Iš ten „akrobatai" prancūzų laivu „Leonidas" išplauks į Neapolį. Šita išvyka bus jo meilės viršūnė. „Bet Lionas! Ak, Lione aš pamačiau, kaip mano meilę pranoko žavesys, švelnumas, glamonių tobulybė ir tavo meilės saldybė, paversdami man Lioną vienu iš tų ypatingų burtažodžių žmogaus gyvenime, kurie, kai juos ištari, sakytum tampa šventi, nes atveria dangų..."[97] Per pusę metų — pirmą kartą per savo literatūrinį gyvenimą — jis teparašė „Beatričės" pabaigą, keletą „Kaimiečių" puslapių ir apmetė paskutinę „Kurtizanių spindesio ir skurdo" dalį. „Suregsiu juos vienu gaistu. Kuriam galui man pinigai? Man reikia laimės, ir todėl aš grįžtu."[98] Vargšas didysis žmogus! Jis užmiršo, kad laimė — pražūtis menininkui, kad didieji žmonės priklauso tik savo kūriniams.

XXXIV

PERETĖ IR PUODYNĖ PIENO

> Mes, moterys, privalome gėrėtis talentingais vyrais, džiaugtis jais kaip spektakliu; bet gyventi kartu? Niekada.
>
> Balzakas

1845 metais Balzakas buvo tris kartus dingęs iš Pasi: pirmą kartą — nuo gegužės iki rugsėjo; antrą — rugsėjo pabaigoje, kai „nurūko į Baden Badeną"; trečią — spalio ir lapkričio mėnesiais, kai leidosi į nepamirštamą kelionę — iš Šalono į Neapolį. Kokie nuostabūs meilės, dykinėjimo ir antikvarinių krautuvėlių metai! Jis mielai būtų pa-

---

[97] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 149—150.
[98] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 95.

silikęs Italijoje su „klajojančiais akrobatais" ir nieko kita neveikęs, tik glamonėjęs Eveliną ir lakstęs po antikvariatus, bet reikėjo grįžti į Paryžių ir kovoti su finansine grėsme, stebėti Fesaro pastangas, nuramdyti leidėją Chlendovskį, plėsti „Žmogiškąją komediją", atstatyti savo padėtį spaudoje ir pagaliau surasti namą.

Lapkričio 12 dieną jis įplaukė į Marselio uostą, „savaitę keliavęs baisia jūra". Laive visi sirgo, išskyrus jūreivius ir jį,— klasikinė formulė. Jis grįžo dar labiau įsimylėjęs ir su marseliečiu poetu Žozefu Meri, pažinojusiu Eveliną, aistringai kalbėjo apie savo mylimąją, kurios jupiteriška kakta turinti kažką dieviška, angeliška ir truputį demoniška.

„Ak, katyte, bučiuoju dailius tavo vokus, gardžiuojuosi kaklu toje vietoje, kuri yra nelyginant bučinių lizdelis; spaudžiu aksomines tavo letenėles ir jaučiu aromatą, kuris varo žmogų iš proto, ir, mintyse mėgaudamasis šiais lobiais, kurio vieno vienintelio užtektų, kad kokia kvaišelė pasikeltų į puikybę, tau sakau: „Ak, pupule, ak, Eveleta, mano siela vis labiau myli tavo sielą..."[99]

Jis, žinoma, nusitempia Meri pas antikvarą ir nuperka savo minčių damai prašmatnų koralų vėrinį, indų meistro kūrinį, tiesiog neįmanomą įkainoti! „Tai pergalės raudonis, laimingos meilės purpuras... Rašau tau su ašaromis akyse. Nesitveriu dėkingumu, mane degina jaunatviška meilė..."[100] Paskutinės meilės liepsnos tokios pat malonios kaip pirmieji šlovės spinduliai.

Kiekvienas sugrįžimas jam visada buvo katastrofa. Paryžiuje jo vėl laukia buitiniai keblumai. Kurį laiką grynųjų pinigų Balzakui netrūksta. Ponia Hanska jam patikėjo didžiulę sumą (apie 100 000 aukso frankų), už kuriuos jis turi nupirkti ir apstatyti namą. Šitas p u p u l i ų lobis buvo šventas. Bet nepataisomas spekuliacijų mėgėjas mano, kad turi teisę „paleisti jį apyvarton", ir sukiša į Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijas, kurių vertė, aišku, didės. Baronas de Nusingenas būtų galėjęs jį perspėti, kad

---

[99] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 123.
[100] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 125.

birža jau pasipelnė iš šių akcijų kurso pakilimo, bet įspėti akcininkus — ne Nusingeno politika. Vis dėlto į 1845 metų pabaigą Balzako reikalai aiškiai pagerėję. Paveiktas ponios Hanskos ir Fesaro, jis ėmė tvarkingai mokėti skolas: grąžino 40 000 frankų; šaunusis tėtušis Dablenas sutinka vietoj 8000 frankų pasitenkinti 5000 frankų. Balzakas tvirtina, kad tėtušis Dablenas net buvo užsimojęs paskolinti jam 200 000 frankų, kad būtų visiškai atsiskaityta su kreditoriais, bet ponia Balzak ir Lora Siurvil jį atkalbėjo. Nelabai įtikima.

Gerbiamoji motušė tvirtina, kad, susikaupus palūkanoms, kurių Onorė nemokėjo, jis jai skolingas 57 000 frankų. „Fantastinės sąskaitos",— sako sūnus. „Siaubingas nedėkingumas",— atrėžia motina. Įsikiša pusbrolis Sedijo, ir viskas baigiasi, abiem pusėm nusileidus, teisinga sutartimi. Ponia Delanua niekad nekvaršino jam galvos dėl skolų grąžinimo. Gvidoboniai-Viskončiai ne tik nereikalauja atiduoti jiems 10 000 frankų, bet 1846 metais paskolina dar 12 000 frankų, tačiau Balzakas dėl to nesivaržo ir laiškuose poniai Hanskai degina, ką dievino, vadindamas Sarą „sene angle". Tiesa, kaip užstatą jis turėjo duoti jai Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų (beje, priklausančių lenkei), ir dabar svarbu nuraminti Hanską. Tai korespondencijos potekstės atvejis.

Piniginis klausimas, padedant Evelinai ir Fesarui, būtų ne toks degamas kaip anksčiau, jei Balzakas elgtųsi protingiau. Bet jis tartum ieško prarajos. Vos tik išgirdęs apie kokią spekuliaciją, kad ir rizikingiausią, stačia galva puola į ją. Kažkoks laivų savininkas pakrikštija savo laivą „Balzaku". Balzakas tuoj pat įsigyja dvi dalis akcijų už 10 000 frankų. Tai duos, sako jis, 40 % pelno. Iš tikrųjų tie pinigai dings kaip į vandenį įkritę. Jis kiauras dienas deri namus bei sklypus ir, kadangi numatomą butą reikia ištaisyti su rytietiška prabanga, nusiperka senovinio kinų porceliano servizą. „Gavau jį už tris šimtus frankų, o Diuma už tokį pat sumokėjo keturis tūkstančius; jis vertas mažiausiai šešių tūkstančių."[101] Balzakas važiuoja į Ruaną pasižiūrėti

[101] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 145.

juodmedžio panelių, „kurie atiduodami už dyką". Įsigyja senus krėslus mažajai svetainei antrame aukšte, kurią jis vadina žaliąja svetaine (nors jos dar nėra), dailų rašomąjį stalą savo brangiausiajai ir dvi žavias spintas su gėlėtomis inkrustacijomis.

„Prasibasčiau tris valandas ir nusipirkau: pirmiausia, geltoną puodelį (už penkis frankus); jis vertas mažiausiai šimto; tikras meno stebuklas! Antra, puodelį, kažkieno padovanotą Talma, mėlyno Sevro porceliano, ampyro stiliaus, nepaprastai vertingą, nes ant jo ranka išpiešta gėlių puokštelė, kuri viena tikriausiai atsiėjo dvidešimt penkis luidorus (aš sumokėjau dvidešimt frankų); trečia, šešis krėslus, išpuoštus su karališka prabanga, inkrustuotus medžiu — gėlėmis, puokštėmis, žaliajai svetainei. Keturis pasilaikysiu, o iš dviejų duosiu padaryti kušetę. Auksiniai pirkiniai..."[102]

Be to, ar verta kalbėti apie išlaidas? Kas įstengs išlaikyti Šiaurės geležinkelių akcijas metus, „o tai mūsų atvejis, gaus nuo akcijos tris šimtus frankų pelno. Taigi už šimtą penkiasdešimt akcijų susidarys keturiasdešimt penki tūkstančiai frankų pelno..."[103] Vien tik šitais pinigais bus galima užmokėti už namą ir baldus.

Lieka keletas juodų debesų. Pirmas: „toji persona", ponia de Brenjol. Ji pati nežino, ko nori, dabar užsimanė ištekėti už Elšoeto, gana garsaus skulptoriaus! Su žyminių ženklų kontora baigta; jai reikia kraičio. Pagal Elšoeto pavardę (be to, prisiminęs baisiąją bobą raganą iš „Paryžiaus paslapčių") Balzakas praminė ją Šuete—Pelėda. Paskui Pelėda dar kartą persigalvoja. Tas prakeiktas skulptorius, sako ji, toks baidyklė ir myli mergaites, neturinčias nė trylikos metų! Pelėda grįžta prie minties apie žyminių ženklų kontorą, bet gauti patentą labai sunku. Balzakas kreipiasi paramos į Džeimsą Rotšildą.

„Rotšildas, kaip paprastai, maivėsi r e g e n t i š k u stilium. Paklausė, ar j i daili ir ar aš su ja miegojau. „Šimtą

---

[102] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 218—219.
[103] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 178.

dvidešimt vieną kartą,— atsakiau,— ir, jei norite, perleidžiu ją jums." — „Ar ji turi vaikų?" — paklausė jis.— „Ne, bet galite įtaisyti." — „Man labai gaila, bet aš globoju tik tas moteris, kurios turi vaikų." Jis išsisukinėjo. Jeigu ji būtų turėjusi vaikų, būtų sakęs, kad neremia nedorovingų žmonių. „Ak, barone,— pasakiau,— jūs manote, kad galite varžytis su manim gudrumu? Esu Šiaurės geležinkelių bendrovės akcininkas! Pateiksiu jums sąskaitą, ir gausite tvarkyti mano reikalą, kaip geležinkelį su keturiais šimtais frankų pelno." — „Šit kaip! — tarė jis.— Jeigu jums pavyks mane prispausti, aš dar labiau jumis žavėsiuosi." — „Ir prispausiu,— atsakiau,— nes užsiundysiu žmoną, kuri nenuleis nuo jūsų akių." Jis nusijuokė ir, nugrimzdęs į fotelį, pasakė: „Mirštu iš nuovargio; reikalai mane tiesiog žudo. Teikite sąskaitą..."[104]

Taigi Pelėdos reikalas dar nesutvarkytas, ir bjaurioji ekonomė meilužė iš nusivylimo svaidosi grasinimais. Antras debesis — šeima. Lora įkalbėjo vyrą nuvažiuoti į Ispaniją ir vietoj susipažinti su kažkokiu projektu, o tuo metu, inžinieriui išvykus, vandenys nunešė tiltą, kurį jis buvo statęs ant Du upės! Šita neprilygstama moteris iš garbėtroškos daro klaidą po klaidos. 1846-ųjų sausio 1 dieną įvyksta kita, šįsyk mažyčiukė, drama. Visada pirmą metų dieną ponia Balzak, Lora, Valentina ir Sofi ateidavo pas Onorė. Šį sykį jį aplankė tik seserėčios.

„Supratau, kad tai mamos pokštas, ir apsirengęs nukakau, kaip ir dera, pas ją. Buvau priimtas itin nemaloniai... Ji aiškiai nori parodyti, kad dėl visko kaltas aš. Vakar ji šimtą sykių pakartojo mano seseriai: „Pamatysi, tavo brolis neateis manęs pasveikinti". Priėmė mane su neapykanta todėl, kad nepasiteisino jos spėjimai... Aš tvirtai nusprendžiau pasirodyti pas motiną tik Naujųjų metų dieną, per jos vardines ir gimimo dieną ir pasėdėti ne daugiau kaip dvidešimt minučių. Na, tu galėsi tik pasikeisti su mano seserimi ir motina vizitinėmis kortelėmis..."[105]

---

[103] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 178.
[104] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 218.
[105] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 176—177.

Trečias debesis — Liretė Borel. Ji reikalauja savo dalies vienuolynui ir prašo, kad Balzakas dalyvautų jos įvilktuvėse. Tai labai ilga apeiga: jai reikia mažiausiai tiek laiko, kiek keturiems lapams rankraščio. „Tos šelmės vienuolės mano, kad Žemė sukasi tik dėl jų." Bet jis nebesispiria. Juk turi atstovauti „brangiai savo žmonai" ir Anai „Anrijetės Borel laidotuvėse". Beje, jis nesigaili atėjęs.

„Kadangi nebuvau matęs įvilktuvių apeigos, žiūrėjau, stebėjau ir tyrinėjau su tokiu dėmesiu, jog tikrai pasirodžiau kitiems labai pamaldus... Beje, pati ceremonija įspūdinga ir itin dramatiška. Aš pats labai susijaudinau, kai trys kandidatės, puolusios ant žemės, buvo uždengtos drobule, ir prie tų trijų šios žemės gyventojų buvo sukalbėtos maldos už mirusiuosius; paskui jos vėl pasirodė su jaunamarčių apdaru, su baltų rožių vainikais ant galvos ir davė įžadą būti Jėzaus Kristaus sužadėtinėmis..."[106]

Ketvirtas debesis — darbas. Dar neseniai darbas buvo laimė; dabar vaizduotė neklauso. „Man baisiai sunku rašyti; mintis nelaisva, nebepriklauso man... Vakar visą dieną širdyje jaučiau tarytum baisų gedulą... Bet reikia baigti tuos šešis lankus, kad būtų sudarytas vienas „Žmogiškosios komedijos" tomas..."[107] Jo akys mirkčioja; jos tokios nusilpusios, kad Balzakas vietoj žvakidės su trim žvakėm įsitaisė kandeliabrą su penkiom žvakėm. „Bet šitaip per dvi naktis žvakių sudega už pusantro franko, girdite, ponia? Be to, malkų sukūrenu už du frankus ir išgeriu kavos už penkiasdešimt santimų — iš viso keturi frankai kasnakt. Va kaip pabrango „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakos..."[108]

„Kaimiečiai" visiškai nejuda. Balzakas bando rašyti trečią „Kurtizanių spindesio ir skurdo" dalį, pavadintą „Paskutinis Votreno įsikūnijimas". Dvidešimt penkis kartus pradeda pirmą puslapį, bet vis lieka nepatenkintas. Beje, knyga smarkiai išsiplėtė: dabar ji turės keturias dalis; trečia vadinsis „Parengtinis tardymas"; norėdamas

---

[106] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 135—136.
[107] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 150—151.
[108] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 157.

ją parašyti, autorius turi aplankyti Konsjeržeri kalėjimą. Skaitytojas žavėsis labai gražiais puslapiais, kurių apstu romano pabaigoje, bet atsirado jie vėliau. 1846 metais Balzakas sunkiai stumiasi pirmyn. Laikraštininkai tvirtina, kad jis jau užmirštas: „O kas nutiko ponui Suljė ir ponui de Balzakui?"[109] Jis atgausiąs talentą, rašo Balzakas savo širdies damai į Neapolį, tik tą dieną, kai vedybos išvaduosiančios jį iš netikrumo. „Tai ne meilė, tai pamišimas". Šiaip ar taip, tai įkyri mintis, o niekas taip nevaržo kūrybinio polėkio, kaip įkyri mintis.

Jei dar tos vedybos būtų garantuotos! Bet susirašinėjimas nestokoja nei audrų, nei priekaištų. Ponios Hanskos sesuo, Alina Moniuško, Evai parašė, kad „Balzakas — švaistūnas, patrakėlis, šviežios mėsytės mėgėjas". Svetimšalė maivosi ir tvirtina, kad jai baisu, jog ji jam per sena. Į jos klausimą: „Ar reikia tau jaunų merginų?", Balzakas atrėžia: „Ne, iš tiesų tu persūdai; o aš bijau tik viena — kad esu nepakankamai jaunas tau! Norėčiau, kad man būtų dvidešimt penkeri metai. Būk sau sena, kiek nori, tik mylėk mane..."[110] Pelėda taip pat kiek įmanydama kankina Onorė:

„Mano ekonomė sako: „Ak, jūs mylite, mylite... Jūs mylite tik save (ji nori pavaizduoti mane egoistu dėl to, kad išeina iš manęs), o jeigu jums kas išpirštų dvidešimtmetę merginą su šimtu tūkstančių frankų rentos ir garsiu vardu, jūs vestumėte ją ir gerai padarytumėte..." Visų pirma, atkirtau aš, tokios merginos nėra, ir man labai dėl to apmaudu, nes negalėsiu įrodyti to, ką pasakysiu. Jeigu ji ir būtų, jeigu būtų graži kaip panelė de Dino (šiandien ponia de Kastelan), jeigu jos mergautinė pavardė būtų, kaip ir šios, Taleiran, jeigu ji turėtų, kaip ir ši, šimtą penkiasdešimt tūkstančių frankų rentos, aš jos nevesčiau, nes už dvipatystę gresia kartuvės..."[111]

Net bengalis prarado žvitrumą:

„Paukščiukas bengalis mirė. Jį palaužė darbai, svajo-

---

[109] *L'U n i v e r s, 15 septembre* 1846 *(Nouvelles du Pays littéraire).*
[110] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 183.
[111] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 184.

nės, kasdieniniai rūpesčiai, nerimastys, kava. Beje, toks jau šitų padarėlių likimas: iš pradžių didžiulis maištas, giesmių laikotarpis; o kai jie pamato, kad viskas veltui, nurimsta ir nebeniurzga, nelyginant šunys, kurie, išėjus mylimam šeimininkui, pakelia pragarišką triukšmą, paskui nutyla..."[112]

Ponia Hanska — Balzakui 1846 metų vasario mėnesį:

„Atvažiuokite į Romą; iš ten keliausime į Florenciją; iš Florencijos patrauksime per mūsų mielą Šveicariją, Ženevą, Nešatelį; įkurdinsite mus Badene ir grįšite į Paryžių baigti savo reikalų, o mes tuo tarpu pasigydysime mineraliniais vandenimis..."[113]

Balzakas sužavėtas — kaip neatsiliepti į šį kvietimą! Deja, tą dieną, kai jis, ryžęsis keliauti Italijon, tarė sau: „Visada suspėsi parašyti knygą, kurios dabar parašyti neįmanoma", taigi tą pačią dieną — didžiausia nesėkmė! Išėjęs iš garsiojo siuvėjo Biuisono, Rišeljė gatvės ir bulvaro sankryžoje, šoka per griovelį, ir jam nutrūksta kojos raumuo. Nežmoniškas skausmas, išvykimas atidedamas dviem savaitėms. Pagaliau apie kovo 20 dieną nuostabiojo Nakaro gydymo dėka jis jau gali vaikščioti. Barono Rotšildo ir kitų įtakingų asmenų padedama, Pelėda gavo savo išsvajotą patentą — galės verstis žyminių ženklų prekyba. „Klajojančių akrobatų" trupė vėl iškeliauja. Bilbokė, apsivilkęs naujais drabužiais, dumia į Romą; važiuoja su savo draugais per Boromėjų salas, link Šveicarijos, Heidelbergo, Frankfurto; kartu su aistra atgauna viltį ir drauge su „žmona" kuria tūkstančius planų ateičiai. Ji, atrodo, galutinai apsisprendusi tekėti. Jie nusipirksią pilį Turenėje, didesnę metų dalį gyvensią kaime, išsinuomosią butuką Paryžiuje, Sen Žermeno priemiestyje, kur praleisią žiemą.

Vos tik grįžęs, iš karto pradeda veikti. Štai ką jis ketina padaryti: įsigyti už 80 000 frankų, paimtų iš pupulių lobio, Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų; nukakti su Žanu de Margonu į Vuvrė ir nusipirkti ten dvarą, greito-

---

[112] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 220—221.
[113] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 225.

siom apstatyti namą savo viengungiškais baldais, o visas neseniai pirktas senienas paskirti butui, išsinuomotam Paryžiuje. Šitaip jis taps dvaro ir Šiaurės geležinkelių bendrovės dviejų šimtų akcijų savininku! „Nejaugi tu nesusižavėsi savo p u p u l i u, perskaičiusi apie tokį laimėjimą?" Ak, jeigu jis galėtų Vuvrė įsigyti Monkontūro pilį, ji kaip tik parduodama!.. Monkontūras, apie kurį jis svajoja jau trisdešimt metų; žavinga pilis su bokšteliais, dailiai stovinti dviejose terasose, virš Luaros, kurios vandenyse ji atsispindi; „Monkontūras, nuostabus reginys, ūksmingos alėjos, ir vaisiai, ir upė mums prie kojų..."[114] Ir Balzakas susigalvoja naują džiaugsmą: Monkontūre jie išgyvensią šešerius metus ir susitaupysią pinigų, bet, kad nesupelytų, žiemas praleisią Paryžiuje. Tūro geležinkelio platforma yra prie Botanikos sodo, vadinasi, apsigyventi reikia Bulvarų gale. Labai tinkama būtų Karališkoji aikštė. Jis ieško ten buto su langais į pietų pusę ir su trim kambariais tarnams. Ak, kokie protingi jo planai ir koks jis išmintingas!

Iš Vokietijos ateina dvi naujienos, kurios jį nudžiugina. Mirė Ježio Mniševo tėvas. Tegul ilsisi ramybėje. Bet po jo mirties bus lengviau susituokti Anai ir Ježiui, net reikės kuo skubiausiai kelti vestuves. Tegul Eva negaišta — sutuokia juos! Tada ji bus laisva! Antra naujiena pripildo jį džiaugsmo ir pasididžiavimo: „brangioji grafienė" pastojo, ir kaltininkas yra jis. Taigi Balzakas turės sūnų; jie pavadins jį Viktoru Onorė. Kūdikis tikriausiai buvo pradėtas Solere, tarp gegužės 20 ir 30 dienos, kai keliauninkai traukė per Šveicariją. Balzakas užgieda padėkos giesmę: „Meilės vaikai nekelia motinai šleikštulio; jie lengvai nešiojami. Bet būk atsargi. Vargšas Viktorėlis Onoriukas..."[115] Koks ryžtingas vėl bus Balzakas dabar, kai dirbs t r i m s p u p u l i a m s, savo „bambliukui"! (Prisiminkime, kiek daug reikšmės savo kūriniuose jis teikė tėviškiems jausmams.) Skolos? Sėkmė padės susidoroti su jomis: „Atidžiai peržiūrėjau, ką galėtų duoti romanai; kiekvieną skolą padengsiu tam tikrais rankraščiais"[116].

---

[114] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 242.
[115] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 245.
[116] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 247.

Pavyzdžiui, reikia atiduoti 2500 frankų — užteks apysakos. Reikia 7500 frankų — bus sukurptas romanas laikraščiui *La Presse*. Neišmanėliui gali atrodyti nepadoru kurti veikalus pagal kreditorių ir laikraščių reikalavimus. Balzakas šiuo klausimu kitaip mano. O pretendavimas į genialumą? „Argi galvoja kas apie visa tai, kai reikia krauti turtą ir užsidirbti duoną? Ar galvojo Rosinis apie šlovę, kai už šimtą ekiu kūrė „Sevilijos kirpėją"? Jis darė tą pat, ką dariau ir aš, rašydamas „Santuokos fiziologiją": galvojo apie duonos kąsnį. Mudu apie tai šnekėjome."[117]

Viktoro Onorė embrionas egzistuoja, vadinasi, jo tėvai privalo laiku susituokti, jei nori turėti teisėtą vaiką (o ne pavainikį, „pripažintą paskui įvykusios santuokos"). Bet dėl daugybės priežasčių (spėjama gimdymo data, pavojus, kuris vis dar gresia turtams Ukrainoje, apkalbos) reikia susituokti slapta. Tuomet bus galima paskelbti, kad susituokta prieš nėštumą. Balzakui atėjo į galvą tokia mintis: Mozelės departamento prefektas Žermo — buvęs jo bendramokslis Vandomo koleže, o Meco generalinis prokuroras Delakrua — jo draugas. Jei atsirastų Lotaringijoje nieko nežinantis ar paslaugus meras, būtų galima užklijuoti užsakus kitais santuokiniais skelbimais. Tik būtina išsiimti metrikus. Balzakas tuoj pat paprašo iš Tūro savo dokumentų. Vienintelis Svetimšalės asmens liudijimas — pasas rusų kalba. Tegul ji parsisiųsdina iš Lenkijos tuoj pat turinčių įvykti Anos jungtuvių dingstimi Vaclavo Hanskio mirties liudijimą.

„Tavo tėvų mirties liudijimas nereikalingas,— rašo Balzakas.— Bet tavo metrikai būtini. Reikia jų paprašyti ir žūt būt juos gauti. Nė vienoje šalyje niekas neleis tuoktis be metrikų."[118] Tačiau ponia Hanska, gimusi 1800-aisiais, visą gyvenimą jauninosi šešeriais metais. Ji nedrįsta prisipažinti Balzakui, kiek jai iš tikrųjų metų. Keturiasdešimt šešerių metų moteriai sunku su šypsena prisipažinti melavus, nebent ji pasižymėtų linksmu cinizmu, o tai nėra būdinga poniai Hanskai.

---

[117] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 320.
[118] Balzac. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 93.

Ji atsižada ankstesnio plano, nusprendžia gimdyti slapta, patikėti vaiką Balzakui ir grįžti į Viežchovnią.

Šitokio sprendimo priežastis — ne tik metrikai. Kai atėjo laikas sujungti savo likimą su didžiojo žmogaus likimu, dalytis su juo džiaugsmą ir liūdesį, Evą, kaip anksčiau, pagavo baimė. Meilužį ji mylėjo, dėl to nėra abejonių; bet baiminosi būsimo vyro paikysčių. „Ar aš ne geras buhalteris?" — kartojo jis. Ne, jis buvo prastas buhalteris. Nuolat šnekėjo, kad pupulių lobis šventas, bet sėmė iš to lobio saujomis. Gyrėsi nuostabia savo operacija biržoje, kai įsigijo Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų, bet tų akcijų kursas strimgalviais krito. Išdidžiai pranešė viename laiške, kad visos jo skolos apmokėtos; bet kitame jos kėlėsi iš numirusių.

Didysis išlaidusis vaikas tvirtina, kad viskas bus apmokėta iš jo pajamų ir kad pupulių lobis pelnys 50 000 frankų iš Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų. O jeigu jų vertė taip atkakliai kris, pigiai jų prisipirks, ir tai sudarys pelno vidurkį. Grafas Ernestas Ževuskis nuo seno skolingas seseriai Evelinai 25 000 frankų; skolą juk jis galų gale grąžins, ir toji suma dar padidins pupulių lobį. Taigi žiemą Balzakas, išsimokėjęs visas skolas, turės nuosavų 20 000 frankų. Vadinasi, viskas klostosi puikiai, to kruopščiausio iš visų buhalterių nuomone. Vis dėlto blaivumo akimirką jis priduria: „Ak, šaunusis Lafontenas! Kokia nuostabi pasakėčia „Peretė ir puodynė pieno"![119] Prisipažinimas tikrai žavus, bet iš to maža paguodos. Veltui jis prisiekinėja:

„Maldauju, vyk šalin ir iš širdies, ir iš galvos nerimastį. Niekad nesudarysiu tokio sandėrio, apie kurį tu negalėtum pasakyti: „Tai man priimtina", o tavo laiškas uždavė man širdį dėl to, kad baisiai manęs bijai. Esu toks tikras ateitimi, jog man juokinga tavo baimė; bet kenčiu, kad tu be reikalo kenti..."[120]

Be reikalo ar ne be reikalo, bet ji kenčia. Ir neklysta. Rugpjūčio mėnesį jis protingai pareiškė: „Reikia atidėti

[119] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 287.
[120] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 263.

bet kokį nekilnojamojo turto pirkimą", o rugsėjo mėnesį įsigyja rūmą Fortiunė gatvėje, Nr. 14*, Rulio kvartale. Fortiunė gatvė! Jam patinka gatvės pavadinimas — tokį vardą nešiojo ponia Amlen, Direktorijos laikų gražuolė dabita, kadaise šitų sklypų pajininkė; per juos buvo nutiestas privatus kelias[121]. Rūmą Balzakui pardavė Pjeras Adolfas Peltro. Balzaką sužavėjo mintis apie sandėrį „iš po skverno".

„Jei kaina bus 50 000 frankų, sutartyje ponas Peltro ir aš įrašysime tik 32 000 frankų, o 18 000 frankų sumokėsiu jam po trijų mėnesių. Kad nebūtų nesusipratimų dėl šios sumos, neįrašytos į sutartį, duosiu jam kaip laidą penkiasdešimt Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų..."[122]

Tegul tik Eva piktai jo neužsipuola, nes tai „stebuklingas" sandėris! Remontui reikės 10 000 frankų; taigi namas atsieis 60 000 frankų, o po ketverių metų bus vertas 150 000! Beje, priduria jis su apsimestiniu kuklumu, tai tik „lūšnelė meilužiams". Iš tikrųjų namas turi devynis langus fasade. Jis bus karališkai apstatytas. „Galėsi priiminėti ten savo giminaitę kunigaikštienę de Lin. Ji neras gražesnės apystatos nė vienoje nė vieno Lin giminės atstovo pilyje; ji tikrai nuneša visos Lin giminės apystatą..."[123]

Namas, kuris remiasi į Sen Nikola koplyčią (tai švento Pilypo bažnyčios Rulio kvartale filialas), kadaise sudarė dalį didžiulio ansamblio, vadinamo Božono Šartreze. Čia Liudviko XVI laikais generalinis mokesčių atpirkėjas, finansininkas Nikola Božonas, palaidūnas ir filantropas, tada jau Eliziejaus rūmų savininkas, pasistatydino pramogų namelį ir mauzoliejų su kupolu. Mažasis namelis buvo skirtas meilės šventėms; koplyčioje, pavadintoje švento jo globėjo vardu, Božonas įsirengė kriptą; ten jis ir buvo palaidotas.

„Visas Paryžius veržiasi į Eliziejaus Laukus,— rašo Balzakas Evai.— Jei išlauksiu pusę metų, namas, kurį perku

---

[121] Fortiunė gatvė 1850 metais buvo pavadinta Balzako gatve.
[122] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 23.
[123] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 32.

šiandien už penkiasdešimt tūkstančių frankų, kainuos šimtą tūkstančių, ypač jei bus gyvas Liudvikas Pilypas. Nėra ko dvejoti... Apžiūrėjau koplyčią; ji daili. Tai miniatiūrinis Panteonas. Joje ilsisi Božonas..."[124]

„Naujasis Božono kvartalas" pradedamas užstatyti parko teritorijoje, sudalytoje į sklypus. Dailininkus Giudeną, Žiro, Lemaną vilioja čia paunksmė ir vėsa. Būsimasis „Bilbokė rūmas" keistokų formų. Jo triaukštis fasadas — ilgame uždarame kieme; į gatvę yra tik du langai. Lubos žemos, sodas mažyčiukas. Bet Balzakas susigundė romantiška šito taip gerai pasislėpusio būsto išvaizda.

„Namas toks pat slėpiningas, toks pat neįmanomas surasti kaip mano butas Pasi. Čia moteris gali gyventi inkognito, nes ponas Božonas įtaisė slaptus apartamentus, skirtus moteriai. Ji gali gyventi čia niekieno nematoma, bet viską matyti ir girdėti..."[125]

Finansininkas Božonas mėgo pereiti nuo pasaulietiškų reikalų prie religinių apeigų. Jo miegamasis turėjo išėjimą į galeriją, ir jis, atsikėlęs iš lovos, galėjo klausytis mišių, laikomų Sen Nikola koplyčioje. Balzakas, žinoma, atkreipė dievobaimingos savo meilužės dėmesį į šį apvaizdos duotą privalumą.

„Galiu pasakyti, kas paskatino mane pirkti šį namą: norėjau padaryti tau staigmeną. Tavo religiniai įpročiai ir pamaldumas — man gražiausias brangios, mylimos tavo sielos bruožas, o namas, kurį pirkau, šliejasi prie Sen Nikola koplyčios, priskirtos šv. Pilypo bažnyčios parapijai. Pastatydino ją Božonas ir testamentu užrašė parapijai, palikdamas savo tarnams įėjimą apačioje, o sau — prašmatnią galeriją, į kurią patenki tiesiai iš kambarių. Taigi iš savo miegamojo tu išeisi į savo galeriją.

Štai, mano angele, kas paskatino mane pirkti šį rūmą. Prieš jį — sodas, už jo — daili bažnytėlė. Ši privilegija įrašyta į pirkimo sutartį; vadinasi, kito tokio namo visame Paryžiuje nėra..."[126]

---

[124] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 26, 95.
[125] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 27.
[126] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 56.

Rūmas buvo pirktas skubotai, dar neišsimokėjus skolų; remontas atsiėjo brangiai, nes šiame apleistame name ankstesnis jo savininkas, verteiva Peltro, niekad negyveno; būtinai reikėjo įrengti — dideliu kaštu — kaloriferį, kad būtų galima apsisaugoti nuo drėgmės, kenkiančios žavingoms freskoms; nebuvo arklidės, ratinės ir patalpos durininkui (ūkiniai Božono Šartrezės pastatai buvo parduoti anksčiau Teodorui Giudenui, tapytojui marinistui) — visos šitos beprasmybės pykino ponią Hanską. Kad apmalšintų savo *Eva furiosa*[127], Balzakas nuolat užvesdavo kalbą apie koplyčią. Ta neprilygstama galerija laiškuose Svetimšalei tapo besikartojančiu motyvu.

1846 metų spalio 4 dieną: „Ar žinai, kad kruopščiai patikrinus paaiškėjo, jog tu vienintelė Paryžiuje, neskaitant karaliaus šeimos, turėsi galeriją, susisiekiančią su koplyčia. Šitą karališką privilegiją įsigyti galėjo tik Božonas su savo milijonais. Ponia de Margon, jei būtų gyva, užmokėtų už ją šimtą tūkstančių frankų"[128].

1846-ųjų gruodžio 8 dieną: „Kai pagalvoju, kad mano mylimiausioji žmona galės iš savo apartamentų — apačioje ar viršuje — nueiti į jai vienai priklausančią galeriją koplyčioje ir klausytis pamaldų ir kad tik šitas namas Paryžiuje turi šią karališką ar kunigaikštišką privilegiją, man tiesiog galva kvaista..."[129]

Balzakas prisipažįsta, kad iš lauko jo namas bjaurus, „baisiai panašus į kareivines", bet jis ketinąs sukaupti jame tiek stebuklų, jog virsiąs „Tūkstančio ir vienos nakties" rūmais. Jis jau išsiunčia savo Evai, persigandusiai, kad Onorė ketina apstatyti dešimt kambarių, architekto Santi planus ir begalinius sąrašus apmušalų, sieninių laikrodžių, vazų, sietynų, paveikslų: „Visa tai tokio Onorė užgaida — jam maga, kad viskas aplinkui jį būtų gražu, kaip viskas bus gražu jo širdyje, jo žmonoje, jo Evoje, apie kurią jis svajoja jau keturiolika metų..."[130]

---

[127] Įširdusią Evą. (*It.*)
[128] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 66.
[129] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 153.
[130] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 33.

Atsargiau! Baisu įsitaisyti vyrą, kuriam galvoje kyla tokie nuostolingi ir nesavalaikiai sprendimai. Be to, ar bus šitas vyras ištikimas? Jis juk ne visada buvo ištikimas. Mylimoji stebisi, kodėl Pelėda dar neišsikrausčiusi iš Žemosios gatvės. Balzakas piestu stoja. Pelėda tvarko namų ūkį; rodo nemaža apsukrumo, kai tenka sudaryti sutartis; jis naudojasi ja kaip statytiniu asmeniu. Bet akivaizdžiausia, kad ji grasina sukelti bjauriausius nemalonumus. Išvyti ją galima, bet reikėtų tada sviesti jai į veidą 7500 frankų, kurių Balzakas neturi. „Aš niekad neištekėsiu! Dėl manęs jums mažiausiai galvą skauda",— aimanuoja Pelėda. Paskui ji susigriebia gastroenteritą persivalgiusi meliono, ir teka kraujas jai pro visas angas; Onorė tenka ją slaugyti. Kartais ir viengungio gyvenimas kraupus. Bet Eva neteisi, priekaištaudama dėl ekonomės. Dirbdamas dieną naktį, jis atsidūrė vaiko padėtyje, ir jam reikia auklės. Štai kodėl tos „pašlemėkės" neįmanoma pakeisti kita, o visai ne dėl priežasties, kurią turi galvoje Evelina: „Norėčiau, kad ji ištekėtų ir išsinešdintų iš mano namų; taip ir bus padaryta, kai sugrįšiu".

Kai sugrįš... Mat jis ketina nukakti į Vokietiją ir dalyvauti Zefirinos ir Grengalė vestuvėse, bet iš Paryžiaus išvažiuoti galės tik tada, kai parašys aibę puslapių, kurių laukia tiek laikraščių. Jis pažadėjo *La Presse* „Kaimiečių" tęsinį ir, kad tas tęsinys būtų atidėtas, sukasi apie storulę Delfiną de Žirarden, kuri pakviečia pietų jį su Lamartinu. Balzakas giria Lamartiną už jo politinę veiklą. „Bet fizine prasme jis visiškas sukriošėlis! Tam žmogui penkiasdešimt šešeri, o duotum mažiausiai aštuoniasdešimt. Jis visai nusidėvėjęs, baigtas žmogus, kažin ar išgyvens kelerius metus. Jį niokoja jo garbėtroška ir kankina sušlubavę reikalai..."[131] Lamartinui tada buvo likę gyventi dvidešimt treji metai, o Balzakui — ketveri.

Darbai, kuriuos jis turi užbaigti prieš išvykdamas, įvarytų siaubą bet kuriam kitam rašytojui.

„Štai ką aš ketinu parašyti. Pirma, „Beturčių giminaičių istoriją"; „Senukas Ponsas" sudarys du ar tris „Žmogiš-

---

[131] *Balzac. Lettres à l'*Etrangère, t. III, p. 254—255.

kosios komedijos" lankus, paskui „Pusseserė Beta" — šešiolika lankų; paskui „Karališkojo prokuroro piktadarybės" — šešis lankus; viso labo — dvidešimt penki lankai arba dvidešimt tūkstančių frankų, įskaitant laikraščius ir knygų leidėjus. Paskui baigsiu „Kaimiečius". Visa tai net viršys mano skolas... Beje, temos, kurias ketinu nagrinėti, man patinka, ir darbas bus padarytas nepaprastai greitai. Man reikia pinigų. Knygų leidybos popieriai prasti..."[132]

Be to, reikia atlikti kai kurias priedermes, užkraunamas šeimos. Kivirčai su Gerbiamąja motuše liovėsi, kai tarp jųdviejų įsiterpė Sedijo. Balzakas susitinka motiną Vivjeno gatvėje, ir ji viešai jį pabučiuoja — neįprastas nuoširdumas. Atėjo Lora ir pranešė broliui, kad Sofi surastas vyras — tiesiog reta partija.

„Na, o dėl dalies, jis tenkinasi akcijomis bendrovės, statančios Juros kalnuose tiltą, kurį Siurvilis šiuo metu baigia tiesti. Jaunikis turtingas, Sofi jam labai patinka. Jis stambus statybinės miško medžiagos rangovas, turintis žemės, namų ir kapitalo. Aš pasakiau: „Sutikite; mūsų buržuaziniais laikais į Parlamentą bus greičiau pasiųstos sijos negu tokie kaip Lamartinas. Tik nedelskite: kai vestuvės vilkinamos, nieko doro neišeina". Štai ketverios vestuvės! Pirmos — Pelėdos; antros — Anos; trečios — mudviejų; ketvirtos — Sofi. Kas per metai!.."[133]

Taip, kas per metai! Daugybė vestuvių, maža — darbo. Balzako tyla džiaugiasi jo priešai. O priešų jis visada turėjo; vieni jo nekenčia todėl, kad pavydi; kitus žeidžia jo manieros; dar kitus — jo genialumas. Išblėsusį įkvėpimą jie piktai aiškina išsekimu, be to, laikraščių atkarpomis: „Šitam nedėkingam ir banaliam darbui ponas de Balzakas išeikvojo drąsaus ir įžvalgaus stebėtojo talentą, dėl kurio ne vieną sykį atleidome jam už neskoningumą, stiliaus trūkumus; ir štai jis visiškai išsikvėpė..."[134] Vienintelis

---

[132] *Balzac. Lettres à l'*Etrangère, t. III, p. 260.

[133] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. III, p. 310.

[134] *Ch. de Mazade. Des oeuvres littéraires de ce temps* (*Revue des Deux Mondes,* 1846, t. II, p. 1017—1018).

nenuginčijamas atsakymas galėjo būti naujas šedevras. Ar tebeturi Balzakas jėgų jį parašyti? Turėtų, jei...

XXXV

IŠORINIS PASAULIS

Pasaulis — statinė, prismaigstyta lenktinių peiliukų.

Balzakas

Daugel metų jis gebėjo ištisas savaites užmiršti išorinį pasaulį ir atsidėti savo regėjimams. Blogiausiomis akimirkomis išsivaduodavo nuo rūpesčių užsidarydamas Sašė pilyje arba Bulonjerėje, arba Frapelyje, kur atgaudavo kūrybinį džiaugsmą. Į 1846 metų pabaigą net vienatvė pasidarė nebeveiksminga. Minčių srautas išseko; lapai likdavo gulėti prieš jį nepaliesti. „Mes turime susijungti,— rašo jis Evelinai.— Mano siela apniuko." Božono namas, atiduotas į rankas architektams ir rangovams, reikalauja priežiūros. Viktoro Onorė atsiradimas uždeda tam tikras pareigas: „Negali nieko daryti aklomis, kai esi šeimos tėvas". Todėl ir leidžia jis ištisas dienas, nuvogtas nuo „Žmogiškosios komedijos", tikrindamas sąmatas ir planus. Viską suskaičiavus, prireiks 12 000 frankų mažajam rūmui įrengti. Pridėjus jo kainą ir apystatos vertę, susidarys 77 000 frankų. Niekinga suma — juk tai bus gražiausias Paryžiaus namas! Žinoma, savo vidumi, nes išore vis dar „šiek tiek panėšės į kareivines". Bet po ketverių metų už jį gausi ištisą lobį. Dėkui dievui, Žardi krachas bus padengtas.

Turėti būstą dar ne viskas. Reikia jį apstatyti ir išpuošti. Šiam reikalui jis panaudos visus baldus, visas vazas, visus fajanso pusdubenius, kuriuos surinko keliaudamas. „Visa tai, ką tu vadinai beprotystėmis, pasirodo, buvo išmintingi poelgiai."[135] Jis „per daug protingas", kad užsisakytų gražią knygų spintą, bet jaučiasi esąs „priverstas" pirkti Smirno kilimus: „Geras ir tvirtas daiktas — visada sutaupytas pinigas; aš tuo ne kartą įsitikinau". Santaupos, protas,

---

[135] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 6.

atsargumas — šie žodžiai nenueina jam nuo lūpų; jais jis pateisina absurdiškas savo išlaidas. „Turime pakabinti užuolaidas ant devyniolikos langų; išeis po tris šimtus frankų kiekvienam langui — spręsk pati, kiek tai kainuos! Jeigu įtaisysime laikinas užuolaidas, kainuos du trečdalius tos sumos, kurios reikia geroms užuolaidoms."[136] Vadinasi, reikia įsigyti užuolaidas, kurios tarnautų amžinai. Ar tai beprotystė? Juk pinigai neišleidžiami nei grizetėms, nei tabakui, nei puotoms. Kaipgi nenusipirksi patalynės, baltinių? „Jei rasi gražių užvalkalų, neužmiršk, kad reikia tuzino vienai lovai. Turi būti išsiuvinėti jų kampai ir šonai. Vokietijoje šis darbas atliekamas geriau negu Prancūzijoje. Tavo užvalkalus papuoš nėriniais čia."[137] Paklodės, rankšluosčiai, pašluostės — tas rūpestingas šeimos tėvas pagalvoja apie viską, perka viską, krauna viską. „Vandens nuleidžiamosios grandinės rankenėlė mūsų išvietėje yra padaryta iš žalio čekiško stiklo."[138]

Jis tik negali suprasti, kodėl jo dievaitė sunerimusi. Iš tikrųjų kodėl? Mažiau negu po dviejų mėnesių jie bus susituokę ir įsikūrę. Jis buvo užvažiavęs į Mecą pasikalbėti su prefektu; viskas gerai. Rastas tylus, paklusnus meras. Jungtuvės įvyks pas jį naktį. Liudytojai bus Nakaro sūnus ir prefektas Žermo. Santuokinį palaiminimą sutuoktiniams paskui suteiks Meco vyskupas arba Pasi klebonas. „Mes išgelbėti! Bet kad tu žinotum, kokias kliūtis reikėjo nugalėti ir su kokiais šauniais žmonėmis susipažinau!.. Nesilaikymas formalumų bus menkniekis, jungtuvių aktas bus be priekaištų."[139] Žinoma, jeigu ji galėtų susitarti dėl jungtuvių Vysbadene ar Maince, paslaptis būtų dar geriau išlaikyta. Ko ji bijanti? Jos laiškuose miglotai smerkiama kiekviena jo sumanyta veikla. Jam dėl to baisiai liūdna. Ar tai daroma dėl pinigų? Jis padirbėsiąs tik mėnesį, ir viskas išsispręsią.

Balzakas pasitikėjimo nepraranda, nenusileidžia vien faktai, užsispyrėliai iš prigimties. Knygos nebaigtos; lei-

---

[136] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 7.

[137] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 48.

[138] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 167.

[139] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 16.

dėjai nori pamatyti rankraščius prieš mokėdami; rangovai nelaukia; motina dejuoja, o Pelėda ūbauja. Perkant namą, teko praimti p u p u l i ų l o b į. Jį sudaro dabar tik Šiaurės geležinkelių akcijos. Jeigu jų kursas pakiltų iki 1000 frankų, tai bent būtų lobis; bet jis, priešingai, krinta su velnišku atkaklumu. Jau 200 frankų mažesnis už nominalą, ir Balzakas atsisako parduoti jas su nuostoliu. Aišku, būtų geriau padaręs, jei būtų pardavęs po 750 ir atpirkęs už 600. Tai įvyko ne todėl, kad mūsų „Neklystantysis" apsiriko; tik Šiaurės geležinkelis, puiki verslovė, buvo apimtas bendros ekonominės krizės. Žmonės bijo karo, bijo, kad mirs Liudvikas Pilypas. Balzakas niekad nejautė didelės meilės tam karaliui; tačiau kaip finansininkas mano, kad jo mirtis būtų pražūtis. Beje, akcijos nėra visiškai apmokėtos; jis gaus įmokėti 28 000 frankų arba parduoti jas su nuostoliu. Balzakas maldauja Eveliną padėti jam atremti tą smūgį, atsiųsti tiek pinigų, kiek dar reikia įmokėti. Ji trumpai drūtai atsako, kad negali ir negalės. Ką daryti? Jis pasiskolina reikalingą sumą iš Rotšildo, kaip laidą duodamas akcijų. Gyvenimas liūdnas.

Deja, ponia Hanska prarado pasitikėjimą. Ji rašo: „Su tais pinigais, kur tau daviau, brangusis Onorė, daryk ką nori — augink kopūstus, ropes; bet neprašvilpk mano paveldėto turto"[140]. Kokia neteisybė! Jis neapgailestaująs dėl jokios savo finansinės operacijos. „Bark mane, kai aš kaltas, bet nebark, kai elgiuosi gerai."[141]

Bet ji dabar nieko kita neveikia, tik barasi. Jungtuvės vis tiek kur — Mece ar Maince — varo jai siaubą. Ji pageidauja atidėti jas mažiausiai metams. Viktoras Onorė gimsiąs slapta, ir reikalui esant tėvai pripažinsią jį jungtuvių akte. Koks smūgis! „Tavo sprendimas keistai pakeičia mano planus. Svajojau apie laimę, kuri vėl nutolsta penkiolikai mėnesių ar mažiausiai metams..."[142] Kodėl ji padariusi tą pražūtingą sprendimą? Kliūtis kelia įstatymai, šeima ir aukštoji draugija, be to, Eva bijo susieti savo likimą su žmogumi, kuris, nors vaizduojasi esąs sveiko pro-

---

[140] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 60.
[141] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 62.
[142] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 56.

to įsikūnijimas, atrodo, taip dažnai jo stokoja. Ar nepraneša jis pačiame finansinio kracho įkarštyje, kad nori pirkti už 24 000 frankų puikiausią kolekciją knygų apie teatrą? Pelningas reikalas, išsimokėti galima per ketverius metus; tai sudaro tik 6000 frankų per metus, gyvas niekas! Bet šito „gyvo nieko" jis neturi. Kai jis paprašo savo „brangią grafienę" atsivežti iš Rusijos santuokinei lovai su kolonėlėmis šermuonėlio užtiesalą, ji atsisako. Stambioji žemvaldė stoja piestu, išgirdusi tokias beprotystes. „Ar žinai,— rašo jis,— kad aš netrukus turėsiu fontaną, kurį Bernaras Palisi padarė Henrikui II?" Kam, po velnių, tas muziejus? — klausia *Lidida*. Kam tau Henrikas II po Kotrynos Medici?

Viskas tarsi susimokė prieš skubias jungtuves. Spalio 5 dieną pas Balzaką apsilanko Žermo; Meco prefektas įrodinėja, kad jungtuvės Mozelės departamente neilgai bus paslaptis. Tas prefektas, draugiškas, bet atsargus žmogus, tikriausiai pamanė, kad rizikinga jam pačiam išdaigauti su Kodekso straipsniais. Be to, turtams Ukrainoj grėstų pavojus, jei caras sužinotų apie slaptą savo pavaldinės santuoką su svetimšaliu; todėl visi teisininkai mano, kad reikia palaukti; tegul ponia Hanska grįžta į Lenkiją ir sutvarko savo velionio vyro palikimą; grįžusi galės laisvai antrąsyk ištekėti. Net Balzakas su tuo pagaliau sutiko: „Kadangi tokia tavo nuomonė, dabar taip manau ir aš".

O ten, kad suprastintų šį reikalą, tegul padovanoja savo valdas Anai Mnišek:

„Man ta žemė visai ne galvoj... Kartoju tau: mano užsikalto pinigo užteks mums abiem. 1847 metais aš uždirbsiu šimtą tūkstančių frankų: pirma, baigęs „Votreną"; antra, parašęs „Vandėjiečius"; trečia — „Deputatą iš Arsiso"; ketvirta — „Respublikos karius" ir penkta — „Šeimą"; bus pakartotinai išleista „Žmogiškoji komedija". Per šešerius darbo metus padarysiu tiek, kiek padariau Pasi. Penkis šimtus tūkstančių frankų..."[143]

Bet reikia kelioms dienoms šį didžiulį darbą pertraukti

---

[143] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 71.

ir važiuoti į Vysbadeną — būti liudytoju Ježio ir Anos jungtuvėse. Proga praleisti Frankfurte nepamirštamą naktį su savo „balta, tuklia, goslia mylimąja". Pats parašo žinutę apie jungtuves ir, grįžęs į Paryžių, nuneša į *Messager* ir penkių kitų laikraščių redakcijas.

„Iš Vysbadeno pranešama:

Šiandien, spalio 13-ąją, šio miesto katalikų bažnyčioje įvyko vienos iš turtingiausių Rusų Imperijos nuotakų, grafaitės Anos Hanskos, jungtuvės su grafu Ježiu Mnišeku, senos ir įžymios Vandalinų giminės atstovu. Vienas iš liudytojų buvo ponas de Balzakas...

Pagal motiną (mergautinė pavardė — Ževuska) jaunoji yra Prancūzijos karalienės Marijos Leščinskos* provaikaitė; o grafas Ježis — paskutinio Lenkijos karaliaus vaikaitis, tiesioginis garsiosios ir nelaimingosios carienės Marinos Mnišek palikuonis, tos, kurios gyvenimą aprašė kunigaikštienė d'Abrantes."[144]

Šita žinutė, tokia maloni jungtuvių liudytojo savimeilei, sudirgino Aliną Moniuško, ponios Hanskos seserį, kuri perskaitė ją Paryžiuje ir parašė Balzakui pašaipų laišką. „Ji sakė man, kad jūsų giminė išmirusi, nusigyvenusi, nusmukusi, ir t.t., ir kad šito nederėjo rašyti... Baisu, kaip t a v i š k i a i panašūs į m a n i š k i u s..." Toji „migdančioji Alina" stengiasi sužinoti, ar tiesa, kad jos sesuo ketinanti antrąkart ištekėti. Balzakas atsargiai atrašo, kad jis to geidautų, kad niekas dar nenuspręsta, bet jei tai įvyktų, jo atsineštas turtas, visiškai neįskolintas, sudarytų trijų šimtų tūkstančių frankų kapitalą ir šimtą tūkstančių per metus jis uždirbtų savo plunksna. Į tai nusivylusi Alina, sunkiai atsidusdama, atsako: „Vadinasi, mano sesuo susirastų nuostabiai piniginga jaunikį?" Tikrų tikriausia komedijos scena. Tačiau mūsų turtuolis neišmano, kuo užsimokėti už namą, remontą, baldus, dažytų panelių ir apmušalų iš Kordovos odos restauravimą. Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų kursas tebekrinta!

Šitame aptemusiame danguje švysteli vienas kitas pra-

---

[144] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 75.

giedrulys. Ježis ir Ana rašo Balzakui; jį sugraudina jų laimė.

Grafui ir grafienei Mnišek 1846 metų spalio 23 dieną: „Mano nuostabūs, žavingi įsimylėjėliai, mieli, brangūs akrobatėliai, tėtušis Bilbokė atsistatydina: Grengalė užaugo; Zefirina tapo savarankiška. Pjesėje ji išteka už šlykštaus Diukantalio; bet mes visa tai pakeitėme, kaip sako Moljeras. Zefirina surado laimę su Grengalė, su Grengalė — sfinksų šeimos — drugių būrio — prieštvaniniu kietasparniu, tikiuosi, ne iškasena...

Noriu jums pasakyti, kaip labai mane sujaudino meilė, kuri padvelkė iš jūsų laiško, ypač todėl, kad jis rašytas tuo metu, kai dviem tokioms žavioms būtybėms kaip jūs trūksta laiko ir patiems savo meile pasidžiaugti..."[145]

Kitas saulės spindulys: Rotšildas paskolino aštuoniolika tūkstančių frankų namui apmokėti. Pagaliau — o tai svarbiausia — Balzakas vėl gali dirbti visu pajėgumu. „Pusseserė Beta" ir „Du muzikantai" smarkiai žengia pirmyn; įkandin jų pajudės „Kaimiečiai" ir „Smulkieji buržua". Jėgų jam teikia išdidi mintis, kad netrukus jis bus apsimokėjęs skolas, namą ir „išgelbėjęs kasą". Bet koks tai užmojis!

„Ak, miela mano p u p u l e, tu nežinai, ką reiškia kurti tomą po tomo! Juos gera skaityti, kai jie geri; bet sukurti aštuonis tomus sunkiau negu laimėti Jėnos mūšį... Pasimelsk už mane Dievui, paprašyk, kad mano plunksnos smaigalyje visada būtų minčių, kaip jame visada bus rašalo; o man reikia ne tik minčių, bet ir stiliaus!..."[146]

Užteks jam ir minčių, ir stiliaus. Masinis „Žmogiškosios komedijos" leidimas padeda atsikovoti skaitytojus. Jį iškelia „Parengtinio tardymo" sėkmė. Pučia palankus vėjas. Beje, dalimis pradėta spausdinti laikraštyje „Pusseserė Beta", ir visi vienu balsu šaukia: „Šedevras!" Jis ir pats nustebęs: „Nenumaniau, kas bus toji „Pusseserė Beta". Rasi scenų, už kurias gražesnių nesu parašęs per

---

[145] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 85—86.

[146] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 108.

visą savo literatūrinę veiklą... Įvyko milžiniškas posūkis mano naudai... Nugalėjau!.."[147]

Dabar viskas klosis gerai. P u p u l i a i bus laimingi ir piniguoti. „Ak, 1847 metai man bus sukrečiantys." Keletą mėnesių, iki kaklo pasinėręs į darbą, Balzakas taisė ir perdirbinėjo „Žmogiškąją komediją". Dabar, kai gali visą savo laiką skirti kūrybai, parašys dvidešimt tomų per metus ir dar dvi ar tris pjeses teatrui.

Staiga trenkia perkūnas. Evelina, sunkiai susirgusi, turi gydytis Drezdene. Gydytojai liepia jai nesikelti iš lovos, ramiai gulėti, jei nori išsaugoti Viktorą Onorė. Balzakas, pametęs galvą, bėga pas daktarą Nakarą. Šisai jį ramina. Aišku, ponia Hanska be reikalo leidosi į kelionę nepasibaigus penktam nėštumo mėnesiui. Bet viskas dar gali laimingai baigtis. Deja, laimingai nesibaigia. Kūdikis, gimęs prieš laiką, tuoj pat miršta. Balzakas, tarsi nusivylęs Gorijo, verkia. Jis norėjo lėkti pas ją. Bet argi galėjo? Reikia pinigų naujai įmokai į Šiaurės geležinkelių bendrovę, ir jis sėdi prikaustytas prie rašomojo stalo. Žlunga dideli lūkesčiai.

„Taip mylėjau vaiką, kurį turėjai pagimdyti! Jis buvo visas mano gyvenimas. Tikėk, mūsų piniginių reikalų krachas vieni niekai! Bet... mūsų sąjunga, atlygis už gyvenimą, žinojusį tik darbą ir nepriteklius, vos užsimezgusi mūsų laimė — visa tai sustojo, atidėta, galbūt žuvo! Bet galų gale likai man tu; tebesi čia ir tebemyli mane. Štai už ką turiu dėkoti Dievui, iš naujo sėsti prie darbo ir laukti. Vėl laukti!.."[148]

Jis laukia štai jau trylika metų. Ir tik pagalvokite, jis pats, tegu nenoromis, tapo didžiosios nelaimės kaltininku, pirmiausia Solere pradėdamas tą kūdikį, paskui patardamas Evai kartu su Mnišekais važiuoti į Drezdeną:

„Niekad sau neatleisiu, nes, be abejonės, kratymasis vagone ir sukėlė tą baisią bėdą, pražudžiusią tiek lūkesčių ir džiaugsmo,— aš jau nekalbu apie tai, ką iškentėjai

---

[147] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 78.

[148] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 138.

tu. Rūpinkis savo sveikata, nes šitos baisios ligos pavojingiausios, jų pasekmės itin žiaurios, itin sunkiai panaikinamos. Klausyk gydytojo, niekur neik, nesijaudink, nekvaršink sau galvos jokiais rūpesčiais..."[149]

Jokiais rūpesčiais! Kodėl jis pats neklauso savo patarimo! "Niekas manęs nebedomina, niekas nebedžiugina, nieko nebesinori. Nemaniau, kad galėčiau taip pamilti žmogaus užuomazgą! Bet juk joje buvai tu, buvome abudu."[150] Juoda mintis paprastai išdildo visas kitas. Taręs sau: „Aš negaliu nukakti į Drezdeną todėl, kad pragaišinsiu dvylika darbo dienų", jis praleidžia tą dvylika dienų svajodamas. Jo smegenys, tarsi nuvarytas arklys, kuris sukrito, nejaučia nei botago, nei pentino. Evelina pranešė per Aną, kad „ji taip susijaudintų, susitikusi su juo, jog tai būtų jai pražūtis"[151]. Antrą valandą nakties jis spokso į degančią ugnį židinyje ir, galvodamas apie ją, svarsto: „Kodėl nėra laiškų?" Kai pagaliau ji parašo, jam šiek tiek palengvėja: nebuvo jokio Viktoro Onorė. Ne laiku gimęs kūdikis buvo mergytė.

„Sielvarto, kurį patyriau galvodamas, ką iškentėjai per tą klaikią nelaimę, tu nesumažinai, bet apmalšo gailesys, nes aš karštai troškau Viktoro Onorė. Toks kaip Viktoras Onorė nepalieka savo motinos. Dvidešimt penkerius metus būtum turėjusi jį šalia savęs. Tiek dar mudviem skirta gyventi..."[152]

Lidida dabar kartkartėmis užsimena, kad laikas grįžti į Viežchovnią: ji norinti susitaupyti šiek tiek pinigų ir atstatyti „pupulių lobį". Ne! Vienintelis lobis yra ji. Jeigu jie nesusituoks 1847-ųjų liepos mėnesį, Balzakas neatsako už save: „Mane nukamuos sielvartas, arba aš pats nutrauksiu tokį gyvenimą". Nerimas iš tikrųjų ardo jo sveikatą, ir jis pasibaisėtinai lysta.

Balzakas ne tik kenčia, bet ir į jo laimę atkakliai kėsinasi Paryžiaus pavyduoliai. „Pasaulis — statinė, prismaigsty-

---

149 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 147.
150 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 150.
151 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 38.
152 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t IV, p. 187.

ta lenktinių peiliukų", kaip tos, kurias savo pasakose aprašo Pero. Kunigaikštienė de Kastri, „viena koja grabe ir panaši į išsičiustijusį lavoną", įsmeigia vieną tokį peiliuką į Balzako žaizdą. Ji klastingai užveda kalbą apie kažkokią grafienę Mnišek, lenkę, kėlusią pokylius Imperijos laikais ir flirtavusią su kunigaikščiu de Majė. Ar pažįstąs ją Balzakas? Jis dedasi nieko nežinąs ir, kai ištariama ponios Hanskos pavardė, šūkteli: „Bet juk jai penkiasdešimt aštuoneri metai, ir ji jau senelė". Tada Anrijetė de Kastri ima klausinėti jį apie Božono rūmą.

„Sako, tas namas baisus."— „Kraupus! — atsakiau.— Tikros kareivinės, prieš jį sodelis trisdešimties pėdų pločio ir šimto pėdų ilgio. Tarsi kalėjimo kiemas. Bet ką padarysi! Mane suviliojo vienatvė, tyla ir pigumas..." Ir kai ji patikėjo, kad aš įsikūręs prastai, kad niekad nevesiu ir kad vėl išdarinėsiu paikystes, pasidarė žavi. Štai tau ir sena draugė..."[153]

O Delfina de Žirarden į gandus apie Balzaką atsakė nauju koketavimo priepuoliu. Pergalė „svečioje šalyje", jos nuomone, padidino Balzako prestižą. Kai jis atėjo pas ją ir užvedė ilgą šneką dėl savo profesijos reikalų apie sunkumus santuokinio gyvenimo pradžioje, ji pamanė, kad jis neabejingas jai. Ir suvaidino sceną iš jo „Moters studijos". Jam tereikėjo medžiagos „Beatričei"; Delfina manė, kad jis meilinasi j a i. Eva gali būti rami: vikonto de Lonė sąmojis žavus, bet ponia de Žirarden pasidarė šlykšti. Tačiau jis lydi ją į teatrą, ir ji taip pat užveda kalbą apie jo ir Hanskos santuoką.

„Štai ką aš jai pasakiau: „Ponia, tai būtų taip nuostabu, jog aš viliuosi, bet tikėti netikiu. Jau keturiolika metų myliu tą moterį, tik ją vieną, myliu iškilniai, skaisčiai. Visų pirma esu jai draugas, toks draugas, kad galėčiau sukarti tūkstantį penkis šimtus ljė, jei reikėtų patenkinti vieną jos užgaidą, ir norėčiau, kad ji tų užgaidų turėtų kuo daugiau. Žinau, kad ji už nieko kito netekės, jei mudu nesusituoksime. Būti jos draugu — šituo aš didžiuosiuosi visą gyvenimą. Bet jeigu ji pasakytų (žinau,

[153] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 187.

kad praneštų man tai pati): „Išteku už tokio ir tokio kunigaikščio", neišgyvenčiau nė dešimt dienų... Tai ne pliuškumas — jau keturiolika metų ji yra mano gyvenimas. Štai ir viskas; čia seniai niekuo dėti turtas, vardas, ir t.t., visokios banalybės, kurios masina vyrus. Myliu riteriškai, kilniai ir tikiuosi, kad ji atsimoka tuo pačiu. Laiduoja man tai didelis tos damos dievobaimingumas. Jeigu ji pasijuoktų iš mano draugystės, liaučiausi tikėjęs Dievą. Štai tiesa apie romanus, kuriuos išgalvoja pasaulis; aš žinau, kad žmonės šneka, nors nieko nežino".

Ją apstulbino mano žodžiai; ji keistai į mane pažvelgė. „Atrodau labai linksmas, sąmojingas, net lengvabūdis, jei norite; bet visa tai priedanga, po kuria slepiasi siela, kurios niekas nepažįsta, tik j i n a i. Rašau jai, noriu išgarsėti dėl jos. Ji man viskas: publika, ateitis!"— „Jūs man paaiškinote,— tarė ji,— „Žmogiškosios komedijos" paslaptį. Tokį paminklą galima tik šitaip pastatyti..."[154]

Pokalbio tekstą rašytojas, žinoma, pataisė, skirdamas jį mylimajai. Antra vertus, Delfina ir *La Presse* rezga Akademijoje intrigas, norėdami jam padėti; dėl šito verta ją pataupsoti. Bet jis bijo nesantūrių kalbų, kurios sukurstytų skolintojų pretenzijas. Teofiliui Gotjė, susižavėjusiam Božono rūmo prabanga, jis, nutaisęs nuolankią, veidmainišką miną, sako: „Esu didesnis vargšas negu kada nors; čia nėra nieko mano. Apstačiau namą vienam draugui, kuris turi atvažiuoti. Esu tik šio rūmo sargas ir durininkas"[155].

Kai Eva ėmė galvoti apie grįžimą į Ukrainą, kūrybiniam polėkiui vėl buvo pakirpti sparnai; Balzakas nebeįstengia parašyti nė eilutės: sėdi ištisą dieną prie stalo it nubaustas mokinukas, neišspausdamas iš smegenų nė menkiausios minties. Nors apsčiai prisigėręs kavos, tenkinasi liūdnu kraštutinumu — skaito kitų parašytus romanus, ir tarp jų pasitaiko tikras šedevras — Žorž Sand „Velnio raistas". „Tikiuosi, kad dar minutė — ir iššoks kamštis, užkišęs minčių srautą smegenyse..."[156] Oras 1846 metų gruo-

---

[154] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 121—122.

[155] T h é o p h i l e G a u t i e r. *Honoré de Balzac* (*Portraits contemporains*, p. 128. *Paris, Charpentier*, 1874).

[156] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 156.

dį baisus: lyja, sninga. Kai širdį sopa, nieko neišgalvosi. Balzakas svajoja tik apie „savo lizdą"; jam atrodo, kad Paryžiuje nėra svetainės, prilygstančios „Bilbokė rūmo" svetainei, kuri „visa išmušta raižytiniais paneliais, puošniausiais šioje žemėje"; juos pirkdamas, jis sutaupė pinigus, kuriuos būtų išleidęs medžiaginiams apmušalams. „Tai bus tik kuklus namelis tokiems dviem bepročiams kaip mudu. Bet viduje viskas bus žavu..."[157]

„Tu tikriausiai juoksiesi, kad grrrandiozinės „Žmogiškosiosios komedijos" kūrrrėjas taip iš proto eina dėl baldų ar panašių reikalų, jog be atvangos tarška apie tą pat ir šimtą kartų viską perskaičiuoja, nelyginant tas Lafonteno kurpius su savo šimtu ekiu*. Nieko nepadarysi, p u p u l e! Tokie mudu..."[158]

Bet dėl to reikia, kad Eva atvažiuotų į Paryžių. Apsigyventi Božono rūme ji negalės; bet jis pasamdys jai apstatytus apartamentus su sodu Eliziejaus Laukuose. Ji gyvens, jei norės, inkognito; tik tegul atvažiuoja! Šitas atsiskyrimas jam — mirtis. Tačiau Evelina skundžiasi kaip skundusis jo beprotišku pinigų švaistymu. Gavęs iš Drezdeno „grėsmingą laišką apie taupumą", jis svarsto, kas tie pikti ir kvaili žmonės, kurių įžvalgių patarimų Eva klauso:

„Ak, p u p u l e, jei tu nebūtum tokia nuostabi motina ir įsimylėjusi motina, kaip matyti iš tavo laiško, aš skųsčiausi, kad tavo nepasitikėjimas užgauna mane. Man keturiasdešimt aštuoneri metai, ir aš pradedu žilti. Noriu įsigyti turtą ir ieškau priemonių, kuriomis tai galėčiau pasiekti. Nebenoriu, kad pasikartotų nei Žardi istorija, nei jokia kita klaida, o tu manai, kad aš pulsiu išdarinėti tų pačių kvailysčių! Darai iš manęs seną vaiką, poetą, gyvenantį iliuzijomis!.. Būk rami, ak, brangioji mano p u p u l e; daugiau yra tokių, kurie laiko mane šykštuoliu, negu tokių, kurie laiko mane žarstūnu..."[159]

---

[157] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangere,* t. IV, p. 163.
[158] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 178.
[159] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 211.

Jam nesiseka jos įtikinti: „Po Božono eis Monkontūras; viskas prasidės iš naujo. Myliu nepataisomą švaistūną!" Jis atsako: „O aš myliu moteriškaitę, lengvai patikinčią blogiu ir greitą vėjo duoti! Bet esu tikras, kad už mane bus atkeršyta; ateitis parodys, kaip moku pinigą spausti..."[160] Beje, jeigu ji grįšianti į Ukrainą, jis važiuosiąs jai įkandin. Kas galėtų sulaikyti jį Prancūzijoje? Nei šlovė, nei baldai. Per mėnesį jis viską likviduosiąs ir iškeliausiąs su begaliniu džiaugsmu širdyje, su dideliu abejingumu viskam, kas ne jinai: „Nebaigčiau net „Kaimiečių", nebeparašyčiau, Dieve brangus, nė vienos raidelės. Gyvenčiau, svajočiau ir jausčiausi laimingiausias žmogus pasaulyje, būčiau savo p u p u l ė s šunelis, mužikas, visada šalia tavęs, nesitraukčiau nuo tavęs nė per žingsnį"[161]. Ko ji laukianti? Kad jis pasentų? Bet gaila, kad ji nepamatysianti Božono.

„Viskas dailėja; baigta grįstoji sodo dalis; tiesiamas šaligatvis, takeliai pilami bitumu; statomos prieš namus skulptūros... Nebūsime iš lauko tokie negražūs, kaip maniau. Sodinsime, sėsime, užželdinsime veją, paskui įtaisysime ant sienų pinučius vijokliams, kad manajai Ievai nieko netrūktų rojuje ir kad ji man nesakytų, jog kažką užmiršau padaryti. Dažytojas perdažo kupolus; Eduenas atnaujina nusitrynusius paveikslus. Po trijų savaičių namo nebus galima atpažinti...

Kad tu žinotum, kiek turime baltinių! Tiesiog baisu! Dvidešimt keturios poros paklodžių tarnams, šimtas pašluosčių; dvylika tuzinų servetėlių, ir t.t., ir t.t."[162]

Tegul Eva nesuka galvos, kaip reikės apmokėti šituos stebuklus. Sankt Peterburge ji šiek tiek išdidžiai jam sakė: „Būk ramus, vesi ne kokią beturtę". Na, šiandien jis gali atsikirsti: „Būk rami, ištekėsi ne už kokio plikšio". 1850 metais visos jo skolos būsiančios išmokėtos; p u p u l i ų l o b i s liksiąs nepraimtas; už mažąjį rūmą būsią galima

---

[160] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 213.
[161] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 219.
[162] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 222—223.

gauti tris šimtus tūkstančių frankų; Balzakas turėsiąs šešiolika tūkstančių frankų rentos, iš kurių šešis tūkstančius jam duosianti Akademija. Ji dažnai linguodavo galvą; šaipydavosi, kad jis patenkintas savo finansiniais sugebėjimais; bet šį sykį viskas pagrįsta ma-te-ma-ti-ka. *Le Siècle* netrukus vėl išleisiąs garsiausius jo romanus; *Le Constitutionnel* savo ruožtu ketinąs dar kartą spausdinti kūrinius, susilaukusius pasisekimo; „Žmogiškoji komedija" turinti didžiulę paklausą; tikras triumfas. Vienintelė kliūtis — jis atskirtas nuo mylimosios, negali dirbti, jam net žodžiai iškrinta iš galvos. Netikrumas jį tiesiog žudo. „Norėčiau žinoti, ar aš gyvensiu Rusijoje, ar tu sutiksi gyventi Paryžiuje".

Staiga ponia Hanska persigalvoja: pažada atvažiuoti dviem mėnesiams į Paryžių, prieš grįždama į Ukrainą, kur turėsianti atskleisti dukteriai ir žentui stambiųjų dvarininkų amato paslaptis. Balzakas ūmai pasveiksta. Dievinamoji moteris praleis su juo „du puikius mėnesius; tai ištisas gyvenimas!.. Daugiau nieko gyvenime nežinau! Paskui tegul žūsiu! Man niekas nesvarbu, tik kad su manim du mėnesius išbūtų mano įsikūnijusi svaja! Dirbsiu, tavo akyse užbaigsiu „Kaimiečius"[163]. Ir psichiniai vaistai tuoj pat padeda. Balzakas parašo dvidešimt—trisdešimt puslapių per dieną... „Paskutinis Votreno įsikūnijimas" baigtas. Iki sausio 25 dienos jis parašys „Pusbrolį Ponsą", kurį didysis Veronas, išrankusis Veronas, laiko dar didesniu šedevru negu „Pusseserė Beta". „Pupule, tai tavo išdaigos, tavo stebuklai."[164]

„Sakyk, ar jauti, kokią laimę man dovanojai? Ne, tu nei nusigyvensi, nei kankinsiesi, jei klausysi mano patarimų, žodžiu, įsikursi mebliuotame bute Eliziejaus Laukuose, niekur neisi, vaikščiosi su manim sutemus ir gyvensi, kaip gyveno Tetbu gatvėje pirmosiomiš dienomis Estera*, kai buvo laiminga; žinoma, čia negali būti jokio palyginimo, nes su kuo galima lyginti tokią meilę, pražydusią

---

163 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 229.
164 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 234.

tyroje širdyje! Tai rojus šioj žemėj, rojus dar be gyvos dvasios, bet išmaniai sukurtas..."[165]

1847 metų vasario mėnesio pradžioje kelias laisvas. Balzakas atvažiuoja pasiimti jos į Frankfurtą. Jis išnuomojo butą Nev de Beri gatvėje nuo vasario 15-osios iki balandžio 15-osios. Tai apatinis prašmatnaus rūmo aukštas: vestibiulis, svetainė, valgomasis, trys miegamieji, kambarėlis tarnams — viskas išdėstyta anfilada iš sodo pusės. Ponia Hanska turės savo žinioj „puikią samdytinę karietą".

„Vis dar negaliu apsiprasti su mintimi, kad šeštadienį vakare spausiu mylimąją savo glėbyje, prie širdies. Man rodos, sapnuoju. Bijau pavėluoti, kaip būdavo tada, kai eidavau į teatrą. Nugara pagaugais eina, apie tai pagalvojus. Du mėnesius būsime drauge! Du mėnesius būsime susituokę, gyvensime nuošaliame kampelyje, slapčia nuo visų, laimingi, tik trumpam išpuldami į Konservatoriją, Operą, Italų teatrą, ir t.t. Tavajam Norė iš laimės protas susimaišys!..

Būk rami: butas kainuos 330 frankų; maistas — 370 frankų; iš viso 700 frankų — tiek, kiek gausi iš savo sesers. Priskaičiuok 500 frankų pramogoms, karietoms, ir t.t.; susidarys 1200 frankų, o per du mėnesius — 2400. Priskaičiuok dar 2400 frankų, kuriuos išleisi kelionei atgal; bus 5000 frankų. Dėl atsargumo pasiimk dar 2000 frankų; viso labo — 7000 frankų vasario, kovo, balandžio ir gegužės mėnesiams. Na, pasakyk, ar tai daug? Tu suskaičiavai dvigubai tiek. O Dieve, kaip aš išalkęs ir ištroškęs tavęs!.."[166]

---

165 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 231.

166 *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 243—244.

XXXVI
GULBĖS GIESMĖ

Meilė ir neapykanta — jausmai, kurie patys save maitina, bet ilgiau gyvena neapykanta.

Balzakas

Didis žmogus, tuo pat metu apsėstas ir troškimo patenkinti jį kamuojantį geidulį, ir įkyrios minties apie santuoką, ir vaikiškos kolekcionieriaus aistros, manijų, kurios žaboja jo kūrybą,— tikrai balzakiškas reginys. Vis dėlto kūrybinė galia liko neišsekusi, o protas — šviesus. Vos tik jis šiek tiek nurimo dėl savo meilės ateities, nes švystelėjo viltis, kad mylimoji atvažiuos į Paryžių, įkvėpimo ugnis staiga įsiliepsnojo, ir pasipylė šedevrai. Jis net įstengė vėl sėsti prie maištingų savo „Kaimiečių" ir duoti jiems tikrąjį užmojį.

Mes jau sakėme, kad mintį sukurti šią knygą Balzakui pakišo 1834 metais Vaclavas Hanskis ir kad autorius atsisakė pirmų savo metmenų. Turime grįžti prie šito romano, stebinančio neprilygstama istorine reikšme, ir smulkiai jį panagrinėti. Balzakas turėjo nemaža progų stebėti žemdirbių pasaulį; Tiurenėje, pas Žaną de Margoną ir Žozefą de Savari; L'll Adane, pas Vilerą-La Fajį; Vilparizi apylinkėse; gal net Žardi. Jis numanė, kad tai viena rimčiausių socialinių problemų. Prancūzų revoliucija numaldė dalį buržuazijos, atverdama jai kelią į valdžią; bet ji nepatenkino žemdirbių. Stambūs dvarai greit atsistatė; kartais iš to naudos turėjo Imperijos generolai, vėliau, Restauracijos metais,— buvę didžiūnai. Paprasti kaimo žmonės nesutiko su šituo grįžimu į praeitį, ir Balzakas, papročių istorikas, matė, kad daugiapusiai ryšiai sieja smulkią kaimo buržuaziją — notarus, nekilnojamojo turto pirklius, dvarų valdytojus, merus — su kaimiečiais, kuriuos ši buržuazija siundė prieš naujuosius feodalus.

Nors knygą parašyti Balzaką paprašė ponas Hanskis ir būsimoji žmona buvo „stambi dvarininkė", jis puikiai perprato visų savo veikėjų jausmus ir kaimiečių pretenzijas. „Buržua vagia sėdėdami namie prie židinio,— sako vienas knygos herojus, tėtušis Furšonas,— tai pelningiau, negu

rankioti, kas mėtosi pamiškėse... Esu matęs ankstesnius laikus ir matau naujuosius, brangusis mokytas pone; etiketė, tiesa, pasikeitė, bet vynas liko tas pats."[167] Jei savininkas būtų nebe didžiūnas, o buržua? „Nejaugi jūs d a r n e p e r m a n ė t e,— sako Furšonas,— kad buržua bus nelabesni už didžiūnus?.. Kas jų lauktų, jei mes visi praturtėtume?.. Gal imtų arti laukus? Pjauti javus?.."[168] Balzakas išpranašavo, kad nepatenkinta liaudis, Revoliucijos vaikas, „praris vieną dieną buržuaziją, kaip buržuazija suglemžė bajoriją..."

Jei dvarininkas sukalbamas ir leidžia kaimynui brakonieriauti savo žemėje, tas jį pakenčia. Jei ne... Balzakas aprašo Egų pilį, prie Vil o Fajo (šis pavadinimas nusižiūrėtas iš Vilero-La Fajo; dvaras yra kažkur Burgundijoje, netoli Žuanji, kur prefekto pavaduotojas — Lotur Mezrė). Egų žemės, pirmiausia įsigytos Direktorijos laikų gražuolės „viliūgės" Sofi Lager, Imperijos laikais atiteko generolui grafui de Monkornė, Eslingo mūšio herojui, tūžliam milžinui, kurio trapi žmonelė mylisi su žurnalistu Emiliu Blondė, plunksnos kondotjeru, dailiu, sąmojingu jaunuoliu. Ūkvedys Gobertenas iš pradžių manė, kad generolo valdomoje žemėje jis ir toliau galės verstis pelningomis machinacijomis, kaip dainininkės laikais. Bet generolas, kuris nepažįsta šito krašto ir, būdamas doras kareivis, tiki drausmės privalumais, bando laikytis įstatymų.

„— Jūs gyvenate iš mano žemės,— sako grafas Gobertenui.

— Ar, jūsų nuomone, aš turiu gyventi iš debesų? — atkerta juokdamasis Gobertenas.

— Nešdinkis, šunsnuki, lauk!"[169]

Atleistą Goberteną pakeis sąžiningasis Mišo. Bet generolas užmynė grėsmingą skruzdėlyną. Gobertenas, perkąs ir parduodąs žemės sklypus, per giminystės ryšius savo rankose laiko visą kraštą. Teismo pirmininkas — jo pusbrolis ir sąjungininkas. Nėra įstatymų šitose kaimo vieto-

---

[167] *B a l z a c. Les Paysans („Pléiade"*, t. VIII, p. 80—82).

[168] *B a l z a c. Les Paysans („Pléiade"*, t. VIII, p. 61).

[169] *B a l z a c. Les Paysans („Pléiade"*, t. VIII, p. 100).

vėse, kur moterų ir žemių gobiamasi nuožmiai ir kur laukų sargas žino, kada reikia užmerkti akis. Stambus dykinėjantis žemvaldys čia visada bus nugalėtas. Jis bylą laimės departamento centre, bet pralaimės kaime, kur įsipainios į interesų tinklą. Mišo bus nužudytas, bet žudikas niekad nebus surastas, nes liudytojai laikys liežuvį už dantų. Šitas nusikaltimas primena Polio Luji Kurjė* nužudymą 1825 metais netoli Tūro; Balzakas žinojo to nusikaltimo užkulisius. Prefekto pavaduotojas pataria Monkornė parduoti savo dvarą ir už tuos pinigus nusipirkti valstybinių obligacijų.

„— Kad aš pabūgčiau kaimiečių, nesitraukęs net prie Dunojaus!

— Na, o kur jūsų kirasyrai? — paklausė Blondė."[170]

Praėjus savaitei po šio keisto pokalbio, visame departamente, net Paryžiuje, notarų kontorose buvo išklijuoti didžiuliai skelbimai apie Egų žemės išpardavimą. Čionykštis palūkininkas Greguaras Rigu nuperka visą žemę, pasilieka vynuogynus, miškus perleidžia Gobertenui, o pilį — juodajai gaujai. Dar sykį pasikeitė etiketė, o vynas liko tas pats.

Prabėgus daug laiko po šių įvykių, Blondė, prispaustas baisiausio skurdo, nors ir slepiamo po blizgančia išore, beveik atsidūręs prie savižudybės slenksčio, gauna laišką su juodu antspaudu. Grafienė de Monkornė jam praneša apie generolo mirtį; mirdamas jis užrašė jai visą turtą. Keturiasdešimties metų moteris draugiškai siūlo savo jaunystės meilužiui „ranką ir didžiulį turtą". Emilis Blondė, paskirtas prefektu, veda Viržini de Monkornė (kuri yra vikonto de Truavilio ir rusės kunigaikštytės Šerbelovos duktė). Nesunku įsivaizduoti, kad Balzakas, rašydamas šio romano pabaigą, galvojo apie karštai geidžiamą savo paties meilės nuotykio atomazgą: santuoką su rusų grafiene, kuri dar prieš daugelį metų pasirinko jį savo meilužiu.

Tačiau, norėdamas pramanytoje istorijoje sukurti tokią laimingą pabaigą, autorius turėjo įveikti daugybę kliūčių.

---

[170] B a l z a c. *Les Paysans* („*Pléiade*", t. VIII, p. 309).

Jam buvo nelengva įsibrauti į kaimo visuomenę, dar slaptingesnę ir uždaresnę negu Sen Žermeno priemiesčio draugija. Tiesa, jis jau buvo tyrinėjęs kaimo pasaulį savo romanuose: „Kaimo gydytojas", „Kaimo klebonas". „Socialiniame katekizme" nagrinėjo kaimo gaminių kainų problemą ir aiškino, kodėl Prancūzijai apsimoka, kad šitos kainos liktų labai žemos: „kad jos pramonė galėtų kovoti su Anglijos pramone, kuri yra svarbiausias reguliatorius". Balzakas manė, kad Prancūzijos gerovė gali remtis tik „nepaprastu kaimiečių santūrumu"; šituo fariziejišku eufemizmu jis naudojosi nusakydamas pasibaisėtiną jų skurdą. Balzako nuomone, tai buvo socialinis faktas, kaip faktas, kad zoologijoje yra gyvių rūšių, pasmerktų išmirti. Iš tikrųjų nebuvo jokio pagrindo, kad žemdirbys sutiktų su tokia auka. Balzakas jautė privaląs labiau įsigilinti į šį klausimą, esminį mąstytojui, norinčiam būti savo epochos istoriku.

Todėl jam nesisekė kurti „Kaimiečius". Žirardenas, pradėjęs spausdinti romaną savo laikraštyje *La Presse*, užmokėjo Balzakui devynis tūkstančius frankų avanso už žadėtą romano pabaigą. Bet pabaiga nebuvo parašyta, ir Balzakas turėjo grąžinti dalį gautųjų rankpinigių. „Kaimiečiai" pasirodė tik 1855 metais, po autoriaus mirties. Ponia Hanska, iš pradžių Balzako žmona, paskui jo našlė, bandys įkalbėti Šanfleri, po to Rabu romaną baigti. Nė vienam nesutikus, Eva de Balzak pati nesėkmingai mėgino imtis šio darbo, paskui pasitenkino išspausdindama Balzako planą, apmestą dar 1838 metais, ir pridėdama tik „keletą savo smėlio ir žvyro grūdelių". Ir teisingai padarė. Ši knyga nepaprastai graži, viena iš gražiausių, neišsenkamas tiesos šaltinis, tokia pat solidi šiandien kaip ir XIX amžiuje. Pamoka aiški: nevaldysi nei kaimiečių, nei tautų remdamasis teisėmis, pagrįstomis abstrakčiais samprotavimais. Laukuose visada koks nors Monkornė susidurs su tokiu kaip Gobertenas. Balzakas čia, kaip ir visur, nori, kad įstatymai būtų sudarinėjami tokiems žmonėms, kokie jie yra. Bet daug kas jam prikaišiojo, kad jis dėl politinių prietarų sudarkė (net apšmeižė) kaimiečius.

Balzako, dar jauno, bet prieš laiką susidėvėjusio nuo amžinos nerimasties, nusivylimų ir nemigo naktų, gulbės

giesmė — diptikas „Beturčiai giminaičiai". Jis žinojo, kad lošia lemiamą partiją.

Balzakas — poniai Hanskai 1846-ųjų sausio 16 dieną:

„Atėjo metas, kai man reikia sukurti šedevrus, kurie nuverstų netikrus tos pavainikės literatūros stabus ir įrodytų, jog aš jaunesnis, žvalesnis ir talentingesnis negu anksčiau. „Senasis muzikantas"[171] — beturtis giminaitis, gniuždomas nuoskaudų, tyros širdies žmogus. „Pusseserė Beta" — irgi beturtė giminaitė, taip pat gniuždoma nuoskaudų, teikianti paslaugas trim ar keturiom šeimom ir galų gale atsikeršijanti už visas savo kančias..."[172]

Balzakas mėgo šitaip simetriškai sukerojančias temas. Iš pradžių jis ketino parašyti tik dvi noveles. Viena — „Pusbrolis Ponsas" — sukurta pagal Alberiko Sekono novelę „Du Operos teatro fagotistai". „Pamatysite,— pasakė Balzakas jaunajam autoriui,— ką aš išspausiu iš jūsų temos."[173] Jis įdėjo tiek savęs į šitą novelę, jog ji virto didžiuliu romanu.

Apie tokią kolekciją, kokią turėjo senukas Ponsas, svajojo pats Balzakas (net vaizdavosi ją turįs). Jį, kaip ir Ponsą, apsėdusi manija šniukštinėti antikvariatuose, ir jis baisiai bijo, kad nesuterštų jo lobių neišmananti akis. Netrūko jam ir kitų prototipų: tėtušis Dablenas kaupė brangias retenybes; Sovažo, Operos orkestro pirmasis smuikas, be muzikos, mėgo, kaip ir Ponsas, senienas, ir tas Sovažo susirašinėjo su Balzaku. Šiam prašant, „beturčio giminaičio" tema pasitraukė į antrą planą. Tikrasis romano siužetas — aistringa draugystė, kurią Silvenui Ponsui jaučia Šmukė, jaudinantis panelių de Granvil muzikos mokytojas („Ievos duktė"); tragedija, kurią išgyvena Ponsas, veltėdis ir smaguris, staiga praradęs gardžius savo patiekalėlius, išvarytas, išjuoktas ponios Kamiuzo, savo giminaitės (kaip išvijo kunigą Biroto panelė Gamar); laukinės gudrybės, kurių griebiasi kraupioji durininkė Sibo oranžinėmis akimis ir baisusis Remonankas, jūrų gelmių pabaisa; neužsitarnau-

---

[171] Vėliau „Pusbrolis Ponsas".

[172] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. III, p. 256.

[173] *Donald Adamson et André Lorant. L'Histoire de deux bassons de l'Opéra (L'Année balzacienne* 1963, p. 185—194).

tas turtas Kamiuzo šeimos, kuri iš pradžių persekioja savo giminaitį Ponsą, o paskui pasigvelbia jo palikimą, nuskriaudusi vargšą Šmukę,— trumpai sakant, drama, kurią išgyvena naivios sielos, puolamos iš visų pusių, apimtos siaubo, kai jas vis labiau ima veržti intrigų tinklas ir jos neranda gynėjų. Negalime nesižavėti, matydami, ką iš skurdžios Alberiko Sekono novelės padarė genijus, remdamasis tam tikru metodu. „Ši knyga, bent man,— rašė Balzakas,— vienas iš be galo paprastų šedevrų, kurie aprėpia visą žmogaus širdį. Tas kūrinys toks pat didingas ir toks pat liūdnas, tik dar aiškesnis, kaip „Tūro klebonas"; aš sužavėtas..."[174] Balzakas turėjo teisę žavėtis. „Pusbrolis Ponsas" ir šiandien sukrečia skaitytoją.

Knyga reikšminga ir kaip paveikslas, vaizduojąs labai smulkią buržuaziją bei prastuomenės tipus, besiskiriančius nuo tos paryžietiškos aplinkos, kurią dažniausiai aprašo Balzakas,— nuo elegantiškų kvartalų, į kuriuos jis godžiai žvelgė maždaug 1822 metais nuo Per Lašezo kapinių aukštumos ir kur galų gale įsigavo. „Žmogiškojoje komedijoje" dažniau sutinkame kunigaikštienes negu grizetes. „Cezaris Biroto", „Tarnautojai", „Smulkieji buržua" yra išimtys. Žurnalistai ir menininkai, atvaizduoti „Prarastose iliuzijose", dėl to, kad sukiojasi laikraščių redakcijose, teatruose ir mylisi su kurtizanėmis, į diduomenę — Restauracijos laikų diduomenę — neįsileidžiami. Romano „Pusbrolis Ponsas", Liudviko Pilypo laikų romano, veiksmas taip pat prasideda 1843 metų Hanoverio gatvėje, Kamiuzo de Marvilio namuose, bet labai greit persikelia į Normandijos gatvę, Marė kvartalą, kur varganame ketvirto aukšto bute gyvena Ponsas, savo kolekcijos šedevrais pavertęs jį muziejumi. Apsilaupiusiame name — grėsmingos džiunglės, kur slankioja niūrūs personažai: žiniuonė su savo rupūže Astarote, sukčius šunadvokatis, varguolių reikalų patikėtinis; bet šitą niaurią istoriją poezijos šviesa apgaubia švelni draugystė (tokia draugystė buvo viena iš Balzako svajonių). Taip, Balzakas įrodė savo niekintojams, kad jis dar „niekad nebuvo toks didis".

---

[174] *Balzac. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 281.

„Pusseserė Beta" taip pat be galo išbujojo, kol jis ją parašė. Pirminę mintį jam, kaip jau buvo atsitikę, pakišo Lora Siurvil savo apsakymu „Pusseserė Rozali", kuris buvo išspausdintas 1844 metais *Journal des Enfants*. Brolį ir seserį nuo mažens siejo vaizduotės giminystė. Tik Lora lėkštai pasakojo „paprastą, aiškią, dorų ketinimų ir gerų jausmų kupiną istoriją", o Onorė surezgė „painią, ne itin švankią ir žiaurią intrigą"[175]. Beta, šėtoniškas personažas, raitosi „it žioruojantis vynuogienojas" neapykantos liepsnoje. Balzakas nebesuvaldė šito baisaus charakterio; vėl pagautas stichinės kūrybos ekstazės, jis praturtino „Žmogiškąją komediją" naujais veikėjais: Lisbeta Fišer, Valeri Marnef, braziliečiu Montesu, Adelina ir Hektoru Julo.

Rašymo metodas toks pat kaip „Prarastų iliuzijų": tikroviškus elementus jis papildo filosofine idėja, kurią plėtodama jo vaizduotė kuria nepamirštamas pabaisas. Taip nupieštas pačios pusseserės Betos paveikslas. Balzakas rašė, kad tai buvo ir jo motina (jis tikriausiai klydo, manydamas, kad po meilia išore ji slėpusi neapykantą jam), ir Marselina Debord Valmor, ir teta Rozalija, pikčiausias jo priešas Ževuskių šeimoje. Nesunku įsivaizduoti, kad keletą bruožų jis pasiskolino iš ponios de Brenjol, „pasiutlige užsikrėtusio niufaundlendo". Lisbeta Fišer — negraži, beturtė, pažeminta senmergė — kuria šėtoniškus planus, kad elgetomis paleistų ir apjuodintų Julo šeimą, kaip Pelėda tūžo ant Evelinos.

Baronas Julo (brolis maršalo, su kuriuo kadaise susipažinome „Šuanuose"), kariuomenės intendantas, Valstybės patarėjas, Garbės legiono kryžiaus kavalierius, yra senas palaidūnas, vis labiau grimztantis į gašlumo pragarmę. Buvo spėjama[176], kad sutuoktiniams Julo pavaizduoti jis pasiskolino kai kuriuos bruožus iš tikrai egzistavusios poros: Viktoro Hugo (Hektoras Julo) ir Adelės Fušė (Adeli-

---

[175] *Balzac. La Cousine Bette (Préface de Pierre-Georges Castex)*, 1959.

[176] *Jean-Bertrand Barrère. Hugo jugé par Balzac, ou l'étrange cas onomastique de la Cousine Bette (Le Mercure de France, janvier* 1950, p. 103—114).

na Fišer). Be keisto garsinio pavardžių panašumo, Hugo, Prancūzijos peras, buvo prieš metus užkluptas nusikaltimo vietoje su Leoni Biar, kaip Julo — su Valeri Marnef. Tiesą sakant, Balzako pažiūra į Hugo visada buvo dviprasmiška; Hugo žavėjosi Balzaku ir rėmė jo kandidatūrą Akademijoje; Balzakas liaupsino Hugo poetą, bet gana neteisingai smerkė Hugo žmogų. Nutikimu su Leoni Biar iš tikrųjų galėjo pasinaudoti, kaip naudojosi daug kuo.

Bernaras Giuijonas mano, kad Balzakas, tada apsėstas erotinių minčių, kai kurių barono Julo bruožų galėjęs rasti ir savyje. Be to, buvo sakoma, kad Julo prototipu buvęs kažkoks grafas d'Oras, Valstybės patarėjas, miręs prieš metus. Šioje meninės kūrybos srityje viskas galima. Į žaizdrą sumetami vyrai, moterys, draugai, meilužės, paleistuvystės, meilės džiaugsmai ir pats autorius. Ką jis turi omenyje — save ar Hektorą Julo,— kai rašo: „Apžiūrinėdami save kiekvieną dieną, pagaliau prieiname išvadą, kaip baronas Julo, kad mažai pasikeitėme, kad tebesame jauni; o kiti iš šalies mato, kad mūsų ševeliūra jau panaši į šinšilų kailį, kaktoje įsirėžusios raukšlės, o pilvas atsikišęs kaip didžiulis moliūgas". Pagrindinė knygos tema primena romanus: „Tėvą Gorijo", „Eugeniją Grandė" ir „Absoliuto ieškojimą", nes ir ten parodoma, kaip sužlugdo šeimą ir jos turtą aistra, šiuo atveju — senio erotizmas. Julo šeima ilgai ir kilniai priešinasi, paskui aistra, „sukilusi prieš prigimtį", užteli tarytum „pabaisiška banga" ir viską paskandina.

Po Valeri mirties Julo gyvena su teatro statiste, darbininke, vėliau su paaugle mergaite, beveik vaiku, kurią jam pardavė jos tėvai. Veltui namiškiai bando jį uždaryti ir niekur neišleisti. Jis pabėga naktį pas suskretėlę plovėją į mansardą. Ne tik pasidaro šlykštus, suvaikėja, bet ir nusitempia į bedugnę savo žmoną, šventą moterį: „Pasakyk man, ką daro tos moterys, kuo tave taip prisivilioja. Aš pamėginsiu..."[177] Tačiau „apsėstieji laimingi savo mėšlyne"[178]. Iš visų Balzako kūrinių šis žiauriausias ir gražiau-

[177] Balzakas. Pusseserė Beta, p. 340 (vertė R. Ramunienė).
[178] Alenas.

sias. Bet antžmogiškos pastangos („Pusseserė Beta" buvo parašyta per du mėnesius) galutinai jį pakerta.

Pagaliau Eva praneša atvyksianti; jis turi važiuoti jos pasitikti į Frankfurtą. Po šio staigaus darbingumo protrūkio jis turi šiek tiek pinigų. Vėl leidžiama „Žmogiškoji komedija"; jis pardavė „Pusbrolį Ponsą", „Paskutinį Votreno įsikūnijimą" ir net ką tik pradėtą romaną „Arsi deputatas". Paryžiuje namų ūkio išlaidas padengs ponia Hanska; Onorė parūpins lovos ir stalo baltinius, sidabro indus. Bet reikia iš anksto sumokėti nuomą už du mėnesius (šešis šimtus šešiasdešimt frankų), pasamdyti virėją, atleisti Pelėdą ir išmokėti jai kompensaciją. Argi tai svarbu? „Pinigai — toks niekniekis palyginti su meile!" Ateitis puiki!

„Žinai, aš gyvenu viena mintimi — šią savaitę pamatysiu tave, alsuosiu tavimi, pulsiu ant numylėto tavo kūno, pajusiu tavo suknelės kvapą! Man rodos, nenuleisiu nuo tavęs akių visą pusdienį, mėgaudamasis laime, kad regiu tave..."[179]

Bet priduria:

„Mudu pirmą kartą būsime iš tiesų vieni, visiškai vieni. Mūsų niekas nevaržys, duosime valią bjauriam savo charakteriui. Aš tave vanosiu, o tu mane koneveiksi!.."[180]

1847 metų vasario 4 dieną jis iškeliauja į Frankfurtą ir parsiveža „šauniąją, putliąją, švelniąją ir gosliąją Evą". Gosliąją? Taip, žinoma. Švelniąją? Ne visada. Ji skaudino jam širdį, kai jis vedžiojo ją po namus Fortiunė gatvėje. Jis tikėjosi, kad Eva šūkčios iš susižavėjimo, o ji viską išpeikė. Per daug inkrustacijų, per daug bronzos, per daug marmuro, per daug spintų, inkrustuotų vėžlena ir variu. Kam iššvaistyta tiek turto, kad būtų išpuoštas „šitas niūrus ir kerėpliškas namas"? Koks atlygis už tiek išgyventų meilės kančių! Be to, kaip ji gali spręsti apie namą, kai jis apstatytas pastoliais ir aplinkui nenuvalyti druzgai?

---

[179] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 242.

[180] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 244.

Kol Paryžiuje viešėjo Hanska, jis beveik visai užmetė darbą, vedžiojo ją į Palė Rojalį, pas Veri (kur Liusjenas de Riubamprė, vos tik atvykęs į Paryžių, papietavo ir užmokėjo už pietus tiek, kad būtų galėjęs už tuos pinigus visą mėnesį gyventi Anguleme) ir į kitus madingus restoranus; ėjo su ja į dailės parodas; į Varjetė teatrą, kur ji linksmai kvatojo. Namie juodu maitinosi itin kukliai: „Du mėnesius mačiau, kaip žavinga būtybė kasdien valgo vakarykščios mėsos likučius, o šviežią mėsą palieka savo pupuliui, ir aš nė sykio meiliai nepadėkojau! Bet mačiau tai ir buvau sujaudintas..."[181]

Po pustrečio mėnesio, praleisto Paryžiuje akis į akį, Balzakas nulydėjo Evą į Frankfurtą ir grįžo vienas, kaip kūnas be sielos.

„Sudiev, brangus, mylimas mano turte! Nepraraskime vilties, kaip tu sakai. Tai bus paskutinė mūsų audra, paskutiniai mūsų nemalonumai... Bučiuoju tūkstantį kartų, apkabinu tūkstantį kartų, mielas mano Evelino. Myliu tave dar labiau. Noriu, kad būtum mano žmona, arba iš viso nenoriu gyventi..."[182]

Knygas, kurias jis dabar rašys, temdys šitas nerimo debesis. Nuo 1829-ųjų iki 1842-ųjų jį nešė prisiminimų banga; jis pasakojo apie savo jaunystę ir džiaugėsi pergalėmis. Po pono Hanskio mirties pramanytas pasaulis blėsta. Jis nukreipia prožektorius į tikrovę. Miglotus planus, svajas apie šlovę ir meilę, kurie jį palaikė ir įkvėpė, pakeičia vienas vienintelis raiškus, įkyriai jį persekiojantis noras — noras vesti. Romanuose („Onorina", „Alberas Savariusas") atsispindi nerimas, kurį išgyvena vyras, abejojantis, ar jis mylimas, arba nusivylusio žmogaus pesimizmas („Kaimiečiai", „Beturčiai giminaičiai"). Balzakas nepraranda vilties baigti savo katedrą. „Ją statau šešiolika metų, ir dar reikia aštuonerių, kad užbaigčiau!"[183] Šitas mo-

---

[181] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 278—279.

[182] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 253.

[183] *Balzac. Correspondance avec Zulma Carraud*, p. 319 (*Armand Colin*, 1935).

ralistas norėtų suteikti „Žmogiškajai komedijai" („Analitiniais etiudais") racionalią prasmę, nepalikti savo paminklo nesuvokiamo. Ar užteks jam jėgų ir laiko?

XXXVII

KŪNAS BE SIELOS

Ar matėte kada nors Zoologijos sode žiovaujant liūtą? Liūdnas vaizdas.

Balzakas

Reikia pasakyti, kad Balzakas, netekęs meilužės, savo neviltimi šiek tiek primena baroną Julo. Dirginantys, gašlūs prisiminimai trukdo jam dirbti. Mylimosios viešnagė Paryžiuje nebuvo visiškai tokia, kokios jis geidė; ji kėlė jam nemalonias scenas, kurias jis prisimins net mirtimi vaduodamasis. Tačiau jis nebegali be jos gyventi: „Miela pupule, jei nemylėčiau tavęs, nedievinčiau, manęs jau seniai nebūtų šioje žemėje... Viską darau tik dėl tavęs ir tik tavo dėka! Mano gyvenimas nebepriklauso man..."[184] Jaučiasi vienišas, neturi draugų, šeimos. Kartą, tvarkydamasis namie, randa siuvinėtas šlepetes, o jose raštelį, brūkštelėtą pieštuku: „Siuvinėjau šias šlepetes tada, kai likdavau viena ir jūs kažkur bėgiodavote su reikalais". Jis apsipila ašaromis ir verkia dvi valandas, užsidaręs darbo kabinete! Pasakoja apie tai Hanskai ne tam, kad sugraudintų „Grefin", kaip jis sako, mėgdžiodamas vokietį liokajų, kuris visada taip ją vadina; ne, taip reaguoja ligonis, kai, visiškai išsekęs, darosi itin jautrus.

Bet jis turi, kaip ir anksčiau, bėgioti po Paryžių. Pirma (Balzakas mėgsta išskaičiavimus), išsikraustydama iš Žemosios gatvės, Pelėda pavogė Evelinos meilės laiškus Balzakui ir sutinka juos grąžinti tik už didžiulę išpirką. Grasina parašysianti Evelinos dukteriai ir žentui (kurie grįžo į Lenkiją) ir pasiųsianti jiems pasiglemžtųjų laiškų nuorašus. Poniai Hanskai tai būtų siaubingas pažeminimas. Advokatas Gavo pataria atgauti šią kompromituojančią

---

[184] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 250—251.

korespondenciją geruoju. Balzakas veda derybas; siūlo penkis tūkstančius frankų — jam tai milžiniška suma, nes jis iki kaklo įsiskolinęs. Prokuroras, policijos komisaras taip pat įkalbinėja Balzaką atsiimti skundą dėl vagystės ir šantažo. Byla atsieitų ne penkis tūkstančius frankų, o daugiau ir dar sukeltų šlykštų skandalą. Teisingumas kainuoja neapsakomai brangiai; neteisingumas taip pat.

Balzaką krečia drugys, kai reikia eiti pas tą nuodingąjį padarą derėtis. Pagaliau, liepos mėnesį, ji grąžina laiškus ir gauna už juos grynųjų. Žinoma, ji bandė pasilaikyti mažiausiai vieną ar du, tuos, kuriuose minimas Viktoras Onorė. Balzakas savo ruožtu neatidavė laiško, kuriame nevidonė p r i s i p a ž į s t a pavogusi korespondenciją,— už tai ji gali būti patraukta teisman. Vos atgavęs laiškus, sudegina juos, paskutinį kartą žvelgdamas į tuos brangius pageltusius lapelius, suplaukusius iš Ukrainos, Šveicarijos, Italijos, Vokietijos, paskui įsižiūri į pelenus ir vėl pravirksta: „Suvirpėjau, pamatęs, kiek mažai vietos užima penkiolika gyvenimo metų. Na ką gi, parašyti jie sielos ugnimi, o sunaikinti žemės ugnimi..."[185] Po slogaus atsitikimo su Pelėda Evelina pareikalavo, kad visi jos laiškai būtų sunaikinti.

Antra, jis kuriasi Fortiunė gatvėje, pats kabina ant sienų, dėsto ant etažerių Saksonijos porceliano dirbinius, žalzgano porceliano vazeles, didžiules kinų vazas; ir šitas mechaniškas darbas, nors ir vargina, gelbsti jį nuo nevilties. Beje, niekas neprilygsta Fortiunė gatvės tylai; jis jaučiasi ten visai kaip kaime. Pažadėjo Evai daugiau nieko nepirkti; ir pažado laikosi; bet ko reikia, tai reikia. Nei virtuvė, nei viralinė neįrengtos. O čia atsiranda „pritrenkiančių" progų, kurių negali praleisti. Pavyzdžiui, jis randa Riznerio darbo komodą su pakeliamu inkrustuotu viršumi, iš kurio būtų galima padaryti stalą. Deja, šita prašmatni komoda, matyt, kainuos tūkstantį ar du tūkstančius frankų. Balzakas įeina į krautuvę, teiraujasi kainos. „Trys šimtai keturiasdešimt frankų." Kaip atsispirti? Būtų kvailystė, jeigu jos nepirktų. Beje, įsigijęs komodą, sužino (sako jis),

---

[185] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 376.

kad ji priklausiusi Elizai Bonapart. „Tai unikalus, originalus, karališkas baldas."[186]

Bet tegul Eva nesijaudina! Jis tapo protingas ir atsargus. Ko gero, net per daug. Pavyzdžiui, matė dvi nuostabias vazas, kurios tiktų jo kabinetui; atsisakė jų. Priešingai, įsigijo portretą, matyt, Ticiano eskizą; tamsiai mėlyną senoviško kinų porceliano vazą; Bulio darbo postamentą; medinę kariatidę. „Manote, kad aš subankrutavau, pražuvau? Užmokėjau už visa tai tris šimtus penkiasdešimt frankų." O džiaugsmo iš šitų pirkinių gavo už šešis tūkstančius. „Reikia dar trejeto ar ketverto mažmožių vaterklozetui, kuris yra tikras žaisliukas..."[187]

„Tam slaptam kampeliui reikėjo nupirkti: pirma, dailią sofutę; antra, kampinę konsolę už penkiasdešimt frankų, į kurią būtų galima įdėti dėžutę — jūs žinote, kokią,— o ant viršaus pastatyti dubenį; trečia, dar vieną konsolę žvakidei; ketvirta, tris palisandro konsoles vazelėms su gėlėmis. Jūs klausėte mane Maince, kam man tas kinų porceliano dėžutės viršelis. Jis stovės kampe, ir ant jo varvės vanduo nuo šlakstyklės. Tarp kitko, šitame kambarėlyje malonu pasėdėti; jis dailus kaip buduaras, bet matote, kiek kainavo!.."[188]

Iš Viežchovnios pasigirsta griežtas pamokslas. „Liaukitės pagaliau!" — rašo *Eva furiosa*. Tiek to. Bet jam reikia naujo žadintuvo; senasis sugedo; jis matė gerą, gražų ir pigų — tik šimtas frankų; bet numojo į jį ranka! „Nepirksiu net už dešimt su to, kas būtų verta tūkstančio frankų... Įsidėjau į galvą visam laikui." Jeigu jo dievaitė mano, kad jis perkąs skatinamas aistros, ydos, o ne vadovaudamasis išmintingu atsargumu, tai jis grįš prie „kvakerių paprastumo". Kojos nebekels nė į vieną krautuvėlę.

„Ar Jūsų Didenybė nepadarys išimties ir neleis man įsigyti paprasčiausio raudonmedžio skrynios, į kurią statyčiau savo batus ir aulinius, be to, komodos baltiniams susidėti drabužinėje. Jei šitie pirkiniai yra įsakymo pažei-

---

[186] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 280.
[187] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 284.
[188] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 296.

dimas, aš ir toliau kišiu batus į žardinjeres ant laiptų, nes gėlių nebeperku: ne mano kišenei. Juk nieko nerašau ir nieko neuždirbu; todėl neturiu teisės leisti pinigus..."[189]

Trečia, piniginiai reikalai labai pašliję. Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų kursas tebekrinta, nors įplaukos nemažos. Balzakas (tikriau sakant, Eva) praras 60 000 frankų. Norint nuostolį padengti, reikėtų įsigyti dar du šimtus septyniasdešimt penkias akcijas nominaline kaina; tada jie turėtų penkis šimtus pigesnių akcijų, žodžiu, jų kursui pakilus iki 650 frankų (dabartinis kursas — 560), būtų galima uždirbti 25 000 frankų, užuot praradus 50 000. Štai ką gali leisti sau turčiai. Bet vargšai p u p u l i a i, neturintys kapitalo, gaus kęsti nuostolius. Iš proto gali išeiti. „Šiuo klausimu,— sako jis,— neturiu filosofinio požiūrio." Operacija su Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijomis, įskaitant ankstesnes įmokas, atsieina jiems 130 000 frankų. „Todėl aš gailiuosi, kad susidėjau su tuo nelaimingu namu, už kurį vis dar reikia mokėti." Tačiau tas namelis, be galo kuklus, lūžta nuo meno kūrinių. „Būtinai reikia nusipirkti dvi šermuonėlių lovadengtes... Vien jos tiks prie tokios meniškos, babiloniškos, net rytietiškos prabangos..."[190] Kad užsimokėtų už tiek daug stebuklų, jis turės parašyti dešimt tokių knygų kaip „Slėnio lelija". Jis parašys jas ateinančią žiemą Viežchovnioje.

Balzakas duoda sau žodį, kad Ukrainoje dirbs, tačiau Božone nepersidirba. „Negaliu susikaupti. Griebiuosi įvairiausių temų ir viskuo pasidygiu... Ištisas valandas skęstu prisiminimuose ir sėdžiu lyg apkvaišęs."[191] Jį graužia sielvartas, užgula melancholija; jis bando, bet veltui, „sudilginti smegenis." Smegenys snaudžia. O jis turi vykdyti savo įsipareigojimus, yra davęs pažadų: baigti „Kaimiečius", parašyti „Arsi deputatą".

„Kaip sunku sėsti prie darbo! O reikia užsidirbti 18 000 frankų rentą ir apmokėti 55 000 frankų skolų; tam reikia 600 000 frankų kapitalo. Dirbk, niekingasis „Žmogiškosios

---

[189] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 353—354.
[190] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 286.
[191] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 212, 284.

komedijos" autoriau, rašyk „Valdovo auklėjimą", kurk romanus, pjeses... ir gauk skatikus! Apsimokėk savo ištaigą, atpirk savo paikystes ir lauk savo Evos kančių pragare, priešais rašalinę ir baltą, švarų popierių!.."[192]

Jis turi išsiųsti „Kaimiečius" į *La Presse*, bet jam pyksta širdis, kai mėgina skaityti rankraštį. Vienintelis darbas, kurį su malonumu dar dirba,— laiškų, ištisų tomų, rašymas tolimai savo princesei. „Na, ką padarysi! Mintys seka įkandin širdies, tat kaip rašyti „Kaimiečius"?.."[193] Jis turi kitą sumanymą — sukurti pjesę „Orgonas", Moljero komedijos tęsinį; tik šioje pjesėje visas namas gailautų Tartiufo, kuris pergalingai grįžtų, lydimas Marianos, Eliantos ir ponios Pernel. Bet pjesė turėtų būti parašyta eilėmis, o Teofilis Gotjė atsisako bendradarbiauti. „Ir man atėjo į galvą mintis atiduoti vieną veiksmą Šarliui de Bernarui, du veiksmus — Meri, o dar kitus du padalyti dviem kitiems poetams."[194]

Šitas kolektyvinis darbas pasirodo neįmanomas. Pasikliauti galima tik savimi. Balzakas vėl ima gerti kavą. Svaras kavos per savaitę. Nė vienos eilutės. Mokos srautų užpiltos smegenys atsisako tarnauti. Jį žudo tikra šio žodžio prasme nepaaiškinama liga, atsiradusi dėl to, kad iš jo atimta švystelėjusi laimė. Jo draugas Loranas Žanas, sunerimęs dėl jo bejėgiškumo, atneša jam Dikenso knygą („Židinio svirplys"), norėdamas jį išblaškyti. „Šita nedidelė knygutė — šedevras be jokios kliaudos. Dikensas už ją gavo keturiasdešimt tūkstančių frankų. Anglijoje mokama geriau negu čia!.."[195] Skaudus smūgis: Žirardenas parašo Balzakui įžūlų laišką. Jam esą vis dar rūpi išspausdinti „Kaimiečių" pabaigą tik todėl, kad Balzakas neatsiteisęs su *La Presse*. „Jei galite *La Presse* grąžinti gautus rankpinigius, mielai atsisakysiu „Kaimiečių"..." Balzakas pašoka lyg perlietas šmaikštimi: „Aš, priešingai, savo kūrinį laikau puikiu". Žirardeno stačiokiškumą jis aiškina tuo, kad

---

192 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 291.
193 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 297.
194 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 297.
195 B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 316.

jo laikraštyje pasirodė romanas, pasirašytas Danielio Sterno (ponios d'Agu slapyvardis), „mėlynos kojinės", kuri nuo „Beatričės" išleidimo laikų jo nekenčia. Vienintelis kategoriškas atsakymas būtų gera knyga. Bet „mano namai šlykštūs, literatūra kvaila, o aš, užuot dirbęs, sėdžiu susikryžiavęs rankas".

Kodėl taip ilgai jis nepajėgus? Pirmiausia, literatūrinė kūryba reikalauja nuolatinio dėmesio. Kadaise, kai jis tiek rašė — Kasini gatvėje, Bataj gatvėje, Žemojoje gatvėje, o dar geriau Sašė pilyje, Frapelyje, Bulonjerėje,— jis užmiršdavo išorinį pasaulį. O dabar Balzako protą ne tik trikdo nerimastinga, bemaž liguista meilė, bet ir Fortiunė gatvė užgriūva jį aibe įkyrių pareigų. Jis turi rūpintis tarnais. Atleidžia Milė, į jo vietą priima Fransua Miunchą, elzasietį, būsimą „brangiosios grafienės" vežėją. Zanela, atgavusi malonę, pasiūlo jam puikią kambarinę: dievobaimingą belgę, kuri moka siūti, skalbti ir laidyti. Trys tarnai už 90 frankų algos per mėnesį, dar jų maistas — tam reikėtų 12 000 frankų rentos per metus. Balzako amžiaus žmogui, turint galvoje jo šlovę, toks gyvenimo užmojis protingas. Bet vos tik, kaip jam regis, jis surinko savo šeimynykščius, pastebi, kad Zanela, klastinga kaip lapė, jį apgaudinėja. Ji pažadėjo kaimynui, dailininkui Giudenui, kai Balzako nebus, pavedžioti jį po visą namą, kaip ponia Sibo rodo Remonankui pusbrolio Ponso kolekciją. Dar sykį gyvenimas kopijuoja kūrinį. Liūdna ir baisi patirtis! „Tikiu tik Dievą ir brangią savo mergytę."

Be to, siautėja moteris, kuri atima iš jo daug brangaus laiko. Alina Moniuško, Evos Hanskos sesuo ir priešas — vaikystėje kumščiu knežindavo Evai nosį,— pratęsia savo viešnagę Paryžiuje ir pripažįsta, kad Balzakas — labai malonus vyriškis, kai nėra Evos. Jos Didenybė Ževuska pati jam įsakė: „Apžilpinkite mano seserį". Alina ne tik apžilpo, bet ir apstulbo, apkvaišo. Lankydamasi Fortiunė gatvės „lizdelyje", ji ištars žodžius, vertus pusseserės Betos.

„Ją ėmė pasiutimas, kad šitie r ū m a i, kaip ji pareiškė (kur viskas iki paprasčiausios vinies byloja, kad tai rengiama dievinamai moteriai), priklausys tai, kurios nosį ji

kadaise gurino kumščiu. „Kas yra Viežchovnia,— tarė ji,— palyginti su šita stebuklinga buveine? Niekur nesu mačiusi nieko panašaus. Viežchovnia, ponas de Balzakai, yra blogo skonio viršūnė, nes būtent šitą ydą turėjo mano brangus velionis svainis."

Ne, brangioji, aš nesusilaikiau ir garsiai nusikvatojau dėl šito pomirtinio keršto, nes supratau viską iš to įsiūčio, su kuriuo buvo ištarta ši pastaba. Ar galėjo turėti skonį vyras, kuris pasirinko ne Aliną, o Evą?

Įžengusi į biblioteką, ji tarė: „Vien šitai tikriausiai atsieina šimtą tūkstančių frankų... Neji ir Sen Klu biblotekos yra niekas palyginti su šiąja". „Mes mėgstame knygas",— atsakiau. Ji išėjo apkvaišusi, supratusi, kad jei turiu tokį namą, vadinasi, esu milijonierius."[196]

Alina pašoko, pamačiusi ant Balzako lovos dvi pagalves. Visi, kurie jį pažįsta, žino, kad jis visada miega ant dviejų pagalvių, nes mėgsta, kad galva būtų aukštai. Bet Alina pamanė (ir vylėsi), kad jis slepia namuose moterį. „O kam dvi pagalvės?" — paklausė ji. „A, dėl viso pikto."[197]

Tačiau nei tarnais, nei viešniomis, nei pirkiniais, nei svajomis negalima paaiškinti Balzako nieko neveikimo. Tikroji priežastis — Balzakas jaučiasi ligonis ir yra ligonis. Jo draugas Frederikas Sulje miršta nuo širdies hipertrofijos; kraujas nebecirkuliuoja, ir kojos labai sutinusios. „Mane tai labai paveikė, nes man, regis, taip pat širdies hipertrofija." Advokatas Gavo, matydamas, kad Balzakas nyksta, pataria jam išvažiuoti iš Paryžiaus. „Išvažiuokite. Meskite Paryžių,— sako Gavo,— arba jums bus galas."[198] Galas? Dar ne, bet dvasia tikrai pažeista, o jis visada skelbė, kad dvasia veikia kūną. Jam viskas atrodo juoda. Jis mano, kad buržuazinė monarchija Prancūzijoje braška; Italija netrukus sukils; šis gaisras apims visą Europą. „Jūs neįsivaizduojate,— rašo jis Evai,— kaip žengia pirmyn komunizmas, doktrina, kurios esmė — viską apversti aukš-

---

[196] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 322—323.
[197] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 329—330.
[198] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 363.

tyn kojom, viską išdalyti, net maisto produktus ir prekes visiems žmonėms, kuriuos jie laiko broliais..."[199] Eva žino, ką Onorė apie tai mano, bet nesistosi skersai kelio savo šimtmečiui.

Kad paimtų save į rankas, jis bando aplankyti L'Il Adaną, kur jaunystėje lankėsi pas Vilerą-La Fajį. Kartais sugrįžimas prie ištakų būna išganingas.

„Po trisdešimties metų vėl išvydau mišką ir slėnį, bet ta mano pusiau tėviškė, kuri grąžino man sveikatą, kai turėjau aštuoniolika metų, dabar nieko nedavė. Tai buvo tarsi sapnas. Išvažiavau Šiaurės geležinkeliu. Paskui ėjau pėsčias septynias valandas be atokvėpio, kaip kareivis, privaląs sukarti savo etapą, ir vėl sėdau į traukinį, kuriuo parvažiavau namo. Niekas man nepadarė įspūdžio. Žiūrėjau į viską ramiai, be susijaudinimo, kurį maniausi patirsiąs. Ak, jei šalia būtų buvusi mano Lina, kuriai būčiau galėjęs pasakyti: „Po šituo medžiu svajojau apie šlovę; čia galvojau apie moterį, kuri mane pamils; ten gydžiausi nuo motinos tironijos, ir t. t...", viskas būtų įgiję prasmę!.."[200]

Jis vėl virsta vaiku, kuris trokšta priglausti galvą motinai prie krūtinės. Balzakas tikisi, kad drauge su mylima, tolima savo Eva jis atras meilę ir atlaidumą, kuriais taip gausiai apdovanojo jį Dilekta. Deja! Eva elgiasi kaip griežtas, net kaip nelabai išmanus teisėjas, nepripažįstąs nedalios įstatymų. Jis jaučia, kad ji įsižeidusi, gaiži, beveik priešiškai nusiteikusi. Norėtų nutraukti visus verslinių ir piniginių reikalų pančius ir bėgti pas ją. „O paskui pamatau, kad aš jums nereikalingas, ir tada mane kamuoja dviguba neviltis: dėl to, kad manęs niekas nelaukia, ir dėl to, kad neparašiau nė eilutės... Ak, mano karingoji dvasia, kur tu? Berdičeve, tose rusiškos Bosos lygumose*, kurias taip aiškiai matau, nors niekad nesu jų matęs!.."[201] Jis aimanuoja: „Būkite maloninga tam, kurio nėra šalia jūsų; teikitės pažinti jį geriau, negu pažinote iki šiolei". Kodėl ji baranti jį už tinginystę, į kurią jis nugrimzdo per didelę meilę?

---

[199] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 351.
[200] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p. 365.
[201] *Balzac. Lettres à l'Etrangère*, t. IV, p.332.

„Rankraščių, rankraščių, brangusis pone",— šaiposi p u p u l ė. Taip, rankraščių, pasirašytų Skausmo ir Kartaus Sielvarto, „dviejų sąjungininkų, griaunančių gyvenimą".

Kodėl ta, kurią jis dievina, draudžia jam atvažiuoti į Ukrainą? Todėl, kad ji bijo viešosios nuomonės; todėl, kad ją varžo materialiniai reikalai; todėl, kad ji sena (jos žodžiais tariant), o jam reikia gražių ir gaivių moterų; todėl, kad *Dabas* (caras) šnairai pažiūrėtų į šią kelionę. Nevilties apimtas, Balzakas kreipiasi į mieląją Aną:

„Brangi jūsų mamylė rašo man labai mažai ir neįsileidžia manęs į Ukrainą. Šitos dvi tiesos, man rodos, prieštarauja prigimčiai... Aš taip pripratau prie jūsų trijų, kad gyvenimas be jūsų tapo man nepakenčiamas ir niekas negali manęs prablaivyti. Dabar aš kaip šuo, pametęs šeimininką ir besiilgįs to, kurį prarado..."[202]

Šitas nuolankumas, liūdnas mylinčio ir atstumto šuns žvilgsnis drasko širdį; Evelina, kuri iš tikrųjų myli jį ir nestokoja gerumo, įveikia baimę ir nusileidžia. Tegul jis atvažiuoja! Jis tučtuojau nusikrato stingulio, vizuoja pasą ir ima rengtis kelionėn. Iš leidėjo Suvereno jis gaus reikalingus jam pinigus arba užsidirbs juos išspausdindamas kelias noveles. „Pasiimsiu šešiolika ruginių bandelių ir liežuvį, kad prasimaitinčiau nuo Krokuvos iki Viežchovnios." Ak, koks jis laimingas, kad gali išvažiuoti! Be mylimosios jam nėra gyvenimo! „Viskas įmanoma su mano p u p u l e. Niekas neįmanoma be jos, ir aš viską metu šalin. Mano ištvermė išseko laukdama... Įsidėmėkite, aš nesiskundžiu, nes nė vienas žmogus pasaulyje nebuvo laimingesnis už mane... Jumyse slypi begalybė..."[203]

Todėl jis skuba link tos begalybės. Lekia greičiau negu įmanoma. Išvažiavęs 1847 metų rugsėjo 5 dieną Šiaurės geležinkeliu, kuris jam taip brangiai atsieina, jis atvažiavo į Viežchovnią pirmadienį, rugsėjo 13-ąją, greituoju paštu, ekstra paštu ir k i b i t k a. Jis baiminosi, kad patirsiąs didžiausių nemalonumų, keliaudamas per šalį, kurios kalbos pats nemoka. Todėl apsirūpina nedidele pintinėle

---

[202] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 346.
[203] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère,* t. IV, p. 346.

su jūrininkų sausainiais, sutirštinta kava, cukrumi, liežuviu ir buteliu anyžinės degtinės. O iš tiesų garsus jo vardas laidavo jam visur iškilmingą sutikimą. Muitinės viršininkas, ponas Hackelis, valdininkas žaviu ir protingu veidu, pats išėjo jo pasitikti ir pakvietė jį pas save užkąsti „ko Dievas davė". O „Dievas davė" prašmatnias vaišes, kurios sužavėjo Balzaką.

Kadangi Balzakas turėjo tokį globėją, su juo, žinoma, buvo itin pagarbiai elgiamasi visose grėsmingose muitinėse, kuriomis stengtasi prieš kelionę jam įvaryti siaubą. Rusiška drausmė mūsų keleiviui patiko. Bet jis visai nesusižavėjo kibitka, mediniu pintų karklų ekipažu, „kuriame nuo mažiausios kelio duobelės skauda visus kaulus... Naktis buvo stebuklingai graži; dangus panėšėjo į mėlyną šydą, prismaigstytą sidabro vinių. Gilią tylą trikdė tik varpelis, nuolat žvangantis arkliui po kaklu; skaidri monotoniška jo gaida galų gale pasidaro be galo maloni jūsų ausiai..."[204] Pagaliau, pervažiavęs „garsingąjį" Berdičevo miestą, jis atkako į Ukrainą. „Tai dykynė, kviečių karalystė; tai Kuperio prerijos ir jų tyla. Čia prasideda Ukrainos juodžemis, juoda riebi dirva, siekianti iki penkiasdešimties pėdų gylio, dažnai ir daugiau, kuri niekad netręšiama..."[205] Balzakas įmigo; jį pažadino kažkieno šūktelėjimas. „Aš pamačiau lyg kokį Luvrą, lyg kokią graikų šventyklą, nuauksintą saulėlydžio spindulių." Tai buvo Viežchovnia.

XXXVIII
PAS MARKIZĘ DE KARABAS

> Reikšmingas faktas... kaip dažnai palenkiame savo jausmus kieno nors valiai, įsipareigojame patys sau ir patys kuriame savo likimą.
>
> Balzakas

Jis daug tikėjosi; jo lūkesčiai išsipildė su kaupu. Svajonių pilys, kurias jis jau taip seniai statė, virto pilimi Ukrainoje, tikroviškiausia pasaulio pilimi.

---

[204] B a l z a c. *Lettre sur Kiev (Oeuvres complètes,* t. XXVIII, p. 532).
[205] B a l z a c. *Lettre sur Kiev (Oeuvres complètes,* t. XXVIII, p. 532).

Balzakas — Lorai Siurvil:

„Šis namas — tikrų tikriausias Luvras, o valdos — mūsų departamento dydžio. Net įsivaizduoti sunku, kokios neaprėpiamos ir derlingos tos žemės, kurių niekad nereikia tręšti ir kur kviečius galima sėti kasmet. Nors jaunasis grafas ir jaunoji grafienė turi per abu maždaug dvidešimt tūkstančių valstiečių vyrų — o tai sudaro keturiasdešimt tūkstančių „sielų",— visoms šitoms žemėms apdirbti reikėtų keturių šimtų tūkstančių. Sėjama čia tiek, kiek įstengiama derliaus nuimti..."[206]

Trisdešimt metų Balzakas svajojo apie laimę tapti markizu de Karabasu, ir štai jis būsimasis markizės de Karabas vyras.

Stebuklingos dienos. Atala, Zefirina ir Grengalė tikrai nuoširdžiai sutinka Bilbokė. Jis apgyvendinamas žaviuose apartamentuose, kuriuos sudaro miegamasis, svetainė ir darbo kabinetas. Sidabras, porcelianas ir kilimai, ypač kilimai — minkšti, karališki,— visiškai patenkino šį reiklų mėgėją. Per savo langus jis matė neaprėpiamus Ukrainos kviečių laukus. Ir rūmuose buvo „penki ar šeši tokie apartamentai, skirti svečiams"!

„Šita šalis ypatinga ta prasme, kad šalia didžiausios prabangos čia trūksta paprasčiausių daiktų, būtinų mūsų patogumui. Tik šiame tos apylinkės dvare yra Karselio lempa* ir ligoninė. Namuose dešimties pėdų aukščio veidrodžiai, bet sienos be apmušalų... Namai apkūrenami šiaudais (o Viežchovnia — tikras Luvras). Per savaitę krosnyse sudeginama tiek šiaudų, kiek jų matyti Paryžiaus Sen Lorano turguje..."[207]

Meilių šeimininkų apsuptas, jis užmiršta nepatogumus ir žvarbią rusų žiemą. Šitie Olimpo dievai gyvena šeimyniškai. Ana skaito Kapfigą, istoriką marselietį, jo dešimties tomų veikalą „Europa Liudviko Pilypo laikais". Sėdė-

---

[206] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 235 (*Paris, Albin Michel*, 1950).
[207] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 235, 242.

dama šalia jos, motina siuvinėja. Bilbokė kalbasi su grafu Ježiu, pramintu Grengalė, apie g r r r a n d i o z i š k ą spekuliaciją, nes Ukrainoje, kaip ir visur, jis įžiūri galimybę imtis nuostabių verslinių operacijų.

Šiuo klausimu jis kreipiasi patarimo į Siurvilį. Štai koks reikalas. Ježiui Mnišekui priklauso, kaip nedalijamas turtas, kartu su broliu Andžejum vienas gražiausių Imperijos dvarų — Visniovecas prie Brodų; jame yra 20 000 margų seno ąžuolyno. O Prancūzijoje tada buvo sunaudojama daugybė ąžuolų geležinkelių žuoliams. Reikia sužinoti, kokia kaina galėtų būti parduodami Prancūzijos geležinkeliams Visnioveco ąžuolai, atsižvelgiant į pervežimo išlaidas: pirma, keliais iš Brodų į Krokuvą; antra, geležinkeliu iš Krokuvos į Paryžių, įskaitant ir sijų plukdymą per Reiną prie Kelno ir per Elbę prie Magdeburgo, nes tiltai viadukai dar nenutiesti ir plukdymo neįmanoma išvengti. Paimkime apytikrius skaičius. Jei viena ąžuolinė sija kainuoja dešimt frankų, o jos pargabenimas — dvidešimt frankų, iš viso — trisdešimt frankų, už kiek galima parduoti Paryžiuje šešiasdešimt tūkstančių sijų? Jei viena sija duos tik dvidešimt frankų pelno, kompanionai gaus dalytis 1 200 000 frankų. Be to, liks aibė malkų kurui. Apskaičiavimai, verti Felikso Grandė.

Nuostabiausia, priduria Balzakas, kad šitokio stebuklingo biznio dar niekas nesiėmė, bet tai paaiškinama čionykščių dvarininkų atsainumu; šitie dvarininkai lyg kokie kreolai, kuriems vietoj negrų dirba „mužikai". Tegul Siurvilis atsako nedelsdamas, nes ponia Hanska ketina vežtis savo svečią į Krymą, Kaukazą, iki pat Tifliso.

„Įsivaizduoti neįmanoma, kokie milžiniški turtai, susikaupę Rusijoje, žūsta dėl to, kad nėra transporto kelių... Aną dieną buvau nuėjęs į Viežchovnios p a l i v a r k ą, kur javai kuliami mašinomis; iš šito vieno kaimo gauta dvidešimt stirtų trisdešimt šešių pėdų aukščio, penkiasdešimties žingsnių ilgio ir dvylikos pločio... Bet ūkvedžių vagystės, išlaidos labai sumažina pajamas... Viežchovnioje tenka organizuoti visus amatus; čia yra ir cukraininininkas, ir apmušėjas, ir siuvėjas, ir batsiuvys, ir kiti; visi jie priskiriami prie dvaro šeimynykščių. Dabar jau suprantu, kas

tai yra tie trys šimtai tarnų, apie kuriuos man pasakojo Ženevoje velionis ponas Hanskis, turėjęs visą orkestrą..."[208]

Viežchovnios šeimininkai turi įsitaisę fabriką, gaminantį labai gerą gelumbę po dešimt tūkstančių rietimų per metus. Prancūzui raibsta akys nuo šitų „kolosalių turtų".

Visas šitas valdas Evelina ketina atiduoti dukteriai Anai už rentą iki gyvos galvos. „Žinojau, kad ji ketina tai padaryti,— rašo Balzakas Lorai Siurvil.— Beje, esu sužavėtas, kad mano gyvenimo laimė nepriklausys nuo jokios naudos." Iš tiesų tik tada, kai ši nuosavybė bus perduota dukteriai, juodu galės susituokti. Bet reikia įveikti daug kliūčių; dar negautas caro leidimas, nenugalėtas Hanskių šeimos pasipriešinimas. „Tik atvažiavęs čia supratau, su kokiais sunkumais susiduria mano troškimų įsikūnijimas."
Buvo manoma, kad Viežchovnioje dvi lengvabūdės moterys Balzakui trukdė dirbti. Faktai rodo visai ką kita. 1847 metų gruodžio mėnesį jis teužbaigia ten antrą romano „Išvirkščioji nūdienės istorijos pusė" epizodą, bet rašo dar „Arsi deputatą", milžinišką kūrinį su šimtu veikėjų, „Smulkiuosius buržua", „Teatrą, koks yra", „Moterį rašytoją"; daug žadanti šio kūrinio pradžia teikia viltį, kad Balzakas dabar parodys, „kaip drauge su prancūzų visuomene vystosi balzakinė visuomenė". Klodas Vinjonas, romane „Pusseserė Beta" Karo ministro maršalo de Visamburgo sekretorius, o „Aktoriuose ne savo valia" vadovavęs Sorbonos katedrai ir buvęs *Journal des Débats* kronikininku, romane „Moteris rašytoja" tampa akademiku, išlikdamas Valstybės patarėju, ir gauna viso labo 15 000 frankų algos. Žozefas Leba, buvęs gelumbininko Gijomo pardavėjas, paskui krautuvės „Žaidžianti katė" šeimininkas, penkerius metus išbuvęs komercinio teismo pirmininku, gauna Prancūzijos pero titulą. Įžymusis Godisaras — bankininkas, geležinkelių bendrovės direktorius — jau užmiršo, kad buvo komivojažierius. Andošas Fino (kuris Balzako užrašų knygutėje figūruoja kaip grafas Fino de la

---

[208] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 242.

Kajeri[209]), tikriausiai nebeprisimena tų laikų, kai su juo įžūliai elgėsi jauni žurnalistikos lūšiai. Šituo gebėjimu užmiršti pasižymi ne tik visuomenė, bet ir atskiri asmenys. Pasaulis, kurį Balzakas nešioja galvoje, „gyvena nepriklausomą gyvenimą ir drauge yra ištikimas istorinei tiesai"[210].

Eva Hanska ne tik netrukdė jam toliau kurti, bet ir skatino jį. Grįždamas namo, jis rašė jai: „Nepriekaištaukite, kad tiek mažai dirbau. Atsiminkite, kad padariau stebuklą — parašiau „Įšventintąjį"..."[211] Jis turi omenyje antrą epizodą, įeinantį į veikalą, skirtą gailestingumui, kuriam jis ketino duoti antraštę „Paguodos broliai", o paskui pavadino „Išvirkščioji nūdienės istorijos pusė". Šis romanas turėjo būti priešingybė „Trylikos istorijai": visagalių ir pasakiškai turtingų žmonių grupė atsideda dorybei. Pirmas fragmentas — „Pikti šventojo darbai" — pasirodė 1842 metais lojaliame žurnale *Le Musée des Familles.* Jis buvo parašytas tokia pačia dvasia kaip „Kaimo gydytojas" ir „Kaimo klebonas"; už šią knygą vertėjo paskirti Montiono premiją. Sukurti ją buvo nelengva: „Sudominti skaitytoją drama be vilko avidėje — tai triukas".

Išeitis — įvesti į avidę atgailaujantį vilką. Godfrua, jaunas nusigyvenęs dabita geltonomis pirštinėmis, susipažįsta su Šanuanesės gatvėje, Dievo Motinos katedros šešėlyje, gyvenančia senute, baroniene de la Šanteri, kurią nuolat supa keturi nepažįstami vyrai, bejausmiai tarsi bonzos, ir kuriai didelę pagarbą rodo ir arkivyskupija, ir aukštoji aristokratija. Šis paslaptingas būrelis valdo milžiniškus kapitalus ir naudoja juos gelbėdamas nelaiminguosius. Dorybės sąmokslas turi jaudinti skaitytoją kaip Torpijės nuopuolis. Šito siekdamas, Balzakas prisimena vieną Šuanų sukilimo meto istoriją (tikrą).

Imperijos laikais Ruane buvo nuteista sena markizė de

---

[209] Po pavarde Fino de la Kajeri savo užrašų knygutėje Balzakas pasižymėjo: p. de Savari.

[210] *B a l z a c. La Femme auteur. Introduction de Maurice* Bardèche (*Oeuvres complètes,* t. VII, p. 536).

[211] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris,* XI, 1949, p. 20—21).

Kombrė; ji turėjo kalėti sukaustyta grandinėmis dvidešimt dvejus metus ir buvo pastatyta prie gėdos stulpo dėl to, kad slėpė sąmokslininkus. Jos duktė, Karolina Akė de Ferol, mirė ant ešafoto. Ponią de la Šanteri Balzakas padaro šitos tikrai egzistavusios moters antrininke, nelyginant kokia *mater dolorosa*[212], virš kurios sklando žiaurūs prisiminimai. Per Vimarą, Ruano apeliacinio teismo raštininką, Balzakas gavo kaltinamojo akto tekstą, kurį jis pateikia labai nedaug ką pakeitęs. Kuriam galui išgalvoti? Tai įprastinė priemonė. Bet gausybė detalių rodo, kad knyga rašyta po Evelinos sparneliu. Visi Šuanesės gatvės nepažįstamieji skaito „Sekimą Jėzumi Kristumi". Kodėl? Todėl, kad vienas „Sekimo" egzempliorius buvo pirma Evos dovana Onorė 1833 metais. Šitoje knygoje jis laikė meilės prisiminimus — sudžiūvusias gėles ir kaspinus. Tą pačią šventą knygą neofitui Godfrua dovanoja ponia de la Šanteri. „Religijos, kaip ir politikos, esmė Balzakui yra jausminio ir romantinio pobūdžio."[213] Vakarais prie židinio jis skaitydavo Viežchovnios dvarininkėms puslapius, parašytus per dieną. Net Ježis Mnišekas, labiau mėgęs rinkti vabzdžius, negu skaityti romanus, atrodo, iš tikrųjų susidomėjo knyga: „viena didžiausių Bilbokė pergalių"[214].

„Įšventintasis" turi privalumų, nors rašė jį išsekęs žmogus. Dėl dramatiško efekto šeima, kuri pavedama gelbėti Godfrua, pasirodo esanti generalinio prokuroro Burlako šeima; kadaise jis buvo kaltintojas ponios de la Šanteri ir jos dukters byloje ir išgavo vienai jų mirties nuosprendį. Burlako personažas atitinka prototipą — baroną Šapė Marivo, kuris buvo Ruano kriminalinio ir ypatingojo teismo generalinis prokuroras; jo vardu — Bernaras — jis pavadino šioje knygoje baroną de Burlaką. Jaudinančios aukos vaidmenį, būtiną kiekvienam populiariam romanui, atlieka Burlako duktė Vanda, serganti paslaptinga liga — lenkišku kaltūnu. Iš daktaro Knotės, Viežchovnios dvaro gydytojo, Balzakas galėjo gauti tikslių

---

[212] Sopulingąja motina. (*Lot.*)

[213] B a l z a c. *L'Envers de l'histoire contemporaine. Introduction de Maurice Regard*, p. XLI (1959).

[214] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 303, f. 563.

žinių apie šią keistą ligą ir pasiskolinti kai kuriuos bruožus daktaro Alpersono personažui, kurį autorius sugalvojo romane ligonei išgydyti. Ši, „linksmas ir išlepintas vaikas, muzikantė, aistringa skaitytoja, ryte ryjanti romanus, švaistūnė ir koketė", primena Aną Mnišek. Balzakas svečiavosi grynai lenkiškuose namuose; jis panaudojo, ką juose buvo matęs.

Portjera, kurią siuvinėja Vanda romane, buvo tas pats rankdarbis, prie kurio sėdėdavo ponia Hanska. Balzaką sužavėjo mintis pavaizduoti Burlaką, nors jis, kaip tikras prokuroras, nuožmus ir griežtas, lyg savotišką tėvą Gorijo, kuris sukuria dukteriai prabangos regimybę, kai tuo tarpu gretimame kambaryje akis bado skurdas ir nušiurimas. Šita mintis tikriausiai jam kilo neseniai perskaičius Dikenso knygą „Židinio svirplys". Jis ir pats Bataj gatvėje su pasimėgavimu vesdavo savo lankytojus per nykius koridorius ir tuščius kambarius, prieš atverdamas jiems duris į „Tūkstančio ir vienos nakties" buduarą. Knygos pabaiga pasirodys vieniems melodramatiška, kitiems iškilni, žiūrint, kaip bus nusiteikęs skaitytojas. Kai buvęs prokuroras, sukrėstas tokio gerumo, susmunka ant parketo, it šmėkla pasirodo ponia de la Šanteri, ir Burlakas, pakėlęs į ją akis, sušnabžda: „Šitaip keršija angelai". Net religija Balzako raštuose įgyja magišką pobūdį ir tampa didžiulės ir paslaptingos galios įrankiu. Tačiau „Žmogiškosios komedijos" požiūriu romano turinys yra ne tiek asmeninė drama, kiek paveikslas, vaizduojantis Paryžiaus gailestingumą, tokį pat slėpiningą kaip ir jo ydos.

Nesunku įsivaizduoti, kad, skaitant šią knygą, Viežchovnios svetainėje buvo pralieta upeliai ašarų ir kad tos moterys, kurios retkarčiais savo draugą Bilboke laikė linksmu išdaigininku, pripažino, jog jis perpranta visas didingumo rūšis. Jam atrodo natūralu, kad mes privalome atleisti; žmonės tokie, kokie yra. Reikia piešti juos be atlaidumo, kaip dažniausiai ir darė Balzakas, bet reikia pagerbti ir kilnius jų bruožus, kurių nestokoja net blogiausieji.

Viežchovnios šeimininkės nusivežė jį į Kijevą. Balzakas Lorai Siurvil rašo: „Taigi pamačiau Šiaurės Romą, totorių miestą su trim šimtais bažnyčių, Lauros turtais ir šventąja stepių Sofija. Gera pamatyti visa tai kartą gyve-

nime. Buvau priimtas su nepaprasta pagarba. Ar patikėsite, kad vienas turtuolis mužikas yra perskaitęs visus mano kūrinius, kad kiekvieną savaitę jis uždega už mane žvakę švento Nikolajaus cerkvėje, ir pažadėjo duoti pinigų ponios Hanskos sesers tarnams, jeigu jie praneš jam, kada aš vėl atvažiuosiu, nes nori mane pamatyti?.."[215]

Gerbiamoji motušė parašė Naujųjų metų proga. Ji patikrinusi jo namus Fortiunė gatvėje.

„Mačiau, kad visur didžiausia tvarka, švara tokia, jog net smulkmeniškiausia moteris negalėtų prikibti. Turi du šaunius sargus; mano nuomone, jie labai sąžiningi; laukia, kada tu sugrįši. Jie man sakė, kad keletą kartų gavę žinią apie tavo parvažiavimą ir kad jie supranta, kodėl taip daroma: tu norįs, kad jie visada būtų tokie rūpestingi. Tavo architektas, sakė jie, apsilankąs namuose kartą per savaitę.

Kaip visada, mylimas sūnau, laukiu tavo nurodymų; žinai, esu laiminga, kai galiu nors kiek pasitarnauti tiems, kuriuos taip myliu. Gali pasikliauti manim visur ir visada bet kurią mano gyvenimo akimirką.

Pagal seną įprotį papasakosiu tau, kaip praleidau Naujus metus. Pirmą tos dienos vizitą skyriau Dievui ir, pagarbinusi jį jo šventovėje, tegalvojau apie viena: apie jus, prašiau Dievą tik viena — laimės brangiems mano vaikams..."[216]

Balzakas buvo labai laimingas mylimų savo „akrobatų" draugijoje ir, jausdamas, koks yra išsekęs, buvo linkęs kuo ilgiausiai gyventi šitame ramiame uoste, koks buvo jam Viežchovnia, bet dėl eilinio mokesčio Šiaurės geležinkelių bendrovei turėjo sausio mėnesį, per pačius šalčius, traukti atgal, į Prancūziją. Ponia Hanska jam padovanojo lapių kailinius. Šaltis buvo toks baisus, jog ant kailinių jis turėjo užsivilkti apsiaustą. Balzakas vežėsi 90 000 frankų, kuriuos davė jam Svetimšalė įmokai už akcijas ir einamiesiems reikalams.

Norisi manyti, kad, viešėdamas Ukrainoje, Balzakas

---

[215] Balzac. *Lettres à sa famille*, p. 243.

[216] Balzac. *Lettres à sa famille*, p. 246.

pasijuto laimingas. Pirmą kartą jis gyveno rūmuose su be galo daug pagarbių tarnų, apie kokius nuo mažumės svajojo. Jis nesipiktino, žinodamas, kad šitą pagarbą palaiko griežtos bausmės, kurios grėsė jiems už menkiausią nusižengimą drausmei. Ziulma Karo tuščiai būtų priekaištavusi jam už nejautrumą liaudies kančioms. Ji teisėtai stebėjosi, kad vaizduotė, tokia galinga, kai jis piešė savo klasės žmones, buvo bejėgė, kai pasakojo apie skurdą ir priespaudą. Bet atsiminkime, kad tuos tris mėnesius jis pirmą sykį gyvenime jautėsi atsikratęs kasdieninio rūpesčio — rengti spaudai rankraščius, kankinančio nerimo dėl neapmokėtų vekselių ir sąskaitų. Jis jautė palengvėjimą kaip žmogus, bet nusilpo kaip kūrėjas. Viežchovnioje nedirbo tokiu tempu kaip didžiosiomis dienomis iš dalies todėl, kad lenkiškame Luvre jo nemygo būtinybė; be to, kad tolesnis „Žmogiškosios komedijos" rašymas kėlė naujų problemų.

Jo sukurtų personažų būrys paseno kartu su juo; daugelis mirė. Per Lašezo kapinėse jau stovi prašmatnus paminklas, po kuriuo ilsisi Estera Gobsek ir Liusjenas de Riubamprė. Votrenas tapo policijos prefektu; Rastinjakas — ministru antrąkart. Aišku, būtų puiku, jei poetas galėtų dar sykį atgaivinti šiuos šešėlius, kurie, kaip Homero mirę herojai, tik ir laukė, kada galės susitelkti aplink jį. Šitie personažai, iešką savo kūrėjo, grūdasi nebaigtų jo romanų vestibiuliuose. Balzakas priima juos; žino, ką galėtų iš jų padaryti; bet bijo, kad pritrūks jėgų savo epopėjai baigti. Štai apie ką jis galvoja, kai, įsisupęs į kailinius, kuriuos ant pečių jam užmetė Eva Hanska, važiuoja rogėmis per gūdžias ledines lygumas.

XXXIX

SUKILIMAI, SUKRĖTIMAI, PREMJEROS

> **Ak, kokia akla ir kurčia jūra yra sukilusi liaudis!**
>
> Viktoras Hugo

1848 metų vasaris. Grįžęs namo, Balzakas rado Prancūziją apimtą aistrų. Tai buvo Reformos šalininkų banketų metas*, kai oratoriai per desertą reikalaudavo visuotinės

balsavimo teisės. Tjeras lygino ministrų kabinetą su prakiurusiu laivu, kuris kas akimirką vis giliau grimzta į vandenį. Lamartinas skelbė, kad po laisvę nešančios revoliucijos ateis panieką nešanti revoliucija. Net nacionalinė gvardija šaukė: „Tegyvuoja Reforma!" Buržuazijos atšalimas karaliui buvo rimta grėsmė buržuaziniam režimui. Balzakas niekad nejautė didelės meilės Liepos monarchijai; jis norėjo tvirtesnės valdžios. Bet baiminosi konvulsijų, lydinčių kiekvieną permainą.

Vasario 22 dieną jis pietavo pas Margoną, kuris turėjo butą Paryžiuje. Dėl maišto neatėjo pusė svečių. Namo Balzakui teko grįžti pėsčiomis; persigandęs nuomojamųjų karietų savininkas atsisakė rodytis gatvėje. Minia, pasišviesdama kelią deglais, nešiojo gatvėmis lavonus. Vasario 23-iąją, užmiršęs revoliuciją, Balzakas pasijuto kupinas „glosnių minčių". Bengalis svajojo apie „savo sodo rožes". Sodu jis dabar vadino savo k a t y t ę. Vakare sužinojo, kad karalius nusileido ir paaukojo ministrų kabinetą. „Tai pirmas Liudviko Pilypo žingsnis į tremtį ar ant ešafoto",— rašė Balzakas poniai Hanskai. Iš baimės jis darėsi ultrarojalistas. „Kad valstybės būtų saugios, politika turi būti negailestinga, ir prisipažįstu, jog, matydamas, ką mačiau, aš, kaip visada, pritariu Austrų *carcere duro*[217] ir Sibirui, ir absoliutinės valdžios metodams. Mano absoliutizmo doktrina kiekvieną dieną laimi naujų šalininkų; prie jų prisideda ir mano svainis."[218]. Vargšas Siurvilis! Jam taip pat buvo baisu.

Vasario 24 dieną Balzakas iš smalsumo nuseke paskui sukilėlių koloną ir matė, kaip jie Tiuilri rūmuose daužė veidrodžius ir sietynus, draskė raudono aksomo su aukso kutais užuolaidas, degino knygas. Šitos saturnalijos, pasak jo, sukėlė jam šleikštulį. Vis dėlto jis parsinešė namo sosto papuošimų ir draperijų, be to, mažųjų princų, karaliaus vaikaičių, mokyklinius sąsiuvinius. Kolekcionierius paguodė konservatorių.

---

[217] kalėjimo karceriui. (*It.*)

[218] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, août* 1950 p. 15).

Viktoras Hugo ir jo draugai būtų norėję išgelbėti dinastiją patikėdami regentystę Orleano kunigaikštienei, protingai liberalių pažiūrų moteriai. Bet ginkluota liaudis apgulė Parlamentą. Gimė Respublika; prasidės, galvojo Balzakas, anarchija, skurdas, plėšimai. Jo nė kiek neramino, kad į laikiną vyriausybę įėjo jo draugas Lamartinas; jis laikė jį labai padoriu žmogumi, bet su nepasitikėjimu žiūrėjo į lyrinį jo džiūgavimą. Pinigai tirpo; Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų kursas dar labiau nukrito; trijų procentų obligacijos kasdien smuko. Senukas Grandė būtų jų prisipirkęs; Balzakas parašė Mnišekams, kad atsiųstų pinigų į Frankfurtą ir paliktų jam laisvas rankas; jie neatsiuntė. Buvo kilusi tokia panika, jog darėsi nebeįmanoma įsiūlyti kam nors straipsnį ar tekstą į laikraščio atkarpą. Nei leidėjai, nei laikraščiai nedrįso rizikuoti.

Vasario 24 dieną Tiuilri rūmuose Balzakas susitiko jauną rašytoją, kronikininką, Paryžiaus bohemos atstovą Šanfleri. Jis pasikvietė jį vasario 27-ąją į Fortiunė gatvę ir priėmė įsisiautęs į garsųjį baltą vienuolio abitą. Jaunajam rašytojui pasirodė, kad Balzakas labai gražus: „Su žvitriomis juodomis akimis, tankiais žilomis sruogomis peraugusiais plaukais, ryškiais geltonais ir raudonais tonais, kurie staigiai kaitaliojosi skruostuose, ir keistais šeriais ant smakro jis panėšėjo į linksmą šerną... Juokėsi dažnai ir trankiai; iš linksmybės jam liulėjo pilvas, o už putlių raudonų lūpų bolavo reti dantys, stiprūs nelyginant iltys..."[219]

Balzakas išlaikė Šanfleri tris valandas, nesigailėdamas patarimų. Jaunuolis rašė apsakymus. „Apsakymai nieko doro neduoda,— sakė Balzakas,— jūsų novelės per trumpos; ilgainiui tai susiaurina akiratį." Jis prisiminė vieną pažįstamą iš Kambrė, pavarde Bertu, kuris spausdino kas savaitę novelę laikraštyje *La Presse*. „Jam sekėsi metus, dvejus. O kas iš jo išėjo?.. Kurkite noveles, jeigu jums tai patinka, bet ne daugiau kaip tris per metus. Rašykite jas tik savo malonumui; per dešimt metų, parašydamas kasmet tris, išspausdinsite trisdešimt novelių. Jei iš tų tris-

---

[219] *Champfleury. Note sur M. de Balzac.*

dešimties būsite sukūręs dvidešimt šedevrų, laikykite save laimingu. Tuomet dešimt mėnesių per metus rašykite teatrui, jei norite užkalti pinigų, daug pinigų, nes menininkas turi gyventi prabangiai." Patvirtindamas pamokymus pavyzdžiu, jis parodė savo galeriją ir pareiškė, kad ponas Rotšildas labai jam jos pavydįs. Apžiūrinėdamas kolekciją, jaunasis svečias su nuostaba galvojo: „Bet juk man ši galerija pažįstama! Kur aš ją mačiau?" Staiga jis atpažino ją: juk tai pusbrolio Ponso galerija!

Šanfleri pasisekė — jis rado Balzaką gerai nusiteikusį, bet įvykiai vėl greit jį nugramzdino į rūpesčius. Buržua ir darbininkų susidūrimas atrodė neišvengiamas. Žmonės su palaidinėmis — prieš žmones su surdutais. Rinkimai, remiantis visuotinio balsavimo teise, buvo numatyti balandžio mėnesį. Balzakas parašė į *Constitutionnel,* kad norįs iškelti savo kandidatūrą. Niekas, sakė jis, neturįs teisės nusigręžti tada, „kai Prancūzija šaukiasi visų jėgų ir visos išminties". Tačiau didelių vilčių į savo sėkmę nedėjo. „Kadangi dauguma žmonių vidutinybės,— pasakė jis Aleksandrui Veiliui, susitikęs jį bulvare,— jie ir balsuoja tik už vidutinybes, panašias į save... Jūs manote, kad Lamartinas yra Respublikos galva? Tol, kol jis nesipriešins vadeivų velkamas buksyru, viskas bus gerai. Tą dieną, kai panorės primesti bent vieną savo idėją, bent vieną savo šalininką, jį sugurins kaip taurelę." O jis, Balzakas, išvažiuosiąs iš Prancūzijos, jei nebūsiąs išrinktas. Bet ar būsią įmanoma išvažiuoti? Revoliucija jau apėmė Vokietiją, Austriją, Lenkiją.

Jį tebebuvo apsėdusi mintis grįžti į Viežchovnią. Ką jam veikti Paryžiuje? Jo dvi žindyvės — literatūra ir teatras — ėmė stokoti peno, be to, jis nenorėjo būti Respublikos pilietis. Kol Lamartinas būsiąs ministras, jis lengvai gausiąs pasą. Tik prieš išvykdamas turįs išmokėti skolas. Kur rasti pinigų? Jam buvo siūloma atnaujinti kadaise uždraustą „Votreno" pastatymą, bet negarbingomis sąlygomis — kad Frederikas Lemetras mėgdžiotų nuverstąjį karalių. „Tai niekšiška, ir aš nesutinku, nors galėčiau uždirbti aštuoniasdešimt tūkstančių frankų..."[220] Mažytė pa-

---

[220] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, août* 1950, p. 16).

guoda: Luiza de Brenjol, toji p a š l e m ė k ė, ištekėjo ne už skulptoriaus Elšoeto, o už turtingo pramonininko Šarlio Izidoro Sego — per šią netikėtą santuoką toji intrigantė tapo Prancūzijos pero svainė! „Nejau tas žmogus iš proto išėjo?" Bet „kokia laimė! Esu tikras, kad toji sparva nebegels brangios mano pupulės!.."[221] Buvo galima tikėtis, kad diduomenės moteris, turinti gerą padėtį, nesiims šantažo ir pagaliau grąžins paskutinius iš pavogtų laiškų.

Perversmai Paryžiuje stebina savo staigumu. Jau kovo pradžioje Žirardenai surengė prašmatnų vakarą. Aplink Balzaką spekuliavo visi — ir buržua, ir finansininkai,— pirko žema kaina sklypus ir namus. Piniguočiai — lošėjai; jie visada tiki, kad būsimoji partija suteiks jiems sėkmę. „Kadangi Respublika išsilaikys daugių daugiausia trejus metus, reikia stengtis neprarasti progų... Mes būtinai įsitaisysime diktatorių ar diktatūrą ir grįšime prie monarchijos, veidmainiškai vadinamos konstitucine..."[222] Kol kas reikėjo rasti darbo.

Atgimė viltis, kad bus galima pasireikšti teatre. Mari Dorval ieškojo pjesės Istoriniam teatrui, kuriam vadovavo Osteinas. O Balzako aplankuose gulėjo pradėta drama „Pamotė", kuri būtų galėjusi tikti ir kurią Balzakas skubiai būtų užbaigęs. Knygų leidyba snaudė, ir teatras buvo paskutinė viltis, o Balzaką buvo surėmusi tokia bepinigė, kad jis visą savaitę valgė tą patį jautienos troškinį, jį pasišildydamas.

Poniai Hanskai:

„Jaučiu, kad pasenau. Dirbti darosi sunku, lempoje daugių daugiausia tiek tėra alyvos, kad gal dar jos užteks paskutiniams rankraščiams, kuriuos ketinu sukurti. Penkios ar šešios pjesės teatrui pataisys viską, o smegenys dar tiek gyvastingos, kad įstengsiu jas parašyti. Bet šitie paskutiniai kūriniai bus prisigėrę mano ašarų ir mano atsisveikinimo žodžių. Taip, nebesitikiu nieko gero... Yra

---

[221] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, août* 1950, p. 21).

[222] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris,* p. 27).

žmonių, sukurtų tam, kad pažintų gyvenime tik kartėlį; yra ir tokių, kuriems viskas šypsosi, ir aš susitaikiau su savo likimu. Dėkoju jums, dėkoju Dievui už visą laimę, kurią man dovanojote"[223].

Ak, jeigu jis galėtų teatre nueiti tą patį kelią, kurį nuėjo literatūroje, būtų išgelbėtas ir turtingas. Bet kaip dirbti, kai aplinkui toks sąmyšis? „Įvyks mūšis, kurį Respublika pralaimės." Tada visų vertybinių popierių kursas pakils. Jei tik Žorži (Ježis Mnišekas) patikėtų jam 100 000 frankų! Už 27 000 frankų jis galėtų įsigyti tiek Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijų, kiek anksčiau buvo galima įsigyti už 120 000 frankų! Kontrevoliucija tikrai laimės: „Mes sėdime ne ant ugnikalnio, o ugnikalnyje". Rašydamas šias eilutes, jis girdėjo, kaip tolumoje minia dainuoja „Marselietę".

Nors Balzakui sutriko regėjimas (jam dvejinosi akyse, ir Nakaras baiminosi regos nervo paralyžiaus), „Pamotė" judėjo pirmyn. Balzakas tikėjosi perskaityti pjesę aktoriams balandžio 9 dieną. „Mes suvaidinsime ją 29-ąją. Jei man pasiseks, viskas bus išgelbėta. Tada virsiu Skribu dramoje ir padarysiu po šimtą tūkstančių frankų per metus."[224] Bet kaip rašyti, kai aplink tokia atmosfera? Baronienė Rotšild, politinio spaudimo barometras, apsisiautė „niauria rimtimi, pranašaujančia audrą". Balzakas manė, kad po rinkimų į Nacionalinę asamblėją kils pilietinis karas. Tačiau savo kandidatūros į Asamblėją neatsiėmė: loterijoje jis negalėdavo būti vien liudininku, turėdavo pats lošti. Jis liko pesimistas. Gal po pusantro mėnesio Europoje nebebus nė vieno sosto. „Matote, nereikia tuščiai svajoti. Karalius buvo nuosavybės simbolis. Bijau, kad po tam tikro laiko bus puolama ir nuosavybė..."[225] Būtų galas viskam. Tegul ponia Hanska gerai įsideda į

---

[223] *André Billy. Vie de Balzac*, t. II, p. 254 (*Paris, Flammarion*, 1944).

[224] *Balzac. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, septembre* 1954, p. 17).

[225] *Balzac. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, septembre 1954*, p. 22).

galvą, kad net Rusijoje nuosavybei kils grėsmė. Jeigu jai kada nors teks bėgti iš Ukrainos, Paryžiuje jos laukia prieglobstis, nes po trijų mėnesių Paryžius bus saugiausias pasaulio miestas. Dėl maišto čia susikurs diktatūra.

Balandžio 9 dieną jis perskaitė du „Pamotės" veiksmus Mari Dorval ir Osteinui, kurie, atrodo, susižavėjo. Balandžio 16-ąją, nors tebeskaudėjo akis, Balzakas perskaitė trečią veiksmą. Teatro direktorius, Ipolitas Osteinas, maldavo Balzaką duoti vaidmenį aktorei Margeritai Lakresonjer, kuri buvo jo meilužė. Nešvarūs reikaliukai! Kiek nemalonumų!

„Matote, rašyti teatrui — vadinasi, ryžtis pasiutusiam gyvenimui."[226] Tik pamanykite — jis yra pradėjęs šešias pjeses! „Bet teatre aš uždirbsiu penkis ar šešis šimtus tūkstančių frankų, kurių man reikia, arba nudvėsiu!" Beje, atlikdamas šiuos Heraklio darbus, jis mokąsis dramos amato ir netrukus rašysiąs pjeses lengvai kaip romanus. Na, o dėl politikos, Paryžius ūžiąs nuo gandų. Tie kvailiai ultrarojalistai vaizduojasi, kad ponia de Lamartin, „toji senė anglė, sūrių pirklio duktė", parvešianti jiems Henriką V*. „Gali iš juoko sprogti."[227] Tačiau kas žino? Visko gali būti. Tada Balzakas būsiąs paskirtas mažų mažiausiai Endro ir Luaros departamento prefektu ar Dailiųjų menų valdybos direktoriumi arba gausiąs patentą tabako krautuvėlei laikyti.

Kol kas Paryžius, koks buvo, toks liko — nykus; per Eliziejaus Laukus pervažiuoja koks penkiasdešimt karietų, o ne dešimt tūkstančių, kaip pereitais metais. Vyriausybė pažabojo spaudą. „Mums duota l a i s v ė mirti badu, l y g y b ė skurde, b r o l y b ė užkampiuose."[228] Bulvaru defiliavo žemkasiai. Balandžio 19 dieną, prieš pat rinkimus, Balzakas išspausdino laikraštyje *Constitutionnel* laišką, kuriame stojo už stabilią vyriausybę.

---

[226] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, septembre* 1954, p. 15).

[227] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, octobre* 1954, p. 17).

[228] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, octobre* 1954, p. 19).

„Nuo 1789-ųjų iki 1848-ųjų Prancūzija, arba, jei norite, Paryžius, keitė savo vyriausybės konstituciją kas penkiolika metų. Ar ne laikas mūsų šalies garbės labui surasti, įkurti valstybės formą, imperiją, patvarią valdžią, kad nuolat negrėstų pavojus mūsų gerovei, prekybai, amatams, kurie palaiko mūsų prekybos gyvastį, autoritetui, šlovei — vienu žodžiu, visiems Prancūzijos turtams? Iš tikrųjų mūsų istorija per paskutinius šešiasdešimt metų galėtų išaiškinti istorinę problemą — kaip išnyko trys dešimtys Paryžių, iš kurių liko tik skeveldros keliuose Žemės rutulio taškuose, kur jas suras keliauninkai ir papuoš jomis muziejus, ir kurie yra vyresnieji šiandieninio Paryžiaus broliai! Tebūnie naujoji Respublika stipri ir išmintinga, nes mums reikia vyriausybės, kuri pasirašytų nuomos sutartį ilgesniam laikui negu penkiolikai ar aštuoniolikai metų — kiek pageidaus nuomotojas! Štai mano troškimas, ir jis prilygsta bet kuriai rinkiminei platformai..."[229]

Balandžio 23 dieną Prancūzija balsavo. Balzakas tegavo apie dvidešimt balsų! Lamartinas (tik Paryžiuje) — 259 800. Teisybę sakant, visiškai natūralu, kad Balzako ultramonarchistinės idėjos nesuviliojo masių. Nors rinkimų rezultatai buvo palyginti nuosaikūs, ateitis, Balzako nuomone, nieko gero nežadėjo. Paryžius esą nepatvirtins tokios Asamblėjos, kokią jam siuntė provincija. Balzakas dar labiau norėjo išvažiuoti iš Prancūzijos. Lamartinas žadėjo jam užsienio pasą; teliko gauti rusų vizą. Kol kas jis baigė „Pamotę", pietavo pas kunigaikštienę de Kastri („Ji baisi, tikras lavonas") ir priiminėjo būsimą savo svainę Aliną Moniuško, kuri atvykdavo pas Balzaką su savo dukterimi Paulina, labai gražia mergina.

Gegužės 3 dieną jis žiūrėjo pas kunigaikštienę de Kastri Miusė pjesę „Kaprizas", pastatytą mėgėjų trupės. Rožė fon Aldenburgas (nesantuokinis kunigaikštienės ir Viktoro fon Meternicho sūnus) buvo „juokingas" Šavinji vaidmenyje; ponia de Kontad labai blogai suvaidino Matildą. Kodėl aukštuomenės moteris, vaizduojanti aukštuomenės moterį salone, praranda savo privalumus ir darosi nepakenčiama?.. Kaip tai išaukština tikruosius aktorius ir paro-

do jų talentą!.."[230] Iš Bako gatvės į Fortiunė gatvę jis grįžo pėsčias. Koks žygis! Visą kelią svajojo apie Viežchovnią. „Atiduočiau visas savo dramas, kad galėčiau išgerti su jumis arbatos jūsų salone prie didelio stalo, dengto vaškytine, o turiu laukti, kada pakels užuolaidą prieš žioplių minią, kuri mane nušvilps! Tūkstantis bučinių ir visa kita mano brangiausiajai..."[231]

Švento Onorė dieną (gegužės 16-ąją) Paryžiaus gatvėse paskelbiamas visuotinis vyrų šaukimas* prie ginklo. Mari Dorval, ką tik netekusi anūko, Žoržo Liugė, atsisakė „Pamotės" Gertrūdos vaidmens; jis pagal Osteino norą buvo atiduotas jo meilužei. Tačiau pjesė susilaukė didžiulio pasisekimo, pirmo Balzako pasisekimo teatre. Pagaliau jam pavyko įdėti į dramą savo romanų jėgą.

Štai koks turinys: Gertrūda de Mejak tarnauja guvernante pas grafą de Granšaną, kadaise Napoleono armijos generolą, kuris Restauracijos metais įsteigia gelumbės fabriką Luvjė miestelyje,— keistokas karinės karjeros galas. Jai pavyksta apsukti galvą šitam Imperijos generolui — šlovingai skeveldrai,— kurio dukterį Poliną ji auklėjo, ir ištekėti už jo. Gertrūda myli tą patį jaunuolį kaip ir jos podukra ir mėgina ją nunuodyti. Balzakas nurodė pjesės šaltinius. Kartą, svečiuodamasis vienoje šeimoje, pažiūrėti labai darnioje, jis pastebėjo, kokiais piktais žvilgsniais persimeta pamotė ir podukra, ir suprato, kad jos nekenčia viena kitos. Jis nesistengė, kaip būtų padaręs rašytojas realistas, sužinoti daugiau ką nors apie tas dvi moteris, pasikliovė savo intuicija. Į šeimyninę dramą, parašytą pagal geriausią „Žmogiškosios komedijos" tradiciją, jis įpynė epochos paveikslą. Jaunojo Markandalio, siekiančio Polinos rankos, tėvas yra generolas, atsižadėjęs Imperatoriaus 1815 metais. Granšanas, aršus bonapartistas, baudžia už priesaikos sulaužymą net ligi antros kartos ir niekad neatiduos Markandaliui savo dukters. Tai Montekių ir Kapulečių nesantaika.

---

[230] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, octobre* 1954, p. 32).

[231] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, octobre* 1954, p. 33).

Teofilis Gotjė parašė entuziastingą straipsnį: „Istoriniam teatrui nesukliudė nei nepalankios aplinkybės, nei vasaros karščiai — jis susilaukė sėkmės, kuria labai džiaugiamės, nes ji paskatins genialų rašytoją atiduoti dramai ir komedijai tas išimtines savybes, kuriomis jis sublizgėjo savo romanuose..."[232] Gotjė svarsto, kodėl didžiausias žmogaus širdies žinovas anksčiau nepanaudojo teatre to nuostabaus talento, dėl kurio jis laikomas literatūriniu fenomenu, stulbinančiu fiziologus ir poetus, ir duoda atsakymą: „Cenzūra, šiandien faktiškai panaikinta, tebuvo mažiausias kliuvinys; čia reikia turėti galvoje vidinius keblumus, užslėptas pinkles, slaptą pasidygėjimą, tyčia sudaromas neįveikiamas situacijas, įvairiausias kliūtis, kurios skiria veikalo sumanymą nuo jo pasirodymo rampos šviesoje..." Šitos žabangos erzina genijaus išdidumą: „Teatro direktorius, administratorius, aktoriai, vyriškos ir moteriškos lyties, statistai... mašinistas, dailininkas ir apšvietėjas apsėsti vienintelės minties — primesti jums ne tą dramą, kurią parašėte, o kitą... Jūs nusileidžiate, ir publika nušvilpia jūsų sąskaita visas jų suregztas kvailystes".

Šį sykį Balzakui buvo paliktos laisvos rankos, o kritikai vienu balsu palankiai atsiliepė apie pjesę. Teofiliui Gotjė, draugiškam teisėjui, pritarė Žiulis Žanenas, dažnai priešiškas Balzakui: „Pamotė" — vykusi pjesė; šitas nuostabus rašytojas dar kartą parodė, kad geba suderinti iki aukščiausio tobulybės laipsnio grožį ir jėgą... natūralumą, meną ir talentą". Deja, politinės audros pražūtingos spektakliams. Paryžių kaitino maištai. Daugelis nedrįso išeiti iš namų. Per antrą spektaklį du trečdaliai salės buvo tušti. Osteinas painformavo autorių, kad išsivežąs trupę į Angliją. Pjesę rodysią vėliau, kai nurimsiančios riaušės. „Pamotė" nedavė Balzakui nė penkių šimtų frankų! Bet pagyros skatino jį toliau eiti šiuo keliu. Jis turėjo ir daugiau sumanytų pjesių teatrui: „Smulkieji buržua", „Merkadė", „Orgonas", „Beprotiškas išbandymas", „Ričardas Korytaširdis", „Petras ir Jekaterina"*. Poniai Hanskai jis pranešė, jog visas šitas pjeses parašysiąs, „kad būtų rami

---

[232] *Théophile Gautier. Histoire de l'Art dramatique,* t. V, p. 272 (*Paris, Hetzel,* 1859).

sąžinė". „Ir jei iki gruodžio mėnesio niekas nepasikeis nei mano širdies reikaluose, nei mano gyvenime, daugiau nekovosiu; tegul srovė pamažu neša mane kaip skenduolį. Apie Bilbokė nieko nebegirdėsite..."[233]

Tas eleginis tonas paaiškinamas nauju nerimu dėl Evos. Ji buvo atidi ir meili, kol meilužis viešėjo Viežchovnioje; kai jis grįžo į Paryžių, tapo abejinga ir beveik atšiauri. Šitai labai gašliai moteriai reikėjo, kad šalia būtų gyvas žmogus, o Balzako, turinčio lakią vaizduotę, meilė kristalizavosi per atstumą. Jis rašydavo Hanskai ištisus tomus; pats gaudavo trumpus laiškelius. Ji patarinėjo jam vesti kokią jaunuolę! Alina Moniuško, kuriai jis parodė šitą tiesiog neįtikimą laišką, iš karto pasiūlė jam į žmonas savo dukterį Poliną, ir tai pasirodė dar labiau neįtikima. Įstumti jaunutę gražuolę į penkiasdešimtmečio vyro glėbį... Bet seserys neapkentė viena kitos.

Margonas, matydamas, koks jis nuliūdęs ir vienišas, pakvietė jį, kaip paprastai, mandagiu ir šaltu tonu atvažiuoti į Sašė pilį, kur jis galės dirbti. Balzakas norėjo baigti „Smulkiuosius buržua", jautėsi prislėgtas neaiškios Svetimšalės tylos; jis kvietimą priėmė.

Iš pradžių Sašė pilis jį gerai paveikė; jis vėl išvydo savo Turenę, jos miškus, gražiuosius slėnius, „Lelijoje" aprašytus dvarelius. Prisimindamas dieną po dienos laimę, išgyventą Viežchovnioje, lygino save su Liudviku Pilypu, kuris savo tremtyje, Anglijoje, Klermone, tikriausiai su ilgesiu mena Tiuilri rūmus. Vasario revoliucija pilies gyvenimo nepakeitė. Ponia de Margon, liūdnoji kupriukė, buvo mirusi; po pusryčių ir pietų tebesiautėjo amžinai tas pats vistas, lošiamas su kaimynais bajorais. Vuvrė vynas svaigino galvą, ir „Smulkieji buržua" bemaž nejudėjo. Nors Margonas gyveno taupiai, net šykštokai, valgoma pas jį buvo gerai, per gerai Balzakui; padidėjo dusulys, ir dar labiau sutriko širdies ritmas. Jis duso kopdamas į kalną ir dar labiau lipdamas stačiais pilies laiptais. Manė, kad jam plaučių edema ir išsiplėtusi širdis „pritvinkusi kraujo".

---

[233] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, octobre* 1954, p. 20).

Prie viso šito reikia pridurti pražūtingus išgyvenimus, kuriuos sukėlė kruvinos Birželio dienos Paryžiuje: dvidešimt penki tūkstančiai lavonų; Lamartiną užgriuvo „baisiausia panieka"; užsidarė teatrai; Margonas ketino išvažiuoti iš Sašė, nepatikimos vietos, jei prasidės visuotinis sukilimas. Nors, Balzako nuomone, Paryžius buvo dar mažiau patikimas prieglobstis, kitos išeities jis neturėjo, kaip grįžti į Fortiunė gatvę. Vis dėlto džiaugėsi, kad nebuvo Paryžiuje per sukilimą; būtų turėjęs kartu su nacionaline gvardija pulti užsibarikadavusius sukilėlius, kuriems drūtas jo stotas būtų buvęs puikus taikinys. Laimė, į Sašė jis išvyko garbingai, tokiu metu, kai štabas negalėjo įtarti jį vengiant kareivio piliečio pareigų.

Paryžiuje jo laukė žavi staigmena: keletas ilgų mylimosios laiškų. Jis klydo kaltindamas ją užmiršus jį. Kaltas buvo paštas, o ne abejingumas. Ak, tie meilės laiškai! „Jau vidudienis, o aš skaitau juos nuo dešimtos ryto!.. Ar matėte kada nors per vynuogių derliaus nuėmimą strazdą, apsvaigusį nuo vynuogių? Jam tai rojus. Taip ir aš geriu be pertrūkio, pripuolęs prie jūsų sielos šaltinio, išgyvenu per dvi valandas du jūsų gyvenimo mėnesius — to neįmanoma aprašyti..."[234] Jis tučtuojau atsako į „ūdijimą". Kaip ji galėjusi jaudintis dėl kvailo Alinos išsišokimo — kad toji pasiūlė jam į žmonas savo pačios dukterį? Kai prieš septyniolika metų jis išvydo Nešatelyje violetinės spalvos suknelę, svajoja tik apie vieną moterį. „Ką jūs, mes gyvensime ir ilsėsimės *in aeternum*[235] kartu, nors mane per visą amžinybę bartų šalia gulintis lavonas!.. Aplinkui Paryžius niūrus ir tuščias, iš jo išvažiavo trečdalis gyventojų, bet man linksma; ir žinote, kodėl. Juk matau, kad mylite mane taip, kaip aš jus myliu..."[236]

Tačiau jo namuose visiška suirutė. Zanela prastai verda ir nieko netvarko. „Ak, jei žinotumėte, kaip man reikia žmo-nos!" Kol stos ta laiminga valanda, kai vairą namuose į rankas paims jo žmona, jis paveda motinai ir se-

---

[234] *Balzac. Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, août* 1959, p. 5).

[235] Amžinybėje (*lot.*).

[236] *Balzac. Lettres à l'Etrangère (La Revue de Paris, août* 1959, p. 7).

serėčioms, Sofi ir Valentinai, padaryti jo turto aprašą. Kai jis išvažiuos į Ukrainą, Fortiunė gatvėje įsikurs jo motina, kaip visada pasirengusi patarnauti sūnui. Laimė, atsiranda šiek tiek pajamų. Komedi Fransez išmoka jam penkis tūkstančius frankų avanso už būsimą pjesę „Smulkieji buržua", o Odeonas siūlo penkis tūkstančius frankų už „Ričardą Korytaširdį". Kas žino? Gal jis suspės, jei gyvens ganėtinai ilgai, perkurti „Žmogiškąją komediją" dramos forma? Tai bent būtų žygis! Be to, ponia Hanska atsiunčia jam dešimt tūkstančių frankų, ir jis gali įmokėti naują sumą už Šiaurės geležinkelių bendrovės akcijas, kurias reikia žūt būt išlaikyti, nes geležinkelių tinklo tiesimas netrukus bus baigtas ir akcijų kursas pakils iki tūkstančio frankų. Kiek gerų naujienų! Jos išgydė jį — dingo širdies pertrūkiai. Viename laiške mylimoji siunčia jam rausvą slenktenės žiedą. Jis staiga pasijunta jaunas ir daugiau niekuo neabejoja.

Liepos 4 dieną mirė Šatobrianas. „Paryžius buvo tarsi apdujęs nuo Birželio dienų, jam ausyse dar aidėjo šautuvų pyškėjimas, varpų gausmas, patrankų šūviai, ir jis negirdėjo tos savotiškos tylos, kuri gaubia didžiųjų žmonių mirtį..."[237] Balzakas dalyvavo laidotuvių eisenoje. Aplink jį paryžiečiai plepėjo apie savo reikalus. „Šitos laidotuvės buvo pamoka. Viskas buvo šalta, apskaičiuota, abejinga. Žmonės atėjo kaip į biržą."[238] Vakare jis pietavo pas Siurvilius ir lošė vistą. Gatvėse aidėjo: „Skirstykitės! Ramiai! Kas eina?" Į kurčiuosius ir išsiblaškėlius, uždelsusius atsakyti, buvo šaudoma.

Balzakas tuoj pat sugalvojo iškelti kandidatūrą į Akademiją, kad gautų Šatobriano kėdę. Ar nereikėjo Akademijai, kad mirusią žymenybę pakeistų gyva žymenybė? Hugo, kuriam jis apie tai užsiminė, pažadėjo savo balsą. Jis žavėjosi Balzaku ir per Vakeri užsakė jam vieną straipsnį laikraščiui *L'Evénement,* kurį steigė. Netikėta laimė tomis chaotiškomis dienomis. Ogiustas Vakeri ir Balzakas

---

[237] *V i c t o r H u g o. Choses vues,* t. I, p. 362 (*Paris, Editions de l'Imprimerie nationale,* 1913).

[238] *B a l z a c. Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, août* 1959, p. 8).

susidraugavo. Vakeri, kuris ketino statyti „Tragaldabasą", eiliuotą dramą, pakvietė Balzaką į repeticijas. Paskui jie grįždavo pėsčiomis nuo Port Sen Marteno teatro iki Sent Onorė priemiesčio. Balzakas „Tragaldabasu" visai nesižavėjo („Bjauri pjesė, „linksmai nusiteikusio Hugo" stiliumi"), bet iš širdies kalbėjo su jaunuoju draugu. Jis ėmęs tikėti, kad grįš Henrikas V; tada jis paprašysiąs ambasadoriaus vietos Londone ar Sankt Peterburge. „Kaip gaila,— sakė jis,— kad Viktoras Hugo susikompromitavo ir prisišliejo prie Respublikos!.. Būtų galėjęs reikšti garbėtroškiškas pretenzijas." Vakeri baugščiai pasakė, kad ir Balzakas taikęs atsisėsti į deputato kėdę. „O, čia didžiausias skirtumas,— atsakė Balzakas,— manęs neišrinko."

Rugpjūčio 17 dieną jis perskaitė savo pjesę „Merkadė" (naujai pavadintą „Verteiva") Komedi Fransez aktoriams; skaitė nuostabiai. Teofilis Gotjė, klausęsis pjesės anksčiau, žavėjosi Balzako aktoriniu talentu:

„Jis kiauksėjo, miaukė, urzgė, riaumojo, kaukė visais įmanomais ir neįmanomais balsais. Skola iš pradžių dainavo solo, kuriam pritarė didžiulis choras. Iš visų pusių lindo skolintojai: iš už krosnies, iš po lovos, iš komodos stalčių; vieni vertėsi iš židinio vamzdžio; kiti spraudėsi pro užrakto skylutę; dar kiti ropštėsi pro langą kaip įsimylėjėliai; kai kurie iššokdavo iš lagamino kaip velniukai iš dėžučių su staigmenomis; anie veržėsi per sienas kaip per rūsio angą angliškose apysakose; grūdosi, triukšmavo, plūdo — tikras jūros potvynis. Merkadė veltui stengėsi nupurtyti juos nuo savęs — tuoj pat jį imdavo šturmuoti kiti, ir jautei, kad iki pat akiračio niūriai knibžda skolintojai, tarsi kokie termitų legionai, skubą praryti savo auką."[239]

„Dar niekad,— pasakojo Žiuliui Klarti* vienas aktorius, tada klausęs, kaip skaito Balzakas,— dar niekad joks žmogus nedavė man taip aiškiai suvokti, kas yra toji ne-

---

[239] *Théophile Gautier. Honoré de Balzac* (*Portraits contemporains*, p. 100).

įveikiama jėga — genijus." Pjesė buvo priimta vienbalsiai, bet Balzakas, nors tai galėjo pakenkti jo šansams teatre ir Akademijoje, tetroško viena — vėl važiuoti į Ukrainą. Ne tiek dėl to, kad bijojo revoliucijos, kiek dėl to, kad jam reikėjo mylimosios artumo.

„Viežchovniavau visą dieną ir, šitaip svajodamas, taip aiškiai mačiau Viežchovnią, jog įžiūrėjau tenai net menkiausias smulkmenas. Štai mintyse atveriu spintą su saldumynais, tą, kuri stovi tavo miegamajame, prie lango, šalia raudonmedžio durų į tualeto kambarį; skaičiuoju dėmes ant aksomine staltiese uždengto stalo, prie kurio žaidėme šachmatais... žvilgteliu į baltinių spintą, kur sudėtos mylimosios pupulės nosinės... ir pusę devynių geriu arbatą ponios Evelinos miegamajame. Duodu garbės žodį ir prisiekiu savo meile tau — aš gyvenu ten..."[240]

Taip, tai iš tikrųjų meilė. Tolimoji grafienė nebeturi milžiniškų turtų; jai keturiasdešimt aštuoneri metai. „Taigi, kai mane kankina nenumaldomas troškulys būti šalia savo pupulės, kai gyvenu tik tam, kad jausčiau savo katytės kvapą, kai mane ima noras išgirsti tavo balsą, tavo niūkimą, tavo suknelės šlamesį, abejonių nebelieka — tai tikra meilė..."[241]

Jis jau ruošiasi kelionei ir vedyboms. Aplanko savo, Rulio parapijos, švento Pilypo bažnyčios kleboną, kuris jam pasirodo labai malonus ir duoda *demissiorium* — leidimą, kad jungtuvės būtų palaimintos kurioje nors Lenkijos vyskupystėje. Rusijos ambasada išduoda vizą, bet Kijevo gubernatorius pasiunčia kariniam Odesos gubernatoriui griežtus nurodymus: „Jo Didenybė Imperatorius maloningai teikėsi leisti prancūzų rašytojui Balzakui, kuris lankėsi Rusijoje pereitais metais, vėl čia atvykti... Turiu garbės prašyti Jūsų Ekscelenciją paskirti jam priežiūrą ir malonėti informuoti mane apie jos rezultatus"[242].

---

[240] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, août* 1949 p. 9).

[241] B a l z a c. *Lettres à l'Etrangère* (*La Revue de Paris, août* 1959, p. 10).

[242] Pranešimas Nr. 2597 (1848 m. lapkričio 4 d.). Dokumentai, kuriuos Raudonasis archyvas paskelbė 1923 m., saugomi Odesos archyve, kur yra dosjė, pavadintas „Dėl rašytojo Balzako priežiūros".

Nusprendęs viską mesti ir, reikalui esant, priimti Rusijos pilietybę, jei tokia bus caro valia, rugsėjo 19 dieną Balzakas išvyko „pas savo Šiaurės žvaigždę". Paliko Loranui Žanui įgaliojimą rūpintis jo literatūriniais ir teatriniais interesais. Gerbiamoji motušė liko valdyti namus Fortiunė gatvėje. Balzakas be gailesčio išsiskyrė su tuo lizdeliu, „nors jis taip tiko dviem angelams". Jautėsi svetimas naujam pasauliui, gimstančiam Paryžiuje ir Prancūzijoje. Kad galėtų pavaizduoti pasikeitusią visuomenę, stokojo atstumo ir minties laisvės. Be to, kaip dirbti, kai jį degina troškimas — vis apviliamas — vesti; vedybos jam atrodė išsigelbėjimas. Ligonis visada yra truputį vaikas. Išsekęs, dusulio alinamas, jis troško pasidėti galvą ant švelnaus, motiniško peties. Kad ta motina meilužė kartais apibara sūnų palaidūną, meilės neišblėsina. Priešingai. Nors jo vaizduotė tebebuvo laki (tai rodo tuo metu rašytų romanų pradiniai fragmentai), bet fizinių jėgų jam stigo — jis neįstengė nei statyti, nei baigti statybos; tikėjosi atgausiąs jėgas savo ukrainietiškame prieglobstyje.

XL

VALTIS MIGLOJE

Priklausau tai opozicijai, kuri vadinasi gyvenimas.

Balzakas

1848-ųjų pabaigą ir visus 1849 metus Balzakas praleido Viežchovnioje. Po sumaišties ir išgyventų kančių Paryžiuje jis rado čia ramią prieplauką. Turėjo puikius apartamentus, asmeninį tarną — milžiną Fomą Gubernačiuką, kuris kartais lankstydavosi prieš jį iki žemės. Kai jis įeidavo rytais į savo darbo kabinetą, krosnyje jau liepsnodavo malkos, užkurtos jo mužiko. Balzakas, įsispyręs į kailines šlepetes, įsisiautęs į chalatą, pasiūtą iš termolamos, čerkesiško audinio, nepaprastai šilto ir lengvo, jautėsi lyg „apsitaisęs saule". Ant stalo degė žvakės sidabrinėse žvakidėse. Jis tingiai rašė keletą knygų: „Panelė diu Visar, arba Prancūzija Konsulato metais", „Moteris rašytoja", „Teatras, koks yra". Bet tai nebuvo tas katorginis darbas, kai,

vekselio išpirkimo mygiamas, turėdavo per naktį sukurti novelę. Jei, viešint Viežchovnioje, iš Paryžiaus ateidavo laiškas, reikalaujantis pinigų, jis kreipdavosi į savo šeimininkę, ir ji per vieną rusų bankininką pasiųsdavo reikalaujamą sumą Rotšildui. Lengva duona žudo vaisingumą.

Tai nereiškia, kad dvarininkė visada palankiai žiūrėdavo į tokius prašymus. Atidavusi žemę dukteriai, ji išsilygo tik rentą iki gyvos galvos, ir tai apribojo jos išteklius. Liko paskutinė viltis — grafas Ježis, bet grafienė Ana buvo labai išlaidi ir pats Mnišekas įlindęs į skolas. Iš šitų didžiulių plotų jie gaudavo juokingai menkas pajamas. Jiems kėlė nerimą jų motinos santuoka su prancūzu švaistūnu, kurį slėgė toks sunkus pasyvas. Juodu su džiaugsmu teikė viešnagę genialiajam svečiui, kuris pagyvino namus; bet bijojo, kad ponia Hanska prisiims Prancūzijoje įsipareigojimus, prašokančius jos lėšas. Gražus būstas Fortiunė gatvėje, apie kurį su tokiu pasididžiavimu pasakojo Balzakas, dar neapmokėtas; Balzakas tebebuvo skolingas didžiules sumas už baldus. Be to, ar neužgrius ant būsimosios ponios de Balzak pečių visa jos vyro giminė? Anyta nebeturi nė skatiko; ponia Hanska jau pažadėjo duoti jai kasmet tūkstantį du šimtus frankų. Svainis Siurvilis taip pat aimanuoja: jo popieriai, kaip visada, prasti; Sofi jaunikis persigalvojo, ir Lorai dabar reikėjo sukrapštyti dalį abiem dukterims. Balzako ir jo „Šiaurės žvaigždės" ryšiai tebebuvo tvirti; bet žvaigždė vis dar dvejojo, nesiryžo sutvirtinti jų santuoka. Reikėjo bent palaukti, kol Bilbokė apsimokės skolas. O kaip šiuo atveju tikėti žmogumi, kuris niekada neskyrė tikros vertybės nuo klastotės?

Balzaką kamavo tas neryžtingumas, kurį jis nuspėjo ir kuris dažnai būdavo atvirai parodomas. Išsimušęs iš jėgų, jis pasikliovė tik šita pasakiška santuoka, norėdamas atstatyti savo padėtį ir garantuoti sau laimę. O Akademija? Jis įpareigojo motiną „įteikti vizitines korteles" visiems „nemirtingiesiems", bet vizitinė kortelė neprilygsta asmeniniam vizitui. „Tu puikiai suskaičiavai, kiek turiu įteikti vizitinių kortelių akademikams; rinkimai netrukus turi vykti. Gal vertėjo imtis vieno kito žygio?.."[243] —

---

[243] *B a l z a c. Lettres à sa famille*, p. 291.

nedrąsiai užsimena Gerbiamoji motušė. Sausio 11 dieną turėjo būti sprendžiama, kas gaus velionio Šatobriano kėdę. Kai Viktoras Hugo atsisėdo į savo vietą, Ampi ir Ponžervilis (du „nemirtingieji", pasmerkti mirtingiausiai užmarščiai) pasilenkė prie jo ir sušnabždėjo: „Už Balzaką, ar ne?" Hugo atsakė: „Žinoma!" Buvo tik du kandidatai: kunigaikštis de Noajis ir Balzakas. Kunigaikštis de Noajis gavo dvidešimt penkis balsus; Balzakas — keturis; du biuleteniai buvo pripažinti negaliojančiais; vienas buvo neužpildytas. Po savaitės — nauji rinkimai į mirusio Vatu vietą. Balzakas gavo du balsus: Hugo ir Vinji. Jei balsai būtų buvę sveriami, jis būtų buvęs išrinktas; bet jie buvo skaičiuojami, ir praėjo grafas Sen Pristas. Žmogus, parašęs „Neapolio užkariavimo istoriją", nugalėjo žmogų, parašiusį „Žmogiškąją komediją". „Kiekvienas sambūris — tamsi minia",— pasakė kardinolas de Recas*. Loranas Žanas Balzakui rašė: „Pasirodo, kartais prasti grafai tampa gerais akademikais"[244].

Tuo tarpu Fortiunė gatvėje karaliauja Gerbiamoji motušė; apgulta notaro, mokesčių rinkėjo ir tiekėjų, ji valdo Fransua ir Zanelą. Jai įsakyta kutrinti apmušėją, įsigyti kristalines rozetes žvakidėms; atsiimti iš lombardo v i e n ą sidabrinį dubenį ir patikėti jį (kaip pavyzdį) auksakaliui Froman Merisui, kad šisai galėtų sukomplektuoti servizui trūkstamas lėkštes; užsakyti labai dailias konsoles su Bulio stiliaus inkrustacijomis, puoštas herbinėmis chimeromis; ant konsolių pastatyti dvi kinų vazas, kurias ji turinti i m t i u ž a p a č i o s, nes, jei paimsianti už viršaus, jos galinčios sudužti. Motinai užkraunama šimtai pavedimų; seną, septyniasdešimt dvejų metų, moterį ši veikla vargina, bet ponia Balzak sėkmingai tvarkosi. Sūnus leidžia jai važinėti nuomojamu ekipažu (o ne omnibusu, nors ši susisiekimo priemonė tekainuoja šešis su). Ji gerai valgo, turi šiltą butą ir palaimingai mėgaujasi šito žavingo namo patogumais, juo labiau kad iki šiol gyveno itin kukliomis sąlygomis, beveik skurdo.

Bemaž kasdien pabusdama apie ketvirtą valandą ryto, ji visų pirma siela pakyla prie dievo, paskui „lepinasi lovoje" iki šešių. Apsirengia pati, eina į bažnyčią klausyti

---

[244] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 314, f. 334.

mišių ir nurodo tarnams, ką jie turi padaryti tą dieną; Fransua sako: „Šiandien drėgna, reikia užkurti kaloriferį"; Zanelai: „Sriuba, virti kaštonai, truputis žuvies". Vakare skaito „Sekimą Jėzumi Kristumi" ir mezga lovadengtę anūkei Sofi. Žinoma, tai griežtokas gyvenimo būdas — kad nors kartelį sužaidus trik trak ar šachmatų partiją, bet buvimas „užburtame gražiame tavo rūme, kur esu gerai aptarnaujama, man primena gerus laikus. Jei tavo tėvas būtų gyvenęs dar porą metų, gal būčiau turėjusi, jei ir ne tokią prabangą, tai bent patogumus, deramus mano amžiui ir rangui!.. Bet aš už viską dėkoju Dievui; tesie jo valia..."[245]

Onorė stengiasi motina rūpintis,— o taip ir turi būti, nes ji tiek dėl jo vargsta,— tačiau negailestingai ją bara, kai tik ji padaro kokią klaidą. Kai reikia įmokėti pinigus į Šiaurės geležinkelių bendrovę ir grąžinti skolas, jis prisiprašo Evą, kad nusiųstų motinai 31 000 frankų. Rotšildas turi pristatyti šią sumą į namus — į Fortiunė gatvės Nr. 14 ponios Salambjė vardu. Kodėl Salambjė? Todėl, kad pats Balzakas skolingas šiam bankui ir bijo, kad koks pernelyg uolus kasininkas neperimtų — skolai padengti — dalies tos sumos, pamatęs Balzako pavardę. Kai banko pasiuntinys ateina su pinigais į „užburtą rūmą", tarnai atsako, kad jokios ponios Salambjė jie nepažįsta! Aišku, Rotšildo bankas, kuriam buvo atsakyta: „Ponia Salambjė? Tokios nepažįstame", įspėja Halperiną, ponios Hanskos bankininką rusą. Halperinas kreipiasi į Viežchovnią, prašydamas naujų instrukcijų. Koks pažeminimas Onorė! „Tiesiog durklas į pačią širdį. Kaip aš kentėjau!"[246]

Ir kaip mama gali būti tokia neatsargi — atvirai rašyti laiškuose apie piniginius Loros rūpesčius? Kaip ji drįsta tvirtinti, kad Siurvilis subankrutuos, jei sužlugs „Kapestano operacija" (kalbama apie vieno tvenkinio nusausinimą Ero departamente)? Ponia Balzak net neįsivaizduojanti, ką reiškia pašto pasirodymas tokiame užkampyje kaip Viežchovnia! Atjoja iš Berdičevo kazokas su paštu. Jo visi nekantriai laukia; visi keičiasi laiškais, naujienomis. Balzakas neapdairiai pradėjo visu balsu skaityti tą nevy-

[245] Balzac. *Lettres à sa famille*, p. 300.
[246] Balzac. *Lettres à sa famille*, p. 300.

kusį laišką. Ir turėjo pasakyti, kad Siurvilį persekioja kreditoriai, kaip ir jį, jau dvidešimt metų. Tada Viežchovnios šeimininkai ėmė apgailestauti: „Jei nebūtume prasidėję su tuo namu Fortiunė gatvėje, kuris taip brangiai atsieina, šiandien turėtume laisvo pinigo ir galėtume palengvinti išradėjo kančias". Nederėjo taip pat užsiminti apie skolą Gvidoboniams-Viskončiams, reikėjo bent vadinti ją skola Fesarui. Kaip mama neturinti vaizduotės ir šitaip išsišokanti!

Vargšė senutė savo ruožtu užsiplieskia. „Kai būsite meilesnis vargšei savo motinai, ji pasakys, kad myli jus. Meldžiuosi už jūsų ramybę, nes mūsų ramybė labai abejotina..."[247]

Onorė nebeištveria.

„Viežchovnia, 1849 m. kovo 22 d.

Brangi mama, jei kas buvo kada nustebęs, tai tikriausiai tas penkiasdešimtmetis berniukas, kurį tu vadinai čia jūs, čia tu savo laiške, rašytame šio mėnesio 4 dieną ir gautame vakar... Nepageidaudamas gauti kito tokiu pat stilium rašyto laiško, pasakyčiau tau, kad juokiausi iš jo, jeigu nebūtų manęs labai nuliūdinęs, nes matau, kokia tu neteisi ir kaip baisiai nieko neišmanai apie mano ir savo padėtį. Tavo amžiaus moteris turėtų žinoti, kad jei musės negaudomos actu, tai juo labiau šia nemalonia rūgštimi nesugausi moters. Likimas lėmė, kad šitas laiškas, taip apgalvotai ceremoningas ir toks perdėtai sausas, patektų man į rankas tą akimirką, kai aš sakiau, kad tavo amžiaus moteriai derėtų turėti visus patogumus ir kad Zanela turėtų visada būti šalia tavęs; kad aš nurimsiu tik tada, kai, be 100 frankų pensijos per mėnesį, dar apmokėsiu tavo buto nuomą ir skirsiu 300 frankų Zanelai... Ir kaip tik tuo metu, kai kalbėjau apie dalykus, dėl kurių teisingumo tu pati nesiginčiji... man įteikiamas laiškas, kuris moraline prasme padaro tą pat įspūdį kaip piktas ir įdėmus tavo žvilgsnis, kuriuo gąsdindavai savo vaikus, kai jiems buvo penkiolika metų; dabar, kai man, deja, penkiasdešimt, jis absoliučiai nebeveikia.

Be to, moteris, kuri turi tapti mano gyvenimo laime, v i e n i n t e l e laime audringame, darbingame, neramia-

---

[247] *B a l z a c. Lettres à sa famille*, p. 335.

me gyvenime, nuo pradžios iki pabaigos kupiname vargo,— ši moteris — nebe vaikas, ne aštuoniolikmetė mergaitė, apakinta šlovės, susiviliojusi turtu, primasinta grožio burtų. Šito aš jai nesuteikiu. Tai moteriai jau per keturiasdešimt; ji labai daug išgyvenusi. Labai nepatikli, o gyvenimo aplinkybės jos nepatiklumą dar padidino... Visiškai suprantama, kad, žinodamas, kaip ji yra nusiteikusi jau dešimt metų, aš pasakiau jai, kad ji neteka už mano šeimos, kad nuo jos pačios priklausys, ar ji norės, ar nenorės matytis su maniškiais — taip elgtis mane vertė sąžiningumas, taktas ir sveikas protas. Todėl neslėpiau šitos sąlygos nei nuo Loros, nei nuo tavęs. Tačiau net ši aplinkybė, visai suprantama, jums pasirodė įtartina, ir jūs pamanėte, kad tai mano kažkokios dingstys ar nelabas išsisukinėjimas: noras iškilti, aristokratiški polinkiai, šeimos išsižadėjimas, ir t. t... O tai gryniausia ir paprasčiausia tiesa... Ar tu manai, kad tavo laiškai, kur puse lūpų teištari man porą meilių žodelių, man, kuriuo turėtum didžiuotis, ypač toks laiškas, kokį gavau vakar, gali primasinti šitokio charakterio ir šitokios patirties moterį geriau susipažinti su nauja šeima?..

Aš, aišku, neprašau tavęs apsimestinai reikšti jausmus, kurių nejauti, nes tik Dievas ir tu puikiai žinote, kad, man atėjus į pasaulį, neužmylavai manęs glamonėmis. Ir gerai darei, nes jei būtum mylėjusi mane, kaip mylėjai Anri, būčiau tapęs toks kaip jis, ir šia prasme buvai man gera motina. Bet štai ko norėčiau iš tavęs: kad suprastum, kas tau pačiai naudinga, nors to visada stokojai; be to, kad netrukdytum man kurti ateities; apie laimę jau nekalbu..."[248]

Balzaką stebino jo artimųjų apakimas. Kaip tai? Jam taikosi didžiausi šansai vesti turtingą, aukštos kilmės, nuostabiai geros širdies moterį, kurios godisi visa Rusija; kuri, vos tik apsigyvenusi Paryžiuje, bus įtakinga ir vaidins tokį vaidmenį visuomenėje, kad padės ištekinti abidvi Siurvilio dukteris, ir štai jo motina, kad dar kartą pademonstruotų išdidų savo charakterį, viską gadina! Nejaugi Lora nesuvokianti, kad poniai Hanskai nėra nieko lengves-

[248] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 336—339.

nio, kaip pavaryti šalin Balzaką ir visą jo iškilniąją šeimą? Ponia Hanska iki šiol to nepadarė todėl, kad ji ir jos vaikai vis labiau ir labiau žavisi Balzaku. Tai kaip jie gali nesipiktinti, kad jo šeima nerodo jam tokios pat pagarbos?

Lorai Siurvil:

„Neužsigauk dėl to, ką sakau. Sakau iš visos širdies ir noriu tau paaiškinti, kaip turite elgtis vedybų klausimu. Taigi, brangus vaikeli, čia reikia apsieiti taip, lyg neštum kiaušinius ant galvos, apsvarstyti kiekvieną žodį, kiekvieną žingsnį. Pagaliau, jei šitame ilgame laiške aš dėl ko nors ir prašausiu pro šalį, nereikia ant manęs už tai purkštauti; įsidėmėk tik, kas tau pasirodys teisinga, o svarbiausia, laišką sudegink, ir kalbą baikim. Tą pat daryti patariu ir mamai... Svarbiausia, įsidėk gerai į galvą, kad neturiu nė mažiausio noro šokdinti savo šeimą, būti patvaldžiu, reikalauti paklusnumo... Norėčiau tik, kad nedarytum klaidų; jei mano patarimai prieštarauja sveikam protui, kalbą baikime... Tetrokštu viena — visiškos ramybės, šeimyninio gyvenimo ir saikingo darbo, kad užbaigčiau „Žmogiškąją komediją".

Man regis, aš teisingai vertinu įvykius ir, jei mano planai pavyks, tikiuosi sukurti, kaip sakoma, padorią šeimą. Jei reikalai visiškai sužlugs, pasiimsiu biblioteką ir tai, kas priklauso man Fortiunė gatvėje, ir kaip tikras filosofas kibsiu į gyvenimą ir ateitį iš naujo... Bet šį sykį įsitaisysiu kuriame nors pensionate, kur turėsiu tik kambarį su apystata, kad būčiau nuo nieko, net nuo baldų, visiškai nepriklausomas... Dabar — atmetus jausmus (nepasisekimas mane morališkai pražudytų) — reikalas toks: viskas arba nieko, taip arba ne. Jei partiją pralošiu, pasitrauksiu iš gyvenimo, pasitenkinsiu mansarda Ledigjero gatvėje ir šimtu frankų per mėnesį. Mano širdis, protas, garbėtroška tegeidauja, ko siekiu jau šešiolika metų; jei šita didžiulė laimė mane aplenks, man daugiau nieko nereikės, aš nieko nebenorėsiu.

Nereikia manyti, kad mėgstu prabangą; mėgstu prabangą Fortiunė gatvėje, bet su visais jos priedais — gražia pasiturinčia aukštos kilmės moterimi ir nuostabiausiomis pažintimis; bet pačiai prabangai kaipo tokiai nejaučiu

ypatingo jausmo. Fortiunė gatvėje viskas buvo sukurta tik J a i ir J o s d ė k a..."[249]

Kitas priekaištas, bet mažyčiukas. Savo viešnagės Ukrainoje pradžioje jis gavo keletą laiškų iš seserėčių, ir tie laiškai, parašyti lipšnių kaip katytės, sąmojingų merginų, labai pradžiugino grafienę Aną. Paskui Sofi ir Valentina liovėsi rašiusios todėl, kad, kaip sakė Gerbiamoji motušė, dėdė Onorė liovėsi joms atsakinėjęs: „Kaip tai, tu, mano motina, manai, kad tavo penkiasdešimtmetis sūnus privalo atsakinėti seserėčioms! Mano seserėčios turės jaustis didžiai laimingos ir didžiai pagerbtos, jei brūkštelėsiu joms porą žodelių..."[250] Prieš tokį viesulą Gerbiamoji motušė gavo nulenkti galvą. Sofi ir Valentina vėl ėmė „mėgdžioti ponią de Sevinjė".

Žavioji Sofi vedė dienoraštį. Šitos šeimos gyslose tekėta rašalo. Sofi aprašo, kaip 1849 metų sausio 1 dieną ji pati ir Valentina pietavo Fortiunė gatvėje „pas močiutę"... „Vargšė močiutė! Koks džiaugsmas jai buvo priimti mus, vaidinti didelę damą, k a i p k a d a i s e... Didžiajame židinyje su lipdytiniais pagražinimais liepsnojo kaitri ugnis... Kokie gardūs pietūs — buvo viskas, ką mes mėgstame. Fransua ir Zanela taip paslaugiai patarnavo mums! Tik tėtė man atrodė liūdnas, paniuręs... Dėdė vieši Rusijoje. Jis mums net neparašė! Ten, gyvendamas prabangoje ir turėdamas pinigų, jis užmiršo vargšeles savo seserėčias..."[251] Sofi įsimylėjo Ivaną Karo, Ziulmos sūnų,— meilė buvo be atsako. O tėtušis Dablenas, ateinąs, kaip paprastai, per Naujus metus, neatnešė dovanų: „Fe, kaip negražu! Senbernis su keturiasdešimt tūkstančių frankų renta ir aistra senienoms!.. Galėtų atnešti bent jau kinišką puodelį už du frankus. Bet jo amžiaus žmogui galima atleisti už truputį šykštumo..."[252]

Dėdė Onorė pagaliau parašo. Jo laiškas liūdnas. Jis dar netikras dėl savo santuokos „su ta gražia ir iškilnia

---

[249] *B a l z a c. Lettres à sa famille*, p. 354—355.

[250] *B a l z a c. Lettres à sa famille*, p. 306.

[251] *Journal de Sophie Surville* (Sofi Siurvil dienoraštis), paskelbtas Andrė Lorano (*André Laurant*) *L'Année balzacienne* 1964, p. 88—89.

[252] *Journal de Sophie Surville (L'Année balzacienne* 1964, p. 91).

grafiene Hanska. Ar bus jis laimingas? Ji labai išdidi; laikys jį žemesniu už save, nors jis toks garsus. Gal aš apsirinku. Todėl karštai trokštu, kad viskas būtų, kaip jis geidžia. Tačiau tos vedybos mus išskirs. Mes būsime pažeminti, bet ar tai svarbu? Šį vakarą pasimelsiu už dėdės vedybas... Noriu mylėti jį tokį, koks yra... Jis žada senelei šimtą frankų per mėnesį. Koks džiaugsmas!.. Reikia pripažinti, kad šalia didžiosios damos kilnėja jo jausmai ir atgimsta širdis. Jis geras. Vadinasi, iš tikrųjų myli ją..."[253] Ta jaunutė Sofi — protinga mergaitė; ji jau suprato, kad tikrai mylėdamas žmogus darosi geras. Gailisi tėvų ir atleidžia jiems, kad susigadino gyvenimą: „Dieve mano! Koks širdį draskantis reginys, kai toks drąsuolis tėvas praranda drąsą! Jis tiek dirbo!.. Eina gulti, bet nemiega..." Ir tada, kad tėtė prasiblaškytų, ji vedasi jį į Tiuilri ar Neji. „Koks gražus Paryžius! Kokia graži saulė! Koks gaivus ir švelnus buvo oras!.."[254]

Gamtininkui malonu stebėti, kaip antroje kartoje — Sofi ir Valentinos charakteriuose — ryškėja „dangiškosios šeimynėlės" bruožai. Abi mėgsta rašinėti, turi kruopelę tuščiagarbystės, joms įgimtas geraširdiškumas. Jų tonas ir manieros miesčioniški; jos iš senelių paveldėjo instinktyvią pagarbą diduomenei ir panieką pirkliams. Ponas Dablenas? Tas šiek tiek kitoks negu kiti; jis mėgsta gražius, meniškus daiktus, muziką. Su malonumu klausosi, kai Sofi skambina fortepijonu. „Jį gerbiu, bet išdidumas neleidžia man šito jam parodyti. Jis turtingas, ir aš nenorėčiau prisidėti prie tos šutvės, kuri gviešiasi jo palikimo..." Beje, kai Dablenas „apsuptas savo pakalikų, ima viršų jo vulgarioji pusė, ir jis krečia nešvankius juokus ir žvengia kaip krautuvininkas..."[255] Balzakai, kaip kiekvienas žino, yra menininkai. Jie užmiršta, kad kai kurie iš jų protėvių taip pat laikė krautuvėles Marė kvartale. Mama ką tik baigė pjesę „Laiminga moteris". Tėtė ją perskaitė ir sukritikavo. „Ką nors kuriant,— rašo Sofi,—

---

[253] *Journal de Sophie Surville (L'Année balzacienne* 1964, p. 90).
[254] *Journal de Sophie Surville (L'Année balzacienne* 1964, p. 90).
[255] *Journal de Sophie Surville (L'Année balzacienne* 1964, p. 100—105).

niekad nereikia klausyti šeimos sprendimo: ji sprendžia arba per daug atlaidžiai, arba per daug griežtai."[256] Išties atrodo, kad viskas dedasi Vilparizi 1820 metais.

Balzakas — Lorai Siurvil 1849 metų birželio 25 dieną:

„Tavo mergaičių laiškai kelia čia neapsakomą džiaugsmą. Iš jų stiliaus, rašysenos ir laiškų jau įspėtas jų charakteris, originalaus grožio pobūdis, manieros, protas. Tai jų laiškų didžiu balsu reikalaujama, kai ateina storas paketas, adresuotas tavo ranka. Jei kada nors grafienė Ana atvažiuos į Paryžių, pasirūpins, kad mergaitės galėtų dažnai lankytis Italų teatre, Operoje ar Opera Komik. Bet Kapestanas pasigrobs iš Paryžiaus tas dvi mažėles. Tu man tarsi balzamu patepei žaizdą, kalbėdama apie Kapestaną. Siurvilis puikiai nuvairavo savo valtį..."[257]

Tačiau Balzako valtis tebeklaidžiojo migloj. Paryžiuje su leidėjais ir laikraščių redaktoriais tartis buvo pavesta paveikiajam plevėsai Loranui Žanui. Gerbiamoji motušė turėjo sutartis pasirašinėti, bet derybų nevesti. Balzako įgaliotinis parodė daug uolumo ir išmonės, bet „Verteivos" teatrui įpiršti neįstengė. Jis siuntė į Viežchovnią paskutines naujienas apie prancūzų teatrą. Osteino Istorinis teatras sausakimšas žiūrovų „amžinųjų „Muškietininkų" dėka"[258]. Šią valandą iš visų teatrų Bulvare tik jis žeriasi pinigus į kišenę. Turėjo pasisekimo dar vienas teatras, pastatęs pjesiukę, puolančią Respubliką. Lorano Žano nuomone, naudotis tokia priemone baisiai žema: „Ištisus metus toleruoti vyriausybę, kurios nekenti, lankstytis prieš ją visą dieną, mokėti jai su kaupu ir vaizduotis, kad tavo savigarba išgelbėta, jei po truputį nušvilpinėsi ją vakarais — tai visiškas drąsos smukimas"[259]. Loranas Žanas spyrė Balzaką atsiųsti jam kokį nors šedevrą: „Nepriekaištauju tau, bet tuoj bus pusė metų, kai Prancūzija našlauja, praradusi savo genijų, o aš, kaip dainelės sesuo

---

[256] *Journal de Sophie Surville (L'Année balzacienne* 1964, p. 107).

[257] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 409.

[258] Aleksandrо Diuma ir Ogiusto Makė „Muškietininkų jaunystė".

[259] *Maurice Regard. Balzac et Laurent-Jan (L'Année balzacienne* 1960, p. 169—172).

Ana, nieko nematau akiratyje... Tavo liokajus: Loranas Žanas"[260].

Ponia Hanska, Ana ir Ježis Mnišekai tokie pat „nuostabiai jautrūs jam", švelnūs, trokšta išrauti piktžoles, kurios gožia jo gyvenimo kelią, bet pagrindinis reikalas — santuoka — vis atidėliojamas, ir tai erzina Balzaką. „Viltys nė kiek nepažengė." Grafienė Evelina priklausė nuo caro; ir net jungtuvėms bažnyčioje reikėjo imperatoriaus leidimo, kurio jis kaip nedavė, taip nedavė, nors buvo daromi visokie žygiai ir prašoma.

Balzakas — Jo Ekscelencijai grafui Uvarovui, Švietimo Ministrui (Sankt Peterburgas, 1849 m. sausio 5 d.):

„Jau beveik šešiolika metų myliu kilnią ir dorybingą moterį... Šitas asmuo yra rusų valdinė, ir visiškas jos ištikimumas nekelia jokių abejonių. Ji tikriausiai yra labai vertinama, nes Rusijoje žinote viską... Ji nenori tekėti už svetimšalio be šviesiausio savo valdovo sutikimo. Tačiau maloningai leido man šito sutikimo prašyti. Aš anaiptol nereiškiu nepasitenkinimo dėl paklusnumo, priešingai, žiūriu į jį kaip į savaime suprantamą dalyką. Mano politinės pažiūros neleidžia man kritikuoti, juo labiau pažeisti kurio nors krašto įstatymus. Jei nuo seno nepripažinčiau šių principų, juos gerbti mane paskatintų likimas tų, kurie jų nesilaiko. Aš, beje, nė kiek nesibaiminu, kad mano gyvenimo laimė šiandien priklauso vien tik nuo Jo Didenybės Rusijos imperatoriaus, ir mano viltis, kad šis reikalas baigsis sėkmingai, tampa bemaž džiaugsmu — taip tvirtai tikiu riterišku Jo Didenybės geraširdiškumu, prilygstančiu jo galybei..."[261]

Jaunystėje Balzakas būtų burbtelėjęs: „Ta... ta... ta".

Ar išgyvens jis iki vedybų? Jis sunkiai susirgo. Jį jau seniai neramino širdis. 1849 metais nerimas virto baime. Jis nebegalėjo paeiti, net susišukuoti — tuoj prasidėdavo

---

[260] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 314, f. 334.

[261] Sophie de Korwin-Piotrowska. *Balzac et le monde slave*, p. 457—459 (*Paris*, 1933). Šito itin vertingo dokumento (laiško) originalas buvo saugomas prieš revoliuciją grafų Uvarovų archyve, Porečjės dvare (Ukrainoj). Jo kopija yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje, A. 283, f. 158—162.

dusulys. Keletą kartų jį ištiko dusulio priepuolis, ir jis vos nenumirė. Viežchovnios dvaras turėjo du gydytojus: daktarą Knotę ir jo sūnų, kurie buvo mokęsi pas įžymųjį Franką, pasaulinio garso vokiečių gydytoją, praktikavusį Sankt Peterburge. Balzako nuomone, jie labai gerai jį gydė. Jų diagnozė: širdies hipertrofija. Jie stengėsi „atstatyti gerokai sutrikusią kraujo apytaką venose ir išvalyti kraują", nes jis buvo sutirštėjęs. Bet kai jam davė suvalgyti ant tuščios visą citriną, jis ėmė baisiai vemti ir manė, kad jau miršta. „Tačiau žmonijos valdovei bus vargo su stipriu kaip jaučio mano organizmu. Priklausau tai opozicijai, kuri vadinasi gyvenimas..."[262] Gerbiamoji motušė jam priminė, kad ji pati — be to, jo senelė, ponia Salambjė,— niekad negalėjo valgyti citrinos.

Dėl tokios sveikatos jis nebepajėgė grįžti į Prancūziją. Iš pradžių ketino išvykti 1849 metų rugsėjo mėnesį, bet pasijuto per silpnas ir į kelionę leistis nesiryžo. „Reikia dar pasigydyti šešetą—aštuonetą mėnesių, kad širdies vožtuvai atgautų elastingumą..."[263] Jam patiko daktaras Knotė, Hofmano pasakų personažas, kuris gamino paslaptingus miltelius ir kolekcionavo smuikus. Mnišekai be nepasitenkinimo — net su meile — sutiko su šituo Bilbokė viešnagės pratęsimu (jis gyveno Viežchovnioje daugiau kaip metus). Tačiau ir jų neaplenkė bėdos: du gaisrai, trys bylos, sugriuvę statiniai, visiškas nederlius. Grafas Mnišekas, iki šiol pats šeimininkavęs dvare, kur dirbo penki šimtai žemdirbių, ketino išnuomoti visas savo žemes, pasilaikyti vien rūmus ir parką.

Balzakas beveik kiekvienais metais sirgdavo bronchitu. 1850-ųjų sausio mėnesį jis baisiai peršalo. Manė, kad mirs spjaudydamas plaučius:

„Reikėjo visą laiką sėdėti kambaryje, niekur neiti, net gulėti, bet tos damos buvo taip žavingai geros, kad palaikė man draugiją, nesibjaurėdamos mano spjaudymu; aš tiesiog vėmiau, lyg būčiau sirgęs jūros liga. Mane taip išmušdavo prakaitas, jog maniau, kad sergu prakaitinuke. Vienu

[262] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 379.
[263] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 473—474.

žodžiu, prisikentėjau; bet dabar jau visko atsikračiau, net a k l i m a t i z a v a u s i..."[264]

Na, o dėl „didžiojo sumanymo", viskas dar galėjo susiklostyti, kaip buvo geidaujama. Ponia Hanska padarytų didelę auką, jei ištekėtų už sunkiai sergančio žmogaus, kuris fiziškai nebegalės būti meilužis, už rašytojo, kuris, kaip iš visko matyti, nuo šiolei dirbs labai mažai. Be to, politinė padėtis Prancūzijoje tebebuvo grėsminga ir miglota. Antrosios respublikos prezidentu tapo Liudvikas Napoleonas; Balzakas ir motina nieko doro iš šito silpnabūdžio nesitikėjo.

„O vargšas prezidentas neįstengia nuslėpti savo protinio nuovargio ir susirūpinimo. Matyt, jis nemoka nešioti tos neperprantamos kaukės, kuria turi dangstytis kiekvienas politikas, ir jį taip akivaizdžiai kamuoja netikrumas, jog dažnai atsako „t a i p" vietoj „n e" ir nesuvokia, kas jam sakoma. Atmosfera vėl nedėkinga. Kiekvienas klausia: „Kuo visa tai baigsis?.."[265]

Ar būtų protinga atsižadėti rūmų Ukrainoje, žemvaldės padėties ir pakliūti į maišto sūkurį, atsidėti ligonio slaugymui?

1849—1850 metų žiema buvo labai šalta. Tris savaites Balzakas neiškėlė kojos iš savo miegamojo; gailestingosios sesers pareigas šalia jo ištikimai ėjo ponia Hanska, o vienintelė pramoga buvo žiūrėti, kaip išsipuošusi tarsi karalienė Ana Mnišek važiuoja į kaimyninius dvarus — į pokylius. Pagaliau, 1850 metų kovo mėnesį, caro leidimas buvo gautas, visi dokumentai sutvarkyti, ir Balzakas galėjo keliauti į Berdičevą, kur turėjo įvykti jungtuvės. Jis netikėjo savo laime iki paskutinės akimirkos. Tačiau apipylė Gerbiamąją motušę smulkiausiais nurodymais, rašydamas apie tą dieną, kai parvažiuos į Fortiunė gatvę su „ponia Balzak". Liepė, kad žardinjerėse „būtų gražių gražių gėlių", o vazose — egzotinių viržių. Prieš jaunavedžiams sugrįžtant, turinčios būti įrištos visos knygos. Namų ūkio reika-

---

[264] *B a l z a c. Lettres à sa famille,* p. 494.

[265] *B a l z a c. Lettres à sa famille,* p. 508.

luose Balzakas buvo toks pat smulkmeniškas kaip savo romanų aprašymuose.

Trys dienos prieš jungtuves jis dar nebuvo tikras, kad jos įvyks. Kovo 11-ąją motinai rašo: „Viskas paruošta tau žinomam reikalui, bet parašysiu tik viskam pasibaigus. Šitie dalykai čia, kaip ir visur, baigiasi tik tada, kai išeini iš bažnyčios"[266]. Rodyklė svarstyklių, ant kurių Evelina svėrė visus „prieš" ir „už", svyravo iki paskutinės akimirkos. Nulėmė pagaila, meilė ir šlovė, ir ji ryžosi.

Pagaliau, kovo 14-ąją, septintą valandą ryto, parapinėje šv. Barboros bažnyčioje, Berdičeve, „kur nuo stogų lašėjo tirpstantis sniegas ir gaudė varpai"[267], kunigas grafas Ozarovskis, atsiųstas Žitomyro vyskupo, palaimino santuoką. Vienas iš liudytojų buvo Ježis Mnišekas. „Motiną lydėjo grafienė Ana, abidvi spindėte spindėjo džiaugsmu."[268] Po jungtuvių apeigų šeima patraukė atgal, į Vieržchovnią, ir pasiekė namus tik dešimtą vakaro; visi buvo mirtinai pavargę. Rūmus purtė Azijos vėtros. Balzakas duso. Penkiasdešimtmetę jaunąją kamavo podagra. „Jos rankos ir kojos taip sutinsta, kad ji negali nei pajudinti pirštų, nei vaikščioti..."[269] Daktaras Knotė taiko artritu sergančiai dvarininkei įdomų ir sadistišką gydymą. „Ji kasdien murdo pėdas į paršelio vidurius; paršelis perrėžiamas jos akyse, nes kojos turi būti įkišamos į tirtančius vėdarus. Neverta net pasakoti, kaip baisiai žviegia paršelis, nesuprantąs, kokia jam garbė, ir besistengiąs to išvengti..."[270] Nei širdininkas vyras, nei reumatikė žmona negali keliauti. Išvykimas į Paryžių atidedamas balandžio galui. „Tikiuosi, kad iki šio mėnesio pabaigos grįšiu į Paryžių... Deja, mano sveikatai labai reikia gimtinės oro; tikiuosi, kad jis padės ir mano žmonai, nes jos sveikata taip pat apgailėtina..."[271]

Vedęs Balzakas parašė keturis pergalingus laiškus:

---

[266] B a l z a c. *Lettres à sa famille*, p. 508.

[267] P i e r r e D e s c a v e s. *Les Cent-Jours de Monsieur de Balzac*, p. 9 (*Paris, Calmann-Lévy*, 1950).

[268] B a l z a c. *Lettres à sa famille*, p. 522.

[269] B a l z a c. *Lettres à sa famille*, p. 523.

[270] B a l z a c. *Lettres à sa famille*, p. 472—473.

[271] B a l z a c. *Lettres à sa famille*, p. 527.

motinai, seseriai, daktarui Nakarui ir draugei, kuri niekad nepaliko jo bėdoje,— Ziulmai Karo.

Balzakas — poniai Karo 1850 metų kovo 17 dieną:

„Mes tokie seni draugai, jog apie laimingą atomazgą, kuria baigėsi šita didžiulė ir nuostabi meilės drama, trukusi šešiolika metų, privalote sužinoti tik iš manęs. Taigi prieš tris dienas vedžiau moterį, kurią vienintelę mylėjau gyvenime, kurią dabar myliu dar labiau ir kurią mylėsiu ligi pat mirties. Manau, kad šia sąjunga Viešpats Dievas atsilygino man už tiek nesėkmių, tiek darbo metų, tiek išgyventų ir įveiktų sunkumų. Neturėjau nei laimingos jaunystės, nei žydinčio pavasario, bet turėsiu saulėčiausią vasarą ir rudenį, šilčiausią iš visų rudenų..."[272]

Daktarui Nakarui jis rašė ir apie akinančius savo svainystės ryšius, ir apie apverktiną savo sveikatos būklę. Ką sakys pavyduoliai, sužinoję, kad jis yra Marijos Leščinskos anūkės vyras, caro adjutanto svainis, pirmosios imperatorienės rūmų damos seserėnas? Bet ką sakys gydytojas, pamatęs, kad jo pacientas nebegali užlipti dvidešimties pakopų ir kad jį sėdintį be niekur nieko kankina dusulio priepuoliai? Balzakas apsvaigęs nuo savo planų sėkmės, bet iliuzijų dėl ateities neturi. B e d u k a s padovanojo jam vedybas, apie kurias jis svajojo visą gyvenimą, bet jis žino, kad vedybinis guolis jam bus mirties guolis. Kaip „Šuanų" Mari de Vernej, jis galėtų pasakyti: „Liko dar šešios valandos gyventi". 1834 metais jis rašė: „Būtų įdomu, jei „Šagrenės odos" autorius mirtų jaunas". Įdomu? Ne, neišvengiama. Ar gali sulaukti senatvės tas, kuris degina kasnakt savo gyvenimą? Bet „mirti reikia žūt būt savo lizde". Balzakas skuba parsivežti žmoną į Fortiunė gatvę.

Tačiau jis dar turi nuvažiuoti į Kijevą, įrašydinti ten ponią de Balzak į vyro pasą ir gauti vizą, kad galėtų išvažiuoti iš Rusų imperijos. Iš šitos kelionės jis grįžta su akių uždegimu. Nebegali nei skaityti, nei rašyti: popierių dengia tarsi kokia tamsi dėmė. Pagaliau, po dar vieno gydymo,

---

[272] *B a l z a c. Correspondance avec Zulma Carraud*, p. 275 (*Paris, Gallimard*, 1951).

daktaras Knotė išleidžia sutuoktinius, ir jie balandžio 25 dieną išvažiuoja į Paryžių. Kelionė per Krokuvą ir Drezdeną buvo baisi. Keliai blogi, karieta klimpo į purvyną iki pat durelių. Dusdamas, beveik apakęs Balzakas turėdavo išlipti iš karietos ir sėdėti ant purvinos žemės, kol kaimiečiai su dalbomis traukdavo iš balos vežimą. Jis stengdavosi atgauti kvapą, abiem rankom susiėmęs už širdies.

Eva de Balzak — savo dukteriai Anai (Brodai, 1850 m. balandžio 30 d.):

„Mane labai neramina jo sveikata; dusulio priepuoliai kartojasi vis dažniau; jis be galo nusilpęs, neturi apetito, baisiai prakaituoja, ir tas prakaitavimas vis labiau jį sekina. Radzivilove jis vos buvo atpažintas — taip pasikeitė... Pažįstu jį jau septyniolika metų ir dabar kasdien atrandu naują jo dorybę, kurios iki šiol nežinojau. Ak, kad jis pasveiktų! Prašau tave pasikalbėti su ponu Knote. Tu negali įsivaizduoti, kaip jis kankinosi šią naktį. Tikiuosi, kad gimtinės oras jam padės, bet jei prarasiu ir šią viltį, sakau tau, bus liūdna mano dalia. Kaip gera, kai tave kas šitaip myli ir globoja! Vargšės jo akys taip pat eina prastyn. Nežinau, ką visa tai reiškia, ir retkarčiais man labai liūdna ir neramu..."[273]

Baigė taip: „Bilbokė sako, kad jis pasitaisys, kai tik prisilytės kojomis Prancūzijos žemės". Gegužės 10 dieną jie atkako į Drezdeną. Balzakas, nematydamas raidžių, kurias vedžiojo, parašė Lorai Siurvil: „Pagaliau mes čia, gyvi, bet ligoniai ir nuvargę. Šitokia kelionė sutrumpina gyvenimą dešimčia metų, nes, pamanyk tiktai, visą laiką drebėjome, kad apvirsime ir užspausime — ji mane, aš ją — arba žūsime, užspaudę kits kitą. O juk mudu dieviname vienas kitą..."[274] Jis prisispyręs prašė ir Lorą, ir motiną, kad ši nelauktų jų Fortiunė gatvėje. Šitai nederėtų. „Mano žmona privalo nuvažiuoti pas ją ir pareikšti jai pagarbą. O paskui mama gali, kaip visada, rodyti savo atsidavimą; bet jos orumas nukentėtų, jeigu ji liktų ir pa-

[273] *Marcel Bouteron. La Véritable Image de Madame Hanska*, p. 27—30 (*Paris, Editions Lapina*, 1929).

[274] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 531.

dėtų mums išsipakuoti daiktus."[275] Ponia Balzak vyresnioji (mandagus pasakymas vietoj „senoji") tegul atiduoda raktus Fransua Miunchui, tarnui elzasiečiui, ir tegul nakvoja namie, Siurene.

Keleiviai užtruko keletą dienų Drezdene, kur juos džiaugsmingai priėmė Evos draugai. Sutuoktiniai vaikštinėjo po krautuves; Onorė nusipirko prašmatnų nesesерą, o jo žmona — „perlų vėrinį, kuris net šventąją būtų iš proto išvaręs". Savo vaikams ponia de Balzak rašė: „Maestro Bilbokė bučiuoja jus". Jie atrodė tokie laimingi, kokie gali būti laimingi žmonės, kai aplinkui sutemose slankioja mirtis.

Pagaliau vieną vakarą jie atsirado Paryžiuje. Tos pat dienos rytą iš Balzako namo fiakru išvažiavo sena dama, kuri, vykdydama įsakymus, papuošė žardinjeres naujomis gėlėmis ir į vazas pamerkė egzotinių viržių. Vakare Fortiunė gatvėje sustojo karieta. Iš jos išlipo, vos gaudydamas kvapą, beveik aklas vyriškis, išvargintas dviejų dienų kelionės ir nemigos, o paskui jį — vis dar graži moteris. Vežėjas paskambino. Niekas neatsiliepė. „Tačiau namas buvo gyvenamas, nes pro langus buvo matyti, kad visi kambariai apšviesti ir papuošti gėlėmis."[276] Nors ir kaip smarkiai jie skambino, niekas neatidarė durų. Iškilmingas sugrįžimas, apie kurį svajojo Balzakas, panėšėjo į slogų sapną[277]. Vežėjas turėjo eiti vidury nakties pas šaltkalvį Grimo, gyvenantį Fobur Sent Onorė gatvės name Nr. 175. Kai pagaliau sutuoktiniai įžengė į rūmus, su tokia meile ištaisytus, pamatė, kad Fransua Miunchas, jų tarnas, staiga išprotėjęs, siautėdamas viską namuose sudaužė, paskui užsibarikadavo. Reikėjo sulaukti aušros ir tada išgabenti jį į ligoninę. Užmokėjusi šaltkalviui ir vežėjui, juos išleidusi namo, Eva užsidarė raudoname miegamajame, Onorė — mėlyname. Paskutinė šagrenės odos skiautelė Balzako liemenės kišenėlėje buvo tokia pat mažytė kaip rausvos slenktenės žiedlapis.

---

[275] *Balzac. Lettres à sa famille*, p. 532.

[276] *Vicomte de Spoelberch de Lovenjoul. Un Roman d'Amour*, p. 102 (*Paris, Calmann-Lévy*, 1896).

[277] *Pierre Decaves. Les Cent-Jours de Monsieur de Balzac.*

XLI

LENKTYNĖS SU MIRTIMI

Kai namas baigtas, į jį įsikrausto mirtis.

Turkų patarlė

„Bilbokė atvyko čia baisiai blogai jausdamasis — tokio jo niekad nematei: jis beveik aklas, nebegali vaikščioti ir nuolat alpsta",— rašė Eva savo dukteriai Anai. Balzakas nebesikėlė, ir ji budėjo prie jo. Rytojaus dieną, po to, kai juodu parvažiavo, daktaras Nakaras aplankė savo pacientą ir draugą. Išgąsdintas ligonio būklės, tuoj pat sukvietė konsiliumą, kuris įvyko gegužės 30 dieną. Gydytojai prirašė nuleisti kraują ir pastatyti kraujasiurbes taures, duoti vidurius valančių ir šlapimą varančių vaistų; liepė vengti bet kokio susijaudinimo, kalbėti mažai, pusbalsiu.

Iš daktaro Nakaro užrašų sužinome, koks buvo jo paties įspūdis. Jis nebeturėjo vilties. Balzakas taip buvo persimainęs, jog ši permaina kiekvienam krito į akis. „Juo labiau kraupią nuojautą sukėlė šita ligonio būklė gydytojui, kuris sekė, stebėjo ir mylėjo Balzaką nuo pat vaikystės." Nakaras matė, kad širdies liga įgijo naują, lemtingą pobūdį. Ligonis duso, kalbėjo su pertrūkiais, užsikirsdamas. Tačiau keletui dienų lyg ir švystelėjo viltis, kad gydymas ir poilsis pagerins, bent jau kuriam laikui, jo sveikatos būklę.

Ponia de Balzak stengėsi išlaikyti olimpinę ramybę, taip tinkančią prakilniai tarsi dievaitės Junonos jos kaktai. Viename laiške, rašytame birželio 7 dieną, „mylimiausiai dukrelei, savo širdies kūdikiui", ji skundžiasi su keistu abejingumu: „Negaliu išsivaduoti iš tos laikinos gyvenimo tvarkos, kuriai išeikvoju visą savo laiką, be to, nemaloniausiu būdu". Balzakas, beveik visai apakęs, diktuoja Evai laiškus. Šitas darbas, medicininė priežiūra, naminiai rūpesčiai taip užgriūva namų šeimininkę, jog ji vargais negalais suranda laisvą valandėlę temstant pereiti porą kartų per sodelį, „kur žydi jazminas ir vysta palėpštis", ir pagalvoti apie savo vaikus, „nugrimzdusi mintimis į ateities tolius".

Ar sakydama, kad „nori gyventi su abiem brangiais

savo vaikais", ji jau buvo įsitikinusi, kad jos vyras nebeišgyvens? Neatrodo. „Gydymas,— rašo ji,— duoda puikiausius rezultatus. Bronchitas praėjo; jis pradeda matyti; alpuliai liovėsi; jį vis rečiau ištinka dusulio priepuoliai." Bet ponia de Balzak negali atsitraukti nuo ligonio. Ji neturi net laiko nuvažiuoti į vienuolyną aplankyti Liretės Borel, arba sesers Marijos Dominikos. Eva — atsidavusi slaugė.

Atsidavusi ir tvirta. Ji narsiai pakelia gyvenimo permainą, nuovargį ir nerimą. „Dar niekad,— rašo ji,— nebuvau tokia sveika. Man užtenka Prancūzijos oro vonių... Pagaliau susipažinau su a n y t a; kadangi aš, kaip slaugė, negaliu išeiti iš namų, ji atėjo aplankyti sūnaus; jos sveikata visiškai pasitaisiusi; pati persona, tarp mūsų kalbant,— *elegantka zastarzela*[278]; ji, matyt, kadaise buvo labai graži... Laimė, ji ne per dažnai reikalaus iš mūsų pagarbos vizitų, nes vasarai išvyko į Šantiji. Man labiau patinka jos duktė, mažučiukė, apskritutė it sviedinukas, bet sąmojinga ir nuoširdi. Jos vyras — puikus žmogus, o mergytės žavios..."[279]

Tarp Evos de Balzak ir Loros Siurvil užsimezgė draugiškas susirašinėjimas. Eva — Lorai 1850 metų birželio 1 dieną: „Vargšui mūsų Onorė šį rytą nuleido kraują... Jį aplankė įstabusis mūsų daktaras... Mes daug kalbėjome apie jus, ir jis labai susigraudino... Žinoma, nepasakysiu jums nieko naujo, tvirtindama, kad tai nuostabiausia iš Kūrėjo rankų išėjusi siela". Daktaras Nakaras įsigijo didžiulę jos malonę. „Nerasi labiau išsimokslinusio ir paprastesnio, meilesnio ir žavesnio žmogaus." Sofi Siurvil prisiriša prie naujos savo tetos, kurią ji (kaip dėdė) vadina „Įstabiąja"; seserėčių nuomone, ji puikiai veikianti genialų savo vyrą. „Kai dėdė susirgo ir vedė, pasidarė toks mielas ir lipšnus artimiesiems."[280] Visa „dangiškoji šeimynėlė" svaigsta iš pasididžiavimo, ir visi draugai pučiasi todėl, kad Respublikos prezidentas (Liudvikas Napoleonas) liepė pasiteirauti apie Balzako sveikatą.

---

[278] Susenusi dabita. (*Lenk.*)

[279] *M a r c e l B o u t e r o n. La Véritable Image de Madame Hanska*, p. 53.

[280] *A n d r é L o r a n t. La Maison infortunée* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 73—94).

Bet Evai gyvenimas atrodo liūdnas „šitame nelaimingame name... Nejaugi Viešpats Dievas pagaliau nepasigailės mūsų? Nejaugi dar per mažai kentėjome?" Pats Balzakas nepraranda vilties. Tebešviečia nuostabios jo akys su aukso taškeliais, nors veidas, išblyškęs it velionio, neigia šį išlikusį jaunystės pėdsaką. „Buvo tik paties savęs šešėlis",— rašo Loranas Žanas, kurį išgasdino draugo išvaizda. Teofilis Gotjė rašė: „Baisiausia yra išsipildęs troškimas... Išsvajotos vedybos įvyko; lizdelis laimei išklotas pūkais; „Vargdieniai giminaičiai" visų vienbalsiai išgirti. Tai buvo per daug gražu; jam teliko mirti... Bet niekas nemanė, kad atomazga bus lemtinga... Mes tvirtai tikėjome, kad jis mus visus palaidos..."[281] Balzakas tiek daug ir su tokiu įsitikinimu kadaise kalbėjo apie ilgaamžiškumą, kurį jam žadėjo burtininkas Baltazaras, jog draugai pagaliau tuo įtikėjo.

Gerasis Teo, turėjęs išvykti į Italiją, apsilankė Fortiunė gatvėje birželio 19 dieną. Deja, Balzakas buvo išvažiavęs fajetonu — beprotiškiausias lengvabūdiškumas — atsiimti iš muitinės Drezdene pirktų daiktų. Kaip pusbrolis Ponsas, Balzakas kolekcionierius nesiskaitė su liga, norėdamas apginti savo lobius. Jis labai nusiminė, sužinojęs, kad Gotjė nerado jo namie, ir padiktavo žmonai šį laiškelį: „Nors manęs neradote namie, tai nereiškia, kad aš gerai jaučiuosi. Vos gyvas nusikapsčiau iki muitinės, nepaisydamas gydytojų draudimo... Man iškilmingai sakoma, kad pasveiksiu, bet turiu būti kaip mumija — nekalbėti ir nejudėti. Norėjau šituo laiškeliu atsakyti į jūsų draugiškumą; jisai man dar brangesnis vienatvėje, kuriai mane pasmerkė Medicina". Laiško pabaigoje Balzakas savo ranka pakeverzojo beveik neįskaitomomis raidėmis: „Nebegaliu nei skaityti, nei rašyti". Kaip gražiai jis būtų aprašęs kuriame nors iš savo romanų šį gyvą lavoną ir šitą tragišką negalę!

Keletą kartų ligonis drauge su žmona susiviliojo iliuzija, kad jis sveiksta. Daktaras Nakaras, kuris lankėsi kasdien, nustatė diagnozę: ūmi albuminurija; šie tariami pagerėjimai, jo nuomone, buvo tik laikinas ligos reiškinių susilpnėjimas. Senasis gydytojas apie ponią Hanską susida-

---

[281] *Théophile Gautier. Honoré de Balzac* (*Portraits contemporains*, p. 128).

rė itin gerą įspūdį: „Kilni, pasiaukojanti ir didinga širdis". Balzaką aplankė Polis Merisas ir Ogiustas Vakeri; jis priėmė juos su chalatu, pusiau gulomis dideliame fotelyje. Lankytojai paspaudė jam ranką, stengdamiesi nuslėpti liūdesį. „Šnekėkite su mano žmona,— pasakė jis.— Šiandien man uždrausta kalbėti, bet aš klausysiuosi."

Aplankė jį ir Viktoras Hugo, didingas, draugiškas, trykšte trykštantis sveikata. Pataikė ateiti: Balzakas buvo gerai nusiteikęs, linksmas, kupinas vilties, neabejojo, kad išgis, juokdamasis rodė, koks jis sutinęs. Vėliau Hugo papasakojo apie šį pokalbį:

„Daug šnekėjome apie politiką ir ginčijomės. Jis prikaišiojo man, kad aš „demagogas"; pats yra legitimistas. Jis sakė: „Kaip galėjote taip ramiai atsisakyti Prancūzijos pero titulo, gražiausio po Prancūzijos karaliaus titulo!" Jis dar man sakė: „Aš įsigijau pono de Božono namą, be sodo, bet su galerija į bažnytėlę, tą, kuri stovi gatvės kampe. Čia mano laiptuose yra durelės į bažnyčią. Pasuku raktą, ir aš — bažnyčioje, klausausi mišių. Šita galerija man svarbesnė už sodą". Kai pakilau eiti, jis palydėjo mane, sunkiai žengdamas ligi tų laiptų, parodė tas dureles, o paskui sušuko žmonai: „Svarbiausia, parodyk Hugo visus mano paveikslus!.."[282]

Kalbėdamas apie Viktorą Hugo, Balzakas dažnai būdavo neteisus ir kandus, bet mylėjo jį ir žavėjosi juo. Juodu buvo didžiausi tos epochos žmonės; tai žinojo ir vienas, ir kitas.

Tada iš Rusijos rašyti Anos Mnišek laiškai, matyt, buvo atsiliepimas į gautas geresnes naujienas: „Tebūnie tūkstantį kartų pagarbintas ir palaimintas Viešpaties Dievo vardas, kad brangi mano mylimo tėvo sveikata pastebimai pagerėjo... Ak, Fortiunė gatve, mano sielos džiaugsme, milijoną kartų būk palaiminta! Ak, nuostabiai pavadinta gatve[283]!.." Ji praneša, kad daktaras Knotė jai pasakęs: „O, jei man dar būtų buvę leista mėnesį rūpintis pono

---

[282] *Victor Hugo. Choses vues*, t. II, p. 69 (*Paris, Edition de l'Imprimerie nationale*, 1913).

[283] Fortiunė (pranc. *Fortunée*) — laiminga, palaiminga.

de Balzako sveikata, ypač jei būčiau galėjęs įkalbėti jį suvalgyti kasdien citriną, šiandien jis būtų sveikas..."[284] Šventas naivume!

Liepos mėnesį reikalai pablogėjo. Vienas iš konsultantų, daktaras Luji, Viktorui Hugo pasakė: „Jis neišgyvens nė pusantro mėnesio". Tino pasibaisėtinai. Lora motinai rašė:

„Daktaras narsiai paskyrė žmogui, sergančiam vandene, dėti per tris kartus šimtą dėlių ant pilvo... Nors niekad nesiliauja jųdviejų linksmumas, nors Onorė pokštauja ir beria kalambūrus mirčiai tiesiai į veidą, brolis atrodė merdintis vakar naktį, kai prasidėjo tas peritonitas, ir brolienė ramiai Sofi pasakė: „Maniau, kad neteksiu jo". Bet ji vėl atgavo tą nuostabų pasitikėjimą, kurio beveik niekad nepraranda, ir rytą, nė nemirktelėjusi ir nieko nepaisydama, uždėjo paskutines trisdešimt dėlių... Brolienė — man mįslė. Ar žino ji, kad gresia pavojus? Ar ne? Jei žino, ji didvyrė..."[285]

Tikriausiai ji žinojo. Nakaras niekad nebūtų apgaudinėjęs moters, kurios ištvermę buvo išbandęs. Jis vertino jos dvasios tvirtybę. Argi būtų pagelbėjusios aimanos? Verčiau sąžiningai dėti dėles ir nepakirsti vilties savo vyrui, kuriam šviesiausiomis akimirkomis grįždavo visa proto jėga. Jis kalbėdavo apie būsimus romanus. Skaičiuodavo, kiek reikės laiko jiems sukurti. „Vienas Dievas težino,— rašė daktaras Nakaras,— kiek praradome, neužrašę naujų jo sumanymų, pastabų apie jau sukurtus charakterius, sugalvotų planų... kurių pirmą kartą jo plunksna nebeįstengė pasižymėti."[286]

„Šitaip sutrikus organizmui, ponas de Balzakas, visuomet kiaurai perpratęs žmogaus likimą, panoro pasišnekėti su kokiu garbiu Dievo tarnu, kurio lūpose tikėjimas būtų tik prakilniausia visatos sampratos išraiška. Kaip skaudu

---

[284] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 387 *bis*.

[285] Laiškus paskelbė Andrė Loranas (*Andrė Lorant*) *L'Année balzacienne* 1961, p. 80, 85—86).

[286] *Pierre Descaves. Les Cent-Jours de Monsieur de Balzac*, p. 38—39.

buvo žiūrėti į tą dvasine giedra švytintį žmogų, dar jauną, bet jau matantį, kaip dūžta šlovė, įsigyta sunkiu darbu, trisdešimties metų nemiegotų naktų ir studijų kaina, kaip dūžta viltis pasigėrėti savo kūriniu ir, svarbiausia, asmeninė laimė, kurią pagaliau išsikovojo..."[287]

Tas dievo tarnas buvo kunigas Ozūras, Rulio parapijos švento Pilypo bažnyčios klebonas, kuris aptarnavo ir garsiąją Božono koplyčią. Balzakas savo romanuose dažnai aprašė mirtį: tėvo Gorijo, ponios de Morsof, Ponso, Valentinos Graslen ir daugybės kitų mirtį. Galime būti tikri, kad paskutiniai Balzako pokalbiai su kunigu buvo didingi ir verti jo. Gydytojai atsisakė daryti punkciją; membranogeninė vandenė buvo pavertusi raumenis riebalais. Vis dėlto rugpjūčio 5 dieną, kai ligonis susižeidė koją, užkliudęs kažkokį baldą, iš jos pliūptelėjo vanduo. Tą pačią dieną jis padiktavo poniai de Balzak laišką, skirtą Fesarui: „Dešinėje kojoje atsirado votis, kurią baisiai skauda. Įsivaizduojate, kaip padidėjo mano kančios. Aš manau, visa tai yra užmokestis, kurio pareikalavo Dangus už beribę mano vedybų laimę". Jis pasirašė savo ranka, o po jo parašu Eva pridūrė: „Jūs, brangus pone, tikriausiai galvojate, kaip nelaimingoji sekretorė įstengė parašyti šitą laišką; todėl įstengė, kad tam vargšeliui jau viskas baigta. Ir, kai yra tokia būklė, žmogus — tik mašina, kuri veikia, kol Apvaizda iš gailestingumo nulaužia spyruoklę"[288].

Vadinasi, ji prarado iliuzijas. Ar turėjo iliuzijų, kai tuokėsi su juo Berdičeve? Vargu. Ryžosi pavėluotai, bet, kaip sakė Lora, tai buvo didvyriškumas: ponia de Balzak žinojo, kad gaus slaugyti mirtinai sergantį žmogų ir kad jos padėtis bus katastrofiška, kai antrąsyk taps našle. Keletą kartų, dar nedažnai, kliedesys užtemdė įstabų Balzako protą „ir nustebino jį patį, nes, atgavęs sąmonę, dairėsi aplink nieko nesuprasdamas". Paskui prasidėjo gangrena, kurią sukėlė arteritas, ir pūvančių audinių kva-

---

[287] Žano Batisto Nakaro pastaba, cituojama Pjero Dekavo (*Pierre Descaves*) knygoje *Les Cent-Jours de Monsieur de Balzac*, p. 39.

[288] *André Lorant. La Maison infortunée* (*L'Année balzacienne* 1961, p. 88—89).

pas pasidarė siaubingas. Štai paskutinis gydytojo nurodymas: ligonis turi laikytis visiškai ramiai, reikia jam duoti drignių ir rusmenių nuoviro, atidaryti duris bei langus ir išdėstyti „mirštančiojo kambaryje keliose vietose" lėkštučių su karbolio skiediniu. Jei Nakaras pasakė „mirštančiojo kambaryje", nors jo draugas dar kvėpavo, matyt, viskas buvo baigta. Raudona sausa deganti žaizda nebedavė jokios vilties. Sako, Balzakas, prieš prarasdamas sąmonę, taręs: „Mane išgelbėti galėtų tik Bjanšonas". Galimas dalykas, iš tikrųjų užėjus kliedesiui, prieš nugrimzdamas į komą, jis gyveno tik „Žmogiškosios komedijos" pasaulyje.

Rugpjūčio 18 dieną, sekmadienį, devintą valandą ryto, Eva pašaukė kunigą Ozūrą. Šis Balzakui suteikė paskutinį patepimą; jis vos ne vos parodė, kad suprantąs, kas dedasi. Vienuoliktą prasidėjo agonija. Ponia de Balzak, iškankinta trijų mėnesių nemigos, pasikvietė slaugę. Po pietų apie ligonio sveikatą pasiteirauti atvyko ponia Hugo. Vakare pats Viktoras Hugo, nors buvo pasikvietęs vakarienės savo dėdę Luji Hugo, atvažiavo, pasisamdęs fiakrą, į Fortiunė gatvę, kad paskutinį kartą pamatytų tą vienintelį rašytoją, kuris prilygo jam.

„Aš paskambinau. Pro debesis švietė mėnulis. Gatvė buvo tuščia. Niekas neatidarė durų. Paskambinau dar sykį. Durys atsivėrė. Pasirodė tarnaitė su žvake.

— Ko ponas nori? — paklausė ji.

Ji verkė. Pasisakiau pavardę. Ji įleido mane į svetainę pirmame aukšte, kurioje ant konsolės priešais židinį stovėjo milžiniškas marmurinis Balzako biustas Davido darbo. Vidury svetainės ant puošnaus ovalinio stalo, kurio kojų vietoj buvo šešios skoningos paauksuotos statulėlės, degė žvakė. Įėjo dar viena moteris, taip pat apsiverkusi, ir tarė: „Jis miršta. Ponia savo kambaryje. Gydytojai nuo vakar juo nebesirūpina..."[289]

Eva buvo išėjusi pailsėti keletą valandų[290]. Agonija

---

[289] *Victor Hugo. Choses vues*, t. II, p. 67 (*Paris, Edition de l'Imprimerie nationale*, 1913).

[290] Žr. Priedą I ir II: išgalvotus Oktavo Mirbo ir Arseno Use pasakojimus.

galėjo ilgai trukti, ir mirštančiajam niekuo nebuvo galima padėti. Slaugė pasakė Hugo:

„Nuo devintos ryto jis nebekalba... Nuo vienuoliktos kriokia ir nieko nemato. Nakties jis neišgyvens. Jei norite, pakviesiu poną de Siurvilį; jis dar neatsigulė".

Moteris išėjo. Aš truputį palaukiau. Žvakė vos apšvietė prabangią svetainės apystatą ir sukabinėtus ant sienos puikius Porbuso ir Holbeino paveikslus. Marmurinis biustas dūlavo prietemoje tarsi merdinčio žmogaus šmėkla. Namuose tvyrojo lavono kvapas.

Pasirodė ponas de Siurvilis ir patvirtino visa, ką buvo sakiusi tarnaitė. Aš paprašiau, kad mane nuvestų pas poną de Balzaką.

Mes perėjome koridorių, užlipome laiptais, užtiestais raudonu kilimu ir gausiai išpuoštais meno kūriniais — vazomis, statulomis, paveikslais, staleliais su emaliuotomis taurėmis, vėl patekome į koridorių, ir aš pastebėjau atviras duris. Išgirdau garsų, šiurpų kriokimą. Įėjau į Balzako miegamąjį.

Miegamojo viduryje stovėjo lova. Raudonmedžio lova su skersiniais ir diržais — kojūgalyje ir galvūgalyje buvo įtaisyta aparatūra ligoniui kilnoti. Ponas de Balzakas gulėjo lovoje; jo galva ilsėjosi ant krūvos pagalvių, ant kurių dar buvo padėti raudoni damastiniai sofos pagalvėliai. Jo veidas buvo violetinis, beveik juodas, palinkęs į dešinę, apšepęs; plaukai žili, trumpai kirpti, akys atmerktos ir pastirusios. Mačiau jį iš profilio; jis buvo panašus į Imperatorių.

Abipus lovos stovėjo senutė slaugė ir tarnas. Viena žvakė degė ant stalo, už lovos; kita — ant komodos, prie durų. Ant naktinio staliuko stovėjo sidabrinis dubuo. Vyras ir moteris tylėjo, pagauti siaubo, ir klausėsi, kaip garsiai kriokia mirštantysis.

Žvakė prie galvūgalio ryškiai buvo nušvietusi jauno, besišypsančio jaunuolio portretą, kabantį virš židinio.

Iš lovos sklido nepakenčiamas dvokas. Aš pakėliau antklodę ir paėmiau Balzako ranką. Ranka buvo prakaituota. Paspaudžiau ją. Į paspaudimą jis neatsakė... Slaugė tarė: „Auštant jis mirs".

Aš nulipau žemyn, išsinešdamas atmintyje tą pamėlusį veidą; eidamas per svetainę, vėl pamačiau biustą — nejudrų, išdidų ir neaiškiai tviskantį — ir sulyginau mirtį ir nemirtingumą.

Grįžęs namo — buvo sekmadienis,— radau manęs laukiančius kelis asmenis, tarp jų Turkijos reikalų patikėtinį Rizą-bėjų, ispanų poetą Navaretą, grafą Arivabenę — italų tremtinį. Aš jiems pasakiau: „Ponai, šią akimirką Europa netenka didžiulio proto."[291]

Balzakas mirė naktį. Tuoj pat atbėgo ištikimasis patrakėlis Loranas Žanas. Eva de Balzak nemėgo šito bohemininko; nepakentė jo nevalyvumo, „blogo tono". Bet tomis gedulo valandomis jis padarė jai daugybę paslaugų. Nuėjo į meriją su pranešimu apie mirtį, pasirūpino nekrologais, kuriuos turėjo išspausdinti laikraščiai, atvedė dailininką Eženą Žiro, kuris pastele nutapė Balzaką mirties patale. Šitame portrete, talentingai ir su meile nutapytame, Balzako galva graži, galinga, veidas nurimęs. Liejikas, pavarde Marminia, padarė rankos muliažą ir įteikė sąskaitą „poniai Balsag". Štai jums ir šlovė!

Balzako gyvenimas baigėsi kaip kuris nors „Žmogiškosios komedijos" romanas. Kiek sykių jis pasakojo, kaip žmogus visą gyvenimą svajoja apie meilę, mano, kad pagaliau ja pasidžiaugs, bet, vos tik ištiesia ranką, norėdamas ją pasičiupti, ji pasprunka. Taip baigėsi „Šuanai", „Luji Lamberas", „Alberas Savariusas".

„Pasiekti tikslą mirštant, kaip antikinis žygūnas! Pamatyti, kaip tavo duryse kartu pasirodo laimė ir mirtis! Laimėti mylimą moterį, kai meilė jau gęsta! Nebepajėgti mėgautis, kai išsikovojai teisę būti laimingas!.. Ak, kiek žmonių susilaukė tokio likimo!"

Kaip Balzakas seniai nujautė, toks likimas buvo skirtas ir jam; šviesiam jo protui, kuris taip mėgo nusakyti slaptas įvykių priežastis; jo gyvenimo spyruoklės šiomis paskutiniosiomis dienomis turėjo atsiskleisti su visu atšiauriu savo paprastumu. Jis mirė sudegęs savo paties troškimų ugnyje, atidavęs jėgas prasimanytiems savo sukurtų būty-

---

[291] *Victor Hugo. Choses vues,* t. II, p. 68—69.

bių veiksmams, mirė kaip savo kūrybos auka. Jo nelaimingа vaikystė ir jaunystė sužadino jam antžmogiškus troškimus. Jis geidė visko: meilės, turtų, genialumo, šlovės. Kad ir koks iš pažiūros buvo neįveikiamas atstumas tarp išeities taško ir tikslo, jis viską pasiekė. 1850 metų rugpjūčio 18 dieną, sekmadienio vakare, jis ilsėjosi aplinkoje, kurią pats buvo susikūręs ir kuri panėšėjo į jo svajones apie „Tūkstančio ir vienos nakties" stebuklus; ilsėjosi šalia įstabiosios Svetimšalės, kuri dėl jo atsisakė savo rūmų ir javų marių; ilsėjosi centre pasaulio, kurį pats apgyvendino, kuriam įkvėpė gyvybę ir kuriam buvo lemta jį pergyventi. Bet Mirtis, jau daug metų mynusi jam ant kulnų, pasiekė finišą kartu su juo.

EPILOGAS

Draugystė ir šlovė — vieninteliai kapų gyventojai.

Balzakas

Rulio parapijos švento Pilypo bažnyčios klebonas leido, kad karstas būtų pastatytas dvi dienas Božono koplyčioje. Taip Balzakas miręs „įėjo pro tas duris, kurių vien raktas jam buvo brangesnis už visus buvusio generalinio mokesčių atpirkėjo rojaus sodus"[1]. Gedulingos pamaldos buvo atlaikytos trečiadienį, rugpjūčio 21 dieną, be ypatingos pompos; didžiausias to amžiaus rašytojas neturėjo jokių teisių į oficialias iškilmes. Jo karalystė buvo ne šio pasaulio. Nei ordinų ant juodos gelumbės, nei būgnų, aptrauktų juodu krepu, nei mundurų, nei auksu siuvinėtų frakų, bet jau nuo vienuoliktos valandos „visi, kurie mąsto ir žavisi literatūra", spietėsi aplink bažnyčią ir Sen Nikola koplyčią. Minioje buvo daug spaustuvių darbininkų, kurie tiek dirbo su Balzaku ir Balzakui[2]. Vyriausybei atstovavo Barošas, Vidaus reikalų ministras. Keliu nuo koplyčios, kur buvo pastatytas karstas su Balzako kūnu, iki parapijos bažnyčios užtiesalo raiščius laikė ministras, Viktoras Hugo, Aleksandras Diuma, Fransisas Vė iš Rašytojų sąjungos. Bažnyčioje, sėdėdamas šalia Viktoro Hugo priešais katafalką, ministras pasakė: „Tai buvo įžymus žmogus". Hugo atsakė: „Tai buvo genijus".

Laidotuvių procesija, traukianti per bulvarus, atrodė, niekad nesibaigs. Diuma ir Hugo nuėjo šį kelią pėsti. Į Per Lašezo kapines procesija atėjo pavakare. Viktoras Hugo, kurio vos nesutraiškė gedulingasis vežimas, prispaudęs jį prie kažkokio paminklo, pasakė kalbą, kurią susirinku-

---

[1] Victor Hugo. *Choses vues*, t. II, p. 69.

[2] *La Mort et les Obsèques de M. de Balzac* (Balzako mirtis ir laidotuvės) — straipsnis, išspausdintas laikraštyje *La Silhouette*.

sieji išklausė su dievobaimingu susijaudinimu. „Kol aš kalbėjau,— pasižymėjo jis savo užrašuose,— pamažu leidosi saulė. Tolumoje, pro spindinčią saulėlydžio miglą, buvo matyti visas Paryžius. Beveik prie pat mano kojų į duobę byrėjo žemės, ir aš nenoromis nutilau, kai jos, dusliai dunksėdamos, ėmė kristi ant karsto." Nuo šitos kapinių kalvos Rastinjakas paskelbė kovą Paryžiui; Paryžius tą dieną atidavė pagarbą tam, kuris buvo sukūręs Rastinjaką.

„Ponas de Balzakas,— pasakė Viktoras Hugo,— buvo vienas iš pirmųjų tarp didžiausiųjų, vienas iš įžymiausių tarp geriausiųjų... Visos jo knygos sudaro vieną knygą — kupiną gyvybės, raiškią, gilią,— kurioje juda, žengia, veikia visa nūdienė civilizacija, apimta nenusakomo išgąsčio ir siaubo, sumišusio su tikrove,— įstabią knygą, kurią poetas pavadino Komedija, bet būtų galėjęs pavadinti Istorija, knygą, kurioje susipynusios visos formos ir stiliai, kuri pranoksta Tacitą ir nenusileidžia Svetonijui*, kuri, skynusis kelią per Bomaršė, prilygsta Rablė... kuri apsčiai dalija tiesą, kraštutinumus, miesčioniškumą, banalybę, materializmą, bet kurioje tarpais staiga... švysteli niūriausias ir tragiškiausias idealas...

Štai kūrinys, kurį jis mums palieka,— didingas, patvarus kūrinys, galingas granito kalnas, paminklas, kūrinys, nuo kurio viršaus tviskės nuo šiolei jo šlovė! Didieji žmonės patys pasistato pjedestalą, statula pasirūpina ateitis... Deja! Šitas galingas ir nenuilstąs darbininkas, šitas filosofas, šitas mąstytojas, šitas poetas, šitas genijus gyveno tarp mūsų pilną audrų ir kovos, vaidų, mūšių gyvenimą, kuris visais laikais yra skirtas visiems didiesiems vyrams. Šiandien jis ilsisi ramybėje. Jis pasitraukė nuo ginčų ir neapykantos. Tą pačią dieną prieš jį atsivėrė kapas ir sušvito šlovė. Nuo šiol jis spindės mūsų tėvynės žvaigždyne aukščiau visų debesų, kabančių mums virš galvų..."[3]

Tą pačią dieną Barbė d'Orviji rašė:

„Šita mirtis tarp visų netekčių, kurios ištiko mūsų epo-

---

[3] V i c t o r H u g o. *Avant l'Exil. Funérailles de Balzac, 21 août 1850* (*Actes et Paroles*, t. I, p. 296—297 (*Paris, Edition de l'Imprimerie nationale*, 1937).

chą,— tikra intelektualinė katastrofa; su ja tegalima palyginti lordo Bairono mirtį. Iš tikrųjų Baironas, kaip ir Balzakas, mirė vos įžengęs į brandumo amžių, pačiame jėgų žydėjime, palikęs, kaip ir Balzakas, savo kūrinį neužbaigtą. „Don Žuanas" tokia pat neužbaigta poema kaip ta kita poema, dar galbūt didingesnė, „Žmogiškoji komedija", kurios jis paliko mums tik pusę... Valteris Skotas užgeso ramiai, nelyginant saulė, pasibaigus ilgai giedrai dienai... Gėtė, tas likimo numylėtinis, virto marmuro statula dar gyvas būdamas, sulaukęs senatvės, kuri buvo tarsi avansas jo nemirtingumui. O Balzakas buvo pakirstas gyvenimo kelio viduryje, kai taip suklestėjo jo sugebėjimai ir sumanymai..."[4]

Atkakliausias jo priešas, Sent Bevas, rugsėjo 2 dieną pirmomis straipsnio eilutėmis pareiškė savo „Pirmadienyje"*, kad nuo šiol jis spręs apie Balzako kūrybą be asmeninės pagiežos.

„Ar atvaizdavo kas geriau už jį Imperijos laikų senius ir gražuoles? O svarbiausia, ar nutapė kas žavingiau už jį Restauracijos pabaigos kunigaikštienes ir vikontienes, tas „trisdešimties metų moteris", kurios, jau pasirodžiusios draugijoje, laukė savo dailininko su neaiškiu nerimu?.. Pagaliau ar užčiuopė kas geriau už jį ir kaip reikiant atvaizdavo buržua tipą, triumfuojantį Liepos monarchijos dinastijos metais?.. Kad ir kokios greitos ir didžiulės sėkmės susilaukė ponas de Balzakas Prancūzijoje, toji sėkmė, ko gero, buvo dar didesnė ir tikresnė Europoje... Buvo toks laikas, kai, pavyzdžiui, Venecijoje tenykštė aukštuomenė susigalvojo vadintis svarbiausių Balzako veikėjų vardais ir vaidinti jų vaidmenis. Ištisą sezoną ten maišėsi tik Rastinjakai, kunigaikštienės de Lanžė, kunigaikštienės de Mofrinjez, ir tvirtinama, kad ne vienas aktorius ir ne viena šios komedijos aktorė stengėsi suvaidinti savo vaidmenį iki galo..."[5]

Atsipirkęs, kaip pats manė, pagyra, Sent Bevas neat-

---

[4] B a r b e y d ' A u r e v i l l y. *La mort de M. de Balzac* (*La Mode, 24 août* 1850).

[5] S a i n t e - B e u v e. *Causeries du Lundi*, t. II, p. 443—463.

sispyrė pagundai ištraukti iš slaptos savo spintelės tam tikrą dozę nuodų, atskiesdamas juos, kiek derėjo, kad nebūtų mirtini. Net po autoriaus mirties jis pareiškia, kad jam nepriimtinas „tas stilius, taip dažnai kutenantis epidermį ir krikdantis, nervingas, rožinis ir išraizgytas visokių spalvų gyslelių; tas stilius, žavingai tvirkinantis, tikrai azijatiškas, kaip sakė mūsų mokytojai"; nepriimtina jam ir Balzako akivaizdi silpnybė visokiems tokiems kaip Svedenborgas, Mesmeris ir Kaliostras. Kaip rašo toliau Sent Bevas, mūsų kritikas, jam rūpėjo visa tai išsakyti tam, kad „net mūsų susižavėjimas ir pagarbos pareiškimas nuostabiai talentingam žmogui neperžengtų leistinų ribų". Jis lyg tarp kitko tvirtino, kad Žorž Sand didesnė rašytoja negu Balzakas. Viliamės — ir tikime,— kad Žorž Sand šie žodžiai papiktino.

* * *

Reikia trumpai nurodyti, kas ištiko šalutinius šios dramos veikėjus. Gerbiamoji motušė (močiutė, kaip ją vadino anūkės) dar ketverius metus popino brangią savo Lorą ir baniutijo žentą Siurvilį. Ji mėgo lankytis pas dukterį, kai inžinierius, kur nors toli išvažiavęs, plūkėsi su kokiu tvenkiniu, kanalu ar tiltu: „Senio katino nėra, senė pelė gali linksmintis",— rašė ji vaizdingu savo stiliumi. Ji atkakliai „gadino sau kraują"; atkakliai lošė vistą; atkakliai valgė gausiai cukrum apibarstytas apelsinų skilteles; sveikino visus gimimo dienos proga ir maldavo marčią: „Pasakykite man, kad visada mylėsite vargšę savo anytą dėlei to, kuris buvo mums toks brangus... Turiu sumokėti gydytojui, už malkas, už butą, o pinigų man liko vos ne vos tiek, kiek reikia pragyvenimui iki vasario 1 dienos..." Turime pasakyti, jog ponia de Balzak visada pasirūpindavo, kad jos anytai nieko netrūktų.

Lorai pagal šeimos tradiciją dažnai „sukildavo nervai". Dailios jos pasakėlės neturėjo paklausos; vyras, pernelyg išradingas inžinierius, daugiau planavo, negu vykdė. Paskutiniame savo laiškelyje „brangi senelė" rašė, kad ji „iš visos motiniškos širdies stipriai bučiuoja šaunios savo

dukters kaktą". Po to, 1854 metų rugpjūčio 1 dieną, ponia Balzak vyresnioji pasišalino nuo šio pasaulio scenos. Šeimos finansiniai reikalai vis kriko. Eženas Midi de la Grenrė, vadinamas Siurviliu, mirė 1867-aisiais, palikdamas 111 918 frankų aktyvą, bet tikriausiai dar didesnį pasyvą, nes jo našlė ir dukterys palikimo atsisakė. Meilioji Sofi ištekėjo už Žako Malė, našlio, dvidešimčia metų už ją vyresnio, kuris vieną dieną dingo iš namų ir neberodė jokio gyvybės ženklo; pamestoji žmona turėjo įsitaisyti guvernante Marteno diu Noro, buvusio deputato, šeimoje. Valentina Siurvil, ištekėjusi už advokato Luji Diuamelio (vėliau tapusio prezidento Žiulio Grevi sekretoriumi), mirė 1897 metais. Nevykėlis Anri de Balzakas taip ir nesužinojo, kad neteisėtas jo tėvas užrašė jam testamente 200 000 aukso frankų, nes mirė kaip paskutinis skurdžius karinėje Dzaudzi* ligoninėje 1858-ųjų kovo 11 dieną, dviem mėnesiais anksčiau už savo tėvą Žaną de Margoną.

Tėtušis Dablenas, buvęs geležies dirbinių pirklys, plačios širdies žmogus, iki gyvenimo galo buvo ištikimas Siurvilių šeimos draugas. Jis paliko: Lorai — sidabrinę sriubos vazą ir penkiasdešimt miniatiūrų, Sofi — Saksų porceliano dėžutę ir (kaip buvo numačiusi) kinišką puodelį; Valentinai — dvi emaliuotas vazas, kurias labai mėgo Balzakas. Joms gal būtų buvę maloniau gauti „truputį tikrų pinigų", bet Dablenas atsiminė visus: savo kvartalo vargšus, Rambujė vargšus, savo buvusius tarnus, daugybę sūnėnų, draugų ir Luvro muziejų. Jo vardas liks susijęs, kol bus žmonių, skaitančių knygas, su Balzako vardu, ypač su „Šuanais" („Pirmam iš draugų — pirmas kūrinys").

Tylusis ir rimtasis majoras Karo mirė 1864 metais. Ziulma, po vyro mirties ištekliams sumažėjus, turėjo išsikelti iš Frapelio į Noan an Grasė ir apsigyventi „mažame kotedže"; ji dabar rašė knygeles vaikams: „Pavakariai pas senelę", „Mažoji Žana, arba Užduotoji pamoka" ir kitus pasisekimą turinčius „Rausvosios bibliotekos" kūrinėlius. Ji išgyveno iki 1889 metų, palaidojusi du savo sūnus: Jorikas, šaulių pulko kapitonas, žuvo Sedane 1870-aisiais; Ivanas, Vandenų ir miškų valdybos generalinis inspektorius, mirė 1881-aisiais. Madlena Karo, Ivano duktė, ištekėjo už Žoržo Pejelio, kuris buvo paskirtas pirmuoju Apys-

kaitos rūmų pirmininku; iš šios santuokos gimė Remonas Pejelis, literatūros pasaulyje žinomas Filipo Eria* slapyvardžiu.

Pagal testamentą Balzakas paskyrė savo žmoną vienintele jo turto paveldėtoja ir prisipažino esąs skolingas jai 130 000 frankų. Ji buvo paskolinusi jam dvigubai tiek. Mari diu Frenė Balzakas paliko Žirardono „Kristų", kuris buvo falsifikatas, su Briustolono rėmais, kurie taip pat buvo falsifikatas. Daktaras Nakaras, Aleksandras de Berni, Ziulma Karo gavo įvairių daiktų kaip nuoširdžią padėką už ištikimą draugystę.

Ponia de Balzak būtų galėjusi atsisakyti palikimo, kurį slėgė toks deficitas. Tačiau ji laikė savo pareiga išmokėti visas skolas. Jos dėka anyta neskurdo; bet kartais Svetimšalė skaudžiai duodavo jai pajusti savo labdarybės svorį. Kai senoji ponia sykį paprašė padidinti išmokamą jai pensiją, Eva sausai atsakė: „Neatsimenu, kad būčiau žadėjusi ką nors daugiau, kaip laiku išmokėti jūsų rentą, o man tai, tikėkite, nelengva. Jūs geriau negu kas kitas žinote, kad visas mano turtas perėjo į jūsų sūnaus kreditorių rankas..."[6] Eva de Balzak — notarui Delapalmui: „Keturis mėnesius buvau ne pono Balzako žmona, o slaugė. Slaugydama nepagydomai sergantį savo vyrą, susigadinau sveikatą, kaip sužlugdžiau savo turtą priimdama jo palikimą, kurį sudarė skolos ir visokie nemalonumai..."[7] Visa tai buvo tiesa.

Evelinos skausmas buvo nuoširdus, didelis ir trumpas. Velioniui atminti jo našlė padovanojo daktarui Nakarui garsiąją lazdą, inkrustuotą turkiais.

Mnišekai buvo sukrėsti brangaus jų Bilbokė mirties. „Ak, mano mylimiausia, neprilygstama, dievinama mama, koks baisus, netikėtas smūgis! — rašė Ana.— Visą gyvenimą skirsime dabar tam, kad sušvelnintume jums šito neprilygstamo skausmo kartybę." Zefirina ir Grengalė pardavė didžiausią savo turtų dalį Rusijoje, pasiliko tik Viežchovnią, kurią pavedė valdyti daktarui Knotei. Atvažiavę

---

[6] *L'Année balzacienne* 1961, p. 92.

[7] Evos de Balzak laiškai notarui Delapalmui yra Spelberko de Lovanžulio kolekcijoje, A. 391 *bis*, f. 131—136.

pas Eveliną į Paryžių, jie nutarė čia įsikurti ir pasistatydino šalia „nelaimingojo namo" sklype, nupirktame iš dailininko Giudeno, puošnų rūmą. Į įstiklintas spintas ten buvo sudėtos kietasparnių vabzdžių kolekcijos.

Penkiasdešimtmetė ponia de Balzak buvo ir patraukli, ir kaitri moteris. Dėl jos, tokios, kokia buvo,— sakė Barbė d'Orviji[8],— vertėjo pridaryti kvailysčių... Buvo didingo, iškilnaus grožio ir, nors stamboka ir apkūni, gebėjo išsergėti didžiulį žavesį, kuriam nekliudė nutukimas. Pikantiškumo jai teikė mielas svetimšališkas akcentas ir goslios, labai daug sakančios manieros..." Jos iš tiesų nejučiomis padarė įspūdį jaunajam Šanfleri, kuris, nebuvęs Paryžiuje, kai mirė Balzakas, sugrįžęs atėjo pareikšti užuojautos jo našlei. Ji priėmė jį maloniai, per daug maloniai, ir paprašė padėti jai sutvarkyti įžymaus jos vyro popierius.

„Man skaudėjo galvą,— pasakoja jis,— ir todėl kalbėdamas keletą kartų persibraukiau ranka per kaktą.

— Kas jums? — paklausė ji.

— Nežinau. Neuralgija.

— Aš jus tuoj pat išgydysiu.

Ji atsistojo už manęs, padėjo abu delnus man ant kaktos. Šitokioje padėtyje atsiranda tam tikros magnetinės srovės, kurios taip mus paveikia, kad nesitenkiname tik jomis..."

Taip prasidėjo jų romanas. Šanfleri buvo dvidešimčia metų jaunesnis už „gražuolę Sarmatę", kuri 1851-ųjų gegužės 13 dieną jam rašė: „Kas vakarą einu į kafešantaną ir linksminuosi... Užvakar kvatojau, kaip dar nebuvau kvatojusi savo gyvenime. Ak, kokia laimė, kad nieko nepažįstu, kad nereikia nieko paisyti, kad esu nepriklausoma, visiškai laisva ir gyvenu Paryžiuje!"[9] Žinoma, Evai patiko Paryžiaus gyvenimas, kadangi į savo kraštą ji nebegrįžo.

Kiekvieno rašytojo našlė mano turinti pasitarnauti velionio atminčiai. Eva pavedė Diutakui parengti „Viso raštų rinkinio" leidinį, arba, tikriau sakant, „papildytų raštų"

---

[8] Abejotina Mirbo citata.

[9] *L'Année balzacienne* 1961, p. 91—92.— Spelberko de Lovanžulio kolekcija. Evos de Balzak ir Šanfleri korespondencija, A. 389 *bis*, f. 60—65.

leidinį*, nes ji norėjo įdėti į jį „Arsi deputatą" ir „Smulkiuosius buržua", kūrinius, kurių Balzakas tebuvo palikęs metmenis. Ji numatė, kad šituos du velionio vyro romanus užbaigs anoniminis ir pomirtinis bendradarbis — jos meilužis. Bet Šanfleri šito darbo atsisakė, nes nepritarė jam. Tada, kad norom nenorom išsergėtų meilužį, Svetimšalė griebėsi visiškai kitų priemonių.

Eva de Balzak — Šanfleri:

„Turiu tau pasakyti, kad vakar atgavau nedidelę sumą pinigų, kurių atgauti visai nesitikėjau; tarp jų atsirado keletas naujų respublikoniškų monetų, tokių geltonų, tokių žvilgančių, jog padėjau jas į šalį, nes nusprendžiau, kad man jos per jaunos ir per linksmos..."[10]

Antspaudas, kuriuo Balzakas antspauduodavo savo laiškus Svetimšalei, 1851 metais atsiranda ant vieno Šanfleri laiško voko! Taigi toji, kuri dovanojo luidorus, pridėjo dar šitą didžiojo žmogaus relikviją. Ji tikriausiai mielai būtų suvaidinusi Šanfleri gyvenime vaidmenį, kurį įmetėjusi Dilekta kadaise vaidino jaunojo Balzako gyvenime. Bet „kazokiškas" misticizmo ir kūniškos aistros mišinys, kuris taip patiko Balzakui, veikiai išgąsdino Šanfleri. Eva buvo pasiutusiai pavydi ir labai valdinga. Jam pasivaideno, kad jo meilužė — Jekaterina Didžioji, ir jis mėgino sprukti. Kiekvieną sykį, kai bandydavo bėgti, ji sulaikydavo jį ta dingstimi, kad jis privaląs bent jau sutvarkyti neskelbtus Balzako raštus. Pagaliau, 1851 metų lapkričio mėnesį, viena pavydo scena baigėsi Šanfleri trokštamu ryšių nutraukimu.

Neturėdama Šanfleri, ponia de Balzak kreipėsi į Šarlį Rabu ir jam patikėjo užduotį — baigti „Žmogiškąją komediją".

Eva de Balzak — Armanui Diutakui:

„Pasakykite, jog šiam kūriniui baigti pasirinkau poną Rabu todėl, kad tai padaryti buvo pavedęs mano vyras, kai per paskutinę ir lemtingą jo ligą kalbėdavome apie nutrūkusios jo kūrybos užbaigimą..."[11]

---

[10] *L'Année balzacienne* 1961, p. 92.

[11] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 272, f. 228.— Šis laiškas cituojamas XIV t., p. 407.

Liudijimai iš anapus kapo — nenuginčijami argumentai, kuriuos pateikia velionio vardu piktnaudžiaujančios našlės, serginčios žodžius, kuriuos jos vienos tegirdėjo.

Balzakas buvo išspausdinęs *Union monarchique* atkarpose (1847 m., nuo balandžio 7 d. iki gegužės 3 d.) septyniolika pirmųjų „Arsi deputato" skyrių. Po autoriaus mirties tęsinio jo stalčiuose nerasta, bet Eva apsiėmė papasakoti Rabu, kokią romano pabaigą buvo nurodęs jos vyras.

„Pasakyti jam,— užsirašo ji,— ką žinau apie pono de Balzako sumanymus dėl „Arsi deputato"... Aš daugiau gyvenau su „Žmogiškosios komedijos" veikėjais negu su realaus pasaulio žmonėmis, ir kai kam nors prireiks smulkesnių žinių apie tai, kokių įpročių, papročių laikėsi, su kuo bendravo ir pagaliau kaip elgėsi kai kurie nariai, priklausę gausiai ir nemirtingai šeimai, kurią sukūrė tas didis protas ir ta galinga valia, tegul visada kreipiasi į mane..."[12]

Semdamasis įkvėpimo iš nurodymų, kuriuos buvo davusi našlė tarpininkė, Rabu kibo į darbą. Romanas taip išbujojo, kad kai pasirodė laikraštyje *Le Constitutionnel* 1852 metais, buvo išspausdintas 101 jo atkarpoje, iš kurių 31 buvo romano prologas, išspausdintas *Union monarchique* autoriui dar esant gyvam. Ši pirma knygos dalis (tik ji parašyta Balzako) buvo pavadinta „Rinkimai". *Le Constitutionnel* šis romanas-upė pasirodė antrašte „Arsi deputatas" ir buvo suskirstytas į tris dalis: „Rinkimai", „Grafas de Salnovas", „Bovizažų šeima". Apie Rabu bendradarbiavimą neužsiminta[13].

Viename laiške Diutakui Eva rašo apie „Smulkiuosius buržua":

„Esu labai patenkinta, kad ponas Rabu galės juos užbaigti, nes tvirtai tikiu, kad ponas de Balzakas būtų pasirinkęs jį šiam reikalui. Tai ne prielaida, tai faktas, nes sirgdamas man pasakė: „Labai norėčiau pasimatyti su p. Rabu; gal jis apsiimtų baigti „Smulkiuosius buržua..."[14]

---

[12] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 272, f. 21.
[13] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 272, f. 21.
[14] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 272, f. 10.

Pirma „Smulkiųjų buržua" dalis (išleista 1856 m.) suskirstyta į dvidešimt septynis skyrius, kurių dvidešimt du parašyti Balzako. Antra dalis (1857 m.) parašyta Rabu. Leidėjas De Poteris, pas kurį išėjo „Arsi deputato" pirmas leidimas (prieš Mišeliui Levi išleidžiant nekonkurencinį leidinį — „Visą raštų rinkinį", 24 tomus *in* 8^0), turėjo drąsos išspausdinti tituliniame lape: „Užbaigtas Šarlio Rabu".

1851 metais dailininkas Žanas Žigu, kilęs iš Franš Kontė, kalvio sūnus, kurio „vyrišką talentą" girdavo laikraščiai, kai jis kuriame nors salone išstatydavo savo istorinius ir melodramatinius „griozdus", nutapė grafienės Mnišek portretą. Ana atsivedė į dailininko dirbtuvę motiną; ponia de Balzak taip pat užsakė jam pastelę. Šitas dailininkas, tapęs šiurkščia, vyriška ir sąlygine maniera, užkariavo jos širdį. 1852-aisiais tarp jų užsimezgė ryšys, vėliau tapęs beveik vedybiniu, nes truko iki Evelinos mirties, iki 1882-ųjų balandžio 10 dienos. Žigu, veteranas gališkais ūsais, „amžiaus ir šlovės naštos slegiamas", pragyveno ją dvylika metų. Šitos keistos, tokiais tvirtais saitais susietos poros prieglobsčiu tapo Boregaro pilis Vilnev Sen Žorže, kurią nusipirko ponia de Balzak, tapusi našle.

Paskutiniuosius Svetimšalės metus užtemdė jos vaikų nelaimės. Ana, kurios neįveikiamą polinkį į brangius drabužius ir prašmatnias brangenybes kadaise buvo pastebėjęs Balzakas, neatsispyrė Paryžiaus pagundoms. Viežchovnios paveldėtoją sužlugdė skraistės iš Šantiji mezginių, pagalvių užvalkalai su Alansono nėriniais, suknelės, siūtos Vorto, lakiniai paravanai, Kinų porceliano servizai, briliantiniai papuošalai. 1875 metais Ježį Mnišeką, kurio švelnų it šventojo veidą ir mistiko akis ji dievino, ištiko pirmas kraujo išsiliejimas į smegenis; jis niekad nepasitaisė ir išprotėjo. Vertinga jo kietasparnių vabzdžių kolekcija buvo parduota; Viežchovnią jau seniai buvo nupirkęs Adamas Ževuskis, Evelinos brolis.

Po išprotėjusio vyro mirties (1881 m.) ir motinos mirties (1882 m.) Ana, visiškai nusigyvenusi, pardavė Boregaro pilį ir pasitraukė į Kryžiaus seserų vienuolyną Vožiraro gatvėje. „Skursdama ji buvo tokia pat žavi ir gera kaip tada, kai gyveno paskendusi turtuose, tokia pat meili ir naivi kaip paukštelis, kokia kadaise ja žavėjosi Balza-

kas." 1915 metais mirdama Ana paliko savo guvernantei, kuri ją slaugė, malachitinę dėžutę su dramblio kaulo inkrustacijomis, išklotą šviesiai rožiniu aksomu; kadaise Balzakas joje laikė ponios Hanskos laiškus ir buvo davęs ant jos išgraviruoti raides H. L. (*Heva Lidida,* hebrajiškai — Mylimoji Eva). Guvernantė pasiūlė šį daikčiuką už aukštą kainą Marseliui Buteronui, „balzakologų popiežiui". Suma, kurios ji paprašė, gerokai prašoko kuklias Buterono išgales, bet jis pribėgo prie spintos, kur laikė savo santaupas, čiupo neskaičiuodamas banknotų ryšulėlį, įbruko juos guvernantei į rankas ir paėmė šventąją dėžutę.

Karolina Marbuti, „kelionės poezija", ir toliau Klaros Briun slapyvardžiu kūrė autobiografinius romanus. Romane „Dviprasmiška padėtis" ji aprašė negandas, ištikusias įžymią provincialę Paryžiuje. Jos romanas su markizu de Pastorė (bajoru, atsidavusiu Henrikui V, pretendavusiam į sostą ir paskyrusiam jį savo įgaliotiniu Prancūzijoje) įkvėpė jai romaną „Markizas de Presjė, arba Trys epochos". Šitos avantiūros atomazga sukėlė skandalą. Amedė de Pastorė patikėjo savo meilužei dėžutę, kurioje jis laikė užrakinęs jį kompromituojančius dokumentus, neginčijamus jo legitimistinės veiklos įrodymus. Ar nepavertė ji, blėstant meilei, šitų dokumentų keršto įrankiu? Daugelis tuometinių memuarų tvirtina, kad ji pardavusi dėžutę Liudviko Pilypo policijai. Savo intymiame dienoraštyje, sujauktame ir aistringame[15], Klara Briun paneigia šį jai mestą kaltinimą šantažu. Jos žodžiais tariant, ji tik norėjusi mainais už aistringus meilužio laiškus gauti piniginę kompensaciją kaip atlygį už ryšių nutraukimą. Šiaip ar taip, istorija su dėžute diskreditavo ponią Marbuti, paversdama ją avantiūriste. Didina „Provincijos Mūzoje" buvo kur kas iškilnesnė.

1890-ųjų vasario 16 dieną Karolina (jai buvo aštuoniasdešimt septyneri metai) pargriuvo, eidama per Eliziejaus Laukų gatvę, ir pateko po omnibuso ratais. Nugabenta į Božono ligoninę (kuri tais laikais buvo Fobur Sent Onorė gatvės name Nr. 208, už poros žingsnių nuo tos vietos, kur mirė Balzakas), ji tą pačią dieną mirė, neatgavusi sąmonės,

[15] Simonos Morua kolekcija.

ir tik vėliau buvo atpažinta. Kadangi buvo įsigijusi, laidodama dukterį (kuri mirė dvidešimt trejų metų), kaip „amžiną nuosavybę" žemės lopinėlį Per Lašezo kapinėse, susitiko ten su Balzaku ir Svetimšale. Ji ilsisi netoli jų.

Elena de Valet, Gužono našlė, ir toliau ėjo tuo nedorovingu keliu, kurį sau buvo pasirinkusi. Du atlaidūs globėjai apipylė ją savo meilės įrodymais. Kilmingas pilies valdovas, su kuriuo ji sugyveno sūnų, įteisino savo vaiką; šis vėliau vedė labai turtingą nuotaką. Elena gyveno su Ipolitu Larė Paryžiuje, Lilio gatvės Nr. 91, kur mirė 1873 metų sausio 14 dieną. „Mergaitei iš druskynų" pavyko visą gyvenimą delikačiai laviruoti tarp grafo ir barono. Kadangi ji buvo (labai neilgai) viena iš Balzako Marijų, baronas Larė padovanojo Tūro municipalinei bibliotekai „Beatričės" autoriaus taisytas korektūras ir vieną jo ranka rašytą laišką; kad nebūtų galima nustatyti, kam skirtas laiškas, adresuotas poniai Marijai X***, baronas griebėsi naivių ir smulkmeniškų atsargumo priemonių.

Kaip Balzakas ir Svetimšalė, kaip Ana ir Ježis Mniševai, kaip Karolina Marbuti, Elena de Valet palaidota Per Lašeze, kur baigėsi po žeme ir marmuriniais paminklais tiek Balzako herojų likimų.

Palaidojus velionis, dera atsigręžti į tuos, kurie liko gyvi. Šitie nemirštamieji vadinasi: Gorijo, Grandė, Julo, Beta, Ponsas, Rastinjakas, Riubamprė, Popino, Biroto, Gobsekas; jie supa mus, neduoda ramybės ir moko pažinti žmones, nes žmonės, galima sakyti, nesikeičia. Kunigaikštienė de Kadinjan ir markizė d'Espar tebevaidina klastingas ir žiaurias savo scenas; Gorijo dukterys tebeapiplėšinėja tėvą; ne vienas toks kaip Benasi bando išgelbėti Prancūzijos kaimelį, o šalia mūsų generolas de Monkornė paleidžia iš varžytynių savo dvarą. Jį nupirks Gobertenas.

Visose šalyse metai po metų atsiranda vis daugiau ištikimų skaitytojų. Kiekvienas leidėjas, perspausdinęs „Žmogiškąją komediją", tuoj pat ją išparduoda. Balzako šlovė spindi ryškiau negu tą dieną, kai Hugo Per Lašezo kapinėse, kurias gaubė saulėlydžio ūkanos, atidavė jam tokią nuostabią pagarbą. „Man dar neišmušė bešališkumo valanda",— rašė Balzakas 1842 metais. Neteisybė buvo atkakli.

Dar ilgai po mirties jį ignoravo kritika. „Visi dideli paminklai meta šešėlį; o yra žmonių, kurie mato tik šešėlį." Natūralistai pripažino (jie klydo) Balzaką esant savo pirmtaku, nors Zola atrodė, kad Balzako politika ir mistika yra „šio genijaus spragos". Fagė 1887 metais priekaištavo jam už pažiūras, vertas „provincijos notaro klerko", ir už vulgarų stilių.

Bet didžiausieji žmonės pirmieji pripažino jo didybę. Po Hugo juo susižavėjo Bodleras; paskui Dostojevskis, Brauningas*, Marksas, Strindbergas; paskui Prustas, Alenas; paskui visas pasaulis. Akademiniai kritikai Fagė ir Briunetjeras galų gale prisipažino klydę. Tenas, kuriuo pasekė Buržė, parodė, kad Balzakas mąstytojas nenusileido Balzakui stebėtojui, net vairavo jį. Be to, istorija veikė jo naudai. Jis gyveno tokiais laikais, kai viskuo buvo nusivilta. Revoliucijos ir Imperijos metais sielose susikaupė antžmogiška energija. Antiherojiniai Restauracijos ir buržuazinės monarchijos režimai nesugebėjo šios jėgos panaudoti. Silpni sprogimai, tokie kaip tie, kurie įvyko 1830 ir 1848 metais, surijo tik mažą jos dalelę. O perteklius, milžiniškas perteklius, išjudino didžiules finansines operacijas, pramoninę revoliuciją ir „Žmogiškąją komediją".

Lėkštoka XIX amžiaus pabaiga, tikinti, kad mokslas — pažanga, neigė žiaurią balzakišką tiesą arba nepaisė jos. Na, o mūsų epocha, pergyvenusi du karus ir pažinusi, kaip Balzakas, stulbinančius perversmus, staigų nuosmukį ir neįtikėtiną pakilimą, jaučiasi jam itin artima. Kaip būtų galėjęs suprasti Filipą Brido Fagė? Jis nieko panašaus nebuvo matęs. O štai mes turime atitarnavusius karius, atentatus, sąmokslus, painias bylas. Mūsų mokslininkai patvirtina Balzako idėjas apie medžiagos vienovę ir atsideda absoliuto ieškojimui. Jie, kaip ir jis, tiki, kad mintis gali turėti fizinį poveikį. Visa psichosomatinė medicina patvirtina Luji Lambero nuojautas. „Atsitiktiniai atvejai, sudarantys serijas, virsta apvaizda",— skaitome knygoje „Cezaris Biroto"; Balzakas išpranašavo statistikos dėsnius.

Prustas, kuris buvo toks pat didis kaip Balzakas ir žinojo „Žmogiškąją komediją"* iki menkiausios smulkmenos, tikriausiai visiškai nesistebėjo, kad šitas milžiniškas veikalas sukurtas per vieną trumpą, sunkų ir dažnai kas-

dienišką gyvenimą. Vilparizi nedaug tesiskyrė nuo Iljė*; teta Leoni būtų galėjusi priklausyti „dangiškajai šeimynėlei"; Ledigjero gatvės mansarda nebuvo vienišesnė negu kamštiniu ąžuolu išmuštas kambarys Osmano bulvare*. „Tas, kas kuria genialius veikalus, nėra tas, kas gyvena itin rafinuotoje aplinkoje." Kai Onorė de Balzakas, naudodamasis transpozicija, parodė pasauliui įdėmų ir griežtą savo motinos žvilgsnį, savo, nemylimo vaiko, pagiežą, knygų skaitymą po laiptais Vandomo koleže, pirmą kartą užuostą „moters aromatą", svainio nesėkmes, šlykščias palūkininkų machinacijas, savo prarastas iliuzijas ir kūrybinį polėkį, nuo to laiko savo smegenimis jis galėjo išmaitinti ištisą veikėjų būrį. Paskui, surijęs savo paties gyvenimo trukmę, jis mirė jaunas. Tačiau kas nenorėtų būti Balzakas?

1907 metais Oktavas Mirbo į savo knygą „628-E-8" įdėjo šlykštų ir skandalingą skyrių apie Balzako mirtį. Jis tvirtino, pateikdamas daugybę nešvankių ir absurdiškų smulkmenų, kad vyro agonijos metu Eva de Balzak buvusi gretimame kambaryje dailininko Žano Žigu glėby. Kai šitą „atradimą" viename savo straipsnyje išspausdino *Temps*, Ana Mnišek griežtai protestavo prieš tokį bjaurų šmeižtą: „Kai mirė ponas de Balzakas, mano motina net nepažinojo pono Žigu; su juo supažindinau ją aš pati, praėjus dvejiems metams po mano patėvio mirties"[1]. Ana sakė tiesą, ir Mirbo, tvirtinęs, kad šią istoriją sužinojęs iš Rodeno, kuriam esą pasakojęs pats Žigu, turėjo gėdingai atsitraukti ir išmesti iš savo knygos tą skyrių, sakydamas „nenorįs temdyti paskutinių senos moters gyvenimo metų".

Iš tikrųjų jis išmetė tą skyrių todėl, kad būtų turėjęs stoti į teismą dviejose bylose, būtų buvęs patrauktas atsakomybėn už apšmeižimą ir būtų jas pralaimėjęs, nes neturėjo nė krislelio įrodymų, ir kad pati knyga būtų buvusi konfiskuota. Jis pasirėmė Viktoro Hugo liudijimu, bet Hugo savo knygoje „Tai, kas matyta" tik pažymėjo, kad tuo metu, kai jis atsilankė pas mirštantį Balzaką, „ponia de Balzak buvo savo kambaryje", ir tai visiškai suprantama, nes greičiausiai ji buvo baisiai nusikamavusi. Ponas Polis Laprė, Žano Žigu muziejaus Bezansone saugotojas, laikraštyje *Gil Blas* rašė: „Keturiasdešimt metų bendravau su ponu Žigu ir duodu jums garbės žodį, jog niekad per tą laiką negirdėjau, kad jis būtų pasakojęs istoriją, kurią mini p. Mirbo... Beje, Žigu susipažino su ponia de Balzak tik tada, kai ji liko našlė; tai galiu patvirtinti remdamasis jų laiškais, kurie yra mano nuosavybė". Kitas Žigu draugas, Ulrikas Rišaras Desė, taip pat pasmerkė šį „tiesiog žodžiais nenusakomą įžeidimą". Vienintelis autorius, drįsęs po Anos Mnišek mirties ginti „baisų pasakojimą, nuo pradžios iki galo išgalvotą Mirbo"[2], buvo lengvapėdis

---

[1] Grafienės Mnišek laiškas *Temps* leidėjui (rašytas 1907 m. lapkričio 6 d.), paskelbtas tame laikraštyje 1907 m. lapkričio 9 d.

[2] *Marcel Bouteron. Apologie pour Madame Hanska* (*Revue des Deux Mondes, 15 décembre* 1924).

Šarlis Ležė, kuris yra pateikęs tiek klaidingų žinių apie grafienę Gvidoboni-Viskonti ir kitus žmones.

PRIEDAS II

Arsenas Usė pasakoja, kad Božono ligoninės direktorius, p. Anosė, 1850 metais, Balzakui grįžus į Paryžių, paprašęs, kad šis jį priimtų.

„— Ponas de Balzakai, turiu pranešti jums nemalonią žinią. Prieš keletą dienų į Božono ligoninę paguldyta jūsų sesuo.

— Negali būti! — sušuko Balzakas, išsigandęs, kad neišgirstų žmona.— Turiu tik vieną seserį, ponią de Siurvil.

— Nieko nepadarysi, ponas de Balzakai, bet duodu galvą nukirsti, kad tai jūsų sesuo.

— O aš duodu galvą nukirsti, kad gerai pažįstu savo šeimą; turiu tik vieną seserį.

Direktorius atsisveikino ir išėjo.

Bet, rašo toliau Usė, po dviejų mėnesių Balzakas, jau mirtinai sirgdamas, nusiuntė savo liokajų pas ligoninės direktorių.

— Ponas Anosė! Pakviečiau jus todėl, kad noriu prisipažinti nusidėjęs... Jūsų buvo teisybė: tai mano sesuo... Jūs garbingas žmogus. Aš turėjau apkaltinti save jūsų akivaizdoje... Galėčiau jums pasakyti, kad tai netikra sesuo. Galėčiau dar pasakyti, kad nuslopinau širdies balsą, nes nenorėjau, kad mano žmona savo atvažiavimo į Paryžių dieną sužinotų, jog viena jos svainė miršta ligoninėje... Taigi, prisipažįstu jums, pasielgiau bjauriai.

Anosė paspaudė mirštančiojo ranką:

— Pasielgėte puikiai...

Balzakas prislopintu balsu paklausė:

— Ar ji mirė?

— Taip, bet atleido jums, nes mirė su Dievu."[3]

Edmonas de Gonkūras pateikia kiek kitokį variantą. Božono direktorius esą pasakęs dailininkui Žiro: „Mano ligoninėje guli labai rafinuota moteris, kuri sakosi esanti

---

[3] *Arsène Houssaye. Les Dernières Heures de Balzac* (*Le Figaro, 20 août* 1883, p. 1—2).

Balzako sesuo". Tada jis paprašo Balzaką nedidelės pinigų sumos karstui, bet šisai atsisako duoti tvirtindamas, kad turįs tik vieną seserį Lorą. Praeina keletas metų. Merdintis Balzakas liepia pakviesti Anosė, prisipažįsta, kad toji moteris — jo sesuo: „Štai ką norėjau pasakyti jums prieš mirtį"[4].

Visa tai neatrodo labai įtikima. Visi žinojo, kad Arsenas Usė buvęs fantastas. Gonkūras spėja, kad Balzakas Božono direktorių pažinojęs keletą metų prieš mirtį; tai taip pat nelabai įtikima. „Kokia sesuo? — svarsto Edmonas de Gonkūras.— Netikra sesuo? Gal greičiau svainė?" Kad Bernaras Fransua galėjo turėti Vilparizi ar kitur neteisėtą dukterį, tai visiškai įtikima, bet niekur nerasta jokio jos pėdsako. Tikriausiai čia viena tų atkaklių nuogirdų, kurios laikosi įsikibusios įžymių žmonių šešėlių.

PRIEDAS III

Nepraėjus nė metams po Balzako mirties (1851 m. birželio 28 d.) laikraštis *La Mode* paskelbė:

„Artimiausiu laiku *La Mode* išspausdins pono de Balzako „Laiškus Luizai". Šituos laiškus — jų yra dvidešimt trys, ir jie dar neskelbti — „Eugenijos Grandė" autorius skyrė vienai elegantiškiausių nūdienės draugijos moterų. Šie laiškai — vienas įdomiausių puslapių iš to, kas vadintina žymaus romanisto širdies istorija. Skaitydami „Žmogiškąją komediją", gėrėsimės rašytoju, o skaitydami šiuos laiškus, geriau pažinsime jį kaip žmogų. Mūsų rankose yra visų šitų dvidešimt trijų laiškų originalai".

Eva de Balzak sukrėsta parašė anytai: „Mane užgriuvo nauja byla su laikraščiu *La Mode*, nupirkusiu i n t y m i u s vargšo mūsų Onorė laiškus vienai gražuolei damai, kuri kadaise pardavė jam savo malones, o dabar pardavinėja jo laiškus..." Kaip prisimename, Balzako santykiai su Slėpiningąja Luiza apsiribojo tik laiškais, ir korespondentai niekad nebuvo susitikę. Taigi Luizos nebuvo galima kaltin-

[4] *Journal de Goncourt, mercredi 4 février* 1864.

ti pardavus „savo malones". Bet „kažkoks ponas Lefebras", tų dvidešimt trijų laiškų, „Bylos dėl globos" rankraščio ir ištaisytų „Slėnio lelijos" korektūrų (kurias Balzakas kadaise nusiuntė paslaptingajai savo gerbėjai) savininkas, paprasčiausiai pardavė šituos dokumentus už tris tūkstančius frankų Filiasui Nivarui, *La Mode* leidėjui.

Evelina pavedė advokatui Pikarui uždrausti numatytą publikaciją. Luizos byla buvo nagrinėjama Senos departamento civilinio teismo pirmuosiuose rūmuose 1852 metų gegužės 11 dieną. Rašytojo našlė, kaip vienintelė paveldėtoja, nesutiko, kad būtų išspausdinta intymi korespondencija, ir reikalavo grąžinti jai autografus. Teismas nuosprendyje pareiškė, „kad išsiųstas laiškas yra nuosavybė asmens, kuriam jis adresuotas; vadinasi, įpėdiniai to, kuris pasirašė po šiais laiškais, jokiu atveju negali reikalauti juos grąžinti, bet turi teisę uždrausti publikuoti..."

Taigi laikraščiui *La Mode* buvo uždrausta spausdinti „Laiškus Luizai", o Lefebrui — priteista grąžinti tuos tris tūkstančius frankų, kuriuos buvo gavęs. Lefebras iš tikrųjų vadinosi Luji Lefevras. Giustavas Denuarteras, turėjęs parašyti laikraštyje *La Mode* įžangą tiems laiškams, 1887 metais klausinėjamas vikonto de Lovanžulio, atsakė: „Laiškus pardavė pats tos damos vyras... apsukrus žmogus, amžinai stokojąs pinigų; jam atrodė, kad tas nediskretiškas teisių perleidimas — reikalas, kuriuo jis turįs pasinaudoti". Luji Lefevras, gimęs Lizjė mieste 1808-aisiais, buvo ragavęs visų profesijų: dirbo žurnalo *L'Europe littéraire* administratorium, teatro direktorium, dramaturgu. Jis iš tikrųjų mirė visiškai nuskurdęs 1866-aisiais ligoninėje nuo apopleksijos. Jo žmona, kurią jis vedė kelios savaitės po Balzako mirties (1850 m. rugsėjo 11 d.), pragyveno jį tik dvejais metais[5].

Pikantiška smulkmena: laiškai Luizai galų gale buvo paskelbti pačiai Evai sutikus. Per tą laiką juos jau buvo įsigijęs Spelberkas de Lovanžulis. Kai Mišelis ir Kalmanas Levi panoro pridėti prie pirmo „Viso raštų rinkinio" du jo „Laiškų" tomus (1876 m.), Svetimšalė perdavė jiems keletą laiškų, kuriuos buvo gavusi iš „vargšo savo Onorė" (laiš-

---

[5] Šitas metrikacines žinias yra suradusi panelė Madlena Faržo.

kus, beje, ji pati droviai cenzūravo), be to, leido jiems publikuoti Balzako ir Slėpiningosios Luizos korespondenciją[6].

Prieš metus panašus konfliktas buvo įvykęs tarp Svetimšalės ir Elenos de Valet. Vos tik likusi našle, ponia de Balzak ėmė rinkti „Žmogiškosios komedijos" rankraščius. Keletą dienų ji ieškojo „Beatričės" rankraščio, bet tuščiai, tik rado Elenos de Valet laišką, kuriame „mergaitė iš druskynų" Balzakui rašė: „Pajutau, kaip nepadoriai pasielgiau apsivogdama pas jus..." Apie šį atradimą Eva tuoj pat pranešė Fesarui, savo reikalų patikėtiniui.

Eva de Balzak — Fesarui 1850 metų rugpjūčio 31 dieną:

„Siunčiu jums laišką damos, kuri pavogė „Beatričės" rankraštį ir pati prisipažįsta... Gal jis pravers. Reikėtų apie tai pagarsinti... Galėtumėte taip pat jai pasakyti, kad aš turiu p. E. Kadoro laiškus ir kad jei toji ponia mėgsta autografus, jie galbūt ją sudomintų... Turiu ir įdomių smulkmenų apie tos ponios sveikatos būklę..."[7]

1850 metų rugsėjo 7 dieną Eva parašė dar vieną laišką Fesarui:

„Pavedu jums rankraščio, portreto ir laiškų bylą, bet nebūkite per daug dosnus, nes, prisipažįstu, šiuo metu turiu didelių piniginių rūpesčių, ir mano padėtis greičiau primena padėtį tų, kurie norėtų ką nors parduoti, negu tų, kurie gali pirkti"[8].

1850-ųjų lapkričio mėnesį ponia de Balzak, kuri ieškojo Fortiunė gatvėje svarbios sutarties „Žmogiškajai komedijai" išleisti, kartu su ta sutartimi surado ir „Beatričės" rankraštį. Ji tuoj pat įspėjo savo svainį Siurvilį:

„Kai susitiksite su p. Fesaru, būkite malonus — pasakykit jam, kad radau „Beatričės" rankraštį. Tas, dėl kurio keliama tiek triukšmo, turbūt tėra įrištos korektūros..."[9]

---

[6] Roger Pierrot. *Correspondance de Balzac*, t. III, p. 829—831.

[7] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 298, f. 35.

[8] Maurice Regard. *Documents sur Hélène de Valette*, p. 418—419 (*Paris, Garnier*, 1962).

[9] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 391 *bis*, f. 127.

Fesaro pastaba[10], datuota 1850 metų rugsėjo 2 diena, patikslina, kad Elena de Valet grasino paskelbsianti visą savo susirašinėjimą su Balzaku, jei našlė atsisakysianti sumokėti likusią velionio skolą — dvidešimt tūkstančių frankų.

Vikontas de Lovanžulis užrašė ant aplanko, kuriame Šantiji laikomi dokumentai, susiję su niekšinga „Valet byla": „Šitie grasinimai neturėjo pasekmių". Bet koks baisus šitų harpijų gobšumas! Tik iškilnioji ponia de Berni visada buvo verta savo vaidmens.

PRIEDAS IV

1924 metų gruodžio 20 dieną *Revue hebdomadaire* išspausdino „Neskelbtus ponios Hanskos laiškus" (vienuolika) jaunėliui broliui grafui Adamui Ževuskiui. Teisę publikuoti šiuos laiškus žurnalui perleido kunigaikštienė Katažina Radzivil, buvusi grafaitė Ževuska, vieno korespondento seserėčia, kito — duktė.

Šešiasdešimt šešerių metų kunigaikštienė, po revoliucijos emigravusi iš Rusijos į Jungtines Amerikos Valstijas, atsigabeno, kaip ji sakė, tik šitų vertingų laiškų nuorašus; visi šeimos dokumentai nuo pasaulinio karo pradžios buvo slepiami kažkur Europoje. Ji mielai būtų pateikusi publikai keletą laiškų fotokopijų, bet tai buvo neįmanoma, nes šitie autografai, deja, buvo neprieinami.

Prieš trejus metus Kolumbijos Universiteto spaustuvėje buvo išspausdinta daktarinė disertacija: „Moterys Balzako gyvenime". Autorė, jauna amerikietė, Džuanita Helm Floid, panoro paskelbti savo darbą Paryžiuje prancūzų kalba. Kunigaikštienė Katažina Radzivil pasisiūlė ne tik jį išversti, bet ir parašyti įvadą bei pastabas, papildžiusi jas gausiomis detalėmis. Ji net pasisiūlė pridėti prie mis Floid knygos brangų priedą: septyniolika savo velionės tetos, ponios de Balzak, laiškų broliui, jos, kunigaikštienės, tėvui, generolui grafui Adamui Ževuskiui, caro Nikolajaus I adjutantui.

Kai šį veikalą su Katažinos Radzivil įvadu, pastabomis

---

[10] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 394 *bis*, f. 45.

ir papildymais Plono leidykla išspausdino 1926 metais, buvo pripažinta, kad septyniolika laiškų, priskirtų poniai Hanskai, be galo įdomūs. Kadangi Svetimšalės atsakymai Balzakui buvo sudeginti, šiuose laiškuose išryškėjo jaudinantis Balzako portretas, nupieštas pačios Svetimšalės. Čia labai blaiviai buvo aprašyta, kokį įspūdį padarė Nešatelyje 1833 metais kilmingai, truputį nepatikliai damai rašytojas buržua, vulgarus, naiviai keliaklupsčiaująs prieš aukštuomenę: „Pagaliau susipažinau su Balzaku... Prisimeni, tu visada pranašavai, kad valgydamas jis kišis į burną peilį ir šnypšis į servetėlę nosį. Na, antro nusikaltimo jam negalima prikišti, bet pirmą jis padarė"[11]. Eva analizavo savo abejones dėl santuokos, bet gynė Balzaką nuo negailestingo Ževuskių neprielankumo. Rašė čia su humoru, čia nerimo pagauta; po ironiškų pastabų ėjo nevilties kupini puslapiai. Dar niekad niekam nepavyko sukurti geresnio romano laiškais.

Kunigaikštienė Katažina Radzivil tarytum iš anksto norėjo apsiginti nuo kaltinimo, kad suklastojusi savo tetos laiškus. „Šitų laiškų stilius,— sako ji,— gali pasirodyti nusimanančiam skaitytojui nepanašus į kai kurių anksčiau paskelbtų Evos de Balzak laiškų stilių, bet reikia neužmiršti, jog čia familiarūs laiškai, rašyti sesers broliui."[12] Kad dar labiau pabrėžtų savo sąžiningumą, kunigaikštienė Radzivil pareiškia: „Šitie laiškai rašyti prancūziškai, ir toliau einantis tekstas visiškai atitinka originalą". Ji ketinusi, priduria, parašyti savo tetos biografiją remdamasi neskelbtais dokumentais, kuriuos paskui paliksianti Prancūzų Akademijai, „kad būtų papildyta Spelberko de Lovanžulio kolekcija". Planuotoji biografija nebuvo parašyta, ir geriausieji balzakologai „Neskelbtus ponios Hanskos laiškus" šiandien laiko apokrifais. Štai kodėl.

Niekas niekad nėra matęs jų originalų; kunigaikštienė Radzivil tvirtina, kad jos tetos Evos dokumentai padėti saugioje vietoje; kad savo testamente ji numačiusi leisti publikuoti visą medžiagą, bet nurodžiusi, kad jie turį būti

---

[11] *Juanita Helm Floyd. Les Femmes dans la vie de Balzac (appendice)*, p. 282—283.

[12] *La princesse Radziwill, opus cit.*, p. 282.

išspausdinti tik 1957-aisiais. Kodėl 1957-aisiais?.. Gal todėl, kad 1957-ųjų kovo 30 dieną Katažina Radzivil būtų įžengusi į savo šimtuosius metus? Ji pozavo būsimoms kartoms, tačiau jos 1957-aisiais žadėtos publikacijos neišvydo.

1927-ųjų vasario 15 dieną kunigaikštienė išspausdino žurnale *Revue mondiale* ilgą straipsnį, kuris sužadino dideles viltis balzakologams. Šie dabar galėjo manyti, jog Svetimšalės laiškai buvo ne sunaikinti, o paslėpti, kad po jos mirties būtų išleisti. Tai bent tvirtino Katažina Radzivil: „Prieš mirdama mano teta spėjo imtis ypatingų atsargos priemonių... Ji buvo atidėjusi į šalį kai kuriuos dokumentus, kurie turėjo parodyti naujoje šviesoje jos romano su Balzaku istoriją ir tarp kurių yra daug jos laiškų jam... Ji įteikė juos vienam savo draugui su tiksliais nurodymais. Šitie popieriai turėjo būti saugomi užsienio banke, iš kurio tas draugas turės juos pasiimti praėjus septyniasdešimt penkeriems metams po jos mirties ir atiduoti Paryžiaus Nacionalinei bibliotekai, kuri bus įpareigota juos publikuoti[13]. Šitoje naujoje versijoje tų popierių savininkė jau yra ne seserėčia, tetos įpėdinė. Ponia de Balzak juos pati užrašiusi ne Lovanžulio kolekcijai (tuo metu ji dar tik kūrėsi, ir ponia de Balzak apie ją nieko nežinojo), o Nacionalinei bibliotekai. Paslaptingajam draugui, „kuris nebuvo ponios de Balzak šeimos narys", pavesta vienam 1957 metais pargabenti iš užsienio autografus ir atiduoti Nacionalinei bibliotekai. Trumpai tariant, kunigaikštienė Radzivil negali atsakyti už ryšulėlį laiškų, kurie nepatikėti jai saugoti.

Pastabose, kurias ji pateikė mis Floid knygai, ne sykį galima ją sučiupti meluojant. Pavyzdžiui, aprašiusi Viežchovnios rūmų spindesį, ji priduria: „Šitą buveinę, kurioje Balzako žmonos giminaičiai rūpestingai saugojo Balzako prisiminimą, be to, jo portretą, tapytą Bulanžė, bolševikai sunaikino su visais meno kūriniais..."[14] Netiesa. Sašė pilyje, Balzako muziejuje, įsteigtame pono Metadjė, yra visai

[13] *Catherine Radziwill. Les derniers jours de Madame de Balzac*, p. 336 (*Revue mondiale, le 15 février* 1927).

[14] *Juanita Helm Floyd. Les Femmes dans la vie de Balzac*, p. 243.

nauja Viežchovnios nuotrauka. Ukrainos Luvras tebestovi kur stovėjęs; jame įsikūręs ir jį tvarko kolektyvinis ūkis.

Kitas stulbinantis tariamų ponios Hanskos laiškų bruožas prieštarauja viskam, ką žinome apie šitą itin pamaldžią moterį. Ji pasakoja juose apie savo religinį nerimą bei dvejones, ir tai skamba kaip disonansas.

Kai mis Floid knyga išėjo Prancūzijoje, žurnalo *Revue bleue* kritikas nurodė, kad priede išspausdintieji laiškai kelia įtarimą. „Keisti laiškai,— rašo jis,— keisti dėl savo stiliaus, tokio nepanašaus į Svetimšalės stilių; keisti dėl to, kad, nurodant faktus ir datas, padaryta klaidų, kurias būtų sunku paaiškinti nusilpusia korespondentės atmintimi."[15] Sofi Korvin-Piotrovska, didžiai mokyta moteris, taip pat pareiškia abejojanti, remdamasi puikiu Ževuskių biografijos žinojimu. Apie šitos šeimos narius ji žino viską. Ponia Hanska turėjo tris seseris ir tris brolius. Tiesiog neįmanoma įsivaizduoti, kad ji būtų pasirinkusi savo patikėtiniu tą iš jų, kuris nuo pat jaunystės gyveno toli nuo jos. Adamas iš pradžių mokėsi jėzuitų koleže Lvove, paskui studijavo Vienos Akademijoje, vėliau įstojo į rusų armiją kaip kavalerijos karininkas. Visai jaunas būdamas, vedė itin turtingą ir įtakingą našlę — Žerebcovą, buvusią imperatoriaus Aleksandro I favoritę. Vedė grynai dėl karjeros, nes šita galinga moteris buvo dvidešimt dvejais metais už jį vyresnė. Vienturtė ponios Žerebcovos duktė, truputį vyresnė už Adamą Ževuskį, jau buvo ištekinta už kunigaikščio Orlovo, kai Adamas Ževuskis tapo jos patėviu.

Adamas visada gyveno toli nuo Evos, nes puiki karinė karjera, be to, caro Nikolajaus I adjutanto pareigos buvo pririšusios jį prie imperatoriaus rūmų. Žinodamas, kad jo valdovas nemėgsta nei Prancūzijos, nei rašytojų, jis nepritarė savo sesers romanui su „literatu Balzaku" ir juo labiau numatytam mezaliansui. 1843 metais Onorė ilgokai viešėjo Sankt Peterburge, bet neturėjo garbės būti pristatytas būsimam savo svainiui. Kai ponia Hanska atvažiavo pas savo meilužį į Paryžių 1847-aisiais ir kai paskui Balzakas keturis mėnesius svečiavosi Viežchovnios dvare,

---

[15] *H u b e r t G i l l o t. Le Secret de l'Etrangère* (*Revue bleue, n° 19, 6 octobre* 1928).

generolas Ževuskis itin nedelikačiai reiškė įtūžį. Šito šeimyninio konflikto atgarsiai randami dviejuose grafienės Mnišek laiškuose motinai. 1847 metų sausio 25 dieną ji rašė: „Dėdės Adamo elgesys tiesiog kelia pasipiktinimą, bet nedrįstu prie šios temos sustoti, nes, ko gero, man išsprūstų per daug šiurkštūs žodžiai... o aš neturiu užmiršti, kad jis mano dėdė ir, svarbiausia, neprilygstamos, mylimos, brangios mano mamytės brolis. Ak, man baisu ir pagalvoti, ką per jį iškentėjote..."[16] 1847-ųjų vasario 15 dieną: „Generolo Adamo elgesys toks pasibaisėtinas, jog geriau apie jį nekalbėti. Ak, neprilygstama, dievinama mano mamyte, jūs visada su juo elgėtės puikiai, nepriekaištingai, tiek kartų meiliai atleidote didžiules skriaudas, kurias jis jums padarė, pamiršote užgaules; ir jis dar drįsta persekioti jus lėkštais ir storžieviškais pokštais!.. Aš dievinu jus, myliu be galo karštai ir todėl nekenčiu šito žmogaus, dėl kurio visada kentėjote..."[17] Ponia Korvin-Piotrovska, kuri cituoja šituos laiškus, priduria: „Mums atrodo visiškai neįtikima, kad tuo laikotarpiu, kai ponia Hanska gavo tuos du dukters laiškus ir kai, matyt, abi šitaip žiūrėjo į Adamą Ževuskį, ji būtų parašiusi broliui laiškus, kurie mums pateikiami, ypač laišką, rašytą tais pačiais metais, 1847-ųjų vasario 5 dieną"[18].

Norėdama apgauti Amerikos balzakologus, kunigaikštienė Radzivil tvirtina, kad „ji praleidusi vaikystę ir jaunystę po ponios de Balzak stogu ir jos globoje"[19]. Tai irgi neteisybė. Katažina Ževuska gimė Sankt Peterburge 1858-ųjų kovo 30 dieną, žodžiu, išvydo pasaulio šviesą tuo metu, kai jos teta visam laikui buvo palikusi tėvynę. Generolas po savo septyniasdešimtmetės žmonos mirties antrąkart vedė, šį sykį Teisingumo ministro dukterį; toji mirė, gimdydama Katažiną. Katažinai buvo tik penkiolika metų, kai 1873-iųjų spalio 26 dieną ji ištekėjo už kunigaikščio Vilhelmo Radzivilo, prūsų armijos majoro. Jung-

---

[16] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 387 *bis*, f. 80.

[17] Spelberko de Lovanžulio kolekcija, A. 387 *bis*, f. 107.

[18] *Sophie de Korwin-Piotrowska. Balzac et le monde slave*, p. 82.

[19] *Juanita Helm Floyd. Les Femmes dans da vie de Balzac* (*Introduction*, p. 111).

tuvės įvyko Viežchovnios dvare (namuose, iš kurių ponia de Balzak buvo išvažiavusi prieš dvidešimt trejus metus visam laikui). Po to jaunoji pora apsigyveno Berlyne, rūmuose, pastatytuose Vilhelmo senelei, karališkos giminės princesei, Prūsijos Luizai, Antono Radzivilo žmonai[20]. Čia drauge gyveno trys kartos, tarp sienų, apmuštų paauksuotais medžio paneliais, po krištoliniais sietynais, tačiau be teisių į elementariausius patogumus. Jaunamartė buvo apgyvendinta „apartamentuose, kurių langai panėšėjo į mansardos langus", ir ji pavadino juos „palėpe"[21].

Kunigaikštienė Katažina Radzivil, buvusi grafaitė Ževuska, Balzako seserėčia pagal žmoną, savo pačios gyvenimą pavertė romanu, keistai panašiu į Balzako romanus. Melagės spindesys ir skurdas.

Ji pagimdė savo vyrui keturis vaikus, paskui metė jį ir išvyko ieškoti nuotykių įvairiose šalyse. 1899 metais išsidangino iš Anglijos į Pietų Afriką, tyčiomis pasirinkusi garlaivį, kuriuo turėjo plaukti Sesilis Rodsas. Ši graži, apsukri ir gudri moteris tikėjosi pasinaudoti ilgos kelionės laisvalaikiu ir užkariauti tą garsų vyrą, kurio vardu po to, kai jis įkūrė akcinę *De Beers* bendrovę, buvo pavadinta visa šalis. Rodsas, užkietėjęs antifeministas, esą buvęs nejautrus moterų kerams. Tačiau Katažinai pavyko jį sudominti, nes ji mokėjo išmaniai kalbėti apie tarptautinę padėtį. Nors vokiška-lenkiška jos santuoka nebuvo nutraukta, intrigantė dėjosi išsituokusi.

Kapo kolonijoje ji svečiavosi Grut Šure, valdose, kur deimantų kasyklų savininkas buvo pasistatydinęs bataviško stiliaus „paprastą, barbarišką namą". Didžiuodamasi tuo intymiu artumu, ji ėmė girtis ir paskleidė gandą, kad netrukus ištekėsianti už Sesilio Rodso. Tuomet jis paprašė savo artimuosius niekad nepalikti jo vieno su „grėsmingąja kunigaikštiene Radzivil"[22]. Katažina, patekusi į nemalonę, praradusi vienintelį savo globėją, gyveno iš visokių

[20] Šitos žinios (datos ir gyvenamoji vieta) figūruoja kai kuriuose „Gotos almanacho" leidiniuose (pvz., 1922 m., p. 438).

[21] P r i n c e s s C a t h e r i n e R a d z i w i l l. *My recollections*, chap., IV, p. 63 (*Londres, Isbister et Company*, 1904).

[22] A n d r é M a u r o i s. *La Vie de Cecil Rhodes*, p. 68—69, 75 (*Paris, Arthème Fayard*, 1953).

machinacijų ir netrukus įsiskolino iki ausų. Kad atsikeršytų (ir praturtėtų), ji su velniška kantrybe išmoko pamėgdžioti Rodso braižą pagal keletą laiškų, kuriuos iš jo buvo gavusi. Kai „Kapo kolonijos Napoleonas" išvyko į Egiptą ir Italiją, ji pareikalavo apmokėti 29 000 svarų sterlingų čekį, pasirašytą SESILIO RODSO ir išduotą kunigaikštienės Katažinos Radzivil vardu. 1902 metais buvo patraukta atsakomybėn už klastotę ir tos klastotės panaudojimą. Sesilis Rodsas, iškviestas liudytoju, turėjo atvykti iš Anglijos, nors ir sirgo. Jo liudijimas buvo pražūtingas kaltinamajai.

Po šitokio skandalo kunigaikštis Vilhelmas Radzivilas, seniai kentęs žmonos beprotybes, pareikalavo ištuokos ir gavo ją 1906 metais. Visos giminės atstumta, susigadinusi vardą Europoje, užsitraukusi gėdą Pietų Afrikoje, audringoji Katažina nusprendė išbandyti laimę Šiaurės Amerikoje. Jungtinėse Amerikos Valstijose ji atrado ištisą būrį balzakologų ir sumanė paprekiauti savo kilmės iš Ževuskių giminės prestižu. Kai ji susipažino su mis Floid, jau buvo paskelbusi nemaža straipsnių *The Bookman, The Critic* ir kituose žurnaluose; straipsniai vadinosi: „Onorė de Balzako našlė", „Balzako vedybos naujoje šviesoje", „Tiesa apie Balzakus", „Balzako rūmas", ir t. t.

Kai 1911 metais kunigaikštis Vilhelmas Radzivilas mirė Vienoje, jo našlė, galėdama vėl tuoktis bažnyčioj, ištekėjo už civilinio inžinieriaus Karlo Emilio Kolbo ir apsigyveno Miunchene. 1914-aisiais išleido savo „Keturiasdešimties metų prisiminimus", 1918-aisiais — „Sesilio Rodso biografiją"[23]. Ši knyga yra romanizuota biografija, autorės parašyta sau apginti; joje naivi kunigaikštienė tampa siaubingo egoisto ir kelių įtartinų intrigantų auka.

Paskutinis jos adresas nurodytas „Gotos almanache", išleistame 1929-aisiais: ji tebefigūruoja ten Radzivilų skyriuje kaip keturių kunigaikščių motina. Tais metais bėglė, kuriai buvo septyniasdešimt vieneri, gyveno Leningrade, Ligovkos gatvės name Nr. 63. Vadinasi, šitai tarybinės valdžios priešininkei, kuri, anot jos, turėjusi bėgti į užsienį,

---

[23] *Princess Katherine Radziwill (Catherine Kolb). Memories of forty years* (1914). *Cecil Rhodes, man and Empire-Maker* (1918).

nebuvo draudžiama gyventi TSRS, jeigu ji buvo savo gimtajame mieste! Katažinos Ževuskos gyvenime viskas buvo tik apgaulė ir melas. Avantiūristė, sugebėjusi padirbti Sesilio Rodso parašą, žinoma, galėjo sufabrikuoti „Neskelbtus ponios Hanskos laiškus".

Kai ji be jokios gėdos atidavė juos spausdinti, abu tariami korespondentai jau buvo mirę: Eva 1882 metais, Adamas — 1888-aisiais. Nikolajus I buvo paskyręs Adamą Ževuskį kariniu Sankt Peterburgo gubernatoriumi, bet jo karjerą sugriovė į sostą įžengęs Aleksandras II (priešiškai žiūrįs į tėvo aplinką). Neturėdamas vyriškos lyties įpėdinių, nes baisioji Katažina buvo vienintelis jo vaikas, šešiasdešimties metų sulaukęs, jis vedė trečią kartą, jauną moterį; ši jam pagimdė tris sūnus. Apsigyvenęs savo valdose, jis praleido paskutiniuosius dvidešimt savo gyvenimo metų Viežchovnios dvare, apsuptas javų dykynės, kurią taip mėgo Balzakas.

PAAIŠKINIMAI

PIRMA DALIS

S p e l b e r k a s d e L o v a n ž u l i s *(Spoelberch de Lovenjoul)*, Šarlis (1836—1907) — belgas eruditas, bibliografas, visą gyvenimą rinkęs rašytojų (T. Gotjė, Ž. Sand, A. Miusė ir ypač Balzako) autografus. Didžiulę savo kolekciją padovanojo Prancūzijos Mokslų akademijai. Veikalo „Balzako kūrinių istorija" (1879) autorius.

K o n k o r d a t a s — Napoleono konkordatas, Romos popiežiaus Pijaus VII ir Napoleono sutartis, pasirašyta 1801 m., apibrėžianti katalikų bažnyčios padėtį Prancūzijoje. Juo Napoleonas atgavo ankstesnes karalių teises, o dvasininkija gavo valstybės dotacijas.

...p a n ė š ė j o į M o n t e n į, R a b l ė i r d ė d u l ę T o b i — pasižymėjo XVI a. prancūzų filosofo Montenio *(Montaigne)* skepticizmu; garsaus XVI a. prancūzų rašytojo Rablė *(Rabelais)* optimizmu; XVIII a. anglų rašytojo Lorenso Sterno (*Sterne*) knygos „Džentelmeno Tristramo Šendžio gyvenimas ir mintys" personažo — dėdulės Tobi — naivumu.

I l i u m i n a t a i — slaptos religinės draugijos (XVIII a.—XIX a. pradžia); kritikavo oficialą bažnyčią, krikščionybės dogmas ir monarchijos principus, skelbė dorovinę tobulybę.

M e s m e r i s *(Mesmer)*, Fridrichas (1734—1815) — vokiečių gydytojas, „gyvojo magnetizmo" teorijos, vadinamos mesmerizmu, sukūrėjas. Šitas gydymo metodas, ne be tam tikros dozės šarlataniškumo, buvo hipnozės užuomazga.

S a š ė p i l i s yra 6 km nuo Tūro; vėliau ji taps viena mėgstamiausių Balzako darbo vietų. Dabar Sašė pilyje įkurtas Balzako muziejus.

...v i e š u o s i u s P a l ė R o j a l i o h a r e m u s. Palė Rojalis — Paryžiaus rūmai, pastatyti XVII a. pradžioje, vėliau nukentėję nuo gaisrų. Balzako laikais Medinėse galerijose, prisišliejusiose prie Palė Rojalio rūmų, buvo įrengti lošimo namai, krautuvės, kavinės. Be to, čia buvo prostitucijos vieta, ypač vakarais.

M i š l ė *(Michelet)*, Žiulis (1798—1874) — prancūzų istorikas ir rašytojas. Žymiausi jo istoriniai veikalai yra „Prancūzijos istorija" (1833—1867), „Prancūzų revoliucijos istorija" (1847—1853).

...Š i m t o d i e n ų l a i k o t a r p i u. Laikotarpis nuo 1815 m. kovo 20 d. iki 1815 m. birželio 22 d., kai Napoleonas, pabėgęs iš Elbos salos, vėl valdė Prancūziją (šimtą dienų). Šimto dienų laikotarpis baigėsi Napoleono pralaimėjimu prie Vaterlo (1815.VI.18).

G a l i s *(Gall)*, Francas Jozefas (1758—1828) — vokiečių gydytojas, anatomas. Frenologijos teorijos sukūrėjas. Bandė nusakyti žmogaus psichines savybes, charakterį iš kaukolės formos. 1807 m. Galis skaitė Paryžiuje paskaitas ir turėjo labai didelį pasisekimą.

Ž o f r u a S e n t I l e r a s *(Geoffroy Saint-Hilaire)*, Etjenas (1772—1844) — įžymus prancūzų natūralistas, pateikęs progresyvią tuo metu mokslinę teoriją apie organizmų sandaros vienovę, kurios nepripažino Kiuvjė *(Cuvier)*, Žoržas (1769—1832). Ginčas tarp Žofrua Sent Ilero ir Kiuvjė kilo 1830 m. Balzakas pritarė Žofrua Sent Ilero pažiūroms. Jam jis dedikavo savo romaną „Tėvas Gorijo".

S k r i b a s *(Scribe)*, Eženas (1791—1861) — prancūzų dramaturgas. Jo pjesės (komedijos ir vodeviliai, iš viso apie 350) pasižymi daugiau sceniškumu negu charakterių gilumu.

Ž a n e n a s *(Janin)*, Žiulis (1804—1874) — prancūzų rašytojas romanistas ir žurnalistas. Tvarkė *Journal des Débats* kritikos skyrių.

...d i k t u o d a m a s v i e n a m p a s l a u g i a m d r a u g u i a u t o b i o g r a f i n ę p r a t a r m ę. Turima galvoje Davenas *(Davin)*, Feliksas (1807—1836), žurnalistas ir kritikas, kuris, Balzako prašomas, parašė pratarmę „Filosofiniams etiudams" (1834) ir „Papročių etiudams" (1835).

Š a p l e n a s *(Chapelain)*, Žanas (1596—1674) — XVII a. prancūzų poetas, nuobodžios poemos „Mergelė" autorius. Šią poemą negailestingai išjuokė kritikas Bualo *(Boileau)* ir kiti.

B o s i u ė *(Bossuet)*, Žakas Beninas (1627—1704) — vyskupas, garsus pamokslininkas, prancūzų rašytojas. Kalbos ir stiliaus atžvilgiu jo veikalai laikomi Liudviko XIV epochos literatūros pavyzdžiu.

...t a s D u n o j a u s k a i m i e t i s. „Dunojaus kaimietis" — Lafonteno pasakėčia, kurios herojus kaimietis narsiai pasmerkia senate romėnų valdininkus, prievartą, neteisybę, savivalę.

B i u f o n a s *(Buffon)*, Žoržas Luji Lekleras (1707—1788) — prancūzų gamtininkas ir rašytojas, „Gamtos istorijos" (36 t.) autorius. Paskelbė hipotezę, kad rūšys, aplinkos sąlygų veikiamos, kinta.

...k e l i o n ė s į K a n o s ą l a i k a i s — XI a., kai šv. Romos imperijos imperatorius Henrikas IV atgailaudamas atvyko pas popiežių Grigalių VII, į jo pilį Kanosoje (Italija). Nusižeminęs imperatorius prašė popiežių panaikinti ekskomuniką.

...p r i m e n a „R e n ė", „V e r t e r į" ir „D e l f i n ą". „Renė" (1802) — prancūzų rašytojo romantiko Šatobriano *(Chateaubriand)* (1768—1848) apysaka; „Jaunojo Verterio kančios" (1774) — Gėtės (1749—1832) romanas; „Delfina" — prancūzų rašytojos ponios de Stal *(Staël)* (1766—1817), romantizmo pradininkės, romanas (1802).

...k a i p M o n t e k u k o l i s i r T i u r e n a s. Tiurenas *(Turenne)*, Anri (1611—1675) — įžymus prancūzų karvedys. Montekukolis *(Montecuccoli)*, Raimondas (1609—1680) — italas, karvedys, karo teoretikas. Vadovavo Austrijos kariuomenei, pasižymėjo Trisdešimties metų kare. Kai Prancūzija kariavo su Olandija ir jos sąjungininkais, 1675 m. jis

susidūrė su Tiurenu. Abu karvedžiai keturis mėnesius manevravo, vengdami lemiamų mūšių, stebėdami vienas kitą.

...kurie ieško savo ponios de Varan *(de Warens).* Ponios de Varan namuose, jos globojamas ir mylimas, keletą metų gyveno jaunas Žanas Žakas Ruso *(Rousseau).*

...apie... „Klarisą Harlou", „Žiuli". „Klarisa Harlou" (1748) — epistolinis XVIII a. anglų rašytojo Ričardsono (*Richardson*) romanas. „Žiuli, arba Naujoji Eloiza" (1761) — epistolinis Žano Žako Ruso romanas.

Armidė — Torkvato Taso „Išvaduotosios Jeruzalės" personažas, gražioji burtininkė.

Lavateris *(Lavater),* Johanas Kasparas (1741—1801) — šveicarų rašytojas, filosofas, oratorius ir teologas. Populiarus jo veikalas „Fizionomikos fragmentai, padedantys pažinti ir mylėti žmones" (4 t., 1775—1778). Pagal šią Lavaterio sukurtą teoriją iš veido bruožų, kūno formų galima nusakyti žmogaus psichines savybes, charakterį.

„Šių dienų Fedonas"... „Fedonas" — senovės graikų filosofo Platono (IV a. p. m. e.) dialogas, kuriame jis pasakoja apie paskutines Sokrato gyvenimo valandas. Mirštąs Sokratas, apsuptas savo mokinių, kalbasi su jais. Platonas sužinojo apie šį pokalbį iš vieno ištikimiausių Sokrato mokinių, filosofo Fedono.

Balanšas *(Ballanche),* Pjeras Simonas (1776—1847) — prancūzų rašytojas, vienas iš romantizmo pirmtakų.

...perskaitęs Svedenborgą ir Sen Marteną. Svedenborgas *(Swedenborg),* Emanuelis (1688—1772) — švedų filosofas mistikas. Balzakas kurį laiką žavėjosi jo idėjomis. Balzako romanams „Luji Lamberas" ir „Serafita" turėjo įtakos ir Svedenborgo pasekėjas, prancūzų filosofas mistikas Sen Martenas *(Saint-Martin),* Luji Klodas (1743—1803).

...tarsi komedija be Krispeno ir Figaro. Turima galvoje gudrūs, apsukrūs prancūzų komedijų personažai-tarnai: Krispenas — Lesažo (*Lesage*) komedijos „Krispenas, savo pono varžovas" (1707) herojus ir Figaro — Bomaršė *(Beaumarchais)* komedijų „Sevilijos kirpėjas" (1775) ir „Figaro vedybos" (1784) herojus.

Egerija — nimfa, su kuria, pagal romėnų padavimą, visada tardavęsis legendinis Romos karalius Numa Pompilijus. Šiuo vardu šiandien vadinama slapta, įtakinga patarėja.

Šventoji sąjunga — politinė Austrijos, Prūsijos ir Rusijos sąjunga, sudaryta žlugus Napoleono imperijai (1815). Jos tikslas buvo kovoti prieš revoliucinį, tautinį išsivadavimo judėjimą Europoje.

Borgezė *(Borghese),* Polina (1780—1825) — Napoleono sesuo, ištekėjusi už kunigaikščio Borgezės, priklausiusio vienai iš turtingiausių ir įtakingiausių Italijos šeimų.

Latušas *(Latouche),* Anri de (1785—1851) — prancūzų rašytojas, žurnalistas, leidėjas; leido laikraštį *Figaro,* globojo pradedančius rašytojus — Balzaką, Žorž Sand.

...s u s t o j o p r i e K o l o n o s. Turima galvoje Vandomo aikštės kolona, pastatyta 1806—1810 m. Napoleonui I pagerbti.

...s u B a l z a k d'A n t r a g ų h e r b u. 1830 m. Balzakas ėmė kildintis iš markizų Balzak d'Antragų *(Balzac d'Entragues)* giminės. Užsisakė karietą su d'Antragų herbu, prirašęs naują devizą: „Dieną ir naktį".

K a m e r o n i s t a s — Škotijos religinės sektos, įsteigtos Kamerono *(Cameron)*, Ričardo (XVII a.), pasekėjas. Ši sekta kovojo prieš anglikonų bažnyčią ir karaliaus kišimąsi į religijos ir bažnyčios reikalus.

R i v a r o l i s *(Rivarol)*, Antuanas (1753—1801) — prancūzų rašytojas, gynęs monarchiją, stojęs prieš revoliuciją.

J i s a p r a š ė š i t u o s p o k a l b i u s, t a r p v i e n u o l i k t o s i r d v y l i k t o s v a l a n d o s n a k t i e s... Dvylika trumpų Balzako apsakymų, pavadintų „Pokalbiai tarp vienuoliktos ir dvyliktos valandos nakties".

R e k a m j ė *(Récamier)*, Žiuljeta (1777—1849) — bankininko žmona, turėjusi literatūrinį saloną. Napoleono I ištremta iš Prancūzijos, grįžo Restauracijos laikais. Jos salone rinkdavosi garsūs tos epochos žmonės — mokslininkai, rašytojai.

D e l e k l i ū z a s *(Delescluze)*, Etjenas (1781—1863) — prancūzų rašytojas, kritikas, žurnalistas. 1862 m. išleido „Šešiasdešimties metų prisiminimus".

G ė *(Gay)*, Sofi (1776—1852) — prancūzų rašytoja, Delfinos de Žirarden, rašytojos ir žurnalistės, motina. 1829—1830 m. Balzakas — nuolatinis Sofi Gė salono lankytojas.

ANTRA DALIS

G a v a r n i (tikr. pav. Ševaljė *(Chevalier)*, Siulpisas Gijomas (1804—1866) — prancūzų dailininkas (grafikas, akvarelistas), išgarsėjęs žanrinėmis graviūromis ir piešiniais. Iliustravo Balzako kūrinius.

„J a u n o j i P r a n c ū z i j a" — rašytojų ir dailininkų grupė, susibūrusi apie 1830 m., liaupsinusi romantinę mokyklą ir kreipusi į save visų dėmesį ekscentriška apranga. Šiai grupei priklausė Teofilis Gotjė, Žeraras de Nervalis ir kt.

Ž i r a r d e n a s *(Girardin)*, Emilis (1806—1881) — prancūzų žurnalistas ir politinis veikėjas, leidęs laikraštį *La Presse*. Kad prisiviliotų daugiau prenumeratorių, jame ėmė spausdinti dalimis romanus (Diuma, Eženo Siu, Balzako, Hugo).

M o n j ė *(Monnier)*, Anri (1799.1877) — prancūzų dailininkas karikatūristas, rašytojas, aktorius. Sukūrė seriją ryškių satyrinių scenų apie smulkiosios buržuazijos buitį. Svarbiausias šių scenų personažas — Žozefas Priudomas, savimi patenkintas, kvailas buržua, mėgstąs pompastiškas frazes.

K o n g r e g a c i j a — XIX a. pradžioje susikūrusi religinė-politinė

organizacija, glaudžiai susijusi su monarchistiniais sluoksniais, siekusi stiprinti politinę reakciją Prancūzijoje.

A d v o k a t a s i š A r a s o.— Turima galvoje Robespjeras (1758—1794), nes jis buvo gimęs Arase.

L a d z a r o n ė s — Neapolio liumpenproletariatas.

B r i u m e l i s *(Brummell)*, Džordžas (1778—1840) — garsus anglų dendis, pirmos XIX a. pusės „mados karalius".

V i l e l i s *(Villèle)*, Žozefas (1773—1854) — grafas, politinis veikėjas, kraštutinių rojalistų vadas Restauracijos laikais. 1822—1827 m.— ministras pirmininkas.

„B ū t y b i ų p a k o p o s"... Bonė *(Bonnet)*, Šarlis (1720—1793), šveicarų gamtininkas ir filosofas, skelbė „būtybių pakopų" teoriją, pagal kurią neorganiniai kūnai ir gyvi organizmai sudaro pakopas — nuo paprasčiausių iki sudėtingiausių.

M i s t i n ė s J o k ū b o k o p ė č i o s — epizodas iš Biblijos: patriarchui Jokūbui prisisapnavusios kopėčios, atremtos į dangų, kuriomis lipę aukštyn ir leidęsi žemyn angelai.

F o n t e n e l i s — Le Bovjė de Fontenelis *(Le Bovier de Fontenelle)*, Bernaras (1657—1757) — prancūzų filosofas ir poetas, XVIII a. prancūzų švietėjų pirmtakas.

P a n e l ė M a r s (tikr. pav. *Boutet, Anne* (1799—1847) — prancūzų aktorė, su reta inteligencija vaidinusi Moljero, Marivo, Hugo ir kt. pjesėse.

K a r e l i s *(Carrèl)*, Armanas (1800—1836) — prancūzų žurnalistas. Opozicinio laikraščio *Le National* įsteigėjas (1830).

...k u n i g a i k š t i e n ė d e B e r i i š s i k ė l ė į V a n d ė j ą. Kunigaikštienė de Beri *(Berry)*, Mari Karolina (1798—1870), Karolio X sūnaus, kunigaikščio de Beri, žmona, energinga ir romantiška moteris, 1832 m. bandžiusi sukurstyti Vandėją prieš Liudviko Pilypo valdžią, kad grįžtų į sostą jos sūnus, Karolio X anūkas.

„Š i m t a s v a l i ū k i š k ų a p s a k y m ų"... 1830 m. Balzakas buvo sumanęs parašyti „Šimtą valiūkiškų apsakymų", bet teparašė trisdešimt tris. Jie buvo leidžiami knygelėmis po dešimt; pirmoji dešimtis išėjo 1832 m., antroji — 1833 m., trečioji — 1837 m.

P r i a p a s — senovės graikų ir romėnų derlingumo dievas, vynuogynų ir sodų globėjas, Dionizo ir Afroditės sūnus. Jis buvo garbinamas ir kaip aistros bei kūniškų pomėgių dievas.

B a r b ė d'O r v i j i *(Barbey d'Aurevilly)*, Žiulis (1808—1889) — prancūzų rašytojas.

...*in 18* — knygos formatas: spaudos lapas sulankstomas į aštuoniolika lapų ir turi trisdešimt šešis puslapius. Dabar nebenaudojamas. Panašiai buvo sudaromi ir kiti formatai: *in* 12, *in* 8, ir t. t.

M o n t i o n o p r e m i j a įsteigta prancūzų turtuolio Montiono *(Montyon)*, Žano Batisto (1733—1820) lėšomis, skiriama už „didžiai dorovingus" literatūrinius kūrinius.

S e l i m e n a — Moljero komedijos „Mizantropas“ personažas, aukštuomenės koketė, tuščia, beširdė moteris.

K a r o l i n a — Sobanska, Karolina (mergautinė pavardė — Ževuska (*Rzewuska* (1795—1885), Evelinos Hanskos sesuo. Buvo slapta Rusijos caro Trečiojo skyriaus (politinės priežiūros ir sekimo organo) agentė, lenkų sukilimo metu (1830—1831) siuntinėjo pranešimus grafui Benkendorfui, svarbiausiam caro Nikolajaus I reakcingos vidaus politikos vykdytojui. Sobanska gerai pažinojo Mickevičių ir Puškiną.

„S e k i m a s J ė z u m i K r i s t u m i“ — anoniminis veikalas, parašytas lotyniškai. Religiniai pamokymai. Viduramžių krikščioniškos mistikos paminklas.

V i d o k a s (*Vidocq*), Fransua Eženas (1775—1857) — avantiūristas, kriminalistas, vėliau tapęs Paryžiaus slaptosios policijos viršininku. 1829 m. išleido savo memuarus. Balzakas asmeniškai pažinojo Vidoką. Vidokas — vienas iš Votreno prototipų.

...p o n i a d e L i n j o l. Ponia de Linjol — prancūzų rašytojo Luvė de Kuvrė (*Louvet de Couvray* (1760—1797) romano „Ševaljė de Fobla meilės nuotykiai“ (1787) personažas, seno keistuolio barono žmona, aikštinga, išlepinta moteris, linkusi į meilės avantiūras.

...k u r i s r e i k a l a v o s a v o m ė s o s s v a r o. 1833 m. liepos mėn. leidėjas Mamas iškėlė bylą Balzakui dėl to, kad šis laiku neįteikė „Kaimo gydytojo“ rankraščio. Teismo nuosprendžiu Balzakas turėjo sumokėti jam 3000 frankų. Morua leidėjo Mamo poelgį lygina su Šekspyro pjesės „Venecijos pirklys“ Šeiloko poelgiu.

D e b o r d V a l m o r (*Desbordes-Valmore)*, Marselina (1786—1859) — prancūzų poetė. Jos kūryba romantinė; jai būdingas nuoširdumas, paprastumas, melodingumas, melancholiška nuotaika. Balzakas labai vertino jos talentą.

...p a g a l v i e n ą e p i z o d ą i š V r o n s k i o g y v e n i m o, p a s k u i — p a g a l B e r n a r ą P a l i s i. Palisi (*Palissy)*, Bernaras (1510—1589) — prancūzų rašytojas ir mokslininkas, dailininkas keramikas. Daug metų eksperimentavo, ieškojo metodų keramikai spalvinti. Vienas iš keramikos kūrėjų Prancūzijoje. Artimieji ir kaimynai, nesuprasdami jo cheminių bandymų, laikė jį bepročiu.— Vronskis-Hoenė (*Hoene-Wronski* (1778—1853) — lenkų mistikas ir matematikas. Savo kūrinius rašė prancūziškai. Buvo poros Balzako sukurtų veikėjų prototipas.

A l k i b i a d a s (450—404 m. p. m. e.) — graikų karvedys ir Atėnų politinis veikėjas, garbėtroška, puošeiva, piktinęs ir žavėjęs tautiečius savo elgesiu. Visa Graikija kalbėjo apie jo beprotybes. Pavyzdžiui, jis nusipirko už didžiulius pinigus šunį, o kai miestas atsigėrėjo juo, liepė nukirsti šuniui uodegą, kad miestas vėl apie jį kalbėtų.

P r a t e r i s — garsus Vienos apylinkių parkas.

„G e n t o k a r a l i u s“... Šimto dienų laikotarpiu (1815.III.20—1815.VI.22) karalius Liudvikas XVIII pabėgo į Belgiją ir gyveno Gento

mieste; į Prancūziją grįžo 1815 m. liepos 8 d., Napoleonui antrąkart atsisakius sosto.

M a s i j o n a s *(Massillon)*, Žanas Batistas (1663—1742) — prancūzų pamokslininkas, retorikos profesorius, iškalbingai ir patetiškai skelbęs labai dorovingas tiesas.

TREČIA DALIS

O'K o n e l i s *(O'Connel)*, Danielis (1775—1847) — įžymus Airijos nacionalinio judėjimo veikėjas.

A l f j e r i s *(Alfieri)*, Vitorijus (1749—1803) — italų poetas ir dramaturgas, žymiausias klasicistinės italų tragedijos kūrėjas.

...m a n o P r a n c ū z i j o s k a m p a n i j a. Prancūzijos kampanija buvo vadinami 1814 m. karo veiksmai, kurie, sumušus Napoleoną prie Leipcigo (1813 m.), vyko Prancūzijos teritorijoje. Tais pačiais 1814 m. Napoleonas atsisakė sosto.

B u l a n ž ė *(Boulanger)*, Luji (1806—1867) — prancūzų tapytojas ir litografas. Yra nutapęs daugelio rašytojų — Hugo, Balzako ir kt.— portretus.

B e l i s *(Beyle)*, Anri (1783—1842) — tikroji prancūzų rašytojo Stendalio pavardė.

T i u r k a r ė — prancūzų rašytojo Lesažo *(Lesage)*, Aleno Renė (1668—1747) komedijos „Tiurkarė" herojus, įžūlus ir kvailas iškilėlis, kurį kiti stengiasi apgauti ir apiplėšti.

...į ž y m u s a n g l ų p o e t a s. Turima galvoje Bairono „Odė Venecijai".

„G e g u t ė" — Balzako laikais nedidelis dviratis penkių ar šešių vietų diližanas, kursavęs Paryžiaus apylinkėse.

T a l j o n i *(Taglioni)*, Marija (1804—1884) — garsi italų baleto artistė, romantinės krypties šokėja.

T u s e n L u v e r t i ū r a s *(Toussaint-Louverture)*, Fransua (1743—1803) — sukilusių negrų vadas Haičio saloje (tais laikais ji vadinosi Santo Domingas); 1802 m. Napoleonas nusiuntė prieš Tusen Luvertiūrą savo kariuomenės dalinius, vadovaujamus generolo Leklerko, ir Tusen Luvertiūras kapituliavo.

M a r l i *(Marly-le-Roi)* — nedidelis miestelis, 10 km nuo Versalio. Čia architektas Mansaras buvo pastatęs Liudvikui XIV prabangią pilį, į kurią karalius su savo dvaru atvažiuodavo vasarą.

F r a s k a t i s — garsūs lošimo ir kitų pramogų namai Paryžiuje.

A t r i d a i — taip yra vadinami legendinio Mikėnų karaliaus Atrėjo palikuonys, ypač kai turima galvoje Agamemnonas ir Menelajas, pagarsėję tragiška lemtimi.

...s a v o K a l a s o b y l ą. Turima galvoje notaro ir žurnalisto Petelio byla. Petelis buvo nubaustas mirtimi už žmonos nužudymą. Balzakas

aktyviai gynė Petelį ir norėjo šią bylą plačiai pagarsinti, kaip kadaise padarė Volteras, gindamas Kalasą, tapusį katalikų auka.

...kaip ir garsusis jo tėvas. Čia užsimenama apie prancūzų karo gydytoją chirurgą baroną Larė *(Larrey)*, Dominiką (1766—1842). Šis ištikimas Napoleono žygių dalyvis buvo pramintas „Kareivių Apvaizda". Prancūzijoje jam pastatyti trys paminklai.

„Georgikos" — romėnų poeto Vergilijaus (I a. p. m. e.) kūrinys. Georgikos — didaktinis epas, kultivuotas antikinėje literatūroje; kaimo tematikos kūrinys, kuriame pasakojama apie žemdirbystę.

Mediokratija — vidutinybės valdžia. *Medius (lot.)* — vidurys. „Aukso vidurys" buvo buržuazijos politikos idealas.

Gerontokratija — senų žmonių valdžia.

Niufaundlendas — šunų veislė, kilusi iš Niufaundlendo salos; jie ramūs, prieraišūs ir labai ištikimi žmogui.

...išsižadėjo vyresnės atšakos — Prancūzijos karalių Burbonų dinastijos vyresnės atšakos, su pertraukomis valdžiusios Prancūziją 1610—1830 m. Paskutinis iš šios atšakos kilęs karalius buvo Karolis X, atsisakęs sosto 1830 m.

...buvo išrinktas draugijos pirmininku. Balzakas buvo Literatų draugijos pirmininkas iki 1840 m., kai jos pirmininku buvo išrinktas Viktoras Hugo. 1840 m. Balzakas įteikė Literatų draugijai savo sudarytą „Literatų kodeksą".

...„švento Vito šokis, pindarinė liga". Šv. Vito šokis, arba chorėja,— smegenų liga, kuri reiškiasi nevalingais judesiais. Pindaras (V a. p. m. e.) — graikų poetas, lyrikas, kurio kūrybai būdingas iškilmingumas, metaforiškumas, sudėtinga eilėdara. Pindarinis stilius — emfatinis, pretenzingas stilius.

Švento Jono Apokalipsė — Apreiškimas Jonui, viena seniausių Naujojo testamento knygų, parašyta nežinomo autoriaus 68—69 m. e. m. Apokalipsėje daug fantastinių regėjimų, baisių pranašysčių apie pasaulio ir žmonijos likimą.

...Jakobas Bėmė perteikė poniai Giuijon, Fenelonui. Bėmė *(Böhme)*, Jakobas (1575—1624) — vokiečių filosofas mistikas. Ponia Giuijon *(Guyon)*, Žana Mari (1648—1717) — prancūzų mistikė, religinių mistinių knygų autorė. Fenelonas *(Fénelon)*, Fransua (1651—1715) — prancūzų arkivyskupas, rašytojas. Prancūzų Akademijos narys. Filosofinio-politinio romano pradininkas, mistinės ponios Giuijon doktrinos (kvietizmo) šalininkas.

Pironizmas (vėliau skepticizmas) — filosofinis požiūris, atmetantis galimybę pažinti tiesą. Pironizmo pradininkas — graikų filosofas Pironas (III a. p. m. e.). Pironizmo terminas vartotas kaip laisvamanybės sinonimas.

...uždegti savo magišką žibintą. XVIII a. rašytojo Floriano *(Florian)* pasakėčioje „Beždžionė su magišku žibintu" beždžionė rodo paveikslėlius pro magišką žibintą, bet žiūrovai nieko nemato, nes ji užmiršo, kas svarbiausia,— jį uždegti.

Pranciškus Salietis (1567—1622) — Ženevos vyskupas, daugelio religinių knygų autorius. Jo kūriniai yra vieni gražiausių ikiklasicistinės prancūzų prozos pavyzdžių.

Filemonas ir Baukidė — darni graikų mitų neturtingų sutuoktinių pora. Dzeusas už svetingumą padarė juos ilgaamžiais, vėliau leido kartu numirti.

Hugas de Sadas *(Sade)* — gražiosios provansietės Lauros, kurią apdainavo Petrarka, vyras, vedęs ją 1325 m.

Fultonas *(Fulton)*, Robertas (1765—1815) — garsus amerikietis išradėjas. Jo sukurtas garlaivis buvo išbandytas 1803 m. Prancūzijoje. 1807 m. šis išradimas buvo pripažintas ir Amerikoje. 1798 m. Prancūzijoje jis sukonstravo pirmą povandeninį laivą, varomą propelerio.

Antrasis teatras — Paryžiaus Odeono teatras, pastatytas po gaisro; 1819 m. buvo pavadintas Antruoju Prancūzų teatru.

...tapo atmintinos kovos objektu, panašios į tą, kuri įvyko dėl „Ernani". 1830 m. vasario 21 d. Komedi Fransez teatre Viktoro Hugo dramos „Ernani" premjeros metu įvyko Hugo šalininkų, romantikų, ir klasikinės dramos šalininkų „mūšis". „Mūšį" laimėjo romantikai.

Klio — viena iš devynių mūzų, Istorijos globėja.

...vaidinti Elenoros vaidmenį. Turima galvoje Benžameno Konstano psichologinio romano „Adolfas" (1816) herojė Elenora, kuri, stengdamasi išsaugoti Adolfo meilę, labai daug ką jam atleidžia.

Kliši kalėjimas — Paryžiaus Kliši gatvės kalėjimas, į kurį buvo sodinai išsimokėti negalį skolininkai. Iki 1826 m. tokie skolininkai buvo sodinami į šv. Pelagijos kalėjimą.

...šmeižikišką pono de Kiustino knygą. Turima galvoje markizo de Kiustino *(Custine* (1790—1857) knyga „Rusija 1839 metais", kuri susilaukė didelio pasisekimo.

...nepakeisite baltų savo kojinių spalvos. Balzakas turi galvoje truputį ironišką posakį „mėlynos kojinės", taikomą mokytoms moterims, pretenduojančioms į rašytojas.

Ponia de Sevinjė *(Sévigné* (1626—1696) — markizė, žinoma prancūzų rašytoja, pagarsėjusi laiškais draugams, ypač dukteriai.

...įsigyja rūmą Fortiunė gatvėje, Nr. 14. Balzako namas buvo nugriautas 1890 m. Šiandien Fortiunė gatvė vadinasi Balzako gatvė; Balzako gatvės ir Fridlando aveniu kampe stovi skulptoriaus Falgjero darbo rašytojo statula.

Marija Leščinska (1703—1768) — Prancūzijos karalienė. 1725 m. Marija, Lenkijos karaliaus Stanislovo Leščinskio duktė, buvo ištekinta už Prancūzijos karaliaus Liudviko XV.

Lafonteno kurpius su savo šimtu ekiu... Lafonteno pasakėčios „Kurpius ir finansininkas" kurpius, gavęs šimtą ekiu, praranda linksmybę ir galvoja tik apie pinigus.

E s t e r a — Balzako romano „Kurtizanių spindesys ir skurdas" herojė, prostitutė. Įsimylėjusi Liusjeną, užmiršta visą pasaulį ir gyvena laiminga su mylimuoju Tetbu gatvėje.

K u r j ė *(Courier),* Polis Luji (1772—1825) — prancūzų rašytojas, pamfletistas, narsiai kovojęs plunksna su reakciniu Restauracijos režimu. Jis buvo savo tarnų nužudytas Verece (Turenėje), kur gyveno. Žudikai liko nenubausti. Pagal oficialią versiją, nusikaltimas buvo kriminalinio pobūdžio, bet progresyvioji Prancūzijos visuomenė šį nužudymą laikė politiniu.

...B o s o s l y g u m o s e. Bosa *(Beauce)* — derlinga Paryžiaus baseino lyguma. Prancūzijos javų aruodas.

...k u r y r a K a r s e l i o l e m p a. Alyvinė lempa, su krumpliaračiais ir stūmokliu, išgalvota prancūzų laikrodininko Karselio.

...R e f o r m o s š a l i n i n k ų b a n k e t ų m e t a s. 1847 m. Prancūzijoje prasidėjo „banketų kampanija" rinkimams reformuoti. Liudviko Pilypo režimo priešininkai visoje šalyje rengė banketus, per kuriuos oratoriai reikalavo rinkimų reformos.

H e n r i k a s V. Po 1830 m. revoliucijos rojalistai Henriku V vadino Karolio X anūką, Bordo kunigaikštį.

...v i s u o t i n i s v y r ų š a u k i m a s... 1848 m. gegužės 15—16 d. Paryžiuje įvyko darbininkų demonstracija. Buvo nesėkmingai bandyta išvaikyti Nacionalinę asamblėją ir sudaryti revoliucinę vyriausybę.

„P e t r a s i r J e k a t e r i n a" — Balzako drama „Petras I ir Jekaterina", kurią 1847 m. jis buvo sumanęs rašyti, bet kurios neparašė.

K l a r t i *(Claretie),* Žiulis (1840—1913) — prancūzų žurnalistas ir literatas, 1888 m. išrinktas Prancūzų Akademijos nariu. Yra parašęs romanų, pjesių, istorinių veikalų.

K a r d i n o l a s d e R e c a s *(Retz* (1613—1679) — prancūzų politinis veikėjas ir rašytojas, palikęs „Memuarus", labai brangią medžiagą neramiam jo gyventam laikotarpiui pažinti.

S v e t o n i j u s K a j u s (apie 70—po 128) — romėnų biografas, imperatoriaus Adriano sekretorius, knygos „Apie garsius vyrus" *(De viris illustribus)* autorius.

...S e n t B e v a s... p a r e i š k ė s a v o „P i r m a d i e n y j e". 1849 m. Sent Bevas pradėjo kas savaitę rašyti pirmiausia į laikraštį *Constitutionnel,* paskui į *Moniteur, Temps* literatūrinius straipsnius, pavadinęs juos „Pirmadienio pašnekesiai".

D z a u d z i — Komorų salų (Majoto salos) Indijos vandenyne vietovė, senoji kolonijos sostinė.

E r i a *(Hériat),* Filipas (tikr. pav. Remonas Pejelis (*Payelle* (1898—1971) — prancūzų romanistas ir dramaturgas, savo kūryba tęsęs realistines prancūzų romano tradicijas, trilogijos „Busardelių šeima" autorius, Gonkūrų premijos laureatas (1949).

...a r b a, t i k r i a u s a k a n t, „p a p i l d y t ų r a š t ų" l e i d i n į. Balzakui gyvam esant, išėjo septyniolika „Žmogiškosios komedijos"

tomų. Po jo mirties, 1855 m., išleistas aštuonioliktas tomas.

B r a u n i n g a s *(Browning)*, Robertas (1812—1889) — anglų poetas.

P r u s t a s, k u r i s... ž i n o j o „Ž m o g i š k ą j ą k o m e d i j ą"... Prustas *(Proust)*, Marselis (1871—1922) — prancūzų rašytojas, puikus Balzako kūrybos žinovas ir gerbėjas. Savo romanų cikle „Prarasto laiko beieškant" panaudojo Balzako išgalvotą tų pačių veikėjų pasirodymą įvairiose šio ciklo knygose. Yra parašęs esė rinkinį „Prieš Sent Bevą", kuriame analizuoja Balzako kūrybą (išleistas tik 1954 m.).

I l j ė — nedidelis miestelis, kuriame gyveno Prusto teta ir kur vaikystės metais dažnai lankėsi Prustas. Knygoje „Prarasto laiko beieškant" Prustas vaizduoja Ilję, pavadinęs jį Kombrė. Teta, pas kurią jis viešėdavo, pavadinta teta Leoni. Tai keistuolė provincijos dama, maniakė.

...k a m š t i n i u ą ž u o l u i š m u š t a s k a m b a r y s O s m a n o b u l v a r e. Sirgdamas astma (sunkia forma), Prustas turėjo gyventi užsisklendęs, vengti triukšmo. Jo buto Osmano bulvaro name sienos buvo išmuštos kamštiniu ąžuolu. Šitame bute Prustas gyveno nuo 1906 iki 1919 m.

CHRONOLOGINĖ LENTELĖ

1799 — Gegužės 20 d. Tūro mieste gimsta Onorė Balzakas. Jo tėvas, Bernaras Fransua Balzakas, 53 metų amžiaus,— Tūro mero pavaduotojas ir prieglaudų valdytojas. Motina, Lora Salambjė, trisdešimt dvejais metais jaunesnė už vyrą. Tėvai vaiką atiduoda auginti žindyvei į Sen Syro kaimą prie Luaros, kur jis išbūna ketverius metus. (1800 m. šeimoje gimsta duktė Lora, 1802 m.— Loransa, 1807 m.— Anri.)

1804 — Tėvai įtaiso Onorė į Tūro miesto Legė pensioną.

1807 — Onorė atiduodamas į Vandomo vienuolių oratorianų koležą, kur jis išbus šešerius metus, beveik visiškai atskirtas nuo šeimos, kentėdamas dėl griežto koležo režimo.

1813 — Smarkiai pašlijus Onorė sveikatai, tėvai jį iš Vandomo koležo atsiima.

1814 — Onorė įstoja į Tūro koležą. Bet Balzakų šeima tuo tarpu iš Tūro persikelia į Paryžių, kur tėvas pradeda dirbti karinėje administracijoje. Jie apsigyvena buržua mėgstamame Marė kvartale. Onorė, atiduotas į Lepitro, paskui į Ganserio pensioną, lanko Karolio Didžiojo licėjų, kurį baigia be ypatingo pasižymėjimo.

1816 — Jis įstoja į Teisės fakultetą ir pradeda dirbti klerku pas advokatą Gijonė Mervilį, vėliau pas notarą Pasė, Balzakų šeimos draugą, gyvenantį tame pačiame name kaip jie. Tėvai tikisi, kad sūnus, baigęs teisės mokslus, perims notaro kontorą. Balzakas klausosi literatūros paskaitų Sorbonoje. Lanko Gamtos Mokslų muziejuje Žofrua Sent Ilero, anatomo ir zoologo, paskaitas, kurios jam padaro didelį įspūdį ir įtaką.

1819 — Onorė baigia teisės mokslus, atsisako dirbti pas notarą ir nusprendžia tapti literatu. Jo tėvas, išėjęs į atsargą, išsikrausto su šeima į Vilparizi. Onorė lieka Paryžiuje ir apsigyvena kuklioje vieno Ledigjero gatvės namo mansardoje. Tėvai sūnui duoda dvejus metus literatūriniam talentui išbandyti. Čia jis rašo eiliuotą tragediją „Kromvelis".

1820 — Balzako sesuo Lora išteka už Eženo Siurvilio, Tiltų ir kelių inžinieriaus, ir išvažiuoja į Normandiją — į Bajė miestelį. Po metų tėvai pareikalauja, kad Onorė gyventų su jais, Vilparizi.

1821 — Šeimai ir artimiems draugams Onorė skaito savo parašytą tragediją „Kromvelis", bet pritarimo nesusilaukia. Jaunesnioji sesuo Loransa išteka už nusigyvenusio bajoro de Monzeglio. Balzakas susipažįsta su Lora de Berni.

1822 — Prasideda meilės romanas su Lora de Berni, keturiasdešimt pen-

kerių metų moterimi, kuri bus jam geriausia, labiausiai atsidavusi draugė ir patarėja visą gyvenimą, padės susiformuoti literatūriniam jo talentui. Vasarą jis svečiuojasi Normandijoj, Bajė miestelyje, pas seserį Lorą Siurvil. Tėvai grįžta į Paryžių, Marė kvartalą. Norėdamas užsidirbti pragyvenimui ir nepriklausyti nuo tėvų, Onorė imasi plunksnos. Lordo Roonė slapyvardžiu (Roonė — Onorė anagrama) išeina pirmieji jo nuotykių romanai. Vėliau jis pasirašinėja knygas Oraso de Sent Obeno slapyvardžiu. Balzakas dirba kaip katorgininkas. Rašo po penkis—dešimt romanų per metus.

1824 — Balzakų šeima nusiperka namą Vilparizi ir vėl apsigyvena kaime. Onorė lieka Paryžiuje ir toliau rašo, vildamasis išgarsinti Balzakų pavardę.

1825 — Leidėjas Kanelis sumano leisti Lafonteną ir Moljerą viename tome. Balzakas, susižavėjęs šia idėja, pasirašo su juo sutartį. Sumanymas sužlunga. Balzakas įlenda į skolas. Tuo tarpu miršta jaunesnioji jo sesuo Loransa. Pas Siurvilius, kurie dabar gyvena Versalyje, jis susipažįsta su kunigaikštiene Lora d'Abrantes.

1826 — Norėdamas apsimokėti skolas ir praturtėti, Balzakas įsigyja spaustuvę. Balzakų šeima iš Vilparizi persikrausto į Versalį, arčiau Siurvilių šeimos.

1827 — Balzakas įsteigia raidžių liejyklą.

1828 — Spaustuvė žlunga. Balzakas, persekiojamas kreditorių ir darbininkų, kuriems neišmokėtos algos, ją likviduoja. Grįžta prie literatūrinės veiklos, važiuoja į Fužerą (į Bretanę) pasižiūrėti sumanyto romano apie Šuanų sukilimą Vandėjoje veiksmo vietos.

1829 — Kovo mėnesį pasirodo „Paskutinysis Šuanas, arba Bretanė 1799 metais" (vėliau „Šuanai"). Tai pirmas romanas, kuris įeis į „Žmogiškąją komediją". Gruodžio mėnesį išspausdinama Balzako knyga „Santuokos fiziologija". Šie metai — jo literatūrinės šlovės pradžia. Balzakas lankosi salonuose (pas Sofi Gė, baroną Žerarą, kunigaikštienę Bagration, ponią Rekamjė), užmezga daug literatūrinių pažinčių. Pradeda susirašinėti su Ziulma Karo, kuri taps ištikima jo drauge. Birželio mėnesį miršta Onorė tėvas.

1830 — Balzakas bendradarbiauja Paryžiaus spaudoje — laikraščiuose ir žurnaluose. Pirmą kartą prie savo pavardės prirašo kilmingumą rodančią dalelytę „de". Sukuria pirmas apysakas, kurios įeis į „Privataus gyvenimo scenas" („Gobsekas", „Moters studija", „Žaidžiančios katės namai" ir kt.).

1831 — Balzakas susilaukia visuotinio pripažinimo literatūros pasaulyje. Jis be galo daug dirba. Ištaigiai įsikuria vieno Kasini gatvės namo bute, nusiperka arklius ir kabrioletą, lankosi aukštuomenės salonuose. Parašo filosofinį romaną „Šagrenės oda", kuris turi didžiulį pasisekimą, keletą filosofinių apysakų („Nežinomas šedevras", „Raudonoji užeiga" ir kt.).

1832 — Vasario mėnesį ateina pirmas Evelinos Hanskos laiškas iš Ukrainos, pasirašytas „Svetimšalė". Balzakas lankosi Sašė pilyje, pas

poną Margoną, Anguleme, pas savo draugus Karo. Įsimyli markizę de Kastri, su kuria vasaroja Eks le Bene ir važiuoja į Ženevą. Bet greitai nusivilia šia meile. Santykiai su markize nutrūksta. Pradeda bendradarbiauti legitimistinėje spaudoje. Parašo dar keletą „Privataus gyvenimo scenų": „Pulkininką Šaberą", „Tūro kleboną", penkias scenas, kurias vėliau sujungs ir pavadins „Trisdešimties metų moteris"; „Luji Lamberą", filosofinį romaną. Pradeda kurti „Valiūkiškus apsakymus".

1833 — Reguliariai susirašinėja su Svetimšale. Susirašinės visą gyvenimą. Rugsėjo 25 d. Nešatelyje (Šveicarijoje) pirmą kartą susitinka su Svetimšale — grafiene Evelina Hanska. Pasirašo sutartį su leidėja Bešė, kad būtų išleistas jo kūrinių rinkinys „XIX amžiaus papročių etiudai". Sukuria „Kaimo gydytoją" ir pirmas „Provincijos gyvenimo scenas": apysakas „Pamestoji moteris", „Įžymusis Godisaras", romaną „Eugenija Grandė", kuris susilaukia didžiulio pasisekimo.

1834 — Birželio mėnesį gimsta Mari diu Frenė, greičiausiai jo duktė. Austrijos ambasadoje jis susipažįsta su grafiene Gvidoboni-Viskonti. Prasideda nauja meilės istorija. Parašo romaną „Absoliuto ieškojimas", pirmas „Paryžiaus gyvenimo scenas": „Trylikos istoriją", kurią sudaro trys dalys: „Feragiusas", „Nelieskite kirvio" (vėliau šis romanas bus pavadintas „Kunigaikštienė de Lanžė"), „Auksaakę mergaitę".

1835 — Gegužės mėnesį Balzakas važiuoja į Vieną, kur pasimato su ponia Hanska, atvykusia su vyru į Austriją. Praleidžia su ja tris savaites. Sunkiai suserga ponia de Berni. Norėdamas pabėgti nuo kreditorių, Balzakas apsigyvena Bataj gatvėje. Dirba šešiolika valandų per parą. Parašo „Tėvą Gorijo", „Serafitą", „Slėnio leliją".

1836 — Gegužės mėnesį gimsta Lionelis Rišaras Gvidobonis-Viskontis, greičiausiai Balzako sūnus. Birželio mėnesį jis laimi bylą, iškeltą žurnalui *Revue de Paris* dėl to, kad neteisėtai išspausdino „Slėnio leliją". Liepos mėnesį likviduoja žurnalą *La Chronique de Paris,* kurį buvo pradėjęs leisti sausio mėnesį. Išvyksta kelioms savaitėms į Italiją, į Turiną, grafo Gvidobonio-Viskončio paveldėjimo reikalu. Liepos 27 d. miršta ponia de Berni. Balzakas parašo keletą novelių: „Bedievio mišios", „Fačinas Kanė", „Prakeiktas sūnus" ir kitas.

1837 — Vėl keliauja į Italiją Viskončio reikalu. Lankosi Milane, Venecijoje, Genujoje, Florencijoje. Grįžęs į Paryžių, slapstosi nuo kreditorių pas Gvidobonius-Viskončius. Nusiperka sodybą Žardi, netoli Paryžiaus. Sukuria „Prarastų iliuzijų" pradžią, „Senmergę", „Cezarį Biroto".

1838 — Svečiuojasi pas savo draugus Karo Frapelyje, aplanko Žorž Sand Noane. Keliauja į Sardiniją, tikėdamasis ten rasti sidabro kasyklas, kadaise romėnų eksploatuotas. Liepos mėnesį įsikuria Žardi. Parašo „Nusingeno banką", „Tarnautojus", „Kurtizanių spindesio ir skurdo" pradžią.

1839 — Balzakas paskiriamas Literatų draugijos pirmininku. Stengiasi, kad būtų išteisintas notaras Petelis. Tikisi patekti į Prancūzų Akademiją. Bando jėgas dramaturgijoje. Baigia rašyti pjesę „Votrenas". Sukuria „Senienų muziejų", „Ievos dukterį", rašo „Prarastas iliuzijas", „Beatričę", „Masimilą Doni".

1840 — Balzakas įsteigia žurnalą *La Revue parisienne*, kurio išeina tik trys numeriai. Paskutiniame išspausdina garsią savo studiją apie Stendalio „Parmos vienuolyną". Parduoda Žardi ir vėl apsigyvena Paryžiuje. Parašo „Pjeretą", „Z. Markasą", „Bohemos princą".

1841 — Dėl nepaprastai įtempto darbo smarkiai sušlubuoja Balzako sveikata. Spalio mėnesį jis pasirašo sutartį „Žmogiškajai komedijai" išleisti. Sukuria „Dviejų jaunamarčių memuarus", „Ursiulę Miruė", „Viengungio ūkį", „Painią bylą".

1842 — Sausio mėnesį Balzakas sužino, kad 1841 m. lapkritį mirė grafas Hanskis. Jis rašo poniai Hanskai laiškus ir svajoja apie santuoką su ja. Jį ištinka dar viena nesėkmė Odeono teatre — žlunga jo pjesė „Kinolos gudrybės". Išeina pirmas „Žmogiškosios komedijos" tomas. Jis parašo šiuos veikalus: „Pirmieji gyvenimo žingsniai", „Alberas Savariusas", „Antroji moters studija", „Išvirkštinė nūdienės istorijos pusė".

1843 — Balzakas važiuoja į Sankt Peterburgą pasimatyti su ponia Hanska. Į Prancūziją grįžta per Vokietiją. Suserga arachnoiditu. Parašo ir išleidžia „Onoriną", „Provincijos Mūzą", užbaigia „Prarastas iliuzijas".

1844 — Vis labiau šlyja Balzako sveikata. Tačiau jis daug dirba. Rašo meilės kupinus laiškus poniai Hanskai. Sukuria „Modestą Minjon", „Kaimiečių" pradžią, „Godisarą II".

1845 — Gegužės mėnesį Balzakas susitinka su ponia Hanska Drezdene, kur ji atvažiuoja su dukterimi ir jos sužadėtiniu, grafu Mnišeku. Keliauja su jais po Vokietiją, Olandiją ir Belgiją. Paskui Evelina ir duktė mėnesį svečiuojasi pas Balzaką, Paryžiuje. Antrą kartą jis bando patekti į Prancūzų Akademiją. Parašo „Verteivą", „Aktorius ne savo valia".

1846 — Balzakas lankosi su ponia Hanska Romoje, paskui Šveicarijoje. Dalyvauja kaip liudytojas Anos Hanskos ir grafo Mnišeko jungtuvėse. Lapkričio mėnesį ponia Hanska ne laiku gimdo. Balzakas perka namą Paryžiuje, Fortiunė gatvėje (po Balzako mirties ši gatvė pavadinta jo vardu). Sukuria „Pusseserę Betą".

1847 — Ponia Hanska vasario—balandžio mėn. gyvena Paryžiuje. Balzakas labai prabangiai įrengia namą Fortiunė gatvėje. Sveikata vis labiau šlyja. Jis surašo testamentą. Rugsėjo mėnesį važiuoja į Ukrainą, į Viežchovnios dvarą. Parašo „Pusbrolį Ponsą", paskutinę „Kurtizanių spindesio ir skurdo" dalį.

1848 — Balzakas grįžta į Paryžių vasario mėnesį. Istoriniame teatre pastatoma jo drama „Pamotė", kuri turi didelį pasisekimą. Rugsėjo mėnesį atvažiuoja į Ukrainą, į Viežchovnios dvarą, ir išgyvena ten iki 1850 m pavasario. Jį kamuoja širdies hipertrofija.

1849 — Balzako sveikata dar labiau pablogėja. 1848—1849 m. žiemą praleidžia Viežchovnioje, beveik visą laiką sirgdamas.

1850 — Kovo mėnesį Berdičeve įvyksta Balzako ir ponios Hanskos jungtuvės. Gegužės mėnesį sutuoktiniai išvyksta į Prancūziją. Kelionėje Balzaką kamuoja dusulio priepuoliai. Parvažiavęs į Paryžių, Balzakas atgula. Rugpjūčio 18 dieną miršta. (Motina miršta 1854 m., žmona — 1882 m. Brolis Anri — 1858 m., sesuo Lora — 1871 m.) Per laidotuves (rugpjūčio 21 d.) Per Lašezo kapinėse įspūdingą kalbą pasako Viktoras Hugo.

TURINYS

Trečia dalis

ŽMOGIŠKOJI KOMEDIJA

Ketvirta dalis

GULBĖS GIESMĖ

Литературно-художественное издание
Серия «Силуэты»

МОРУА Андре. БАЛЬЗАК. Перевела с французского языка Рамуте Рамунене. Иллюстрировано фотоснимками. На литовском языке.

Издательство «Витурис», 232600, Вильнюс, Альгирдо 31

„Siluetų" serija

MORUA Andrė. BALZAKAS. Redaktorė A. Adomavičiūtė. Viršelio dailininkas K. Paškauskas. Meninis redaktorius A. Dakinevičius. Techninė redaktorė K. Kazakauskaitė. Korektorės R. Sinkevičiūtė, N. Žukauskienė

ИБ № 607

Duota rinkti 88 05 26. Pasirašyta spaudai 88 11 29. Leidinio Nr. 620. Formatas 84 x 108/32. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika", 10 punktų. Iškilioji spauda. 35,28+0,84 (įkl.) sąl. sp. l. 36,38 sąl. spalv. atsp. 38,47+0,86 (įkl.) apsk. leid. l. Tiražas 60 000 egz. Užsakymas 997. Kaina 4 rb

„Vyturio" leidykla, 232600, Vilnius, Algirdo 31

Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10

Morua A.

Mo-217 Balzakas: Prometėjas, arba Balzako gyvenimas / Iš pranc. k. vertė R. Ramunienė.— V.: Vyturys, 1988.—669, [2] p., [8] iliustr. lap.— (Siluetai).

ISBN 5-7900-0105-X

Prancūzų rašytojas A. Morua (1885—1967), meninės biografijos žanro kūrėjas ir puoselėtojas, savo romane vaizduoja didžiojo prancūzų rašytojo realisto O. Balzako gyvenimo ir kūrybos kelią.

M $\frac{4603020200—147}{M856(08)—88}$ 107—88

BBK 83.34Pr
MBBK 8U(Pr)